

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANS ANABİLİM DALI
İSLAM EKONOMİSİ VE ULUSLARARASI FİNANS BİLİM DALI

KATILIM BANKALARINDA ÇALIŞANLARIN İSLAM
İNSANI (HOMOİSLAMICUS) DAVRANIŞLARININ
İNCELENMESİ: BİR KATILIM BANKASI ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Cevdet KAYA

İstanbul
Mayıs-2023

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANS ANABİLİM DALI
İSLAM EKONOMİSİ VE ULUSLARARASI FİNANS BİLİM DALI

KATILIM BANKALARINDA ÇALIŞANLARIN İSLAM
İNSANI (HOMOİSLAMICUS) DAVRANIŞLARININ
İNCELENMESİ: BİR KATILIM BANKASI ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Cevdet KAYA

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU

İstanbul
Mayıs-2023

Lisanüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından İslam Ekonomisi ve Finans Anabilim Dalı, İslam Ekonomisi ve Uluslararası Finans Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU

Üye Prof. Dr. Mehmet BULUT

Üye Prof. Dr. İbrahim Güran YUMUŞAK

Üye Prof. Dr. Sefer ŞENER

Üye Prof. Dr. Seyfettin ERDOĞAN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Doktora tezi olarak hazırladığım “**Katılım Bankalarında Çalışanların İslam İnsanı (Homoislamicus) Davranışlarının İncelenmesi: Bir Katılım Bankası Örneği**” adlı çalışmanın, öneri aşamasından, sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte, bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Cevdet KAYA

ÖN SÖZ

Bu çalışmada ekonomik faaliyetlerdeki İslam insanı (homoislamicus) davranışlarının incelenmesi yapılmaktadır. İslam İktisadında ahlaklı insan, homoislamicus olarak ifade edilmektedir. İktisadi hayatta Allah (c.c.)'ın ipine sınımsız bağlı insan modeli olarak ifade edilebilecek homoislamicus bireyin tanımını yapan çalışmaların literatürde sığ olduğu görülmüştür. Çalışmanın bu alan için katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu konudaki tez çalışmamı, İslam ekonomisi ve finansının sahadaki duayeni olan Danışman Hocam Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU ile yürütmenin derin mutluluğunu yaşadım. Hocamla istişaremiz sonucunda tez çalışmamızı başlattık. Tez hazırlama sürecinde yaptığımız görüşmelerdeki katkıları ve şahsımı her daim çalışmalarımı tamamlamaya odaklanma gayreti yönünde sürekli teşviki ve cesaretlendirmesi dolayısıyla Hocam Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU'na en derin hürmet ve şükranlarımı arz ediyorum.

Tez izlemelerim esnasında kendisiyle görüştüğüm ve yoluma devam etmem noktasında desteklerini hissettiğim Hocalarım; Prof. Dr. Mehmet BULUT ve Prof. İbrahim Güran YUMUŞAK'a ayrıca teşekkürlerimi arz ediyorum.

Araştırmalarım ve analizinin yapılması ve yorumlanması esnasında oldukça fedâkar ve kardeşlik duruşuyla kıymetli destek ve katkıları aldığım Hocam Doç. Dr. Emel İŞTAR IŞIKLI ve eşi Ömer FARUK IŞIKLI ile yoğun ortamlarında da vakit ayırıp önemli katkılar sunan Hocam Dr. Ali Sabri TAYLAN'a en içten teşekkür ve minnet dileklerimi arz ediyorum.

Bugüne kadar sürekli tavsiyeleriyle ve manevi destekleriyle yanımda olan eşim Ayşe ve çocuklarım Nuran ile Burhan'a fedâkarlıklarından dolayı içten muhabbet ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Başta sıhhatli nefes almak üzere her nimetine şükranla yükümlü olduğumuz Allah (c.c.)'a (c.c.), ihsan kıldığı tüm nimetlerle birlikte, çalışmamı tamamlamayı nasib kıldığından ötürü, sonsuz hamd-ü sena'larımla, şükrederim.

Cevdet KAYA

ÖZET

**KATILIM BANKALARINDA ÇALIŞANLARIN İSLAM İNSANI
(HOMOISLAMICUS) DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİ:
BİR KATILIM BANKASI ÖRNEĞİ**

Cevdet KAYA

Doktora, İslam Ekonomisi ve Uluslararası Finans

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU

Mayıs-2023, 385 + xix Sayfa

Bu çalışmanın amacı, katılım bankalarında çalışanların İslam insanı (homoislamicus) davranışının incelenmesidir. İktisat biliminde insan, homoeconomicus olarak ifade edilmektedir. Homoeconomicus sadece kendi çıkarlarını kollayan bencil insandır. Oysa çalışma hayatında homoeconomicusların varlığı, iş ahlakının devamlılığını olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Ahlaklı bir çalışma hayatı için homoislamicus davranış gösteren ahlaklı bireylere ihtiyaç vardır. Çalışmada, Sabahattin Zaim'in "Ekonomik Hayatta Müslüman İnsanın Tutum ve Davranışları" makalesinden yola çıkılarak "İslam İnsanı Davranışı (Homislamicus) Ölçeği" geliştirilmiştir. Ölçek, altı boyut (ikrazda bulunma, ücretli olarak çalışma, tüketim harcamalarında bulunma, gelir elde etme, ekip ruhuyla hareket etme ve helal kazanç) ve 40 sorudan oluşturulmuştur. Araştırmanın örneklemini Türkiye'nin farklı bölgelerinde çalışan, 293 katılım bankası personelidir. Anketlerle elde edilen veriler SPSS26 istatistik programında analiz edilmiştir.

Tez çalışmasının sonucunda katılım bankası çalışanlarının, bulunduğu bölgelere, gelir düzeyine ve unvanlarına göre İslam insanı davranışlarında bazı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada, Türkiye'deki diğer bölgelere nazaran İç Anadolu, Karadeniz, Doğu Anadolu bölgesinde İslam insanı davranışı puanlarının daha yüksek olduğunu tespit edilmiştir. Diğer yandan gelir seviyesi en yüksek olan grupta, İslam insanı davranış puanlarının en yüksek olduğu görülmüştür. Eğitim seviyesi, medeni hal ve yaş değişkenlerinin ise ekonomik faaliyetlerde İslam insanı davranışı puanlarını etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankacılığı, Sabahattin Zaim, Homoislamicus, İslam İnsanı, Yapısal Eşitlik Modeli, İş Ahlakı.

ABSTRACT

EXAMINATION OF ISLAMIC PEOPLE (HOMOISLAMICUS) BEHAVIORS OF EMPLOYEES AT PARTICIPATION BANKS: AN EXAMPLE OF A PARTICIPATION BANK

Cevdet KAYA

Ph. D. Islamic Economics and International Finance

Supervisor: Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU

May-2023, 385 + xix Pages

The aim of this study is to examine the behavior of Islamic people (homoislamicus) working in participation banks. In economics, human is expressed as homoeconomicus. Homoeconomicus is a selfish person who only looks after his own interests. However, the existence of homoeconomicus in business life has negatively affected the continuity of business ethics. Moral individuals who show homo-islamic behavior are needed for a moral working life. In the study, "Islamic Human Behavior (Homislamicus) Scale" was developed based on Sabahattin Zaim's article "Attitudes and Behaviors of Muslim People in Economic Life". The scale consists of 6 dimensions (on loan, paid employment, consumption expenditures, income generation, team spirit and halal income) and 40 questions. The sample of the research is 293 participation bank personnel working in different regions of Turkey. The data obtained through the questionnaires were analyzed in the SPSS26 statistical program. As a result of the thesis, it has been determined that there are some differences in the behavior of Islamic people according to the regions, income level and titles of participation bank employees. In the study, it was determined that the scores of Islamic people behavior were higher in the Central Anatolia, Black Sea, and Eastern Anatolia regions compared to other regions in Turkey. On the other hand, it was observed that the group with the highest income level had the highest Islamic behavior scores. It was concluded that the education level, marital status and age variables did not affect the Islamic human behavior scores in economic activities.

Keywords: Participation Banking, Sabahattin Zaim, Homoislamicus, Structural Equation Modeling, Business Ethics.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLO LİSTESİ	xii
ŞEKİL LİSTESİ.....	xv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ	1
1.1. Tezin Konusu	1
1.2. Tezin Amacı	2
1.3. Tezin Kapsamı ve İçeriği	2
1.4. Tezin Temel Soruları	3
1.5. Tezin Hipotezi/Hipotezleri.....	4
1.6. Tez Konusunun Önemi ve Özgün Değeri	4
1.7. Tezin Araştırma Metodolojisi	5
1.8. Tez Konusuyla İlgili Literatür Özeti	5
1.9. Tezin Düzeni/Dizaynı	10

İKİNCİ BÖLÜM

KATILIM BANKACILIĞI.....	12
2.1. Dünyada ve Türkiye’de Çağdaş Faizsiz Finans: Katılım Bankacılığı	12
2.2. Dünya’daki Bazı Katılım Bankaları	13
2.3. Katılım Bankalarının Kurulmasını Gerektiren Nedenler	15
2.4. TKBB ve Katılım Bankalarının Şeri Risk Yönetimi Çerçevesinde Karar Alma Mekanizmaları	18
2.5. Katılım Bankalarının Sosyal ve Ekonomik Etkileri.....	19
2.5.1. Katılım Bankalarının Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik Hizmetlerine Katkısı.....	20

2.5.2. Sosyal Yardımlar ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri	21
2.5.2.1. Katılım Bankaları Birliği	21
2.5.2.2. Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	22
2.5.2.3. Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.....	24
2.5.2.4. Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.....	25
2.5.2.5. Vakıf Katılım Bankası A.Ş.....	25
2.5.2.6. Ziraat Katılım Bankası A.Ş.	26
2.5.2.7. Emlak Katılım Bankası A.Ş.....	26
2.5.3. Katılım Bankalarının Sosyal Güvenlik Sağlama Fonksiyonu ve Faizsiz Sigortacılık	26
2.5.4. Katılım Bankalarının Üretime Katkısı.....	30
2.5.5. Katılım Bankalarının İstihdama Katkısı.....	32
2.5.6. İslami Ahlak Ekonomisinin Uygulama Alanı Olabilmeleri	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM EKONOMİSİNİN KURUMSAL UYGULAMA ALANI: AHİLİK ve FÜTÜVVET

3.1. Kavram Kökeni, Tarihçesi ve Yapılanması	35
3.1.1. Kavramsal ve Kurumsal Anlamları	40
3.1.2. Kökenleri	41
3.1.3. Doğuş Sebepleri	42
3.1.4. Kuruluş Dönemi	44
3.1.5. Gelişme Dönemi.....	49
3.1.6. Organizasyon.....	53
3.1.7. Yönetim ve İşleyiş Sistemi.....	54
3.1.7.1. Yönetim	54
3.1.7.2. Mütevelli heyeti'nin Asli Vazifeleri.....	57
3.1.7.3. Esnaf Kurulları ve Toplantıları.....	59
3.1.7.4. Yönetim Kurulu.....	59
3.1.7.5. Büyük Kurul'un Seçimi ve Vazifeleri	60
3.1.7.6. Yıllık Geleneksel Etkinlik (Ziyafet Toplantısı).....	61
3.1.7.7. Üç Günler (Yıllık Genel Toplantı)	62
3.1.7.8. Olağanüstü Toplantı Şekli ve İşleyiş	62
3.1.7.9. Esnafın Memleket Toplantıları.....	63

3.1.8. Ahi Teşkilatının İşleyişi	63
3.1.9. Ahilik Kurumunun Uygulama Esasları	65
3.1.10. Abbasiler Dönemindeki Rolü	65
3.1.11. Halife Nâsır Li-Dinillah Dönemi	66
3.1.12. Selçuklu'nun Kuruluşu ve Yönetimindeki Rolü	68
3.1.13. İzzeddin Keykâvus Dönemi ve Sonrası.....	71
3.1.14. Osmanlı'nın Kuruluşu ve Yönetimindeki Rolü.....	75
3.1.15. Ertuğrul Gazi ile Osman Bey Dönemleri ve Sonrası.....	76
3.1.16. Sosyal İşlevleri	78
3.1.17. Kültürel İşlevleri.....	80
3.1.18. İslam Ekonomisi Kurumu Olarak İşlevleri	81
3.1.19. Ahiliğin Gedik ve Lonca Kurumlarına Dönüşmesi.....	85
3.1.20. Ahiliğin Günümüzdeki Kurumlara Model Teşkil Eden Temel Uygulamaları	88

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMDA İŞ AHLAKI VE AHLAKİ DEĞERLER..... 92

4.1. Kavram Olarak Ahlak, İş Ahlakı	94
4.1.1. Ahlak, Ahlaki Değerler	94
4.1.2. İş Ahlakı Kavramı	94
4.1.3. İş Ahlakına Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar	95
4.1.4. Sonuç Yaklaşımı.....	97
4.1.5. Kural veya Neden Temelli Yaklaşımlar (Ahlak Yaklaşım)	98
4.1.6. İzafet ve Kıymet Yaklaşımı.....	99
4.1.7. Makasid-ı Şeria Bağlamında Yaklaşım.....	100
4.1.8. Çalışma (İş) Ahlakı Öğeleri	100
4.2. Türkiye'de Ahlaki Değerlerin Değişimi	102
4.2.1. Eski Türk Toplumlarında Ahlaki Değerler	102
4.2.2. İslamiyet Sonrası Türklerde Ahlaki Değerler	103
4.2.3. Şehirleşme ve Ahi Teşkilatı Kuruluşu.....	106
4.2.4. Osmanlı Döneminde Para Vakıfları ve Esnaf Odaları	110
4.2.5. Cumhuriyet Sonrası Dönemde İş Ahlakı.....	113
4.3. İslam Ekonomisinde Ahlak Sahibi İnsan, Homoislamicus	118
4.3.1. Homoislamicus Kavramı ve Tarihçesi	119

4.3.2. Homoeconomicus ve Homoislamicus'un Özellikleri.....	123
4.3.2.1. İşveren Olarak İslam İnsanı Davranışı	124
4.3.2.2. Yatırımcı Olarak İslam İnsanı Davranışı.....	126
4.3.2.3. Üretici (işçi) Olarak İslam İnsanı Davranışı.....	127
4.3.2.4. Tüketici (müşteri) Olarak İslam İnsanı Davranışı	129
4.3.3. Homoislamicus Davranışın Boyutları ile ilgili Temel Kavramlar	130
4.3.3.1. İkrazda Bulunma.....	131
4.3.3.2. Ücretli Olarak Çalışma	132
4.3.3.3. Tüketim Harcamalarında Bulunma	133
4.3.3.4. Gelir Elde Etme	139
4.3.3.5. Ekip Ruhuyla Hareket Etme	141
4.3.3.6. Helal Kazanç.....	142

BEŞİNCİ BÖLÜM

KATILIM BANKALARINDA ÇALIŞANLARIN EKONOMİK

FAALİYETLERİNDE HOMOISLAMICUS DAVRANIŞIN

İNCELENMESİ

5.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi	144
5.2. Evren ve Örneklem	144
5.3. Model ve Değişkenler	145
5.4. Yapısal Eşitlik Modeli Analizimizdeki Araştırma Hipotezlerimiz ve Varyans	146
5.5. Araştırma Sınırlılıkları	149
5.6. Veri Toplama Yöntemi	149
5.7. Formun Hazırlanması.....	149
5.8. Formun Hazırlanması, Pilot Uygulama.....	150
5.8.1. Pilot Çalışma Güvenirlik Analizi ve Yapı Geçerliliği.....	151
5.8.2. Katılımcıların Demografik Bilgileri (Pilot).....	152
5.9. Veri Analizi	152
5.9.1. Nihai Analiz ve Bulgular	153
5.9.1.1. Güvenirlik Analizleri.....	154
5.9.1.2. Açıklayıcı Faktör Analizi	156
5.9.1.3. Normallik Analizi	165

5.9.1.4. Anket Dolduranların Meyil ve Denge Durumlarının İncelenmesi.....	167
5.9.1.5. Homoislamicus Ölçeğinin Alt Boyutları ve Yaş Durumuna İlişkin Bulgular.....	168
5.9.1.6. Homoislamicus Ölçeğinin Alt Boyutları ve Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular.....	170
5.9.1.7. Homoislamicus Ölçeğinin Alt Boyutları ve Unvan Durumuna İlişkin Bulgular.....	171
5.9.1.8. Homoislamicus Ölçeğinin Alt Boyutları ve Coğrafi Bölge (İkametgah) Durumuna İlişkin Bulgular.....	173
5.9.1.9. Homoislamicus Ölçeğinin Alt Boyutları ve Gelir Durumuna İlişkin Bulgular.....	174
5.9.1.10. Homoislamicus Ölçeğinin Alt Boyutları ve (daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa, faizli bankaya geçmeyi düşünür müsünüz) Durumuna İlişkin Bulgular.....	175
5.9.1.11. Homoislamicus Ölçeğinin Alt Boyutları ve Medeni Durumuna İlişkin Bulgular.....	177
5.9.1.12. Homoislamicus Ölçeğinin Alt Boyutları ve Cinsiyet Durumuna İlişkin Bulgular.....	177
5.9.1.13. Homoislamicus Ölçeğinin Alt Boyutları ve (daha önce faizli bankada çalıştınız mı) Durumuna İlişkin Bulgular.....	178
5.9.1.14. Homoislamicus Ölçeğin Seçilen Alt Boyutlarında Etkileşimlere İlişkin Bulgular.....	178
5.10. Yapısal Eşitlik Modeli Analizi.....	183

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ ve ÖNERİLER.....	190
KAYNAKÇA.....	203
EKLER.....	222
Ek 1: Sorular Arası Korelasyon Matrisi.....	222
Ek 2: Alt Boyutlar için Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafik Listesi.....	240
Ek 3 : Pilot Veri Setinin Güvenirlik Analizleri-Madde Toplam İstatistikleri	352

Ek 4 : Pilot Setindeki Maddelerin Toplam Faktörü Şekillendirme Etki Oranları	354
Ek 5 : Demografik Bilgiler (Pilot).....	355
Ek 6 : Ölçek Maddelerinin, Toplam Faktörü Biçimlendirmedeki Tesir Oranı	356
Ek 7 : Homoislamicus Ölçeğinin Faktör Analiz Sonuçları	357
Ek 8 : Homoislamicus Davranış Ölçeği'nin Maddeleri ve Faktör Yük Değerleri	359
Ek 9 : Unvan Durumuna İlişkin Çoklu Karşılaştırma Tablosu	363
Ek 10 : İkametgah Durumuna İlişkin Çoklu Karşılaştırma Tablosu	365
Ek 11 : Gelir Durumuna İlişkin Çoklu Karşılaştırma Tablosu.....	367
Ek 12 : Daha İyi Ücret ve Çalışma Koşulları Sağlandığında Faizli Bankaya Geçmeyi Düşünür müsünüz Durumuna İlişkin Varyansların Homojenlik Testi Tablosu.....	370
Ek 13: Daha İyi Ücret ve Çalışma Koşulları Sağlandığında Faizli Bankaya Geçmeyi Düşünür müsünüz Durumuna İlişkin Çoklu Karşılaştırma Tablosu.....	371
Ek 14 : Medeni Duruma İlişkin Bağımsız İki Örneklem Testi Tablosu.....	373
Ek 15 : Cinsiyet Durumuna İlişkin Bağımsız İki Örneklem Testi Tablosu	374
Ek 16 : Daha Önce Faizli Bankada Çalıştınız mı Durumuna İlişkin Bağımsız İki Örneklem Testi Tablosu	376
Ek 17 : Faktörler Arası ve Hatalar Arası Kovaryanslar	377
Ek 18 : Faktörler ve Hatalar Arasındaki Korelasyonlar, Correlations: (Group number 1 - Default model)	378
Ek 19 : Homoislamicus Davranışı Anket Formu Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu.....	379
ÖZGEÇMİŞ.....	385

TABLO LİSTESİ

İKİNCİ BÖLÜM

Tablo 2.1:	Türkiye’de Katılım Bankalarının Tercih Edilme Sebepleri.....	16
Tablo 2.2:	Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Dört Uygulama Alanı	21
Tablo 2.3:	Katılım Sigortası ile Konvansiyonel Sistemle Çalışan Sigorta Arasındaki Sistemsel Farklar	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Tablo 3.1:	Tabakoğlu’nun Projeksiyonuyla, Ahi Mefkûresi ile Burjuva Profili Mukayesesi	85
------------	--	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Tablo 4.1:	Osmanlı Para Vakıflarının Gelişim Süreci	111
Tablo 4.2:	Homoislamicus Davranış Modelindeki İnsan İle Karşılaştırması	120

BEŞİNCİ BÖLÜM

Tablo 5.1:	Araştırma Hipotezleri	146
Tablo 5.2:	Ankette Tutumların Derecelendirilmesi	150
Tablo 5.3:	Pilot Veri Setinin Güvenirlik Analizleri	151
Tablo 5.4:	Faktör Analizi, KMO and Barlett’s Küresellik Testi.....	152
Tablo 5.5:	Nihai Analiz Çalışması Demografik Bilgiler.....	153
Tablo 5.6:	Güvenirlik İstatistiği	154
Tablo 5.7:	ANOVA ile Yapılan Tukey Eklenemezlik Testi	155
Tablo 5.8:	Hotelling’in T-Kare Testi	155
Tablo 5.9:	KMO and Bartlett’s Test.....	157
Tablo 5.10:	Homoislamicus Ölçeğine İlişkin Oluşturulan Faktörlerin Özet İstatistikleri	161
Tablo 5.11:	Maddelerin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri.....	166
Tablo 5.12:	Dindar mısınız? Daha Önce Faizli Bankada Çalıştınız mı Çarpaz Tablosu.....	168

Tablo 5.13: Dindar mısınız? Daha İyi Ücret ve Çalışma Koşulları Sağlanırsa, Faizli Bankaya Düşünür müsünüz? Çarpaz Tablosu.....	168
Tablo 5.14: Yaş Durumuna İlişkin Anova Tablosu	169
Tablo 5.15: Yaş Durumuna İlişkin Faktör Açıklama Tablosu	169
Tablo 5.16: Eğitim Durumuna İlişkin Anova Tablosu.....	170
Tablo 5.17: Eğitim Durumuna İlişkin Faktör Açıklaması Tablosu.....	171
Tablo 5.18: Ünvan Durumuna İlişkin Anova Tablosu.....	171
Tablo 5.19: Ünvan Durumuna İlişkin Faktör Açıklaması Tablosu.....	172
Tablo 5.20: Ünvan Durumuna Dair, Levene İstatistik Tablosu	172
Tablo 5.21: İkametgah Durumuna İlişkin Anova Tablosu.....	173
Tablo 5.22: İkametgah Durumuna İlişkin Faktör Açıklaması Tablosu.....	173
Tablo 5.23: İkametgah Durumuna İlişkin Varyansların Homojenlik Testi	174
Tablo 5.24: Gelir Durumuna İlişkin Anova Tablosu	174
Tablo 5.25: Gelir Durumuna İlişkin Faktör Açıklaması Tablosu	175
Tablo 5.26: Daha İyi Ücret ve Çalışma Koşulları Sağlandığında Faizli Bankaya Geçmeyi Düşünür müsünüz Durumuna İlişkin Anova Tablosu.....	176
Tablo 5.27: Daha İyi Ücret ve Çalışma Koşulları Sağlandığında Faizli Bankaya Geçmeyi Düşünür müsünüz Durumuna İlişkin Faktör Açıklaması Tablosu.....	176
Tablo 5.28: Medeni Duruma İlişkin Faktör Açıklaması Testi Tablosu	177
Tablo 5.29: Cinsiyet Durumuna İlişkin Bağımsız İki Örneklem Testi Tablosu	177
Tablo 5.30: Daha Önce Faizli Bankada Çalıştınız mı Durumuna İlişkin Faktör Açıklaması Tablosu	178
Tablo 5.31: Gelir ve Yaş Durumuna İlişkin İkrazda Bulunma Boyutu İçin Anova Tablosu	178
Tablo 5.32: Ünvan ve Yaş Durumuna İlişkin İkrazda Bulunma Boyutu İçin Anova Tablosu	179
Tablo 5.33: Gelir ve Yaş Durumuna İlişkin Ücretli Çalışma Boyutu İçin Anova Tablosu.....	180
Tablo 5.34: Ünvan ve Yaş Durumuna İlişkin Ücretli Çalışma Boyutu İçin Anova Tablosu.....	180
Tablo 5.35: Gelir ve Yaş Durumuna İlişkin Helal Kazanç Boyutu İçin Anova Tablosu.....	181

Tablo 5.36: Ünvan ve Yaş Durumuna İlişkin Helal Kazanç Boyutu İçin Anova Tablosu.....	182
Tablo 5.37: Yapısal Eşitlik Modeli Analizinin Hesaplanan Uyum İyiliği Değerleri	184
Tablo 5.38: YEM Ki Kare Testi Sonuçları	185
Tablo 5.39: Homoislamicus Yaklaşımı İçin YEM Hipotez Tanımları	186
Tablo 5.40: Homoislamicus Yaklaşımı İçin YEM Hipotezleri.....	188

ŞEKİL LİSTESİ

BİRİNCİ BÖLÜM

Şekil 1.1: Araştırma Modeli 3

İKİNCİ BÖLÜM

Şekil 2.1: Katılım Sigortacılığı Sistemi (Tekafül) 28

BEŞİNCİ BÖLÜM

Şekil 5.1: Araştırma Modeli 145

Şekil 5.2: Homoislamicus Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi Kapsamında
Yamaç Birikinti Grafiği 158

Şekil 5.3: İkrarda Bulunma Boyutu için Hesaplanan Değerlere İlişkin
Histogram Grafiği 162

Şekil 5.4: Ücretli Çalışma Boyutu için Hesaplanan Değerlere İlişkin
Histogram Grafiği 162

Şekil 5.5: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu için Hesaplanan
Değerlere İlişkin Histogram Grafiği 163

Şekil 5.6: Gelir Elde Etme Boyutu için Hesaplanan Değerlere İlişkin
Histogram Grafiği 163

Şekil 5.7: Helal Kazanç Boyutu için Hesaplanan Değerlere İlişkin Histogram
Grafiği 164

Şekil 5.8: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu için Hesaplanan Değerlere
İlişkin Histogram Grafiği 164

Şekil 5.9: Homoislamicus Yapısal Eşitlik Modellemesi 184

Şekil 5.10: Yapısal Eşitlik Modelinin Sonuçları 187

KISALTMALAR LİSTESİ

AAOIFI	: The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
TKBB	: Türkiye Katılım Bankaları Birliği
İSAM	: İslami Araştırmalar Merkezi
TL	: Türk Lirası
YP	: Yabancı Para
İIBİD	: İslami Yatırım ve Kalkınma Bankası
KFH	: Kuwait Finance House
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Organizasyonu
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
ÖFK	: Özel Finans Kurumları
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
DİA	: Diyanet (Vakfi) Ansiklopedisi
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
AFA	: Açıklayıcı Faktör Analizi
YEM	: Yapısal Eşitlik Modeli
İSKİ	: İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi
BKM	: Bankalar Kart Merkezi
KMO	: Kaiser – Mayer – Olkin (Testi)

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Faizsiz finans sisteminin önemli kurumları olan katılım bankaları, toplum ve ekonominin hassas muvazenesini ve paylaşımın emek ve sermaye arasında dengeli gerçekleşmesini, birikimlerin dolayısıyla yatırım ve iş kaynağı oluşturulmasına kanalize edilmesiyle önemli bir başarıya imza atmaktadırlar. Bu kurumlar faizden uzak durma hassasiyetiyle bankacılık sisteminin dışında kalan fonları sisteme kazandırır. Bu yolla birikimleri âtil kalıp, gelir paylaşımında daha az pay elde eden topluluklar bu sistem aracılığıyla, daha adil bir kazanım elde ederler. Ayrıca faizsiz işlem yapan bankalar, çalışma yaşam alanıyla inanç arasında dengenin kurulması ve bu yolla çatışmanın önlenmesi, aynı zamanda faizli kazançtan uzak duranların da çalışabileceği ortamların oluşmasıyla, faizin getirisinden uzak duranların çalışabileceği ortamların geliştirilmesi anlamında, topluma ve piyasaya değer katmaktadırlar. Bu nedenle katılım bankalarını, finans piyasasında islam insanı davranışı (homoislamicus) özelliklerinin gösterilebileceği yerler olarak tanımlamak mümkündür.

1.1. Tezin Konusu

Tez çalışmasında iş ahlakı kavramı incelenmiş ve Anadolu’da örnek iş ahlakı örgütlenmelerinden olan ahilik sistemi hakkında bilgiler verilmiştir. Ahi örgütlenmesi İslam dinini referans alan ve İslami ekonomik kuralların işlediği bir sistemdir. Bu kurumların benzeri yapılar günümüzde ticaret odaları veya meslek ve sanatkâr odaları şeklinde olmaktadır. Finans kurumları arasında da ahilik kurumu benzeri İslami referans alan örgütlenmeler bulunmaktadır. Bunlardan biri Türkiye’deki katılım bankalarıdır. Katılım bankaları, bünyesinde bulunan “danışma kurulları” vasıtası ile işleyişlerinin İslami kurallara uygun olmadığını denetlenmektedir. Çalışmada katılım bankaları hakkında bilgiler verilmiştir. İslami kuralları dikkate alması nedeniyle, katılım bankası çalışanların da dini hassasiyetlerinin olacağı düşünülerek onlar üzerinde bir saha çalışması yapılmıştır. Çalışmada sonucunda islam insanı (homoislamicus) ölçeği geliştirilmiştir. Sabahattin Zaim’in “Ekonomik Hayatta Müslüman İnsanın Tutum ve Davranışları” makalesinden yola çıkılarak oluşturulan ölçek altı boyuta ayrılmıştır. Bu boyutlar; İkrazda Bulunma, Ücretli Olarak Çalışma, Tüketim Harcamalarında Bulunma, Gelir Elde Etme, Ekip Ruhuyla Hareket Etme, Helal Kazanç şeklinde belirlenmiştir.

1.2. Tezin Amacı

Tez çalışmasının amacı, katılım bankalarında çalışanların İslam insanı (homoislamicus) davranışlarını incelemek ve bu davranışların demografik değişkenlere göre değişiklik gösterip göstermediğinin incelemesini yapmaktır. Bu tezin saha çalışmasının katılım bankası çalışanları üzerinde yapılmasının nedeni Katılım Bankalarının Türkiye’de İslami bankacılık ile özdeşleştirilmesi ve toplumda banka çalışanlarının İslami davranış kurallarına ve iş ahlakına daha fazla uyacağına dair beklentinin olmasıdır.

1.3. Tezin Kapsamı ve İçeriği

Tez İslam iktisadi perspektifinde iş ahlakı ve katılım bankaları konularını ele almaktadır. Bununla beraber ekonomik faaliyetlerinde islam insanı (homoislamicus) davranışının nasıl olacağı hakkında bilgiler vermektedir. Bu bilgiler ışığında homoislamicus davranış ölçeği gerçekleştirilmiş Homoislamicus davranışın katılım bankası çalışanlarının demografik yapısına göre değişimi incelenmiştir.

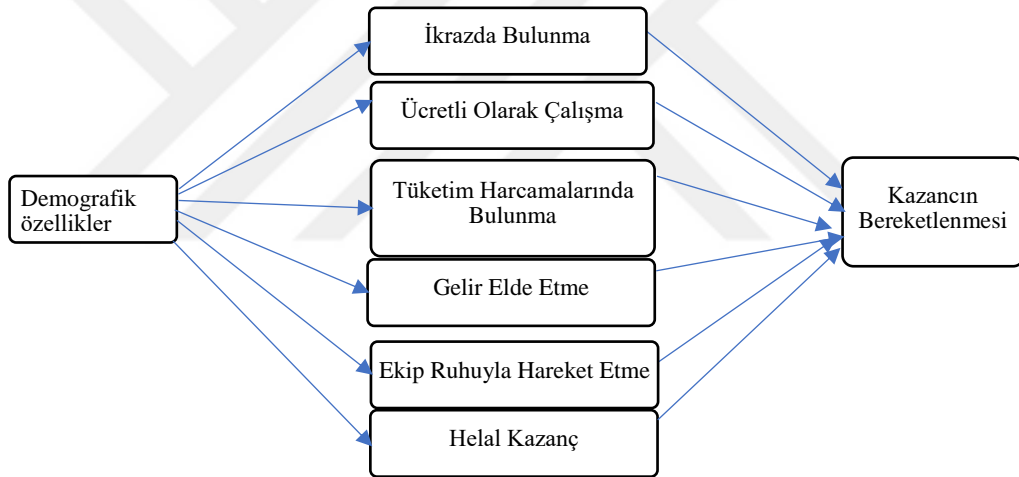
Saha çalışmasında örneklem 293 katılım bankası çalışanıdır. Piyasada banka denildiğinde, insanların zihninde ortaya çıkan ilk kavramın “faiz” sözcüğü olduğu bilinmektedir. Çünkü faizli işlemler de banka sözcüğü ile aynı anlamı taşıyor görünümündedir (Uçar, 1993: 9). İnsanların sahip olduğu paranın asıl işleyişinin aksine farklı alanlarda kullanılması sonucunda faiz alınıp verilmekte ve bu zıt işleyiş nedeniyle de tarih boyunca birçok topluluk tarafından yasak kılındığı bilinmektedir. Katılım bankalarının, İslami finansın önemli kurumları anlamında daha doğru ve isabetli bakış açısıyla anlaşılması amacıyla, kullanımda olan parasal varlıkların İslam ekonomisindeki yerini ve işleyişini net olarak belirleyip, onun yalnızca bir değişim aracı olduğunu anlamak gerekmektedir (Zaim, 2007: 150).

Kapitalizm kasken kul hakkına girme ve ahlaksızlık akımıyla gelişmiştir. Bu minvalde başlayan ahlaksızlık sürecinin en üstünde insan öldürme olup, Kapitalizm de insanı köleleştirip, kimi zaman da öldürerek yayılma seyrini sürdürmüştür. Kapitalizmin yaşattığı bu durum için Sombar şöyle demiştir: “Zengin olduk, çünkü kıtalar ve ülkeler bizim için ıssızlaştı. İnsanlar bizim için öldüler.” (Tabakoğlu, 2016: 6).

Faizsiz finansın dünyadaki önemli bir uygulama alanı olan katılım bankalarının, aynı zamanda birçok nitelikli ve katma değerli hizmeti de vermesiyle, tercih edilme oranı

gün geçtikçe artmıştır. Bu seviyesiyle konvansiyonel bankalarla yarışacak şekilde güçlenmiştir. Cari hesaplar ile vadeli hesaplar yöntemleriyle fon kabul eden katılım bankaları, söz konusu fonları; icare, mudaraba, müşareke ve murabaha şeklinde ülke ekonomisine kazandırmışlardır. Üretim alanını desteklemeyi gaye edinen bu ürün gam'ı, sanayiye sürekli fonlama yapmak ve bu kesimi güçlü kılp, oluşabilecek finansal krizlerin artmasına en olmak anlamında mühim bir gerçek olarak bilinmektedir (Akın, 1986: 6). Katılım bankaları; İslam ekonomisinin Türkiye ekonomisinde uygulama alanlarından birini teşkil etmektedir. Bu bankaların ekonomik gelişmede önemli katkıları vardır. En önemli etkisi, faizsiz işlem yapmaları ve dolayısıyla gelir dağılımını dengelemeleridir.

Çalışmada Türkiye'de faizsiz işlem yapan bankalar olan katılım banka çalışanlarının bazı sosyo-demografik özelliklerinin homoislamicus davranış alt boyutlarını etkilediği varsayılmaktadır. Model şekil 1.1'de yer almaktadır

Şekil 1.1: Araştırma Modeli

Çalışmada kişinin homoislamic davranışlarının varlığının, kazanç bereketlenmesi ile sonuçlanacağı ifade edilmektedir. Anketlerde katılımcılara demografik özelliklerinin yanısıra, dindar olmadıkları, faizli banka geçmişlerinin olup olmadığı ve faiz konusunda hassasiyetleri sorulmuş, burada verilen cevapların da homoislamicus davranışların alt boyutlarına olan etkileri incelenmiştir.

1.4. Tezin Temel Soruları

Tezdeki temel sorular aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

Yaşın homoislamicus davranışına etkisi var mıdır?

Eğitim seviyesinin homoislamicus davranışına etkisi var mıdır?

Unvanın homoislamicus davranışına etkisi var mıdır?

İkamet edilen yerin homoislamicus davranışına etkisi var mıdır?

Gelirin homoislamicus davranışına etkisi var mıdır?

Cinsiyetin homoislamicus davranışına etkisi var mıdır?

Medenli durumun homoislamicus davranışına etkisi var mıdır?

Daha önce faizli bankada çalışma durumu'nun homoislamicus davranışına etkisi var mıdır?

Faizli bankaya geçme durumu'nun homoislamicus davranışına etkisi var mıdır?

1.5. Tezin Hipotezi/Hipotezleri

Yapılan araştırmada temel hipotez şudur:

H₀: Demografik değişkenlerin İslam insanı (homoislamicus) davranışına etkisi yoktur

H₁: Demografik değişkenlerin İslam insanı (homoislamicus) davranışına etkisi vardır.

1.6. Tez Konusunun Önemi ve Özgün Değeri

Ekonomik yapının toplum lehine muvazeneli büyütülebilmesi için ahlak sahibi bireylerin, ideal insan formunda yetiştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Türkiye'de ekseriyeti Müslüman kişilerden meydana gelen toplulukların olmasına rağmen, iktisadi aksiyonların İslam ahlakına uymayan bir gidişata tabi olduğu görülmektedir. Böylece; ilk amacın toplumdaki şahısları İslam ekonomisi ve ahlakıyla ilgili şuurlandırmak ve finansal okuryazarlıklarını ve tercihleri ile uygulamalarını bu alanlara yöneltmek önceliğimiz olmalıdır. Çalışmanın amacı, katılım bankalarında çalışanların İslam insanı (homoislamicus) davranışlarını incelemektir.

Faizsiz bankacılık alanının tüm insanlığa önemli kazanımlar sağlayacak bir tecrübe kaynağı olduğu mühim bir hakikat olarak görünmektedir. Katılım bankaları bu hakikatı yaşatmak üzere gayet olumlu gidişat ortaya koymuş ve bu seyrin istikbalde de güçlenerek sürdürüleceği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu seyrin sağlam zeminde sürdürülebilmesi için ilk önce faizsiz bankaların çalışmalarının ve hususiyetle kâr payı ile faiz arasındaki farkların ve sistem işleyişinin banka çalışanlarına ve müşterilerine benimsetilmesi ve bilinçlendirilmeleri beklenmektedir. Buna göre lüzum hissedilen en büyük gereksinim; İslami değerlere göre işleyişi yani makâsıd-ı şerianın

modellenmesini kavramış olan, bu amaca sürekli hizmet edecek ve aynı zamanda idealist bir ruhla çalışacak “homoislamicus”lardır.

1.7. Tezin Araştırma Metodolojisi

Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden anket yöntemi seçilmiştir. Anketler SPSS 26 ve AMOS 24 programlarında analiz edilmiş ve sonuçlar değerlendirilmiştir. Anketler için homoislamicus davranış ölçeği literatür taraması yapıldıktan sonra araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Altı alt boyuttan oluşan homoislamicus davranış ölçeği ortaya çıkarılmıştır. Anketlerin toplanması için jotform programı kullanılmıştır. Çalışma iki aylık süre içerisinde tamamlanmıştır. Bir katılım bankası çalışanlarının farklı unvanlarındaki kişilere uygulanmıştır. Etik kurul izni alındıktan sonra anketler uygulamaya alınmıştır.

Tez çalışmasının ilk bölümlerinde kavramsal çerçeve ve literatür incelemesi yapılmıştır. Bu incelemeler için TKBB (Türkiye Katılım Bankaları Birliği), İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi) ve İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi kampüsündeki kütüphanenin yanı sıra çeşitli üniversite ve katılım bankalarının kütüphanelerinde çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Konuya ilişkin literatür incelendikten ve ilgili teorik görüşler çalışmaya aktarıldıktan sonra ampirik bir çalışma ile katılım bankası çalışanlarının homoislamicus davranışlarını tespit edebilme amacıyla anket uygulanmıştır. Anket soruları hazırlanırken, deneklerin cevaplarırken zorlanmayacağı ve sıkılmayacağı bir form oluşturulmuş ve sorular mümkün olduğunca kısa tutulmuştur. Anketle elde edilen verilerin çözümlenmesi istatistik paket programı (SPSS) ile yapılmıştır. Anket çalışmasıyla bulunan verilerin analizinin yapılması esnasında; frekans tabloları, tanımlayıcı istatistik, güvenilirlik analiz ile Kolmogorov-Smirnov Z test ve tek yönlü varyans’ın analiz çalışması (ANOVA) ve Tukey testi kullanılmıştır.

1.8. Tez Konusuyla İlgili Literatür Özeti

Tez konusuyla ilgili literatür çalışması yapılırken homoislamicus davranışını ele alan çalışmaların daha çok homoeconomicus kavramı ile karşılaştırma şeklinde olduğu görülmüştür.

Yerli literatürde homoislamicus davranışını en kapsamlı şekilde ele alan ilk çalışmalardan biri MÜSİAD tarafından yayınlanmıştır. Şencan tarafından derlenen MÜSİAD Araştırma Raporu-9’da iş hayatında islam insanı olarak ifade edilen

homoislamicus tüm yönleriyle ele alınmıştır. Konu iş hayatında islam insanı psikolojisi ve islam insanı yönelimli firma davranışı olarak iki bölümde incelenmiştir (Şencan, 1994). Çalışmamıza ilham kaynağı olan ve homoislamicus davranış ölçeği geliştirmemize rehberlik eden Sabahattin Zaim hocamızın “Ekonomik Hayatta Müslüman İnsanın Tutum ve Davranışları” isimli makalesi de bu rapor içerisinde yer almaktadır.

Yenice (2020) homoeconomicus ve homoislamicus’u karşılaştırmış, İslam iktisadı düşünürlerinin insana yönelik yaklaşımlarını dört kavram üzerinden değerlendirmiştir. Bunlar; bilgi, rasyonelite, objektivite, fayda/kârdır. Çalışmasında İslam iktisadı bilginlerinin, insana yönelik düşüncelerine yer verdikten sonra, bu kavramlar perspektifinden karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmıştır.

Kartal (2016), homoeconomicus ve homoislamicus’u karşılaştırmıştır. Çalışmasında homoeconomicus’un “pragmatik” ve “hedonist” özelliklerine, homoislamicus’un ise “altruist” veya “diğergam” kavramlarına değinmiştir.

Kılıç ve Alan (2020) çalışmasında “Takva” filmini incelemiştir. Filmdeki ana karakterin homoislamicus davranışlar sergilemesi, ancak daha sonra homoeconomic davranışlar göstermeye başlaması eleştirilmiştir. Film analizi tekniği ile yapılan çalışmanın sonucunda gerçekte homoislamicus birey tipolojisinin, homoeconomicus kadar ve hatta belki de ondan biraz daha fazla ütöpik olduğu ifade edilmiştir.

Dilek ve arkadaşlarının çalışmasında (2017), Homoeconomicus ile Homoislamicus arasındaki farklar incelenmiştir. Batı’da gelişen iktisat teorilerinin İslam toplumları için uygun olmadığı, İslam toplumları için yeni iktisat teorilerinin kurulması için İslami insan modelinin ortaya konulması gerektiği ifade edilmiştir.

Webb (2014) çalışmasında, İslami eğilim hareketi olarak kurulan, Ennahda isimli Tunuslu siyasi partinin ekonomi politikalarını incelemiştir. Çalışmada Ennahda’nın Tunus’un ekonomik zorluklarını hafifletmek için önerdiği aracın Homoislamicus olduğu, yani erdemli bir ekonomik aktöre ihtiyacın bulunduğu ifade edilmiştir. Webb, Homo İslamic davranışların çalışma hayatında yolsuzlukları önleyeceği ve çalışanların verimliliklerini arttıracığı üzerinde durmuştur.

Misfah Bayuni ve Srisusilawati (2022) çalışmasında, homoeconomicus ve homoislamicus bireylerin paraya olan bakış açılarını, karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Homoislamicus bireyin, parayı dünya ve ahiret arası denge sağlanmasında

bir araç olarak gördüğü, homoeconomicus bireyin ise amaç olarak gördüğünü ifade etmişlerdir.

Ersin ve Yıldırım (2016) çalışmasında Erbakan'ın "manevi kalkınma" kavramına değinilmiş, bu kavramın kapitalizmin, kendi çıkarları peşinde koşan homoeconomicus kavramının tam zıddı olduğu ve söylemin Müslüman düşünürler tarafından Homoislamicus olarak ifade edildiği belirtilmiştir. Manevi kalkınma sağlayabilmek için; kuran kursları, İslam enstitüleri, imam hatiplerin çoğaltılması gerektiği, böylece insanların İslami şuura kavuşmasıyla, haramlardan kaçınması, haksız yoldan kazanç elde etmemesi, infak ve sadaka vermesiyle daha adil bir ekonomik sistemin oluşacağı söylenmiştir.

Rudnyckyj (2011) çalışmasında İslam'ı, kapitalizmle uyumlu hale getirme çabalarının bazı özelliklerini incelemiş ve İslami finansın karşılaştığı başlıca engelin, büyük ölçüde; agresif kazanç hırsı, verimlilik ve ekonomik rasyonellik kaygılarıyla yönetilen geleneksel finansla rekabet etme gerçeği olduğu sonucuna varılmıştır.

Furqani ve Echchabi (2021) çalışmasında, homoislamicus'un kim olduğunu incelemiştir. Kurân-ı Kerim öğretilerinden ve ilkelerinden yola çıkarak, İslami iktisadın teorileştirilmesinde homoislamicus'un temsili bir etken olacağı ifade edilmiştir.

Siregar (2012) çalışmasında, İslam iktisadı ilkelerine bağlı olan şer'i hükümlere dayanan ekonominin diğer ekonomik sistemlerden farklı olduğunu belirtmiştir. Kapitalist sistemde kar ortaklığı olmaması, materyalist yaklaşımda olunması, ahlaki ve finansal krizleri barındırması ve dünyada sömürge özgürlüğünü ortaya çıkarması eleştirilmiştir. Sosyalist sistemlerin de tüm üretim faktörlerinin ve gelir kaynaklarının devlet tarafından düzenlediği ve topluma ekonomik sistem içerisinde özgür iradeleri ile hareket etme imkânı tanınmadığı ifade edilmiştir. Bu ekonomik sistemlerin insan haklarına aykırı bulunduğu, homoislamicus davranışın içinde barındırdığı İslam iktisadının sosyal refahı ve adaleti sağlama konusunda en uygun ekonomik sistem olduğu ifade edilmiştir.

Farooq (2011), çalışmasında homoeconomicus ve homoislamicus birey davranışlarını incelemiştir. Homoeconomicus'un sadece kendi kişisel çıkarları doğrultusunda hareket ettiği, homoislamicus'un ise İslami değerlerle dolu ve o çerçevede idealize edilmiş, kendini toplumun (sosyal sorumluluk açısından) bir parçası olarak gören birey

olduğu ifade edilmiştir.

Asutay (2007) çalışmasında, İslam ekonomisi sistemi içinde sosyal adalet ve insan merkezli ekonomik büyüme ve kalkınmada etkili olan unsurun homoislamicus bireyler olduğunu ifade etmiştir. Homoislamicus üzerine kurulu İslami bankacılık ve finans kurumlarının gerekliliği üzerinde durmuştur. İslami finans kurumlarının sosyal adaleti sağlamada önemli kurumlar olduğunu belirtmiştir.

Kula ve arkadaşlarının (2015) çalışmasında, meslekte geçen sürenin örgüte olan bağlılığını azalttığını ortaya koymuştur.

Kaya'nın (2020) yaptığı araştırmada, Güneydoğu Anadolunun çok erken dönemlerde İslam'ı kabul etmesinin, bu bölgelerdeki homoislamicus davranışların daha yüksek olmasıyla örtüştüğü görülmüştür. Bunun yanı sıra Kaya; manevi kıymet atfedilen şahıslar olan şeyhler ve kutsal bilinen mahaller, ziyaret mekanları gibi toplumun dindarlığına katkısı ve etkileyici yönleri olan geleneksel dini eğitim kurumları olan medreseler ve modern dini eğitim kurumları olarak İmam Hatip Liseleri, ve İlahiyat Fakülteleri ve resmi olarak toplumun dini işlerini yürütmekle mükellef olan Diyanet İşleri Başkanlığının da halkın manevi yaşamına farklı alanlarda tesiri olduğunu belirtmekte olup, bu sonuçlar analizimizdeki önerilerle benzerlik göstermektedir (Kaya, 2020; 201).

Abdurrahman Kurt ve Kemalettin Taş'ın araştırmalarında; İç Anadolu, Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinin yüzyıllardır yerleşik ve halkın yaşantısına da önemli etkileri olan İslam Ahlakı eğitiminin etkileri görülmektedir (Kurt, 2009: 1-29).

Kurt'un çalışmasında gelir yükseldikçe dinden uzaklaşma görüldüğü belirtilmektedir. Oysa bizim çalışmamızdan elde edilen önerimizin tam tersine netice vermiştir (Kurt, 2009: 23).

Mustafa Koç'un (2010) çalışmasında eğitim düzeyleri ve dindarlık arasında anlamlı bir farklılık olmadığını tesbit etmiş olup, bizim çalışmamızda da önerimiz aynı yönde gerçekleşmiştir.

Taş'ın çalışmasında gençlerde yaşın dindarlık üzerinde etkisi olduğu tesbit edilmiştir. Çalışmaya göre dindarlığın sosyal hayat ve ibadet boyutlarının, gençlerde daha yüksek puanda çıktığı görülmüştür. Özellikle 61 yaş üzeri bireylerin dindarlık hassasiyetlerinin daha yukarıda olduğuna rastlanmıştır. Bu sonuç, analizimizin sonuçlarına benzerlik göstermemektedir (Taş, 2004: 63-83).

Zaime göre, demografik değişkenlerle oluşan etkiye bakacak olursak, yani sanal kimlik (ünvanlar), coğrafya ve cinsiyet kişilerin bir ruh olmasından hareketle çalışanların farklı yaşamlar sürmesine etkisinin olduğu görölmektedir. Modelimizde Zaim'in belirlediği kriterlerin yanı sıra; demografik boyutlar açısından sayılan değişkenlerin de etkilerinin olduğu tesbit edilmiştir.

Furuncu ve am'ın (2021) yaptıkları çalışmadan elde ettikleri bulgulara göre, katılım bankalarını tercih eden müşterilerin profili daha bilinçli ve iyi eğitimli kişilerden oluşmaktadır. Bu kitlenin; bankacılık enstrümanlarını kullanım oranlarının diğer bankalara nazaran yüksek olduğu görölmüştür. Diğer yandan Polat ve diğerlerinin (2014) yılında yaptıkları çalışmada, Türkiye'deki banka müşterilerinin, katılım bankalarının seçiminde üç ana kriteri esas aldıkları görölmüştür. Bu kriterler; İslami esaslara göre işlem yapılması, kaliteli alınması ve hızlı hizmet sunulmasıdır.

Kadir Ulu'nun yaptığı tez çalışmasında; İslami Finansal Okuryazarlıkla ilgili olarak Katılım bankalarının, diğer konvansiyonel bankaların yaptığına benzer biçimde; yazılı - görsel mecralarda, internet ve sosyal medya alanlarında, ciddi seviyede reklam ve tanıtım faaliyetlerine başlaması gerektiği, hatta kamu spotları ile desteklenmesi lüzumu işlenmiştir (Ulu, 2019).

Aysan vd. nin yaptıkları çalışmada, inanç ile rasyonalitenin gerçekte bir çelişki meydana getirmediğini, katılım bankaları müşterilerinin de, katılım bankalarında faizli bankada yüksek gelir elde ettiğinde çalışmayı, yani batıl yolla haram yoldan kazanabilirim diyenlere paralel ve benzer biçimde hareket edecekleri anlaşılmaktadır. İslami bankacılık müşterilerinin de faiz oranlarına karşı duyarlı oldukları ve faizli banka daha fazla getiri vadettiğinde onlara yöneleceğini tesbit etmişlerdir (Aysan vd. : 2018). Diğer yandan, yine analizimizle kısmen örtüşen diğer bir çalışmada; Kızıltepe ve Yardımcıoğlu'nun yürüttükleri çalışmalarında, Sakarya'daki Diyanet personelinin faiz duyarlılıklarının ziyadesiyle zayıf durumda olduğu belirlenmiştir. Buna göre, bu ildeki diyanet personelinin yaklaşık üçte birinin faiz duyarlılıklarının ve bilinçlerinin yokluğu ve üçte birinin de kararsız şeklinde beyanda buldukları ve kalan üçte birinin de faiz duyarlılığının varlığı tesbit edilmiştir (Kızıltepe ve Yardımcıoğlu, 2017).

Ahi teşkilatının klavuzu olan fütüvvetname odaklı bakış açısıyla durumu inceleyen Selvi (2017); kazanç ve diğer maddi edinimleri tasavvufi pencereden değerlendirdiği makalesinde; insanların yeryüzüne eşyanın ve mülklerin gerçek ve sonsuz süreyle maliki olmak için değil, eşyanın hakikatına tanık olmak ve anlamak üzere geldiğini ve

sahibi gibi görüldüğümüz mülk ve eşyanın emanet olarak bize verildiğini ve sonrasında özellikle kazanç anlamında helalin hesabının verilmesi ve haramın da azabının çekilmesinin söz konusu olacağını, kazanç elde etmede haktan kopmayıp, eli karda ve gönlü yardı olmanın önemini vurgulamıştır.

İsmet Doğrunun yaptığı araştırmasında zikrettiği bayanlardaki tüketim meyli, Ahilikteki ihtiyaç miktarında tüketim yaşam biçimine uymamakta ve ücret fazlalığına karşı bireysel hırslarla duyarlılığın yanı sıra bu anlamda da Fütüvvet anlayışına uymayan bir davranış tarzı olarak analizimizle Katılım Bankasında tesbit edilen bire diğer gelişim alanı olarak, eğitimlerle katkı sağlanmasına ihtiyaç duyulan husustur.

Öztürk Küçük'ün (2020) yaptığı doktora tez çalışmasında çalışmamızda elde ettiğimiz helal kazancın homoislamicus üzerindeki etkisinin anlamsız çıkmasına rağmen, sonuç farklıdır. Öztürk Küçük, yaptığı YEM analizi ile, ahlaklı hareket etmenin helal kazanç üzerinde etkisinin olduğunu tesbit etmiştir.

Azizy, Mahyudi ve Yusop (2019) çalışmasında homoeconomicus ve homoislamicus perspektiften ekonominin amaçları karşılaştırılmıştır. Refahın artırılması için en uygun ekonomik modelin İslam ekonomisi olduğu öne sürülmüştür.

Mursal ve arkadaşları (2022), homoeconomicus'u ahlaka aykırı olduğu, sadece kendini düşündüğü için eleştirmiştir. Homoislamicus'un ise tevhid, denge, özgür irade, sorumluluk ve adalet değerleri ile birlikte hareket ettiği ifade edilmiştir.

Arifin'in (2009) çalışmasına göre, homoislamicus tevhid, hilafet, ibadet, ilim, helal, haram, adl (doğruluk) değerlerine bağlı olarak hareket eder. Zulme karşı adaleti savunur. Ancak homoeconomicusta insanı sömürücü eylemler bulunmaktadır.

Mahyudi (2015), değerlerden bağımsız iktisat ciddi saldırılar altındayken, İslam iktisadının parlak bir geleceğe sahip görüldüğünü ifade etmiştir. Çalışmasında, İslam ekonomisinin bir kimlik krizi ile karşı karşıya olduğu belirtilmiş, islami ekonomik insanı "gerçek insan" olarak tanımlanmıştır. İslam ekonomisi kurumunun zayıf sosyal performans göstermesinin, homo İslamicus'un yokluğundan kaynaklandığını ortaya koymuştur.

1.9. Tezin Düzeni/Dizaynı

Tez, giriş ve sonuç bölümleri dahil toplam altı bölümden oluşmaktadır. Giriş yapıldıktan sonra ilk bölümde katılım bankacılığında bahsedilmektedir. Faizsiz

bankacılığın ülkemizde öncü uygulaması olan katılım bankalarının, muhtelif bankacılık enstrümanlarını sunmasıyla, ihtiyaçlara cevap verme düzeyi günden güne artmış olup, konvansiyonel bankalarla yarışabilecek konuma gelmiştir. Bu bankalar, iş yaşamı ile inançlar arasındaki ihtilafı ortadan kaldıran ve faizden uzak duranların çalışabileceği mekanların çoğaltılmasına katkıda bulunmaları dolayısıyla, kendisine gereksinim duyulan ortamlarının geliştirmeleri bakımından önem taşımaktadır. Çalışmada öncelikle katılım bankacılığının dünyadaki ve Türkiye'deki durumu hakkında bilgi verilip, fon toplama/kullandırma yöntemlerine değinilmiştir. Üçüncü bölümde katılım bankalarının sosyal ve ekonomik etkileri incelenmiştir. Dördüncü bölümde İslamda İş Ahlakı ve ahlaki değerler üzerinde durulmuş, homoislamicus'un özelliklerine de yer verilmiştir. Beşinci bölümde de saha çalışması yapılmış, katılım bankası çalışanlarından elde edilen veriler analiz edilmiştir. Altıncı bölümde, yapılan istatistik analizler sonrasında ortaya çıkan sonuçlar yorumlanmış, tez konusu ilgili bazı öneriler getirilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KATILIM BANKACILIĞI

2.1. Dünyada ve Türkiye’de Çağdaş Faizsiz Finans: Katılım Bankacılığı

Katılım bankaları faizsiz finansal işlemlerin yapıldığı kurumlardır. İslami literatürde faiz sözcüğü “riba” olarak bilinmektedir. Bu sözcük, sözlüklerde ziyade yani fazlalık ve nema yani artma şeklinde yer almaktadır. Piyasadaki kullanımıyla faiz unsuru aslında kazanç sağlayan bir aksiyon olmayıp, piyasanın zayıflamasına ve insanların kazançlarının azalmasına sebep olan bir faaliyettir. Dolayısıyla da fakirliği arttırmakta ve sömürüyü derinleştirmektedir. Hatta insanların sahip olduğu malların üretimde yer almaksızın artmasına sebep olduğundan, aslında çalışmayan bir kesimin topluma gizli yük oluşturmaya neden olmaktadır. Burada faizli sistemin oluşturduğu zarar yalnızca onu alıp veren kişilere değil, toplumun tamamına sirayet etmektedir. Çünkü paranın asıl vazifesi dışında kullanılmasına yol açan faiz, tarih boyunca birçok medeniyette yasak kapsamına alınmıştır. Paranın kendi vazifesinden başka bir mecrada kullanıma tabi tutulmasıyla faizin geçmişte çoğu toplumlarda yasaklandığı bilinmektedir. İlk dönemlerde banka işlemlerinin yapıldığı yıllarda, yani paranın mübadele amacıyla kullanıldığı dönemin milattan önce 3500 senesine dayandığı bilinmektedir. Yani; eski dönemlerde bugünkü gibi bir bankacılık sistemi olmasa da, o dönemin ihtiyacına uygun banka modeliyle işlemler yapılmaktaydı. Bu sahadaki büyümenin ve 13. ve 14. asırlarda, banker ve tefecilikle uğraşanların, İtalya civarında buldukları bilinmektedir (Canbaz, 2016: 25).

Faiz vadederek iş yapan bankalar, bununla mevduatlarını toplarken, faizsiz bankalar kar/zarara iştirak prensibiyle kabul ettikleri fonları, bir havuzda bu birikimin kullandırılmasıyla elde edecekleri kazancı muayyen yüzdesini bu havuza parasıyla iştirak eden şahıslara ya da şirketlere verileceği sözüyle, hesaplar açmaktadırlar. Faizsiz bankalarda ayrıca; fon kullandırma ve kiralık kasa hizmetleri ile sigorta hizmetleri vs. hizmetler ve yatırım hesapları ve benzeri bazı işlemler yapılmaktadır (Okay, 2017: 30)

Birçok gelişmiş ülkeyi ve ayrıca global finans piyasasını yüksek düzeyde etkisi altına alan krizlere rağmen, faizsiz finansın öncü kurumları olan katılım bankaları, piyasa ekonomisinin içinde ve reel ekonominin temeli olan üretime destek olmalarına binaen kalıcı ve sağlam güçleri, hissedilir ve görünür hale gelmiştir. Bu gücün etkisinin devam

ettiği yakın geçmiş ve zamanımızda faizsiz sistem kuruluşları birçok ülkede büyümekle birlikte; aynı zamanda dijital teknolojileri ve buna bağlı hizmetleri geliştirme ve çözümleri ortaya koyma yolunda hızlı adımlarla ilerlemektedirler.

Faizli bankalara alternatif olarak kurulan faizsiz bankaların çalışma modeli şu şekilde işlemektedir. Bazen sermayeyle ve bazende emek ortaklığıyla, kar/zarar ortaklığında, birlikte ticaret yapma olanağı veren katılım bankacılığı, bu prensiplerle bazı finans ve bankacılık işleriyle uğraşan ve bu arada risk paydasında ve karlarının yanında zararlarına da iştirak yöntemiyle mevduat kabul eden; İslami prensiplerle hareket eden, bazen müşareke, bazen leasing gibi yöntemlerde fonlarını, bu fonlara ihtiyaçları olan; kişiler, devlet, firma ve kişilere kullandığı modeldir.

Kar/zarara katılım yöntemiyle işlerini yürüten faizsiz bankalar, hesap açanlardan aldıkları fonları havuzlarda biriktirip, şer'i esaslarla ticarete kullandırıp, en-nihaye elde edilen kar veya zararı hesap açan şahıs veya firmalarla, önceden anlaşılan oranda bölüşmektedirler. TL kredi verme, alkollü içecek, kumar veya silah, tütün ile türevi şeklindeki zararlı konulardaki işlemler yapılmamaktadır ve sadece diğer meşru ticaret mecralarında faizsiz esaslar işlemler gerçekleştirilmesine özen gösterilmektedir (TKBB, 2021)

2.2. Dünya'daki Bazı Katılım Bankaları

Dünyada faizsiz finansın en yaygın ve Kurumsal uygulama alanı olan Katılım Bankacılığının öncülerinin ve büyümesinin başladığı coğrafyanın; ilk olarak Afrika coğrafyasında Mısır ve takip eden süreçte de Pakistan ile Ortadoğudaki İslam ülkeleri olduğu bilinmektedir.

Pakistanda İslami Eğitim kurumlarında yetişen birçok alimin etkisi, devlet kurumlarının geliştirilmesinde yaşanan yansımaların yanısıra, faizsiz bankacılık alanında da kendini göstermiştir. Bu hareketin teorik anlamdaki ilk adımları 1955 yılında başlatılmış ve bir süre sonra 1970'li senelerde uygulama alanına geçilmiştir. Bahse konu girişimin ilk icraatı 1962 senesinde hizmet vermeye başlayan Milli Yatırım Tröstüdür. Bunun dışında; 1952 senesinde emlak yatırımı sahasında hizmet sunmak amacıyla faaliyetlerine başlayan Emlak Finans Şirketi, 1977 senesinden itibaren faizsiz esasla çalışmalarına devam etmiştir. Bu uygulamaya benzer faaliyetleri; Bankacılar Sermaye Şirketi (Bankers Equity Limited) ile Küçük İşletmelerin Finansman Şirketi de (Small Business Finance Corporation) gerçekleştirmiştir. Bu gelişmelerden sonra; 1985 senesi itibariyle de gerek fon toplama

ve gerek fon kullandırma da faizli işlem yapılması yasaklanmıştır (Uçar, 1989: 49-51).

Mısırda faizsiz bankacılık konusunda atılan ilk girişim 1963 yılında Mit Gamr Bankası olarak Kurumsal anlamda faaliyete geçmiş ve dokuz şubeye ulaştıktan sonra 1977 yılında kapatılmıştır (En-Neccar, 1986: 92-93). Bu bankadan sonra 1972 senesinde, Mısırın başkenti Kahirede hükümetin girişimiyle Nasır Sosyal Bankası faaliyetlerine başlamış, Mit Gamr'dan sonra 1977 senesinde yeni bir faizsiz banka olarak Mısır Faisal İslam Bankası tesis edilmiştir. Akabinde, 1980 yılında, IIBID (İslami Yatırım ve Kalkınma Bankası) kurulmuştur. Ayrıca; konvansiyonel esaslarla çalışan Mısır Bankası da, 1980 yılından itibaren faizli faaliyetlerine ilave olarak, faizsiz finans enstrümanlarıyla da işlemler icra etmiştir.

Ortadoğu'da Suudi Arabistan'da leasing işlemlerinde dünyanın bilinen finans şirketlerinden olan Al Rajhi Company, 1983 senesinde faizsiz bankacılık hizmetlerini icra edebilmek üzere faaliyet iznini almıştır. Ayrıca; Albaraka'nın ana ortağı olan ve başka ülkelerde de faizsiz iştirakleri olan Dallah Grubu, bu coğrafyada faizsiz bankacılık faaliyetlerine katkı yapmıştır. Suudi Arabistan'ın yanısıra; Ürdün'de faizsiz finans sistemiyle çalışan İslami Yatırım Ortaklığı'nın faaliyete geçmesinin yanı sıra, ekonomik ve toplumsal alanlardaki gereksinimleri desteklemek, ayrıca faizsiz bankacılık esasıyla fon toplayıp bu fonları ülkenin kalkınmasında kullandırma amacıyla Ürdün İslam Finansman ve Yatırım Bankası 1979 senesinde kurulmuştur, Abu Dhabi, Ajman, Fujairah, Ras al-Khaimah Sharjah ve Sharjah'tan oluşan Birleşik Arap Emirlikleri ülkeleri olarak; global mecrada Wholesale Banking (toptan bankacılık) ve Off-Shore Banking (kıyı bankacılığı) sahasında faaliyet göstermekte olup, 1975 senesinde, faizsiz bankacılık ve direct investment (doğrudan yatırım) faaliyetlerini de yürüten Dubai İslam Bankasını hizmete açmışlardır. Günümüzde Kuveyt Türk Katılım Bankası ve diğer bazı faizsiz finans kurumlarının Dubai'de şubeleri bulunmaktadır. Eylül.1983'te faizli bankacılık faaliyetlerini tamamen durdurup, faizsiz bankacılık kanunlarını yürürlüğe sokan İran, faizsiz bankacılığın uygulandığı diğer kurumlardan farklı olarak ve Merkez Bankası aracılığıyla kar/zarara katılma oranına alt ve üst marj tayin etmiştir (Uçar,1989: 49-54).

Ürdün ile aynı dönemde kurulan ve her türlü fon kullandırma ve finans işlemlerini faizsiz bankacılık esasıyla yürüten kurumlardan; Bahreyn İslam Bankası ile 1981 yılında hizmete giren Bereket İslam Yatırım Bankası ve ayrıca Bahreyn Yatırım Şirketi'dir. Türkiye ve Malezya'da banka iştirakleri olan ve ülkemizde Kuveyt Türk

Katılım Bankasının bu anlamda ana ortağı olan Kuveyt Finans Kurumu (KFH); fon toplama, fon kullandırma ve sosyal içerikli projelerini faizsiz sistemle yürütmektedir (Akın, 1986: 257-262).

Sudan; faizsiz finans kurumlarının desteğiyle ekonomik problemlerini aşma yolunda girişimler gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede; 1975 senesinde faaliyete geçen Faisal İslam Bankası ile 1980 senesinde hizmetlerine başlayan Al Todaman İslam Bankası Sudan'da, devlet plasmanlarına yaptığı katkılarla bilinmektedir. Bu bankaların ekonomik büyümeye katkıları esas alınarak farklı faizsiz bankalar da Sudan'da hizmete girmişlerdir. Bu bankalardan bazıları; Sudan'lılar İslam Bankası, Batı Sudan Bankası ile devlete sermayesiyle kurulan İslam Kalkınma ve İşbirliği Bankası ve Al-Baraka Investment Bank şeklinde sıralanabilir (Akın, 1986: 261-264).

2.3. Katılım Bankalarının Kurulmasını Gerektiren Nedenler

Maddi alemde iken, manevi aleme meyil ile dünyada insanın ruh muvazenesi ortaya çıkar. Böylece; dünyadaki eşyanın toplumun ihtiyaçlarını görmesi ve Hâlıkıyla irtibatını yalnızca maddi aleme has kılmaması, evrendeki muvazeneyle paralel yürüyecektir. Yani insanın maddi ve manevi alemiyle bağının ölçüsünü toplumla ilişkilerini tesisleriyle adalet zemininde sabitleyebilecek, bunun yanı sıra seküler düzenin; “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” amaçlı, kontrol ve denge içermeyen, homoeconomicus odaklı gidişatından arınıp, halk içinde dengeli yaşamın tesisine katkıda bulunan, homoislamicus seviyesine ulaşması mümkün olacaktır. Homoeconomicus yani sadece kendi iktisadi menfaatlerini hesaba katarak yaşayan kişiler toplum içerisinde nefsinin ve onun isteklerini önceliklendiren kişiler olarak bilinmektedir. Homoislamicus yani temel ihtiyaçlarını temin eden ve bunun akabinde topluma katkı sağlamayı hedef edinen insan ise, yakınlarına yardımcı olmaya ve kendisine emanet edilen tüm nimetleri onlarla paylaşıp, sürekli üreten ve eserler ortaya koyan şahıs profiline sahiptir. İslamiyet'in temel prensipler perspektifinden baktığı insanın, ekonomik yaşam döngüsü süresince her adımda Homoeconomicus (ekonomik kişi) şeklinde davranışlar ortaya koymasının önem arz ettiği görülmektedir. Bu davranışın İslam dinindeki mutedil karşılığına uygun olarak, Allah (c.c.) nün ipine sıkı sıkıya tutunmalı, onu bırakmamalı bir müslüman kişi görünümünde, yani Homoislamicus modeli ile kendisini yapılandırmalı ve topluma bu yönde katkılar sağlamalıdır. Bu konuma erişen insanın, ekonomik anlamdaki yaşayışında, kalbinde dini prensiplerle olgunlaşma ile sadece kendini düşünen hedonist hissiyattan kurtulup,

Allah (c.c.) nün onun madden ve manen tekamülü için öngördüğü ölçülerle; değişimin öncüsü ve katılımcı kişi konumuna erişmesi esas alınmaktadır. Bu çerçevede; katılım bankacılığının kurulmasındaki sebeplerden en önemlisi İslam Dini'nin birincil kaynağı olan Kur'anda alışverişin helal kılınması ve faiz ile batıl yollarla kazanç sağlamaktan uzak durulması (Kuran, Bakara: 275) şeklindeki yasakları içeren hüküm ve asli prensiplerine uyumun önemi ve hayata geçirilmesi yönünde önceliklendirilmesine dayanmaktadır. Bu doğrultuda; İslami hassasiyetlerinden dolayı faiz yasağına karşı bilinçli olan birikim sahiplerinin paralarının boşa kalması, kendilerini ve siyasi ile ekonomi yapıcı odakları uyararak gerekli kurumlaşma aksiyonlarının alınmasına sevk etmiştir. Ayrıca; Lee, Kun-ho, Ullah ve Shakir tarafından 2007 yılında, Integration of Islamic and Conventional Finance başlığıyla, International Review of Business Research Papers'ta yayımlanan amprik araştırmaları ile Hussein Sharif Hussein Omer'in The Implication of Islamic Beliefs and Practice on Islamic Financial Institutions in the UK isimli doktora teziyle yaptığı amprik araştırması, ayrıca H. Şaduman Okumuş'un, 2005 yılında, Journal of Economic Cooperation'da yayımlanan Interest-Free Banking in Turkey: A Study of Customer Satisfaction and Bank Selection Criteria başlıklı amprik çalışmasında, ana sebep olarak müslüman halkın çoğunlukla dini sebeplerden dolayı Faizsiz Finans kurumlarına ihtiyaç duydukları ve buna binaen tercih ettikleri sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla; faizsiz finans kuruluşlarının öncüleri ve günümüzdeki temel kurumları olarak Katılım bankaları; Müslüman toplumların birikimlerini değerlendirme ve bu yolla kazanç elde etme ihtiyaçlarına, yapılan tercihler ile faizli enstrümanları kullanmaksızın karşılık oluşturan kuruluşlar olmuşlardır (Yüce, Çelik, 2018: 120-136)

Katılım Bankacılığının tercih edilme sebeplerine ilişkin yapılan diğer bir amprik araştırma sonucunda aşağıdaki veriler elde edilmiştir (Özsoy vd., 2013: 197):

Tablo 2.1: Türkiye'de Katılım Bankalarının Tercih Edilme Sebepleri

İfadeler	Ortalama değerler
Şube personeliyle yakın ilişkileri	4,17
Dini hassasiyetlerinin yönlendirmesi	4,04
İnsana saygı ve hürmet	3,93
Samimi ve yardımsever personel	3,92
Bilgili ve becerikli personel	3,90
Huzurlu çalışma ortamı	3,76
Müşteri beklentilerini tatmin eden bir hizmet yaklaşımı	3,67
Katılım bankası ve faizsiz kurum olarak imaj ve popülaritesi	3,66

İfadeler	Ortalama değerler
Toplumsal katkıları (bağış, burs ve toplumsal projelere destek vs.)	3,64
Sırdış bankacılık	3,61
Müşteri hizmet kalitesi (hızlı, etkin ve hatasız servis)	3,53
Bankacılık imaj ve popüleritesi	3,28
Başarılı bankacılık ve finans yönetimi	3,26
Güvenilir arkadaşlarının ya da çevrenin tavsiyesi	3,22
Başka bankaların sağlamadığı bir kısım hizmetler ve imkânlar	3,22
Cazip ürün, işlem ve hizmet tarifeleri	2,97
Uygunluk, rahat erişilebilirlik (Örn. Araç park imkânları, konfor vs.)	2,79
Nispeten daha yüksek kâr payı dağıtması	2,73
Cazip kredi ve ödeme imkânları	2,73
Ürün ve hizmet çeşitliliği	2,70
Kitlesel iletişim araçlarındaki reklamlar	2,68
Ev ve işyerine yakınlık	2,67

Kaynak: Özsoy & Görmez & Mekik, 2013: 197

Tablo 2.1’de görüleceği üzere Türkiye’de katılım bankalarının müşteriler tarafından tercih edilmesinin birincil sebebi, şube personeli ile yakın ilişkilerin bulunmasıdır. Bunu dışında dini hassasiyetlerinin olması ve insana saygı gösterilmesi, hürmet edilmesi katılım bankalarının diğer tercih nedenleri arasında bulunmaktadır.

Faizsiz bankacılığın üretim sektörüne sunduğu mühim kazançlar yoluyla, piyasada bulunan farklı kazanç kesimlerinin oluşturduğu kazanç farklılığına sebep olan nedenin ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Bunu oluşturan faizli yöntemlerle; yani batıl usulle kazanç sağlama karşısında, emek ehlinin maruz kalacağı ictimai kayıpların azaltılması yönünde adım atılması amaçlanmıştır.

Faizsiz finans odaklı çalışma esaslarıyla yola çıkılarak oluşturulan model ülkemizde; geçmişte uygulanan, karma nitelikli ekonomi politikalardan serbest ekonomiye geçişin ve ithalata alternatif kabul edilen yolların tercihi şeklindedir. Dünyadaki rekabet ortamında, özel sektörün piyasayı idaresine dayalı bir ekonomik görünümün oluşmasına şahitlik eden dönemde ortaya çıkan ve günümüze kadar büyüme stratejilerini gerçekleştirerek büyümeye devam edilmiştir. Bu kurumların büyüme stratejileri kapsamında yastık altında bekleyen; altın-döviz-nakit şeklindeki yüksek tasarrufların, faizsiz finans enstrümanları kanalıyla reel sektöre kazandırılması ve oluşan bu finans potansiyelinin piyasalara sürdürülebilir biçimde kaynak oluşturma fonksiyonu, finans teminindeki zorlukların aşılmasına yönelik önemli katkılar sağlamıştır (TKBB, 2021).

Neccar'ın teşebbüsüyle, 1963 yılında Mısır'da kurulan faizsiz finans kuruluşu ile 1973'te İslam Ülkelerinin ilgili bakanlarının katılımıyla yaptıkları toplantı sonrasında, 1974'te İslâm Konferansı Teşkilatına üye ülkelerin iştirakleriyle İslam Kalkınma Bankası kurulmuştur.

2.4. TKBB ve Katılım Bankalarının Şeri Risk Yönetimi Çerçevesinde Karar Alma Mekanizmaları

Şeri risk yönetimine konu olan ana risk kavramı; herhangi bir vak'anın meydana gelme ihtimali ve bu vak'anın oluşturacağı tesirlere maruz kalma olasılığı şeklinde bilinmektedir. Buna göre; bir tehlikeli durumdan zarar göre ihtimali olarak da ifade edilir.

Kurumsal açıdan bakıldığında; bu yapıların gayelerine varabilmede başbaşa kalabileceği zorlukları ve bu durumların kuruluşlara zararlı tesirlerinin ihtimallerini ifade etmektedir. Risklerin öncelikle belirlenip, sonrasında minimize edilebilmesi, ya da olumlu yandan bakarak fırsata çevrilebilmesi yapılan çalışmalarına, risk yönetimi denmektedir.

Her kurumun karşılaşılabileceği birtakım riskler söz konusu olduğu gibi, bankaların; kredi, likidite, operasyonel, yasal ve piyasa riski gibi risklerle karşı karşıya kalması mevzubahistir. Bu bağlamda, katılım bankalarının da kendi özel faaliyet sahalarına dair riskleri mevcuttur. Bu risk alanına; katılım bankacılığı ilke ve esaslarına uyumsuzluk riski denmektedir. İslam hukuku edebiyatında, şeri kurallara uygun davranmama riski (shariah non compliance risk) şeklinde belirtilmektedir. Dolayısıyla; katılım bankalarının iştirak alanlarında ve kullandıkları enstrümanlar açısından uygun davranılmadığında meydana gelebilecek olan durum, itibar ve güven riski şeklinde belirmektedir. Bu doğrultuda katılım bankalarının bu konuda aksiyon almaları ve en başta güvensizlik riskini önemseyerek getireceği zararlara karşı tedbir almasını gerektirmiştir. Bu amaçla; faizsiz bankacılığın ilke ve standartları ve danışma komitesi kararlarını Kurumlar içerisinde eksiksiz hayata geçirmek, uygulamadaki noksanlıklar ve ayrıca yanlışlıkları ortadan kaldırmak ve bu kurumların kuruluş nedenlerine uygun olan Homoislamicus, yani İslam İnsanı gibi davranmaya dayalı sorumluluklarını icra etmek üzere, şeri risk yönetimi faaliyetleri yürütülmektedir.

Bu kapsamda; ilk önceleri Katılım Bankalarının kendi kararları ve sonrasında da TKBB bünyesinde BDDK'nın; 22.02.2018 günlü, 7736 sayılı kararına istinaden

TKBB nezdinde, katılım bankalarının tabi olması lüzumlu olan mesleki ilke ve standartları oluşturmak, katılım bankalarındaki uygulamalarda farklılık var ise bunları ortadan kaldırmak üzere genel anlamda kararlar üretmek üzere ortak danışma kurulu'nu, kuruluş nedenlerine uygun davranabilmek için İslam Fıkhı ve Ekonomisinde bilgi sahibi ve uzmanlaşmış kişilerden oluşan danışma kurul ve komitelerinden hizmet almaya başlamışlardır. Bu kurulların üyelerinin temel vazifesi; banka içindeki uygulamaların faizsiz finans ilke ve standartları çerçevesindeki uyumunu inceleyip sürekli takip etmek, katılım bankalarının ürünleri ve hizmetlerine dair sabit metinlere dayalı sözleşmelerle, eklerini faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uyumu açısından inceleyip, değerlendirme yaparak, uygun görülürse onay vermektir (Öztürk, 2020: 527-526).

2.5. Katılım Bankalarının Sosyal ve Ekonomik Etkileri

Ekonomik literatürde banka kavramı gündeme alındığında öncelikle akıllara faiz olgusu gelmektedir. Zihinlere yer eden konumlanmasıyla ve konvansiyonel finans kurumlarının faizli işlemlerinin toplumlarda oldukça yüksek düzeyde yer edinmesiyle birlikte faiz kavramı, banka sözcüğüyle aynı anlamda kullanılır hale gelmiş durumdadır.

Ödünç para veya mal mukabilinde alınan faizin; para kavramının ana fonksiyonlarından başka bir şekilde meydana gelen değişimi modeliyle, geçmişte milletlerin çoğu tarafından icra edilmesi men edilmiştir.

Bir anlamda faizsiz finans kurumları olan katılım bankalarının, toplumdaki algısının zihinlerde doğru biçimde yer ettirilmesi ve aynı zamanda paranın da İslam Hukuku ile belirlenen ana işlevlerinin, bilinir ve net biçimde belirlenmesini sağlama fonksiyonları vardır. Ayrıca para; yalnızca değişim aracı olarak kullanıldığında toplumsal mutabakat sağlamak önem arz etmektedir (Zaim, 2005: 150).

Toplum barışı şeklinde de adlandırabileceğimiz sosyal barış ortamının kurulabilmesi için toplumu oluşturanların kazançlarının dengeli ve aynı zamanda ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde olması elzemdir. İnsanlar arasındaki ilişkilerin iyi düzeyde devam ettirilebilmesi için de refah düzeyi yüksek olanlarla ihtiyaç sahipleri arasında paylaşım köprüsü kurarak, aradaki refah marjının daralmasına katkıda bulunmaktadır. Bu köprünün kurulmasının önemli alternatiflerinden birisi de faizsiz finans enstrümanlarının ve faizsiz bankacılık sisteminin işler hale getirilmesi ve bu yolla da

servetin belli ellerde toplanmasının değil, toplumun tüm fertlerinin gelir dağılımının dengeli seviyeye gelebilmesi için yoldaki engellerin (faizli sistemin sömürü kanallarının) kaldırılmasının hedeflenmesidir.

Emek sahiplerinin üretimden payını adaletli paylaşımına engel olan kapital hâkim otorite sebebiyle paylaşımından hakkını alamamasının bir sonucu olarak sadece sermaye sahibi kişiler toplum için de aynı zamanda gücü de uhdesinde tutan kesim olarak öne çıkmışlardır. Sermaye birikimine olan iştahın çoğalmasına paralel olarak servete dayalı gücün de kötü niyetle sarf edilmesi artmakta ve servetin belli ellerde toplanması için emek sahiplerinden sermaye sahiplerine doğru kazancın akmasına sebep olacak şekilde, faizli sistemin negatif etkisiyle oluşturulan seyir devam etmektedir. Bu durum zamanla ihtiyaç sahibi fakirlerin üretimden pay alamamasının sürekli hale gelmesiyle zengine karşı bir nefret oluşmasına neden olmakta, toplum barışının dinamiklerine zarar vermektedir. Ülke anlamında bu durumun canlı örneğine bakacak olursak; II. Dünya Savaşı sırasında İngiltere, Amerika'dan borç istemiş, ancak Amerikalıların faiz tahakkuk ettirilmeden borç vermeye yanaşmaması dolayısıyla, borç İngiltere'ye faiz ilavesiyle verilmiştir. Sistemin mühim piyasa oyuncusu olan katılım bankalarının kurulmalarının en önemli sebeplerinden birisi de, faizin buna benzer kötü tesirlerinin azaltılması gayretine dayanmaktadır. (Mevdudi, 1985: 57)

2.5.1. Katılım Bankalarının Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik Hizmetlerine Katkısı

Kurumların başarı performansları yalnızca ekonomik ve finans sahasında elde ettikleri sonuçlarla sınırlı kalmamakta, ayrıca sosyal sorumluluk alanındaki proje, program ve organizasyonlara katılımlarındaki performansları da izlenip değerlendirilmektedir. Böylece sosyal sorumluluk alanı örgütlerin literatürde öncelik arz eden değerlendirme kriterlerinden ve topluma kattıkları değerlerden biri olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Cingöz vd., 2012: 331-349)

Günümüzde işletmeler tarafından sosyal sorumluluk ile kurumsal vatandaşlık davranışı şeklindeki konular, ana hedefler olarak belirlenmiş, iktisadi mesuliyetlere ilave olarak; etik, kanuni ve isteğe dayalı bazı değerler de kapsama alınmıştır (Carroll & Archie, 1991: 39-40).

Katılım Bankaları Birliği ve katılım bankalarının ülkemizde birçok sosyal sorumluluk projesini bizzat üstlenmeleri veya tamamlanmasına önemli katkılar sağladıkları

bilinmektedir. Bu katkılar; toplumun ortak alanlarında ve ortak kullanımlarında, ayrıca ortak zeminlerdeki faydalarını temin eden projeler olmaları dolayısıyla bireylere hayatı kolaylaştırma ve gelirlerinden pay ayırmadan, soylal faydayı ve bir manada getiriye destekleyici mahiyette istifade etmeleri yönüyle, memnuniyet oluşturan paylaşımları beraberinde getirmiştir.

2.5.2. Sosyal Yardımlar ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri

Kurumsal sosyal sorumluluk, Kurumların kendi sosyal çevrelerine karşı, kendilerinden beklenen mesuliyetleri icra etmeleri ve ihtiyaç duyulan alanlardaki beklentilerin karşılanarak, çözüm beklenen sahalarda çözümlere gönüllü biçimde aracılık etmeleri şeklinde ifade edilmektedir. Buna göre; bu başlık altında; hukuki, iktisadi, etik ve gönüllü olarak, dört asli mesuliyet ögesini barındırdığı görülmektedir. Bu detaylar ve sonuçları aşağıda Tablo 2.2’de yer almaktadır (Maignan, Isabella ve Ferrell, 2000: 283-297).

Tablo 2.2: Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Dört Uygulama Alanı

SOSYAL SORUMLULUK ALANI	BEKLENEN	SONUÇ
Yasal Mesuliyet	Toplum mecburiyet olarak değerlendirir	Zorunlu kanunlara uyum sağlamak
İktisadi Mesuliyet	Toplum mecburiyet olarak değerlendirir	Maliyetleri azaltıp gelirleri artırmak
Etik Mesuliyet	Toplum Kurumdan bekler	Şüpheye mahal veren eylemlerden uzak durmak
Gönüllü Mesuliyet	Toplum Kurumdan bekler	Topluma katkı sağlayan projelere katılmak

Kaynak: Pinkston ve Carroll, 1994: 160.

Kurumsal sosyal sorumluluğun sorumluluk alanlarından alınmak istenen sonuçlar, kanunlara uyum sağlamak, maliyetleri azaltıp gelirleri artırmak, şüpheye neden olabilecek eylemlerden uzak durmak ve topluma katkı sağlayan projelere katılmaktır.

2.5.2.1. Katılım Bankaları Birliği

Katılım Bankaları Birliği’nin çeşitli sosyal sorumluluk uygulamaları bulunmaktadır. Birlik, Kültür Bakanlığının da katkılarıyla, “Başkentlerimizden - Anadolu’da Türk Şehirciliği” isimli yedi bölümden oluşan ve TRT2’de haftalık periyotlarla, dizi halinde yayımlanan belgesel’in çekimlerini yaptırmıştır. Belgeselde; Edirne, Konya, Sivas,

İstanbul, Ankara, Bursa, Edirne ve İznik'ten oluşan ve tarihte Anadolu'da gerek kültür, gerekse de yapılaşma ve kültürel zenginlikleri içeren ve aynı zamanda başkentlik yapmış bulunan yedi tane il'in tanıtımlarının yapılmasına vesile olmuştur.

Ayrıca; on kişisi doktora öğrencisi dahil toplamda yirmi beş öğrenciye karşılıksız burs sağlanarak, faizsiz finans sisteminin yaşam alanı ve birliğin altyapısı olan katılım bankalarının insan kaynaklarının gelişimine destek sunmuştur.

Bir öğrenci yurdunun Türkiye Diyanet Vakfı ile yapılan sözleşme kapsamında bağışı gerçekleştirilmiş, bu kapsamda; Bursa'nın Nilüfer ilçesinde bir taşınmaz satın alınarak Vakf'a bağışını yapılmıştır. Bu yurda; Türkiye Diyanet Vakfı & Abdullah Tivnikli Yükseköğrenim Öğrenci Yurdu ismi verilerek, eğitim alanında bir sosyal sorumluluk projesine daha imza atılmıştır.

2.5.2.2. Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.

Kuveyt Türk gerçekleştirdiği sosyal sorumluluk projeleri başta olmak üzere tüm girişimlerinde temel iddia ve vizyon deyiimi olarak; Değerlerimizle büyüyoruz anlayışıyla hareket etmekte ve insanlığın kullanımında olan her şeyin muhafazası, hayatta kalması ve büyütülmesine yönelik çok sayıda sosyal sorumluluk projesi ile önemli katkılar sunmak suretiyle, STK'lar ile bir çok yardım organizasyonuna katılım gerçekleştirmektedir. Bu çalışmalardan bazı örnekler aşağıdaki şekliyle gerçekleştirilmiştir:

- Pandemi sürecinde maddi destek ihtiyacı duyan kesimlere yardım edilmek üzere organize edilen Milli Dayanışma Kampanyası'na Grup olarak yirmi milyon TL ile katılım sağlamıştır.
- Elazığ'da yaşanan depremde zarar gören yurttaşlara 1 milyon TL destek sunulmuştur.
- Vatan şehitlerinin geride kalan ve bakmakla yükümlü oldukları akrabalarının yanısıra, gazler ile engelli vatandaşlarımıza destek sağlamak üzere kurulmuş bulunan Türk Silahlı Kuvvetleri Mehmetçik Vakfı'na bir milyon TL bağış yapmıştır.
- Arakanda zulüm mağduru olan Müslüman halka; çalışanları ile müşterilerinin de katılımıyla, 1milyon TL yardım yapmıştır.

- Milli birlik, beraberlik ve şuurun tesisi ve devam ettirilmesine katkı anlamında 15.Temmuz kampanyası kapsamında 1 milyon TL bağış gerçekleştirmiştir.
- Somada 2014 yılında oluşan maden faciasından zarar gören ailelere destek sağlanması için Afad Kurumuna 1 milyon TL bağış yapmıştır.
- Vanda 2011 senesinde yaşanan deprem felaketinden zarar gören ailelere yardımcı olunmak üzere oluşturulan yardım kampanyasına katılımında bulunmuştur.
- Kızılay ile müştereken Afrika Yalnız Değil kampanyası kapsamında düzenlenen kampanyaya aynı ile nakdi yardımlarla destekte bulundu ve bu yardımlar Kızılayın yardım gemisiyle bölgeye götürülmüştür.
- Pakistanda 2010 yılında yaşanan sel felaketinden etkilenenlere ulaştırılmak üzere 1 milyon TL yardım sağlamıştır.
- Milli değerler çerçevesinde sağlam bağların geliştirilmesi anlayışıyla; geçmişe sahip çıkılmasının yanısıra, şehit ve gazi ailelerine yapılan yardımlar, insani yardım kampanyaları ile nesillere ve sanata destekler sağlamaktadır.
- Sanatın ve sanatkarın izinde, Ayasofyanın Nişanesi Kazasker Mustafa İzzet, Katılım Bankacılığına Giriş, Bestekar Hafız Amir Ateş, Anadolu Sanayi Devrimi, Büyük Mecidiye Camii ve Ortaköy, Kuşların Şarkısı (Mantiku't Tayr), Kaybolan Meslekler, Kaybolan Çeşmeler ve Evliya Çelebi Hac Yolu isimli kitaplarla geleceği izler bırakmaya devam etmektedir.
- Kuveyt Türk Çanakkalede ve Sarıkamışta organize edilen milli şuur kamplarına destek sağlamaktadır.
- 1010 Kaşif Projesi ile ortaokul seviyesindeki öğrencilere robotik kodlama eğitimleri verilmeye devam edilmektedir.
- Ortaköy Büyük Mecidiye Camiinin restorasyonunu gerçekleştirmiştir.
- Kaçuv vakfi ile birlikte umuda destek olmak üzere ihtiyaç sahibi ailelere yardımcı olunmaya devam edilmektedir.
- 250 civarındaki; minyatür, tezhip, ebru vs. hat tablolarının da bulunduğu eserleri Genel Müdürlük ve şubelerinde sergilemektedir (Kuveyt Türk, 2022).

2.5.2.3. Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.

Albaraka Türk Katılım Bankası'nın çeşitli sosyal sorumluluk projeleri şöyledir:

- Sosyal sorumluluk projelerini 1986 yılında Bereket Vakfı'nı kurup bağış programlarıyla başlatmıştır.
- Bereket dergisinin ardından Hicaz Demiryolu fotoğraf albümü ve akabinde ilk hat takvimini ve çocuk kitabını bastırdı.
- Aliya İzzetbegoviç'in "Bilge Kral" belgeseline sponsor oldu. İlk defa uluslararası hat yarışmasını düzenleyip, üç yılda bir bu yarışmanın tekrarlanması kararlaştırıldı.
- Sponsorluğunu üstlendiği Dr.Adnan Büyükdeniz Dijital Kütüphanesi Esenler ilçesinde hizmete sunuldu.
- İstanbul fotoğraf müzesine kaynak kitaplar temin etti.
- İstanbul'da ilk defa Şeb-i Arus etkinliğine sponsor oldu. Osmanlı'nın Afrikası sınırlarda dolaşmak belgeseline sponsor oldu.
- Maşukun nefesi mevlidhan belgeseline de sponsor oldu. Çalışanları için anma geceleri, şehitler için anma organizasyonu ve şiir okuma programı ile katılım bankacılığı çalıştaylarını gerçekleştirdi.
- Marmara depremzedelerine yardım konvoyuyla destek sağladı.
- Çatalca Durusu bölgesinde Albaraka hatıra ormanını tesis etti.
- Albaraka cup futbol turnuvası ile Kurum içerisindeki takım ruhunu geliştirecek faaliyetlerini sürekli kıldı.
- Avrasya maraton sponsorluğunu yaptı.
- Genç Albaraka projesi ile eğitim ve iş kaynağı oluşturma yönünde önemli bir projeyi hayata geçirdi.
- Emekli personellerin çocukları ile vefat eden personele, eşi veya çocuklarına istihdam ile maddi ve manevi destekler sağlandı.
- İyilik kulübü ile personelinin istekli iştirakleriyle ve maddi katılımlarıyla sosyal sorumluluk projesi, Suriyeli çocuklara geziler, ramazanda koli dağıtımı, ihtiyaç sahiplerine kıyafet yardımı gerçekleştirilmiştir.

- Yeşil uygulamalarla karbon ayak izinin azaltılması için yeşil uygulamalar hayata geçirilmiştir (Albaraka, 2022).

2.5.2.4. Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.

Türkiye Finans; “Hayata Katılım Bankası” stratejisini izleyerek Kurumsal kimliğini güncellemeye devam etmiş, geliştirici hedefler belirlemek suretiyle de, sosyal sorumluluk projeleri dahil olmak üzere tüm girişimlerinde stratejisini sürdürülebilir kılmaya odaklanmıştır. Bu projelere ait özet bilgiler aşağıda yer almaktadır.

a) Çocuklara Gönül Ver

Ana stratejisinden hareketle; hayattaki en önemli odak noktası olan çocuk kitlesinin seçimi ve onlara kitap gönderimi faaliyetini içeren bir kampanya sonucunda kitaplık kurulması hedefini belirlemiştir. Bu kampanyanın ismi Çocuklara Gönül Ver şeklinde olup, bir kitap da senden olsun, geleceğimiz umutla dolsun başlığıyla tesbit edilmiş ve ihtiyaç duyulan bölgelerde birer kitaplık kurulması amaçlanmıştır. Projenin başlangıcında Genel Müdürlük ve şubelerden kitaplar kumbaralara koyulmak suretiyle ilerleyen çalışmada müşterilerin de katkısıyla, sekiz bini aşan sayıda kitap toplanmıştır. Bunun dışında; Kurumda çalışanların kurduğu İyilik Kulübü’nün takibiyle; Urfa, Kütahya, Manisa, Sinop, Sivas ve Uşak illerindeki altı okuldaki bin civarındaki öğrenciye toplanan hikaye kitapları teslim edilmiştir.

Bu projelerin yanısıra kitap önemini üzerinde durarak daha fazla sayıda çocukla buluşabilmek üzere çocuk kütüphanesinin de kurulması hedeflenmiştir.

b) Koruncuk İşbirliği

Çocuklara Gönül Ver projesi kapsamında, Koruncuk Vakfı’na bilgisayarla bağışlanmış ve bahse konu vakfın Bolluca çocuk köyünde yer alan kültür merkezinde Türkiye Finans bilmiş ve Lisan Laboratuvarı da açılmıştır. Bu sosyal sorumluluk projesinin amacı, eğitim imkanlarının temininde fırsat eşitliğinin sağlanmasına destek vermektir.

2.5.2.5. Vakıf Katılım Bankası A.Ş.

Sosyal Sorumluluk projeleri kapsamında, Osmanlı kültürünün derin zerafet ve marifet zeminine riayetle kurulan Kuş Evleri çalışmalarının yanısıra, Nesilden Nesile Kuş Evleri tasarım ve fotoğraf yarışması düzenlenmiştir. Bu projede; vakıf bilinciyle

geliştirilmek istenen paylaşım kültürü ile devlet imkanlarının birleştirilmesi sonucunda ortaya çıkan katma değerli konum ve estetik kendini göstermektedir.

Vakıf Katılım Bankası A.Ş., vakıflara bağlı üniversiteler ile kuruluşlarla işbirliğine giderek, temel finansal destek tarafı olarak projelerine devam etmeyi hedeflemiştir. Bu projeler ile tek bir finansal yapının iyileştirilmesi amaçlanmamakta, birçok vakıf hayratlarının hayatının idamesi ile bazı sponsorluk faaliyetleri de bulunmaktadır.

Bunlara ilave olarak, katılım bankacılığı okur yazarlığını zenginleştirmek üzere de sosyal sorumluluk aksiyonlarının alınması planlanmıştır.

2.5.2.6. Ziraat Katılım Bankası A.Ş.

- Milli manevi değerlere öncelik verip, paylaşma ruhuna odaklanıp, paylaştıkça daha fazlası sloganıyla hareket ederek Vefa grubunu kurmuştur. Bu grup depremlerde ve ayrıca İstanbul'un bazı ilçelerinde ihtiyaç sahibi ailelere gıda kolilerinin ile pandemi döneminde öğrencilere tabletler dağıtılmıştır.
- Müşteri memnuniyetlerini arttırmaya yönelik olarak şikayet hattı projesi gerçekleştirilmiş ve bunun neticesinde de Müşteri Memnuniyeti Yönetim Sistemi kalite belgesini almıştır.
- Kurum içerisindeki insan kaynağına sosyal ve iktisadi desteklerini devam ettirerek dışarıya gitmelerine ihtiyaç bırakmamış ve bu yolla sürdürülebilir performansın artırılmasına katkıda bulunmuştur.
- Çalışanlarının akademik kariyerlerini geliştirebilmeleri için üniversitelerle anlaşma yaparak destekler sağlamıştır.

2.5.2.7. Emlak Katılım Bankası A.Ş.

Kurum milli dayanışma kampanya programına bir milyon TL, Türkiye şehit yakınları ve gazileri dayanışma vakfı'na 10 bin TL ve Ogem-Vak vakfı'na yedibindokuzyüzaltı TL yardım gerçekleştirmiştir.

2.5.3. Katılım Bankalarının Sosyal Güvenlik Sağlama Fonksiyonu ve Faizsiz Sigortacılık

Tekafül kavramı, faizsiz finans alanında katılım bankacılığı kapsamında yapılan sigortacılığın kavramsal incelemesini yapmak üzere literatürünü gözden geçirdiğimizde önümüze çıkan sigortacılık deyimidir. Kökeninde Arapça dilinden

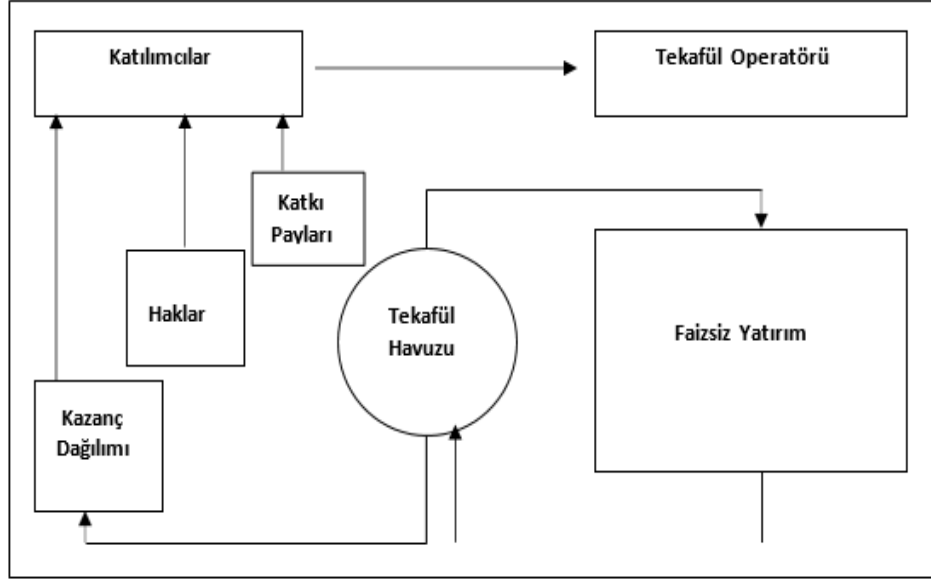
türetilmiş bir sözcük olup, manasına baktığımızda kefalet kelimesine dayandığı görülmektedir. Bu kelimenin sözlük anlamı, bireylerin karşılıklı olarak ve müştereken sorumluluk taahhüdü altına girdikleri manasını taşımaktadır. Bu kelime tastamam müşterek mesuliyeti ifade etmektedir.

1976 yılında gerçekleştirilen Uluslararası İslam İktisadı Kongresinde, geleneklere dayalı sigorta işlemlerinin İslam hukukunun temel kurallarına uygun olmadığı değerlendirilmiş, bu konuda Müslüman bireylerin sigorta yapabilme gereksinimlerini karşılayabilmek üzere katılım sigortası kavramı gündeme getirilmiş ve tekafül'ün de bu çözümü sağlayacak bir yöntem olduğu tezi ortaya koyulmuştur. Bu yöntemin detayları gözden geçirildiğinde, temelde İslam hukukunun gereklerine uyan birtakım öğelerinin bulunduğu görülmektedir. Bu öğeler; koordinasyon, enformasyon, teavün ve tesanüd gibi ictimai yapının güvende birlik özelliği ve teminat olup, bunlar aynı zamanda toplumun güvence enstrümanlarıdır.

Tekafül sistemi kapsamındaki ilk İslami esaslara uyan sigorta kurumunun, 1979 yılında Sudan'da kuruluşu yapılmıştır. Bu şirketin kuruluşundan sonra Suudi Arabistanda konvansiyonel sigorta işlemleri men edilmiştir. İslam hukuku esaslarına dayalı bir Arap sigorta kurumu tesis edilmiştir. Böylece; kuramsal düzeydeki bir çok uygulama tatbik edilmeye başlanmıştır (Ashraf, 2014: 149).

Türkiye'de "Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik"i 2017 yılının Aralık ayında yürürlük kazanmış ve katılım sigortacılığı uygulamasının ülkemizdeki yasal at yapısı da bu dönemde teşekkül ettirilmiştir. Bu düzenlemeyle beraber katılım sigortacılığının ülkemizdeki yasal regülasyonu oluşturulmuştur.

Bu düzenlemenin ardından, ülkemizde faaliyet gösteren bankalar kendi iştirakleri olarak; katılım ve ayrıca katılım emeklilik şirketlerinin kurulmasını yapmışlardır. Bu iştirakler yoluyla asıl hedefi teavün ve istinad olmak üzere ve yaşanabilecek riskli durumlarda da ortak sigorta yapılanması kurallarıyla çalışmalarını sürdürmüştür. Katılım sigortası sisteminin işleyişi şekil 2.1'de gösterilmektedir

Şekil 2.1: Katılım Sigortacılığı Sistemi (Tekafül)

Kaynak: Khan & Ahmad, 2011: 283.

İslami ahlak esaslarına uyumlu biçimde yürütülen Tekafül mekanizmasının asıl hedefi; bilinen risk grubundan etkilenecek potansiyel kitleyi birlikte değerlendirip, yaşanabilecek muhtemel riskli vak'alar için oluşabilecek hasar ve zayıat durumunu asgariye çekebilme. Bu işleyişteki en önemli hedef, kazanç elde edilmesi değil, bilakis oluşabilecek bir riskin diğer bir birey adına tekafül edilmesi ve istinad ile ortak biçimde bahse konu bireye destek sağlanmasıdır (Karayazgan, 2008: 109).

Konvansiyonel sigorta sistemi katılım sigortası ile mukayese edilmesi, temelde İslam Ekonomisi ile alternatif ekonomik sistemler olan kapitalizm ve sosyalizmin karşılaştırılması anlamına gelmektedir ve burada ortaya çıkacak farklılıklar Tablo 2.3'de gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 2.3: Katılım Sigortası ile Konvansiyonel Sistemle Çalışan Sigorta Arasındaki Sistemsel Farklar

Tekafül	Sigorta
Tekafül, tarafların karşılıklı dayanışmasına dayanır	Konvansiyonel sigorta modelinde yalnızca ticaret prensiplerine göre hareket edilir.
Tekafül uygulamasında, şüpheye mahal yoktur ve kumar ile faiz de yer almamaktadır.	Klasik sigortalarda, şüphe vardır ve kumar ile faiz de yer almaktadır.
Sigorta katılımcısının ödediği primler, kısmen veya tamamen, öteki katılımcı kişileri, oluşabilecek risklere karşın muhafaza etmek üzere Tekafül fonuna yatırılır.	Klasik sigorta şirketlerinde kendilerine ödenen prim, muhtemel risklere mukabil kendilerinin uhdesindedir.

Tekafül	Sigorta
Tekafül şirketleri, halihazırda uygulanan kanunlar dışında aynı zamanda İslam Hukuku Danışma Kurulunun görüşlerine tabidir.	Klasik sigorta şirketleri, yalnızca halihazırda uygulanan kanun hükümleri kapsamında faaliyetlerini yürütürler.
Tekafül Fonu vee sermaye sahiplerinin hesapları arasında kesin bir ayırım bulunmaktadır.	Sigorta yaptırılanların primleri sigorta şirketince gelir olarak kabul görülür ve hissedarlara ödemeler buna göre yapılır.
Tekafül Fonundan oluşan herhangi bir getiri, yalnızca katılımcılara vekale veya madaraba yöntemleriyle ödenir.	Tüm getiriler ve karlar sermaye sahiplerinin mülkünde sayılır.
Sigorta yaptırılanın bir açığı oluşması halinde Tekafül Fonu yöneticisi Operatör yani Vekil, katılım sağlayan kişiye karz-ı hasen tahsis eder.	Açık oluşması halinde klasik sigorta şirketi Açık durumunda klasik sigorta şirketi riskleri üstlenir.
Prim ödeyenler ve ortakların biriken tutarları İslami esaslara uygun yatırım alanlarında değerlendirilir.	Klasik sigorta yönteminde İslami prensiplere uyum zorunluluğu yoktur.
Tekafül şirketlerinin, İslami esaslara göre çalışan ve ortak Reasürans Sistemi şeklinde ReTekafül şirketleri vardır.	Klasik sigorta şirketlerinin İslami Reasürans firmalarının İslami kriterlerle faaliyetlerinin mecburiyeti yoktur

Kaynak: Yıldırım, 2014: 51.

Konvansiyonel sistemde uygulanan sigortacılığın işleyişine yönelik olarak İslam alimlerinin görüşlerine bakıldığında; sigorta yaptıran bireyin ödediği primi ile alacağı tazminat arasında kazanımın tahakkuk etme şartının bulunduğu görülmektedir. Öyle ki; risk gerçekleşmez ise, bireyin ödediği sigorta primin tamamı sigorta şirketinin olmaktadır.

Bunun aksine bir durum gerçekleşir ve risk tahakkuk eder ise, sigortalı için, prim tutarının kat be kat üzerinde ödeme yapılması neticesinde; garar, sebepsiz servet oluşumu ve bir manada kumar durumu ortaya çıktığı varsayılmıştır (Yanpar, 2004: 255-230).

Bu şekilde bir garar (belirsizlik) durumunun oluşması, sigorta işleminin sözleşmesinin yapılmasının akabinde meydana gelmesinden dolayı, şans ve kumar oyunları ile aynı görülmektedir. Böylece; konvansiyonel sigorta işleyişinde, sigorta yapılan bireylerden toplanmakta olan prim tutarlarının; tahvil vb. faiz kazancı olan yatırım kanallarında değerlendirilmesi, İslami kurallar bağlamında uygun görülmemiştir. (Jamaluddeen, 2012: 295).

İslam alimleri; sigortalı bireylerin ödemekte olduğu primin oldukça üzerinde ve oldukça altında tazminat almaları halinde faizin işlediğini söylemektedirler. Böyle bir durum müşterek sigorta sistemi kapsamında; herhangi bir hizmetin ya da neleri hangi

tutara satacağı şeklindeki soruların cevaplarının bilinmediğine dair bilinmezleri ihtiva etmesinden dolayı, ğarar ortaya çıktığını ifade etmektedirler (Beşer, 1995: 5).

Kendi arasında iki farklı başlık altında incelenmekte olan tekafül sisteminin ilk başlığı aile tekâfülü olup, ikincisi de genel tekâfül sistemi olarak bilinmektedir. İkinci başlığımız olan genel tekafül, konvansiyonel sigorta sistemindeki karşılığıyla, yaşamın dışındaki branşın mukabili ya da dengi biçiminde ortaya çıkmaktadır. Birinci başlığımız olan aile tekafül'ü de; konvansiyonel sigorta sistemindeki yaşam branşının mukabili şeklinde gündeme gelmektedir. Diğer yandan; aile tekafül sistemi umumi işleyişi ve uygulamaları açısından ele alındığında, genel yapısı ve uygulamaları itibariyle geleneksel sigortada ki yaşam sigortası türünden farklı olmadığı görülmektedir (Shanmugam & Zahari, 2010: 69-72).

Tekafül sisteminde; prim ödeyen bireylerin sisteme katılımları istekleri sonucunda gerçekleşmektedir. Buna göre; gönüllü prim ödeyen bireylerin, bu sigortanın fon havuzunda biriken paralarının değerlendirilmesi, katılımcılara aittir. Diğer yandan; söz konusu fon havuzunda biriken paranın, İslam hukuku esaslarına göre ve İslam iktisadında akredite edilen ekonomik enstrümanlarla kullanılması önem arz etmektedir. Böylece; katılım esaslı sigortacılık, konvansiyonel sigorta sisteminin İslam hukuku prensipleri penceresinden kabul edilmeyen yönleri filtrelenmiş biçimiyle, sigorta yaptıracak bireylerin kullanımına sunulmaktadır. (Jamaluddeen, 2012: 299).

2.5.4. Katılım Bankalarının Üretime Katkısı

Üretim ya da malların finansman desteği modeliyle çalışan Katılım Bankaları'nın, doğrudan reel ekonomiye katkı ve etkileri olduğu bilinmektedir. Böylece; kullanılan fonların reel anlamda karşılığı olmasının yanı sıra, kayıtdışı ekonomiye karşı ortaya koyulan gayretin canlı uygulaması da görülmektedir.

Faizle paradan parayı kazanmaktansa, kâr-zarar ortaklığının tercih edilmesi; üretimi, istihdam artışını ve reel ekonomiyi sağlıklı kanallardan beslemektedir.

Ayrıca; dengeli büyüme trendinin altında yatan dinamik olarak finans sektöründe kurulacak dengeli yapılanmayla birlikte, aynı zamanda reel sektörün üretim alanları ile hizmet sahasında elde edilecek kazanımlar, ekonominin büyümesinde öncülük görevi üstlenecektir. Kaldiki; ülkelerin ekonomik olarak sıhhatli şekilde gelişebilmesi için, sahip oldukları kaynak zenginliklerini, optimize ve verim katacak biçimde

işletebilmesi, buna yol açabilmek amacıyla da reel sektörün sürekli finanse edilmesinin önemi göz ardı edilmemelidir.

Faizsiz finans sistemi çerçevesinde hareket eden katılım bankaları, önceden belirlenen bir getiri va'diyle müşterilerine hesap açmadıklarından dolayı, konvansiyonel bankaların önceden getirisini belirledikleri pozisyona göre avantajlı konumla hareket ederek, daha elastiki tavırla fonlarını değerlendirme ve plase etme fırsatlarını elinde bulundurabilmektedir. Özellikle ekonomide yaşanabilecek kriz dönemlerinde bu gücüyle davranarak, az maliyetle plasman gerçekleştirebilmektedirler.

Faizsiz finans sisteminin, piyasada hayat bulabilmesine katkı sağlayabilmek üzere katılım bankalarının kullandıkları tüm enstrümanlar ve uygulama araçları reel sektörün gereksinimlerine uygun biçimde sunulmaya devam etmektedir. Öyleki; bu kurumlar, faizsiz finans modeliyle hizmet sunma prensiplerine uygun olarak; Devlet iç Borçlanma Senetleri vb. getirisi önceden belli olan işlemler ile faizli yatırım ve projeler bazında faaliyet sunmamaktadırlar. Buna göre; katılım bankaları topladıkları fonların çoğunluğunu reel sektörde değerlendirmektedirler.

Reel sektörün gelişmesine önemli katkılar sağlayan katılım bankaları, aynı zamanda bu sektörün üretim için ihtiyaç duydukları iş kaynaklarını da artırma yönünde fayda oluşturmaktadır. Üretim alanında gelişim sağlandıkça yeni yatırım ve projeler ortaya çıkmakta ve bu yatırımlara gerekli olan istihdamın artmasıyla da, bu sektöre kattığı fayda günden güne artmaktadır. Kullandığı fonlarla piyasadaki şirketleri reel sektörde sağlamlık ve gelişim trendiyle güçlendirme yoluyla, dolaylı biçimde üretim ve istihdamı artırıcı rolünü devam ettirmektedir.

Katılım bankalarının ilk dönemlerde kurulanlarının Körfez sermayeli olmalarının getirdiği avantaj ile üretim sektörüne yurt dışındaki yabancı yatırımcıların sermayesinin getirilmesine aracılık görevi üstlenmişlerdir. Bu yolla ülkemizin dış ticaret boyutunun büyümesinde önemli rol oynamakla birlikte, ekonomiye vizyon ve zenginlik katmaya devam etmektedirler.

Ayrıca; katılım bankalarının bankacılık sektöründe reel sektör ve bileşenlerine yaptığı katkılar ve bu katkılarını yapmasında kendisine münhasır yöntemlerin kullanılmasıyla da, kayda değer rekabetçi yapıları belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. Öyleki; fon toplama ve fon kullandırma süreçlerinde verdikleri hizmetlerle rekabet ortamına renk katmaktadırlar. Rekabet ortamında; kar ve zarara katılımı özellikle hesap havuzlarının

kullanımıyla, gerek yatırım ve gerekse tasarruf sahiplerine alternatif hizmetler sunmaktadır. Bu hizmetlerle; bireylerin alakasını cezbetmesi dolayısıyla rekabetin genişleme zemininde uygulanmasının devamlılığına katkıda bulunmaktadır.

İslami prensipler gereği haram kılınan faizli işlemlerle iştilgal edilmeyen katılım bankaları, uygulama kuralı ve prensibi mahiyetinde yalnızca ticari alışverişi esas almaktadırlar. Katılım bankaları topladıkları fonları üretim sektöründe yer alan ve proje düzeyli işlem yaparak kullandırarak, Müslümanların birikimlerini ekonomiye katkı sağlayan alanlarda değerlendirmektedirler. Bu bankalar direkt üretim alanlarını destekleyip, fonların, sanayiye, ticarete, tarıma, ticarete ve hizmete dair sektörlerde kullanılmasını sağlayıp, bu fonların doğrudan ekonomiye verimli düzeyde katma fonksiyonunu icra etmektedir (Karakoç, 2011: 49-52).

2.5.5. Katılım Bankalarının İstihdama Katkısı

Katılım bankaları dünya literatüründe Finance House ya da İslamic Bank isimleriyle anılmakla birlikte, son zamanlarda belirgin bir gelişim ve ilerleme düzeyine erişmiş ve birçok alanda öncülük yapacak seviyeye gelmiştir. Yakın dönemlerde yaşanmış olan büyük mali krizlerin etkileriyle sadece finansal işlemlerle meşgul olmaktan kurtarıp, reel ekonomiyi üretimi arttırarak finansal desteklerle besleyen ve daha da önemlisi de piyasaların İslam Hukukunda karşılığı olan birçok ürün ile tanışmasına vesile olmuştur. Global mecralarda faizsiz finans sisteminin uygulama alanı olarak bilinen katılım bankaları, günümüzde faizli işlemlere alternatif olarak çok sayıda modern bankacılık hizmetine aracılık etmekte ve bu ürünlere olan talebin artmasıyla da kurumlardaki şubeleşme ve buna bağlı insan kaynağının istihdamı günden güne çoğalmaktadır. Dünya üzerindeki faizsiz bankacılık uygulamasının bir yansıması şeklinde görülen katılım bankalarında; 2020 yılı sonu itibariyle katılım bankalarının şubeleşme adedi 1.255 adede ulaşmış ve toplam personel sayısı 16.849 kişiden oluşan seviyeye ulaşmıştır. Katılım bankalarının istihdam seviyesinde geldiği adetler 2019 yılı mukayese edildiğinde, tüm katılım bankalarında gerçekleştirilen istihdamın, 2020 yılı sonuna kadar % 6,4 oranında arttığını görmekteyiz.

İslami coğrafyalarda bulunan iş ortamlarında beklenen inanç birlikteliğinde muhalefet ve zıtlık yaşanmamasını ve faizli sistemin menfi etkileri ve ortamlarından uzak kalmak arzusunda olan potansiyelin istihdam edilebileceği kurumların oluşmasına vesile olan Katılım Bankalarının, bu eylemleriyle, iyiliği (Kuran ve Sünnetin hükümlerinin yaşanılmasına müsait alanlara yöneltme ve bu ortamların oluşumuna katkı sağlama

eylemi) emretme ve kötülükten (Kuran ve Sünnetin hükümlerine aykırı hareket etme eylemi) uzaklaşmaya katkı sağlama performansında İslam toplumuna katkıları göz ardı edilmemelidir.

Yastık altında atıl bekleyen ve ekonomiye dahil edilmeyen birikimleri bu bekleyiştten kurtarıp, faizsiz finans sistemiyle işleten ve bu bağlamda, İslam coğrafyalarında aynı amaçla hareket eden petrol zengini devletlerden ülkemize fonların yanısıra know-how transferini de gerçekleştirmeyi amaçlamış ve konvansiyonel bankaların son yıllarda yüzlerce şubesini kapatmalarına rağmen, şube sayılarını günden güne artırmaları ve buna bağlı olarak da istihdama önemli katkı sağlamalarıyla, önemli ölçüde amaçlarına ulaştıkları söylenebilecektir.

Katılım bankalarının yakaladığı gelişim trendinin artırılarak devam ettirilebilmesi için; önemli gerekliliklerden biri de katılım bankalarının işleyişinin tanıtılmasının yanı sıra finansal okuryazarlık ile faiz ve kâr payı arasındaki belirgin farkların anlaşılabilmesine dair eğitimlerin verilmesi yönünde adımlar atılabilmesiyle, Katılım bankalarının kendi personelleri ile müşterilerine bu önemli detayların öğretilip, benimsetilmesi gerekmektedir. Buna göre; sahada görülen en elzem gereksinim, İslami öğretinin kaynakların öğrenmiş ve öğretmeye hazır olan, İslam İktisadının mantalitesini iyice kavramış, faizsiz finans sisteminin yaygınlaştırılması amacına idealist biçimde hizmet edecek olan, “İslam Bankacılığı”na mensup idarecilerin talim ve terbiyesine katkıda bulunulması yüksek önem arz etmektedir (Zaim, 2005: 151).

2.5.6. İslami Ahlak Ekonomisinin Uygulama Alanı Olabilmeleri

İslam ahlakının yaşantılarına hakim olduğu toplulukların bulunduğu coğrafyalarda, aynı zamanda İslamın emir ve yasakları da İslam Ekonomisine şekil verilmesine esas kılınmıştır. Bu temele dayalı olan İslam ekonomisi hareketiyle; adalet, istikrar, paylaşım ve halkın terfi-i ahvalini hedefleyen, ahlaki ölçülere sabitlenmiş bir sistemin kurulması ve yaşatılmasını amaç edinmiştir. Buna göre; katılım bankalarının kuruluş ve işletilmesindeki ana sebep de tüm dinlerde de yasaklanmış bulunan faiz olgusudur. Ayrıca; faize dayalı kazanç iştahının, bireylerin ahlakına tesir eden olumsuz eylemlerle, gelir dağılımından başlayan önemli sıkıntılar dahil olmak üzere ekonomik hak kaybına ve bununla birlikte de daha pek çok krize yol açtığı görülmektedir.

İslam ekonomisi kendi içerisinde barındırdığı düzenleyici, geliştirici ve kazanç sağlayıcı dinamiklerle birlikte bir bütünlük arz etmektedir. Aynı zamanda İslam

Hukukundaki diğer öğelerle birlikte değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Buna göre; ahlak, hukuk ve ekonomi bütünlüğünün yanı sıra, aynı zamanda birbirinden ayrılamaz biçimde özellikleri bulunmaktadır. İslam dininin insan ve maddeye bakış açısı ve mefhumu, İslam Ekonomisinin zeminini oluşturmasıyla beraber, aynı zamanda başlıca referans noktalarını içermektedir. Müslüman bireyler iktisadi alanın birer katılımcısı olarak; iman sahibi, tevekkül şuuruyla hareket edip sebeplere yönelişle kazanabileceği nasibini arama yönünde eylemler sergileyen, eşrefi mahlukat olan insana, faydalı olma azmiyle girişimler sergileyen, en önemlisi de bu esnada ihtirasına yenik düşmeyip, kul hakkına tevessül etmeyen ve şükür-hamd ile kanaatini dinamik tutacak konumunu muhafaza etmelidir. Katılım bankaları aynı zamanda bu yönünü öne çıkaran insan kaynağıyla, kuruluş amaçlarına riayet edilmesi ve yaşatılması yönünde önemli katkılar sağladıkları bilinmektedir (Tabakoğlu, 2017: 33).

Müslümanların birikimlerini kullandıkları; gaye ve ayrıca bu birikimlerin işletilmesiyle hangi amaçlara hizmet edildiği konusunda mes'ül konumdadır. Konvansiyonel bankalarda açılan hesap, şayet Allah (c.c.)'ın razı olmadığı alanlarda kullanılıyor ise aynı zamanda Müslüman toplumlara zarar veren kitlelerin desteklenmesine sebep olunacağı bilinmelidir. Buna binaen; katılım bankalarının kuruluş sebeplerinden bir tanesi olması hasebiyle, Müslümanların birikimlerini direkt veya indirekt biçimde nerelerde değerlendirdiği ve hangi maksatla hareket ettiğine dair bilgileri de sürekli olarak kamuoyuna sunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM EKONOMİSİNİN KURUMSAL UYGULAMA ALANI: AHİLİK ve FÜTÜVVET

3.1. Kavram Kökeni, Tarihçesi ve Yapılanması

Fütüvvet kavramının; Arapça lisanındaki feta sözcük kökünden geldiği belirtilmektedir. Fetâ sözcüğü, Arapça lisanında; genç, köle, delikanlı, hizmet eden, cömertlik sahibi şeklinde anlamlara gelmektedir. Kelimenin çoğulu; fityan veya fitye şeklinde kullanılmaktadır. Fütüvvet kavramı sözlük manası itibariyle; kerem, cömertlik, mürüvvet, manası taşımaktadır. Buna göre fütüvvet kavramı; kahraman ve yiğit anlamının yanı sıra, tasavvufta kullanılan; diğergam, mütevazi, mürüvvet sahibi ve şefkatli şeklinde farklı birçok anlam taşımaktadır (Demirci, 1992: 83-85).

Diğer rivayette Uygurca ve Kaşgarca dillerinde; cömert, soylu, ikramperver, temiz ve civan-mert şeklindeki manalarıyla kullanılmaya başlanıp, bir rivayette Türkmen aslından gelen bu sözcüğün ahi biçimiyle kullanımının Büyük Selçuklular devrinde önce İran’da ve akabinde de Anadolu’da yaşamakta olan Türk boylarında kullanılmaya başlandığını anlatmaktadır. Ayrıca; Divanı Lugatü-Türk ile Atabetül Hakayık eserlerinde yer alan, cömert ve eli açık manasına gelen akı sözcüğünden türediği belirtilmektedir. Türklerin onuncu ve onbirinci yüzyılda İslam’la tanışmalarının akabinde, tasavvuf ehlerinden alimlerin zamana ve zemine göre güncelledikleri fütüvvetnâmeleri, halkla ilişkiler ve şahısların kendilerini geliştirmesi açısından daha makbul ve aynı zamanda daha önceki tüzükleriyle entegre ederek kabullendikleri ifade edilmektedir. Buna göre; Arapça lisanında din kardeşliğini ifade eden ahi kelimesinin morfolojik benzeşimine dayanması dolayısıyla akı kavramı yerine kullanıldığı anlatılmaktadır (Çağatay, 1997: 40-52; Anadol, 1991: 59).

Fütüvvet kavramının yer aldığı kaynaklarda hemen hemen dinin klavuz kaynaklarının öngördüğü ahlak prensiplerini görebilmekteyiz. Öyleki fütüvvetin Kur’an ve Sünnet’in sırat’i müstakim’de yürüme modelini sağlayan emr’i bi’l maruf ve neh’yi ani’l münker emrinden doğru mesajı almak, yani kötü hasletleri terkedip, güzel duygu ve davranışlara yönelmek ve bu hal üzere yaşayabilmek olduğunu anlıyoruz (Demirci, 2009: 158).

Literatürde er ve adam anlamında kullanılan mürüvvet sözcüğü ile yiğit, cömert ve gençlik anlamlarını taşıyan fütüvvet sözcüğü; aslında tasavvufta kullanılan kavramlar

olmasının yanı sıra; iktisadi kurumların tesisinde rolü olmakla birlikte, esnaf ve sanatkarların bir araya gelmelerinde öncülük yapması yönüyle de daha kapsamlı anlamlarıyla bilinen bir kavram olarak yerini almıştır. Buna göre; fütüvvet, ehli mürüvveti anlatmakla birlikte, fütüvvetin özü ve fütüvvetin de mürüvvet safhasının son merhalesi olarak görmektedir. Böylece; mürüvvet sahibi olan kişi fütüvvet ehli olamaz, ancak fütüvvet sahibi olan kişi mürüvvet seyrinde en üst makama ermiştir. Fütüvvet kurumunun asrı saadetteki temsilcinin Ali (r.a.) olduğu ve bu kurumun soy bağı olarak bir ahiden diğer ahiye temsil görevini devir ile önce Hz.Ali (r.a.) ve nihayetinde Peygamberimiz (s.a.v.)'e ulaşmaktadır (Gölpınarlı, 2011: 15-17).

Tarikat ehline göre cömertlik ve güzel ahlakla yaşanan fütüvvet makamı aynı zamanda peygamberlerin de ahlakı olup, Adem (a.s.)'dan Peygamberimize (s.a.v.) kadar bütün peygamberler fütüvvet ahlakını temsil etmişlerdir (Sülemi, 2009: 11-14).

Fütüvvet kavramının; hak ve adaletin savunucusu, güzel ahlak ehli ve cömert olmak biçimindeki anlatımlarına baktığımızda; asrı saadet öncesinde de bu hasletlerle yaşayan her kişinin bu kurumun mensubu olduğu bilgisiyle karşılaşmaktayız. Açıkçası fütüvvet, ilk olarak Abbasiler devrinde iken biçim kazanan bir kurum olmayıp, fâdıl insanların tarihiyle eş zamanda başladığı bilinmektedir. Kaldı ki Kuran'da İbrahim (a.s.)'ın; hak ve adaleti savunan hasletiyle putları kırması ve zulmün karşısındaki civanmerd duruşu da, feta deyimiyile anlatılmaktadır (Enbiya 58-60).

Ayrıca; Hak'ın rızasına uygun yaşama gayelerini gerçekleştirebilmek üzere zulüm gördükleri beldeden ayrılan ve takdire şayan mücadelelerinde kendilerinden sonraki ümmetlere rol model teşkil eden Ashab-ı Kehf mensubu gençler de fütüvvet ehli olarak tarif edilmişlerdir (Kehf 18/13).

“İslam Medeniyeti Tarihi” isimli kitabında Cahit Baltacı fütüvvet tarihini beş safhayla bölümlendirmiş ve birinci safhanın İslam'la müşerref olunan asrı saadetten evvelki zamanda yaşayan Tay Kabilesi mensubu Hatemi Tai döneminde, kendisinin iyi ve cömert bir şahıs olarak devrinin fütüvvet rol modeli olarak bilindiğini, hatta Peygamberimiz SAV'in gençlik yıllarında fütüvvetin kurumsal hizmetlerini sunan Hılful Füdül cemiyetine intisab ettiğini ve Peygamberlik ile müşerref olduktan sonra kendisine bu konunun sorulmasına cevaben, bugün yine benzer bir cemiyete üye olmaya davet edilsem yine mensub olurum dediğini ve bu Hılful Füdül'ün Asrı saadetten itibaren İslam dininin değerleriyle kendini güncelleyerek hizmetlerine devam ettiğini zikretmiştir. Hatta fütüvvetin ikinci safhasını kapsayan yıllarda sufilik

sürecine geçildiğini ve Sülemi, Hasan Basri ve Abdülkerim Kuşeyri gibi düşünceleri ve kitaplarıyla yaşadıkları dönemlerdeki fütüvvet rol modelleri olduğunu belirtmektedir. Takip eden üç safhadan; üçüncü safhanın Sühreverdi ile devam ettiğini ve aynı zamanda Avarifül Meraif, yani gerçek tasavvufu anlatmıştır. (Gölpınarlı, 2011: 31-36).

Ayrıca; bu konu ile ilgili aşağıdaki ayete yer vermiştir: “Muhacirlerden önce Medine’yi yurt ve iman evi edinenler (Ensar), kendilerine hicret edip gelenlere sevgi beslerler. Onlara verdikleri şeylerden dolayı nefislerinde bir darlık duymazlar. Kendilerinin ihtiyacı olsa bile, onları nefislerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunur (ve kurtulursa) işte onlar felah bulanlardır.”.

Bu safha kapsamında; Peygamberimizin (s.a.v.) Hz. Ali için “Ali gibi yiğit, zülfikar gibi kılıç bulunmaz” sözünden bahisle bu konudaki öncülerden olduğunu ifade etmiştir. Devam eden safhada İbrahim AS’ın velayet ile fütüvvet makamının şahsından menkul bir rol model olduğunu anlatmakta ve aşağıdaki bilgileri zikretmektedir: “Evvelen tecrit alanına öncelikle dahil olan, dünya ve onun cezbeden lezzetli çeldiricilerinden uzak duran, dünyanın süsü ve şehvet sunan yönlerinden ayrı kalan, babası, anası, kavmi ve kabilesinden uzak durup, ailesinden, kutsal bildiklerinden, alışkanlık kazandığı tat içerenlerden, evlerinden taşınarak, Allah (c.c.) rızasına yönelerek, muhtelif imtihan ve zorluklara dayanan, evinden uzak kalma ve savaşmaya karşı sabırlı olan, putları kırmağa ve cebir ile davranan zalimlere ihtilaf ederek bu konuda şecaat gösteren odur. Düşmanları dahi, onun fütüvvetine (yiğitliğine) tanıklık ettiler” (Enbiya : 58-60).

Dolayısıyla, görünen ve gizli olan fütüvvetin esası ve tecelli mekanı olmuştur. Ziyafet verilmesine ilişkin töreni de o tesis etmiştir. Ta ki mürüvvetin zeminini de o hazırlamıştır. Misafir olmadan sadece kendi başına yemek yememek gerektiğini belirtmiştir. Kuvve-i fütüvveyle Allah (c.c.) rızasına uymak amacıyla kendi oğlunun boğazısını kesme iradesini gösterdi ve Kurbanın sünnet olmasına vesile oldu. Cebrail (a.s.)’dan Allah (c.c.) nün yüce ismini duyunca kalbi huşu ile dolup, nefisini bir yana bırakmıştır. Ki bu şahıs kutup olan Hz.İbrahim’dir. Bu safhanın devamı fütüvvet kurumunun Abbasiler devrinde güncellenmesi ve Anadolu’daki Ahilik kurumuyla yeniden güçlenme seyrine ulaşmasıdır (Gölpınarlı, 2011 : 230).

Beşinci safha ise lonca dönemidir ki dilimizde loca sözcüğüyle de kullanılmaktadır. Bu kavram milattan önce üçüncü yüzyıldan bu yana Akdeniz coğrafyasında hüküm

süren toplumlarda yer almış bulunan bir ticari meslek kurumudur. Osmanlı Devleti döneminde ilk olarak bu kuruma onbeşinci yüzyılda denk gelinmiştir (Baltacı, 2007: 310-311).

Dolayısıyla Ahilik kurumunun esnafın lonca birlikleri haline dönüşmesini onbeşinci yüzyılın ikinci yarısından sonra görmekteyiz. Bundan önceki dönemler olan on üçüncü yüzyıl ile ondördüncü yüzyıllar arasında; Anadolu coğrafyasında görev yapan, kadı, şeyh, tacir müderris ve tanınmış tacirlerin Ahilik kurumunda buldukları bilinmektedir (Sarıkaya, 1999: 50-51)

İslam tarihinde sanatların tamamının birer peygamber veya manevi bir otoritenin mesleği olmasına dayandığını görmekteyiz. Bu teamül Peygamberimiz (s.a.v.)'e kadar gelmiştir. Ahilik ve fütüvvet mefkuresiyle İslami değerlerin vücut bulduğu kurumsal kimliğe, Kur'anda birçok atıf yapılmıştır. Kaldı ki peygamberlerin bizim yaptığımız mesleğin karşılığındaki ücretimiz Allah (c.c.) ne aittir demeleri ve dünyaya verilen değerlerin mesabesi ile günün sonunda her daim el kâr'da olmasına rağmen gönüllerinin yardı olduğu anlaşılmaktadır.

Ahilik anlayışı 12. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu ve buna ilaveten Suriye ile Mısır coğrafyalarında yayılma eğilimine girmekle birlikte fütüvvet kurumunun 8. yüzyıldan sonra; Şam, İran, Horasan ve Irak coğrafyasında ortaya çıktığı bilinmektedir. Fütüvvet anlayışının devlet politikası ile yaygınlaşmasının Anadolu Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus'un fütüvvetin giysisini giymesine ve akabinde de yayılan Ahilik müessesesinin gelişimini devam ettirip, loca (lonca)'lara dönüşmesi şeklinde büyümesini sürdürmüştür. Daha evvelden esnafın satacakları mallarını sakladıkları depo ve dağıttıkları mekanlar ile bunların isimlendirildikleri olan bu sözcük gün geçtikçe esnaf teşkilatını anlatmak için kullanılmaya başlanmıştır (Sarıkaya, 1999: 190).

Fütüvvet kökleriyle can bulan ahilik müessesesi; sosyal ve İslam ekonomisi temelli prensipleriyle beşyüz yılı aşkın bir süre Anadolu'ya ve civar coğrafyalara önemli katkılar sunmuştur.

Halife Nasır Lidînillahın Bağdat'ta ve civarında bilinen Abdulcabbar b. Salih isimli şeyhin kudümüyle şalvarını giymesi ve fütüvvet kurumuna İslamın temel kaynakları uyarınca düzen kazandırarak, dönemin gençliğini bu kurumun yöntemleriyle sistematize etmesi ve ayrıca aynı coğrafyada yaşayan devlet yöneticilerine ve aynı

zamanda Şeyh Şehabuddin Suhreverdi aracılığıyla Selçuklu Sultanı 1. İzzeddin Keykavusa bu kuruma mensubiyetin sembolü olan şalvarı giydirmesiyle, fütüvvet esasları Ahilik müessesinde teşkilat hüviyetine kavuşmuştur. Sonrasında bu sistemi geliştiren ve tam anlamıyla kurumsallaşmasını sağlayan Ahi Evran Nasiruddin Mahmut b.Ahmet El Hoyi eliyle bugünkü bilinirlik seviyesine ulaşmıştır. Sistem bünyesinde Anadolu ve civar coğrafyadaki şehirlerde ve ilçelerinde organize olunmasına da Ahi Evran öncülük etmiştir. Bu yayılmanın yanısıra; teşkilattaki ahilerin bir arada bulunup, istişare edecekleri, ilim tahsil edip aktaracakları ve coğrafya içerisinde seyahat eden kişilerin misafir edilebileceği zaviye'ler yani dergahlar tesis edilmiştir.

Fütüvvetname'lerde yer bulmuş kadim prensiplerin uygulanmasıyla; Ahi teşkilatında sadece eğitimle, öğretimle ve sanatçı yetiştirilmek üzere hareket edilmemekte, bilakis halk'a ve dolayısıyla Hak'ka hizmetin yöntemlerinin öğrenilip, samimiyetle yaşanmasına öncelik verilmekteydi. Söz konusu fütüvvetnameler, tüm ilkelerinin kaynağını Kuran ile Sünnet'ten alan ıslah ve tanzim edici özellik taşıymaktaydı. Bahse konu ilke ve prensipler, ahlak ve ticaretin usullerini içeren esaslar mahiyetinde yazılarak kayıt altına alınmıştı ve Ahilik teşkilatına girecek olan adayların, ilmihal konumunda değerlendirilip esas alınan fütüvvet kaynaklarındaki usullere tabi olmaları beklenmekteydi.

Ahi teşkilatı ve üyeleri ahlaki ve terbiyeye dair yoğrulmaya katkı sunan hammaddesini; fütüvveti oluşturan tasavvuf ehlinin de tabi olduğu şeriat ve tarikat ilkelerinden almakla birlikte, uygulamada ve sahada tamamen bir hakikat yolu ve kurumsal sistematığıne dayanmaktaydı.

Toplumun faydasına olmayan meslek ve meşguliyetler dışında kalan sanat faaliyetleri bir Peygamber veya Allah (c.c.) dostunun manevi hakimiyetiyle ilişkili olduğu kabul edilmekle birlikte, aynı zamanda ihsan ambiyansında uygulanması ön plana çıkmıştır. Nitekim; toplumdaki gençlere peygamber veyahutta bir veli şahsın rol model olarak anlatılması, mesleklerine önem atfetmeleri ve sevmeleri yönünde önemli katkılar sağlamaktadır.

Ahilik teşkilatına dair gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda Ahi'nin; her aksiyonunda takva üzere hareket eden, haram kazanç yollarına tevessül etmeyen,

kifayet miktarınca ve israftan uzak kalarak harcama yapan, mizanla hareket eden ve en önemlisi de insanlara hayatı kolaylaştırmak üzere fayda üreten kişi şeklinde isimlendirilmesi mümkün olabilecektir. Bu kişinin gönlü ümmetin menfaatine adanmış, mürüvvet ve şefkat ile fedakarlığa önem veren, ana sermayesi İslam Ahlakı olarak bilinen, emrolunduğu doğrultuda aklını kullanabilen, bilgiye talip olan ve öğrendiklerini yaşayıp fayda üreten ve sürekli çalışan ve çalıştığı dünyada rızık ve ahirette ecriyle karşılığını almaya odaklı olan şahıslar, bu teşkilattan sayılmaktadır. Dolayısıyla fütüvvetnameler insan hayatının toplum içerisinde; sulh ve silm dokusuyla devamına katkı sağlamış ve odağı eşref-i mahlukat olan insan olmuştur.

Ahilikte mesafe kazanmanın gereği; fütüvvetnamede yer alan yiğit kişi vasıflarıyla hareket eden, en az bir sanatta ustalaşmış, Peygamberimiz (s.a.v.) in risaletine inanan ve sünnetlerini yaşayarak, doğru kişilerle bir arada bulunan ve onları Allah (c.c.)'nin rızası için sevmektir (Gündüz, 1994: 43).

Ahi kavramı, Arapça dilinde kardeş anlamına gelen “ehi”den ya da eski dönem Türkçesinde yer alan ve cömert anlamında kullanılan akı sözcüğünden geldi şeklinde rivayet eden kişiler mevcuttur. Bu kavramın Anadolu coğrafyasındaki Müslümanları tarif eden bir söz olduğunu da anlatanlar bulunmaktadır (Sancaklı, 2010: 6).

3.1.1. Kavramsal ve Kurumsal Anlamları

Kavramsal olarak kökeni İslam’la müşerref Asrı Saadet öncesine değin dayanan Feta kavramı, İslamla tanışılmasından sonra isar kavramıyla bağlantılı biçimde, Fütüvvet Müessesesi ismiyle tasavvuf literatüründe yerini almıştır. Dolayısıyla Ahi müessesesi, Anadolu coğrafyasında İslam beldelerinin çoğalması sürecinde sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarında etkilerini arttırmış olup, Fütüvvetin mesleki sahadaki yansımalarına vesile olmuştur.

Bu kurumun İslam dininin ahlaki değerleri ışığında bilinç üretmesi ve yaşayışa dair mefkuresi ile toplumsal ve ekonomik tezinin kapsamını oluşturan fütüvvet esaslarından hareketle değerlendirilmesi, konunun umumi olarak; tarihi, sosyolojik ve ekonomik yaklaşımlarla birlikte harmanlanarak incelenmesi gereğini ve gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla; ahilik kurumunun en yoğun şekilde entegre olduğu Osmanlı dönemi ekonomik sistem bileşenlerine baktığımızda; diğergamlık ve fedakarlıkla hareket etmenin, hedonist ve bencil anlayışa galip gelerek, gidişatın bu Kurumun ulvi değer harmonizesine uygun olarak tanzim edildiği ve geliştiği

görülmektedir. Bunun aksine; Kapitalizm ise, bu sistemin fikir öncülerinden olan Weberin de idealize ettiği modele uygun olarak, sömürücü, bireysel menfeate dayalı ve seküler anlayışla hayatını düzenleyen bir seyirle hareket etmekte olup, insanın fitratındaki kolaycılığa zemin hazırlamasıyla birlikte, dönemsel olarak bakıldığında, bencil ve özentile hareket eden ifsat ve tahrip odakları dolayısıyla, Osmanlı ekonomisi ve sosyal sisteminin, bu sistemler karşısında zamanla her bakımdan geri gitmesi sonucunu doğurmuştur.

Ahilikte yer alan prensiplerin bütününe bakıldığında; Kur'ân ve sünnetin temel parametreleri, ahilik kültürü ve ahlakında da görülebilecektir. Dolayısıyla; muhtevalarına göz gezdirildiğinde umumiyetle, iş, edep kuralları ve ahlakla, ibadetin anladıldığı sözcükler kapsamında tarif edilecek olan ahi prensiplerinin, insanların kabullenmesi ve uygulaması gereken kurallardan ibaret olduğu ve Kuran ile Hadislerin hükümlerini içerdiği bilinmektedir.

3.1.2. Kökenleri

Anadolu coğrafyasında Ahilik Kurumunun kökenleri incelendiğinde, ilk evreleri dört adımda değerlendirmek uygun olacaktır. Bu açıdan bakıldığında ilk safha, ilk Arap toplumlarında ortaya çıkan fütüvvet kavramının kaynağı anlamındaki dayanağı olan feta deyimini ile kendini göstermektedir. Bu deyim, ilk aşamadayken İslam Dininin değerleri katılmamış haliyle, yiğit, cömert ve genç gibi manaları ihtiva ettiği bilinmektedir. Bahse konu kurum ilk dönemde açıkçası bireysel bir görünüm arz etmekte ve toplulukları anlatan ve temsil eden bir kurumsal yapı seviyesine henüz ulaşmadığı anlaşılmaktadır.

Emevilerin topraklarını genişlettiği sürece rastlayan ikinci döneminde; bu devletin coğrafyasındaki diğer kültürlerle tesis edilen ilişkiler ve bu ilişkilerden doğan ihtilafların doğurduğu fityan isimindeki topluluklar oluşmuş, daha sonra da Abbasiler zamanında orijinal yapısına kavuşarak kendini göstermiştir. Ancak bu evrelerde henüz tasavvufu entegrasyonları ve ekonomik fonksiyonları icra etmiyorlardı. Fütüvvet kurumunun ulaştığı üçüncü safhanın yaşandığı dokuzuncu yüzyılda, toplumların yaşam şekillerine ve gelişimlerine katkı sağlamasıyla tanınan tasavvuf kurumlarıyla ortak amaçta hareket etmeye ve entegre olmaya başladığı görülmüştür. Bu bağlamda fütüvvet mefkuresinin İran ve Irak topraklarında gelişme trendini artırdıkları ve sadece Arap coğrafyasıyla sınırlı kalmadığı ifade edilmektedir Zamanla tasavvuf ekollerinden olan Melamilikle de irtibatı olmuş ve bu safhadan sonra ekonomik yönü ortaya

çıkmıştır. Bununla birlikte, fütüvvet kurumu müessese niteliğine kavuşmuştur. Halife Nasır Lidînillah (Abbasi dönemi), bu müessesiyi devlet idaresine muhalefet eden bir yapı olmaktan kurtarmış ve aynı zamanda devlete bağlı hareket eden bir müessese olmasını sağlamasıyla da Halife'ye yönetiminde katkı sunan bir yapılanmayla ilerleme kaydettiği belirtilmektedir. Akabinde devlet yöneticisi, farklı İslami idarenin bulunduğu devletlere de temsilcilerle fütüvvet teşkilatı mensubu olmaları için teklif ve davetler iletmiş ve bu yolla da manevi konumunu güçlendirmeyi amaçladığı bilinmektedir. (Ocak, 1996: 259-263).

3.1.3. Doğuş Sebepleri

Ahilik teşkilatının kurulmasındaki öncelik arz eden neden, bu kuruma o dönemde ve özellikle Anadolu coğrafyasında duyulan; sosyal, ekonomik ve politik boşlukların doldurulması zaruretine dayanmaktadır. Bu boşlukların doldurulmasında ilk aşama; o dönemde göçebe olan toplulukların önce Müslüman bir ümmet kimliğine kavuşturulması ve sonra da İslam devleti bayrağı altında yerleşik hayata geçişine zemin hazırlamak şeklinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla; bu kurumun doğuşunun, göçebe Türkmen toplumlarının yeniden ve dini temellerle yapılandırılması ihtiyacından kaynaklanması da göz ardı edilmemelidir.

Diğer yandan; Ahiliğin doğmasındaki ihtiyacın odak noktasının, bu hareketin doğduğu coğrafya olan Anadolu şehirlerindeki ekonomiyi oluşturan dinamiklerin incelenmesine, Müslümanlar dışındaki topluluklara bu konuda bağımlılık ve bu eksikliği gidermeye ve tarıma elverişli olan ancak değerlendirilmeyen toprakların de ekonomiyeye kazandırılması hedeflerine dayandığı bilinmektedir (Çetin, 1998: 233-242)

Teşkilat içerisinde bir yandan Ahilik korporasyonu mantalitesi çerçevesinde hareket eden meslek erbabının koordinasyonunun yanı sıra, idari yapısının da önemli etkisiyle, ticarete ve esnaflığa dahil olan mensuplarının sayılarının artışıyla, Anadolu coğrafyasına göç ve uç şehirler başta olmak üzere tüm şehirlerde yerleşerek orada yaşayan halk ile kaynaşmaları ve organize olmaları da, bu önemli doğuş hareketinin gelecek için ümit vadeden ayağını teşkil etmiştir.

Ahi teşkilatının kurulmasına potansiyel teşkil eden fütüvvet hareketi, büyümenin önemli dinamiği ve tetikleyicisi olan ticaret ve esnaflık kurumlarını birleştiren, oluşturulan sinerjiyle devletin de büyümesinin yolunu açan ve alem'e nizam sağlamaya sürekli katkı sağlayan zemini oluşturmuştur. Böylece; esnaflar sanatlarını

icra edebilmiş ve bu ruhu sürekli zinde ve canlı tutarak, özellikle çağdaşları olan sanatkar, esnaf ve tüccarlarla yarışıp, kaliteli malları ucuza mal edip, toplumun refah seviyesini yüksek tutarak rekabette üstün konuma gelmişlerdir. Bu sistemi oluşturabilmek; öncelikle özverili, inancının emirlerini en güzel davranış ve yaşayışla topluma hizmette öne çıkarmak, devlet ve toplumun uyumu ve dengesini korumak ve günün sonunda sosyal ve iktisadi nizamın güçlenmesiyle mümkün olabilmektedir.

Ahi teşkilatlarının kurulduğu dönemde ihtiyaç duyulan sosyal ve manevi mimari altyapının temel taşları anlamındaki; sosyal sorumluluk, ekonomi ahlakı ve dini inancın güçlendirilmesi fonksiyonları zaviyelerdeki eğitimlerle sağlanarak ümmet bilinci üzerine sistematize edilerek, yerleşik hayata kadar sadece akrabalık üzerine kurulan bağlılığın din esaslı birlikteliğe yani Ümmet birlikteliğine dönüşmesi söz konusu olmuştur. Ümmet birlikteliğinin gereği olan ve aynı kaynaktan beslenen fütüvvet anlayışındaki; disiplin, fedakarlık ve metanet ile de İslamın önemli değerleriyle uygunluk seviyesine eren bir seviye yakalanmıştır.

Müslümanlıkla müşerref olan ahi birlikteliğinin daha önceden alplikle tesis edilmesi ve sürekli yaşadığı coğrafyanın müdafaa edilmesine olan hizmetleri görülmüştür. Ayrıca; dönemselsel olarak bahse konu coğrafyada aynı zamanda toplum içerisindeki huzurun da tesisi yönünde uzun yıllar güçlü ve sürdürülebilir vazifeyi layıkıyla icra etmişlerdir. Anadolu coğrafyası birçok medeniyetin diğer kıtalara yönelik fetih ülkülerinin gerçekleşmesinden uğrak yeri olması sebebiyle de, ahi teşkilatının sürekli hazır olması gibi hazır bir güçle müdafaa ve asayişe hazır biçimde bulunmaları ve en önemlisi de coğrafyasında yaşadıkları ülkelerin otoritelerinin sağlanmasına destek olma zorunluluğu, ahi teşkilatının ve fütüvvet misyonunun sürekli zinde kılınmasını gerekli kılmaktaydı.

Diğer yandan; aynı coğrafya üzerinden sürekli yürütülen ticaret yolu güzergahı ve iş akışının da emniyetinin temini ve maliyet yükseltilmeden ahalinin terfii ahvaline katkıda bulunularak sağlanması da ahi teşkilatının teminat konumuna ihtiyacı gerektiren önemli sebeplerdendir. Devletler kendi uç topraklarında başta emniyet olmak üzere bir çok hizmeti merkez bölgelerde olduğu gibi sağlayamadığından dolayı, ahilik teşkilatı sürekli manevi değerlerin samimi ve gönülden yaşantısı ve yansısıyla gönülleri fetheden konumuyla, uçlardaki coğrafyaların da devlet adına asayiş ber-kemal seviyede ve yaşanılır kılınmasına katkıda bulunmuş, bu konunun yerleşikliğine katkı için ulaştığı her yerde zaviye ve camilerin, fedakarlık ve sabırla

hareket eden gönüllü erleri eliyle münbit kılmış ve sürekli yaşanılır hale getirmiştir. Aynı zamanda alplikle muharip ve müdafaa gücü olarak önemli fonksiyonlar icra eden ahilik teşkilatı erleri sonrasında Gazi'ler olarak da, Kamil İnsan olma anlamındaki vazife sorumlulukları gereği faydalı hizmetler sunarak ülkenin savunmasına katkı sağlamışlardır.

Ayrıca; moğol ve haçlı istilalarıyla sürekli göçe maruz kalan Anadolu coğrafyasında yaşayan halkın içindeki alimler, bilim adamları, sanat ve ticaret ehlinin hem elinden tutmuş ve hem de güven içerisinde işlerini yürütmelerini sağlayarak, sosyal ve iktisadi anlamda sürekli ve sistemli bir düzen tesis edilmesinde, önemli rol oynamıştır.

3.1.4. Kuruluş Dönemi

Ahilik kurumu; geçmiş binlerce yıla dayanan Türk kültür ve medeniyet zenginliğinin İslam Dini'nin olgunlaştırıcı ve sürekli geliştirici sistemiyle birleşmesi neticesinde yepyeni ve gerçek kardeşlik kültürü şeklinde ortaya çıkmıştır (Demir, 2000: 321).

Bu kurumu; Anadolu coğrafyasında ticaretle iştigal edenler ile mesleki sahada sistemleştiren şahıs Şeyh Nasirüddin Mahmud Ahi Evran'dır. Uzun yıllar boyunca Anadolu'da yaşayan toplumlar tarafından Ahi Evran ismiyle bilinen Nasirüddin Mahmud, 1204 senesinde bu coğrafyaya evvelemerde yerleşen tasavvuf ehlinden olarak bilinmektedir (İnançalp, 1932: 341-345).

Ahi Evran Hoy nahiyesinde (Azerbaycan'da) doğmuş olup, tedrisatına da burada başlamıştır. Bundan sonra da Horasan, Maverünnehir ve Bağdat illerinde bulunmuş ve eğitimine bu ilim şehirlerinde devam etmiştir. Bağdata gittiğinde bu ilim merkezinin tanınan İslam bilginlerinden Razi'den ilm-ü fen, akabinde Ahmed Yesevinin talebelerinden tasavvuf ilmi tahsil etmiştir. Sonrasında; Denizli ve Kayseri ile Konyaya gitmiş ve oralarda da İslam Dininin iş ahlakı ve yaşam değerlerine dair irşad ve tebliğ görevi icra etmeye devam etmiştir. En sonunda Kayseride ikamet ederek debbağ imalathanesi işletmiş olan Ahi Evran, yetiştiği coğrafyalarda ve özellikle Bağdatta Fahreddin Razinin talebesi olan Evhaduddin Kirmani gibi hocalarından talim ettiği fütüvvet mefkuresini yaymaya kendini adanmıştır (Bayram, 1991: 81; Kazıcı, 1988: 541-542).

Alaaddin Keykubatın idaresi esnasında kendisi Konyaya davet edilmiş ve mesleğine burada kurduğu atölyesinde devam etmiştir (Turan, 2007: 151-186).

Burada devletin ilgisi ve takviyeleriyle, zaviyede fütüvvet ehlinin tasavvuf dergahındakilerle entegre olmasıyla; müşid ile müridlerin bağı, ayrıca mesleki alanda çırak kalfa ve ustanın ilişkilerini ve dolayısıyla ekonomik alandaki sistem alt yapısının tesis eden dengeleri sürdürülebilir hale getirerek Anadolu'nun maneviyatına renk katmış ve ahir ömründe Kırşehirde yaşayarak bu şehirde ruhunu Hak'ka teslim etmiştir (İnançalp, 1932: 341-345; Kazıcı, 1988: 541-542).

Ahilik teşkilatı ve fütüvvet esaslı toplumsal yaşayışın yerleşik ve sistemsel hale gelmesine zemin hazırlayan ve bu anlamda Anadolu coğrafyasındaki halkın gerek sosyal ve gerekse de iktisadi hayatları üzerinde önemli tesirler icra eden ve ekseriyeti ticaret ehli ve sanatkarlar ile esnaflardan oluşan yetmiş bin ailenin Merv şehriden bir defada batıya göç ettiğini tarih kaynakları anlatmaktadır. Bu hareket ile Anadolu'da yaşayan birçok Türkmen boyu ve diğer toplulukların da yerleşik şehir hayatına adım attıkları gözlenmiştir. Yerleşik hayatın önemli bir gereği olarak yerleştikleri şehirlere yakın sınırlarda yerleşik Bizans askeri tehdit unsurları ile işgalci moğollara karşı organize hareket etmişlerdir. Bununla birlikte; ahi şeyhleri olarak Anadolu'nun öncelikle manevi hayatının gelişmesine ve biçimlenmesine katkıda bulunan öncüler olmalarının yanı sıra, aynı zamanda; askeri, ekonomik, siyasal ve sosyal alanda imar çalışmalarındaki örgütlenme girişimleri vesilesiyle; askeri donanım ve yetenekleri zinde olan; Gazıyan- 1 Rum, Ahiyan- 1 Rum, Bacıyan- 1 Rum ve Abdalan-1 Rum gönüllü birlikleriyle hazırlıklarını dinamik tutmuşlardır. Kuruluş safhasının getirdiği en önemli gelişmelerden biri de ahi teşkilatı mensuplarının tufeylilik yani asalaklıkla mücadelesinin etkisi olup, bu ve önceden sayılan sebeplerle devrin İslam alimleri bu coğrafyada yaşayan halkı, çok yönlü biçimde güçlü bir yapıya kavuşturma ve örgütlü davranarak bu hasletlerini kalıcı kılma gayretini ortaya koymuşlardır (Chen, 1979: 196).

Anadolu coğrafyasındaki şehirlerin yeniden yapılanmalarında Ahilerin önemli katkıları olmuş ve moğol işgaliyle hakim kılınmaya çalışılan rejimin kalıcı olmaması yönünde efor sarfetmişlerdir (Çağatay, 1997: 261).

Geçmiş yüzlerce yılın kazandırdığı, İslam dinine dayalı İslam ahlakı birikimini değerlendirme başarısını gösteren Ahi Evran, muharip gücünün yanı sıra dini değerler zemininde yürüyerek fonksiyonlarını icra eden Fütüvvet Teşkilatının sistematiğinden istifade etmek suretiyle Ahilik Kurumunu tesis etmiştir. Ahi teşkilatı mensuplarının icra ettikleri sanatlar ile İslam ahlakının ambiansını ortaya çıkaran Ahi Evran aynı

zamanda bu kombinasyonun sunum zenginliğiyle kurumun itibarını sürekli yükseltmeyi başarmıştır. Bu güven ve itibar ortamının sağladığı tesanüd ile sanat ve ticaret ehline klavuzluk etmiş, yol haritalarını çizmiş ve aynı zamanda yüzyıllarca zaman zarfında önemli kazanımlara vesile olan ve devlet adamlarının dahi mensubu olmaktan şeref duyduğu Yeniçeri teşkilatının da tesisi ve yaşatılmasında önemli rol oynamıştır. Yaşadığı toplumun terfii ahvali için ahilik kurumunu işler kılmış ve halkın meslek erbabı olup, aylıklık ve din bezirganlığına kanmamasını önemsemiştir. İlk olarak organize ederek teşkilatlanmasına öncülük ettiği alanlar ayakkabıcılık ve saraç mesleklerinde olmuştur. Ahi Evran teşkilatlanmada temayüz etmiş kabiliyeti, İslam ahlakına riayeti ve her zaman Hak ve haklının yanında olması hasletleriyle tanınmıştır. Buna binaen de kurmuş olduğu teşkilatın önderi ve başkanı (babası) olmaya layık görülmüştür. İlk önceleri sadece ayakkabıcılık ve saraç mesleklerinde teşkilatlanmaya sahip olan ahilik kurumu, belli bir zaman sonra Anadolu coğrafyasındaki bir çok şehir ve taşra yerleşim alanlarında tanınmaya başlamış olup, akabinde tüm sanat ehli ile esnaflardan müteşekkil entegre bir teşkilat konumuna kavuşmuştur. Teşkilatın farklı şehirlerdeki kolları (birlikleri) arasındaki iletişim ve bağlantı, sanat ve esnaf kollarının yer aldığı meclis aracılığıyla gerçekleşmekteydi.

Ahilik teşkilatı bünyesinde o dönemdeki tüm esnaf organizasyonları büyük meclis başkanı vesilesiyle Kırşehirde yaşayan Ahi Evran zaviyesinin mensubu idiler. Bu silsile ile ahi organizasyonu bağlantısı önce mahalli merkez teşkilatına, akabinde de bunların bağlı olduğu genel merkez olarak kabul edilen Kırşehir Zaviyesi bünyesinde toplanmışlardı (Anzavur & Akça, 2003: 354-377).

Bu coğrafyada en küçük yerleşim birimlerini de kapsayacak biçimde; her ihtiyaç için organize olabilme, ümmet birlik ve beraberliği ile tesanüdünü ve dostluk ile kardeşliğin gereği olan paylaşımına kendini adayan ahilik temerküzüyle geniş alandaki yurt sathında tüm gereksinim duyulan ürünleri öncelikle ucuz şekilde üretmekte ve kaliteli olarak sunmayı da şiar edinerek faaliyetlerini sürdürmüştür. (Maşrap ve Keskin, 2001: 373-374).

Tarihte uzun yıllar sağlam temel üzerine kurulmasıyla bilinen ve halkın ihtiyaçlarına uygun olarak sürekli güncellenen ahi teşkilatı sistematığı, günümüze değin birçok

idari makam ve merkezlerin uygulamalarına esas teşkil etmiş ve fiyat belirleme tüzükleri ile kanunları biçiminde kamusal kimlik kazanmıştır (Şimşek, 2002: 36).

Bu teşkilat on üçüncü yüzyıldan, yirminci yüzyıla değin devam eden ve gelişen yapısıyla, Anadolu coğrafyasında yaşayan; ticaret, esnaf ve sanatla işğal eden toplulukların birleştiği ve kurumsal kimlik kazandığı en güçlü yapı olmuştur.

İlk kurulduğu süreçte sivil toplum örgütü gibi görülse de, uzun yıllar boyunca kurumsal yapısıyla ve toplum ile devleti destekleyip büyüten ve süreklilik kazandıran özellikleriyle ön plana çıkmıştır. Selçuklu ve Osmanlı devletlerinde bu teşkilat mensupları görev almışlardır. Öyleki bu teşkilattan; muhtesip, esnaf şeyhi, kadı, nakîb, ehli vukuf ve yiğitbaşı şeklinde görev alanların olduğu bildirildiği bilinmektedir. Muhtesip ve kadılık görev almalarıyla da ahilik teşkilatının devletin bir organı gibi resmîyeti söz konusu olmuştur (Mahiroğulları, 2011: 143).

Ahilik teşkilatı bünyesindeki organların bugünde; işveren ve işçi sendikaları, esnaf odaları, sanayi ve ticaret odaları ile eğitim sunan kurumlar ile TSE, SGK, belediyeler ve Bağ-kur, gibi kuruluşların temeli sayılmaktadır. Özetle Ahiliği; üretim sağlayan ve bu alanda emek verenlerin teşkilatlanmasının çekirdek modeli şeklinde sayabiliriz. (Öztürk, 2011: 3-4).

Müslüman Türklerin Anadolu'ya kalıcı olarak yerleşmesi ve bunun temel göstergesi olan; çevrenin tanzim ve temizliği ile sermaye sahibi ile emek sahibinin tüm toplum ile barış içerisinde hareket etmesi, alttan gelen nüfusun eğitilmesi ile Çalışmayı, emek ve sermaye barışını, çevreyi temiz tutma, kaliteli mal üretme gibi siyasi-sosyo-ekonomik sistemin tesisine önemli katkıları olmuştur (Öztürk, 2011: 3-4).

Üretim ve tüketim dengesinin kurulmasına ve özellikle üreticiler ile tüketicilerin kendi aralarındaki alışverişlerde kıskançlık, münakaşa ve haksız rekabet gibi muhalefetlerin ortadan kaldırılmasına katkı sağlayan bu birlik, aynı zamanda ticaret ve sanat erbabının ihtiyaç duydukları hammaddelerin temini, elleçlenmesi ve satılmasına değin her adımda düzenleyici kaideler tesis etmişlerdir. (Şimşek, 2002: 36).

Birlik yönetimi tarafından belirlenen standart ve prensiplere uygun hareket etmeyen, kalitesi yeterli seviyede olmayan malları satmaya çalışan veya hizmetleri sunmaktan geri durmayan tacir ve esnaflara cezalar uygulanmaktaydı. Askeri eğitimlerini müttekamilen alan ve aynı zamanda ordunun yanı sıra harplere iştirak eden ahi örgütüne mensup sanatkar ve esnaflar, aynı zamanda dini ilimler ile ahlak alanında da terbiye ve talimlerini güncel gelişmelere de uygun biçimde gerçekleştirmişlerdir. Bu önemli teşkilatın özellikle en önemli ve başlangıçtaki icraatları Halife Nasır'ın hüküm

sürdüğü 13. Yüzyılda meydana gelen düzensizlik ve idarenin yaşadığı otoritenin güçlendirilmesi ve civar ülkelerin devleti zayıflatmak üzere yaptığı tasallutların önlenmesi anlamında ortaya koyulmuştur. Bu devirde Müslüman coğrafyada yaşayan devletlere de temsilciler aracılığıyla ahiliğin mefkuresi olan fütüvvetin tanıtımı ve yayılması sağlanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla Halife Nasır ve civar ülke sultanları ile birlikte sonradan gelen sultanlar üzerinde de etkilerini sürdürmüş, sosyal, dini değerlere bağlılık ve siyasi dengenin sürekliliğine önemli katkı sunmuşlardır (Mahiroğullar, 2011: 140-141).

İlk dönemler Abbasiler ile başladığı literatürde yer almakla birlikte, devamında Anadolu Selçukluları devrinde idari ve sosyal entegrasyonla Anadolu coğrafyasına hakim olan ahi teşkilatı, fütüvvet mefkuresiyle, Ahi Evran ve birlikte hizmetlerini birlikte yürüttükleri Fütüvvet teşkilatı organizasyonu ile yoluna devam etmiştir. Bu meyanda Ahi Evran; uzun döneme dayanan savaş mücadelesi deneyimleri olan ve aynı zamanda kendi aralarında din ve ahlak ilmini sistematik olarak paylaşan ve buna değer verip, devamlılık kazandıran Fütüvvet Teşkilatından istifadeyle, dini-ahlaki değerlerle mesleki uzmanlığın uyumlu beraberliğini, itibarla yaşayan ve yerel merkezler aracılığıyla Kırşehir zaviyesine tabi olan hiyerarşik sistematliğini oluşturan, Ahilik birlikteliğine aracılık etmiştir. (Akça, 2003: 214-215).

Ahilik teşkilatı sistematik temellerini kurmuş ve sonrasında yaşanmakta olan coğrafyanın örf ve adetleri ile toplumun ihtiyaçlarına ve kurallarının oluşturduğu gerçeklere göre gelişimini sürdürmüştür. Bu sistem daha sonra belde ve şehirlerde sunulan hizmetlerin denetimlerinin sağlanmasında rol model teşkil etmiş, hatta narh tüzüğü ile kanunları da bu sistemden esinlenerek, o dönemin mer'î uygulamaları haline gelmişlerdir (Şimşek, 2002: 35-36).

Fütüvvetname zemininde yol haritası üzerinde hareket eden Ahi Teşkilatı, 13. Yüzyılda başlayıp, 20. Yüzyıla değin Anadolu ve civar coğrafyalarda ticaret ve sanat ehlinin kurduğu organizasyonların merkezi yönetimine verilen isim olarak önümüze çıkmaktadır. Bu organizasyonun bileşen örgütleri beldelere kadar dayanmakta ve milli dayanışma ile birliğe dayalı ve paylaşımı ana ilke olarak belirleyip, kardeşlik ve örf ile adetlere bağlı ilişkiler ve birliktelik kurmayı gaye edindiği bilinmektedir. En önemlisi

de yurttaşlarının ihtiyaç duyduğu ürünleri ekonomik seviyede temin etmeye adanmış bir organizasyon kimliği öne çıkmaktadır (Maşrap ve Keskin, 2001: 373-374).

Kendisinden önceki devirlere dayanan ve ilham aldığı ve esinlendiği kuruluşların esintilerini taşımış olsa da, Ahilik teşkilatlarının kendine özel ve birlikteliğini üretim ve tüketim dengesine ve bu esnadaki ilişkileri de sürekli kılmaya yönelik hedefleri, bu organizasyonun uzun yüzyıllar ayakta kalmasına katkı sağlamıştır. Bunun yanısıra; ticaretlerine ve sanatlarına konu olan girdi ve hammaddelerin temini sürecinden, onların işlenmesi ve satışlarına değin tüm safhaları detaylı olarak sistemleştirmişlerdir. Bununla da üretim ve tüketimin potansiyel kitlelerinin kendi aralarındaki olumsuz yarış ile bunu tetikleyen kıskançlık ve ihtilafları engellemiştir. (Şimşek, 2002: 34-37).

İslam ekonomisi kurumlarının en eskilerinden biri olarak kabul edilen ahi teşkilatı ilk evresinde günümüz STK'larını andıran bir yapı ile kurulmuş olsa da, Osmanlı döneminde muhtesip, kadı, nakip, esnaf şeyhi, ehli vukuf ve yiğitbaşı gibi devlet memurlarının da görev almasıyla kısmen resmi kurum görünümü yapısıyla hizmetlerini yürütmüştür (Mahiroğulları, 2011: 143-144).

Kurulan alt kurumların Ahilik teşkilatı içerisindeki konumunun, şimdi ticaret ve sanayi odaları ile işveren ve işçi sendikaları ile esnaf odaları ve Bağkur SGK, TSE ve Belediye gibi çalışan ve işverenlerin içinde yer aldığı kurumların zeminini oluşturduğu kabul edilmektedir. (Öztürk, 2011: 3).

Ahilik teşkilatı; Anadolu coğrafyasında, üretim ve tüketim alanlarına güç kazandıran emek ile sermayenin dengeli paylaşımını, yaşanan tüm alanların temiz tutulmasını ve halkın beklentisine uygun yüksek kalitede üretim ile geleceğe şekil verecek olan gençliğin eğitimlerinin sürekliliğinin sağlanmasına azami düzeyde çaba sarf etmiştir (Öztürk, 2011: 3).

Ahi organizasyonunda; muayyen standartlar çerçevesinde iş yapmayan ve ayrıca malının kalitesini düşük tutan ya da sunduğu hizmetlerde kaliteyi düşüren meslek erbabına, sistem içerisinde belirlenmiş cezalar uygulanmaktaydı. Bu teşkilatın üyeleri gerek ticaret, esnaflık ve sanatlarıyla ilgili eğitimlerinin yanı sıra, ordu ile savaşlarda bulunabilmek üzere sürekli eğitim görmekteydiler (Gündüz & Kaya & Aydemir, 2012: 37-54).

3.1.5. Gelişme Dönemi

Selçuklu devletinin Anadoluyu idare ettiği dönemde hüküm süren, ekonomik, idari ve toplumsal şartların etkisi altında oluşan Ahilik teşkilatları, Arabistan coğrafyasından

doğan İslam Tebliğ hareketi ve kökeniyle yayılmaya başlayan dini değerler mecrasında yoğrulan fütüvvet hareketi, Abbasiler döneminde Anadoluya yapılan akınlar ve ilişkilerle gelişme göstermiştir. Devamında ise teşkilata özgü sistem prensipleri ve felsefe ile esnaf ve sanatkarların örgütlenip yek vücut halinde ideal Müslüman formu ile Anadolu da ictimai ve idari dinamik ve bileşenlerin etkisiyle, özgün bir toplumsal kuruma dönüşmüştür.

Teşkilatın gelişimi fütüvvet ve sufilik temellik prensipler ve İslam dininin ahlak ilkelerine dayanarak yayılma politikasıyla devam etmiştir Kimseden bir fayda ummaksızın toplumdaki fertlere sürekli iyilikle muamele etmek fütüvvet ahlakının en önemli kriterlerindedir. Ahilik teşkilatı bu iyilik konusunda yarış ve dayanışmayı işler mahiyette ve sürekliliğinin sağlanması yönünde dışa yönelen ahlak mantalitesinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Evvele mirde Allah (c.c.) ve ahiretteki hesaba inanan ve bunu temel hayat görüşüne dönüştüren fütüvvet ehli insanların oluşturduğu, iç tatmini hedef edinen bir toplumun ortaya çıkarılması gaye edinilmiştir. Bu doğrultuda insanların belirgin olmayan bir pozisyondan arındırılıp, hayatına motivasyon ve güç katan İslami değerler bağlamında kendini yenilemesi söz konusu olmuştur. Medeni hayata adapte olma ve farklı alanlara yayılma, kişilerin mesleklerinde deneyim ve birikim sahibi olmalarını gelişim seyirlerini devam ettirebilmelerini sağlamaktadır. Fütüvvet ehlinin ahi teşkilatlarıyla gelişimlerini sürdürmelerinin bir göstergesi olan mesleklerdeki özgün donanımın artırılması, teşkilatların toplumsal örgütlenmesine olan katkılarını da artırmaktadır.

Toplumda yer bulmak ve diğer insanların ihtiyaçları olan sanat ve mesleki donanım gelişiminin önemini bilen ve buna göre yaşayan Ahi Teşkilatı mensupları, tabii olan bu ihtiyacın tabii ve yaratılıştan geldiği şuuruyla, sürekli olarak kendini ve çevresini geliştirmeye ve bu tekamülün teşvikine odaklanmıştır. Böylece ideal bir ahi şablonunun oluşturulması ve gelişimi hedeflenmiştir. Teşkilat üyeleri, insanları, şehirlerde süren hayat tarzı ile klasikleşen/rutinleşen durumdan kurtarıp, insanlığın gelişimine kendini adayan ve İslam ahlakı prensiplerine öncelik veren ve uygulayan fertler seviyesine taşımaya kendilerini adanmışlardır. Bu gelişim aynı zamanda ahi teşkilatı üyelerini, sistemin çıktılarının kalitesi ve tekamülü bağlamında üretim seyirinde yüksek standardizasyon sahibi kılmıştır. Ahi teşkilatı mensupları kendi aralarında birliğe bağlılık şuuruyla kimlik edinmiştir. Esnaf ile ticaret örgütlerinin bu konudaki faydaları öne çıkarılmalıdır. Teşkilat gelişimini; mesleki ve sanatlarla

donanmayı şiar edinen fertlerden oluşan bir toplum düzeyine erişmeyi sürekli teşvik eden bir kuruluş mahiyetinde sürdürmüştür.

Teşkilat öncelikle coğrafya genelindeki illerin yönetim ve ekonomik sistemlerinin kalıcı ve sürekli güçlenmesini kendisine öncelikli amaç edinmiştir. Sistemin stabil hale gelmesi Moğolların hâkim olduğu dönemde yavaş seyirde olmuş, Moğollar gücünü kaybedince bu gayretin meyveleri daha hızlı biçimde alınmaya başlanmıştır (Erken, 2002: 16).

Bu teşkilatı oluşturan halkların, Türkistan illerinden Anadolu coğrafyasına göç eden ve özlelerindeki Türk örf ve adetlerini İslami Değerlerle harmanlayarak gelen Türkmen beylikleri olduğu bilinmektedir. Hususiyetle devletin karşısında olmayarak, sosyal barışın tesisi ve devamına katkı sağlamaktaydılar. İslam dininin Ümmet bakış açısıyla global zeminde samimi birlikteliği ve kardeşliğe öncelik vermekteydiler. Kendi örf ve adetlerinden İslami değerlere uygun olanları devam ettiriyor, uymayanları da terk ediyorlardı. Bu sentezlerini Ahi Teşkilatı Felsefesi şeklinde işletip yayarak kurumsallaşma ve dayanışma yolunda gelişerek ilerleme sağlamışlardır (Ekinci, 1991: 37).

Selçuklu yönetiminin hüküm sürdüğü dönemde idareciler fetihleri gerçekleştirdiklerinde orayı imar ve tüm idare dinamiklerini ihya etmek üzere öncelikle; medrese, cami ve zaviyeleri tesis etmekteydiler. Bu kurumlardan zaviyelerin ayrı ayrı bölgelerden bu coğrafyaya gelenler için istirahat ve kalma mekanı olarak fonksiyon icra ettikleri bilinmektedir. Bu seyahatler esnasında Anadolu coğrafyasına uğrayan; alimler, sanatçılar ve esnaflara ilgi gösterilmiş ve özellikle bu illerde kalmaları için gayret sarf edilmiştir. Alimlerin bu coğrafyada çoğalmasıyla da zaviyeler ve medreseler de artış göstermiştir (Gökbel, 2007: 150).

Ümmetin felahı amacıyla; Hristiyanlar ile moğol ve harzemşahların işgallerine karşı daha kolay savunmalarını sağlayabilmek ve bunun temini için de Müslüman illeri merkezdeki halifeye tabi kılarak, merkezi idareyi tesis etme hedefini gerçekleştirmek üzere hareket eden halife Nasır Lidinillah, aynı zamanda fütüvvet temelli inanç ile birliğe davet idealini gerçekleştirmek üzere çalışmalarını yürütmekteydi (Kocatürk, 1984: 17).

Çalışmalarının başlangıcında iken I.Gıyasettin Keyhüsrevle görüşmüş ve sonrasında Sadreddin Konevinin babası ve haddizatında hocası Meciduddin İshakı, Bağdatta

halifelik görevini icra eden Nasırla görüşmesi için haberci mahiyetinde görevlendirmiştir. Habercilik görevini yapan elçi geri döndüğünde yanında aynı zamanda Muhiddin Arabi ile Evhaduddin Kirmani ve Şeyh Nasirüddin Mahmut El Hoyiyi de Anadolu coğrafyasında inşa edilen zaviye ve tekkelerde irşad ve eğitim faaliyetlerini yürütmeleri için getirmiştir (Kazıcı, 1988: 540).

Keyhüsrev Selçuklu idaresini yürütürken adaletle hükmetmeye ve devletin gücünü artırmaya gayret etmiştir. Ahi teşkilatı için Kayseri ve diğer illerle sanayi alanındaki geliştirmelerini kolaylaştırmak amacıyla entegre tesis inşa ettirmiştir. Yaklaşık otuziki farklı mesleki alanında üretimlerini sürüren sanat ehli ile esnafların bu mekanlarda ticaretlerini yapmalarına imkan sağlamıştır (Altınok, 2005: 65-66).

I. İzzeddin Keykavus 1215 yılında fütüvvet libasını (şalvarını) Halife Nasırdan teslim alıp, teşkilata girmiştir. Halife Nasırın danışmanı olan Suhreverdi, Keykavus'tan sonra Selçuklu sultanı olan I. Alaaddin Keykubat devrinde Sultan ile görüşmek üzere görevlendirilmiş ve Konyaya gitmiştir. Bu görüşmede Sultan Alaaddin'in de Ahilik teşkilatının nüvesi olan fütüvvet teşkilatına dahil olmasıyla birlikte, Anadolu coğrafyasında bu mefkurenin hem prensipleri ve hem de kurumlaşması sürmüştür (Kal'a, 1990: 277-278).

Buna göre; Gıyaseddin Keyhüsrev'in fütüvvet ehli ile görüşmeye başlaması ve akabinde fütüvvet ehli olarak hizmetlerini devam ettirdiği dönemde Ahi Evren Anadoluya gelmiş ve fütüvvetin özü ve kökeni olan ayyar ile fıtyan şeklindeki birliklerin aynı coğrafyada rüüd şeklinde isimlendirilmeleriyle Fütüvvet Kurumunun bu bölgelerde Ahilik Teşkilatından evvel de hizmetlerini sürdürdüğünü belirtebiliriz. Öyleki; 13.Yüzyılın ikinci yarısına tekabül eden dönemde Ahi Teşkilatlarının başı olan Ahmet Şahın Eflakinin rivayetine göre binlerce rind'i yönettiği ve kökenlerin buradan geldiği anlaşılmaktadır. Bunun devamı olarak Ahi Teşkilatının 13. YY'ın ilk yarısında organize olmaya başladığı ve ilk aşamada Ahi Evrenin hizmetleriyle sistemin kurulduğu bilinmektedir (Günay, 2007: 170-172).

Letaif-i Hikmet isimli kitabında Ahi Evren kurduğu sistemin mantığını şu şekilde anlatmıştır. Allah (c.c.) insanoğlunu gelişmiş seviyede bir doğallıkta yaratmıştır. Buna göre insan; giyinme, yeme, evlenme, içme ve ikamet etme şeklindeki ihtiyaçlara bağımlı olarak vücuda getirilmiştir. Böylece; insanlar sadece kendi kendine söz konusu gereksinimlerini temin edemezler. Bu sebeple; marangozluk, terzilik, demircilik ve dericilik benzeri mesleklerin yürütülebilmesi için birçok kişiye ihtiyaç

olduğunun yanı sıra bahse konu mesleklerin farklı malzemelerle icra edilebileceği ve bu malzemelerin de temini için ayrıca birçok insanın olması gerektiği bilinmektedir. Bu da insanların gereksinim hissedeceği sürekliliği gerektirmektedir. Bununla birlikte halkın bir kısmının sanaktar ve bir kısmının da esnaf, ticaret ve işçilikle iştigal etmesi durumunda, mesleklerin dayanışması ile toplumun bütün gereksinimleri karşılanabilecektir (Bayram, 2002: 259-262).

Ahi teşkilatlarının Anadolu coğrafyasında yerleşmesi, gelişimi ve sistemini köklü biçimde işletmesinin sonuçlarına bakıldığında, bu coğrafyadaki Türklerin göçebelik sürecinin sona erdiğini, 13. Yüzyılda Müslüman olmayan toplulukların tekelinde olan esnaflık ve sanat potansiyelinin, sanatkar ve meslek sahibi Türklerin gelmesiyle, Müslümanlar lehine değiştiği ve ayrıca hızlı kalkınma yaşandığı, kalkınmanın devamlılığını sağlamak üzere de birliklerin kurulduğu ve sıkı dayanışma ve yardımlaşma yoluyla İslami Değerlerin coğrafyadaki topluluklara yayma hizmetlerinin gerçekleştiğini görmekteyiz (Kürkçüoğlu, 2005: 660-666).

3.1.6. Organizasyon

I.Gıyasettin Keyhüsrevin İslam coğrafyasında canlandırıp yürüttüğü fütüvvet aksiyonunu yeniden hayata geçirip organize eden Halife en-Nâsır ile siyâsî ve kültürel münasebetler içine girdiği görülmüştür. Mikâil Bayram'a göre; Mecdüddîn İshakın çağrısıyla emri bilmaruf ve nehyi anilmünker vazifesini ifa etmek amacıyla ve ayrıca ümmetin fertlerine İslam dinini anlatma, dayanışma ile kardeşliği özümsetmek gayesiyle Muhyiddini Arabi ve diğer yandan Melami şeyhi olarak bilinen hocası Evhadüddin Kirmaniyle beraber Anadoluya göç eden Ahi Evren, kendi hocasının kızı olan Fatma Bacı ile evlenmiştir. Aynı zamanda Evhadüddin ile beraber bu coğrafyada seyahatler gerçekleştirip ahi teşkilatının sistematiği ve organizasyonunu kurmuştur. Anlatımlarında hususiyetle sanat ve ticaret ehline İslam dinini öğretip, hem dünya ve hem de ahiret amellerini salih seviyede tutmaları amacıyla nasihatler vermiştir. En önemlisi de bölgeye tehdit oluşturan moğol istilasına karşı mukavemet ve savunma sağlayabilmek üzere ümmetin fertlerini teşkilatlandırmış ve eğitmiştir. Hocası vefat edince kendisi Anadoludaki ahi teşkilatının başına geçti ve aynı zamanda Halife Nasırla ilişkisi bulunan I. Alaaadin Keykubatın da teveccühlerine mazhar oldu. Kendisinin birçok eseri ve ayrıca Sadrettin Konevi ile mektuplaştıkları bilinmektedir.

3.1.7. Yönetim ve İşleyiş Sistemi

3.1.7.1. Yönetim

Sistemin yönetimi çerçevesinde esnafla ilgili işler ve muameleler mütevellî organınca takip edilir ve bu anlamda mütevellî makamı esnafa karşı sorumlu konumdadır (Günay, 2003, 65).

a) Yiğitbaşı Yönetim Organı ve Vazifeleri

Yiğitbaşı, esnaf içerisinde muteber olanlardan seçilir ve Kethüda'ya yardımcı konumda görev yapmaktadır. Görevinin başında oldukça, görevine devamı hususunun uygun görülerek tasdik edilmesi söz konusudur. Esnaf kendi sorunlarına dair şikayetleri ile ihtiyaçlarını ilk aşamada bu makama sunar ve çözüm bekler. Yiğitbaşı çözüm için konuyu değerlendirir ve çözemediği konuların çözümü için durumu kethüda makamına arz eder.

Makamın belli başlı vazifeleri aşağıdaki gibidir:

1. Esnafın Kethüda ile aralarındaki işlemlerinin takibi,
2. Esnaf ile görüşmeler yaparak aralarında çelişki oluşturan sorunlarına zaman ayırmak ve ilk aşamada yaşanan problemlerin çözümünü bulmaya çalışmak,
3. Esnafın Kethüdaya arz edilen konularıyla ilgili olarak, gerektiğinde mahkeme nezdinde temsilini sağlamak,
4. Esnafa ceza verilir ise, bu cezanın infazını sağlamak,
5. Sorumluluğunu üstlendiği esnaf için temin edilen mazmeleri, onlar arasında bölüştürmek ve teslim etmek,
6. Esnaf çalışanlarından; kalfa ve usta olabilecek olanlar için olumlu değerlendirmelerini ilgili makamlara iletmek,
7. Kethüdaya usta yapılacakların dahil oldukları törenlere destek sağlamak,
8. Yokluğunda Kethüdanın işlerini yerine getirmek. (Erken, 1998: 58).

b) Kethüda ve Görevleri

Ticaret ve sanat ehlinin devlet ile aralarındaki ilişkilerinin yürütülmesinde görev yapan makam konumundadır. Bu makama seçimle gelinir ve aynı zamanda yiğitbaşılık makamı gibi Kadı'nın onaylamasıyla göreve başlanır. Kethüda, üyelerin kendi

aralarında yaptıkları seçim yoluyla göreve gelir. Bu makam; Kethüdalık, Yiğitbaşındakine benzer şekilde, kadının onayıyla görev ve alınan bir konumdur. Bu makama seçilecek kişinin, önceki görev sürecinde üç ustayı yetiştirmesi ve aynı zamanda kıdemli usta konumuna gelmesi şartlarını taşıması ve ayrıca kendisine bağlı esnafın işlerine vakıf olması gerekmektedir. Bu makam resmi özellik taşıdığından ve sakınca oluşturacağından dolayı uzunca bir zaman münhal tutulamayacak özellikte olup, görevini yürütemeyecek olan kethüdanın Kadı'dan izin isteyip görevini bırakması gerekmektedir. Görevini yapamayacak durumda olanların yerine, Kadı tarafından yenisi tayin edilmektedir. (Erken, 1998: 59).

Kethüdanın görevleri aşağıda yer almaktadır.

1. İşlerinde esnafa nezaret edilmesi,
2. Ustalık araçlarının teslim-tesellümü ile Gedik olarak adlandırılan esnafalara ait ruhsat belgesinin devrinin sağlanması,
3. İhtilaf olduğunda esnafar arasında çözüm bulunması,
4. Yiğitbaşı aracılığıyla idarenin talimatlarının esnafa iletilmesi,
5. Kadılık tarafından uygun görülen cezaların infazı ve ceza verilmesi,
6. Usta olacak kişilerin tören günlerinin belirlenmesi,

(Erken, 1998: 59).

c) Nakib ve Görevleri

Tüccar, esnaf ve sanat ehli nezdinde şeyhi temsil etmektedir. Bu görevin aslı fütüvvet örfüne dayanmaktadır. Esnafın seçimi ile manevi otorite makamını temsilen göreve gelen nakib, onları kontrol etmekte ve lüzumunda kefil olmaktadır.

Nakibin görevleri aşağıda yer almaktadır.

1. Denetleme,
2. Törenler esnasında şeyhin mümessili görevini ifa etmek,
3. Törenlerde duaların okunması,
4. Törende ustalık pozisyonunu elde edenlerin peştemallerinin kuşanması,
5. Zaviyeye Şeyhin iradesi doğrultusunda idame sağlamak,
6. Taleplerin iletilmesinde Şeyh ile Esnaf arasında aracılık etmek,

7. Zaviye hizmetinde bulunmak.

(Erken, 1998: 59-60).

d) Şeyh ve Görevleri

Ahi teşkilatında şeyhlik makamında olan kişinin otoritesi tam olup, esnafın içerilerinden yaşlı ve bilgi sahibi olanların içerisinde dindar kişilerden, kusur sahibi olmayanlardan seçilmekteydi ve kethüdaların çözemediği konuları neticelendirip, idare ile esnaf arasında esnaf lehine aracılık yapmaktaydı. (Erken, 1998: 60).

Şeyhin bazı görevleri aşağıda yer almaktadır.

1. Esnafın katıldığı törenlerde onlara reislik yapmak.
2. Lüzumunda ehli hibrenin oylarına da başvurarak, makamına arz edilen meselelerle alakalı ceza tayin etmek.
3. İdareye karşı esnafı temsil etmek.
4. Gerektiğinde esnafın ihtiyaç duyduğu malzemelerin teminini sağlamak.
5. Diğer tüm konularda esnafın işlemlerini takip etmek (a.g.e., s.60).

Şeyh ünvanına değin tüm ünvanlarda seçimle makama gelinir ve bu özelliği ahi teşkilatının demokratik tarafının göstergesidir. Teşkilat, fütüvvet zemininde tasavvuf ahlakı ile hayat tarzının kazandırdığı özelliklerle, zorlamacı olmayan bir görünüm arz etmektedir.

e) Esnaf Heyeti ve Görevleri

Teşkilattaki yönetim kurulu üyeleri seçim ile görevlendirilen; şeyh, nakib, kethüda ve yiğitbaşından oluşmakta, bu üyeler mümeyyiz vasıflara sahip olmakla birlikte özellikle sözüne güvenilir, İslam ahlakıyla müzeyyen ve sanattaki işini en iyi yapan vasfıyla mahir usta kişilerin meydana getirdiği topluluktur. Toplantı günleri ayın 1. ve 3. Cuma günlerine tevafuk etmekte ve kendilerine tahsis edilen odada toplantılarını gerçekleştirmektedirler. Esnaf arasındaki meseleler ile borç paraya ihtiyacı olan kişilerin adlarını heyete mütevellî başkanı sunmaktadır. Bu kapsamda konuları görüşen heyet, kararlarını bu toplantıda almaktadırlar (Erken, 1998: 58-62).

Esnaf heyeti tarafından icra edilen vazifeler aşağıda sıralanmıştır:

1. Esnaf arasında muhalefet meydana geldiğinde, barışı temin etmek.
2. Kahyalar meclisi gündemine gelecek konuları değerlendirip kararlar almak,
3. Onbeş gün zarfında üyelerin görerek veya işiterek muttali oldukları esnaflarla ilgili konuları değerlendirmek.
4. Borca ihtiyacı olan esnafın mrعاتlarını incelemek ve kararlaştırmak,
5. Ticari ve mesleki ahlakın muhafazası amacıyla icap eden şartları sağlamak,
6. Kalite kontrolü yaparak, malların kalitesinin yüksek olmasına katkıda bulunmak,
7. Fiyatları belirlemek,
8. Üretim in düşmesini engelleyebilecek koruyucu önlemleri alıp, uygulanmasını sağlamak,
9. Esnafın zarar etmesine yol açacak olan fiyat dalgalanmalarını yönetmek,
10. Üretim için lüzumlu malların teminini sağlamak,
11. Kalfanın usta olmak üzere yükselmesi konusunu görüşüp, kararlaştırmak,
12. Devlet ile esnaf arasındaki ilişkilerin düzenlenmesine katkıda bulunmak.
13. Mütevelli heyetine esnafın faydasına olacak konularda tavsiyeler yapmak,
14. Borç ihtiyacı olan esnafın, ihtiyaç durumunun incelenmesi için iki kişiye vazifeli kılmak (Erken, 1998: 60-61).

3.1.7.2. Mütevelli heyeti'nin Asli Vazifeleri

Esnafın meslekleriyle ilgili tüm ihtilaflarını çözer ve kendi aralarında kurdukları sandıkların gelirini tahsil edip, bu fondan esnafın binalarında ihtiyaç duyulan tadil/tamir işlemlerini gerçekleştirir. Hayır paylaşımı yapılan mekanları idare eder ve buradaki ücretli şahışların aylıklarını der. Bu harcamalardan sonra kalan bakıyeyi fon'a gelir olarak kaydedip, işçiler ile buradaki görevlilerin atamaları, değeritirmeleri ve çıkarılmaları operasyonlarını yürütür. Ticaret ehlinin umumi ve hususu vaziyetlerine dair araştırma ve incelemeler yapar. İdare heyetinin başkanlığını yapar. İdare heyetinin toplantılarına iştirak edip; stad, kalfa, ırac ve yamaklar için etkinlikler planlayıp gerçekleştirir. Yıllık olağan toplantılar planlandığında esnafı bu toplantılara davet eder. Üstad makamındaki esnafın mütevelli heyetinin yanı sıra seçerek görevlendirdiği beş kişiden oluşan farklı bir kurul söz konusudur. Bahse konu

kurul mütevellî heyetinin ofisinde ve riyasetinde bir araya gelir ve esnaflara ilişkin her meseleyi toplantılarında ele alır. Kurulun aldığı kararlarda, idare meclisi üyeleri ile mütevellî heyeti üyeleri birlikte sorumlu, yürütme konusunda da mütevellî heyeti tek başına sorumluluk taşımaktadır. Mütevellî heyeti mali konularda idare meclisi tarafından sürekli olarak denetlenir ve sandık varlığının sayılması söz konusu olabilir (Çağatay, 1989: 128-129).

Mütevellî heyetindeki üyeler öldükleri vveya görevlerinden ayrıldıklarından bir gün sonrasında yeni bir üyenin seçimi yapılır. Bu gibi durumlarda esnafın üstadları bir araya gelerek, içlerinden idare meclisi dışındakilerden en eski kıdeme sahip olanı Mütevellî heyetinin defter ile sandık varlığının, birlikte olduğu esnafların keffareti ile yeni seçilecek olan mütevellî heyetine devir yapmak için tesellümünü gerçekleştirir. Burada zannımızca, görevli anlamında en eski olanı anlatılmaktadır. Ancak; ilk dönemlerde köylerin idaresine deneyim yönüyle daha kafi görülen ihtiyarların seçilmiş olduğu aşikardır. Dolayısıyla köydeki idare meclislerine ihtiyar heyeti adı verilmiştir. Emsal bir icraat da Büyük Millet Meclisinin seçiminin yapılmasının sonrasında ilk oturumun, yeni başkan seçilmesine değin en kıdemli (yaşlı) üyenin yönetimiyle yapılması usulü günümüzde de geçerliliğini sürdürmektedir. Geçen süre zarfında yönetim adımlarındaki unvan hiyerarşisi değişiklik arz etmiştir. Mütevellî heyeti üyeliği, idare kademesine göre Kethüda ile aynı seviyededir. Mütevellî heyetine seçilecek olan şahıs, üstadların kıdemlilerinden olması gerekmekte ve asgari üç üstad kişiyi yetiştirmesi ve toplumda namus ve doğruluk sahibi şeklinde bilinmesi elzemdir. Seçimle belirlenen mütevellînin ismi esnafa ilan edilir. Seçim görüşmelerinde idare meclisinin de seçimi yapılarak, bir önceki mütevellînin azledilmesi söz konusu olmuşsa, orada bulunmaması gerekir. İdare meclisi üyesi olma şartı olarak son beş yıl üstadlık unvanıyla görev yapmak, esnaf içinde; namusu, dürüstlüğü ve ahlakıyla bilinmek gerekmektedir. Ayrıca; oy kullanabilmek için üstad olunması kafidir. Beş kişiden dört tanesi içlerinden bir tanesi de dışarda görev yapan üstadların içerisinden seçilmekte olan beş kişiden oluşan kurulun seçilmelerinin akabinde, bu kişilerin isimleri farklı bir üst yoluyla bu seçimde yer alan mütevellî kişilere gizli biçimde iletilir. Çalışacağı kişileri belirlediğini belirten mütevellînin beyanı sonrasında bu isimler hususi bir etkinlikle bir odada tebrik edilip, büyük kurula bilgi verilir. Bunun aksine mütevellî, mevcut kurulla çalışmayacağını belirtirse toplantı biter ve bu vaziyet büyük kurul başkanına iletilir. Bahsekonu kurulun başkanı mütevellîyi çağırıp, idare

meclisinin tümünden mi, yoksa içlerinden bazılarında mı hoşnut olup olmadığını öğrenmek ister. Şayet tümünden memnun değil ise mütevellinin istifasını ister ve üstad makamındakilere yeniden müteveli ve idare meclisini seçmeleri talimatını verir. Yeniden seçim yapan üstadlar yine aynı mütevelliyi ve aynı idare meclisi üyelerini belirlerse ve müteveli aynı şekilde yine mevcut kişilerle çalışmaz ise, idare meclisi yerinde bırakılır ve sadece müteveli'nin yenisinin seçimi yapılır. Bu da idare meclisi ile çalışamayacağını belirtirse, ilk defasında seçilen müteveli makamında kalır ve sonradan seçilen müteveli idare meclisinde yer alarak, ekseriyetle mütevellinin oyu dahil edilerek yeni idare meclisi üyeleri belirlenir. Düzenlenen seçim organizasyonu bittiğinde, büyük kurul tarafından isabetli bulunması halinde, büyük kurul başkanı müteveli ile büyük kurul içerisinde üç kişi ve idare meclisinden iki kişiyi beraberine alıp şer'iyeye mahkemesine başvurur ve hakim huzurunda yeni mütevellinin evkaf ile esnafın işlerini yürütmeye gücü yeten, sadık, emin ve dini hissiyatla yer aldığı kayıt ve tescil ile şer'i irsaliye belgesini teslim alır. Aynı şekilde hep birlikte esnafın idare meclisinin bulunduğu odaya gelerek üstadların tümünü davet eder. Müteveli'nin unvanının şer'iyeye mahkemesi kararıyla tasdik edildiğini söyleyerek, şahsını esnafa tanıtır, esnafın şahsına saygılı ve mütevellinin esnafın hak ve hukukunu baba'ları mesabesinde korumasını ve kollamasını nasihat eder. Lonca mekanında muhafaza edilen asa'yı mütevelliyeye teslim eder. Sonrasında; müteveli tarafından bir önceki ve yeni seçilen yönetim kurulu üyeleri toplantı yapılmak üzere davet edilir ve eski mütevellinin hesaplarını tetkik ederler. İnceleme sonucunu büyük kurula tasdik ettirip esnafa duyururlar (Çağatay, 1989: 128-129).

3.1.7.3. Esnaf Kurulları ve Toplantıları

Esnafın oluşturduğu kurulların sayısı beştir. Bunlar; “yönetim kurulu”, kahyalar kurulu olarak da bilinen “büyük kurul”, ziyafet toplantısı olarak da adlandırılan “olağan yıllık toplantı”, üç günler toplantısı olarak bilinen “yıllık genel toplantı” ile memlek toplantısı şeklinde de isimlendirilen “olağan üstü toplantı” kurullarıdır (Çağatay, 1989: 129-130).

3.1.7.4. Yönetim Kurulu

Kurullara mensup üye adedi ve belirlenme usulleri ile görevleri yukarıdaki gibi olup, hicri ayların ilk ve üçüncü Cuma günlerinde müteveli'nin yönetiminde bir araya gelmektedir. Buna göre müteveli, esnafın yaşadığı on beş günlük olay ve bilgileri anlatır. Bir önceki toplantıda kararlaştırılan hususlarda izah yapar. Ayrıca güncel

konuları da gündeme alır. Esnaf sandığından ödünç para talep edenlerin isimleri ile kendileri hakkında lüzum arz eden incelemenin gerçekleştirilmesi ile borç para isteyeninin finansal ve mesleğiyle ilgili bilgileri, ödünç aldığı meblağı kullanacağı alan ve geri ödeme kabiliyetini araştırmak için müteveli iki kişiyi vazifelendirir. On beş gün zarfında görevlendirilen her bir üye borç alan esnafın umumi ve hususi vaziyetine ilişkin tesbitlerini kurul'a arz eder. Ayrıca; esnafın bilmesini öngördükleri konuları da müteveliye bildirir. Şayet esnafın kendi aralarında şikayet mevzubahis ise lüzum eden kararları verir. Yaşanan sorunlardan gerekli gördüklerini büyük kurulda kendisi de kurul üyesi olmasına binaen, hazirun'daki müteveli'ye anlatır (Çağatay, 1989: 129-131).

3.1.7.5. Büyük Kurul'un Seçimi ve Vazifeleri

a) Seçimi

Yirmidört esnaf mesleğinin müteveli'lerinden müteşekkil olan bu kurul hicri ayların sonuncu Cuma günlerinde toplantılarını yapar. Kuruldan bir üyeyi ömrü boyunca Kahyabaşı yani başkan olarak belirlerler. Bu esnada şer'ie hakimi olan müftü de toplantıda yer alır ve hangi esnaf grubunun müteveli'si kahyalarbaşı olarak belirlenir ise, bu toplantıdan sonraki toplantılar o esnafın kendi çarşısında bulunan lonca odasında yapılır (Çağatay, 1989: 129-131).

b) Başkan (Kahyabaşı'nın) Vazifeleri

Müteveli'lerin talep, şikayet ve ihtiyaçlarını kendileriyle görüşerek, kendilerinin tavır ve tutumları ile loncaların düzenli olarak toplantı yapıp yapmadıklarını inceler. Meslek loncalarının verdiği ve akabinde kahyalar kurulunun tasdik ettiği cezaların uygulanmasını sağlar. Mütevellilerden, Mütevellinin esnaf arasında çözemediği ihtilafları idareye iletmeden veya idarenin müdahalesini mahal bırakmadan çözüme kavuşturur. Mütevellilerin takip ettikleri senelik hesaplarını tetkik ve uygunluğunda tasdik eder. Esnafın sorunlarıyla ve talepleriyle ilgili olarak mahallin tanınmış kişileriyle ilişki kurup, idarenin talimat ve kararlarına dair bilgilendirme yapar. Şikayetleri inceleyip mütevellinin göreve devam edip etmeyeceğine ve idarenin tavsiyelerinin esnafın menfeatine uyup uymadığını tetkik edip aynı zamanda esnaf için hükümetten istenecek hususları ortaya koyar ve olağandışı etkinliklere katılır (Çağatay, 1989: 130-132).

3.1.7.6. Yıllık Geleneksel Etkinlik (Ziyafet Toplantısı)

Ülkenin farklı mekanlarındaki esnaf ile zanaatkar gruplarının senenin belirlenmiş olan gününde eğlenmek üzere tesbit edilmiş yere gelip hoş vakit geçirmesi töre olarak belirlenmiş olup, ayrıca çiftçilerin köylerinde mahsullerinin harman edilmesini tamamlamalarından sonra yorgunluk yükünü atabilmek üzere yaşlı ve gençlerin farklı gruplarla pınar başı, göl kıyısı ve korulara giderek eğlenceli vakit geçirdikleri bilinmektedir. İstanbulun başkent olması ve nüfus fazlalığı eğlencelerin daha coşkulu yapılmasına vesile olmaktadır. Aynı zamanda çırağın kalfalığa terfisi, kalfaların başka dükkana geçip ustalık ya da gedik sahibi olmaları şeklinde şenlikler organize edilmekteydi. Kuyumcu esnafının yirmi yılda bir on gün süreyle bir mekanda eğlendikleri ve bu hususun Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde yer aldığı, bu eğlence esnasında devletin hazine varlığından on kese akçe ihsan edidiği rivayet edilmektedir. Bunun için farklı illerdeki kuyumcuların daveti için kuyumcu çavuşlarının gönderildiği ve Kağıthanedeki eğlence mekanına çağırıldığı, tümünün gelmesi mümkün olamayacağından dolayı meslek büyüklerinin kendi yanlarında onar bin kuruş olarak Kağıthane çayırılığına geldikleri belirtilir. Kanuni'nin Trabzonda Rum Konstantine bağlı olarak kuyumcu olduğu ve halifeliği döneminde de saka çeşmesi civarında kuyumcular kârhanesini inşa ettirdiği rivayet edilmektedir. Buna göre kuyumcuların kendi halifeleri öncesinde makam sahibi oniki padişah, akabinde şeyhül islam ve sonrasında veziri azamların ellerini öptükleri belirtilmektedir. Bu merasimde kuyumcubaşı süslü rahle, eyer, divit, kılıç ve iki ağızlı kılıç şeklindeki hediye sultana arz etmektedir. Saraç esnafının da katıldığı bu etkinlikte yaklaşık altın bin çadır kukularak yirmi gün boyunca kalabalık bir toplulukla eğlenceler yapıldı. Erken dönemlerde Müslüman ve ehli kitap esnafının masrafları birlikte karşılamaları söz konusu iken, daha sonraları Müslüman esnafın eğlencelerin bedelini gayrimüslim esnafa yükleme çalışmasıyla ve bu etkinliklerde bazı tatsız olaylara sebebiyet vermeleri nedeniyle, bu konuda sultanın fermanı duyurulmuştur. Bahsekonu eğlence etkinliğinin farklı bir emsali Sirozda yapılmış olup, senede bir kere şehrin dışarısında ve hisar arkası diye adlandırılan yerde gezmek üzere bir araya gelirlerdi. Bu eğlence ortamlarında; esnaftan, üstadlar, kalfalar, çıraklar ve yamaklar ile dışarıdan katılan mensuplar, sabahleyin namaz vaktinden sonra bu mekana gelereke, akşam olana kadar keyifli vakit geçiririler, bu esnada genç mensuplar milli oyunları oynayıp, kuşluk ile akşamleyin ikram edilen yemekleri hep beraber yiyorlardı. Ayrıca; ikinci vaktinin

akabinde kafızların mevlüt okuması, aynı zamanda toplantının mensuplarının ahirete irtihal etmiş yakınların ile ölmüş esnafın ruhlarına hediye edilirdi. Sözkonusu eğlence ve seyahatler her gün farklı bir sınıfta yer alan esnafın katılımıyla ve umumiyetle Mayıs ayında ve Cuma günleri haricinde gerçekleştirilmekteydi. Yemekte pirinç unu helvası, pirinç pilavı düğün çorbası ve nohutlu etten oluşmaktaydı. Eğlenceler esnasında iş konuşulmaz ve kahya ile kahyabaşı esnafa nasihatler verirlerdi (Çağatay, 1989: 130-132).

3.1.7.7. Üç Günler (Yıllık Genel Toplantı)

Esnafların kendi aralarında ve on beş gün önceden duyurulup, kahyalar kurulunca düzenlenip, yönetilen ve senede bir kere düzenlenen, hisar arkası mevkiinde üçgün ve üç gece devam eden etkinlikleri üç günler toplantısı şeklinde anılmaktaydı. Bu etkinliği yirmidört esnaf sınıfının tümü iştirak ederdi. Ülkenin tüm ilim ve din erkani muallimleri ile mahallelerin ihtiyar heyetleri, köylerden ileri gelen şahıslar (muhtar ile azaları) hususen çağrılır ve aynı zamanda ülkenin ihtiyaç sahipleri de toplantıya katılırdı. Üç gün boyunca ikram edilen ve altı öğünü kapsayan yemek etkinliğini ifade eden, 1872 yılında düzenlenen üç günler şölenlerini anlatan dökümanlarda, beşbin seksenbir sofranın tertip edildiği, sabah öğünlerinin sekizer, akşam öğünlerinin de onar kişi şeklinde oturma düzeninde oldarak, kırkaltıbin üçyüzyetmiş şahsın katıldığı yemeğin çıktığı belirtilmektedir (Çağatay, 1989: 132-133).

3.1.7.8. Olağanüstü Toplantı Şekli ve İşleyiş

Bu toplantı kahyalar dairesinde lüzum duyulduğunda gerçekleştirilir ve yüksek vergiler salındığı, ya da esnafların aralarında normal usule ters bir muamele zuhur ettiği, ya da kahyalar meclisinin katiyet kesbeden kararlarının icra edilmesine mani olduğu hallerde kurul toplanır ve her esnaf kolunun üstadlarından üçer kişi çağırılıp, vaziyeti tetkike memur kılınırlar. Mutabık kalınır ise kahyabaşı'na diğer kahya ve ayrıca iki üstat iştirak eder ve şeriyeye hakimine ve sonra da en yetkili devlet yetkilisine iletilir. Devlet ile milletin bir kuşun iki kanadı mesabesinde olduğu ve birlikte yaşadığı, birbirinden bağımsız düşünülmemeyeceğini, ayrıca esnafın bir elinde devleti bir elinde de milleti tutması gerektiğini, bununla birlikte esnafın aldığı kararların katiyetinin olması sebebiyle bu noktadan dönülemeyeceğini belirterek, hükümet kabul ederse anlaşma olur. Anlaşma sağlanamaz ise bir sonraki gün memleket toplantısı düzenlenir. Bu girişimin adımları; kahya başının alınmış olan kararları ilan ile ülke ve ihtiyaç

sahipleriyle ilgili devletin acıma, adalet ve esnafın haklarına hürmeti, aynı zamanda toplumun ma'şeri vicdanına hitap edilmesini talep ederek atılır (Çağatay, 1989: 134).

3.1.7.9. Esnafın Memleket Toplantıları

Bu toplantıda kahya ve üstad mevkiinde olanlar, ülkenin sözü geçenleri, alimleri, malvarlık sahipleri davet edilir. Ayrıca; müftü ve hakim de bu toplantıya çağırılır. Hakim gelmez ve sadece müftü gelir ise kahyaların kurul başkanı toplanmanın sebebi ile esnafın toplantı kararını idarenin bu konudaki geri bildirimini ile anlaşmaya gayret edilmesine rağmen idarenin buna uyum göstermediğini izah ederek, toplumun reyine müracaat edilir. Şayet memleket toplantısına katılan kahyalar meclisinin kararlarını alimlerin reisi “Reisül Ulemâ” söz alarak “Küçüklerimize merhamet ve şefkat, büyüğümüze saygı gösterip büyüklüğünü tanımayanlar, bizden değildir” şeklindeki Hadis'i Şerif'i söyleyip, devlet yöneticisine itaat ile bağlılığın lüzumunu izah ettikten sonra, ilçedeki idare temsilcisine haksızlığa karşı sessiz kalmanın şeriat kurallarına uymayacağını belirtir. Devlet temsilcisi bu konudaki tutumunu iyileştirmede kendisini Sultan'a şikayet edeceğini belirtir. Bu durumda mutabakat oluşmaz ise kahyabaşı esnafa ait dükkanların anahtarlarını teslim alıp, devlet mümessili mahiyetindeki kadı'ya verir ve aleyhlerindeki karar değişinceye değin dükkanlarını kapalı tutacaklarını ifade ederler. Bu evrede artık Sultanın kararına ihtiyaç bulunmakta olup, bu karar olumlu veya olumsuz da olsun kat'idir ve uyum gerektirir. Oldukça kuvvetli halk desteğine de sahip bir organizasyonun var olduğu esnafın yararına ve aynı zamanda hükümetle de ziyadesiyle güçlü bir ilişki ağına sahip olan ahilik teşkilatı, demokrasiye dayalı bir entegrasyonu uzun yıllar muhafaza etmiş ve sürdürülebilir kılmıştır. Teşkilat işgal ve ele geçirme amacından öte yaşadığı yerdeki adil ve demokratik yönetim yapısına güç katmış, aynı zamanda devletin otoritesinin zayıf olduğu yerlerde önemli biçimde boşluk doldurarak, emir zinciri, yasak buldukları esaslar ile at binmeleri sultanlarınkı gibidir (Çağatay, 1989: 134-135).

3.1.8. Ahi Teşkilatının İşleyişi

Fütüvvetname kaynakları uzun zaman boyunca ahilik teşkilatının bir tek prensipler açısından değil, organizasyonel altyapısının teşkili ile muhtelif etkinliklerinin işleyişinde asıl dayanağı olarak kabul edilmiştir.

Ahilik teşkilatının esnaflardan oluşan alt grupları ile aynı zamanda fütüvvet ile ahi oluşumları şeklindeki üst grupları; kaynağını, dahili düzen ve ayrıca fütüvvetname

olarak tabir edilen ve İslam dininin önemli dinamiklerinden olan tasavvufa dayalı yönetmeliklerinden alır. Ayrıca bu kaynaklar fütüvvet prensiplerinin vücut bulmuş hali olarak kabul edilmekteydi. Buna ilave olarak ihtisab fonksiyonuyla bilinen hisbe teşkilatı aracılığıyla tüketicilerin daha da fazlasının muhafazası için bir denetim mekanizması söz konusuydu.

Ahilik teşkilatına mensup kişilerin fütüvvetnameler çerçevesinde dünyaya ait hiçbir şeye meyletmemeleri beklenmekteydi. Zira; ahiler ile şeyhi fazla dünya malına sahip olursa, fütüvvetname ile belirlenen güzergahtan şaşabilirler. Buna göre; ahi teşkilatındaki bir kişinin mal varlığı çok fazla olmamalıydı. Bu konuda literatürde yer alan ve Türkçe dilinde yazılmış bulunan ve VI/XIII. yüzyıllarda yazılmış bulunan Burgazi fütüvvetnamesinde, ahi teşkilatına mensup olanların fazla mal birikimine meyletmemeleri ile ahi olanların kazançlarının bilinir olmasının önemi anlatılmaktadır. Böylece; teşkilat mensuplarının sadece 18 dirhem gümüş civarında bir birikiminin olması normal karşılanmaktadır. Dolayısıyla; şeyh ile intisablı olan ahi teşkilatı mensupları helal yollardan kazanç sağlamalı ve aynı zamanda sanat ve meslek sahibi olmaları gerekmektedir. Teşkilata mensup olanlar fakirlere sevgi ile yardım elini uzatmalı, ilme saygılı ve alimlere muhabbet duymalı, salih, ülfet ve pak ruhlu insanlarla hem dem olmalı ve cömert hareket etmelidirler. Namazlarını vaktinde kılmalı, âr hissi güçlü ve aynı zamanda nefsinin yönetme melekesi güçlü olmalıdır. Yöneticiler ile zenginlerin ayağına gitmeyip, gerekirse sultan dahi onun mekanına gitmelidir. Teşkilat mensuplarının uymaları beklenen İslam Ahlakı kaidelerinin anlatılmasının yanısıra, ayrıca ekonomik ve siyaset açısından da bağımlı olmaları uygun görülmemektedir. Ahilerin bu prensiplerle yaşadıklarını tarihçi İbn-i Batuta tesbit etmiştir.

Fütüvvetnameler aynı zamanda kendine has ideali, organizasyonu, modeli ve prensipleri içeren, ayrıca üyelerine uygulama esasları ve klavuzluk eden kaynak mahiyetindedir.

Bahse konu yayınların aralarındaki farklılığın mühim bir tarafı da fütüvvetname müellifinin bağlı olduğu tarikat dolayısıyla olduğunu teyit etmek gerekmektedir. Hususiyetle Anadolu'da kaleme alınan ilk fütüvvetname eserlerinin tasavvufî niteliği daha ön planda ve batını özellikli olmakla birlikte, yakın dönemler itibarıyla sünnî içeriğin ağır bastığı görülmektedir.

Fütüvvetnamelerin; sözünü tutma, doğru davranma, güven telkin edebilme, cömertlik,

tevazü, bağışlayıcılık, dindar olabilme, başkasının ayıbını örtebilmek şeklindeki prensipleri kapsadığı bilinmekle beraber, Ahiliğin yanısıra Bektaşî, Rufai, Kalenderî ve Melamilik gibi tarikat ve yapılanmalar tarafından kabullenilmiştir. Birçoğu kendi esnaf gruplarına has hususiyetler barındıran muhtelif fütüvvetnameler oluşturulmuş olup, bu tarikatların bazıları ahiler tarafından esas alınan fütüvvetnameleri aynen tatbik edip, bazı yerlerini de değiştirmektedirler. Bu eserlerin değişkenlikleri söz konusu olup, farklı nüshalarında bazı ihtilafli hususların yer aldığı görülmektedir.

3.1.9. Ahilik Kurumunun Uygulama Esasları

Geçmişe bakıldığında benzeri olmadığı görülen ve kendine has bir yapı içeren ahilik organizasyonu, bazı dönemlerde işgaller ve saldırılara karşı mevcudiyet gayreti gösteren Müslüman halkın, kıyamet gününe kadar etkilerini sürdüreceği şekilde Peygamberî kardeşlik sünnetinin tatbikiyle, ashab-ı suffenin yüzyıllarca dünyanın dört bir yanına dağılarak özveriyle attıkları tohumların yeşermesiyle, ehemmiyetli ve nitelikli birlik zemini olarak sonraki devirler için de güçlü ve kapsamlı bir uygulama emsali teşkil etmiştir.

İnsanları, başlangıçtaki fütüvvet erliğinden şeyh makamına ve çıraklıktan ustalık makamına götüren güzergahta aynı zamanda tekamül ettirmeyi vazife edinen Ahilik müessesesinin ahlak ve adab kuralları; hüsn-ü ahlak sahibi olmak, mesleğinde ve yaşamında, garez, kıskançlık ve nemime'den uzak durmak, gözüyle de gönlüyle de tok olduğunu hissettirmek, şefkat, marhamet, fazilet ve iffet sahibi, dürüst bir kişi vasfıyla, cömert ve ikramperver davranmak, gururlu olmamak, insanların hatalarını görmeyip gece gibi örtücü olmak ve affedici davranmak, kişilerin hatalarını dile getirmeyip, emin ve hoş sözlerle sohbet edip, sıla-i rahimi terk etmemek, dostlukta fakirleri tercih edip, zenginlere itibarı çoğaltmamak, sadece Allah (c.c.) için muhabbet ve buğzu göstermek, özverili ve az ile yetinmeyi bilebilmektir (Varlık, 1982: 265-280).

3.1.10. Abbasiler Dönemindeki Rolü

Ahi teşkilatı 13. Yüzyıldan itibaren Anadolu coğrafyasında kendine has yapısı ve büyümeyle ortaya çıkmış ve Abbasi Halifesi Nasırın fütüvvet zeminli bir sistematığı merkeze oturtma gayretiyle ve akabinde Anadolu Selçuklu devletiyle ilişki tesis ederek önemli bir rol üstlenmiştir.

Fütüvvet ehlinin Anadolu'da rolünü güçlendirmesi ve aynı zamanda Anadolu'da bilinirliğinin artması da aynı evrede olmuştur. Halife Nasır, Anadolu Selçuklu

sultanları olan; Gıyaseddîn Keyhüsrev, İzzettin Keykâvus ve Alaattin Keykubat da ünlü kanaat önderi Suhreverdiyi göndererek ilişkiler tesis etmiş ve aynı zamanda bahse konu sultanların da fütüvvet teşkilatına girmesi söz konusu olmuştur. Takip eden dönemde ilk dönemlerdeki Türk dilinde kullanılan cömert yani akı ya da Arap dilindeki kardeşim (ahi) sözcüklerinden türeyen Ahilik kavramı, Anadolu'da fütüvvet teşkilatının adı olarak yerini almıştır.

3.1.11. Halife Nâsır Li-Dinillah Dönemi

Abbasilerin duraklama döneminde ortaya çıkan yönetim zafiyetiyle fütüvvet organizasyonu da senkron etkisiyle zayıflamaya yüz tutmuştur. Aynı zamanda Abbasi halifesi Nasır lidinillah (575 - 622 / 1180 - 1225) krizler yaşayan ancak kuvvetli örf ve adet kökeninden güç alan delikanlılar ile emek ehlinin otorite için azametli kuvvet merkezi hüviyetinde olduğunu hesaba katmış ve aynı zamanda fütüvvet ehlini de devlet yönetimine almıştı. Zamanın bilinen tarikat önderleri bu konuda ona destek vermiş ve bu yolla sultanların bir çoğu fütüvvet ehli olmuştur (Hartburti, Tuhfetul vasaya, Not 1. Mecmuada, V.108 a,b. Taeschner. (1955): s.12,16; Cevdet, M. (1932). s.59,62,77).

Halife Nâsır lidinillah bir yandan fütüvvet organizasyonunu yapılandırırken bu esnada fütüvvet kaynaklarında bu yapının prensiplerini ve düsturlarını düzenlemiştir. Başka sultanlara da buyruklarını göndermiş ve fütüvvet organizasyonuna dahil olmaları için davette bulunmuştur.

I.Gıyasettin Keyhüsrev ilk olarak tahta cülusunu Abbasi sultanı Nasır Lidinillaha iletmek üzere kendi hocası Mecidüddin İshakı Bağdat yönetimine bildirim yapmak üzere görevlendirmiş, aynı sene hac görevini ifa ederek, geri gelişinde Bağdat coğrafyasından geçerek Anadoluya intikal ettiğinde birlikte; Muhiddini Arabi, Muhammed El Berzâi ile Evhadüddin Kirmani ve Şeyh Nasirüddin Mahmut El Hoyiyi de götürmüştür. Böylece İslam aleminde fütüvvetnameye dayalı girişimleri canlandıran Halife El Nasırla sosyal ve politik ilişkiler kurmuştur.

Bayram'ın araştırmasına göre; Mecidüddin İshakın yaptığı davet doğrultusunda, müslümanlara dini eğitim vermek, uhuvvet ile birlik beraberliği benimsemek üzere Muhyiddîni Arabî ile Ahi Evran Melami şeyhlerinden olan kendi hocası Evhadüddin Kirmaniyle beraber 602 senesinde Anadoluya intikal edip, Mikâil Bayram'a göre hocasının kızı Fatıma Bacı ile evlendi ve Evhadüddin ile beraber Anadolu

coğrafyasında bu teşkilatın büyümesine önemli katkılarda bulundu. Teşkilat içerisindeki paylaşımlarında ticaret ehli insanlara İslam Dinini tanıtarak özellikle Ahiret ve Dünya dengesinin kurulması ve yaşamlarının ıslahı yönünde tavsiyelerini devam ettirdi. Moğollarla mücadelede halkı örgütlendirip güçlü mücadelelerin yapılmasına vesile olmuştur. Alaattin Keykubat ile bağları yakın ve aynı zamanda muteber konumdaydı. Aynı devirde tarikatlerde ve aynı zamanda Ahilik ile Melamilikte toplumdan herhangi bir şeyi istemek ve kabul etmek yasak sayılıyordu. Bununla birlikte eli açık ve halk ile paylaşımda bulunmak değerli görülmekteydi. Teşkilattaki Türkmen delikanlılarının, bu özellikleri taşıyacak ve aynı zamanda bir işte usta olacak şekilde kendilerini yetiştirmelerine vesile olmakta, fütüvvet kaynaklarından beslenerek davranışlarını düzenlemelerine zemin hazırlamaktaydı. İş mekanlarında çırak ile usta ilişkileri ve ayrıca tekke ve zaviyede ise mürit şeyh bağlantısı ile irtibatlar tesis edilmekteydi (Bayram, 1987: 16–25; 1993: 50-57).

Bu dönemde Ahi Evran, Anadolu coğrafyasına intikal etmesinden bir süre sonrasında Kayseriyi yurt edinmiş ve bir deri imalat mekanı tesis etmişti. Bu meslekte ilerleyip, meslek birliği başı olarak dericilerin pir'i olmuş ve kendisine halk içerisinde sevilen bir konum edinmişti. Ahi teşkilatı üyelerinin bir araya gelip istişareler yapacakları, ilim sohbetlerini devam ettirebilecekleri, misafir karşılayabilecekleri dergah mekanları tesis edildi. Devletin de desteği ile Kayseri'de sanayi sitesi kurulmuş bu sitede cami ve zaviye binaları yapılmış ve mensuplarının öğrenim ve ahlaklı insan olmaları için eğitimler yapılmıştır. Özellikle debbağ atölyelerinin çoğalması ve burada çalışanların da sayılarının artmasıyla bu yerleşke Debbağlar mahallesine dönüşmüştü. Bu sebeple uzun zaman süresince debbağ sınıfının pir'i olmakla birlikte, aynı zamanda otuziki sınıf sanat ehli ile esnaf sınıfının başı sayılmıştır (Bayram, 1995: 19).

Türkmenler ve bu topluluktan neş'et eden ahileri himaye eden I.Alaattin Keykubat, oğlu II.Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından zehirlenmiş ve bundan dolayı ahiler ile teşkilatın başı olan Ahi Evran sıkıntıya maruz kalmıştır. Bu olaydan sonra Ahi Evran ile yanındaki dava dostları beş sene Konyada hapsedildiler. Ahi Evran yaşadıklarını aynı devirde yaşadığı Celalettin Karataya arzettiği Methi Fakru Zemin isimli kitabının önsöz kısmında ve ayrıca Meharici Seyfi adındaki kitabında anlatmıştır.

Yaşanan bu vak'alar tarih kayıtlarında Babailer isyanıyla bilinen Türkmenlerin otoriteye başkaldırmaları sonucu doğurmuştur. Bu isyanda Amasyadan başlayıp, Konyaya doğru ilerleyen Türkmen toplumunu Selçuklu askerleri engelleyememiştir.

Devrin sultanının ordularında görev yapan hristiyan paralı askerleri, Türkmenlerle Kırşehirin Malya Ovasında savaşımlar ve bu savaşta binlerce Türkmenin kanının dökülmesi ölmesi söz konusu olmuştur. Bu devirde Selçuklu otoritesini ziyadesiyle etkileyen bahse konu vakanın sonrasında moğol tehlikesi baş gösterdi ve Baycu Noyanın yönettiği moğol askerleri Anadolu coğrafyasında seksen bin kişilik Sultan Gıyasüddin'in ordusunu 1243 yılında yenilgiye uğratarak ağır kayıplar verdirdi. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölmesiyle saltanat yönetimini devralan Celaleddin Karatay devrinde Türkmen toplumu ile Ahilere yapılan haksızlıklar bitmiş ve Ahi Evren de bu dönemde Denizlide bulunmuştur. Bu dönemden sonra tahtı devralan Sultan II.İzzeddin Keykavus, Ahi Evranın yakın dostu Sadrettin Koneviyi Denizliye gitmekle görevlendirmiştir. Keykavusun davetine icabet eden Ahi Evran, Sinan isimli yardımcısını vekili olarak görevlendirmiş ve Koneviyle birlikte Konyaya gelmiştir. Bu dönemde Hankahı Ziya ile Hankahı Lalanın şeyhliği vazifesini icra etmiş, ders vermeye devam etmiştir. Ahi Evran Konyada iken Mevlananın dostu Şemsi Tebrizi öldürülmüş ve bu durumdan Ahi Evran sorumlu tutulmuştur. Ahi Evran bundan sonraki yaşamının on beş senesini Kırşehirde ifa etmiş, Sadreddin Konevi ile mektuplaşmıştır. Bu mektupların bazıları müzelerle, kütüphanelerde ve yazma dergilerde yer almaktadır (Bayram, 1982: 521-540).

IV.Kılıçarslan döneminde ahiler ve Türkmen toplumu moğolların manipülasyonların yapılan atamalara karşı durmuşlar ve selçuklu otoritesi ile moğollara Kayseri ve civarında direnmişlerdir. Bu direniş esnasında Mevlananın yakın arkadaşı Nureddin Çaca emrindeki moğol askerleri eliyle Ahi Evran ve Mevlananın oğlu Alaattin Çelebi de öldürülmüştür. Ölümünden sonra Kırşehirde Ahi Evren mahallesinde Ahi Evren Camii yanındaki türbesine defnedilmişti (Tabakoğlu, 1986).

3.1.12. Selçuklu'nun Kuruluşu ve Yönetimindeki Rolü

Özellikle Batınilerin yıkıcı ve hasar verici tasallutunun tesirini ortadan kaldırmak üzere, İslami Değerleri önceleyen ve hayatlarını fütüvvetnameye dayalı düzenleyen müritleri de merkezi yönetime irtibatlayıp fonksiyonlarını ziyade kılmak üzere çalışmalar devam ettirilmiş ve aynı zamanda komşu İslam devletlerine temsilcilerle davetler iletilmiştir. Halif Nasır ve sonrasında Gıyasettin Keyhüsrev devam eden senelerde daha önceden İzzeddin Keykavus ve I.Alaattin Keykubat gibi Selçuklu sultanlarıyla ilişkilerini devam ettirmişlerdir. Böylece sultan seviyesinde tesis edilen irtibatlarla fütüvvetnamenin kaynağı olan temel değerler özümsemiş ve yaşanır

kılınmıştır. Daha önceden Türk toplumunun yaşayış biçiminde yer etmiş olan değerlerin İslam Dininin öngördüğü değerlerle örtüşmesi dolayısıyla fütüvvet sistemine uyum sorunsuz ve kolaylıkla tamamlanmıştır. Türk toplumunun alp'lık sıfatıyla nitelendirdiği hususiyet fütüvvetnamelerde; delikanlı ruhuna, yiğitliğe ve cömertliğe" karşılık gelmektedir. Ayrıca; bu özellikleri barındıran fütüvvete gönül veren Türk toplumu, ahilik kavramı bünyesinde sistematik bir kurumsallaşma zemini teşkil etmiştir. Bu kelime Arapçada kardeş manasını ifade etmekte, olup, orta zaman Türk dili kaynaklarında da akı kelimesiyle bir manada anlamdaş ve ses benzerliği de taşımakta ve Türk toplumunun İslami değerlerle inşasında bu benzerliğinde etkisinin olduğu düşünülmektedir. Fütüvvetnamede yer alan İslami Değerler Anadolu coğrafyasında Türk toplumunun samimiyet ve ihlase dayalı örgütlenmesini temin eden ayrı bir zindelik ve dinamizmle Ahiliğin özgün bir sistematığe kavuşmasını sağlamıştır. Anadolu coğrafyasında bir mekan Selçuklu sultanları tarafından yurt edildiğinde, orada medrese, tekke zaviye ve camiler tesis edilmiş, bu da Orta Asyadan devam eden göçlerin artmasına kolaylık ve zemin hazırlamış ve civar İslam devletlerine gönderilen elçiler yoluyla Müslümanların cihan şümul bağları tesis edilmeye başlanmıştır. Tesis edilen mekanların konaklama mekanları olarak kullanılmasıyla ticaret ve sanat erbabının işlerinin hacmini büyütmelerine ve şehirlerde üretim mekanları oluşturmalarına katkıda bulunulmuştur. Bu durum aynı zamanda artan üretim mekanlarında ihtiyaç duyulan meslek ehlinin de artmasına zemin hazırlamıştır. Üretim tesisleri ve ustaların artmasıyla Anadolu coğrafyası ve diğer bağlı coğrafyalarda ihtiyaç duyulan birçok şey ülke sınırları içerisinde üretilmiş olmakla, ahi teşkilatının ekonomik hayata göz ardı edilemeyecek seviyedeki önemini ortaya çıkarmıştır. Kendi ustaları ve üretim tesisleri olmayan bir ülke olursa idi, yine rum ve ermeni toplulukların kendi tesislerinde ürettikleri ürünlere ihtiyaç duyulmaya devam edilecekti. Sanatkarlar ve esnafın göçlerinin, üretimdeki rekabet üstünlüğüne olan katkısını anlatan Neşet Çağatay, vizyon sahibi olan ahiler tarafından bu üstünlüğün kendilerine has kurumsal yapılarıyla oluşturulduğunu anlatmıştır. Bu bağlamda Ahi Evran, şeyhi Evhadüttin Kirmani ile beraber 12.yüzyılın ilk yıllarında Anadolu coğrafyasında ahi teşkilatının kurulmasına önemli rol oynamış ve ilk mekan olarak da Kayseriyi seçmiş bir debbağhane ile ilk üretim tesisini inşa etmiş, büyüme sürecinde de bugünkü sanayi sitelerine benzer biçimde, meslek sayısıyla hizmet sunan sanayi çarşılarını kurmuştur (Mahiroğullar, 2011: 140-141).

Selçuklu Cend şehrinde beylik şeklinde iken Gaznelilere karşı Dandanakan mevkiinde yapılan savaşta elde ettiği zaferle Horasan mevkiinde devletini kurmuştur (Sümer, 2009: 365-371).

İlk başlarda Selçuklu hükümdarı Tuğrul Beyin Abbasi Halifesine ilettiği mektubuyla Abbasi halifesine bağlılık bildirmekle beraber, I.İzzettin Keykavusun ahilik teşkilatına mensubiyetiyle ve fütüvvetnamedeki değerlerle yaşamına devam etmesiyle bu hareket Anadolu coğrafyasında güç kazanmış ve Anadolu ahi teşkilatının zemininin tesis ettirilmesine katkı sağlamıştır. Dolayısıyla ahilerin geçmişini üç ayrı evrede açıklama imkanı söz konusudur (Güllülü, 1992: 118-119).

Taşra alanlarında çadır kurarak hayatını devam ettiren ve göçlerle hareket eden; Kıpçak, Uygur ve Karluk şeklindeki Türk beylikleri, Selçukluların yönetimiyle birlikte oğuz boylarıyla beraber Horasan coğrafyasında yer edinmişlerdir. Sonrasında kendi boylarına bağlı topluluklarla birlikte hareket eden Türkmen kabilelerinin, Horasan coğrafyasında şehir hayatına intibak eden halkı rahatsız ettikleri görülmüştür. Çünkü yönetimin güçlendirilmesi için faaliyetlerin yürütüldüğü zaman zarfında, Selçuklunun katkısı ile şehirleşme kültürü zindeleşmiştir.

Selçuklunun yönetimine giren bölgelerde ikta sisteminin uygulanması ve bu yolla tarımı ihya eden politikalar ile de şehirlerin canlanmasına katkıda bulunulmuştur. Kurulan şehir merkezinin dışında tesis edilen çarşı ve alışveriş mekanlarıyla birlikte şehrin içlerine doğru yer edinen esnafın binaları ve hastane ile vakıf binaları canlanmanın eseri olarak kendini göstermiştir. (Özgüdenli, 2009: 371-373).

Aynı zaman zarfında tasavvuf ehlinin kalacağı yerler ile burada ihtiyaç duyacakları şeyler için oluşturulan hankah, samaa, medrese, tekke, duveyre ve asitane gibi mekanlar eğitimin yapılması ve bu konudaki potansiyelin artırılmasına fayda sağlamıştır (Babinger ve Köprülü, 1996: 25)

Selçuklular Türkmenlerin risk oluşturmasını engellemek üzere onları Azerbaycan ve Anadolu coğrafyasındaki farklı mahallere yönlendirmiş ve yerleşim alanı bu şekilde daha fazla genişlemiştir. Anadolu ve Azerbaycan bölgelerinin yanı sıra, Horasanda, Mezopotamyada İranda ve İslam kültürü karışımıyla yaşam alanlarını zenginleştirmiş ve bu politika sünni mezheb ile Ehlibeytin muhabbetinin artmasına vesile olmuştur.

Anadolu'da, Azerbaycan'da ve yerleşik olarak yaşayan Türkmenler, Ermeniler, Rumlar ve Selçukluların kültürünü mix etmiştir. Kent yaşamında Türk ve Sünni dini

mefkure önceliklendirilmiştir (Küçük, 2003:18).

Bu sebeple ilk tasavvuf ehli kişiler kolonizatör ya da alperen şeklinde adlandırılmıştır (Barkan, 1942; Togan, 1981: 245).

3.1.13. İzzeddin Keykâvus Dönemi ve Sonrası

I.İzzettin Keykavus'un fütüvvet ehline dahil olmasıyla Anadolu'da ahiliğin temellerinin atılması öncesinde Cend beldesi başşehri iken Gaznenileri Dandanakan savaşında yenmiş ve Horasan coğrafyasında devletini kurmuştur. Diğer bir deyişle; 13.yüzyılın başlarında I. İzzettin Keykavus ve I. Alaattin Keykubat bu teşkilata dahil olarak, halef selef olarak vazifelerini icra eden üç sultan yönetimi altında Anadolu coğrafyasındaki ahi teşkilatı kurulmuştur. Anadolu coğrafyasındaki fütüvvet değerleri ve ahi teşkilatı disiplini ile organize olunması, I.İzzeddin Keykâvus dönemine tevafuk etmiştir (Güllülü, 1992: 118-119).

Önceki devirlerde Türklük ve Müslüman kültür ve örfü, tasavvuf gelenekleriyle bir araya gelerek bu coğrafyaya göçen Türk toplumuna değer katan ve ata ile bab/baba isimleriyle anılan Ahmet Yesevi dergahına müntesip olan mutasavvıflar, bu yöntemleriyle Türk'lere has tasavvuf anlayışı ve modelini yerleştikleri tüm topraklarda yaymışlardır (Köprülü, 1993: 114-115)

Bu yapı altında hizmetlerini yürüten; abdalani rum, gaziyani rum, baciyanı rum ve ahiyanı rum isimleriyle ve bir başka deyişle de horasanın erenleri şeklinde adlandırılan topluluklar, Orta Asyadan mezopotamyaya ve oradan da Anadolu ve komşu Avrupa coğrafyasındaki sosyal ve ticari zemini oluşturmuşlardır (Atsız, 1992: 165-166)

Aynı zamanda ve coğrafyada Irak merkezli tasavvufi görüşlere sahip melameti mezhebinin tesiri de gözlemlenmiştir. Ahi teşkilatının fütüvvet öğretileriyle topluma gerek yaşam ve gerekse de sözlü anlatımıyla sürekli paylaşımlarda bulunan mensupları, bir yandan birer mesleğe mensup olmalarıyla esnaf örgütlerini kurup ticarete güçlendirme ve bir yandan da eğitimleriyle toplumun ahlakının ıslahında önemli rol oynamışlardır. (Demirci, 2011: 122).

Anadolu coğrafyasında tasavvuf yapısını sistematize eden ahiler, bu coğrafyaya ait bir yapılandırma modeli tesis etmişlerdir (Ocak, 2004: 193-195).

Diğer yandan ahi kavramıyla isimlendirilen ilk topluluklar, onbirinci yüzyılda İran coğrafyasında görülmüştür. Bu topluluk İran coğrafyasında bulunmakla birlikte Iraka

dayanan fütüvvet ehlerinden ve ayrıca zahidlerin etkilerinin hissedildiği aynı coğrafyada bulunan ve mutasavvıf yaşayışlarıyla bilinen müritlerden oluşmaktaydı (Claude, 2012: 159).

Böylece tarihçi kimliği Urfaya dayanan Mateosun notlarında bu bölgeyi kuşatmada bulunan arap askerlerinin başında Erzen bölgesine dayanan ahi isimli devlet yöneticisinin de bulunduğu yazmaktadır (Mateos, 1987: 52-58).

Bu kavramın hem Türkçe ve hem de Arapça literatüründe yeri bulunduğu dair rivayetler bulunmaktadır. Birincisi Türk literatüründen gelen rivayete göre çömer manasında kullanılan akı sözcüğüne dayandığı şeklinde bilinmektedir (Çağatay, 1997: 51-52; Anadol, 1991: 59).

Bir diğeri de Arapça literatüründen gelen ve kardeş manasındaki ahi kökünden türediği yönündedir (Gölpınarlı, 1949: 16-18; Kazıcı, 1988: 540; Manzur, 2005: 56-57).

Hamidullah'a göre Horasan civarında akı sözcüğü yerine kullanılan ahi sözcüğü Türkçe literatürde yer alan kardeş ile aynı manayı içermektedir. Çünkü hicretten itibaren Mekkeli muhacirleri Medineli Ensar ile kardeş kılan Peygamberimiz (SAV) in muahat tesisi de muhabbet ve paylaşım anlamıyla bilinen ahilik kelimesiyle bağlantılı görülmektedir (Hamidullah, 1991: 181-183).

Kardeş ve cömert anlamlarına gelen ahi kelimesi diğeri bir anlamıyla sufi şeklinde de bilinmekle beraber, dünyaya yönelik anlamıyla İslami Değerlere dayalı ekonomik hüviyete sahip bir şahsiyet şeklinde görülmektedir. Hicrette Peygamberimizin tesis ettiği kardeşlik realitesine de uymakla birlikte Türkçe literatüründe ahi sözcüğünün günümüzde anlaşıldığı gibi Arapçadaki kan bağı ile kardeş şeklinde olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü ahi kavramının diğeri bir alt başlığı da baciyani rum kavramıyla kadınlar için kullanılmaktadır. (Köprülü, 1991: 415)

Zamanla Selçukluların devlet yönetiminde meydana gelen ihtilaflar ve taht kavgaları ile Moğolların işgalleri otorite boşluğunu artırmıştır. Bu dönemde oluşan boşluğu dolduran ahiler aynı zamanda siyasal zemindeki otoriteyi de ellerinde bulundurmışlardır (Köprülü, 2003: 91).

Ankarada ve Kayseride esnaflıkla ticareti elinde bulundurup, fütüvvetnamedeki İslami Değerlerle örtüşen yaşantıları ve eğitimleri ile mahalli idarenin bıraktığı boşlukları doldurmakla birlikte, aynı zamanda devletin yönetim fonksiyonunu icra eder hale gelmişlerdir (Akdağ, 1974: 117-122; Turan, 1990: 316-319).

Teşkilat politikası olarak hem esnaflık konumlarını ve hem de meydana gelen yönetim boşluğunu doldurmada hilful fudul yöntemi emsali bir model ile Moğolların karşısında yiğitliklerini (feta) icra etmişlerdir. Yaşanan önemli meselelere rağmen fütüvvetnamenin özüne uygun biçimde hareket ederek, aynı zamanda Türk kültüründeki tasavvuf ehli yöntemini Anadolu coğrafyasında bir yandan ekonomide ve diğer yandan esnafılıkta uygulamaya koymuşlardır.

Ahiler Anadolu coğrafyasına geldiklerinde çoğunluğa yerli Hristiyan ve Yahudi halkın tekelinde olan ticaret ve esnaflıkla ilgili başlangıç faaliyetlerinde zorluk çekmişlerdir (Çağatay, 1952: 78-79).

Yaşanan adaptasyon ve yerleşim engellerinin ortadan kaldırılmasında ve büyümede hususiyetle; abdalani rum, baciyanı rum, gazıyanı rum ve ahiyanı rum gibi hizmet müesseseleri ve Ahmet Yesevi ile Muhyittini Arabi kanaat önderleri öncülük yapmışlardır. Bu esnada Moğolların işgalleri dolayısıyla sürekli teyakkuzda olmuşlardır (Günay, 1998: 70).

Bir yandan da ahi teşkilatının alt toplulukları arasındaki ticaret ehli ile ahi organizasyonundaki ticaret ehlinin içlerindeki rekabet sorunu da ayrı bir sıkıntı şeklinde görülmektedir. Bahse konu üç engele karşın ahi teşkilatı fütüvvetnamelerde belirtildiği şekliyle teşkilatlanmasını güncellemek durumunda kalmıştır. Ayrıca Anadolu coğrafyasında yerleşim, ikamet ve fütüvvetname esaslarına uygun yaşam için gayret sarfetmişlerdir. (Togan, 1981: 245)

İbni Batuta onüç ve ondördüncü yüzyıllarda tarikatı Ahmediye olarak adlandırdığı Rufeilik ve ayrıca fütüvvet ehlinin yaşamlarında yer alan (Köprülü,1993:204) Rum ve Horasan erenleri ile tekke, hekah ve zaviye şeklindeki tasavvuf kurumlarıyla Anadolu coğrafyasında ahi toplumlarının şekillenmesine katkıda bulunmuştur (İnalçık,1999: 192-193).

Ekberiyeye ekolünden gelen ve Nasiruddin El Hoyi ismiyle de anılan Ahi Evran ile Hacı Bektaş Veli ve Şeyh Sadrettin El Konevi Ahi Teşkilatının biçimlenmesine katkıda bulunmuşlardır. Bahse konu üç kanaat önderi uzun zaman süren hizmet dönemleri boyunca sık sık bir araya gelmişler ve birbirinden uzak kaldıkları dönemlerde de takdire şayan bir seyirle mektupla görüşmelerini devam ettirmişlerdir. (Bayram,1983: 51-75),

Türk kökeninden gelen Evhadüttin Hamit El Kirmani Melami ekole mensup olmakla beraber, hem damat hem de öğrencilik bağları olan Ahi Evran ile kader ve dava birliği

ruhuyla, Azerbeycan ve Horasan coğrafyalarından göç eden bir çok meslek ehli ve sanatkarın işlerini göç ettikleri mahallerde icra edebilmelerine ve bu coğrafyalarda meslek ve sanat icra edenlerle rekabet edebilmelerine ve bunu da ahi teşkilat kuralları ve fütüvvetnamedeki kaliteli ve ucuz malı, toplumun terfi ahvalini temin maksadıyla sunarak temin etme yolunda önemli destekler sağlamışlardır (Alşan, 2006: 545-550).

Ayrıca; eğitimleri ihmal etmeyerek gerek tasavvufi ve gerekse de sanat ve mesleki eğitimleri sistematize ve sürdürülebilir zeminde yapmışlar ve ahilik teşkilatını bu argümanlarıyla güçlü bir işleyişle organize etmişlerdir (Sarıkaya,1999: 51-52).

Ahi Evran Kayseri ilinde sanayi sitesi benzeri büyük bir üretim bölgesi kurulmasının öncüsü ve uygulamaya taşıyıcısı olduğu bilinmektedir (Hızlı, 2011: 20).

I.İzzettin Keykavusun Anadolu Selçuklu sultanı olduğu dönemde, halifeden bir manada fütüvvetin şalvarı'nı o dönemde teslim alıp, teşkilata girmiştir. Kendisinden sonra gelen I. Alaattin Keykubât devrinde, Halif Nasıra danışmanlık yapan Sühreverdi, vezir Nasırın görevlendirmesiyle I. Alattin Keykubat'ı ziyaret etmek üzere Konyaya gelmiştir.

Bu tarih kayıtları itibariyle, Ahi Evran da, I. Gıyasettin Keyhüsrev'in teşkilata dahil olmasının akabinde, yani 1205 senesinde Anadolu coğrafyasına intikal ettiği görülmektedir. Fütüvvet güçlerinin özü olarak bilinen; ayyar ve fityan şeklindeki birliklerin 11.yüzyılda Anadolu coğrafyasında rünud ismiyle bilindiklerinden hareketle, fütüvvet ehlinin de Anadoluya ahi öncülerinden önce geldiği kabul edilebilir. Eflakinin rivayetine göre; 13. Yüzyılın sonlarında ahi teşkilatının başında olan Ahmet Şahın yönettiği binlerce rind'in yer aldığı, bu konuya dair bir gerçeklik olarak görülmektedir (Ünver, 2007: 172).

Ahilik teşkilatının Anadolu coğrafyasında derinleşmesi ve büyümesinin neticelerini şu şekilde özetleyebiliriz.

1. Ortadoğu ve Kafkaslardan göçlerle birlikte Anadolu coğrafyasına göçen Türkmen ve diğer Türk boylarının Anadolu coğrafyasında medeni yaşama (şehirleşmeye) adapte olmalarını sağlamıştır.
2. 13. YY'a değin gayrimüslimlerin icra ettikleri ticaret, esnafılık ve sanatkarlık alanlarına Müslüman Türk'lerin de dahil olmalarını sağlamış ve gelişim daha da hızlanmıştır.

3. Anadoluya gelen Müslüman Türk ticaret ve sanat ehli arasında tesianüd ve yardımlaşma tesis edilmiş, İslami Değerlerle özetlenmiş fütüvvetin uygulanmasıyla yayılımı gerçekleştirilmiştir (Kürkçüoğlu, 2005: 660-666).

3.1.14. Osmanlı'nın Kuruluşu ve Yönetimindeki Rolü

Osmanlı Sultanlığının başlangıç devresinde ahi teşkilatı Anadolu coğrafyasının tüm köyleri, kasabaları ve şehirlerinde ve ayrıca dağlarda yaşayan topluluklara kadar ulaşmış ve onlarla birlikte faaliyetlerini icra etmişlerdir. (Tezcan, 1989: 7; Tekin, 2006: 221).

Bu teşkilat Osmanlı Coğrafyasında toplum ve şahısların barışık ve esenlikli mesrur bir yaşam zemini kurabilmek için özellikle genç nesli kötü meyillerden uzak tutmak ve toplumun her kesimini sevgi, saygı hamuruyla birleştirmeyi kendine misyon edinmiş bir teşkilat olarak kendini konumlandırmıştır. Genç nüfusun toplum içerisinde sürekli katkı-değer sunan ve aynı zamanda üretici ve üzerinde hakkı olanlara karşı vazifesinin bilincinde olan bir ruhla yetişmesini görev edinmiştir (İnalcık, 1999: 192-193).

Bu teşkilata mensub olan gençlerin; fütüvvetnamenin özünü oluşturan İslami Değerlerle donanmasını ve kendi işlerinde çalışırken usta ve aynı zamanda örfünü ve ananelerini öncelikleyen, içinde yaşadığı sosyal kesimlerle kaynaşmış ve kendini bir yaprak gibi rüzgara bırakmayan, sorumluluklarının bilincinde olan şahıslar modelinde yaşamlarını dizayn etmelerine özen gösterilmiştir. Ahi teşkilatı; Osmanlının halk ve devlete dair tüm sosyal ve devlet alanlarında aldıkları görevlerde, bu dokuları meydana getiren asiller, makam sahipleri ile Osmanlı toplumunda Ahilik kurumu, sosyal yapıyı oluşturan unsurlarından, ellerindeki gücü ve imkanları sadece kendi menfaatlerine kullananlardan farklı olarak, en kaliteli üretimle ve elde ettikleri ürünleri de halkın terfi ahvali için ucuz fiyatlarla satan ve bu modeli sürdürülebilir kılan bir zeminde faaliyetlerini ilerletmiştir. Bu yöntem kapsamında kendi görev ve sanatkarlarının belli bir sistematikle organize olmaları ve bunun ayrı bir getirisi olarak da tesianüd ve paylaşımı besleyip canlandırarak toplumun tüm kesimleri arasında güçlü ilişkiler tesis edilmesine vesile olmuştur. Sonuç olarak da topluma barış ve sevgi tohumları eken pınar gibi bir fonksiyon üstlenerek çatışma ve kavgalarla iştilgal edilmesi önlenmiştir (Özköse, 2011: 11-13).

Şer kaynaklarının engellenmesinin yanı sıra, kötü zihniyetli kesimlerin sürekli musallat olduğu toplum kesimlerinin esenlik ve mutlulukla yaşamları için maneviyatı

güçlendirici kurumlarıyla azami destek sağlamıştır. Mücadelelerindeki azmi ve gayret ruhunu fütüvvetnamedeki dini değerlerden almaktaydılar. Buna binaen; toplumun ve devlet kesimlerinin bir anlamda gözlemlene ve denetimlerini de icra ediyorlardı (Kızıler, 2015: 408-423)

3.1.15. Ertuğrul Gazi ile Osman Bey Dönemleri ve Sonrası

Teşkilatın önemli kanaat önderlerinden olan Şeyh Edebalının, hizmetlerinin önemli bir kısmına zemin teşkil eden Söğüt ili civarlarına intikal etmeden önce, Ahi Evran ile birlikte Kırşehir ilinde yaşamını devam ettirdiğine dair tarihi kayıtlar mevcuttur.

Amasya Tarihi isimli eserin ikinci ciltinde, Şeyh Edebalının diğer bir adının da Şeyh Mustafa İmadettin bin İbrahim bin İnâcül Kırşehirî şeklindedir. Bahse konu tarihi belgeler Şeyh Edebalının Amasya Kırşehir asıllı olduğu ve bir şekilde Kırşehir ilinde bulunduğunu varsayabiliriz. Söz konusu kayıtlardan aynı belgeden bilinen isminin Mustafa olduğu görülmektedir. Aynı zamana Kırşehir coğrafyasında bulunduğunu gösteren farklı dökümanlar da mevcuttur. Cevat Hakkı Tarımın Kırşehirin tarihi ve ahilikle alakalı yaptığı araştırmada, bu coğrafyaya ilişkin incelemelerinde Şeyh Edebalının Mucur bölgesinin İnanç köyünde bulunduğunu anlatmaktadır. Böylece Kırşehirden Söğüt bölgesine gelmek üzere görevlendirilmesiyle bu bölgede ahi teşkilatına ait bir mekan tesis etmesi ve aynı zamanda Ertuğrul Gazinin bu mekana gelip, ikamet etmesine destek verilmesi önemli bir tevafuktur. Bahse konu yaşanmış olaylar daha evvelden yapılmış olan planların uygulamaya alınması şeklinde görülmektedir. Friedrich Karl Kienitz isimli Beşbin Yıllık Doğu adlı kitabın müellifi, Büyük Sancağın Gölgesinde isimli kitabında bu hususu şöyle anlatmaktadır “Selçuklu döneminin sona ermesine yakın zamanda Ertuğrul Bey, Şeyh Edebalıyla beraber Anadolunun Kuzeybatısına yani Bizansın sınırına yerleşti. 13.Yüzyılın ikinci yarısında mülayim hassasiyetli Osman Beye, Şey Edebalı evvelinde istişarelerinde kanaat önderliği ve sonrasında da kızını vererek dönürlük yapmıştır. Tarihi belgelerde; Edebalının Eskişehir civarlarındaki İtburnu mahallinde bir zaviye tesis ettiği ve buraya Ertuğrul Beyin uğradığı ve aralarındaki irtibatın burada güçlendiği yer almaktadır. Farklı kayıtlara göre ise; Şeyh Edebalının kızı Mal Hatunun Osman Beyle nikahlanmasının yer aldığı rüyayla ilişkili tutarlar. Buna göre Şey Edebalının evine bir gecede misafir olan Osman Bey, gördüğü rüyada, vücudundan bir ağacın boy verip, aynı zamanda etrafında dallarını ve budaklarıyla köklendiği ve ayrıca dağlara derelere doğru yayılarak İstanbula kadar ulaşması söz konusu olur. Edebalı rüyayı te’vil

ettiğinde kendi kızı Mal Hatunu, Ertuğrul Gazi oğlu Osman Beyle nikahlar. “Kendi Kızım Mal Hatun senin helalin olsun, ailenize olgunluk ehli bir çocuk nasib olacak ve sonra tüm Dünyayı yönetecek” diye açıklar. Bunun benzeri rivayetler 15. ve 16. Yüzyıla ait kitapların ilgili bölümlerini kapsamaktadır. Her ne kadar rivayet olarak anlatılsa da bu olayların gerçek olduğu bilinmektedir. Osman Bey Ertuğrul Gazinin yolunu izleyerek Şeyh Edebalının tekkesine gidip sohbetlerine iştirak ettiğini ve faaliyetlerinin öncesinde Edebalı ile istişarelerde bulunduğunu ve sonrasında Edebalı'nın kızı Mal Hatun ile nikah kıyarak Edebalı ile dünür olduğunu ve evliliklerinden Alattin Beyin tevellüt ettiğini tarihi belgelerde görmekteyiz. Çandarlı Karaca Halil Osmanlının kuruluşunda önemli vazifeleri üstlenmişti. Ahi Hasan ise Bursanın etrafındaki kalelerin fethinde ve ayrıca Ezinenin fatihi Süleyman Paşa ile dostu Ahi Yunus da ahi teşkilatına mensup kişiler idiler. Ahi Musa Sultanlardan I.Murat tarafından Malkarada hizmet vermek üzere, ahi şeklinde vazifelendirilmiştir. Sahib El Fütüvval mevkiinde onun çocuklarına kalması ve ayrıca yüzyıllarca başkalarınca ilişilmemesi kaydıyla bazı yerleri vakıf olarak bağışladığı yer alır. I.Muratın ahi ve aynı zamanda başka bir ahiyi de ahi zaviyesinin yönetimiyle görevlendirme yetkisinin bulunduğu bilgisi tarih kaynaklarında mevcuttur. Ahi Yakup ve Ahi Kadem, II.Murat devrinde, ayrıca Ankara ahileri de aynı dönemde mühim vazifelerle görevlendirilmiştir. Bahse konu kayıtlar bu dönemdeki ahilerin Osmanlı devletinin kuruluşunda vazife üstlendiklerini açıklamaktadır Şehrin ahi teşkilat yöneticisi o mahalli sultanın bulunmadığı yerde yönetme erkine sahip olduğunu İbn-i Battuta eserinde yazmıştır. Burgazi fütüvvetnamesi ahi teşkilatının ilk ahlak tüzüğü şeklinde bilinmekle birlikte, herhangi bir mekanda şet giydirecek ahi ya da yardımcısı (kahyası) yer almazsa, aynı mahaldeki fütüvvet mensuplarının şهادetiyle, isteyen kişinin beline, bağlı olduğu devletin sultanın, ya da kadı'nın kuşak takacağı rivayet edilmektedir.

Özetle; Osmanlı, Selçuklu devletinin halefidir. Bu hakikat gözönünde bulundurulmalıdır. Osmanlı devletinin önemli bir zemin ve geçmişe sahip olduğunu belirtmek ve kabul etmek gerekir. Çünkü bu gerçek, tarih bilginlerinin bazılarınca yanlış bilinmektedir. Dolayısıyla; ilk olarak Selçuklu sultanı Ertuğrul Gaziyi Bizans sınırlarında görevlendirmiştir (Demir, 2000: 216-226).

3.1.16. Sosyal İşlevleri

13. yüzyılda ahi teşkilatı Anadolu coğrafyasında birçok fonksiyonu haiz kurumsal kimliği oluşmuş ve Anadolunun Türk coğrafyasına dönüşmesinde mühim bir vazife icra etmiştir. Bu dönemde en önemlisi de Moğol işgalleri esnasında tüm harplere iştirak etmişlerdir. Böylece bu teşkilatın; ekonomik ve sosyalleşmedeki önemli fonksiyonlarıyla birlikte Selçuklu ve devamında beylikler devrinde siyasi ve askeri güçleriyle mühim katkılar sağlamıştır.

Osmanlı devletinin zirvede olduğu dönemlerden biri olan 15. Yüzyılın ikinci yarısında; ahilik sağlam temellere dayanan siyasi ve askeri fonksiyonlarından uzaklaştırılmıştır. Bu fonksiyonlarından ayrıştırılan ahilik teşkilatı, bu dönemden itibaren sosyal ve ekonomik vazifeleri tayin edilerek 18. Yüzyılı takip eden dönemde adını da esnaf birliği ve gedik-lonca biçiminde farklı bir kurumsal kimliğe dönüştürmüştür.

3. Yüzyılda ahiliğin, Bizans topraklarında yerleşik lonca kurumlarından birçok hususiyeti yönüyle ayrı olduğu bilinmektedir. Sosyal işlevlerinin çok fazla olması, özellikle bu kurumu batı kesiminin topraklarında bulunan loncalardan daha değişik konumda tutan sebeplerin önemlilerinden biridir.

Burada ahi teşkilatının iktisadi ve halka dair fonksiyonlarının hangileri olması ve bunların iş ve sosyal güvenlik hukukuna benzer şekilde zamanımızdaki siyasi önlemleriyle hangi seviyede örtüştüğü anlatılmaktadır.

Ahi teşkilatı Osmanlıda uzun dönemler boyunca büyümesini devam ettirmiştir. Özellikle Fatih Sultan zamanına kadar diğer sultanların tümü ve bağlı vezirleri kuşak takarak ahi teşkilatına önderlik etmişlerdir (Tabakoğlu, 1986: 54-58).

Teşkilatın fütüvvetnameyle klavuz edindiği, İslam dininin prensiplerine dayalı bakış açısı, şahısların duruşlarının belirlenmesinde tesir oluşturduğu gibi doğal konumunu ve yaratılanlarla ilişkilerini ve aynı zamanda bu esnada takınacağı tavır ve görevlerini de belirlemektedir.

İçinde buldukları organizasyonun, dinin etkisi altında ve üst konum kaynaklı etkisiyle rengini ve ayrıca kimliğini de belirlemesi söz konusudur. Üst konumda olan şahıslardan ayrıştığı ve alt konumda olanlara bakış açısının buna göre şekillendiği ve böylece şekilci ve şablonculuktan arınarak hissiyat ve vicdan ile hayatını sürdürmesiyle hayatına mana katmaya başladığı görülmektedir (Çelik, 2013: 296).

Günün sonunda bulunduğu topluluk içerisinde hususi bir konumu olacağına inanılmaktadır. Buna göre; şahsın kendisinin diğerlerinden ayrıştığına dair kanaatiyle, toplumun tabi olduğu fütüvvetname prensiplerini de kabullenmesi hızlanacak ve topluluğun hissiyatı ve mefkuresiyle kalıba girecektir. Teşkilatın sosyal dünyasının tesisleriyle, özünde İslam dininin yapıcı ve geliştirici yönlerini kullanarak meydana getirdiği müşterek dünya görüşüne tabi olan ahilere misyon ve vizyon kazandırmaya ve aynı zamanda içinde bulunduğu teşkilatın iddia ve amaçlarını kabullenip teşkilatın örf ve geleneklerini kavramasıyla milli ve manevi değerlerle hususi bir dünyanın oluşturulmasına olanak tanıdığı görülecektir.

Gelişmiş beyin modeli herhangi bir hususun kendisine muğlak görünmesini kabullenemez. Dolayısıyla muğlaklığın ortadan kaldırılması bir nevi mahrem konunun da sonlanmasına yol açacaktır. Toplum içerisinde fütüvvetnameye dayalı yaşayışta gizli bilgilerin kavranabilmesi, şahısların kavrama düzeyi ile mümkündür (Guenon, 2012: 144).

Teşkilatta gizli hususların araştırılması normal karşılanmamakla birlikte ancak sırda vakıf olanın izniyle ve uygun görülecek kısmının konuşulması esas kabul edilir. Bu yöntem sürekli döngü halinde olup, sırları paylaşacak kişilerin etkileşimleri ve birbirlerine karşı oluşan momentum ile gerçekleşir. En önemlisi de teşkilata mensup katılması yönündeki çalışmalarda kişilerin alakası ve sürekli araştırması da değerlendirilmektedir. Zamanla bu yöntemle meydana gelen topluluklarda şahıslara görevler atanması, kişinin tabiatı tanıdıkcça, buna uygun olarak devam ettirilmektedir. Teşkilatta görev yapanların zamanla organizasyondaki her birey gibi aynı yönde düşünmesi söz konusu olmakta ve merak kültürü dahi fütüvvet mefkuresi kapsamında ve aynı yönde aksiyonlara meyil oluşturmaktadır. Burada esnaf ve sanatkarların da çıraklıktan itibaren meslek inceliklerine merakı ustalarıyla, tasavvuf sülukündeki seyri de Şeyhine irtibatıyla ve bağlılığıyla ölçülü olarak ilerletilir.

Böylece fütüvvetnamenin tecelli ettiği bağlamda tesis edilen edeb ve muaşeret zemininin zamanla grubun kültürü olarak oluşumunu tamamladığı görülür. Bu aşamadan sonra şahısların teşkilat içerisindeki faaliyetlerini devam ettirdiği sürece; tören, yardımlar vs. bir çok alandaki bağlılığı artıran etkenler, aynı zamanda bu irtibatın manasını da arttırmakta ve standart etkinlikler aynı zamanda entellektüelliği ve gruba bağlılık duygularını artırmaktadır. Kişiler özellikle genç yaşlarında bulunduğu topluluklar içerisinde gizli gündemlere vakıf olmayı arzu ederler ve

paylaşım arttıkça da gruba bağlılıkları artar (Ünver, 2014: 250-253).

3.1.17. Kültürel İşlevleri

Ahilerin teşkilat mensuplarının toplumla kurdukları söz ve hal ile irtibatlarının muayyen bir mekanı olan ve aynı zamanda fütüvvetnameler yoluyla İslam Dininin kaynaklarından paylaşımlarda bulunarak sadece yazılı değil sözleriyle de kültürel zeminde önemli hizmet verdikleri tekke ve zaviyeler, aynı zamanda ruhi arınma ve deşarj mekanları olarak da kabul edilmektedir. Zaviyelerde kişilerin ruhlarına gıdalar sunulmakta ve aynı zamanda İslam dini ve İslam ahlakı ile bezenilmek üzere eğitimler yapılmaktadır.

Coğrafyanın kültürel maddi ve manevi gelişiminde önemli rol oynayan ve cemiyet irtibatının güçlenmesi için harç mahiyetinde katkısı olan ahiler; zaviyeler, tekkeler ve esnafılık ile sanatlarını icra ettikleri yerlerde içiçe hizmetlerini yürütmüşlerdir (Batuta, 2014: 208)

Aynı zamanda zaviye ve tekkeler ahi teşkilatının kültür coğrafyasında törenler ve ritüeller için uygun mahaller olarak görülmüş ve birçok etkinlik buralarda icra edilmiştir. Osmanlıda önemli bir gelenek olan, ilk fethedilen yerlerde cami ve zaviyelerin tesisi ve ortak kullanıma açmaları Ahilerin daha önceden oralarda hazırladıkları kültürel hazırlık zemini veya fetihden sonraki gayretleriyle bu alanların her an ihya edilmesi ve toplumun tüm varlığıyla bu mekanların maddi ve manevi hizmetlerine kendilerini adanmaları Osmanlı'da yüksek önem arz eden önceliklerdendi (Çetin, 1990: 135-139).

Osmanlının tüm coğrafyasında yer alan zaviyeler aynı zamanda çeşitli eğlencelere de ev sahipliği yapmakta ve buna dair giderler oradaki teşkilat mensupları tarafından üstlenilmekteydi. Etkinlikler dışındaki zamanlarda buralarda Kuran, ilmihal, hadis ve aynı zamanda edeb derslerinin verildiği de bilinmektedir. Bu mekanlarda misafirlere ziyadesiyle ikramda bulunulduğu ve Türklere ait dilden dile anlatılan misafirperverliğin aslının buradan geldiği ve İbni Batutanın da bu anlamda bu mekanları misal verdiği de bilinmektedir. Bu binalarda sürekli olarak hizmet etme ve ağırlama için önemli bir hazırlık kaynağı olan ocakların işler şekilde beklemek için ve soğuk mevsimde de günümüzdeki şömineye benzer ısınma yerlerinin kullanıldığı görülmüştür. Ahi kültürü; toplumdaki yoksullara on'ar dirhem destek sunulması ve ziyaret edenlerin de üç gün ağırlanması ve yolcu edilirken hediyeler takdim edilmesi

gibi kültür zenginliğine işaret eden davranış ve faaliyetlerle doludu (Şeker, 2011: 120-185).

Moğol işgallerinin şiddetle sürdüğü dönemde ahilerin daha da ücra ve uç alanlara göçtüğü ve buralarda tesis ettikleri teşkilatlarıyla da kendi aralarındaki yaren oturumlarını yönettikleri görülmektedir. O devirde ahiler ile yarenlerin meclisinde yer alanların yaşadıkları bölge ve köylerde yaptıkları işleri birlik beraberlikle gerçekleştirmelerine imece ismi verilmiş ve bu kültür Ahi Teşkilatlanmasının önem verdiği bir uygulama olarak yüzyıllarca uygulanmıştır (Uçma, 2003: 111).

Teşkilatın kültüründe yer alan yardımlaşma alanları; hastalık, doğum, ölüm, işyeri hizmete açılması ve evlilik şeklinde bilinmektedir. İş dışında zaviye ve tekkelerde tüm nüfus kesimleri bir arada bulunarak, birçok deneyim bu meclislerde paylaşılmaktaydı. Öncelikle bu mekanlarda düzenlenen etkinliklerde yapılan eğitim ve istişarelerle birçok tecrübe sonraki nesillere kolayca aktırılırdı (Ekinci, 2012: 111-113)

Teşkilata bu faaliyetlerinde yerel kültürlere dair de izler bırakmış ve bunlar içerisinde en çok bilinenler birisi de evlenecek olanlara, iş kuracaklara ve hastalıktan mağdur olanlara yardım toplanması söz konusu olmuştur (Karakas, 1995: 194.)

3.1.18. İslam Ekonomisi Kurumu Olarak İşlevleri

Ahlaki değerler her dönemde toplulukların en fazla gereksinimine konu olan kıymetlerin hepsinin üzerinde olarak kabul edilir. Teşkilatın fütüvvetnamelerdeki değerlerin yaşanmasına olan katkılarla toplum ahlakı, bu kaynaklardan beslenmediğinde ve tarih boyunca bozulma ve gerileme, gerek ekonomik ve gerekse de sosyal yaşamda çöküşleri tetiklemiştir. Buna göre ahlaki prensipler, yaşanıp yaşanmaması itibariyle toplulukları esfel-i safilinden, ala-i illiyyine taşıyan araç vazifesi görmüştür.

İslam ahlakının yaşanmadığı ve bu değerlerle ticaret veya ekonomik faaliyetlerin yürümediği yerlerde, yalan, rüşvet verme ve alma, yemine riayetsizlik ve kul hakkı yemede umursamazlık, paylaşımında cimrilik ve fiyatları zulmeder seviyede yüksek tutma gibi oldukça menfi tutum ve nitelikler ön plana çıkar ve toplum mensuplarına zamanla sirayet eder. (Sancaklı, 2010: 1-28)

Üretilen ürünlerin taksiratlı imaline yol ve geçit vermeyen Ahiler, çok fazla gelir elde etmek üzere fiyatları da haksız yere sürekli arttırmazdı. Dolayısıyla ucuza mal edip, kalitesinden ödün vermek gibi bir zaafiyete düşmemeye azami hassasiyet

göstermişlerdir (Gülvahaboğlu, 1991: 260-262).

Günümüzde medeni olarak bilinen ülkeler dahi İslami Değerlerin bazılarını; ticaret, iktisat ve ekonomik hayatta uygulamaya koymaya çalışmış, fakat beklenen olumlu tablo ihtiyaç duyulduğu seviyede ortaya çıkmamıştır. Tam da bu şekliyle ahi teşkilatı ve kültürünü oluşturan felsefe, çok uzun zamandan bu yana ticaret ehli ile sanat ehlinin ve hizmet sahasında çalışan ahilerin yaşamlarına yön vermiştir (Gürdal, 2005: 513).

Ahi teşkilatının ahlaki değerlerle ilişkisi onların hayatlarının her nefesinde ve adımında, aileden işyerinden eğitim mekanlarına ve oradan da diğer tüm yaşam alanlarına uzanmaktadır. Çünkü özsermayesi ahlaki değerlerden beslenmeyen ilişkiler ve irtibatlar çürük iple bir yere tutunma misalidir ve uzun soluklu başarı sayılmaz. Bunun aksine fütüvvetnameler ile sağlam kanaldan nesilden nesile intikallerle ve buradaki güzelliğin de her devirde toplum içinde aşılmasıyla; eşit, özgür ve kardeşçe ortamlarda sadece ve bağımsız yaşamının keyfine varılması söz konusu olmuştur. Ailelerin meşru zeminde kurulması, komşuluğun samimi ve dostluğun güçlü kılındığı toplum bağlarıyla bezenmişlerdir. Teşkilatın; toplumsal olarak verimli ve üreten bir hayat coşkusu ve bu coşkuyla ümmetin varılabilecek noktaya kadar kalitesi ve madden, manen zenginleşmiş bir hayat seviyesiyle hayatına devam etmeleri, medeni hayata öncülük ve önderlik etmeleri de belirgin bir şekilde kendini her devirde göstermiştir (Yalkın, 1978: 175-183; Marşap, 2005, s.83-87).

Şöyleki; ahilerin uygulama esası, el kitabı hükmünde geçerliliği ve temeltaşları olan fütüvvetnamelere bakıldığında ahilerin öncelikle meşru ve helal alanlarda kazanç sağlaması öngörülmekte, bunun için de her birinin bir sanatta ustalık seviyesine gelmiş olması, kazancını sürekli ihtiyaç sahipleriyle ve cömerlikte zirve seviyede paylaşımları, bilginlere muhabbet duyup, onlara saygıda kusur etmemesi, namus ehli olması, kimsenin malına göz dikmemeli ve dünyaya meyledenlerle aynı seviyeye düşmemelidir. Ahi teşkilatının; Kuran ve Sünnet hükümlerinin iş hayatına dair tatbiki esas olanlarını ihtiva eden fütüvvetnamelerde tüm mensupların helal dairesinde rızkını temin etmesi öngörülmektedir. Ayrıca her ahi bir sanat ustası olmalı ve ihtiyaç sahiplerine destek olmalıdır. Bilginlere bol muhabbetli ve hoşgörülü olmalı, onlarla zamanını geçirmelidir. Öyleki bu prensipler yüzyıllarca Osmanlı halkının yol göstericisi olmuştur (Özaydın, 2005, s.696-702).

Ahilerin ekonomik alandaki ahlaki değerlerinin başında; ticaret hayatında bozuk mal satılmaması, fazla para alarak kul hakkına girilmemesi, mal taklidi yaparak başkasının

rızıkına engel olunmaması, imitasyon ve kalite düşüklüğünü hissettiren malların üretilmemesi gibi hususlar gelmekte ve aşağıdaki hadislerle elden geldiğince riayet etmeye özen göstermişlerdir.

“Doğru sözlü ve kendine güvenilir tâcir (âhirette) peygamberler, siddîkler ve şehidlerle beraber olacaktır.” (Tirmizi, Buyu, 4; İbn Mace, Ticarat, 1)

“Aldatan benden / bizden değildir” (Müslim, İman, 164; Ebû Davud, Buyu, 50; Tirmizi, Buyu, 74; İbn Mâce, Ticarat, 36)

Üç sınıf insan vardır ki, kıyâmet gününde Allah (c.c.) onlara bakmayacaktır. Bunlardan birisi, ticaret malını yalan yeminle satıp tüketendir.” (Tirmizi, Buyu, 5)

“Karaborsacılık yapan kimse, hatadadır (günahkârdır).” (Müslim, Müsakat, 130)

“Müslüman müslümanın kardeşidir. Bir Müslümanın, kardeşine ayıbını açıklamadıkça ayıplı bir malı satması helâl olmaz.” (İbn Mace, Ticarat, 45)

“Biriniz kardeşinizin alışverişine artırıcı olarak müdahale etmesin.” (Buhari, Şurut, 8; Ebu Davud, Nikah, B. 7, 17; Tirmizu, Nikah, 38)

“Kişi, kardeşinin satışına kendininkini satmak için müdahale etmesin.” (Tirmizi, Buyu, 57)

“(Namuslu, dürüst) tüccar kazançlı, karaborsacı ise mel’ündür.” (İbn Mace, Ticarat, 6)

“Alıcı ve satıcı doğru söyler, her şeyi açıkça ortaya koyarlarsa, alışverişleri hayırlı ve mübârek olur. Gerçeği gizleyip yalan söyleyerek yapılan alışverişin bereketini Allah (c.c.) yok eder.” (Buhari, Buyu, 19)

Hadislerde belirtilen ve fütüvvetnamelere yansıyan değerlerden beslenmeyen toplumlar uzun soluklu yaşamlarında rahat yüzü görmemiş ve sürekli bu yanlışlığın getireceği hüsrana karşılaşmıştır. Bu durumun zararlı etkilerinden kurtulabilmek için de; ahi teşkilatının zengin değerlerinden nasiplenmek, özellikle sanat icraları esnasında iş ahlakına sahip olmaları ve kendi kollarında aralarında teşkil edecekleri dayanışmada yine bu zengin kaynağa müracaat edilmesi ve aynı zamanda doğruluk, kaliteli ürün meydana getirmek ve yaptığı işte en iyisi olmanın gerekliliği kaçınılmazdır. Ahiler her dönemde ve devirde yaşayan insanların eksikliklerinin tamamlanmasına odaklanmaları dolayısıyla, gerek ahlaki çöküntü zamanında ahlaklı yaşam gücünü düştüğü yerden kaldırıp sürekli kılmak ve aynı zamanda ümitsizlik haramdır hükmünce toplumun sürekli gelişeceğine ve faydalı olacaklarına dair

inançlarıyla hareket etmiştir. Ahiler, sultanlıklar yıkılıp yeniden kurulduğu birçok dönemde bir müddet görünmez gibi olup, devlet tohumları yeniden yeşerdiğinde, sağlam bir devlet olmasına en fazla omuz veren kesim olmuştur (Mahmut, 1999: 286).

Ahlaki değerlerle yoğrulan ekonomi ve sosyal hareketler her devirde toplumaki en mühim gündemlerden biri olmuş ve bu konudaki bütünleşmeyle de sürekli ilerlemenin yaşandığı görülmüştür (Çağatay, 1981: 52).

Günümüz ticaretinde stratejik görülen ve bir o kadarda standart olarak kaliteli hizmetler ve ürünler ortaya koyup, rekabette yerini koruyan ve bu gidişatı iyi ahlak ve kuvvetli mesuliyet kavramlarıyla iş dünyasında yaşayan yapılar mevcuttur (Bayrak, 2001: s.7).

Bunun tersine henüz gelişimlerini tamamlayamamış devletlerin problemi ise; ahilerin ve devamındaki sağlam stratejilerin uzun geçmişe dayanan deneyimlerini ilmek ilmek işlediği standartları henüz tam olarak hayata geçirememelerinden ve yolsuzluk, rüşvet, kayırma ve hırsızlık gibi sorunları kalıcı olarak çözememesinden kaynaklanmaktadır.

Doğuş kaynağı kapitalist düşünce olan ve insanın sadece kendini düşündüğü homoeconomicus görüş ve yaşam şeklinin asıl odağı şahısların kendi menfaatleridir ve bu tarzın dünyada vücut bulmuş şekli ise burjuva konumudur. Ahi teşkilatı ve bunu destekleyen mensuplarının hakiki amacı ise bireysel menfeati bir yana bırakıp, toplumun menfaatlerini öncelikleyen ve hatta her zaman üzerinde kabul eden, hakkına razı ve aynı zamanda müteşebbis şahıs seviyesi ideal seviye olarak görülmüştür. Ahi teşkilatı mensupları bu ideale gönül vermiş ve adanmış kişi profilinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Tabakoğlu, 2005: 5).

Osmanlı, Tanzimat evresinde kapitalizmle teşriki mesaisini arttırmış ve bu dönemde sanayi devrimi ve diğer dönemsel gelişmelerden geri kalmışlığın temel sebebi olarak burjuva profilinde yaşamamak olduğu iddia edilmiştir. Diğer yandan Osmanlı burjuva profili yerine ahi mefkuresiyle yaşamayı hedef edinmiş olmasına binaen kapitalizme evrilmesi de geçmişi ve fütüvvetle yoğrulan genleri itibariyle mümkün değildir. (Tabakoğlu, 2005: 245-246).

Ahi profili ve burjuva profiline dair tanımlamasını gelişmişlik noktasındaki anlatımıyla görebiliriz.

Tablo 3.1: Tabakoğlu'nun Projeksiyonuyla, Ahi Mefkûresi ile Burjuva Profili Mukayesesi

	Kapitalizm ve Batı Medeniyeti	Osmanlı ve İslâm Medeniyeti
İktisâdî İnsan Modeli	Homoeconomicus	(Homoislamicus Girişimci) Müslüman girişimci
	⇓	⇓
İnsanın Temel Sâiki / Doğası	Bireysel yarara dayalı fayda odaklı zihniyet	Toplumsal çıkarlar temelinde kanaatkâr ve müteşebbis
	⇓	⇓
Toplum Modeli	Rekabete dayalı Sistem (Sömürgecilik ile sınıf çatışmalarına dayalı, sermayenin tekeli var)	Dayanışmacı Sistem (Servetin ve mülkiyetin yaygınlaştırılması, küçük işletmecilik ön planda)
	⇓	⇓
Somut Örnek	Burjuva Zihniyeti Yapısı	Ahi Zihniyet Yapısı
	⇓	⇓
Üretim Türü	Kitleye dayalı üretim	İhtiyaç Kaynaklı Üretim
	⇓	⇓
İktisâdî Sistem	Kapitalizm	Osmanlıda ve İslamda Ekonomik Sistem

Kaynak: Tabakoğlu, 2005: 47-48.

3.1.19. Ahiliğin Gedik ve Lonca Kurumlarına Dönüşmesi

Ahi teşkilatı Selçuklu döneminden başlayıp, kendine has prensipleri ve organizasyonu, Osmanlı zamanında, Anadolu coğrafyasında yaşayan Türk vatandaşlara esnaflık, sanatkarlık ve ticaret ve iktisadi sahalarda yaklaşık 650 yıl klavuzluk etmiş olup, bu süreç III. Ahmet yönetimine kadar devam etmiştir. Ahi teşkilatıyla birlikte bu dönemde gedik denen bir sistem işletilmeye başlanmış ve bu o dönemde Ahi teşkilatının sonlanması olarak değerlendirilmemiştir. Ahiler ve aynı zamanda kullandıkları zaviyeler; 9. Yüzyılın bitmesine değin değil, Anadolu

coğrafyasının her tarafında buldukları ve mütemadiyen işlerini sürdürdükleri bilinmektedir.

Osmanlı coğrafyasını büyüttüğü ölçüde Türklerin yanı sıra gayrimüslim halkına karşı hak ve mesuliyetlerinin genişlemesi ve aynı zamanda esnaflık çeşitlerinin ve aynı zamanda işçilerin artması dolayısıyla gayrimüslim teba ile çalışma mecburiyeti meydana gelmiştir.

Bundan dolayı, hem müslüman ve hem de gayrimüslim vatandaşlara karşı ahilerin bazı görevlerini ifa edecek olan ve hizmet kitlesi arasında ayırım yapmayan bir müessese olarak gedikler kurulmuş ve hizmete açılmıştır. Bu kurumun amacı sadece bununla kalmayıp, devletin ahilerin esnaf ve halk içerisindeki eski etkinliğinin yavaş yavaş azalmasına binaen devletin kontrol ve kapsama seviyesini artırma iradesinin de olduğu görülmüştür.

Gedik, Türk dilinde ayrıcalıklı ve tekel konumunda olan manasına gelmekte olup, bu hakkı alanların işlerini sadece kendilerinin yerine getirme zorunluluğu söz konusudur ve bu koşulla hükümet tarafından beratlar veya senetler verilir ve bu berat ya da senette yazılı olan haklar kullanılabilir. 1727 senesindeki esnafların sayıları usta ismiyle tahdit edilmiş, ancak daha sonra gedik ünvanı alınmıştır.

Uygulama bu zamanda başlasa da esnaf sınıfının gedik müessesesi 17. Yüzyılın ortasından başlayarak faaliyetlerine başlamıştır.

Devlet tarafından gerek üretme ve gerekse de fiyatlamadaki politikaların yapılabilmesi ve aynı zamanda ekonomik büyümenin sağlanabilmesi yönünde ihtiyaç duyulan tüm gereksinimleri tesis etmek amacıyla devlet ve esnafların beraberce gayretleriyle 18. Yüzyılın ilk döneminden başlayarak tekel yöntemine dayanan üretim şekli meydana getirilmiş ve bu modele gedik adı verilmiştir.

Bu kurum tekel yöntemiyle hem esnaf teşekküllerinin ve hem de esnaf ve sanatkarların isteklerini yerine getirmek amacıyla kurulmuş olsa da, gün geçtikçe oluşan yasal sıkıntılar dolayısıyla, idari ve operasyonel problemler kendini göstermiştir.

Bu kurumların tüzüğüne göre işyerinde usta öldüğünde ya da herhangi bir nedenle makamda kimse kalmadığında, ustanın erkek çocuğu ve yok ise de gedik tahsis etme yetkisi bulunan kethüda, nazır ve ihtiyar ustalarının oluşturduğu bir komite dükkanın sahibini belirler. Ama bu yetki şayet dükkan kiralık ise dükkan sahibinin yasal haklarıyla ters düşen pozisyonlar meydana getirmektedir.

Diğer bir sıkıntı da gedik makamına gelemeyen ustaların iş bulamamaları olup, bunların kaffalık sürelerinin sona ermesine ve usta kalfa arasında ihtilaflara neden oluşturmuştur. Böylece gedikliğe terfi etmek üzere kalfa havuzunda bekleyenler isyan pozisyonuna düşmüşler ve ahi teşkilatının örfüne göre görev yapmakta olan ahibabalar yerlerini devletin atadığı yeni ve yarı resmi olan kethüdlara bırakmak zorunda kalmışlardır.

Yeni sistemde sanat ve ticaret ehli; mutlak surette belli yerlerde belli dükkan ve belli kişiler tarafından Gedik usulüne göre görevlendirilmiş ve başka yerlerde başka kişilerle iş yapmaları yasaklanmıştır.

1800'lü yılların sonlarına değin, dükkanlar atelyeler ve diğer üretim merkezlerinde boş ya da eksik ustalıklara veya çıraklıklara mecburen ustalık mevkiine ulaşmadıkça atamalar olamaması dolayısıyla gedik beratı olmadıkça dükkan açabilmek ve ticareti devam ettirebilmek mümkün olamıyor ve bu yetkileri sadece sultandan berat almış olan gedikler yapabiliyordu.

İtalyan dilindeki depo anlamına gelen lonca, Osmanlının Ceneviz ve Venediklilerle yaptığı ticaretler sonrasında Türkçe'de kullanıldığı belirtilmektedir (Kal'a, 2003: 44).

Ahmet Kala'ya göre onbeşinci yüzyılın ikinci yarısından sonra herhangi bir bölgenin ismi şeklinde resmi kayıtlarda geçen lonca sözcüğünün esnaf organizasyonu kapsamında 17. Yüzyılın başından başlanarak dökümanlarda fazlaca kullanıldığını belirtilmesine karşılık bazı tarih bilgileri ve araştırmacıları lonca kelimesinin ilk defa gündeme gelişinin 18. Yüzyıla kadar taşımışlardır (Kal'a, 2003: 46-47).

Ahi teşkilatları yerine, çok daha önceki yüzyıllarda, "Pirler buyurduğu minval üzere herkes teselli olunduktan sonra duâ-gûy gele, loncaya dua" şeklinde bir yazılış'ta (ketebe), ahi şecerenamesinde kayıt bulunmaktadır (Kırşehir Müzesi 7 Numaralı Ahi Şecerênâmesi).

Ahi teşkilatı mensuplarınca yazılan bir yazılışta ahi teşkilatı anlamında 15. Yüzyılın sonlarında kullanılmasına karşın, 17. Yüzyıl başlarında dillendirilmesi enteresan görülmektedir. Kırım savaşıdan sonra I.Abdülmecit ıslahat fermanı ile Osmanlı Devleti tarafından bütün tebaasının sanat, ticaret ve meslekleri özgürce icra etmeleri kabul gördüğünde, 18. Yüzyılın sonlarına doğru gedik beratları kaldırıldı. Bu yıllarda gedik ve 20. Yüzyılın başında da lonca teşkilatları yasa ile lağvedilmiştir. Cumhuriyet kurulduktan sonra ittihat ve terakki mensuplarının esnafın gücünü kullanabilmek için

Bursa ilinde bir tüzük çıkararak lonca teşkilatını ihya etmeyi istediklerinden bahsedebiliriz (Varlık, 1982: 263–277).

Torun, fütüvvet teşkilatını, ilk etapta fütüvvetin hayata indirildiği dönem ve bunu da 11. ve 14. yüzyıllar arası şeklinde belirtir. İkinci yani Fütüvvetin dağılmaya yüz tuttuğu dönem ki bu da fütüvvetin yapısının çözülmesi ve yeniden sistematize olduğu devirdir. Üçüncüsü ise, fütüvvet mensuplarının yeniçerilerin katılımıyla asker olmaları ve fütüvvetin ruh ve kapsam haliyle dağıldığı ve yeni bir yapının kurulmasıyla ilerletilen dönemdir (Torun, 1998: 509-510).

20. yüzyılda ahi zaviye mekanlarının mevcudiyetinin kabulü ile 18. Yüzyıl başlarında gedik müessesesinin kurulması ilintili gibi görünse de hakikatta bulunmamaktadır. Ancak gedik organizasyonunun kurulmasıyla ahi zaviye mekanları ve teşkilatı ortadan kaldırılmış sayılmamaktadır. Bu sadece dünyadaki ilerlemeler ve Osmanlı'dan sonra Cumhuriyete geçişte alınan tedbirlerden biridir.

3.1.20. Ahiliğin Günümüzdeki Kurumlara Model Teşkil Eden Temel Uygulamaları

Ahilerin yaşamları boyunca Kuranda insana verilen değer ölçüsünden farklı bir ölçüyle hareket ederek daha fazla değer atfettiği görülmemiştir. Teşkilatın idarecilerinden, çırak ve ustalarına değin insanı kamil modelinde bir örnek insan şablonu ortaya koyulmuştur. Bu şablon; insanı kamil olarak ifade edilen bu ideal insan profilinin temel özellikleri olan; güvenilirlik, dürüst ve doğru olmaktır (Sağlık, 2005: 122).

Tarihçi İbni Batuta da bu konuyu teyit anlamında dünyada ahilerden daha güzel davranışlı insan görmediğinden bahsetmektedir. Öyleki insan üstü ve rol model insan şablonunu tüm hayat boyunca fotoğraflamaktadırlar. Ahilerin alameti farikası da ben veya benim sözcüklerini neredeyse hiç kullanmamalarıdır. Kaldığı aynı gün satış yaparak kar eden ensaf, komşuları henüz satış yapmadıysa müşterileri oralara yönlendirme erdemine sahiptirler. Sürekli bir rekabet ve rakipleri çeşitli stratejilerle ve siyaset taktikleriyle pasifize ve geride bırakmaya odaklı günümüz ticaret ehli ile onları mukayese etmek neredeyse imkansız görünmektedir.

Bu noktada şu hadislerle konuya değinmek uygun olacaktır. “Bir kimse kardeşinin yardımında bulunduğu sürece Allah (c.c.) da o kimsenin yardımında olur.” (Müslim, Zikir, 38; İbn Mâce, Mukaddime, 17) “Sizden biriniz kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe imân etmiş olamaz (Buharî, İman, 7; Müslim, İman, 71).

Peygamber SAV kendi hayatını anlatan kitaplarda şu nitelikleriyle zikredilmektedir : “Kavminin; en cesuru, en iyi huylusu, soy bakımından en asili, komşuluk haklarına riayet açısından en iyisi, en uysalı, en doğru sözlü olanı, en yüce ahlak sahibi olanı, en güvenilir, kötülük ve insanı zillete düşüren niteliklerden çok uzak olan kişi idi.” (Soykut, 1971: 91-92).

Ahi teşkilatı mensupları Peygamber SAV’in hayatında icra ettiği, sünnetini içeren vasıflarını yaşamaya odaklanmış ve tüm ilişkilerini bu değerler üzerine kurmuşlardır. Bu değerlerin yaşanmasına günümüzde ziyadesiyle ihtiyaç bulunmaktadır. Çünkü bu değerlerle yaşamın temsili makamı olan ahlaklı yaşayış modelinde yaşamayanlar çoğaldığında, ahlak yozlaşır ve bunun getirdiği dağılma ile toplumun ticaret, ekonomi ve sosyal yaşamlarında da bozulma seyri hız kazanacaktır. Ahlaki değerlerin yaşanmasıyla insan alayı il’liyyiye ulaşır, tersi durumda ise esfeli safilin bataklığına saplanır.

Kötü ahlakın göstergelerinden olan; rüşvetçilik, yalan konuşup bunu yeminle teyit etme cehaleti, aldaticılık ve kazancın haramla kirlenmesi, tembellik, cimrilik gibi ekonomik yaşama menfi tesir eden kötü hasletlerle yaşamak yerine bunların tersini yaparak, tesirinden kurtulmak ve uzak kalmak mümkündür. Hep ahlakî erdemlilikle aşılacak ve bu yolla bertaraf edilecek şeylerdir. Ürettiği ürünleri kalitesiz seviyede imal edip, çürük ve kusurlu biçimde satmaya çalışmak ve çok para kazanma hırsıyla ortaya çıkan irade zayıflığını kontrol edememe şeklindeki iktisadi ahlak kabul edilemez. Birçok kurum ve devletler, sayılan İslami Değerlerin yaşanması ve uygulanmasına ağırlık verirler ve ayrı safta olan topluluklara, İslami Değerlerin yaşanması ve sürdürülebilir kılınmasında ilham sunarlar.

Kaliteli bir iş yaşamı ve dayanışma ruhunun güçlendirilebilmesi için global etik prensiplerin ışığında Kaliteli bir yaşam ve iş için evrensel etik ilkeler öncülüğünde kalkınma ve gelişmeye ön ayak olmaktır (Soykut, 1971: 91-92)

Günümüz tüccar ve esnafları ile sanatkarlarına ışık tutan; dikkat edilmesi ve uzak durulması gereken belli başlı hususlar aşağıda yer almaktadır:

Çürümüş ve hile karıştırılan ürünleri satmamak, sattığın şahıstan abartılı para tahsil etmemek, emek verilerek elde edilmiş bilgileri çalmamak, kalite eksiklik olan ve sahtekarlıkla yapılan üretime tenezzül etmemek.

Bilindiği üzere bu hasletler Hadislerdeki en güzel hasletlerle sesleniş ve paylaşımından kaynaklanmaktadır. Ahi teşkilatının tüzüğü hükmündeki fütüvvetname belgelerine göre ahiler helal yoldan gelir elde etmeli ve her bir mensubu da bir sanat ustası olabilmelidir. Doğru ve iyi kişilerle gezmeli, sohbet yapmalı ve namazlarını vaktinde kılıp, haya sahibi ve cömert olmalıdır.

Yüzyıllarca üretim ehlinin kurumsal teşkilatla yönetimi ve hayata sürekli değmelerinin sağlanmasının yanı sıra kooperatif modelinde iş yapmışlar ve ürünlerini ucuza alıp üretici kişilere teslim etmişler ve değerini aşmayacak şekilde fiyatlandırılmasını sağlamışlardır. Hiyerarşideki ilişkileri oldukça saygı ve sevgi sunacak şekilde yürütmüşlerdir.

Sosyal güvenceyi teşkilatta inhouse çalıştırma anlamında orta sandıkları kurmuşlar ve fakirlere buralardan destek sağlamayı baş ucu kültür davranışı olarak sergilemişlerdir. Dünyada ilk defa kalite seviyesinin standardize edilmesi ve üretilenlerin kontrolünü görev edinmiş ve bu hasletlerin bugün kadar taşınmasına öncülük etmişlerdir. Ayette belirtildiği üzere, ne zulmettiler ve ne de zulmedilmeyi kabullendiler.

Ayrıca kendi içlerinde yüzyıllar boyu, arabuluculuk yani ombudsmanlık istemini işletmişler ve bu konuda Dünyaya örnek teşkil etmişlerdir. Günümüzde bundan esinlenilerek ombudsmanlık yasası yürürlüğe koyulmuştur. Bu yolla kişi ve kurumlar aralarındaki ihtilafları mahkemeye müracaat etmeden halk tarafından arabulucu kabul edilen şahısların çözmesi mümkün olabilmektedir. Bu sistemde hiyerarşiye bağlı çırak, kalfa ve ustaların hak ve alacaklarını muhafaza etmesi dolayısıyla sendika kurumlarının da nüveleri meydana getirilmiştir.

Ahiler arasında insanı üstün tutma görüşü, insanın sadece ekonomik obje olarak görülmesini engelleyen ve kıymetine uygun muamele görmesi için önemli bir konudur. Ahi teşkilatının uyguladığı ekonomik model, uygulandığında günümüzde de paylaşım ekonomisi sistematığıyla Dünyayı tekrar bolluk ve refaha kavuşturabilecektir.

Ahi teşkilatları Müslümanların ve aynı zamanda tüm insanlığın yarına vesile olacak kurumların yanı sıra, bugünkü Türkiye Esnaf ve Sanatkar Odaları yani TESK, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği yani TOBB ile Türk Stanratlar Enstitüsü yani TSE ile Kooperatifler ile oda ve meslek birliklerinin çekirdek kuruluşlarını inşa etmiş ve yüzyıllarca işletmişlerdir.

Geleceğin dünyasını ve nesilleri yanlışlıklardan arındırabilecek ahi teşkilatı modelindeki mefkurenin Anadolu coğrafyasının her karış toprağından, tarihi derinliklerinden ve kültürünün dokularından süzölüp yeniden yaşam bulabileceğine inancımız tamdır. Yani bu ümmetin Anadolu coğrafyasındaki derin deneyimlerinden bir kere daha dünyaya medeniyet kazandıran güçlü bir adımın atılmasının imkan dahilinde olduğunu düşünmekteyiz. Yüzyıllarca mayalanan bu güçlü mayanın hala içimizde olduğu ve bu deneyimlerden faydalanarak içinde barındırdığı insana değer veren; islami ve milli değerlerin medeniyet projesi çıkışıyla, dünya toplumlarını çürümüşlük ve bozulmuşluktan çekip çıkaracağı düşünülmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMDA İŞ AHLAKI VE AHLAKİ DEĞERLER

İnsanın iş yaşamındaki kalite düzeyini artıran ve insan ile firmaların icra ettiği şekliyle işe saygısını, diğer insanlarında ihtiramını elde etmeyi sağlayan önemli faktörlerden biri iş ahlakıdır. Farklı bir deyişle emeğini kullanarak bunun mukabilinde ücretini elde eden ve aldığı bedelin fevkinde değerler sunan, görevine mana yükleyen ve işine de katkıda bulunmayı anlatan bir sözcük olduğundan dolayı işveren yönüyle de toplumsal mesuliyetin de en önemli yanlarından biri olarak kabul edilir (Zaim, 2008: 103).

Bir başka deyişle; ahlak prensiplerinin iş hayatında icra edilmesiyle meydana gelen gerçekliğe de iş ahlakı denmektedir. Bir kişinin sözünü tutmaması ahlaka uymamakla birlikte, ortaklarına, rakip firmalara, kendi müşterilerine ve mal ile hizmet aldığı yerlere karşı da sözünü tutmak ya da tutmamak ahlaka uyan veya uymayan davranışlar olarak bilinmektedir. Firmalar bu anlamda ahlak prensiplerine; güzellik, doğruluk ve iyilik yönlerini değerlendirerek öncelik vermelidirler (Şahin ve Yıldırım, 2008: 57).

Global eğilim ile piyasa oyuncularıyla yarışın etkileri ve fırsat gözleyen seküler kafa yapılarının iş yaşamında otorite olmaları, iş hayatında ihtiyaç duyulan, kural ve kaideler ile standartların gerekliliğini günden güne daha da lüzumlu hale getirmektedir. Haksızlık, sathekarlık ve yolsuz davranışların sürekli çoğalması ve kişiler arasındaki suçluların artması, rekabetteki haksız uygulamalar ile ayrımcı davranışlar gibi bir çok konuda tedbirlerin alınması önem kazanmıştır. Bu konuda hayatımıza giren ve çözüme kavuşması yüksek önem arz eden alanların çoğunluğu, direkt veya zımnen İnsan Kaynakları konusuna girmektedir (Zaim, 2008: 103).

Günümüzde kurumlar ve firmalar ticari sermayelerinden öte, itibar, doğruluk, dürüstlük bilinci ve dayanışmasına ilişkin duruşlarıyla ve bir başka deyişle sosyal sorumlulukları ve ahlâki varlıkları ile değerlendirmeye tabi kılınacak seviyeye gelinmiştir. Bu sahada oluşacak olumsuz olaylar; örneğin; anlamsız reklâm, çevreye duyarsız davranışlar, çalışanın hakkının verilmemesiyle günün sonunda şirketleri, kamu-özel fark etmeden toplum algısı nezdinde değersiz hale getirebilmektedir. İş ahlâkı neden gereklidir ve önem kazanmaktadır sorusuna globalleşmeyi de dikkate alarak verilecek birçok cevap bulunmaktadır. Bunlardan bazı önemli hususlar aşağıda yer almaktadır. İş ahlakının çalışan memnuniyeti ile ilişkisi çerçevesinde; firmanın çalışan bağlılığını arttırmak için iş ahlakına dair prensiplerle hareket etmesiyle, çalışan

kesiminin belirlenen kurallara riayet etmesi önem arz etmektedir. Örneğin; işyerine vaktinde gelmemek, işyerinden erkenden gitmek, verilen işleri vaktinde tamamlamamak, kendi görevlerini başkalarına vermek ve iş arkadaşlarını kıracak ve kendi işlerine zarar verecek tutumlarla hareket etmek gibi dikkat edilmesi gereken kurallar söz konusudur. Kişinin kendi göreviyle ilgili bağlılığının esasında psikolojisi, gereksinimleri ve fizyolojisinin etkileri de bulunmaktadır. Bu bağlılığın mühim yanını kişisel gereksinimler oluşturmakta ve ayrıca kendi işini seçmesi, işinin yeri, tarzı ve lüzum ettiği bilgi seviyesi, ücreti gibi diğer etkenler de bağlılığa tesir etmektedirler. İşverenin sosyal ihtiyaçları da iş ile ilgili ihtiyaçlarının yanında önemli olup, bunların karşılanması da ayrıca gerekli olmaktadır (Murat, 2008: 71-75).

Çalışanların işyerindeki geleceklerine dair, firmalarından gördükleri iyiki buradasın odaklı yaklaşımlarına karşın işyerine güvence duymaları, onların işyerinin faydasına ters olabilecek tutumlarının engelleyip, işyerine bağlılıklarını artırmaktadır. Çalıştıkları firmalarda uzun periyotta bulunan kişiler oldukça derin bir görev deneyimi edinmekte olup, bu durum şirketlerin yeniden deneyimsiz personele yüksek tutarlarla yatırım yapmaları israfına engel olur. Tecrübeli ve işyerinde değer gören personeller iş ahlakı kurallarını daha çabuk benimsemektedir. Şirketlerin kendi kurumsal kültürlerine göre kriterlerini belirlemesi içeride ve dışarıda kendi prensiplerine uygun personeli çalıştırmasına kolay bir zemin sunmaktadır (Çelik, 2010: 24-25)

Katılım bankalarından birinde yapılan çalışma sonucunda kurum kültürünün içselleştirildiği, şirket personelinin bireysel ahlak değerlerinin üst seviyede çıktığı ve iş ahlakı normlarını uyguladıkları tesbit edilmiştir. İş ahlakı değerlerinin yüksekliğinin aynı zamanda çalışan memnuniyetini artırdığı tesbit edilmiştir (Tunçay, 2009: 79-81).

Bir diğer çalışmada, geçmiş evrelerde güçlü olanların yaşam hakkı vardır ve ben ne üretirsem onu istediğim gibi satarım şeklinde kafa yapısına sahip firmaların global evrende piyasa yarışının da tesiriyle yanlış aksiyonlarını gözden geçirip, sonraki yıllardaki başarılarının etkilenmemesi ve uzun soluklu çalışma hayatı için iş ahlakı kriterlerini de oluşturup uygulamasının gerekliliği anlaşılmıştır (Çelik, 2010: 39).

Doğan ile Karataş birlikte yürüttükleri bir çalışmada, şirketlerin kendi örgütlerindeki ahlaki uygulamaların çalışan bağlılığına tesir ettiğini tesbit etmişlerdir. Dolayısıyla şirketlerin uzun soluklu başarıları için çalışan bağlılığının tesirinin önemli olduğu anlaşılmıştır. Firma personelinin iş yerinin etik ilkelerini kendi davranışlarına

yansıttığında ve buna paralel olarak bu kriterleri uygulayan yöneticileri vasıtasıyla da model olarak gördüğünde işe bağlılığın daha fazla artabileceğini tesbit etmişlerdir (Doğan ve Karataş, 2011: 35).

4.1. Kavram Olarak Ahlak, İş Ahlakı

4.1.1. Ahlak, Ahlaki Değerler

Ahlak kavramı; felsefe, ekonomi ve psikoloji gibi birçok farklı disiplinlerde oldukça geniş yer bulmuş ve değişik şekillerde yorumlanmıştır. Toplumlar arası farklılık da gösteren ahlak kavramının hiçbir zaman net tanımı yapılamamış, hepsi eksik kalmıştır.

Tüm tanımlamaların ışığında en genel anlamıyla kişinin kendini karşısındaki bireyin yerine koyarak empati yapması olarak özetlenebilir. İnsan özü itibarıyla bencildir. Buna istinaden empati duygusunun özümsemesi ahlak kavramının daha net anlaşılmasına vesile olur.

Bu durum iş hayatı içinde yer alan tüm bireyleri kapsar. İş ahlakı iş hayatında uyulması gereken tüm kurallardır. İş ahlakının oluşabilmesi için de kişinin bunlara uyması gerekmektedir (Murat, 2008: 70).

4.1.2. İş Ahlakı Kavramı

İş ahlakı; Murat'ın görüşüne göre "mal/hizmet üretme/tüketme aşamasındaki doğrular ve yanlışlardır (Murat, 2008: 70). Köseoğlu ve Bektaş'ın görüşüne göre ise iş hayatındaki ahlaki çerçevedir (Köseoğlu & Bektaş, 2008: 145-158). Zaim'in görüşüne göre ise çalışma yaşamında kişiden tabi olması istenen tutumlar ve kaidelerdir (Zaim, 2012).

İş ahlakını anlatan detaylar sözkonusudur. Bu değerlendirmeler kapsamında bazı tanım ve açıklamalar olmakla birlikte, bunların bazısı konunun anlaşılmasından bir kısmı ise zan ile hareket etmekten dolayı ortaya çıkmıştır. (Özgener, 2009: 53):

- İş ahlakı, admin olmaktan öte din kapsamında olan bir alandır,
- Çalışanlar iş ahlakını tatbik etmekte, öyleyse iş ahlakını ön plana çıkarmamıza lüzum yoktur,
- Bu konu felsefe bilginleri, ilahiyat alimleri ve akademi hocalarınca uygun biçimde anlatılabilen ve klavuz olarak bilinen bir disiplin olarak önümüze çıkmaktadır,

- Sadece iyiliklerden bahsetmesi dolayısıyla, iş ahlakı kapsamına gerek bulunmaktadır,
- İyi davrananların, kötü davrananlara nasihat vermesi konusu iş ahlakıdır,
- İşletmelerin yeni polis görevlileri iş ahlakıdır,
- İş ahlakı idare edilemez,
- İş ahlakı ve sosyal alandaki sorumluluk hissi birbirinin aynısıdır,
- Ahlaki davranış sergilememiz dolayısıyla yasalarla bir problemimiz bulunmuyor,
- İşyerlerinde iş ahlakına uygun idarenin pratikte asgari etkisi söz konusudur,
- Bu konudaki problemleri çözmek için oldukça az gayret ve uğraşla çözüm sağlanabilir,
- Yüksek ahlaki kod, firmaların ihtiyaç hissettiği bir husustur,
- Üst düzey görev yapan bir kişinin ahlak açısından da en yüksek seviyede olması beklenir,
- İyi ahlak ilkeleri seti herkes için ideal olan durumdur,
- Ahlak konusundaki açmazları çözüme kavuşturabilmek üzere sadece tek bir doğrunun varlığı kabul edilir.

Bu konuda yukarıda sayılan mit'lere; yapılan işlerin topluluklardaki aksiyonlarının tam olarak tarif edilmemesi, hususi teşebbüsler sonucunda çok kazanma seviyesinde işin tanımı yapılırken ahlak kavramının da bu kapsamda olmasının teyid edilmesine sebebiyet vermektedir (Primeaux, 1994: 287).

Kendi alt kırılımı olan ilkeleri içerisinde barındıran iş ahlakı sözcüğü temelde bir şapka kavram şeklinde bilinmelidir. Meslek ahlakıyla, çalışma ahlakıyla ve işletmecilik ahlakıyla hareket etmenin izahı için; çalışma, meslek ve işletmecilik ahlakının da bilinmesi gerekmektedir (Arslan, 2005: 51). Bağlantı ve aralarındaki ilişkiyi daha iyi kavrayabilmek için iş ahlakına dair detayların da gösterilmesi faydalı olacaktır (Orman ve Parlak. 2009:305).

4.1.3. İş Ahlakına Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar

Lewis'in çalışmasında incelediği üzere iş ahlakı tanımlamalarında üzerinde

yoğunlukla durulan konular; kişisel tertipler, bireylerin hayatları boyunca uyması gereken tutumları belirten anlatımlardır. İş ahlakını anlatan bazı ifadeler şunlardır:

- Regülasyonlar, işyeri kodları ve kişisel kurallar
- İş Ahlakı Kriterleri
- Yanlış ile doğruların neyi anlattığı
- Konuştuğunda doğru söyleme
- Topluma karşı sorumluluk hissetmek
- Adaletli davranmak
- Dürüst davranmak
- Altın kaide (İnsanın kendisine yapmalarını kabul etmediği davranışları başkalarına karşı yapmaması)
- Değer setini oluşturmak
- Kişilerin kendi dini inançlarıyla uyum göstermesi

Bu konuda sıralanan birkaç metne bakılacak olursa;

- Odağında sosyal sorumluluk yer almaktadır.
- Asıl vurgusu dürüstlük ve doğruluk üzerinedir.
- Kişinin davranışlarında empati göstermesi ve başkasına yaptığı rahatsızlık duyulacak fiilleri kendisinin de icra etmemesi.
- Toplumun değerleri ile ortak paydada buluşmaktır.
- Toplumdaki diğer bireylerin hukukuna riayetle birlikte beklenen yükümlülükler ve mesuliyetlere tabi olunması beklenmektedir.
- Felsefi bakış açısıyla doğru ve yanlışın sorgulanmasıdır.
- Problemlere çözüm bulma ve karar verilmesine katkı sağlama yöntemidir.
- Maşeri vicdana ve kanuni sistematige uyumludur.
- Fertlerin münasebetlerini irdeleyen yargıya tabi tutma kuramıdır.
- Mantık, erdem, liderlik v.b meselelerle iştilal etmektedir

(Lewis, 1985: 380).

Çalışma ahlakı kişisel vicdana bırakılmayacak kadar yalın bir konu değildir ve kurumsal birlikteliklerin sürdürülebilmesi için devamlılık gerektirir (Zaim, 2010: 25).

Kurumları iş ahlakını uygulamaya sevk eden çeşitli saikler bulunmaktadır. Bunların başlıcaları sosyal sorumluluğa önem verilmesi ve bu yolla toplumsal isteklere cevap sunulabilmesine odaklanmasıdır. Bireylerin, personelin ve hisseleri bulunanların muhtemel kayıpların tesirinden korunması için tedbir alınması gerekmektedir. Bununla birlikte kurumlar islam ahlakına uygun davranarak kendilerini muhafaza ederler (Öztürk, 1999: 20).

Çalışma ahlakının kurumlarda performansın yükseltilmesi ve kalite odaklılık şeklinde mühim tesirleri söz konusudur. Ek olarak karşılıklı muavenet ile takım ruhunu geliştirmekle birlikte kurumların saygınlığına katkı sağlar. Bununla birlikte personel memnuniyeti yükselir. Bunda çalışanların etkisi olmakla birlikte yöneticinin ahlaki davranışları da etkilidir (Zaim, 2010: 31-32).

Çalışma ahlakı konusundaki teorik temayüller dini, ahlak bilimi, izafet ve kıymet yaklaşımı olmak üzere gözden geçirilebilecektir.

4.1.4. Sonuç Yaklaşımı

Dini yaklaşıma göre fertlerin yahut cemiyetlerin davranışlarının istenen şekilde neticelenmesinde oluşan durumu kabul etmeleri felsefesidir. Egositlik ve yararcılık olmak üzere iki'ye ayrılır (Torlak, 2007: 88).

Yararcılık yaklaşımında; tutumun neticesine ve etkilenenlerine göre ahlaki açıdan maksimum sağladığı fayda hakikat kabul edilir. Kişinin hareketlerinin bedelinin belirlendiği hipotezine dayanır (Kırel, 2000: 2).

Tercih edilen tutumların zararından çok yararı olanı olmalıdır. Bilhassa kurumlar için ahlaki olan hissedarların seçtiklerinin en düşük ziyan ile en yüksek karın kesiştiği noktada olmasıdır (Yeşil, 2011: 151).

Etik felsefesi yaklaşımçıları, tutumların bedel ile faydalarının tarifi mümkün olmadığından takdiri zordur der ve faydacı görüşü yerer. Aksine faydacılara göre para karşılığı ölçülebilir (Kırel, 2000: 34-35).

Yararcıların görüşlerine göre yalancılık ahlaki değildir ve sebebi neticesindedir. Zira öğrenilmesi durumunda yalan söyleyen kişiye olan itimat zedelenip, yalancının

maliyetleri artacaktır (Filizöz, 2011: 16).

Dini görüşlerin bir diğeri olan egoizme göre tutumların etik olarak uygun olması kişi için doğuracağı sonuçlara göredir. Tutumlar kişilerin menfaatleri ile çakıştığı hatta artırdığı oranda etikdir. Yararcılardan ayrıldığı nokta kişisel menfaatlerine odaklı olmaları ve diğelerini umursamamalarıdır (Kırel, 2000: 41-42).

Söz konusu yaklaşıma göre kişiyi eylemi gerçekleştirmeye yönelten menfaat, maksimum yararı temin eden davranışı hayata geçirmesidir (Filizöz, 2011: 15).

Egoizm; etik egoizm ve hedonizm olmak üzere 2'ye ayrılır. Hedonizm'e göre kişinin gayesi ıstıraptan kurtulmaktır (Zaim, 2012: 53).

Nefsi heveslerin ve basitçe rahata erişmenin evveliyatta olduğu yaşam tarzının egoistçe olduğu şeklinde, hedonizmin iki görüşü mevcuttur.

Etik bencillığe göre kişi bencilikten çok başkalarının çıkarlarını kavratsa bireysel menfaatlerini de anlayabilir (Özgener, 2009: 34).

4.1.5. Kural veya Neden Temelli Yaklaşımlar (Ahlak Yaklaşım)

Ahlaki yaklaşımda etik olan tutumların neticeleri değil sebeplerine göre hüküm verilir (Torlak, 2007: 105).

Söz konusu görüşte tutumları yapan şahısların maksatları tutumların etiklerini tayin eder. Esas kuralı kendine davranılmasını talep ettiği şekilde karşındakine davran hususu sonucu tutumların neticesine odaklanır (Özgener, 2009: 42).

Görüşe göre yararlarından fazla bir şahısa dahi ziyanı olabilecek herhangi bir tutumdan kaçmak ve insanlara eşitçe hürmet göstermektir. Kişilerin fitratındaki özellikler ile kişileri tutumlarında yönlendirmek cemiyet ilkelerinin teşekkül etmesinde tesiri olması varsayımına dayanır. Görev ahlakı, adalet ve haklar yaklaşımları olmak üzere 3 başlıkta irdeleyebiliriz (Torlak, 2007: 125-126)

İlke görüşünün en bilineni Immanuel Kant (1724-1804)'ın geliştirdiği görev ahlakıdır. Görev ahlakı Kant'ın "tutumların herkesin uygulamak zorunda kalacağı alemşümül tutum olsun" ilkesine dayanır. Söz konusu yaklaşıma göre alemşümül ahlak kanununa uyulması zarurietini mevcuttur. Umumi etik kanunlarına istinaden tutumların etikliğine karar verilmektedir (Filizöz, 2011: 17).

Kant'ın bakışıyla ferde insanlık özelliğini kazandıran "akıl", kişide görev hislerini

oluşturur (Köseoğlu & Bektaş, 2008: s.17).

Kant kişilerin yalnızca bireysel hedeflerini değil başkalarını da önemseyerek tutum sergilemesini esas alır. Kişiler namütenahi saadete erişmek için etiksel kusursuzluğa ulaşmayı hedeflemeli ve diğerleriyle mukayese yaparak hüküm vermemelidir. Kant'a göre kişilerin esas ahlaki kurallara göre tutum sergilemeleri onların görevidir (Köseoğlu & Bektaş, 2007: 17-20).

Haklar yaklaşımında önemli olan kurallar değil haktır. Kant görev etiğinde asıl "haklarım neler?"dir. Söz konusu yaklaşıma göre hedeflenen kişilerin esas hak ve hürriyetlerini korumaktır. Kişiler doğumdan gelen aktarılamaz haklara sahiptir. Herkesin özgür olması ve eşit kıymet görmesi esastır. Görev etiğine göre etik kıymetlendirmenin odak noktası, cemiyet içerisinde hakların gözetilmesi yaklaşımıyla kişiye odaklanılmasıdır (Özgener, 2009: 45-46).

Söz konusu yaklaşımda kişi ve cemiyet münasebetlerinde eşit davranılmalı ve eşit haklara sahip olunmalıdır (Zaim, 2012: 55). Esas hürriyetler ve değişiklikler olarak iki ana ilkesi vardır. Eşit ana hürriyetler kaidesine göre vicdani ve kanuni hürriyetlerdir. Değişiklik ilkesine göre her bir kişi kendine has kabiliyeti kullanıp sinerji oluşturulur. Tesanütle kişisel kabiliyetleri cemiyet yararına kullanırlar. Değişiklik ilkesinde esas adil cemiyet, eşit olmak değil, herkesin farklılığına göre davranılan cemiyettir. Kabiliyeti eksik bireylere ehemmiyet verilir (Özgener, 2009: 47-48).

4.1.6. İzafet ve Kıymet Yaklaşımı

Çağımızda değişik hars sahibi personeli barındıran ve ecnebi yönetimi olan farklı memleketlere hizmet veren kurumların sayısı artmaktadır. Söz konusu yaklaşım ahir zamanda ülkeler arası iletişim ve ticaretin artması sebebiyle üzerine eğilimesi gereken çalışma ahlakı yaklaşımıdır (Torlak, 2007: 130).

Ahlak; gerçekçi, nesnel, alemşümul olamaz, derler. Onlara göre zamana yayılmış olarak kişi ve cemiyetlerin farklılaşmasına bağlı olarak ahlaki ilkeler de farklılaşır (Özgener, 2009: 49). Buna bağlı olarak salt hak yoktur. Hipotez "Roma'da iken Romalılar gibi davran" görüşünü esas alır. Onlara göre tutumun etik olması bulunulan toplumun tutumlarıyla benzeşmesiyle ölçülür. Hipoteze göre kanun dışılık normale örneğin toplumda rüşvet almak normal sayılır, eleştirilmez (Yeşil, 2011: 153).

Kıymet yaklaşımında ahlaki tutumu tetikleyen kişinin karakteridir. Kişilerin kıymetleri karakterlerine bağlıdır. Bireyler etik sorumluluklarını gerçekleştirirken

ilkelerden çok ahlaki kıymetleri esas alır. Söz konusu yaklaşımda bireyin kıymet verdiği ahlaki olarak iyi olup tutumları iyiye yönlendirir (İştar Işıklı, 2014: 139).

4.1.7. Makasid-ı Şeria Bağlamında Yaklaşım

Varlık sebebini İslam ekonomisinin temel kriterlerini uygulamakta gören ve diğer kurum ve kuruluşlardan farklı olan İslami esaslarla çalışan bankaların, kendilerini İslam odaklı şeklinde anlatmaları önemlidir. Bu durum aynı zamanda onları Makasid-ı Şeria'ya (İslam Dini'nin hakiki vizyonuna) uyum gösterme, yani İslam hukukunda temel amaç olarak kabul edilen ve yüksek öneme haiz gayelerini ortaya koyma sorumluluğunu yüklemektedir. Dolayısıyla kurumlar makasid-ı şeria temelli düşünüp hedefler ortaya koyduklarında sadece agresif kar elde etmek üzere, agresif hedeflerle hareket etmezler. Kullandıkları krediyi "ahalinin terfi-i ahvali" için devam ettirilebilir, uzun soluklu bir kalkınma politikasını da uygulama ve aynı zamanda işsizliği azaltmada ihtiyaç duyulan kaynaklara da destek verme ve halkın da hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için kaynaklarını paylaşırlar. Kendilerine emanet olarak verilen varlıkları sadece kar maksimizasyonu amacıyla kullanmayıp, İslami olarak kendilerini etiklemeleri dolayısıyla yine toplumdaki üreticilerin yatırımları ve aynı zamanda ihtiyaç duydukları birtakım alanlarda destek vererek toplumsal hedeflerin de gerçekleşmesine katkıda bulunması beklenmektedir. Gençlerden oluşan nüfusun daha fazla olduğu toplumlarda katılım bankaları ve diğer İslami kurumların toplumun ihtiyaçlarına duyarlı ve destekleyici olacak sosyal sorumluluk çalışmaları ile istihdam ve üretim alanlarında mesuliyet üstlenmesi hem İslam hem de kurumsal olarak önem taşımaktadır (Chapra, 2018: 288).

4.1.8. Çalışma (İş) Ahlakı Öğeleri

İş dünyasında ve ekonomide iş ahlakı birçok imkânı ortaya koymakla birlikte, bireylerin ferasetli ve bilinçli tercihleriyle ilerlemelerini sağlayıp, aynı zamanda yaşayışlarıyla doğruluğun ve dürüstlüğün merkezinde olmalarını sağlayan ve onların tatbik ettikleri prensipler ile kriterleri ele alan bilim dalıdır (Özgener; 2002: 167-180).

İş ahlakı kavramının değerlendirilmesi ve orijinal bağlamda anlatılabilmesi gerçek anlamda bu ahlak kapsamının genel ahlaki çerçevede ele alınmasıyla olabilecektir. Çünkü İş ahlakı konusunda reddedilmesi gereken ilk yargı, iş dünyasına ait özel bir ahlakın olduğu ve bu kavramın genel ahlak kurallarına tabi olmadığı şeklinde olmaktadır (Arslan; 2005: 4).

Ahmet Tabakoğlu'na göre; "iş" ya da "alışma ahlakı", bu disiplinin kaidelerinin yaşamda uygulandığı mühim bir sahadır. Çalışma yaşamında meydana gelen olaylarda kendisini hissettirmektedir. İş ahlakı, işverenler ile çalışanların ahlakını içermektedir. alışanlarla, çalıştıranların tabi olacakları ahlaki değerleri anlatmaktadır. Bu nedenle; çalışma iktisadı da ahlaki değerlere dayanmalıdır.

Piyasa oyuncularıyla, işletmeler arasında cereyan eden işlemlerde İslam ahlakına göre hangi konumda hangi ölçüyle davranılacağını araştıran bilim alanı İş Ahlakı olarak bilinmektedir. İş Ahlakı, bu uygulamaların ölçüleri ve uygulama esaslarını oluşturmak üzere beyin fırtınaları yapar ve yapılacak değerlendirmelerle yol haritasının oluşturulmasına katkıda bulunur. Diğer bir ifadeyle; iş ahlakı çalışma hayatında ahlaklı olmanın çerçevesini çizer. Buna göre de iş ahlakının beslendiği kaynağın, İslami değerler manzumesi olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır (Kapu, Aybars; 2009: 73-94).

Çalışanın ahlakının temeli Yaratıcının dünyadaki iş ve bu alandaki tüm davranış ve tutumlarla ilgili imtihanı çerçevesinde yaptığı işi en iyi biçimde icra etmesi, girişimci ahlakının temeli ise ibadın hakkını yemeyerek, onların haklarını tam ve zamanında vermesidir (Tabakoğlu, 2010: 18-22).

İş ahlakı dini inanışlardan etkilenmektedir. Protestanlıkta alışma, Tanrı'nın kulu sorumlu tuttuğu en mühim görevdir. Yaratıcı'nın şanını yüceltmek çalışmakla olur ve en büyük günah şengeliktir. (Zaim, 2012: 37). Yahudi iş ahlakı kaynağını kutsal kitabı Tevrat'tan alır. Çalışma ahlakının hareket noktası aile ile toplum arasında ve önemli bir konumdadır (Kapu ve Aybars, 2009: 81). İslam ahlakına bakıldığında sosyallik ve bireysellik ile ekonomik konular bencilliğe karşıdır. Buna karşın başkalarının çıkarı da dşnlmelidir (Yılmaz, 2009: 15). İslam'da iş hayatında, kişinin ruhunu derinleştirmekle birlikte dünyevi çalışmasıyla kazanç sağlamasına yönelik hareket etmesi hedeflenmiştir (Kaya ve inemre, 2013: 11).

İslam'da ahlakı önce Kur'an ve sonra Sünnet belirler. Kazanç zerine olan tutumlarda durum, üretim ve tüketimdir. Üretim zerine ahlak saf kalpli olup, işin gerektirdiği tesisatla donanmış olmak, Allah (c.c.)'ın yasaklarından kaçınmak, hak gözetmektir. Tüketim zerine ahlak ise cemiyete zarardan kaçıp savurganlıktan ve grkemden kaçmak ile eli açık olmaktır (Börk ve Kavas, 2015: 94). Kişi veya cemiyet mensuplarının iş ile ilgili kendi kıymetlerinin tamamına ilişkin üretim tüketim harcama v.b mefhumlara isnat ettikleri değerdir. Cemiyetler arası hatta ilerinde farklı kısımlarında değişiklikler gösterebilir. Bazılarında olumlu/olumsuz tutum olarak

bazılarında ise sefahatin önemszenmesi olarak kendini gösterir (Kurtuluş, 2005: 740).

İş ahlakı, meslek erbaplarının mesleklerini yaparken uyması gereken etik kaideleridir, âlemşümuldür. Her meslek grubunun kendine has etik ilkeleri bulunmaktadır. Kaynağını umumi etik kurallarından alır. Hakikate uymak tüm meslek erbapları için geçerli olmakla birlikte birtakım mesleklerin kuralları ve yasaları mevcuttur (Tıp, mühendislik, gazetecilik gibi). Söz konusu husus iş ahlakından ayrı da olsa iş ahlakı söz konusu işin prensipleriyle yoğrulur (Bektaş, 2015: 339-340).

Meslek ahlakı, iş ahlakı sözcüğünün alt kırımını şeklinde görülmekte ve herhangi bir mesleğin çalışanlarının tabi olmaları gerekli olan iş ahlakı prensiplerini içermektedir. Bu şekliyle, umumiyetle o görevin global prensipleri ve regülasyonunu belirtmekte ve ayrıca dünyada bahse konu görevi yapanlar için klavuz mahiyetinde fonksiyon icra etmektedir. Kaldı ki görev ahlakı bir görevin o göreve layık olan şahıslar ve görevin lüzum addedilen alanlarına ve mühim olunurluğunun bilinmesine ve ayrıca onuruna uyumlu biçimde yürütülmesini gerekli görmektedir (Zaim; 2012: 91).

Kurum ahlakı ise kurumların benimsediği etik kurallardır. Her biri kendine has norm ve ilkelere sahiptir. Kurumların personeline karşı ayrı müşterilerine karşı ayrı paydaşlarına karşı ayrı ve hulasaten iç ve dış çevresine karşı ayrı mesuliyetleri mevcuttur. Kurumların çalışanlar konusunda ayırım yapmayıp müşteri haklarını koruması v.b hususlar bu mesuliyetler içinde sayılabilir (İştar Işıklı, 2014).

4.2. Türkiye’de Ahlaki Değerlerin Değişimi

Zamanımızda toplumları oluşturan ekonomik ve politik yapıların, bireylerin iç dünyasını göz ardı ettikleri gözlemlenmektedir. Günden güne mesuliyet üstlenmeyen ve başkalarının üstlenmesini bekleyen, özelinde homoeconomicus yani ekonomik insan görünümüyle davranan ve hedonist bir yapıyla hareket eden, ben merkezli ve kendine ait değerler dünyası belirleyen bireylere dönüşüm trendi hissedilmektedir. Bunun bir yansıması mahiyetin, toplum içerisinde diğer bireylerle olan ilişkilerinde yapıcı değil, sorun üretici kaynak haline gelmiş ve bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak da iş etiği ve toplumsal barış ile tesanüd şuurunu temelinden etkilemiştir.

4.2.1. Eski Türk Toplumlarında Ahlaki Değerler

Milattan önce ve İslamiyetle henüz tanışmadığı yüzyıllardan bu yana yaşamını sürdüren Türk devletlerinin, toplumsal hayata dair işleyişlerini törelerle sağladıkları bilinmektedir.

Türklerin töre esasları yazılı olmayan, ancak bir çoğu İslami değerlerle örtüşen; eşitlik, iyilik, adalet, ahde vefa, merhamet ve diğer bireylerin haklarını gözetip kollamak şeklindeki yaşam prensiplerini içermektedir.

Göktürk toplumunda devlet kademelerinde yükselmek için güç gerekli olmakla birlikte, burada güç kavramı, fakirleri doyurup giydirmek anlamındaki gücü ifade ettiği görülmektedir.

Türklerde devlet yöneticileri Yaratici'nın hizmetkârı olduklarını ifade edip, yaşantılarını da buna göre ve halk ile eşit seviyede istihkaklara sahip biçimde düzenlerken, diğer toplumlardaki yöneticiler kendilerini bir nevi tanrı yerine koymuş ve vatandaş ile aynı seviyede olmadıklarını iddia etmişlerdir.

4.2.2. İslamiyet Sonrası Türklerde Ahlaki Değerler

İslamın hayata ve İslam iktisadına dair Âlim'lerin değerli eserleri bugüne kadar Ümmet için zengin ve uzun soluklu öğreti kaynağı olmuştur. Bu alanda çalışmaları olan bazı alimlerle ilgili bilgiler aşağıda yer almaktadır.

İbn-i Haldun: Kentlerin gelişimi beraberinde kötü ahlak ehli bireylerin de çoğalmasına yol açacaktır. Bir yandan birikimler artacak ve diğer yandan gösterişli masraflar çoğalınca, halk arasında çatışma ve stresli davranışlar artacaktır. Nihayetinde de toplum barışı fesada uğrayıp, toplumsal çatışmalar ortaya çıkacaktır.

Bu gidişatın sonunda mevcut devlet çökme aşamasına gelir. Kentlerde çoğalan gereksinimler de meşru olmayan kanallardan karşılanmaya başlanınca; toplumdaki bireyler, dolandırıcı, rüşvetçi, hırsız ve yalan yere yemin eder hale gelirler. Böylece: sû-i amel ehli, cezalar ve yaptırımlardan kurtulabilmek için bir takım hile ve göz boyama teknikleriyle kendilerini aklama yönünde yeteneklerini arttırırlar.

Gazzali: Ticari faaliyetlerin yeryüzünde sürdürülmesi aşamasında para ortaya çıkmış ve varlığını bugüne kadar devam ettirmiştir. Hatta ticarete kredi mekanizmasının kullanılması paranın bulunmasından önceki döneme denk gelmektedir (Ergin, 1975:17-19). Paranın değişim ve değer ölçüsü konumu İslam ekonomisinde konumlanmış olup, bu vazifesinin aksine durumlarda kullanılmaması esastır. Gazali'ye göre; dinar ile dirhem aslında fayda getirmeyen birer taştan ibarettir. Ancak insanlar bu taşlara vazgeçilmez derecede bağlanmışlardır. Kişilerin fitri ihtiyaçları olan; giyinme, yemek yeme ve diğer gereksinimlerini para ile karşılaması esnasında paraya ihtiyacı olur. Gazali; Allah (c.c.)'nün, bu değişim araçlarını bahse konu ihtiyaç

mallarının mübadelesi için kullanılması ve aynı zamanda aralarında adaletle hükmetmeleri, diğer yandan tüm eşyanın onlarla elde edilmesi amacıyla yaratılmış olduğunu belirtmektedir. (Orman, 2007: 131-133).

Ahlak; hulk kelimesinin çoğulu olup, sosyal hayatta kişilerin tabi olmak durumunda oldukları tutum ve davranışlar anlamına gelmektedir. Gazzali ahlakın yani hulk kavramına göre yaşamının belli ölçüler çerçevesinde gerçekleşeceğini belirtmektedir. Ona göre insanların dış görünümündeki güzel suret, sadece bir tek organın güzelliğiyle olamayacağı gerçeğiyle birlikte güzelliği tamamlayıcı dört faktörün de kendi aralarında muvazenede bulunması gerekmektedir. Böylece güzel ahlak seviyesine gelmiş olacağını kabul eder. Bu unsurlar; şehvetli olma, gazapla hareket etme ve ilim sahibi olmaktır. Burada dört unsur bulunmaktadır. Güzel denebilmesi; her birinin güzel olmasına bağlıdır. Şöyleki bahse konu 4 kriterin birbiriyle uyumlu olması lüzum eder. Bu durumda ahlak-ı hasene ortaya çıkar. Bilgi, kızgınlık, şehvetlilik güçleriyle bu özellikleri birbiriyle uyumlu tutma aracı olan muhafaza melekesidir.

İlk meleke olan ilim; doğru söz ile yalan sözü, güzellik ile iyi olmayı, yaptığı işler esnasında çirkin ile güzelliği rahatlıkla ayırabilecek bir duruma ulaşılmasıdır. İlim yoluyla bu melekenin oluşturduğu kuvve'ye hikmet denmektedir. Yani hikmet ile hayata dair davranışlar/faaliyetler esnasında doğru ile yanlış ayrımı yapılabilme becerisine erişilir.

Azalması ve artması hikmet melekesine uygun olarak cereyan eden gazap kuvveti, azalmasına göre güzelliği olan melekedir. İslah edilmesi ve güzelliği kavuşturulması hikmetle akıllı ve kurallara göre davranmakla güzelleşen şehvet melekesinin, iffet melekesi ile dengelenmesi ve aşırı biçimde ortaya çıkmasına şereh ve azalmasına da cumudet denmektedir. Bu melekenin ahlakıyla; cömert olma, utanma ve hoşgörülü olma, kanaat sahibi olma, şüphe ile amel etmeme ve naif huyla donanmaktan meydana gelmektedir. Bu melekenin tefrit halinde; obur olma, hırsla davranma ve ikiyüzlü hareket etme, israf yapma ve cimrilik şeklindeki istenmeyen hareketler zuhur etmektedir.

Dengeli olma melekesi, yani itidalle; şehvetli olma, gazapla hareket etme melekeleri, akılla ve toplum kurallarıyla dengede tutulur. Öyleki insan akli kendisine nasihat veren bir danışmanlık makamı hükmündedir. Gazapla hareket etmek, aynı zamanda aklın yönlendirdiği ve kendisine etki eden bir güç konumundadır.

Gazap melekesinin güzel hali ve dengeli konumuna şecaatli olmaktır ve bu hal her zaman terbiyeli tutulmaya gereksinim hisseder. Bunun mübalağalı hali tevehhür yani agresifliktir. Bunun alt seviyesi korkak davranmaktır. Cesaret anlamındaki şecaatle acıma ve saldırgan olma melekeleri doğru ve tam yerinde icra edilebilecektir. Netice itibariyle güzel ahlaklı olmanın temeli ve zemini dört melekededen oluşur. Hikmetle, şecaatla, iffet ve adaletle hükmetmek bu melekeleri oluşturur (Gazali, 1974:126)

Toplumdaki fertler ekonomik bireyler olarak iktisadi iştigallerinde mütemadiyen nefsiyle mücadelesini sürdürmekte ve bir kısmı tekamül etmekte ve bir kısmı da bu mücadelede yenik düşmektedir. Kaybeden sınıftaki bireyler nefislerinin isteklerini servet ve makam ile karşılama yolunu tercih eder. Bu arzunun neticesinde; muhtelif hasete dayalı çekişmeler ile oldukça rahatsız edici ve şiddetli çekişme durumları gündeme gelir. Böylece; gururlanma, servetiyle böbürlenme, yalancılık, caka satma şeklindeki davranış bozuklukları da bu zararlı özgüven nedeniyle ortaya çıkar. Nefret, husumet ve didişme davranışları da, hastalık biçiminde toplumdaki diğer bireylere de bulaşır.

Malını satan kişi, sattığı şey ile böbürlenmemeli ve var ise kusurunu alacak kişiye söylemesi önemlidir. Ayrıca; mübalağalı kazanç hırsıyla, gabni fahiş yani haketmediği kar etme meylinden uzak durmalıdır. Malı alacak kişi yoksul ise onun meşakkatini azaltacak şekilde işini kolaylaştırmalıdır.

Gazzali ahlaki açıdan iktisadi insanın belirli hususlarına işaret etmektedir. Bunlardan birincisi iktisadi hayatta kişinin iyi bir niyetle yer almasıdır. İkincisi çalışan kişinin yaptığı işi sanki bir farz-ı kifayeyi yerine getirme bilinciyle yapmasıdır. Yani yaptığı işi sosyal bir görev şeklinde kabul etmesidir. Üçüncüsü kişinin iktisadi hayatı yani dünya çarşısı, ahiret çarşısına engel olmamalıdır bilinciyle hareket etmesidir. Dördüncüsü kişi iktisadi faaliyetlerinde Allah (c.c.)'ı zikretmekten geri durmamalıdır. Beşincisi çarşı ve ticarete fazla düşkün olmamalıdır. Altıncısı sadece haramlardan sakınmakla yetinmemeli şüpheli fiillerden de uzak durmalıdır. Yedincisi de iş ilişkisinde bulunduğu herkesle aralarında geçen işlemlerin seyrini kontrol etmesidir. Çünkü kendisi de kontrol edilmekte ve ileride hesaba çekileceğini düşünmesiyle daha dikkatli davranması şuuruna sahip olmaktadır (Orman 2007: 88-89).

Farabi: Temelde bireylerin hedefi maximum huzur düzeyiyle yaşamaktır. Bu gayeye hakiki anlamda varabilmek için, bu amacını destekleyecek olan etik kuralların hangileri olduğuna vakıf olması gerekmektedir. Öyleki; gerçek huzur düzeyi, ancak

bireyin yaşantısını bu kurallara uygun biçimde düzenlemesiyle gerçeklik kazanır.

4.2.3. Şehirleşme ve Ahi Teşkilatı Kuruluşu

Ahi kelimesi Arapça kökenli olup, sonradan Türkler tarafından da kullanılmaya başlandığı belirtilmektedir. Erkek kardeş manasında kullanılan Ahi sözcüğü, birinci tekil kişilerle ilgili kullanılmakta ve iyelik manası içermekle birlikte, ‘ye’ zamirinin de eklenmesiyle meydana gelen sözcüktür. Sözcük ye ekinin de ilavesiyle kardeş anlamına gelmektedir. Diğer bir yorum ise, ahi kelimesinin Arapça “ihvan”(kardeşler, dostlar, bir tarikata tâbi olanlar) kelimesinden geldiğidir (Kadri, 1927: 202).

Kurumlar ve beraberinde meslek kuruluşlarının topluma yönelik yükümlülüklerini başarılı bir şekilde yerine getirmelerinde, Ahi’lik teşkilatının önemi büyüktür. Umumiyetle eş zanaat kollarında görev yapanların iktisadi faaliyetlerinin yanında üretim ve faaliyet şartlarının belirlenmesi, mensupları ile birlikte hizmet sunulan halkın eğitilmesi, halka maddi ve manevi katkılar sunma ve sosyal güvenlik görevini yürütmektedirler.

Şirketlerin sosyal sorumluluklarının düzenlenmesine katkıda bulunma anlamında ahi teşkilatının en önemli vazifesi; faaliyet şartlarının iyileştirilmesi ile usta, çırak ve kalfa’ların aralarındaki hiyerarşik ve teamüllere dayalı bağlarının güçlendirilmesidir. Ahilik 13. YY’da bu şablonda yapılanmaya ve sistematüğini kurmaya başlamış ve aynı zamanda Türk adet ve görenekleriyle İslam Hukuku prensiplerinin özdeşleşmesine katkıları sağlamıştır (Turan, 1996: 132–133).

19. Yüzyılın bitimine gelindiğinde, sanayi zengini memleketlerde sistemleştirilen çalışan-patron-devlet eksenindeki ilişkileri regüle eden bireysel iş hukuku alanının bir simgesi, Ahil teşkilatı vesilesiyle Anadolu’da yer bulmuştur. Osmanlı’da uzunca bir dönemde; usta, çırak ve kalfa arasındaki bağlantılar Ahiliğın koyduğu örfeye dayalı hukuk prensiplerine uygun olarak yürütülmüştür. 19. YY’ın ortalarına gelindiğinde iş irtibatlarında var olan örfeye dayalı hukuk kurallarının yanısıra, Dilaver Paşa Maadin Nizamnamesi ile Mecelle’nin de yazılı hukuk kuralları uygulanmıştır. Orta sandığı şeklindeki uygulamayı başlatan Ahilik teşkilatı bugün de tatbik edilecek ve sosyal güvenlik kurumlarına örnek teşkil edecek bir muameleye imzasını atmıştır. Bu sandık üyelerine; sakatlık, yaşlılık, hastalık ve ölüm halleriyle oluşabilecek riskler için belli miktarda gelir sağlama teminatı oluşturmayı hedeflemiştir. Teşkilat ile gereksinimi olan bireylere, ödünç para verme, çalışma konusunda engelli olanlara destek sağlama

vd. uygulamaları da gerçekleştirmek suretiyle bir yardımlaşma sandığı rolünü de üstlenmiştir.

Zaviyeler bu dönemde multifunctional biçimde kullanılmış ve buralarda; meslekte karşılaşılan meseleleri istişare edip çözüme kavuşturma, eğitimler ile idareciliğin de icra edilmesiyle iş mekanlarının dışında merkezi olarak önemli bir vazife görmüştür. Ayrıca bu mekanlarda; seyahat edenler, yoksullar, fakirler ve kimsesi olmayanların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bu oluşumun manevi yönündeki güçlü yapısı olan fütüvvet anlayışıyla hizmetler sunulmuştur.

Madden ve manen hayata dair birçok konuda birlikte hareket etme ruhu olan fütüvvet ruhu, Osmanlı döneminde Moğol işgalleri ile içeride yaşanan başkaldırıları dolayısıyla Müslümanların vahdetine ve toplumun huzurunun yeniden temin edilmesine ve dağılan toplulukların tekrar devletleşmesine katkı sağlamışlardır. Sıkıntılı ve çekişmeli bir zaman sürecinde, toplumda birliğin sağlanması ve muhabbet ile dayanışmayı tavsiye ve tesis edilmesine vesile olan maneviyyat öncüleri durumdan vazife çıkarmışlar ve bunlar içerisinde Ahi Evran, Yunus Emre, Mevlana ve Şems halkın maneviyatına hitap ederek yeniden birbirine muhabbet duyan ve birlikte hareket eden bir toplumu inşası için örgütlenmiş ve bu yapılanmadaki hizmet erleri ile omuz omuza çalışmışlardır. (Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2022)

Bu maneviyyatı önceliği ve İslam iktisadı ahlak düsturları ile hareket eden liderler arasından Ahi Evran; ticaret yapanların birlikte hareket edebilmesi için beraberce zaviye ve tekkeleri birer meslek kurumuna dönüştürmüş, bu kurumlar aracılığıyla “el kâr’da, gönül yar’da” prensibiyle ticareti büyütmüş, manevi teşkilatlanmayı arttırarak İslami değerler ile ekonomi alanındaki azim ve çabalarına bereket mayası katarak ilerlemişlerdir (Yeniçeri, 1980: 146–150).

Ahilik ile lonca teşkilatlarının asıl hedefleri; İslam ümmetine faydalı olmak, topluluk meydana getirmek ve müttaki bilinciyle ticaret hayatını işler kılmaktır. Çünkü müttaki olmak yalnızca İslamın beş şartını tasdikle değil, ayrıca Allah (c.c.)’ı anmayı, tefekkür etmeyi ve O’na sürekli yönelmeyi de ihtiva etmektedir. Bu durum basit bir biçimde, irşad ve rehber olmadan yürütülecek bir yol olamaz. Bu sebeple; bu kurumlarda yolcunun yolda kendisine klavuzluk yapacak bir mürşid yani rehber ihtiyacı bulunmaktadır. Loncalarda ise, birey bir tarikata iştirak eder ve Peygamberimiz SAV’kadar irtibatlanan şeyler silsilesine ve buradan da Hz.Adem’e ve Yaratana davet eden tüm peygamberlere ulaşmış olmaktadır.

Bulunduğu cemiyete yararlı olabilmek sadece diğer kişilere dürüstlük ve dayanışmayla değil, ayrıca bir zanaat veya sanatta kendini geliştirip olgunlaşmak ve usta seviyesine gelerek, İslam Dininin prensiplerine uyumlu hayat idame ettiren cemaate de gerek gördüğünde hizmet sunabilmektir. Dolayısıyla bir sanatta kendini geliştirip tekamül etmek için de bir usta bulup, loncaya girmeyi gerektirmektedir. Böylece, çırak konumundan ustaya, usta konumundan şeyhe, o konumdan da Peygamberimiz SAV'in dostları olan Hz.Ali ile Hz.Selmani Farisi ve evvelden görevlerini yapan tüm Peygamberlere ASV giden bir bağlantı olduğu görülmektedir (Serjeant (çev. Topçugil), 1992: 147).

Lonca müesseselerini kendi aralarında irtibatlayan zincir, diğer loncalar ile aralarındaki bağlantıyı idare eden mühim bir unsur olup, şeyhler öteki loncaların müridliğine giriş merasimine (şedd) katılır ve diğer illerden gelen ustalara, ustalık belgesi verirlerdi (Serjeant, 1992: 148).

Şeyhin cezalandırma hakkı vardır. Misalen bir dokumacı şayet klasik prensiplere nazaran ürettiği kumaşı farklı ölçülerde dokuduysa, şeyh kumaşı alıp parçalara ayırıyor ve ibret olması için de Pazar yerine astırıyordu. Böylece; loncanın bir bireyi zanaatini suiistimal etmesinden dolayı suçu sabit olduğunda, şeyh onun mekanını kapatması için bir vazifeli (şaviş) görevlendirirdi. Bu esnafın mekanı; şeyh ile yaşlı üyelerin izinleri olmadan yeniden hizmete giremezdi. Misalen kuyumculardan birinin, ürettiği altına diğer bir maden karıştırıp saflığına hanel getirdiği tesbit edildiğinde, kuyumcuların şeyhi örsünü ters çevirirdi ve şeyh tekrar izin verene kadar hizmet sunamazdı. Böyle negatif olaylarda ihanet edenler ve imalattan çalanların isimleri oradaki halka da duyurulurdu. Ahilikte babalar kalite kontrolleri esnasında ürettikleri malzemeyi uygun görmedikleri ya da ilkelere aykırı aykırı bir tutumunu tesbit ettikleri esnafın ayağındaki pabucu çıkarttırıp, dama atarlardı (Serjeant, (çev.Topçugil), 1992: 155).

Ahilik teşkilatında ustalar çıraklarının yetişmesi için meslek eğitimleri vermekteyken, diğer yandan zaviyelerde de meslek gruplarının üyeleri kendi gruplarındaki üyelerin ahlak eğitimlerini takip etmişlerdir. Söz konusu eğitimler, öncelikle tasavvuf içerikli olmakta ve bu çerçevede "ahilere" kurumlarının manevi dayanağını teşkil eden fütüvvet ilkeleri talim ettirilmekteydi. Tembellik ve asalaklığı sevmeyen Ahilik teşkilatları, öncelikle helal kanallardan rızkını elde etmeyi hedefleyen ahlaki eğitimlerle üyelerinin tekamülüne katkıda bulunmuştur. Böylece; en iyi ürünü

yapmaya dikkat sarf eden ahilik, satın alacak kişileri aldatmayı engelleyecek seviyede bir “iş ahlakı” sistemi meydana getirmiştir (Ersöz, 2007: 66-67).

Ahilik ve Loncalar tüketicilerin haklarını muhafaza etme fonksiyonunu da icra etmişlerdir. Bu teşkilatlar, tüketicilerin zarar görmemesi ve oluşabilecek problemlerle durumlarda da esnafın olumsuz davranışlarının tekrarı durumunda meslekten ihraç cezalarını vermişlerdir. Böylece kaliteli standartlarda üretimin sürekliliği için, örgüt içinde vazifeli görevliler tarafından kontroller sürekli kılınmıştır (Erden, 2004: 393).

Anadolu coğrafyasında XII. ila XIII. Yüzyılda kurumsallaşan ahilik teşkilatının, hakkıyla analiz edildiğinde zamanımızda da model alınacak bir sivil örgütlenme modeli olduğu görülecektir. Teşkilatın; İslami, askeri, politik, iktisadi ve ictimati ilkelerinin, Osmanlı'nın devletleşmesinde önemli tesiri olmuştur.

Osmanlı'dan önce Selçuklu'nun kuruluş yıllarından başlayarak, sosyal ve ekonomik yaşamlarında ziyadesiyle yer edinmiş olan Ahilik teşkilatı, üyelerinin aidatları, muhtelif cezalar ve hibeler ile emanet paraların yer aldığı orta sandıkları, dikkate değer bir faizsiz bankacılık kurumu yapılanmasıyla kendini göstermiştir. Bahse konu sandıklar Osmanlı'nın son devrine değin, üyeleri ve ihtiyaç duyanlar için bir kaynak olarak hizmet sunmuş ve – bu sermayeden faiz elde etmemiştir-. Fakat, Osmanlı'nın son devrinde teşkilat içinde bazı bozulmalar meydana gelmiş ve faizli borç işlemleri yapılmaya başlanmıştır (Uçar, 1989: 30).

Loncalar XIX. yüzyılda yavaş yavaş varlıklarını yitirmeye başlamışlardır. Bu sürece, sömürgeci zihniyetin yayılmaları ile Avrupa'da imal edilen ürünlerin Osmanlı Coğrafyasına yoğun bir şekilde gelmesinin tesiri mevcuttur. Sömürge yapan ülkelerin; hammadde ve Pazar araştırmaları ilk önce coğrafyada hizmet veren imalatçılara tesir etmiştir. Diğer yandan devletlerin sömürgecilerin hakimiyetinde yeniden örgütlenmesi, vergilendirme düzenlerini değiştirmeleri, klasik otorite mahiyetinde şeyhlerin gücünü azaltıp, loncalara negatif mahiyette tesir etmiştir. (Serjeant, 1992: 158)

Selçuklu zamanında kurulmuş ve Osmanlıdaki devam etmiş bulunan Ahilik ve lonca teşkilatlarına; resmi olarak parti olan ilk parti İttihat ve Terakki tarafından son verilmiştir. İttihat ve terakki kendi zihniyetini hakim kılmak için bu teşkilatları kapatmakla kalmamış bir çok oluşumu da ayrıca tesis etmiştir. Açıkça görüldüğü üzere, XXI. Yüzyılda ehemmiyet atfedilen “birey- ahlak- tüketim-kalite- şeffaflık”

şeklindeki kıymetler, ahilik teşkilatı öncülüğünde bundan bin yıl önce uygulanmaya başlanmıştı. Loncaların ise kar payı (prim mahiyetinde) alarak, tüm mensupların sağlık ve eğitim meselelerini sistematik şekilde çözecek biçimde hastaneler ve okulları tesisi, ayrıca yer aldığı illerde toplumun sağlık, iaşe ve aynı zamanda fakirlerin iskan meselelerini de çözen kurumları tesis etmesi. Ayrıca; ISO 9000 benzeri global geçerliliği olan kalite standartlarına sahip olmaları; ahilik ve loncaların kurdukları sistemin, içinde bulunduğumuz zamanda da örnek olabilecek mahiyette bir “sosyal model” olduğunu göstermektedir.

4.2.4. Osmanlı Döneminde Para Vakıfları ve Esnaf Odaları

Bu vakıflar Hanefi alimlerinden İmamı Züferin verdiği fetvaya dayanarak tesis edilmişlerdir. Bahse konu fetva kapsamında, vakfedilen paranın işletilme usulüne dair detaylar da yer almaktadır. Ayrıca Osmanlı’da faizsiz kanallardan muhtelif ticari fonlamalar yapılmıştır. Bu manada para vakıfları da birer banka gibi hizmet sunmuşlardır. Bu vakıflar XV. Yüzyıldan itibaren Osmanlı mahkemeleri tarafından tasdik edilen, XVI. yüzyılın sonlarında da, Anadolu ve Balkanlarda dikkate değer seviyede büyüyen müesseselerdir. Bu vakıfların İslami esaslara riayeti denetlenip, kadı sicillerine kayıtları yapılmasından sonra katiyet kazanırlardı (Özcan, 2003: 60-65).

Para vakıflarının ilk örneğine Osmanlı Devrindeki siciller incelendiğinde, Edirne’de 1423 yılında Yağcı Hacı Muslihuddin eliyle 10.000 akçenin kullanılmak ve fonlamak kaydıyla vakfedilmesi işleminde rastlanmıştır. Fatih Sultan Mehmed’in eliyle 24.000 altının vakfedilmesi ve bu nakdin kazancıyla da, yeniçeri ocaklarına et alınması, Osmanlı Devletinde sultanın para vakfı kurmasına örnek teşkil etmiştir (Uzunçarşılı, 1988: 254).

Bunun başka bir örneğine bakacak olursak; sultan ve vezirlerin eliyle başkent kasaplarına nakit desteği oluşturmak üzere kurulmuş bulunan para vakıflarını görürüz. O dönemde; gıda maddesi mecburi mal kabul edildiğinden dolayı ve toplumun et pahalı olduğundan dolayı da et alabilmesi için vakıf yoluyla finansal destek sağlanmıştır. Böylece; sadece İstanbul’da Fatih devrinden itibaren, yani 1456 ve 1551 döneminde 1.161 para vakfı kurulmuştu (Döndüren, 2008: 1-4).

Para vakıflarının, fonları dört yöntemle kullandıkları bilinmektedir:

- Karz -ı Hasen (Güzel Ödünç)
- Mudaraba (Emek ve sermaye iştiraki)

- Bidaa (Vakfin fonları sadece hayır gayesiyle kullandırıp, kazancın tümünü vakfa bırakması)
- Murabaha (Vakfin elindeki nakit ile peşin mal satın alıp, vadeli olarak satarak kar sağlaması)

(Döndüren, 2008: 1-4).

Para vakıflarında Osmanlı döneminde en fazla tercih edilen yöntem murabaha olmuştur. XV. Yüzyıldan başlayarak, para vakıflarının gelişimini gösteren tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 4.1: Osmanlı Para Vakıflarının Gelişim Süreci

Tarih	Adet	Toplam Nakit (Akçe)
1456 - 1494	41	728.600
1495 - 1519	244	3.594.125
1520 - 1546	653	13.253.736

Kaynak: Döndüren, 2008: 4.

XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı coğrafyasında halkın çoğalması ve gitikçe genişleyen değişim networkü ve eylem hacmi, zamanla ticari eylemlerin daha fazla ve daha küçük tutarlarla gerçekleştirilmesine sebep olmuş ve sonuç olarak kişilerin peşin parayı muhafaza etmeye yönelik istekleri azalarak, paranın dolaşım hızı yükselmiştir (Pamuk, 1999: 127).

Osmanlıda XVI. yüzyıldan itibaren para vakıflarının önemsenmesi ve orta ölçekli kullanılan fon kullandırma irtibatlarının artışı, bu duruma bağlı şekilde izah edilebilir. Aynı zamanda; para vakıflarının, benzer hayat ve iş durumunda bulunan ve aynı risklere düşer olan grupların bireyleri arasında bir dayanışma ve paylaşım müessesesi mahiyetinde de vazife icra ettiği bilinmektedir. Misalen; yeniçerilerin Orta Sandıkları, esnaf birliklerinin aralarında kurdukları Esnaf Sandıkları ve mahalle ile köylerde tesis edilen Avarız Vakıfları, halkın bazı kısmının, aralarında kendi ortak eylemlerinin devamı ile müşterek gereksinimlerinin temini ve finansman problemi yaşayan üyelerine veyahutta akrabalarına maddi destek sağlanması gibi faaliyetleri de gerçekleştirmişlerdir. Bu cihetten bakıldığında, para vakıflarının, aynı zamanda sosyal güvenlik ve işsizlik sigortası şeklindeki eylemleri de gerçekleştirdikleri belirtilebilir. Diğer yandan; para vakfı durumuyla birlikte, aynı ilkelerle yönetilen Eytam Sandıkları

da halkın zayıf ve muhafazaya ihtiyaç duyan kısmını oluşturan yetimler için bir nevi güvenlik alanı meydana getirmiştir. Ayrıca; çiftçilerin fon gereksinimlerini çözebilmek üzere para vakıfları emsal tutularak kurulan Memleket Sandıkları da çiftçilere benzer bir hizmet sunmuştur (Özcan, 2003: 28–50).

Esnafın; kent ve ilçelerde ürettiği ürünlerle alakalı iş branşlarında deneyim kazanmış olanların oluşturduğu mesleğe dayalı organizasyonlardır. İş branşları kavramını mal ve hizmet üretimi şeklinde anlatmak uygun olacaktır. Esnaf birliklerinin bir branşla ilgili mal ve hizmet üretiminin tamamını ya da birden fazla mal veya hizmetin üretimini kapsayan bir alanı ifade etmekle beraber bunun alt detaylarına kadar üretim sahalarını da örgütlemesi sözkonusudur. Örneğin hayvancılık ve deri sektörü gibi branşların yanı sıra ayakkabıcılık ya da farklı ticaret konularında, muhtelif organizasyonlarla birlikte ahi birlikleri kurulmaktaydı. Bazı yerlerde mekana ve nüfusa bağlı olarak birliklerin bölünerek örgütlenmesi söz konusu olmuştur (Genç, 2014).

Osmanlı'nın yönetiminde meydana gelen merkezilik temayülü, Evkaf Nezareti'nin kurulmasının akabinde, vakıflar idaresinin yönetim ve kontrolüne geçmiştir ve merkezi bir idareye yönetimine yol açmıştır. Vakıfların bağlı olduğu bakanlığın, hazine birikimi yöntemiyle topladığı para, bazen idarenin hazinesinin borçlarının ödenmesi amacıyla istenen bir fon havuzuna dönüştürülmesi sonrasında vakıf modelinin işletilmesinde önemli problemlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Ta ki II. Mahmut zamanından başlayarak, Osmanlı idaresinin yönetim oluşumunda izlenen merkeziliğe dayanan siyasi erk, vakıfların yönetiminde de benzerlik göstermiştir. Osmanlı içerisinde ilkönce başkentte Vakıflar Bakanlığı tesis edilmiş, akabinde de bu bakanlığa irtibatlı biçimde, eyaletlerde Vakıflar Müdürlüğü teşkilatları organize edilmiştir. Merkezi yaklaşımla gerçekleşen bu oluşumla, vakıfların bağımsız idareleri sonlandırılmış ve merkezi idare ve kontrol sistemine tabi tutulmuşlardır (Ortaylı, 2003: 123-167).

Cumhuriyet döneminde de varlığı ile eylemlerinin Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti'nin, daha sonra da Evkaf Umum Müdürlüğü'nün yönetiminde sürdürüldüğü para vakıfları 1954 yılında Türkiye Vakıflar Bankasının kurulmasıyla sona erdirilmiş ve bu bankanın kuruluş sermayesinin önemli bir kısmı olarak para vakıflarının birikimleri kullanılmıştır (Özcan, 2003: 87–90).

4.2.5. Cumhuriyet Sonrası Dönemde İş Ahlakı

Cumhuriyet tarihinin ilk senelerinde iş yaşamına dair 3008 sayılı kanun çıkarılmış, ancak bu dönemde sosyal güvenlikle ilgili bir yasa henüz çıkarılmamıştır. Fakat; 1940'tan sonraki senelerde bu alanda da ehemmiyetli ilerlemeler kaydedilmiş olup, asıl önemli gelişmelerin 1945'ten sonrasına dayandığı görülmüştür. (Ulutürk ve Dane, 2009: 131).

Bu yıllarda Çalışma Bakanlığı'nın ihdasını müteakiben, İş Kazaları ile Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortası Kanunu, yürürlüğe konulmuştur. Aynı senelerde; çalışma ortamlarında meydana gelen kazaların çokluğu da dikkat nazarlarını celbetmiştir. 1947 senesinde çalışma ortamlarında yaşanan iş kazalarının adedinin, sigortalı çalışan adedine nisbeti % 3.5 olup, bu oran 1949 senesinde % 5'e çıkmıştır. Bu artın trend, sonraki yıllarda çoğalarak sürekli hale gelmiştir. Öyleki; 1946 ila 1949 döneminde çalışma ortamlarında oluşan kazalar ile mesleğe bağlı hastalıkların, sigorta branşlarındaki işlemleri; ortalama %4 maluliyet ve % 2 oranında da vefatlar ile nihayete ermiştir. Böylece; vefatlar ve iş yapamaz konuma gelmesi sebebiyle, iş göremeyenlere malul ve ölenlerin akrabalarına aylık verilmeye başlanmıştır (Yaşar, 2017: 226). Böyle bir sonuç ise sosyal güvenlik giderlerini çoğaltan bir seviyeye gelmiştir. 1950 senelerine doğru; meslek kazaları ve hastalıkları ile analıktan kaynaklanan sigorta modeline geçilmiştir.

1960'lara kadar devam eden süreçte; kamu idaresi erk'i, bürokratik yöneticiler ile hükümetin aralarında bir muhalefet oluşturmuştur. Bu çekişme neticesinde taşradan metropol şehirlere taşınmalar ile en sonunda gecekondularla bilinen yerleşim tarzının meydana gelmesine yol açmıştır. Söz konusu seneleri takip eden zaman sürecinde, bireylerin ve toplumun fayda muvazenesi, zamanla toplumun zararına biçimde çöküntüye uğramış ve gayr-i ahlaki tutum ve eylemlerin sergilenmesine ve halkın aşağı kesimlerinden gelen birtakım şahısların toplumun zararına, ancak kendilerine menfaat üretecek fırsatçı fiilleri gerçekleştirmeleriyle az sürede birikimler elde etmelerine zemin oluşturmuştur (Türkdoğan, 2004: 509). Akabinde gerçekleşen göçler neticesinde büyük şehirlerde yoksul halk yoğunlaşmıştır. Göç edenlerin çalışma hayatına girmeleri ve toplumda başkalarına gereksinim duymadan hayatlarını devam ettirmesiyle birlikte, sosyal yardımların yapılmasını da elzem hale getirmiştir. Öyleki kendi köyünden şehirlere bir yorgan ve bir bavullarıyla gelen ailelerin, bu şehirlerdeki hayatlarını idame ettirebilmesine katkıda bulunulması mevzu bahis olmuştur. Ayrıca;

sosyal güvenlik ihtiyacı duyan kişi sayısında 1950 senesi ve sonrasında fazlaca bir çoğalma oluşmasıyla birlikte, sosyal güvenlik sistemi kapsamında primlerini de ödeyip katkı sağlayan kişi sayısı ile sosyal güvenliğe dahil olan kişi sayısı aynı nisbetle çoğalmamıştır. 1960lı senelerin son yarısında, siyasi kayırmalar ve nepotizm meyli çoğalmıştır. Bu zamanda, hükümetlerden siyasi güç devşirerek, tepe yönetimlerdeki yakınlarından destek alarak, “hayali ihracat ve “mobilya yolsuzlukları” şeklindeki sahtekarlık türleri yaşanmaya başlanmıştır (Tarhan, vd.2006: 38). Daha sonraları ise; yoğun birikime dayalı istihlal gerçekleştiren birçok şirketin oluşumlarını farklılaştırmasıyla, devasa holdinglerin öncülleri ortaya çıkmıştır (TÜSİAD, 2009: 67). Ayrıca; sosyal güvenlik alanına göz gezdirildiğinde, 1970 yılına kadar eldeki fonların iyi yönetilmediğini görmekteyiz. Sonraki yıl Emekli Sandığına toplanan prim tutarları, ekseriyetle taşınmazların alımında kullanılmıştır. Bu sürecin akabinde Emekli Sandığının kazanç kanalları kapsamındaki plasman kısmında düşüşler yaşanmış, prim kazançlarının ise hisseleri artmıştır (Ulutürk ve Dane, 2009: 133).

Takip eden yıllarda global piyasalarda kazanç nisbetlerinde II. Dünya Savaşı öncesine benzer biçimde belirgin azalmalar ortaya çıkmış ve kapitalizmin oluşturduğu yeni krizin etkilerini bertaraf edebilmek üzere kalkınma politikalarının uygulanmaması üzerinde mutabık kalınmıştır (Ulutürk ve Dane, 2009: 121).

Bununla birlikte; ülkemizde aynı yıllarda şirketler, öğrenci oluşumları, sendika ile birçok STK sağcı veya solcu politika ağları içerisinde dahil olmuş ve uçlarda gezen ihtilaflaşmalar dolayısıyla da günden güne artan çatışmalara neden teşkil etmiştir. Yaşanan şartlar, sonrasındaki iktisadi iniş çıkışları oluşturmuştur. Bu yıllarda sermaye cenahı değerli kabul edilip, emek sahibine karşı cebir ve takip kanallarında çoğalma yaşanmıştır. Bu süreçte; 1979 yılına kadar ortaya çıkan petrol bunalımları da, girişim eylemlerinin eksilmesi ve buna bağlı olarak da iktisadi gelişimin gerilemesine yol açmıştır. Bu gelişmeler sonucunda işsizlik sorunu kendini göstermiştir (Çımrın-Kökalan ve Durdu, 2015: 67-68).

1980'lere gelindiğinde uygulanmaya başlayan çağdaş iktisadi programlarla istihlal yerine fırsatçı ve spekülatif kazançlarla ve paradan para kazanan kesimlerin çoğalmasına doğru yol alınmıştır. Sermayelerini yatırıma yönlendirenler, bu dönemde reel sektörü desteklemektense, yüksek oranlı getiri sağlayan faiz karşılığında hazine bonoları ya da repo yoluyla kazanç sağlamaya yönelmişlerdir. Bu yıllarda, aynı zamanda toplum da harcamaları çoğaltan bir tarz kazanmıştır. Bunun sebeplerinden

birincisi sekülerleşme, yani para ile gelen huzur ve hayat standartlarının yükselmesi, ikincisi de maddiyata duyulan mübalağalı arzu ve batı kültürüyle çağdaş olunabileceğine dair özentidir. Bundan sonraki süreçte uygulamaya alınan liberal politikalar ve aynı zamanda ülke dışındaki alanlarla ilişkiler, ülkedeki diğer ülkelerin markalarının adetlerinin çoğalmasına yol açmıştır. Yurt dışından gelen plasmanlar, teknik gelişmelerin kazanımları ile iş sahalarının artmasına katkı sağlayacak üretim endüstrisine değil, kazanç getirisinin fazla gerçekleşeceğine inandıkları; toptancılık veya finans sahalarına kaymıştır. Dışarıdan gelen yatırımlar ile mağazalar ve acentaların kurulmasıyla içerdeki satış merkezlerine, yurt dışı sermayenin hakimiyeti kurulmuştur. Günün sonunda halkın büyük çoğunluğu fırsatçılıkla meşgul olur hale gelmişlerdir. Üretim yapmaksızın, paradan para kazanarak istihlak toplumu olmanın yanı sıra, tembellik ile ahlak dışı yollardan gelir elde etme meyli de artmıştır. Pratik yollarla ve rüşvet ve diğer kanunsuz davranışlarla birikim yapanların sayısı artmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra; akrabalara iltimas geçilmesi “Nepotizm” aynı partiden olanların kayırılması da toplumda çürüme ve gayri ahlakilik oluşturarak, toplumun her konuda üretkenliğini düşürerek, aynı zamanda toplumun idareye karşı itimadı azalmıştır. Özellikle 1980’lerde toplumda değerlere olan bağlılık ve saygı düşüş trendine girmiştir (Özbilen, 2001: 1-2).

Bu yıllarda büyük yolsuzluk olayları yaşanmış olup, bunların başlıcaları; F-16 muharip uçakların alımındaki rüşvet vak’ası, İstanbul Bankası’nda yaşanan sahtekarlık, Jaguar meselesi, Karayolları, İSKİ, İLKSAN ve TÜRK BANK yolsuzlukları ile hayali ihracat konularında yaşanan yolsuzluklar şeklinde vuku bulmuştur. (Tarhan, vd. 2006: 40).

Takip eden senelerde iş imkanlarının azalması ve kayıt dışı işçi çalıştırılması ile aynı zamanda esnek çalışma yöntemlerinin çoğaldığı görülmektedir. Bununla birlikte; popülasyonda artış meydana gelmiştir (İlk defa 1994 senesinde Dünya Bankası “Yaşlılık Krizini Önlemek” adlı bir çalışma gerçekleştirip, yaşlanmanın gelecekte oluşturacağı sosyal güvenlik meseleleri de bu çalışmada yer almıştır). Yaşanan gelişme sosyal güvenlik anlamında nitelik ve nicelik olarak yozlaşma oluşmasına yol açmıştır. Bu trend aynı zamanda global coğrafyada da bir dönüşüm sürecini başlatmıştır. Bunun ilk misali; 1980’lerin başlangıcında, sosyal güvenlik sistemini neoliberal yaklaşımla bir kere daha yeni bir form kazandıran Şili ülkesi’dir. Şili’yi takip eden başka ülkeler de olmuştur. Ülkemizde sosyal güvenlik meselelerinin bazıları hususiyetle nüfusa dayalı unsurlarla ilgiliyken, diğerleri de finans dünyasına

dair yapısal anlamda olmuştur. Finansman sahasında; ödenecek primlerin yakın periyotlarla affedilmesi, primlerin ödenmesinin güçleşmesi, idarenin bu konuda destek sağlamaması ve ayrıca kurumlara prim karşılığı kabul edilmeyen sosyal yardım zammı vs tediyelelerin de salınması gibi durumlar, yaşanan meselelerin sebeplerini meydana getirmiştir (Ulutürk ve Dane, 2009: 121-134).

1990'lı yıllara gelindiğinde tüketicilere yapılan fonlamanın büyümesiyle tüketim alanında büyük gelişmeler olmuş ve bu dönemde yüksek hızla artan trendler dış alım ve anı zamanda tüketim malı ithalatı şeklinde gerçekleşmiştir. Batıyla ilişkileri geliştirip, onlar gibi modernleşme hedefiyle hareket edilirken, "Bir lokma, bir hırka felsefesinden" ziyade "harca ki mutlu olasin" mantalitesini tercih eden halkımız, acıdır ki üretim yapmayı tam olarak kavrayamadan, sadece gider ve harcamalarla büyük bir arzu ile iştiğal etmeyi benimseyen ve bu konuda kendisini haklı hissedenlerin çoğalması söz konusu olmuştur.

Biriktirme ve yatırım döneminin dumura uğradığı ve kendini gelirine göre ayarlama döneminin bittiği, aynı zamanda kredi kartlarının harcama rahatlığıyla gelirinden daha çok harcamaların yapıldığı bir süreç yaşanmaya başlanmıştır.

Bu yıllarda aynı zamanda iş bulamama ve gayri kaydi işe alımların arttığı gözlemlenmiştir. Ayrıca; gayri kaydi işe alımların, sosyal güvenlik kurumlarına ödemelerin azalması dolayısıyla negatif etkilenmesi de söz konusu olmuştur. Özellikle; 1989-2006 yıllarında işe alımlar 1,6 kat artmasına rağmen, kayda alınmayan işe alımların iki kat çoğalması dikkatleri çekmiştir (Ulutürk ve Dane, 2009: 133).

Eski dönemlerde borçlanan kişilere hoş bakılmadığı ülkemizde, otuz yıl öncesine kadar on bin adetten daha az olan kredi kartı sayısı BKM'nin 2020 sonu istatistiğine göre yetmiş bir milyon adedi geçmiştir (BKM, 2022).

Ayrıca; kredi kartları harcamalarına dayanan borçlanmalar da günden güne çoğalmaktadır. Kredi kartlarının fazla orandaki faizleri sebebiyle borçları zamanla artış gösteren vatandaşlar, borçlarını yeni borçlar alarak ödemeye çalışmaktadırlar. Ara çözüm olarak da bir kredi kartından para çekip, diğer kartın ödemesini yapmayı uygulayanların sayısı da artmaktadır. Bu durumda da; borç ödemelerini erteleyebilmek üzere daha yüksek faizlerin ödenmesine katlanılmaya başlanılmış olup, bu borç açmazı zamanla insanları borç çıkmazlarına daldırdığı görülmektedir. Borçlarını zamanında veya hiç ödeme imkanı olmayan ve geride kayıp kabul edebilecek bir şeyi bulunmayan

insanlar, nihayetinde psikolojilerinin çöküşüyle ve kıskançlıklarıyla diğer insanlardan çalmaya ve sahte yollarla kolay para kazanmaya yönelmiştir. Kredi kartı ile yaptığı harcamaların ödemelerini yapamayan bireyler, daha fazla harcama sarmalına düşmüş, israf yapmaya özendirilmiş ve en sonunda da borçlarını ödeyemediği radde de faiz illetiyle baş başa kalmıştır.

Bu nedenle; ülkemizin global arenada kayıtlı olan endeks verilerinde iş etiğine dayalı tutumlarının iyi durumda olmadığı görülmektedir. Kaldı ki 2009 senesindeki veri sıralamasında ülkemiz yolsuzlukta 180 ülke içerisinde 44. Sırada görülmektedir. 2020 senesinde Dünya Şeffaflık Örgütü'nün ilan ettiği yolsuzluk görünümü verilerinde Türkiye 180 ülke arasında 91. Sırada yer almıştır. Böyle bir sonuç; kontrol, inceleme, şeffaf hareket edebilme ve hesaba hazır olma anlamında birçok meselede sıkıntılar görüldüğü gerçeğini gündemde tutmaktadır. Ahlaki kurallara riayet ve tutum prensiplerinin tesbiti ve uygulamaya alınması amacıyla, 2004 senesinde Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun çalışmaya başlaması, yeni ancak kâfi derecede iyileşme sağlayacağına kanaat getirilemeyen bir başlangıç oluşturmuştur (Tabakoğlu, 2009: 220).

2008 yılında gerçekleşen bunalım incelendiğinde, iş ahlakı anlamında birçok meselenin temel sebebini içerdiği görülecektir. Finansal problemlerle baş başa kalan şirketlerin içerisinde bazı negatif durumlar yaşanmıştır. Firmaların, iş ahlakı alanındaki etkileri göz ardı edilemez. 2008 tarihli İGİAD İş Ahlakı Raporunda firmaların bu konudaki tesirleri, kendi çevreleriyle kurdukları irtibatlarına bakıldığında aşağıdaki biçimde farklılık gösterebilmektedir (İGİAD, 2008: 29-41)

- Firmaların yakın çevrelerine olan tesiri, tabii ortamlara olan tesirleri, ekolojik çevreye yapılan zararlı etkiler ile sosyo kültürel ortama olan tesiridir, bu tesirler ahlaki olarak kendi aleyhinde oluşan negatif tanıtım ve kültürel bozulmalara yol açan muameleler olarak gerçekleşebilmektedir.
- Firmaların kendi sektörlerinde yarıştıkları rakip firmalara olan tesirleri çerçevesinde; onları kötüleme, kendilerini kıyaslama ve haksız rekabet ile akitlere uymama, gayri kaydi istihsal ile mafya gibi hareket etme ve monopol olabilmek için yapılan ezici tutumlar biçiminde ortaya çıkabilmektedir.
- Kendi çalışanlarına olan tesirler olarak da; ücretlerin vaktinde ödenmemesi ve çalışanları arasında nepotizmin uygulanmasıdır.

- Firmaların müşterilerine olan tesirlerinde, müşteriye tam olmayan ürün vermek, yahutta doğru beyanda bulunmamak veya ısrarla müşteriye baskı uygulamaktır.
- Firmaların kamu kuruluşlarına olan etkilerine bakacak olursak, rüşvet ve bu konudaki muameleleri kısa sürede çözmek amacıyla lobi temayülüne girmektir.

Aynı rapordaki veriler incelendiğinde; ülkemizde en fazla görülen etik sorunlarının sık karşılaşılması sırasına göre; rüşvet alıp verilmesi, sahte evrak düzenleme, randevu için verilen sözlere uyulmaması, satıştan sonraki garanti ve hizmetlerde dürüst olunmaması, bayilerin by-pass edilerek satışın tercih edilmesi ve son olarak da gayri ahlaki davranışlarla b b rlenilmesi şeklinde gerçekleşmesi söz konusu olmuştur. Çoğunlukla ahlaki bozulmanın yaşandığı sektörler tekstil ve bankacılık olup, kamu idaresine yönelik mesuliyetlerin ifasında sıklıkla ortaya çıkan üç ahlaki zafiyet ise, dolandırıcılık (daha çok bankacılık, dayanıklı tüketim ve inşaat alanlarında), sahte evrak düzenlenmesi (en çok tekstil alanında), ve kayıt dışı istihdam (en çok; tekstil, bankacılık ve finans ile dayanıklı tüketim alanlarında) şeklinde ifade edilmiştir. İş insanları arasında sıklıkla görülen etik sorunlar; diğerlerinin başarılarını kendisininmiő gibi göstermektir.

Son dönemde global arenada yaşanan ekonomik bunalımların, maddiyata doymayan bir seküler anlayış ile hesapsız servet elde etme hırsı ve harcama alışkanlığı sebebiyle ortaya çıktığını belirtmek yerinde olacaktır. Yaşanan en son ekonomik bunalımın küçük firmalara da negatif tesir etmiş olduğu ve bu nedenle kapısına kilit vuran firma adedinde fazla nisbetle artış gözlendiği bilinmektedir (İştar Işıklı, 2020).

4.3. İslam Ekonomisinde Ahlak Sahibi İnsan, Homoislamicus

Allah (c.c.)'n n ipine sımsıkı sarılan homoislamicus insan rolü, toplumda İslam insanı olarak kabul edilmeli ve onun gelişimi ve toplumda çoğalmasına katkı sağlanmalıdır (Zaim, 2007: 112).

Bu rol modelin uygulama alanı yalnızca iş sahası olmayıp, aynı zamanda politika, eğitim ve diğer tüm yaşam alanları olmalı ve nihayetinde kamil insan seviyesine konumlanılabilmelidir.  nk  kamil insan, işinin tüm gereklerini bilen ve işini iyi yapan, global tüm değerleri iş hayatında sergileyebilen, İslam ahlakıyla donanmış kişiyi anlatmaktadır. Bu deyiő, İslam dairesinde yaşasın veya yaşamasın tüm toplumları kapsamakta ve çalışma yaşamında tabi olması gerekli ilkeleri ifade

etmektedir (Zaim, 2012: 18). Halil Zaim'e göre erdemli insan; kendi çalışma yaşamında yanlış ile doğruyu fark edebilen ve bu alanda seçim yapabilen, hem kendisi ve hem de bulunduğu toplumun faydası yönünde hareket eden insan olarak tarif edilmektedir. Bu insanın iki orijinal hususiyeti vardır, bunlardan ilki ahsen'ü amela (işini en iyi şekilde yapmak) ve İslam ahlakı ile ahlaklanmaktır (Zaim, 2010: 5).

4.3.1. Homoislamicus Kavramı ve Tarihçesi

Homoislamicus; Sabahattin Zaim'e göre Allah (c.c.)'ın ipine sıkıca bağlı insanı, yani kamil insanı ifade etmektedir (Zaim, 2007: 150). Hossein'e göre, homoislamicus, adaletli, hayır sever, sosyal sorumluluğunun bilincinde, kolay kazançtan ve israftan uzak duran, toplumun çıkarını isteyen bireydir Homoislamicusların olduğu yerler ekonomik ve sosyal anlamda refah ve huzurun bulunduğu mekanlardır. Maddi kalkınma için manevi kalkınmanın gerekliliğine Necmettin Erbakan da değinmiştir. Ona göre maneviyatı olmayan kimseler kendi çıkarını düşündükleri, helal-haram demedikleri için toplumun kalkınmasını engellemektedir. Erbakan, kalkınmada ahlak ve maneviyatın şart olduğunu ve manevi değerlerin artırılması için din adamlarının sayısının artırılmasını savunmuştur (Ersin ve Yıldırım, 2016: 141-155).

Homoislamicus davranış sahibi bireyler farklı akademisyenler tarafından farklı isimler ile isimlendirilmiştir. Yeryüzünün Halifesi, Tebaa gibi terkiplerin yanı sıra Sabahattin Zaim "kâmil insan", Halil Zaim "erdemli insan" ve Faruk Taşçı "AHMET" şeklinde ifade etmiştir. Ahmet modelindeki AH, ahlaklı insan modelini ifade etmekte ve homoislamicus insanı anlatmaktadır. Yalnızca; insanın sadece ahlaklı olması bir şey ifade etmemektedir. Ahlaklılık halini insanı kamile dönüştürecek ek özelliklere ihtiyaç vardır. Bunun başında kişinin bilgili olması gelmektedir. Ahmet'teki ME mesleki teknik eğitimi işaret etmektedir. Gazzali'nin de İktisat Teorisinde (Orman, 2002) belirttiği "hikmet" değeri de bir anlamda eğitilmiş olmayı işaret etmektedir. Çünkü hikmetli olmak demek doğru ile yanlış ayırt edebilmektir. Kişi sadece ahlaklı olup, doğru ile yanlış ayırt edemezse gerçek anlamda "kâmil insan" olamaz. Ahmet'teki T ise temsili işaret etmektedir. Yani insan bilgili ve ahlaklı olduğunu bir şekilde temsil etmelidir. Yani bir manada Sabahattin Zaim'in değerler teorisinde belirttiği eşref-i mahlukat seviyesine erişmesi beklenmektedir (Taşçı, 2012: 177-199). Sabahattin Zaim, Ahmet Tabakoğlu, Mehmet Asutay ve Asad Zaman'ın homoeconomicus modelindeki insana karşı kullandıkları Homoislamicus davranış modelindeki insan ile karşılaştırılması, Tablo 4.2'de özetlenmiştir.

Tablo 4.2: Homoislamicus Davranış Modelindeki İnsan İle Karşılaştırması

Kişi/Model	Bilgi Anlayışı	Kullanılan İsimlendirme	Rasyonellik	Objektivite	Fayda/Kâr
Neoklasik Model	Pozitif bilgi. Akılcı, soyutlayıcı ve Tümdengelimci yöntem izlenir.	Homoeconomicus	Rasyoneldir	Değer yargılarından bağımsız nesneldir.	Max. Fayda/Kâr
Sabahattin Zaim	Değer yargılarıyla (Kur'an ve Sünnet) ilişkili bilgi anlayışı tercih edilir.	Homoislamicus	Salt dünyevi rasyonellik değil uhrevi rasyonellik de hesaba katılır.	Değer yargılarıyla birlikte nesneldir.	İslam Hukuku ve ahlâkı çerçevesinde Fayda/kâr hedeflenmektedir.
Ahmet Tabakoğlu	1.Beş duyu 2.Akıl 3.Sadık Haber* (Kur'an,Sünnet)	'Müslüman' 1 tercih etmiştir	Allah (c.c.)'a güvenen bir rasyonalite	Mantık inancı zorunlu kılar. Değer yargılarından bağımsız nesnellik mümkün değildir	Âdil kâr/fayda ve kanaat anlayışı
Mehmet Asutay	Kur'an ve Sünnet temelli bir bilgi anlayışıdır.	Homoislamicus Tabaa'ya (Tebaa/Tabi)	Mutlak rasyonellik (dünya ve ahiret mutluluğu)	Bilgi anlayışı gereği kutsala atıf yapar. Değer yargıları içerir.	Ahlaki değerler ve manevi (dini) değerler belirler.
Asad Zaman	1.İnsan bilgisi 2.Teknik bilgi 3.Hikmet Bilgisi* Kur'an, Sünnet (Hepsi iç içedir)	Homoislamicus	Sadece akıl yoluyla seçim yapılmaz. İlahi Kaideler ve Sünnet'de tercihleri belirler.	Taraflı ve Ahlaki değerler ve manevi (dini) değerler belirler. dönüşümün parçasıdır.	Diğergâm tüketim ve üretim. Paylaşımçı ve dayanışmacı 1 anlayış (süreç odaklı)

Kaynak: Yenice, 2020: 151.

İslam ekonomisi alanında kişinin doğasını anlatma amacıyla yapılan ilk inceleme eseri olan Perspektif; Al Faruqi, Nasır, Şeriati ve Mutahharinin yaptığı incelemeleri ve Eaton, A. Rauf, Rahman, El Neccar ve Izutsu'nun yaptığı çalışmaları kapsamaktadır. Yapılan çalışmada bir sembol kavramın literatür bağlamında detayları tartışılmıştır. Burada İslami yönüyle insanın sosyal veya bireysel anlamdaki varlığıyla ele alınması söz konusu olmuştur. Ayrıca; insanın tabiatının incelenmesi de bu konudaki araştırmaların zeminini teşkil etmektedir. Bu durum İslam ekonomisi alanındaki

katkıları ve ayrıca modern islam ekonomisi çalışmalarında İslam ekonomisi konusundaki kazanımları göstermektedir. Homoislamicus'u eleştirenler, bilginler ve ekonomik insanın İslami bakış açısıyla dünyeviliği ve ekonomiye bakışı yönleriyle konuyu tartışmaktadırlar. Homoislamicus'u eleştirenler, bu kavramı, insan olmayan hayali bir varlık olarak tanımlarlar. Gerçekte bu kavram vardır ve geniş kapsamlı teorik iddialar da ampirik destekten yoksundur (Kuran, 1983, 1995).

Homoislamicus'un hatalı varsayımlara dayalı olarak geliştirildiği söylenmektedir. Kişinin doğuşundan kaynaklanan mevcudiyetinin müsbet taraflarına odaklı hareket etmek ve onu ekonomik rol sahibi olarak görmek, tercihlerinin etkilenmesinde sosyal dinamiklerden etkilendiğini göstermektedir (Mahyudi, 2016).

Modern sanata yansımayan yönüyle sadece otüpiik bir kavramı temsil ettiği şeklinde tanımlama da söz konusudur. Bu çerçevede iş ortamında kavramın konumu, retorik ve gerçeklik arasında olağanüstü bir boşluk oluşturma şeklinde tanımlanmıştır (Farooq, 2011: 58). İkinci grup Mannan (1983), Arif (1985), Hosseini (1992), Chapra (2000) ve Zarqa (2003).

Yapılan inceleme ve araştırmalar ekonomik görünümün tabiatını göstermeye ve ekonomik insanın bir rol modeli olan Homoeconomicusun bir anlamda izahı konumundadır. Bu konudaki tartışma, hem tartışmanın mantığından etkilenmekle birlikte aynı zamanda klasik iktisatta tanımlanan ekonomik insanın davranışları, eğilimleri ve özellikleriyle homoislamicus seviyeye ermesiyle maksada ulaşır. İslami olarak fayda ve rasyonalite bu kavramın paradigmasının değiştirilmesiyle elde edilir. Diğer gruptaki çalışmalar; Asutay (2007), Furqani (2015a, b), Mahyudi'nin çalışmalarında yer almaktadır. Müslüman ülkelerde ekonomik aktörlerin tabiatının incelenip tartışılmasında yeni yaklaşımlar ve ekonomiye yeni bakış açıları kazandıranlar ise; Mahyudi ve Abdul Aziz (2017) ve Aydın ve Khan (2021) olarak bilinmektedir. Bahse konu kanaat önderleri söylemlerinde yeni bir bakış açısı kazandırmayı başarsalar da, yaptıkları çalışmaların kendilerinden sonra da ciddi çaba ortaya koyulan, yeni gelişmeleri ve güncellemeleri de içeren çalışmalarla takip edilmesi gerekmektedir. İslam ekonomisinde temel kavramları geliştirmek ve güncellemek İslam iktisadının bilimsel bir disiplin şeklinde geliştirilebilmesine destek sağlayabilecektir. Geliştirme zorunluluğu; ekonominin tabiatına dair kapsam genişlemesinden itibaren epistemolojik kaynaklarından doğarak, İslam ekonomisinin mikro temellerini inşa etmek üzere belirgin hale gelmiştir (Arif, 1985; Mahomedy,

2013; Wahbalbari ve diğeri, 2015; Furkani, 2021). Bu sebeple bu makale, tartışmanın tabiatını ortaya çıkarıp, tartışmayı genişletmeye çalışmaktadır. Birincil kaynak olarak Kur'an'a dayanan, İslami perspektifte etik değerleri temsil eden, ayrıca ekonomik faktör olarak, İslami epistemolojik geleneğinde oluşan bilgiyi yaşayan bir model olarak Homoislamicus kavramı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla; bu kavram, İslami etik öğretilerini, ekonomik eylemlerde tasvir etmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar; Kur'ânî yaklaşımı kullanarak, tüm boyutlarını uygun bir şekilde yakalayacak olan kapsamlı bir konsepti ortaya çıkaracaktır. Homoislamicus gerçeği; kişinin fitratı, tabiatı ve huzur arayışı, aynı zamanda dünyadaki diğer varlıklarla olan alakasını gösteren ekonomik zemindeki ayetleri araştırıp, insanın nasıl ve ne amaçla yaratıldığını sorgulayan, yani insanın varlık nedenini araştırarak, toplumla nasıl etkileşimde bulunması gerektiğini gösteren ve onun iyiliğini temin edecek iyilikleri içeren teşkil eden bir derinliği oluşturur. (Furqani, H. and Echchabi, 2022: 206-220.)

İslam dinine göre insanlar ekonomik yaşamlarında homoeconomicus yani iktisadi adam şeklinde yaşamamalıdır. Bilakis “Allah (c.c.)’ın ipine sınımsız sarılıp ayrılmayan” tipinde bir İslam insanı (homoislamicus) rol modeliyle hareket etmelidir. Bu İslam kişi’si, ekonomik faaliyetlerinde; fitratında var olan ve kendi ben merkezli olmasının özellikleri olan sadece kendini memnun etme ve menfaatlerine dayalı tüm hislerini tatmin edebilme yerine, Allah (c.c.) .’nün onun eşref-i mahlukat seviyesinde yaşaması için vaz ettiği esaslar ve ölçülerle hayatına şekil vermeye çalışan kişidir. Bunun için kişinin geliştirilmesi ve öncelikle Kuran ve Sünnet ilmine dayalı eğitimleri alması, akabinde de tutum ve sergilediği tüm eylemlerinde bu donatıyı uygulaması önemlidir. Çünkü Bakara süresinin 2. ayetinde “Bu kitab ki; doğruluğunda şüphe yoktur. İnananlara kötülüklerden korunmak için yol göstericidir.” Bahse konu hakikat net biçimde izah edilmektedir. Müslüman için İslam dini onun; dünyadaki tüm yaratılıştan gelen eğilimlerini, mana aleminde terakkisine zemin oluşturma ve hem maddi ve hem de manevi açılarından entegre ve destek sağlayan külli kaideler sunmuştur. Bu entegrasyonla tüm yaşamına şekil veren insan, kapitalist mantalitedeki kişi yerine Müslüman insan rol modeliyle yaşamını düzenler ve aynı zamanda sorumluluğunu taşır. Öyleki İslâmi ölçü bağlamında ekonomik eylemler, ağırlıklı ekonomik kurallarla ve belirli kanallara yönlendirilmiştir. Buna göre; Müslüman kişi rol modeliyle gelişim sağlanması amacıyla ve öncelikle İslamın değerlerini öğrenmesi ve bunu da adım adım eylemlerine yansıtma amacıyla azim göstermesi istenmektedir.

Bu da; sadece irfan ve öğretimle ve ahlaklı duruş ile devamlı kılınabilir. Bundan sonraki aşamada; İslami ölçülerle, istihsal, istihlak, paylaşım ve farklı eylem sahalarındaki insan tavırlarına dair kurallara dayalı ölçüler gerek Kuran ve gerekse Hadisteki karşılıklarıyla anlatılacaktır (Esen, Koç, Çakır, 2008: 61-63).

4.3.2. Homoeconomicus ve Homoislamicus'un Özellikleri

Homoeconomicus sadece kendi çıkarlarını (hazlarını) kollayan bencil insandır. Kapitalizm ve sosyalim maddeci yani materyalist dünya düşüncesine hakimdir. Ancak; dünyaya düzen verme biçimleri farklıdır. Maddi saiklerle hareket eden iktisadi insan modeli her ikisinde de homoeconomicus olarak bilinmektedir. Dolayısıyla Marks bu modelle ilgili teorik bilgilerini Ricardo'ya dayandırmış, ancak kendi homoeconomicus insan modelini, yani Marksizmi bizzat oluşturmuştur. İslam ekonomisi bağlamında homoislamicus insan Allah (c.c.)' . nün ölçülerine bağlı olan, Peygamber SAV'in sünneti üzerine yaşayan, icmai ümmete ve İslam bilgilerinin fetvaları ve tavsiyelerine uygun olarak davranışlarını düzenleyen insandır. Yani Kuran'da mealen; Allah (c.c.) . 'nün ipine (yoluna bağlanıp, ondan hiç ayrılmayan) sınıksız sarılan ve onun nimetlerine şükür ve hamd ile yaşamını devam ettiren kişi olarak tarif edilmiştir (Zaim, 1994: 101-112).

Kişinin eşref-i mahlukat bir kul olarak İslami Değer'lerle yaşantısına şekil vermesi ve ekonomik tüm faaliyetlerini de bu değerlere uygun olarak gerçekleştirmesi, homoislamicus model şeklinde isimlendirilmektedir. Bunun tersi olan kapitalist anlayışta ise homoeconomicus yani bireysel, fırsatçı ve ben merkezli hareket eden insan modeli ve aklına inanarak ve güvenerek hareket eden insan modeli söz konusudur. Bu insan; değerlendirme, analiz ve yargılama yeteneklerini haiz olan akıl nimetinden istifade etmektedir. Onun yetenekleri sadece zihni ve aklıyla kayıtlı olmayıp, gönül donanımıyla Allah (c.c.) . 'nü tanıma ve kendisine verilen birçok zenginliğin de bilincindedir. Kendi iç dünyasını ve varlığının gayesini bilen ve tanıyan, Allah (c.c.) . nü de tanır Hadisi şerifinin hikmetiyle kendi iç varlığına vakıf olması söz konusudur. Dolayısıyla homoislamicus insan doktriner hakikatlerin de bilinciyle hareket eder, yeryüzünde yaşar ama gönlü uzaklarda ve kendisine klavuzluk eden mesajın peşinde ve takibindedir. İnsani yeteneklerle sınırlı hareket etmeyip, varlığını olgunluk derecesine erdirmeye manevi hakikatlerle ve değerlerle meşgul olmaktadır. Bu model; kendi nefsinden başkasına karşı hesap vermek istemeyen, karakteri bozuk ve sürekli hata yaparak özür dileyici konumda olan homoeconomicus insan modelinden

tamamen farklıdır (Nasr, 1994: 15-27).

Homoslamicus insan modeli iktisadi faaliyetlerini icra ederken üç türlü kazanç elde edebilir. Bunlar; maaş, kira ve kar şeklindedir. Gelirlerini kazanması esnasında;

- Meşru olmayandan kaçar ve helal dairesine uyar, helal kazançla kifayet eder, meşru olmayan kazancın yasaklandığının şuurundadır. (Nisa, 29-30).
- Gelirlerini, faize değil, kesinlikle emek üzerinden ve risk unsuru bağlamında elde eder.
- Kolay ve riske girmeden kazanmayı hedefleyip, para üzerinden para kazanmanın meşru olmadığını bilincindedir (Faiz yasağını bilir).
- Toplumda elde edilecek kazanç ve gelirler açısından aynı imkanlara sahip olunamayacağını kabul eder.
- Şansa dayalı ve zahmet içermeyen kumar vs. gelir yollarını tercih etmez ve meşru olmamasına dikkat çeker (Maide, 5/90, 91).
- Faizin haram ve sadece ticaretin helal kılındığı (Bakara, 2/275), ancak kayıtdışı ve spekülatif kazanç yollarının haramlığını ve kim bu konuda davranış sergilerse sadece haram yolu tercih ettiğinin şuurundadır.

Öncelikleri kendi gereksinimleri için tüketimini yapar ve;

- İhtiyacından fazlasını paylaşır,
- Altın, gümüş gibi kıymetli madenler alıp saklamaz, (iddihar, kenz),
- Diğer Müslümanlara borç ve karz verebilir,
- Yeni girişimlerle birikimlerini üretime kanalize edebilir.

(Esen, Koç, Çakır, 2008: 61-63).

4.3.2.1. İşveren Olarak İslam İnsanı Davranışı

Kendi işini yapan Müslüman tacir veya esnaf; hizmet, ziraat, ticaret ya da sanayi kesiminde bir iş ile kazancını elde ediyorsa, kişilerin mülkiyet haklarının devletin güvencesi altında altında olduğunun bilinciyle çalışır. Yaptığı işlerin sonucunda meşru zeminde kazanacağı gelirlerinin kendi nesline miras kalacağına güvenir. Buna göre: devletin çalışmalarına karışmayacağını bilerek ve geleceğe öz güvenle bakıp, çalışmasını meşru kanallardan temin etmesinin gerekli olduğunun şuuruyla hareket

eder.

Tüm kazançlarının Allah (c.c.) nün nasib ettiği kanallardan ve tutarlarla nasib olduğunu kabul edip, kendi çalışması ve çabası sonucunda gerçekleşmediğini kabul ederek, bu konuda kadere ve Allah (c.c.) nün hükümleriyle her olayın gerçekleştiğine iman eder. Çünkü Allah (c.c.) Bakara süresinin 269. âyetiyle “O, tercihini doğru yapana hikmeti verir. Kime hikmet verilirse, ona çokça iyilik yapılmış olur. Bu bilgiyi sağlam duruşlu (ulü’l-elbâb) olanlardan başkası elde edemez” seçimini doğru yönde yapan kişilere, önce hikmet ve sonrasında da aklını kullanmasıyla da bereketle bol rızık ve birikim nasib edeceğini belirtmektedir. Nasib ve Allah (c.c.)’nün nasiblendirmesi dışında, sadece kendi isteğiyle insanların bir şey elde edemeyeceği ve bu (bol kazançla) sınav modelinin sadece İlahi karara bağlı olduğu gerçeği; Nisa süresinin 134 “Kim dünyalık isterse bilsin ki dünyalık da ahiret kazancı da Allah (c.c.) katındadır. Allah (c.c.), dinler ve görür” ayeti ve Ali İmran süresinin 109 “Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah (c.c.)’ındır. Bütün işler, Allah (c.c.)’a arz edilir. Dolayısıyla insanlar Allah (c.c.) nün izni dairesinde ve ona bağışlamasıyla maddenin emanetçisidir. Bilakis; Ra’d süresinin 26. “Allah (c.c.), düzenine uyan ve gerekli güce sahip olan için rızkı yayar da daraltır da. Onlar da dünya hayatıyla mutlu olurlar. Dünya hayatı ahirete göre sadece bir kez yararlanmadır” ayetinde buyurulan sınırlamaya tabi olmalıdır. Böylece; müslüman patronun, aslında kendi nakit birikimlerinde ve mallarında, diğer Müslümanların da hakkı bulunduğu şuurunda olması ve buna binaen de kendi üzerinde ihtiyacı bulunanlar paylaşım vazifesinin bilincine varması gerekmektedir. Bilakis Allah (c.c.).. Zariyat süresinin 19. “Mallarından, isteyenlere ve yoksullara pay ayırırlar” Ayetinde bu konuda paylaşım görevinin gereklerine göre hareket edilmesini hatırlatmaktadır. Allah (c.c.) dinler ve görür” emredilen ölçülerine uyarak, idaresi esnasında adaletle hareket etmesi ve özellikle istihdam sağlarken işe göre insan kaynağı temin etmesi ve Peygamber SAV’in “Üç kimse vardır ki, kıyamet gününde onların hasmıyım. Bunlardan biri, işçiyi çalıştırdıktan sonra, ücretini tam olarak vermeyen kimsedir.” hadisinde yer alan emri doğrultusunda; çalışanlarının haklarını gözetmesi, maaşlarını hakettikleri tutarlarla ve vadelerinde ödemesi ve çalışanları arasında fark gözetmemesi gerekmektedir.

Ayrıca; Müslüman patronların; işçilerinin üzerlerindeki yükleri gücüne uygun biçimde ve Peygamberimizin “onları, güçlerinin yetmediği şeylerle mükellef kılmayınız” emrini hatırlayarak düzenlemesinin uzun soluklu faydaları olacağı bilinmektedir.

Müslüman iş adamlarının; işlerini yürütürken “Mallarınızı, aranızda haksız sebeplerle yemeyin” Hadisinden hareketle; manipülasyondan, fırsatçılıktan, spekülasyon girişimlerden ve monopolcü temayüller ile rüşvetçi ilişkilerden kaçınmasının İslami Değerler ışığında, iş ortamının katkı sağlayacağı bilincinde olması, ayrıca; kasıtlı olarak diğer insanların malvarlıklarını elde etmek üzere gerçek dışı sözler sarf edilmemesi ve Bakara süresinin 275 ve 278. Ayetlerinde emredildiği üzere faizli işlemlerden kaçınması beklenmektedir.

Diğer yandan Müslüman iş adamlarının Bakara süresinin 254, 261, 267, 272, 274 ayetleri ile Enfal süresinin 3 ve Ra'da süresinin 22, İbrahim Süresinin 31, Hac süresinin 35, Kasas süresinin 77, Secde süresinin 16 ve Fatır süresinin 29. ve 30. Ayetlerinde belirtildiği bağlamda, tüm harcama ve giderlerini Allah (c.c.) .'nın ölçüleriyle belirlediği yolda sarf etmeyi göz ardı etmeyeceği öngörülmektedir

Sözünde doğruluktan ve dürüstlükten ayrılmayan tüccarın; Peygamberler, sıddıklar ve şehidlerle birlikte olacağı va'dine uygun hareket etmesi (Tirmizi) ve aynı anda Bakara süresinin 195. Ayetiyle “Allah (c.c.) yolunda harcayın, kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. Her türlü hareket ve davranışınızda dürüst olun. Çünkü Allah (c.c.) dürüstleri sever” emredilen çerçevede hareket etmesi İslami Değerlere uyumunun göstergelerinden biri olacaktır. Diğer yandan siyaset ve iş dünyasında gücü elinde bulunduran Müslümanların Hac süresinin 41. Ayetinde “Onlar, (o müminler) ki, eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirsek namazı kılarlar, zekâtı verirler, iyiliği emreder, kötülüğü yasak ederler. Bütün işlerin sonu Allah (c.c.)'a varır” buyurulduğu üzere; yaşamlarının bütünüyle düzenli ve dengeli olması, ayrıca namazları, zekatlarını eda ile emri bi'l ma'ruf ve nehy'i ani'l münker bağlamında da sürekli olarak salih amelleri rol model olarak yaşayıp, yine kendi nefsiyle kötü davranış ve yollardan uzaklaşmalarının önemi ve gerekliliği anlatılmaktadır.

Bu ayette ayrıca; toplum ahlakını da sürekli geliştirip, muhafaza eden güç sahiplerinin kıymetlerine de işaret edilmektedir (Esen, Koç, Çakır, 2008: 61-63).

4.3.2.2. Yatırımcı Olarak İslam İnsanı Davranışı

Müslüman kişiler belli zamanlarda ihtiyacından fazla mal biriktirdiğinde ya da kazanç elde ettiğinde, çoğalan mallarını ya da gelirini biriktirme enstrümanlarında değerlendirmeye yönelecektir. Bahse konu birikimleri; bazen nakit ile finans alanında, bazen de kıymetli maden halinde iddihar yoluna gidecektir.

Bu durumda İslamın iddihar ile ilgili hükmü ile muhatap olacak ve iddihar yapmaktansa bu birikimleri Allah (c.c.) . yolunda harcamayan kişilerin akıbeti ile ilgili Tevbe süresinin 34. Ayetindeki . “Altın ve gümüşü biriktirerek saklayıp, onları Allah (c.c.) yolunda harcamayan kimselere acıklı bir azap olduğunu haber ver.” İkazına ve ihtarına riayet etmesi gerektiği sonucuyla yüz yüze kalacaktır. Allah (c.c.) ., bu ikazıyla; bir takım birikim araçlarını iddihar ederek, infak, sadaka ve zekattan imtina edenlerin bu davranışlarının sonsuz Ahiret hayatında kendilerine ceza şeklinde geri döneceğini ve bulacağını hatırlatmaktadır. Bu şekilde Müslüman kişilerin, sadece ihtiyaçları için harcamalarla değil, aynı zamanda toplumda ihtiyaç sahibi Müslümanlara zekat, sadaka, infak, karz-ı hasen veya hibe gibi kanallarla destek olması ve toplum içi huzur dinamiklerine güç katması gerektiğini anlayabilme şuuruna erebilecektir. Diğer yandan sadece birikimde kalan servetin paylaşımlarla sadece azalacağı düşünülmemeli, zekat, sadaka ve infakın verildiği ellerin zamanla güç kazanacağı ve paylaşım ihtiyacı duymayacağını da hesaba katılmalıdır. Dolayısıyla; birikimlerin toplumdaki dolaşımlarının artması kanın vücudu canlandırması ve zinde tutması gibi ekonomi piyasalarını zinde ve aktif tutarak, üretimin artmasına da katkı sağlayacaktır (Esen, Koç, Çakır, 2008: 61-63).

4.3.2.3. Üretici (işçi) Olarak İslam İnsanı Davranışı

İstihsal süreçlerinde çalışan veya kendi başına üretim yapan kişiler için Kuran’da şu prensiplerle hareket edilmesi öngörülmektedir. Buna göre;

- Geçimini sağlamak üzere gerek düşünce ve gerekse de vücuduyla çalışmasından ötürü mutluluk ve onur duymaktadır. Öyleki Necm Suresinin 39, 40 ve 41. âyetlerde buyurulan müjdeye kulak vererek, duygularına kaynak teşkil eden ölçüyü ve müjdeyi gözden geçirebilmektedir. “Bilinsin ki, insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur. Ve çalışması da ilerde gösterilecektir. Sonra ona, karşılığı tastamam verilecektir.”
- Müslüman çalışan profili, Allah (c.c.) . nün Nahl süresinin 93. Ayetinde “Yaptıklarınızdan elbet mes’ul olacaksınız” buyurulduğu ölçülerde ve Peygamberimizin (sav) bu hususta buyurduğu “İşçinin işi yaptığı vakit, güzel yapmasını Allah (c.c.) muhakkak sever” ve “En iyi kazanç işine özen gösteren ve işverene saygı ile bakan işçinin elde ettiği kazançtır.” hadisleriyle, çalışma ortamındaki davranışlarını harmanlar ve duruşunu bu zeminde belirler.

- Müslüman aynı zamanda erken dönemlerde görevlendirilmiş olan Peygamberlerin ASV geçim kaynaklarını inceler ve bunları iştiğal vesilesi görerek onların her birinin vücut ya da düşünce kaynaklı çalışmalar sergileyerek kazanç elde ettiklerini görür. Bu çerçevede; Davud AS'ın terzilikle iştiğal ettiğini ve Peygamberimiz SAV in de sürü güderek ve çoğunlukla da ticaret yaparak gelir elde ettiğini müşahade ederek, üretime katkıda bulunabilmenin kıymetini idrak eder.
- Çalışanlar için Peygamber SAV'in buyurduğu “Çoluk-çocuğunun geçimini temin için çalışan Allah (c.c.) yolundadır. İhtiyar ana ve babasının geçimi için çalışan, yine Allah (c.c.) yolundadır” ve “Kim helâl aramaktan yorgun gecelerse, affedilmiş olarak geceler.” muştularına muhatap olarak; temizliğe ve giyimine önem verir, sulh yanlı davranır, barışık ruhundan, temel ölçülere riyaletinden, proaktivite'sinden, işini severek ve yarım bırakmaksızın yapmasından, çalışmalarını düzenli ve kontrollü davranmasına kadar bir düzen çerçevesinde hareket eder. İşlerini tam ve seri biçimde yürütür, iyi iş üretmesinden, yapıcı eleştiriler ile koordinasyona açık olmasına, kendisine emanet edilen iş araç ve gereçlerini iktisatla, ihtimamla ve uygun kullanımından, çalışmalarını bereket esaslı, sıhhatle ve emniyet gereklerine uyararak, yapmasına değin temel ölçülere riyalet eder.
- Müslüman kişi, çalışarak kazandığı maaşından dolayı, sürekli olarak Allah (c.c.) 'ne hamd ve şükretme vazifesini icra eder. Bu olgun yaklaşımıyla diğer Müslümanların maaşlarını kıskanıp, nefretle davranmaz ve “mihnete sabır ve nimete şükürde Rabbimizin bize büyük imtihanı” hikmetinin farkında olarak ve İslami ilkelerle çalışmalarını yürütmesinden dolayı bir iç tatmini yaşamaktadır. Ayrıca; Bakara süresi 155. Ayetindeki “Sizi korku, açlık, mal, can ve ürünlerden biraz azalma (fakirlik) ile imtihan eder, deneriz. (Ey Peygamber!) Sen sabırlı davrananları müjdele” ayeti ve İbrahim süresinin 7. Ayetindeki “Eğer şükrederseniz, mutlaka size nimetlerimi çoğaltırım. Eğer nankörlük ederseniz, şüphesiz azabım, çok şiddetlidir.” hayata dair hakikatler ile Peygamber SAV'in sözlerindeki muştusu da onun, sabır ve metanetle İslami değerleri yaşam performansındaki enerjisini artırır. Bu hikmetli ölçülerle çalışmaya odaklanan insanın, bir takım riskler sebebiyle çalışmadığı dönemlerde, şahsına ve ailesinin sosyal güvenlik ihtiyaçlarının teminini devletten istemesi de doğal bir olgudur

(Esen, Koç, Çakır, 2008: 61-63).

4.3.2.4. Tüketici (müşteri) Olarak İslam İnsanı Davranışı

Müslümanların öncelikle yaptıkları masrafların, elde ettiklerin kazancın bir fonksiyon olmadığını kabul edip, şükür ve kanaatle hareket etmekle birlikte, gelirin çalışmanın bir sonucu olmayıp, gerçekte nasib'ten gelen bir olgu ve gerçek olduğunu anlaması ve içinde bulunduğu çevreye anlatabilmesi yüksek önem arz etmektedir. Gerçek şudur ki; toplumdaki bireylerin gelirleri hiçbir zaman aynı olmaz. Diğer yandan gelirlerin harcamaları belirleyici ya da fazla olduğunda yönlendirici özelliği olduğunun bilinciyle hareket etmesi ve ayrıca kendi tüketim masraflarını belirleyen unsurun, ekonomik bir olgu olan kazançla sınırlı olmadığı ve en önemlisi de tüketim mecrasının sadece Allah (c.c.) .'nün ölçüleriyle düzenlenmesi gerektiği şuuruyla varmalıdır. İslamda şahısların harcamalarına yön veren ölçüleri şu şekilde ele alabiliriz.

Bireyler, harcama yaparken kazançlarını; kumar, kadın ve içki vb. haram yollarda tüketmemelidir. Aksine; İslamın helal olarak tanımladığı yöndeki tüketim yöntem ve usullerini tercih etmelidir.

Harcamaların kendini gösteren ve cazibe özelliği arz eden şekilde yapılması meşru bulunmadığından dolayı bu şekilde hareket etmekten uzak durulmalıdır. Nisa süresi 38. “Onlar mallarını insanlara gösteriş için harcarlar, Allah (c.c.)'a ve ahiret gününe de güvenmezler. Şeytan kime arkadaş olursa onun arkadaşlığı pek kötü olur” ile Nisa 39. “Onlar Allah (c.c.)'a ve ahiret gününe inanıp güvenselerdi, Allah (c.c.)'ın verdiği rızıktan hayra harcasalardı bunun onlara ne yükü olurdu? Allah (c.c.), onların durumunu bilir.” âyetlerinde belirlenmiştir. Ayrıca; Ebû Zer, RA'dan yapılan rivayette, Peygamberimiz SAV'in; “Allah (c.c.) üç sınıf insanla ne konuşacak, ne onların yüzüne bakacak, ne de onların günahlarını bağışlayacaktır. Onlar çok azap çekeceklerdir. Bunlardan birincisi, servetini gösteriş uğruna harcayanlardır.” Şeklinde yer almaktadır. Dolayısıyla; Müslüman bireyler sadece kendi gereksinimlerini karşılayacak ve bu esnada çevresindeki diğer bireylerin yaşam standartlarından farklı biçimde yaşamamaya özen gösterecektir. Toplumdaki ihtiyaç sahiplerini özendirip, onların gıpta damarlarına basarak ve huzursuzluğu tetikleyecek biçimde hareket etmemelidir. Bu durum zamanla bir tüketim hastalığı halini alabileceğinden dolayı kapitalizmin tüketim modeline esas olan “gösterişli tüketim” ve “cazibeli gösteriş”, şeklindeki yaşam biçimi, Müslümanların hayatında yer almamalıdır.

Müslüman bireyin tüketimi; helal dairede icra edildiği alanlarda bile olsa, tüketilecek miktarlar gereksinimler çerçevesinde olmalı ve her ihsan'ın zerre miskal'inin hesabını göz önünde bulundurulması, ictimai hayat kaynağı olarak telakki edip korunmasına riayet edilmesi ve israf tehlikesinin yasak olduğunu ve (Kuran ifadesiyle had'di) ölçü sınırlarını aşmaması hiçbir zaman aklıdan çıkarmaması gerekmektedir.

İstihlâk harcamalarında israftan kaçınılması gerekliliğinin yanısıra, zorunlu ihtiyaçlar dışında ödemede zorlanması muhtemel borçlar da üstlenilmemelidir. Diğer bir deyişle ayağını yorganına göre uzatmak ve istihlak giderlerini de kazancı nisbetinde düzenlemek ve bu hususta zamanla alışkanlık kazanmak gerekmektedir. Bu bağlamda, ev ekonomisinin lüzumuna önem vermelidir. Çünkü Peygamberimiz SAV'in Hz.Aişe RA'den rivayetle "Allah (c.c.)'ım, günah işlemekten ve borç içine girmekten sana sığırım." buyurmasında, bu konudaki hikmet vurgulanmıştır. Müslüman bireyler borçlarını Kuranın hükmüne istinaden sözleşmeyle alır ve ödeme gayesiyle hareket ederek, borcu konusunda sözüne riayet eder. Bu konuda Peygamberimiz SAV, "Kim ki ödemek niyetiyle borç yaparsa Allah (c.c.) ona borcunu ödetecektir, kim ki israf etmek niyetiyle borç yaparsa Allah (c.c.) onu yok edecektir" (Buhari 43,2) buyurmuş, ayrıca "Borcun ödenmesini geciktirmek haksızlıktır." (Buhari 43, 12) şeklinde ödemenin vadesine yapılmasının önemine işaret etmiş, aynı zamanda "Ödeme gücü olduğu halde ödemeyi erteleme, o kimsenin cezalandırılmasını haklı kılar." Hadisiyle de borçlanma sürecinde suistimale mahal verilmemesi için yaptırımın gereğini hatırlatır. Bu çerçevede; zengin ve birikimi fazla olan Müslümanların istihlak giderlerinin Kuranın ölçülerine riayet edilerek yapılması öngörülmektedir. Ekonomi kuramlarına bakıldığında, memleketlerin kendilerini büyütebilmesi için girişimlerin çoğalması ve bireylerin de güçlü bir yapı ile girişimlere destek verecek şekilde tüketimlerini düzene sokması önemlidir. Çünkü, Müslüman bireylerin istihlak giderlerindeki rolü, ülkenin ekonomik gelişim hızına katkı sağlama şeklinde etki yaparak, toplum dengesini, yoksul ile birikimleri olan kimseler arasında kin, nefret ve kıskançlıkları öne çıkaracak durumlardan korunmaya imkan sağlayacaktır. Çünkü İslam dininin ilkeleri ve değerleri globaldir ve tüm zaman ve mekanları kapsamaktadır. Sadece ülkeyi değil aynı zamanda uluslararası ekonomik ve sosyal dengelerin sağlanmasına da önemli tesirleri söz konusudur (Esen, Koç, Çakır, 2008: 61-63).

4.3.3. Homoislamicus Davranışın Boyutları ile ilgili Temel Kavramlar

Tez çalışmasında bireylerin ekonomik davranışlarında ne kadar Homo İslamicus

davrandığını ölçebilmek için Homo İslamicus Davranış Ölçeği geliştirilmiştir. Yapılan analizler ve konuya ilişkin tartışmalar sonrasında ölçekteki boyutların; ikrazda bulunma, ücretli olarak çalışma, tüketim harcamalarında bulunma, gelir elde etme, ekip ruhuyla hareket etme ve helal kazanç elde etmek olduğu tespit edilmiştir.

4.3.3.1. İkrazda Bulunma

Kârz, güzel bir biçimde borç verme, hiçbir kişisel kazanç veya çıkar gözetmeksizin, ihtiyaç sahibi kişilere Allah (c.c.) rızası için verilen borç, karşılıksız verilen maddi yardımdır. Bir kimsenin nakit para, ölçülebilir, tartılabilir ve sayılabilir bir malı, benzerini almak üzere bir şahsa ödünç vermesidir. Müslümanların kendi aralarında karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmada bulunmaları İslam dininin bir emridir. Bu emir gereğince birbirlerini ekonomik sıkıntılardan kurtarmak için zengin kimselerin ihtiyaç sahiplerine borç vermesi teşvik edilmiştir. Borç veren kişi ihtiyaç sahibinden alacağını isterse geri almayabilir. Kârz kavramı Türkçede ise ödünç ve borç kavramı olarak kullanılmaktadır (bkz. Paçacı, 2010: s361, Apaydın, s520)

Kârz kelimesinin temel kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'in olduğunu söylemek gerekir. Kur'ân-ı Kerîm'de karz ve türevleri; on üç yerde geçmektedir (bkz. el-Bakara 2/245; el-Mâide 5/12; el-Hadîd 57/11, 18; et-Tegâbün 64/17; el-Müzzemmil 73/20). Hadîd suresinde; “Şüphesiz ki sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar ve Allah (c.c.)'a güzel bir borç verenler var ya, (verdikleri) onlara kat kat ödenir. Ayrıca onlara çok değerli bir mükafat da vardır”. Buna ek olarak Hz. Peygamber'in, “Kim bir Müslümanın dünya sıkıntılarında birini giderirse Allah (c.c.) da onun Âhiret'e sıkıntılarında birini giderir. Kul, kardeşinin yardımında olduğu sürece Allah (c.c.) da onun yardımındadır” (Buhârî, “Mezâlim”, 3), “Sadaka on misliyle, karz on sekiz misliyle mükâfatlandırılır”, “İki defa borç vermek bir kere sadaka vermek gibidir” (İbn Mâce, “Şadaqât”, 19) gibi hadislerde bulunmaktadır. Bu hadislerin paylaşmanın dini açıdan değerini ve erdemli bir davranış olduğuna da dikkat çekmektedir.

Yukarda ifade ettiğimiz Kârz'ı Müslüman birey dinin bir emri olduğu için sosyal yaşamda yansımaları olarak İkraz boyutuna dönüştürmektedir. Peki ikraz nedir? İkraz terim olarak ödünç vermek anlamına gelir bu kavram kök itibarıyla Kârz'dan türetilmiştir. Ayrıca aynı kökten türeyen istikrâz kelimesi “ödünç istemek/almak”, iktirâz “ödünç almak”, mukriz “ödünç veren”, müstakriz “ödünç isteyen/alan” ve mukrez “ödünç olarak verilen mal” mânasına gelmektedir(Apaydın, s520, Döndüren 2005: 410.) İkraz kavramının bu çalışmada aldığı boyut ise sosyal

hayatta Müslüman bireyin tutum davranışlar olarak yansımasıdır. Bu yansımaları şu şekilde sıralayabiliriz; sosyal yardımın malının bereketleneceğine inanması, kazancımı helal yollara harcaması, Müslüman'ın çalışkan olması, faizle para kazanmanın haram olduğunu bilmesi, zekatını düzenli olarak vermeye dikkat etmesi, parasını değerlendirirken; helal ve haram ölçülerine riayet etmesi, borcu varken, önceliğinin o borçlarını en kısa sürede ödemesi, faizin malımı eksilteceğine inanması, borçlarını zamanında ödemesi, zekâtın fakirin zengin malı üzerindeki hakkı olduğuna inanması, faizli işlem yapmaktan kaçınması vb. gibi. Bu davranışlara bakıldığında Müslüman bireyin inancının gereği olduğunu görmekteyiz.

Homoislamicus davranış ölçeğinde ikrazda bulunma hususu kişinin çalışkan olması, yardım edebilmesi, kazancını helal yollara harcaması ve faize dikkat etmesi ile ölçülmektedir. Bunlarla beraber, ikraz boyutunda kişinin borçlarını zamanında ödemeye dikkat etmesi, zekatın malı bereketlendireceğine inanması ve helal haram ölçülerine riayet etmesi üzerinde durulmuştur.

4.3.3.2. Ücretli Olarak Çalışma

İslam iktisadında emek kelimesi iş ve ibadeti birlikte ifade etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de de pek çok yerde "iman edip salih amel işleyenler" hayır ve güzelliklerle övülmektedir. "İman edip de güzel iş ve amellerde bulunanlar hiç şüphe yok ki bunlar insanların en hayırlısıdır. (Beyyine,98/7)" ayeti bunlardan sadece biridir. İslam'da çalışmak ibadet etmekle eşdeğer tutulmakta, çalışmayan duran varlıklar ise yerilmektedir. Bunun nedenini suya bakarak dahi anlayabilmek mümkündür. Akan su temizdir. Taşlara kayalara çarpar çarpar ve su temizlenir. O sudan abdest alınır, içilir. Ancak duran su öyle değildir, durdukça bulanır, kokuşur ve hiçbir şeye yaramaz hale gelir.

İnsan, emeğinin karşılığını alamadığında buna muhakkak bir şekilde tepki vermektedir. Bu tepki, işini aksatması, dikkatsiz davranması hatta işverenin malına zarar vermesi olarak kendini gösterebilmektedir. Nihayetinde işçisinin hakkını vermeyen işveren bundan ortaya çıkan zararı dolaylı da olsa yine kendisi üstlenecektir. "Kim zerre miktar ağırlığınca bir hayır yaparsa o onu görür ve kim de zerre miktar şer işlerse onu görür (Zilzal, 99/7-8)" ve "Herkesin kazandığı iyi ve güzel şey kendi faydasına, yaptığı kötü şey de kendi zararınadır (Bakara, 2/286)".

İşverenlerin emeğin üreticisi işçilerine olan birinci yükümlülüğü, onların ücretlerini

tam ve zamanında ödemeleridir. Bunu yapmayanlar “ Tuttuğu işçiden tam iş aldığı halde ona ücretini ödemeyenin Yüce Allah (c.c.) öteki hayatta hasmı olacaktır (Buhari, İcare,10)” hadisinde belirtildiği gibi uyarılmaktadır. İşverenin çalışanlarına karşı olan diğer yükümlülüğü ise onun sağlık ve güvenliğinin korunmasına dair önlemler alınması olmaktadır. İnsana gücünü aşan ve hayatını tehlikeye sokan bir işi yaptırmaya çalışmak kul hakkı ihlalidir.

Homoislamicus davranış ölçeğinde ücretli olarak kişinin çalıştığı zaman dikkat etmesi gereken hususlar şöyle belirtilmiştir. Kişinin aldığı ücretten dolayı şükretmesini bilmesi, eleştirilere açık olması, arkadaşlarıyla işbirliği yapabilmesi, iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyabilmesi ve çalışırken kendisine verilen malzemeleri ekonomik biçimde kullanılmasına dikkat edilmesidir. Ayrıca; kişi ücretli olarak çalışırken işini daha iyi yapabilmesi için verimli çalışma yöntemlerini araştırması ve işini kontrol ederek, düzenli bir şekilde yapması önemsenmektedir.

4.3.3.3. Tüketim Harcamalarında Bulunma

Tüketici, tüketim alanında ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla mal veya hizmet satın alan kimseyi ifade etmektedir. Bir tüketicinin tüketici ahlakına sahip olması beklenir. Tüketici ahlakı, tüketici konumunda olan kişilerin ahlaki sorumluluklarını ifade eder. Bu ahlaka uygun davranışlar tüketicilerin ürünlerini çevreyi kirletmeyecek şekilde tüketmeleri ve tüketicilerin mal ve hizmet satın aldıkları işletmelere karşı dürüst davranmalarıdır (Seyyar, 2003: 418-419).

Tüketim harcamaları yaparken israftan kaçınmak gerekir. Arapça bir kelime olan israf, “serefe” kökünden gelmektedir. Seref yemek içmek gibi mübah olan hususlarda makul olan sınırı aşmak anlamını taşır. Lugat manası ise, saçıp savurmak, ihtiyaç olmadığı halde rastgele harcamak, olabildiğine ve boşu boşuna tüketmektir.

İslam dini, saçıp savurmayı yasaklamış, insanların tutumlu olmalarını, her nimeti yerli yerinde kullanmalarını emretmiştir. Nitekim, Furkan Suresi 67. Ayette müminin özelliklerine binaen; “Onlar harcadıkları vakit, israf etmezler, cimrilik yapmazlar, ikisinin arasında orta bir yol tutarlar.” buyurulmaktadır. Tüketim ve harcamada en aşağı derece cimrilik, ortası iktisat, aşırısı israftır. Psikologlara göre israf, kişiye hakim olan aşağılık duygusunun ve kişilik zafının bir sonucudur. Bu durumda kişi kendisini çevresindekilere güçlü olduğuna inandırmaya çalışır ve lüzumsuz harcamalar yapar. Böylelikle toplum içerisindeki statüsünü arttırdığına inanır. Cimri insan ise, kendine

ve diğ er insanlara güvenmez. Onun tek güven kaynağı paradır. Kişinin bu ruh hali Allah (c.c.)'a güven duygusunu zedeleyeceği için iman açısından tehlike arz etmektedir.

İslam'ın emri iktisattır. Kuran-ı Kerim'de İsrâ Suresi 29. Ayetinde israfın maddi ve manevi zararlarına işareten “Elini boynuna bağlayıp cimrilik yapma, elindeki dağıtacağın şeylerin hepsini dağıtma. Sonra kınanmış, eli boş olarak oturur kalırsın.” buyurulmuştur. Araf Suresi 31. Ayetinde ise “... yiğ in için fakat israf etmeyin. Şüphesiz o, israf edenleri sevmez.” Buyurularak müminler, cimrilik ile israf arasındaki orta yola girmeye, yani dengeli olmaya çağırılmaktadır.

Kainatı yaratan yüce rabbimiz insanı yaratmadan önce, dünyayı hazırlamış, insanın ihtiyaç duyacağı her şeyi yerli yerine yerleştirmiş ve ondan sonra insanı dünya üzerine göndermiştir. Kainat içerisindeki nimetleri onun emrine vermiş ve bu nimetlerin dengeli bir şekilde kullanılmasını istemiş, israfını ise yasaklamıştır.

Harcamalarda dengeli olmanın ölçüsü meşru ihtiyaçlardır. Zamana, mekana ve kişinin durumuna göre değişiklik arz eden ihtiyaç ölçüleri iyi belirlenmelidir. Ünlü İslam alimlerinden İbn-i Haldun “Mukaddime” adlı eserinde harcamaları üç gruba ayırır. Birincisi zaruri ihtiyaçlardır. Bunlar kişinin hayatta kalabilmesi elzem olan beslenme ve güvenlikle ilgili ihtiyaçlardır. İkincisi hâci ihtiyaç, yani zaruret arz etmeyen ama varlığı insanı rahatlatacak olan, gelecekteki zaruri ihtiyaçlarını karşılayacak olan unsurlardır. Üçüncü grup ihtiyaç ise kemali ihtiyaçlardır. Kemali ihtiyaç, gelecekteki ihtiyaçlarını da karşılamış olan insanların fikir, estetik gibi kaygıları karşılamaya yöneliktir. İbn-i Haldun'a göre, birey bu üç kategorinin dışına çıkıyorsa israf etmektedir.

İmam-ı Gazali'de ihtiyaçları üç gruba ayırır. Bunlardan birincisi manevi- ruhi ihtiyaçlardır. İkincisi fiziki ihtiyaçlardır. Üçüncü grup ihtiyaç ise para ve servettir. Gazali'ye göre para ve servetin zatında herhangi bir değeri yoktur. Para fiziki-bedensel ihtiyaçları destekler. Fiziki ihtiyaçların da önemli olması manevi ihtiyaçları desteklemesinden ötürüdür. Manevi ihtiyaçları destekleme gayesiyle yapılmayan harcamalar ise israftır.

Tüketimde israfın çeşitli boyutları bulunmaktadır. Bunlar inançta israf, zamanda israf, emekte israf, malda israf ve yemekte israftır.

İnançta israf: Bunun anlamı kişinin şirke devam etmesi, peygamberin sünnetine uyum

sağlamaması, sapkınlığa devam etmesidir. Nitekim Kuran-ı Kerim’ de Hz. Musa ile Firavun arasında geçen hadiseler anlatılırken Mümin Suresi 28 ve 34. Ayetlerde müsrif (israf eden) kelimesi kullanılmaktadır.

Hz. Musa (a.s.) Allah (c.c.)’ın birliğini tebliğ ettiğinde Firavun’un onu öldürmek istediği, fakat firavunun ailesinden bir şahsın sahiplenerek onu savunduğunu “Siz, Rabbim Allah (c.c.)’tır dediği için bir adamı mı öldüreceksiniz? Oysa o size rabbinizden kanıtlar getirmişti, Eğer o bir yalancı ise, yalanı kendine dönecektir. Eğer doğru söylüyor ise onun vaad ettiği şeylerin bir kısmı gelip sizi bulacaktır. Allah (c.c.) yalancı, müsrif kavmi hidayete erdirmez.” (Mümin,40/28) dediği nakledilmekte ve ayette Allah (c.c.) adına yalan uydurmanın müsriflik olduğu dile getirilmektedir.

Aynı şahıs Firavun ve çevresindeki ileri gelenlere, Hz. Nuh kavminin, Ad ve Semud kavimlerinin başına gelenleri örnek gösterip, kavminin de aynı akibete uğrayabileceği uyarısını yapıyor. (Mümin, 40/28)

Zamanda İsrâf: İmam Şafi (r.a.) şöyle buyuruyor; “ Zaman keskin bir kılıçtır, sen onu kesmezsen, o seni keser”. Ömür sermayesini, Allah (c.c.) yolunda ve onun rızasını tahsil için harcamak gerekmektedir.

İbn-i Haldun devletlerin çöküşleri ve toplumsal buhranların nedenini homoeconomicus insanların meyillerinden biri olan israfa bağlar ve bütçe denkliğindeki bozulmayı şöyle ifade eder. “...Lüks ve harcamalar daha da artar. Bu durum halk arasında da yaygınlaşır. Bunun üzerine hükümdar hem şehir halkında müşahede ettiği bolluktan, hem de devletin giderleri ve askerlerin maaşları için paraya ihtiyaç duyduğundan yapılan yapılan alışverişlerden vergi almaya başlar. Sonra israf ve lüks daha da artar ve alışverişlerden alınan vergiler giderleri karşılayamaz hale gelir. Bunun üzerine devlet zorla halkın mallarına el uzatmaya, yeni ve haksız vergiler koymaya başlar. ...Sonra israfta hiçbir sınırın tanınmadığı harcamalar yapılır... Devletin gelirleri, giderleri karşılayamaz hale gelir ve devlette mali bozulmalar başlar. Bu bozulma devletin kendisini savunmaktan aciz gelmesine ve yıkılmasına yol açar.”

Bugün fakir olan milletler israf nedeniyle aşırı miktarda borç altına girdiklerinden milli hükümlerlik haklarından çok şey kaybetmekte ve devamlı borç alarak dilenci haline gelmektedirler. Mesela, bazı Afrika ülkelerinde, ülke toprakları buğday, mısır gibi zaruri gıda maddesini üretmeye tahsis edileceğine, lüks mal sayılabilen kakao vs. üretimine yöneltmiş ve halk muhtaç duruma düşürülmüştür.

Dünya genelinde, insanlığın toplam emek potansiyelinden yetersiz bir biçimde yararlanılmasına rağmen büyük bir zenginlik üretilmekte, fakat bu zenginlik küçük bir grup arasında paylaşılmakta, geniş kitlelere yoksulluk düşmektedir. Dünya'nın en zengin üç kişinin toplam serveti dünyadaki en yoksul 48 ülkenin GSMH (gayri safi milli hasıla)larının toplamına; en zengin 225 kişinin serveti ise 2,5 milyar insanınkine eşittir. Dünya nüfusunun en zengin %14'ü toplam gelirin %76'sına el koyarken; %81'i bu gelirden sadece %16'lık bir pay alabilmektedir.

Türkiye'de de gelir dağılımındaki dengesizlik benzer şekildedir. Bir tarafta düğünlerde dolarlar savuranlar, estetik ameliyatlar için milyarları harcayanlar varken, diğer yandan çöpten ekmek toplayanlar, asgari ücretle geçinmeye çalışanlarla hepimiz aynı toplumda bulunmaktayız. Reklamlar, moda, kanaatsizlik, teknolojik gelişmeler derken pek de zaruri olmayan malları gelirimiz olmasa da kredi kartlarıyla yada kredilerle almaya çalışmaktayız. Borçlandıkça faiz batağına sürükleniyor, dahada fakirleşiyoruz. Halbuki Peygamberimiz “Bir kimse komşusu sefalet içinde aç iken ve elinde imkanları var iken buna bigane kalırsa, bizden değildir” diye buyurmakta ve yaşamıyla tüm insanlığa örnek olmaktadır. Onun evinin eşyası, sıradan bir yatak, hurma yapraklarından örülmüş bir hasır ve topraktan yapılmış su testisinden ibaretti. Evinin duvarları kerpiç, tavanı hurma ağacı ve yapraklarından oluşmuştu. Tüm dünyanın hazineleri onun emrindeydi oysa peygamberimiz sahip olduğu bütün nimetleri halka dağıtıyor, kendisi eş ve çocuklarına daha az pay ayırıyordu.

Toplumların peygamberimizin hayatını örnek alması halinde dünyada aç kalan tek bir insan dahi kalmayacağı muhakkaktır. Ancak kişilerdeki tüketim meyli ve giderek artan kanaatsizlik gelir bölüşümündeki darboğazın önüne geçememekte, aradaki uçurum sürekli artmaktadır.

Bilinçli bir bireyin hem kendi, hem de toplum bütçesi için yapabilecekleri şöyle sıralanabilir:

- Tüketimi genelde zaruri ihtiyaçlarına ayırmak, israf etmeyecek, nimetin tek tanesine kadar korumaya gayret etmek.
- Zaruret olmadıkça borç altına girmemek.
- Tüketim harcamalarında lüks ve gösterişten kaçınmak.

“Mallarını insanlara gösteriş için sarfedip, Allah (c.c.) ve ahiret gününe inanmayanları

Allah (c.c.) da sevmez. Şeytanın arkadaş olduğu bu kimse için bu arkadaş ne fenadır.”
(Nisa 4/38)

Liberal piyasa ekonomisi senelerce gelişmiş ve gerek fertleri ve gereksede toplumu alakadar eden, aynı zamanda iktisadın temel istinat zemini olan; üretim, sermaye ve tüketim ile emek gibi terimleri gerek memleketler ve gerekse de idarelerin gidişatına etki etmektedirler. Buna göre; tüketim teriminin liberal ekonomide etkin biçimde yer aldığı bilinmektedir. Bu kavramın fertlerin gereksinimlerini karşılamak, bunun için mal ile hizmetlerin elde edilmesi ve akabinde kullanımları şeklinde tarif edilmektedir. Bu işlemi gerçekleştiren fertlere ise tüketici denmektedir (Odabaşı, 1999: 4).

Tüketim terimi değerlendirildiğinde mikroekonomik anlamda ferdi tüketim zemininde, makroekonomik yönden bakıldığında da tüketim terimi, tüketimin toplamı ve ayrıca yapılan tasarruf şeklinde incelenmektedir. Bu terimin makroekonomik açıdan kapsamlı olarak ele alınması, Keynesyen iktisatta gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla; Keynesin ekonomik alanda kaynak mahiyetinde katkı sağladığı; İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi adlı kitabında Klasik ekonomistlere benzer biçimde iktisadın tam rekabet piyasasında denge durumuna ulaştığını iddia etmiştir. Keynesin klasik ekole muhalif olduğu görüşü, iktisadın uzun dönemde analiz gerçekleştirememesi ve aynı zamanda tam istihdam konumunda olmayıp, eksik istihdam konumunda seyrettiği, ayrıca klasik ekolün dayandığı, iktisadın arz taraflı biçimde denge kazanacağı düşüncesine muhalif kalarak, genel dengenin toplam talep durumunun artmasıyla elde edilebileceğini belirtmiştir (Adaçay & İslatince,2009: 208; Kazgan, 1997:204).

İslam iktisadında tüketim harcamaları; Keynesyen tüketim ilişkisinde görüldüğüne benzer biçimde gelirin fonksiyonu şeklinde görülmemektedir. Buna göre; ferdi gelirin birbiriyle eşit gerçekleşmediğini, yanı gelirin istihlaki tetikleyen bir etkisinin varlığı görülür (Zaim, 1991: 72).

Diğer yandan; klasik iktisat görüşünde yer aldığı şekliyle tüketici bireylerin daima en fazla fayda göreceklere seçeneklere meyil etmektense, dininin emrettiğine uygun biçimde hareket ettikleri görülmektedir (Essoo & Dibb, 2004: 689).

İslam iktisadında tüketim teorisine dair yapılan incelemelerde, konuya gereksinim terimi bakış açısıyla bakıldığında, İslam hukukunun meseleyi; makasıd ve maslahat yönleriyle, diğer deyişle gagesine uygun biçimde bakış açısı şeklinde tarif ettiği

görülmektedir (Pekcan, 2003: 527).

Kınalızade Ali Efendi Ahlak-ı âlai adlı eserde tüketim harcamalarında bulunma hakkında, özellikle israftan kaçınmanın önemine işaret etmiştir. İnsanın ancak aşırı tüketmekten vazgeçebilmesi ve savurganlıktan kurtulabilmesinin iyi bir eğitim ile mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Kınalızade insanın güzel ahlaka ulaşması için gerekli olan Gazalinin de belirttiği temel değerler olan adalet iffet şecaat ve hikmetin gerekliliğini belirtmiş bunların yanında kişinin öfke, kin, hased, hayasızlık ve korkaklık gibi zaaflarının da tedavi edilmesinin önemine dikkat çekmiştir. İnsan nefsinin aşırılıklara meyilli olarak yaratıldığını ancak orta yol yani itidal üzere bir hayatı yaşarsa terbiye olabileceğinin önemini açıklamıştır (Bulut, 2021: 756).

Kınalızade, insanların tüketimlerine konu olan malların korunmasına dair üç şarta uyulmasını gerektiğini belirtmektedir. Bunlar; ev halkını sıkıntıya aşırı cimrilik yapmamak, zekat ve sadakayı terk etmemek ve topluluk içerisinde cimrilik ve miskinliğiyle bilinir olmamaktır. Bununla birlikte; kişinin ihtiyacı kadar harcamasına, geride kalanı ise ileride doğabilecek ihtiyaçları için tasarruf ve yatırıma ayırması, arta kalanı ise infak ederek ihtiyaç sahiplerine dağıtmasının önemine işaret etmektedir (Bulut, 2021: 761).

Ayrıca; harcamanın gelirden az olması gerektiğini belirten Kınalızade, tasarrufa önem vermektedir. Ölçülü ve tutarlı harcamaların ekonomide; yatırım, büyüme ve istihdama yarar sağlayacağını anlatmıştır (Bulut, 2021: 770).

Modern iktisat insanın iktisadi davranışlarını açıklarken dini görüşünü dikkate almamıştır. Son yıllarda iktisadi davranışın özel bir şekli olarak özgecil iktisadi davranış üzerine geliştirilen modeller bulunmaktadır. Bulut ve vd.nin yaptığı çalışmada, bireylerin inançlarının ve özgecil (alturistik) davranışlarının tüketim davranışı üzerine etkisi ele alınmıştır. Buna göre; çalışmalarında özgecil iktisadi davranış, bağışlar, hayırseverlik uygulamaları ve gönüllü faaliyet gibi etkinliklerle ifade edilmiştir (Bulut vd., 2012: 1-17).

Öztürk Küçük ve Ayyıldız (2020) çalışmasında Özgecilik Düzeyinin Müslüman Tüketici Davranışı Üzerine Etkisi'ni ölçmüştür. Burada Türkiye'de yaşayan 523 tüketiciden veri toplanmıştır. Sonuç olarak; özgecilik değişkeninin yardım ve bağış boyutunun Müslüman tüketici davranışı üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada kişinin yardım etmesinin nedeninin dini değerlerinden değil,

duygusal değerlerinden kaynaklandığı tesbit edilmiştir. Kişinin imanının çokluğu, Allah (c.c.)'a olan adanmışlığının artırmaktadır, ancak mevcut araştırma, yardım ve bağış boyutunun Müslüm tüketici davranışı üzerinde bir etkisinin olmadığını göstermiştir (Öztürk Küçük ve Ayyıldız, 2020: 398).

Homoislamicus davranış ölçeğinde tüketim harcamalarında bulunma hususu üzerinde şu noktalara dikkat edilmiştir. Kişinin mecbur kalmadıkça borç altına girmemesi, kazancın ihtiyaç sahipleriyle bölüşülmesi, gelirin tüketime göre ayarlanabilmesi, ihtiyaçtan fazla olan gelirin tasarruf edilebilmesi ve harcamalar gerçekleştirilirken lüksten, aşırılıktan ve israftan kaçınılmasıdır.

4.3.3.4. Gelir Elde Etme

Kınalızade'ye göre; insan topluluk halinde yaşamak durumunda olup, toplum içerisinde yaşama ve medeni olmayınca (temeddün etmeyince) gelir elde edemeyeceğini belirtmiştir. Burada Kınalızade huzur içerisinde yaşayabilmenin üç şartının olduğunu belirtmiştir. Bu şartlar; ilahi hukukun varlığı, devlet başkanı ve para'dan oluşmaktadır. Bunlar arasındaki uyumun toplumun huzurlu bir şekilde yaşaması için en önemli gereklilik olduğunu ifade eder. Ona göre gelir elde edilirken ifrat ve tefritten kaçınmak, adaletli olmak ve orta yolu izlemenin esas olduğu vurgulanır. Ayrıca, mal elde edilirken de zulüm ve haksızlıktan, alçaklık ve zilletten kaçınmak gerekir. Öyleki gelir elde edebilmek için kişinin sanat sahibi olması gerekir. Sanatlar da Kınalızadeye göre; şerefli, orta ve alçak sanatlar olmak üzere üçe ayrılır. Şerefli sanatlar, cesaret gerektiren askerlik, edeb ve fazilet gerektiren alimlerin sanatları ve akıl cevheri ve yakın'e dayanan vezirlik gibi vazifelerdir. Orta sanatlar ise; kuyumculuk, ziraatçılık ve çiftçilik meslekleri şeklinde zikredilmiştir. Alçak sanatlar ise; maskaralık, çalgıcılık, yalana dayalı ticaret, eşkıyalık ve bozgunculuk gibi meslekleri belirtmektedir (Bulut, 2021: 757-761).

Gelir dağılımı GSMH'nın ücret-kar-faiz-rant gibi belli başlı dört gelir grubuna dağıtılması anlamına gelmektedir. Gelir bölüşümünü etkilemeye ve gelir bölüşümünün daha adil sağlanmasına yönelik önlemler de gelir dağılımı politikası olarak ifade edilmektedir. Gelir dağılımını bozan en önemli gelir sermaye sahibinin elde etmiş olduğu faiz'dir. Faiz yüksek gelir grubuna büyük ölçüde kaynak transferi yapılmasına sebep olmaktadır. Ardından Türkiye'de gelir dağılımının dengesiz olmasının belli başlı nedeni, kamunun liderliğini yaptığı yüksek faiz politikasıdır. Ülkemizde faiz harcamaları, bütçe harcamalarının 1990 yılında % 20,4'ü iken, 1999'da % 50 lerin

üzerine çıkmıştır. Bu hal, gelir dağılımının kar-faiz-rant grubu lehine bozduğunu göstermektedir (Yumuşak ve Bilen, 2000: 85).

Gelir dağılımının bozulması insanlar arasındaki kardeşlik duygusunu ve sosyal adaleti zedelemektedir. Gelir dağılımındaki eşitsizlikler adaletsizliği getirdiği için İslam'ın bu konudaki temel prensiplerine aykırılık teşkil etmektedir. İslam her insanın hakkını vermeyi savunmaktadır. Faiz gelirin artması gelir dağılımında sermayedarın daha fazla pay almasına, kar, rant ve ücret sahibinin de mevcut gelirden aldığı payın azalmasına neden olmaktadır.

Müslüman kişiler gelir elde etmede, helal ve haram prensipleri çerçevesinde hareket ederek, meşru kazanca odaklanır ve haram olan gelir kaynaklarından yasak olmaları nedeniyle uzak kalmaya özen gösterir. Hatta elde edeceği gelirin emek sarf ederek ve aynı zamanda riske girerek kazanılmasına önem verir. Emek ortaya koymaksızın ve riske katlanmaksızın sadece para ile para elde etmenin uygun olmadığını kabul eder. Ayrıca; toplumdaki bireyler arasında gelir ve kazanç dengesinin korunmasına riayet ederek, bunun aksinin gelir dengesini bozacağını kabul eder. Haram yolla kazanç elde edilen şans oyunları, kumar oynanması ve diğer kolay gelir elde etme fiillerinin İslami kurallara aykırı olduğunu bilerek, sadece ticaretin meşru olduğunu ve karaborsa ile spekülasyon yoluyla kazanç sağlamanın da yasaklandığına inanır.

Kuranda kişiler arasında kabul esaslı olarak mal ile paranın, emek ile ücretin karşılıklı biçimde mübadele edilmesi, toplumlar ve şahıslar açısından yarar sağlamakta ve bu sebeple de doğru yöntem olarak kabul edilmektedir. İnsanların aralarında razı olmadan elde edilen gelirler, kısa süreli tatmin ve yarar getirmesinin ötesinde toplumda çekişmeler ve büyük ihtilafları da beraberinde ortaya çıkarmaktadır.

İslamda kamu hakları üç kısımdan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi çalışanların gelir elde etmesinin adil bir ücretle sağlanabilmesi yönünde kendisine yardımcı olunmasıdır. İkincisi zekat vasıtasıyla müreffeh bir hayat standardına ulaşabilmeleri için gelir elde etmeleri anlamında, zenginden fakire gelir aktarılması. Üçüncüsü de vefat eden kişinin terekesinin kendisinden sonra murislerine bir gelir elde etme kanalı olarak tahsis edilmesidir. Eğer bu kamu hakları uygulanır ise İslami bir toplumda hiçbir zaman büyük bir gelir ve servet farkı olmayacaktır (Chapra, Ö., Ahmed H, Yılmaz, F. ve Şah, A. (1991).

Zaim'e göre bir Müslümanın üç tür gelir elde etmesi söz konusudur. Bunlar; ücret, kar

ve kira'dır. Buna göre, faizin alınmaması gerektiğini ifade etmektedir. Bu üç gelirin elde edilmesinde bazı önemli noktalara işaret etmektedir. Bunlar; helal ve harama dikkat edilmesi, kazancın emek, yahut risk unsurlarına dayandırılması, faiz yasağının bilinmesi, bireyler arasında kazanç ve gelirden mutlak bir eşitlik olamayacağını kabul edilmesi, kişinin kolay kazanç yollarını tercih etmemesi, spekülasyon ve karaborsacılık gibi batıl kazanç yollarına sapmaması ve ticaretin helal olduğunu bilmesi, israftan, cimrilikten, serveti yığmaktan ve iddihardan kaçınması ve servetini fakirlere yardım için kullanmasıdır (Zaim, 2005: 119-120).

Homoislamicus davranış ölçeğinde gelir elde etme hususu ele alınırken bazı noktalara dikkat çekilmiştir. Bunlardan birincisi; kişinin gelir elde etmek için çaba sarfetmesinden dolayı memnun olmasıdır. İkincisi; Gelir elde etmek için kişinin işini en iyi şekilde yapmaya çalışmasıdır. Üçüncüsü de; yine bireyin kolay kazanç yollarını tercih etmeyerek, kumar gibi zahmetsiz yollara saparak kazanç elde etmemesidir.

4.3.3.5. Ekip Ruhuyla Hareket Etme

İslam müminleri kardeş olarak tanımlar. “İnananlar ancak kardeşlerdir” Hucurat-10. Bunun sınırı da doğuda yaşayan Müslümanın çekeceği çilenin batıdaki Müslüman tarafından hissedilmesi anlamına gelmektedir. İslam her şeyden önce bir topluluk dinidir ve ekip halinde hareket etmeyi gerektirir. Ekip kurabilmek sıkı bir birlik olmayı ifade eder. Kur'an'da Allah (c.c.)'in ipine sınımsız sarılmak, toplumsal yaşam alanında ekip ruhuyla hareket etmeyi işaret etmektedir. İslam toplumunda dayanışmayı kolaylaştıran bazı unsurlar vardır. Bunlardan birincisi tevhid inancıdır. Tevhid inancı insanın kendisine, olaylara, malın edinilmesi, tüketilmesi ve ayrıca muhafaza edilmesinde Müslümana şahsiyet kazandırır. Bu da insanın yaşamasının ve çalışmasının Allah (c.c.) . nün rızası için olması anlamına gelmektedir. Kişinin Allah (c.c.) rızasına kavuşmak için mülk edinmesi ve onu harcaması gerekir. Tevhid inancı olan her yaptığının hesabını vereceğini bilmektedir. Bu inanca sahip bireylerden oluşan ekip, hep birlikte Allah (c.c.)'in ipine yani kendisi için tanımladığı yaşam tarzına ve birlik olma emrine uygun yaşayarak, birlikte hareket etme bilincini koruyacaktır.

İslam toplumunda; dayanışmayı kolaylaştıran ikinci unsur, insan kavramıdır. İnsana verilen en büyük onur, onun Allah (c.c.) in yeryüzündeki halifesi olmasıdır (Bakara, 30) Çünkü insan, varlıkta en güzel biçimde yaratılmıştır. Bu durum ona şerefli bir üstünlük vermektedir. İnsanın halife oluşu, hakikatte Malikü'l Mülk yani eşyanın

mutlak sahibinin Allah (c.c.) olduğu bilincine de sahip olmasını beraberinde getirmektedir. Kişi bu şuurla hareket ettiği zaman, ekibin kendini sağlam bir inanç ve yaşam temelinde donatmış üyesi olma özelliğini kazandıracaktır. İslam toplumunda dayanışmayı kolaylaştıran üçüncü unsur kâinat kavramıdır. Her şey bir amaçla yaratılmıştır. Kâinatın da bu nedenle bir yaratılış gayesi vardır. Kâinat; ekip ruhuyla dayanışmaya benzer biçimde, eşyanın aykırılık arz etmediği bir düzen yani ahenkli bir sistem barındırmaktadır. Kâinat insan için yaratılmıştır. Dünya sürekli olarak sıkı sıkıya bağlanılacak bir yer değil, sadece bir araç ve imtihan vesilesidir. Dayanışmayı zorlaştıran unsurlar ise; faiz, rüşvet, hırsızlık, kumar, ahlaksızlık, gıybet, hased ve su-i zan gibi hususlardır. İslam toplumunda dayanışma ve ekip ruhunu güçlendirmenin bazı vasıtaları vardır. Bunlar; karşılıklı yardımlaşma, hediyeleşme, karz-ı hasen ve tasadduk'tur (Chapra vd., 1991: 168-177).

Ekip olarak hareket etmek aynı zamanda, birlikteliğin gücünün ortaya çıkmasını da sağlar. Bu konuyu Peygamberimiz (sav) “*Cemaat rahmettir/berekettir. Ayrılık azaptır.*” (Müsnedu’ş-Şihab) şeklinde anlatmıştır. Gürdoğan; ekip halinde hareket etmenin önemini anlattığı yazısında şunu ifade etmektedir: “*Birbirleriyle ticaret yapan ülkeler, aralarındaki sorunları savaşarak değil, konuşarak çözerler. Savaşlarda iki taraf da kaybederken, ticarete iki taraf da kazanır. Savaşlarda "kaybet kaybet", ticarete "kazan kazan" stratejisi geçerlidir. Bu yüzden, birbirleriyle ticaret yapan ülkeler, hiçbir zaman birbirleriyle savaşmazlar. Ticaret yapmasını bilen ülkeler, savaşın kapılarını kapamakta güçlük çekmezler. Barışın güvencesi, ortaklık yapmasını bilen girişimcilerdir.*” (E.Nazif Gürdoğan, 2011).

Homoislamicus davranış ölçeğinde Ekip ruhuyla hareket etme boyutu ölçülürken üç husus dikkate alınmıştır. Bunlardan birincisi; kişinin iş yaptığı bireylerin arasında kıskançlığın olmaması, grup içerisinde adaletli iş dağılımının yapılması ve hakların korunmasıdır.

4.3.3.6. Helal Kazanç

İslam'da önemli olan haramdan kaçmaktır. İnsanın ihtiyaçları iktisat ile sıkı sıkıya bağlı olduğu gibi, ihtiyacın helalinden temin edilmesi de önemli bir ibadettir. Helal kelimesi “dinen yapılması veya yenilip içilmesi yasaklanmayan, serbest bırakılan şey” demektir. Ayet ve hadislerde bir şeyin helal olduğunun ifade edilmesi yahut işlenmesinin günah olmadığının belirtilmesi o eylemin helal olduğunu göstermektedir. Diğer yandan bir şeyin yasaklandığına dair bir delilin olmaması da helallik durumunu

ifade etmektedir. Dinin açık bir hükmüne, ilkesine veya yasağına bir aykırılık olmadıkça haramlıktan söz edilemez. Bu bağlamda helal kavramının caiz, meşru, mübah kavramları ile yakın ilişkisi bulunmaktadır (Paçacı, 2010: 252).

İslamda kazancın helal olmasına büyük önem atfedilmektedir. Haramlık şüphesi olmayan kazanç, el emeğinin ürünü olan kazançtır. Emek olmadan elde edilen kazanç, asgari seviyede tutulmaya çalışılmalıdır ki, ribanın yasaklanışının da temel nedeninin bu olduğu düşünülmektedir. Emek İslamda en temel değer kaynağı ve üretim faktörü olarak kabul edilmektedir. Girişim de emek kavramı içerisinde yer almaktadır. Bu yüzden; Tabakoğlu: “Helal yoldan elde edilmiş mülkiyeti, gasb ve hırsızlıktan korumak, bu suretle helal olmayan kazançlara mani olmak, emeğe olan saygının bir ifadesidir” demektedir. (Tabakoğlu, 2021: 68).

Homoislamicus davranış ölçeğinde helal kazanç boyutunu ölçen üç madde ele alınmıştır. Bunlardan birincisi elde edilen gelirin kişinin sadece kendi çalışmasının sonucu ile değil Allah (c.c.) ın takdiri ile oluştuğu ve helal kazanç yoluyla kazancın önemsenmesi, alın teri ile kazanç elde edilmesinin en makbul yol olarak görülmesi, olarak ifade edilebilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KATILIM BANKALARINDA ÇALIŞANLARIN EKONOMİK FAALİYETLERİNDE HOMOISLAMICUS DAVRANIŞIN İNCELENMESİ

5.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Saha çalışmasının amacı, katılım bankası çalışanlarında İslam İnsanı (homoislamicus) davranışın varlığının ve etkilerinin incelemesi ve demografik etkilerin varlığında homoislamicus davranışın karşılaştırılması olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada katılımcıların homoislamicus davranışlarının tespit edilebilmesini sağlayacak bir ölçek geliştirerek, bu alanda çalışma yapacak yeni araştırmacılara yol gösterici ve yeni araştırma konularını destekleyici olunması hedeflenmektedir.

5.2. Evren ve Örneklem

Evren ile örneklem tarifleri akademik alanda umumiyetle altta yer alan manalarıyla kullanılmaktadır ve araştırma evreni, çalışmayı yürütecek şahsın, bu alanı meydana getiren ve örneklemini belirlediği sonuçlarla genelleştirmeyi belirleyeceği topluluktur. Bu kavram ideal ve gerçekçi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Çalışmayı yapan kişi için kısıt bulunmayan evren ideal evrendir. Çalışmayı yapan kişinin belli sınırları yani kısıtları gözeterek meydana getireceği evren ise gerçekçi evrendir (Altunışık vd. 2012: 131-134).

Sekaran'a (1992: 253) göre belirlenmiş olan evrenlerde kabul edilebilecek örnekler çizelgesinde 1 milyon kişiden oluşan evren kapsamına karşılık gereken örneklem adedinin 384 kişi olabileceği ifade edilmektedir. Çalışmamızda evren büyüklüğünü katılım bankasında çalışan 6 bin kişi oluşturmaktadır. Çalışmamızda belirlenen örneklem büyüklüğünün 380 kişi olarak yeterli düzeyde olduğu görülmektedir. Katılım bankaları içerisinde diğerleriyle açık ara pazar payına sahip bulunan bir Kurumda homoislamicus davranışının incelenmesi ve ekonomik insan yönelişlerinin bu alanda analizinin yapılması amacıyla, örnekleme katılım bankasında çalışan 380 personel oluşturmaktadır. Anketler araştırmacı tarafından online anket uygulama programı Jotform vasıtası ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma 1 Eylül - 30 Ekim 2021 tarihleri arasında iki aylık süre aralığında gerçekleşmiştir. Toplanan anketlere verilen cevaplar ayrıca gözden geçirilmiş, eksik cevaplanan ve tüm sorulara aynı yanıt verilen

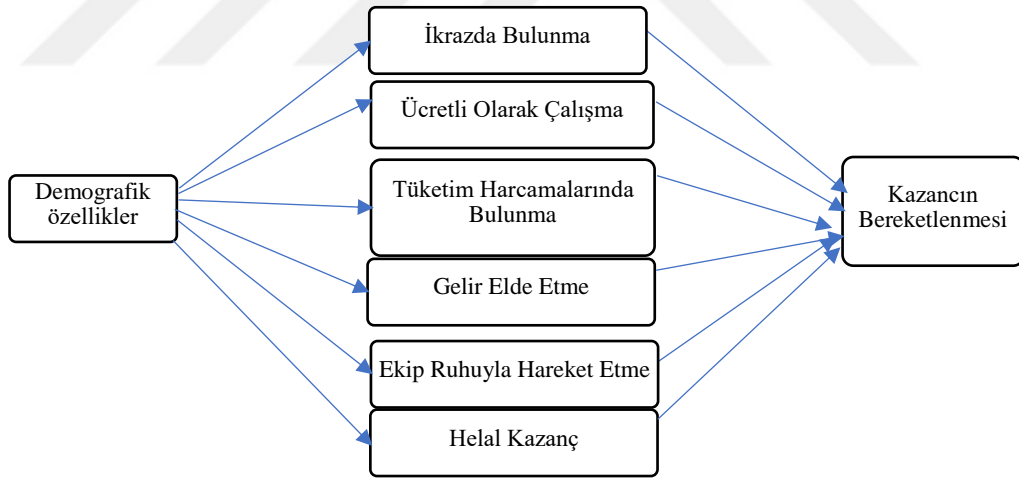
anketler değerlendirmeden çıkarılmıştır. Neticede değerlendirmeye uygun 293 anket verisi elimizde kalmıştır. 293 anket üzerinden istatistik analizler gerçekleştirilmiştir.

Çalışmamızda seçilen grubu (evreni) gösterecek biçimiyle, gruptan belirlenen adetteki kişiden meydana gelen alt eleman grnuubu meydana getirme adımlarıdır. Buna göre amaç; grubun bütününe bakmadan çalışma yapan kişiye genellemede bulunabileceği veriyi sunar.

Ayrıca rnek oluşturma yöntemi; mümkünlük veya mümkün olmayana dayanan iki yolla gerçekleşmektedir. Mümkün olan gruplamada müsavi ve kendi başına ayrılma imkânı vardır. Mümkün olmayanda ise elemanların örneklem içinde bulunma ihtimali daha fazladır.

5.3. Model ve Değişkenler

Modelimize göre, İslam İnsanı (Homoislamicus) Davranışı modeli alt faktörleri aşağıdaki bölümlerde ifade edilmektedir. Model şemasındaki bağlantılar, Davranış model sahiplerinin iş ahlakı temel kavramıyla ilgili olduğunu görmekteyiz.

şekil 5.1: Araştırma Modeli

Araştırma modelimizi yukarıdaki gibi Şekil 5.1’de görülen modelde görüldüğü üzere altı’dır. Alt boyutlardan daha önceki çalışmada en güçlü olan İkraza bulunma boyutu (paramı değerlendirirken; helal ve haram ölçülerine riayet ederim) esas alınarak, örneğin giyime dair, kılık kıyafetimin İslami prensiplere uygun olmasına / tesettüre riayet ederim sorusunun cevabından oluşan boyuta modelimizde yer verilmedi. Burada anket sorularımızla da uyumlu olan;

- İkraza Bulunma,
- Ücretli Olarak Çalışma,
- Tüketim Harcamalarında Bulunma,
- Gelir Elde Etme,
- Ekip Ruhuyla Hareket Etme,
- Helal Kazanç

boyutlarına yer verilerek incelenmiştir.

5.4. Yapısal Eşitlik Modeli Analizimizdeki Araştırma Hipotezlerimiz ve Varyans

Herhangi bir araştırmanın olası neticesine ilişkin varsayımları anlatan yöntem Hipotez olarak bilinmektedir. “Herhangi bir hipotez oluşmuş ve oluşacak tutumlar, olgular ya da vak’alarla ilgili varsayım şeklindeki iddia’lardır. Hipotez, çalışmayı gerçekleştiren kişinin araştırdığı meseledeki değişkenlerin kendi aralarında ne tür bir ilişkinin olduğuna dair beklentilerini ve yargılarını ifade eder” (Altunışık vd. 2012: 20). Kaynak taramasının akabinde; yapılan araştırma modeli ve gayeye uyumlu şekilde alttaki tabloda yer alan hipotezler kurgulanmıştır.

Tablo 5.1: Araştırma Hipotezleri

No	Hipotezlerimiz
H1	Yaş boyutu İkraza Bulunma’da etkilidir
H2	Yaş boyutu Ücretli Çalışma’da etkilidir
H3	Yaş boyutu Tüketim Harcamaları’nda etkilidir
H4	Yaş boyutu Gelir Elde Etme’de etkilidir
H5	Yaş boyutu Helal Kazanç üzerinde etkilidir
H6	Yaş boyutu Ekip Ruhuyla Hareket Etme üzerinde etkilidir
H7	Eğitim durumu’nun İkraza Bulunma’ya etkisi vardır.
H8	Eğitim durumu’nun Ücretli Çalışma’ya etkisi vardır.

No	Hipotezlerimiz
H9	Eğitim durumu'nun Tüketim Harcamaları'na etkisi vardır.
H10	Eğitim durumu'nun Gelir Elde Etme üzerine etkisi vardır.
H11	Eğitim durumu'nun Helal Kazanç üzerine etkisi vardır.
H12	Eğitim durumu'nun Ekip Ruhuyla Hareket Etme üzerine etkisi vardır.
H13	Unvan'ın İkrazda Bulunma'ya etkisi vardır.
H14	Unvan'ın Ücretli Çalışma'ya etkisi vardır.
H15	Unvan'ın Tüketim Harcamaları'na etkisi vardır.
H16	Unvan'ın Gelir Elde Etme üzerine etkisi vardır.
H17	Unvan'ın Helal Kazanç üzerine etkisi vardır.
H18	Unvan'ın Ekip Ruhuyla Hareket Etme üzerine etkisi vardır.
H19	İkametgah Coğrafi Bölgeleri'nin İkrazda Bulunma'ya etkisi vardır.
H20	İkametgah Coğrafi Bölgeleri'nin Ücretli Çalışma'ya etkisi vardır.
H21	İkametgah Coğrafi Bölgeleri'nin Tüketim Harcamaları'na etkisi vardır.
H22	İkametgah Coğrafi Bölgeleri'nin Gelir Elde Etme üzerine etkisi vardır.
H23	İkametgah Coğrafi Bölgeleri'nin Helal Kazanç üzerine etkisi vardır.
H24	İkametgah Coğrafi Bölgeleri'nin Ekip Ruhuyla Hareket Etme üzerine etkisi vardır.
H25	Gelir durumu'nun İkrazda Bulunma'ya etkisi vardır.
H26	Gelir durumu'nun Ücretli Çalışma'ya etkisi vardır.
H27	Gelir durum'unun Tüketim Harcamaları'na etkisi vardır.
H28	Gelir durumu'nun Gelir Elde Etme üzerine etkisi vardır.
H29	Gelir durumu'nun Helal Kazanç üzerine etkisi vardır.
H30	Gelir durumu'nun Ekip Ruhuyla Hareket Etme üzerine etkisi vardır.
H31	Cinsiyet'in İkrazda Bulunma'ya etkisi vardır.
H32	Cinsiyet'in Ücretli Çalışma'ya etkisi vardır.
H33	Cinsiyet'in Tüketim Harcamaları'na etkisi vardır.
H34	Cinsiyet'in Gelir Elde Etme üzerine etkisi vardır.
H35	Cinsiyet'in Helal Kazanç üzerine etkisi vardır.
H36	Cinsiyet'in Ekip Ruhuyla Hareket Etme üzerine etkisi vardır.
H37	Medeni durum'un İkrazda Bulunma'ya etkisi vardır.
H38	Medeni durum'un Ücretli Çalışma'ya etkisi vardır.
22H39	Medeni durum'un Tüketim Harcamaları'na etkisi vardır.
H40	Medeni durum'un Gelir Elde Etme üzerine etkisi vardır.
H41	Medeni durum'un Helal Kazanç üzerine etkisi vardır.
H42	Medeni durum'un Ekip Ruhuyla Hareket Etme üzerine etkisi vardır.
H43	Daha önce faizli bankada çalışma durumu'nun İkrazda Bulunma'ya etkisi vardır.

No	Hipotezlerimiz
H44	Daha önce faizli bankada çalışma durumu'nun Ücretli Çalışma'ya etkisi vardır.
H45	Daha önce faizli bankada çalışma durumu'nun Tüketim Harcamaları'na etkisi vardır.
H46	Daha önce faizli bankada çalışma durumu'nun Gelir Elde Etme üzerine etkisi vardır.
H47	Daha önce faizli bankada çalışma durumu'nun Helal Kazanç üzerine etkisi vardır.
H48	Daha önce faizli bankada çalışma durumu'nun Ekip Ruhuyla Hareket Etme üzerine etkisi vardır.
H49	Faizli bankaya geçme durumu'nun İkrazda Bulunma'ya etkisi vardır.
H50	Faizli bankaya geçme durumu'nun Ücretli Çalışma'ya etkisi vardır.
H51	Faizli bankaya geçme durumu'nun Tüketim Harcamaları'na etkisi vardır.
H52	Faizli bankaya geçme durumu'nun Gelir Elde Etme üzerine etkisi vardır.
H53	Faizli bankaya geçme durumu'nun Helal Kazanç üzerine etkisi vardır.
H54	Faizli bankaya geçme durumu'nun Ekip Ruhuyla Hareket Etme üzerine etkisi vardır.
VH 1	İkrazda Bulunmanın, malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.
VH 2	Ücretli Çalışmanın, malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.
VH 3	Tüketim Harcamalarının, malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.
VH 4	Gelir Elde Etme, malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.
VH 5	Helal Kazancın, malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.
VH 6	Ekip Ruhunun, malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.
VH 7	Eğitim seviyesinin malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.
VH 8	Unvanın malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.
VH 9	İkametgah Coğrafi Bölgelerinin malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.
VH 10	Gelir durumunun malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.
VH11	Cinsiyetin malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.
VH12	Medeni durumun malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.
VH13	Yaş seviyesinin malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.

5.5. Araştırma Sınırlılıkları

Analiz ve incelemenin gerçekleştirilmesi safhasında birtakım kısıtlarla karşılaşılması söz konusudur. Bu kısıtlar aşağıda yer almaktadır.

- Bankanın politikası gereği ismi belirtilmemiştir.
- Araştırma grubu, Katılım Bankası çalışanlarıyla sınırlıdır.
- Araştırma sadece Katılım Bankasını kapsamakta olup, diğer Katılım Bankaları çalışanları ele alınmamıştır.
- Menfi fikir oluşturmamak amacıyla, anketlerin hakiki ve tarafsız şekilde doldurulması için ankette banka ismi ve hususi veriler istenmemiştir.

5.6. Veri Toplama Yöntemi

Çalışmada; Katılım Bankasında görev yapan yönetici ve personel ile görüşmeler yapıp, anketle ilgili paylaşımda bulunulup, katılım istenmiştir. Sorular oluşturulmuş ve pilot çalışmamız 2021.Ağustos–2021.Eylül döneminde yapılan anketle 50 şahıstan oluşan grupta pilot çalışmamız gerçekleştirilmiştir.

5.7. Formun Hazırlanması

Ankette ölçek geliştirmek için Prof. Dr. Sabahattin Zaim'in, "İslam Ekonomisinin Temelleri" eserinde ifade ettiği İslam İnsanı özellikleri dikkate alınmış ve homoislamicus ölçeğini oluşturmak için 40 soru oluşturulmuştur (Zaim, 2013, 1-270).

Soruların kalite seviyesini belirlemeye yönelik olarak, yakın çevrede bulunan konusunda uzman akademisyenlerle sorular paylaşılmış olup, anlam çelişkisi içeren ve soruların anlaşılmasında gibi durumların belirlenmesi gayesiyle ön hazırlık gerçekleştirilmiştir. Alınan görüş ve değerlendirmeler neticesinde, muhtemel mana tezatları ortadan kaldırılmıştır. Bir ölçeğin kapsam geçerliği, bir ölçme aracının konuları ve buna ilişkin davranışları ne kadar iyi ölçmekte olduğunun karşılaştırılması durumudur (Balcı, 2001: 119).

Geliştirilen ölçeğin kapsam geçerliğini tespit etmek amacıyla 2 uzmanın görüşü alınmıştır. Uzman grubunun değerlendirmesi sonucunda ilgili revizeler yapılmış ve araçların kapsam geçerliğine sahip olduğu görülmüştür.

Yapılan incelemeler sonucunda, soruların anlaşılır ve maksada uygun seviyede özellik taşıdığına kanaat getirilmiştir. Ayrıca; konuyla ilgili uzman akademisyenlerle tez

konusuyla ilgili olarak mütalaa yapılarak araştırmamızın evreni sağlam zeminde ele alınmıştır. Ancak faktör analizinden sonra uygun olmayan sorular ölçekten çıkarılmıştır. Testler sonucunda ölçek için uygun olan sorular ile ekonomik davranışlarda homoislamicus davranış ölçeği oluşturulmuştur. Literatür çalışmalarında genellikle anket soruları;

- Kesinlikle Katılmıyorum (1),
- Katılmıyorum (2),
- Ne Katılıyorum, ne katılmıyorum (3),
- Katılıyorum (4) ve
- Kesinlikle Katılıyorum (5)

Şeklindeki sorulardan, kapalı uçlu görülen sorular için Likert ölçeği kullanılmıştır.

Katılma derecesi aralıkları $n-1/n$ ($5-1/5=0.80$) formülü kullanılarak bulunmuştur. Hesaplama sonucu 1 ile 5 arasındaki aralık genişliği 0,80 olarak belirlenmiştir (Yazgünoğlu & Özdemir, 2013: 119).

Tablo 5.2: Ankette Tutumların Derecelendirilmesi

Katılma derecesi	Puan Aralığı
Tamamen katılıyorum	4.20 - 5.00
Katılıyorum	3.40 - 4.19
Ne katılıyorum, ne katılmıyorum	2.60 - 3.39
Katılmıyorum	1.80 - 2.59
Hiç katılmıyorum	1.0 - 1.79

Kaynak : İftar, 2014: 198.

Anketimizde açık uçlu nitelikli soruların yerine kapalı uçlu soruların kullanılmasının nedeni; ilave mütalaalar, tertip ve tasnif şeklinde çalışmalar yapmaya gerek duyulmamasına katkı sağlamasından kaynaklanmaktadır.

5.8. Formun Hazırlanması, Pilot Uygulama

İlk başta ölçeğin güvenilirlik ile geçerliliğini anlamak üzere elli kişiden oluşan örneklemeimize pilot anket uygulanmıştır.

Pilot anket, Aralık.2021- Ocak.2022 döneminde bankanın muhtelif birimlerinde

çalışan 50 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir. İnternet ortamında www.jotform.com adresinden anket yapılan adres üzerinden sorular tasarlanmış ve pilot uygulamadaki verilerimiz SPSS İstatistik Paket Programı ile analiz edilmiştir.

5.8.1. Pilot Çalışma Güvenirlik Analizi ve Yapı Geçerliliği

Herhangi bir test ya da ölçek için, onun belirlemeyi hedeflediği alanı dengeli ve net bir şekilde belirleyebilme derecesine sahip, güvenilirlik kavramı değişik biçimlerde belirlenmektedir. Kaynaklarda güvenilirlik analizi'ne dair en çok bilinen usul Cronbach Alfa katsayısıdır. Bu katsayıyı anlatmak için; sıfır ile bir eşiğindeki rakamlar kullanılmıştır. Bu ölçeğin akredite olabilecek alfa katsayı'sının en az 0.70 şeklinde belirlenmesi öngörülmektedir. (Altunışık vd., 2012: 124-126).

40 maddenin Cronbach Alfa katsayısı Tablo 5.3'de gösterilmiştir. Verilerin Cronbach Alfa katsayısı da 0,924 değeri ile mükemmel seviyede güvenilir sonuç vermektedir.

Tablo 5.3: Pilot Veri Setinin Güvenirlik Analizleri

Cronbach's Alpha	Soruların Standardize Edilmesi Sonrasında Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
.924	.931	40

Cronbach Alfa değerleri ekte Tablo 5.3'te gösterilmiştir. En düşük Cronbach Alfa katsayısı 0,924 değeri almaktadır. Bu verilere göre anketten çıkartılacak bir madde bulunmamaktadır. Ancak nihai analiz sırasında herhangi bir sorunun çıkarıp çıkarılmayacağı konusu tekrar araştırılacaktır.

Pilot çalışmamızda işlenen kırk faktör maddesindeki yüklerin; 0,559 ile 0,908 aralığında ve bunların standart eşik kabul edilen 0,30'u aştığı görülmüştür. Ayrıca aşağıda yer almaktadır. 2. Maddede yer alan "En makbul kazanç alın teri ile kazanılan paradır." % 90,8 ile biçimlendirmede en fazla rol sahibidir. Ayrıca; 17. Maddede yer alan = "İşimi daha iyi yapabilmek için verimli çalışma metodlarını araştırırım." % 55,9 la bir daha % 30'u aşmış olup, toplam faktörümüzü etkilemede en yüksek seviyeyi oluşturmuştur. Burada değerlendirmenin dışında tutulacak madde yoktur.

Pilot çalışma kapsamında 40 maddelik ölçeğin yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi (AFA) yapılmıştır ve sonuçlara Ek 6'da yer verilmiştir. AFA, ölçülmek istenen özelliğe yönelik geliştirilen ölçme aracının uygun faktör sayısını belirlemek amacıyla kullanılır. AFA, çok sayıdaki değişkenlerin arasındaki korelasyon (ilişki) değerlerine

dayanarak, olabildiğince birbirinden bağımsız, az sayıda ve anlamlı yeni değişkenler elde etmeyi amaçlar. Bu yeni değişkenler de faktör olarak isimlendirilir. AFA’da sırasıyla verilerin faktör analizi için uygunluğunun incelenmesi, faktörlerin elde edilmesi ve faktörlerin isimlendirilmesi aşamaları izlenir. AFA sonucunda, KMO değeri 0.649, anlamlılık (p)=0.000<0.05 çıkararak, sonuç anlamlı bulunmuştur.

Tablo 5.4: Faktör Analizi, KMO and Bartlett’s Küresellik Testi

KMO and Bartlett's Testi *	
Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçüm Testi	.649
Bartlett Testi	Ki-Kare Testi
	Serbestlik Derecesi
	Anlamlılık
	1230.788
	630
	.000

5.8.2. Katılımcıların Demografik Bilgileri (Pilot)

Çalışmamızda yer alan finans kurumundaki çalışanların; yaşı, cinsiyeti, eğitim durumu, unvanı, medeni durumu, ikâmetgah ili, aylık geliri ve homoislamicus davranış için yatkınlık amacıyla dindar durumu, daha önce faizli bankada çalışma durumu, daha iyi ücret ve çalışma ortamı olması durumunda faizli bankada çalışmayı isteme durumuna dair suallerle tesbit gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar ve pilot çalışmamızdan elde edilen veriler Ek 6’da yer almaktadır.

5.9. Veri Analizi

Çalışmada SPSS 26.0 versiyonu kullanılmıştır. İnternet üzerinden www.jotform.com üzerinden temin edilen anket linki, e-posta ile dağıtılarak uygulanmıştır.

Kontrolü yapılmış ve tam cevaplandırılmış anketler analize tabi tutulmuştur.

Ankete katılanlardan 87 anket verisi kıstaslara uymadığından araştırmadan çıkartılmıştır.

Çalışmada; bağımsız örnek t-Testi ve ANOVA işlemleri gerçekleştirilmiştir.

Araştırma 1 Eylül – 30 Ekim 2021 tarihleri arasında iki aylık süre aralığında gerçekleşmiştir. Toplanan anketlere verilen cevaplar ayrıca gözden geçirilmiş, eksik cevaplanan ve tüm sorulara aynı yanıt verilen anketler değerlendirmeden çıkarılmıştır. Neticede değerlendirmeye uygun 293 anket verisi elimizde kalmıştır. 293 anket üzerinden istatistik analizler gerçekleştirilmiştir.

Bu süre zarfında toplam 50 kişiyle birebir görüşmeler de yapılmıştır. Yapılan görüşmede tez çalışmasıyla ilgili bilgi verilmiş ve çalışanların Kurumdaki deneyimlerine ilişkin bilgiler alınmıştır. Bu çalışma için yöneticilerden gerekli destek alınmıştır.

5.9.1. Nihai Analiz ve Bulgular

Tablo 5.5: Nihai Analiz Çalışması Demografik Bilgiler

Demografik Bilgiler	Sayı	Yüzde	
Eğitim	Lise	13	4.4
	Önlisans	5	1.7
	Lisans	180	61
	Yüksek lisans	89	30
	Doktora	6	2
	Toplam	293	100
Unvan	Uzman Yardımcısı	38	13
	Uzman	72	25
	Yönetici	71	24
	Müdür	97	33
	Diğer	15	5.1
	Toplam	293	100
Yaşadığı İl	Akdeniz	9	3.1
	Doğu Anadolu	5	1.7
	Ege	37	13
	Güneydoğu Anadolu	10	3.4
	İç Anadolu	66	23
	Karadeniz	19	6.5
	Marmara	147	50
Toplam	293	100	
Aylık Gelir	5000 tl ve altı	44	15
	5001-10000 tl	127	43
	10001-15000 tl	92	31
	15001 tl ve üzeri	30	10
	Toplam	293	100
Medeni Durum	Evli	248	85
	Bekar	45	15
	Toplam	293	100
Cinsiyet	Kadın	30	10
	Erkek	263	90
	Toplam	293	100
Yaş	18-24	9	3.1

Demografik Bilgiler	Sayı	Yüzde	
25-30	55	19	
31-36	77	26	
37-42	104	36	
43-48	38	13	
49-54	10	3.4	
Toplam	293	100	
Dindarlık	Evet	257	88
	Hayır	1	0.3
	Kısmen	35	12
	Toplam	293	100
Daha Önceden Faizli Bankada Çalışma Durumu	Evet	61	21
	Hayır	232	79
	Toplam	293	100
Daha İyi Maaş Verilirse Faizli Bankada Çalışır mı	Evet	4	1.4
	Hayır	279	95
	Kararsız	10	3.4
	Toplam	293	100

Nihai analiz çalışmadan elde edilen veriler Tablo 5.5’de yer almaktadır.

5.9.1.1. Güvenirlilik Analizleri

Anketin analizinden elde edilen verilerle, ilkönce güvenirlilik analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analiz; katılımcıların anketi doldururken verdikleri cevapların tutarlılığını göstermekte ve yapılan incelemede, aynı yolla hareket edip, aynı neticenin elde edilebilmesi gerekmektedir.

Anketi cevaplayan kişilerin meyillerine tam olarak yansıttığı ve sorulan sorulara bilerek ve aynı zamanda kendi içerisinde tutar arz eden cevaplar verildiği anlaşılmıştır.

Tablo 5.6: Güvenirlilik İstatistiği

Güvenirlilik Testleri (*)		
Cronbach's Alpha	Standart Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
.938	.947	36

Ankete dahil ettiğimiz sorulardan; benzer veya anlaşılmayacak biçimde soruların durumları gözden geçirildi. Her bir soru ölçek dışında tutulduğunda, güvenirlilik sonucu (Cronbach Alfa) skorunun ne şekilde değiştiği gözlemlendi. Alfa değerinde artış olan, sorular arası korelasyon matrisinde %30’un altında korelasyon değerine sahip ve Nf

kapsamında yapılan faktör analizinde ortaya çıkan Toplam Faktörü Şekillendirme Etki Oranlarına göre %30'un altında olan 10., 11., 26. ve 28. soruların kapsam dışı bırakılarak ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir.

Araştırmamızda katılım bankacılığı sektöründe homoislamicus davranışı yaklaşımına yönelik eğilim, düşünce ve yaşam şekilleri incelendi. Netice olarak, katılım Bankacılığı sektöründe Homoislamicusun davranışsal etkisi araştırılmıştır. Anketteki 293 sorunun, altı alt faktöre indirgeme amacıyla ölçeğin bir araya getirilmesi gerekmiştir. Anketi cevaplayanların geri bildirimlerinde belirgin bir değişkenlik olmaması beklenmektedir. Tukey testi (Tukey's Additivity Test) kullanılmış ve tablo 5.6'daki gibi neticeye ulaşılmıştır. Bu şekilde kullanılan ölçeğin, tek değerle anlatılabilmesi neticesi elde edilmiştir. F değeriyle gösterilen bağlı mana ifade eden (significance) karşılığı $0.00 < 0.05$ küçük olduğundan dolayı, hipotezimiz kabul görmüş olup, toplanmaya müsait olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 5.7: ANOVA ile Yapılan Tukey Eklenemezlik Testi

		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kare	F İstatistiği	Anlamlılık
Katılımcılar Arasında		655.113	292	2.244		
Kişiler Arasında	Öğeler Arasında	273.166	35	7.805	56.494	.000
	Eklenemezlik	56.668 ^a	1	56.668	427.292	.000
	Kalıntı Denge	1355.250	10219	.133		
	Toplam	1411.917	10220	.138		
	Toplam	1685.083	10255	.164		
Toplam		2340.197	10547	.222		

Anket katılımcılarının, anketteki sorularına döndükleri cevapların ortalama değerlerinin birbiriyle aynı olup olmadığı Hotelling T kare istatistiği modeliyle çalışılmıştır.

Tablo 5.8'deki gibi Anlamlılık değeri = $0.00 < 0.05$ şeklinde olması dolayısıyla hipotez kabul görmüştür. Cevaplayanların anket sorularına döndükleri cevapların ortalama puanlarının birbirine yakın olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5.8: Hotelling'in T-Kare Testi

Hotelling'in T-Kare Testi				
Hotelling T-Kare	F İstatistiği	Serbestlik Derecesi 1	Serbestlik Derecesi 2	Anlamlılık
503.757	12.717	35	258	.000

5.9.1.2. Açıklayıcı Faktör Analizi

Açıklayıcı faktör analizinin herhangi bir veri setine uygulanması için, veri setinin örneklem büyüklüğünün kâfi seviyede olması gereklidir. Ölçek uyarlama ve geliştirme sürecinde örneklemin “madde sayısının en az 10 katı veri gereklidir” görüşü ile evren boyutuna göre olması gereken örneklem büyüklüğü (Sekaran & Bougie, 2016) değerlerini dikkate almak suretiyle, 293 veriye AFA uygulanıp, ölçeğin yapı geçerliği incelenmiştir. Sonuç olarak ortaya çıkan verilerin faktör analizine uyma durumunu belirlemek için Kaiser- Meyer-Olkin (KMO) Testi ve Bartlett Küresellik Testi (Bartlett Test of Sphericity) değerleri de araştırılmıştır. Bartlett Testi neticesinde; anlamlılık değeri $p < 0,05$ ve KMO örneklem yeterlilik değerinin 0,50'nin üstünde olması gereklidir (Tabachnick & Fidell, 2006).

Kullanılan dataaların açımlayıcı faktör analizi yönüyle uyumunun tesbit edilmesinden sonra kullanılan ölçeğin yapı geçerliliğini anlatmak üzere kullanılacak açıklayıcı faktör analizi adımları uygulamaya alınmıştır. Açımlayıcı faktör analizinin muhtelif faktör oluşturma teknikleri (temel bileşenler analizi, temel eksenler yöntemi, maksimum olabilirlik yöntemi, imaj faktör çıkarma yöntemi, alfa faktör çıkarma yöntemi, ağırlıklandırılmamış en küçük kareler yöntemi, genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi) yer almaktadır (Karasar, 2009: 81).

Temel bileşenler analizi (principal component analysis) esasında birden fazla boyut ve datayı daha az rakamlı değişkenlerle açıklamayı gaye edinir. Ayrıca ölçek geliştirme için de en bilinen usuldür (Karaman, 2015).

Bu sebeple, bahse konu araştırmada da temel bileşenler yöntemi esas alınmıştır. Temel bileşenler analizi ile homoislamicus davranışı belirlemeye yönelik öz yeterlik ölçeğinin kaç faktörden oluştuğu hakkında fikir sahibi olmak amacıyla açıklanan toplam varyans (Toplam variance explained) tablosu incelenmiştir. Açıklanan toplam varyans tablosunda ise öz değeri (eigenvalue) 1'den büyük olan bileşen sayısı ölçeğin faktör sayısı hakkında araştırmacıya fikir sunmaktadır. Bunlara ilaveten varyans yüzdesi beşten büyük olan bileşen sayısı da ölçeğin faktör sayısı hakkında bilgi vermektedir. Öz değerleri birden büyük olan bileşen sayısının 5 olması, ancak ilk iki bileşenin varyans yüzdesinin beşten büyük olması, üçüncü bileşenin varyans yüzdesinin beşe oldukça yakın olması ölçeğin 3 faktörlü yapı sergileyeceği hakkında bilgi vermektedir. Üçüncü bileşenin varyans yüzdesi döndürme ve üst üste gelme

durumunun giderilmesiyle artacağı beklenmektedir.

36 maddenin test neticesi aşağıda gösterilmiştir. Bu testlerin sonucunda, KMO 0.925, anlamlılık değeri, $(p)=0.000<0.05$ şeklinde elde edilip, anlamlı görülmüştür. Verilerin C.Alfa katsayısı 0.938 ile en üst düzeyde sonuç göstermiştir.

Tablo 5.9: KMO and Bartlett's Test

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği Ölçüm Testi	.925	
Yaklaşık Ki-Kare Testi	5524.223	
Bartlett Testi	Serbestlik Derecesi	630
	Anlamlılık	.000

Nihai anketimizde çalışılan 36 maddenin faktör yükleri değeri 0,318 ile 0,749 aralığında çıkmıştır. Bunların bir tanesi dışında, uç değer görülen 0,30'u aştığı görülmüş ve altta sunulmuştur.

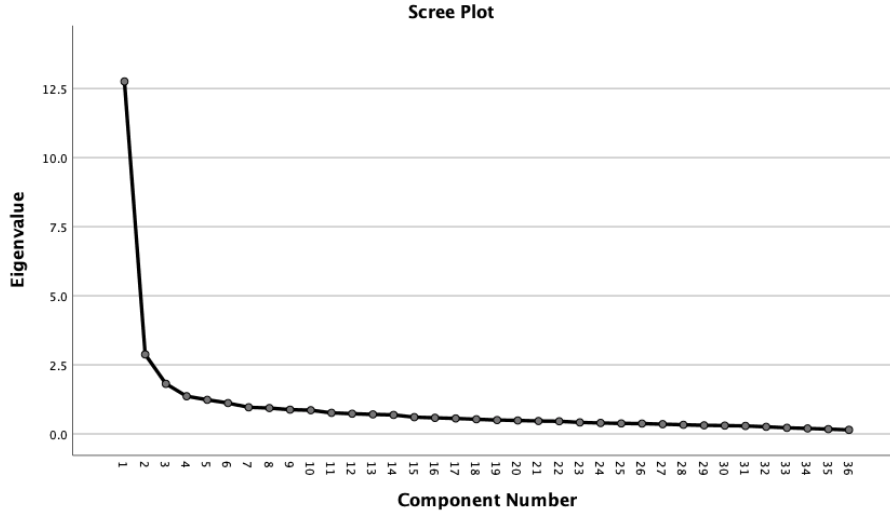
Yirminci maddede “İş yaparken hile ve rüşvetten kaçınıyorum.” % 74,9 ölçümüyle toplam faktörü biçimlendirmede, en yüksek etki yapan faktör olduğu görülmüştür.

Dördüncü madde “Zaruret olmadıkça borç altına girmem.” % 31,8 ile % 30'un üzerinde bulunmuş ve en asgari tesir eden faktör olduğu belirlenmiştir.

Nihai çalışma kapsamında 36 maddelik ölçeğin yapı geçerliği için açıklayıcı faktör analizi (AFA) yapılmıştır. AFA, ölçülmek istenen özelliğe yönelik geliştirilen ölçme aracının uygun faktör sayısını belirlemek amacıyla kullanılır. AFA, çok sayıdaki değişkenlerin arasındaki korelasyon değerlerine dayanarak, olabildiğince birbirinden bağımsız, az sayıda ve anlamlı yeni değişkenler elde etmeyi amaçlar. Bu yeni değişkenler de faktör olarak isimlendirilir. AFA'da sırasıyla verilerin faktör analizi için uygunluğunun incelenmesi, faktörlerin elde edilmesi ve faktörlerin isimlendirilmesi aşamaları izlenir.

Yamaç birikinti grafiği (scree plot) ve açıklanan toplam varyans (Toplam variance explained) tablosu (Ek 8 ve Şekil 5.2) incelenmiştir. Yamaç birikinti grafiğindeki belirgin azalma (eğimi fazla) olan doğru parçalarının sayısı faktör sayısı hakkında bilgi vermektedir (Büyüköztürk, 2018). Şekil 5.2'de görülebileceği gibi yamaç birikinti grafiği 3 faktörlü yapı olduğuna işaret etmektedir. Açıklanan toplam varyans tablosunda ise öz değeri (eigenvalue) 1'den büyük olan bileşen sayısı ölçeğin faktör sayısı hakkında araştırmacıya fikir sunmaktadır. Bunlara ilaveten varyans yüzdesi

beşten büyük olan bileşen sayısı da ölçeğin faktör sayısı hakkında bilgi vermektedir. Öz değerleri birden büyük olan bileşen sayısının 6 olması ancak ilk üç bileşenin varyans yüzdesinin beşten büyük olması, diğer üç bileşenin varyans yüzdesinin beşe yakın olması ölçeğin 6 faktörlü yapı sergileyeceği hakkında bilgi vermektedir. Diğer üç bileşenin varyans yüzdesi döndürme ve binişiklik durumunun giderilmesiyle artacağı beklenmektedir.

Şekil 5.2: Homoislamicus Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi Kapsamında Yamaç Birikinti Grafiği

Faktör sayısını ve faktörlerin içerdikleri maddeleri daha net belirleyebilmek için döndürme işlemi yapılmalıdır. Genel olarak kullanılan Varimax döndürme tekniği kullanılmış ve sonuçlara Ek 7’de yer verilmiştir. AFA sonucunda faktörlerin öz değerlerinin, açıkladıkları varyans yüzdesinin ve toplam varyans yüzdesinin yer aldığı açıklanan toplam varyans tablosu incelendiğinde öz değeri 1’den büyük olan 6 bileşen (faktör) olduğu görülmektedir. Birinci faktörün öz değeri 12,754 ve açıkladığı varyans yüzdesi % 35,427 olup varimax döndürme sonrasında yüklerin kareler toplamı 5,196’dır. İkinci faktörün öz değeri 2,877 ve açıkladığı varyans yüzdesi % 7,990 olup döndürme sonrasında yüklerin kareler toplamı 4,128’dir. Üçüncü faktörün öz değeri 1,813 ve açıkladığı varyans yüzdesi % 5,036 olup döndürme sonrasında yüklerin kareler toplamı 4,092’dir. Dördüncü faktörün öz değeri 1,363 ve açıkladığı varyans yüzdesi % 3,786 olup döndürme sonrasında yüklerin kareler toplamı 3,730’dur. Beşinci faktörün öz değeri 1,233 ve açıkladığı varyans yüzdesi % 3,425 olup döndürme sonrasında yüklerin kareler toplamı 2,077’dir. Altıncı faktörün öz değeri 1,116 ve açıkladığı varyans yüzdesi % 3,099 olup döndürme sonrasında yüklerin

kareler toplamı 1,931'dir. Homoislamicus davranışı belirleyen ölçeğin, 6 faktörlü yapısıyla toplam varyans oranının % 58,763'ünü açıklamaktadır.

Homoislamicus'un Alt Boyutlarının Tanımlayıcı İstatistikleri:

Birinci faktörde; 21., 22., 25., 29., 32., 34., 35., 36., 38., 39. ve 40. maddeler olmak üzere toplam 11 madde bulunmaktadır. Maddelerin faktör yük değerleri 0,411 ile 0,701 arasındadır. Bu maddelerin içerikleri incelendiğinde, ikrazda bulunma ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Bu sebeple ölçeğin birinci faktörü "İkrazda Bulunma" olarak isimlendirilmiştir.

İkrazda Bulunma alt boyutu ile demografik değişkenlerin etkileşimi sonucunda oluşan tanımlayıcı istatistikler; Ek: 2'de yer almaktadır.

İkinci faktörde; 12., 13., 14., 15., 16. ve 17. maddeler olmak üzere toplam 7 madde bulunmaktadır. Maddelerin faktör yük değerleri 0.481 ile 0.680 arasındadır. Bu maddelerin içerikleri incelendiğinde, ücretli çalışma ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Bu sebeple ölçeğin ikinci faktörü "Ücretli Olarak Çalışma" olarak isimlendirilmiştir.

Ücretli Çalışma alt boyutu ile demografik değişkenlerin etkileşimi sonucunda oluşan tanımlayıcı istatistikler Ek: 2'de yer almaktadır.

Üçüncü faktörde; 23., 24., 27., 30., 31., 33. ve 37. maddeler olmak üzere toplam 7 madde bulunmaktadır. Maddelerin faktör yük değerleri 0.480 ile 0.801 arasındadır. Bu maddelerin içerikleri incelendiğinde, tüketim harcamalarıyla ilgili olduğu belirlenmiştir. Bu sebeple ölçeğin üçüncü faktörü "Tüketim Harcamalarında bulunma boyutu" olarak isimlendirilmiştir.

Tüketim Harcamalarında Bulunma alt boyutu ile demografik değişkenlerin etkileşimi sonucunda oluşan tanımlayıcı istatistikler Ek:2'de yer almaktadır.

Dördüncü faktörde; 6., 7., 8., 9. ve 20 maddeler olmak üzere toplam 5 madde bulunmaktadır. Maddelerin faktör yük değerleri 0.601 ile 0.782 arasındadır. Bu maddelerin içerikleri incelendiğinde, gelir elde etme ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Bu sebeple ölçeğin dördüncü faktörü "Gelir elde etme boyutu" olarak isimlendirilmiştir.

Gelir Elde Etme alt boyutu ile demografik değişkenlerin etkileşimi sonucunda oluşan tanımlayıcı istatistikler Ek:2'de yer almaktadır.

Beşinci faktörde; 4., 5. ve 19., maddeler olmak üzere toplam 3 madde bulunmaktadır. Maddelerin faktör yük değerleri 0.418 ile 0.738 arasındadır. Bu maddelerin içerikleri

incelendiğinde, helal kazanç ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Bu sebeple ölçeğin altıncı faktörü “Helal kazanç boyutu” olarak isimlendirilmiştir.

Helal Kazanç alt boyutu ile demografik değişkenlerin etkileşimi sonucunda oluşan tanımlayıcı istatistikler Ek:2’de yer almaktadır.

Altıncı faktörde; 1., 2. ve 3., maddeler olmak üzere toplam 3 madde bulunmaktadır. Maddelerin faktör yük değerleri 0.418 ile 0.738 arasındadır. Bu maddelerin içerikleri incelendiğinde, ekip ruhu ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Bu sebeple ölçeğin beşinci faktörü “Ekip ruhuyla hareket etme boyutu” olarak isimlendirilmiştir.

Ekip Ruhuyla Hareket Etme alt boyutu ile demografik değişkenlerin etkileşimi sonucunda oluşan tanımlayıcı istatistikler Ek:2’de yer almaktadır.

Faktörlerin hesaplanmasına yönelik literatürde aşağıdaki üç yöntem kullanılmaktadır. (IBM, 2022)

Regresyon Yöntemi. Faktör puanı katsayılarını tahmin etmek için bir yöntemdir. Üretilen puanların ortalaması 0 ve varyansı, tahmin edilen faktör puanları ile gerçek faktör değerleri arasındaki çoklu korelasyonun karesine eşittir. Faktörler ortogonal olduğunda bile puanlar ilişkilendirilebilir.

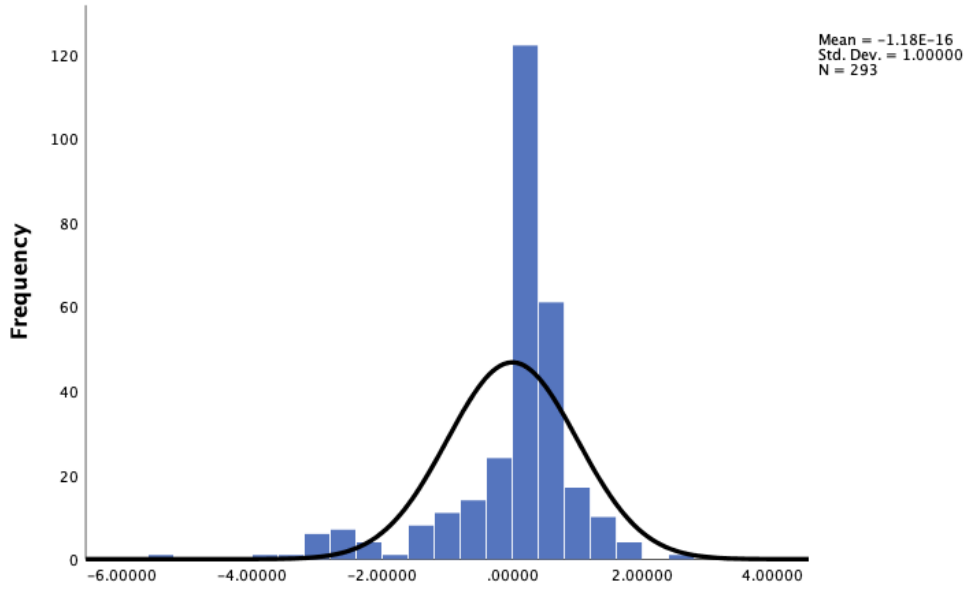
Bartlett Puanları. Faktör puanı katsayılarını tahmin etme yöntemidir. Üretilen puanların ortalaması 0’dır. Değişkenler aralığındaki benzersiz faktörlerin karelerinin toplamı en aza indirilir.

Anderson-Rubin Yöntemi. Faktör puanı katsayılarını tahmin etme yöntemidir. Tahmin edilen faktörlerin ortogonalliğini sağlayan Bartlett yönteminin bir modifikasyonudur. Üretilen puanların ortalaması 0, standart sapması 1 ve ilintisizdir.

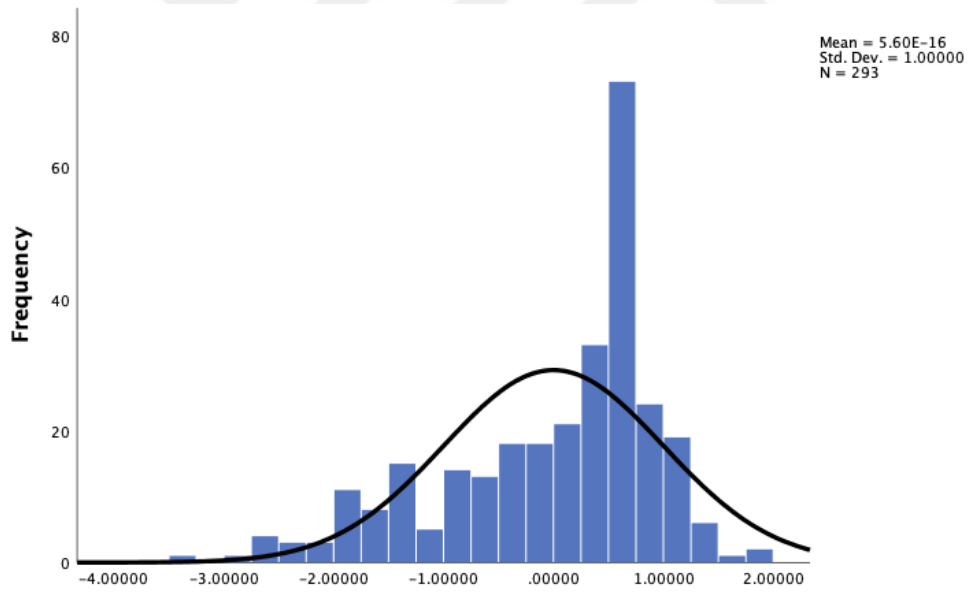
Belirlenen faktör/boyutlara göre skor değerleri Anderson-Rubin yöntemi seçilerek oluşturulmuştur. Elde edilen boyut ortalama puanlarına ilişkin betimsel istatistik sonuçları aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 5.10: Homoislamicus Ölçeğine İlişkin Oluşturulan Faktörlerin Özet İstatistikleri

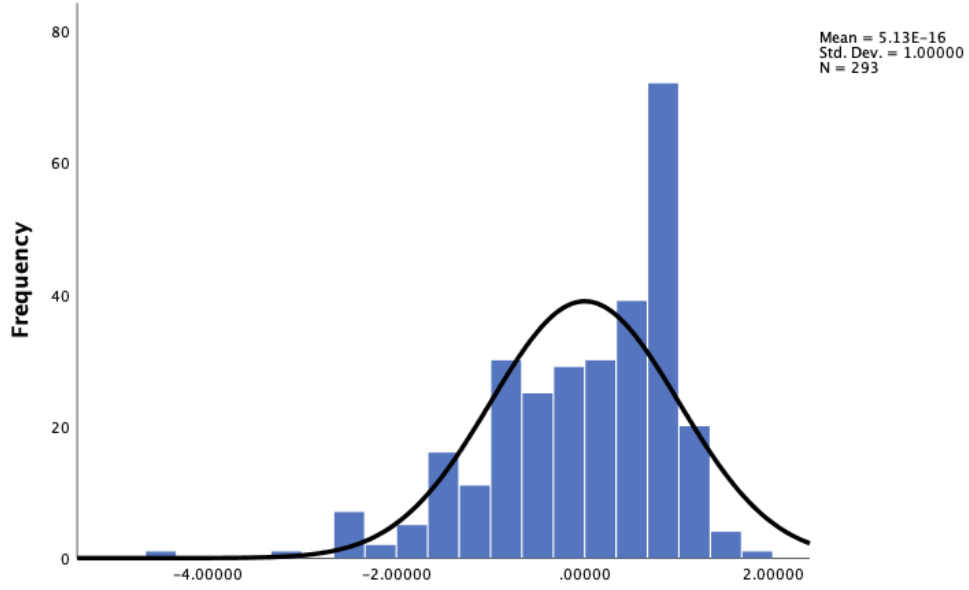
		İkrazda Bulunma Boyutu	Ücretli Çalışma Boyutu	Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu	Gelir Elde Etme Boyutu	Helal Kazanç Boyutu	Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu
N	Geçerli	293	293	293	293	293	293
	Kayıp Gözlem	0	0	0	0	0	0
Ortalama		.0000000	.0000000	.0000000	.0000000	.0000000	.0000000
Ortanca		.1446956	.3922214	.1338473	.0776147	.1685190	.1694394
Tepe Değeri		.03186	.67190	.94497	.01787	.16852	.16944
Std. Sapma		1.00000000	1.00000000	1.00000000	1.00000000	1.00000000	1.00000000
Çarpıklık		-1.795	-.947	-.979	-3.198	-1.933	-.345
Basıklık		4.851	.213	1.205	19.026	8.475	4.043
Aralık		7.71429	5.09442	6.65032	10.72604	8.33486	8.22652
Minimum		-5.27279	-3.25671	-4.65351	-8.11847	-5.25940	-3.92499
Maximum		2.44150	1.83771	1.99681	2.60757	3.07546	4.30153

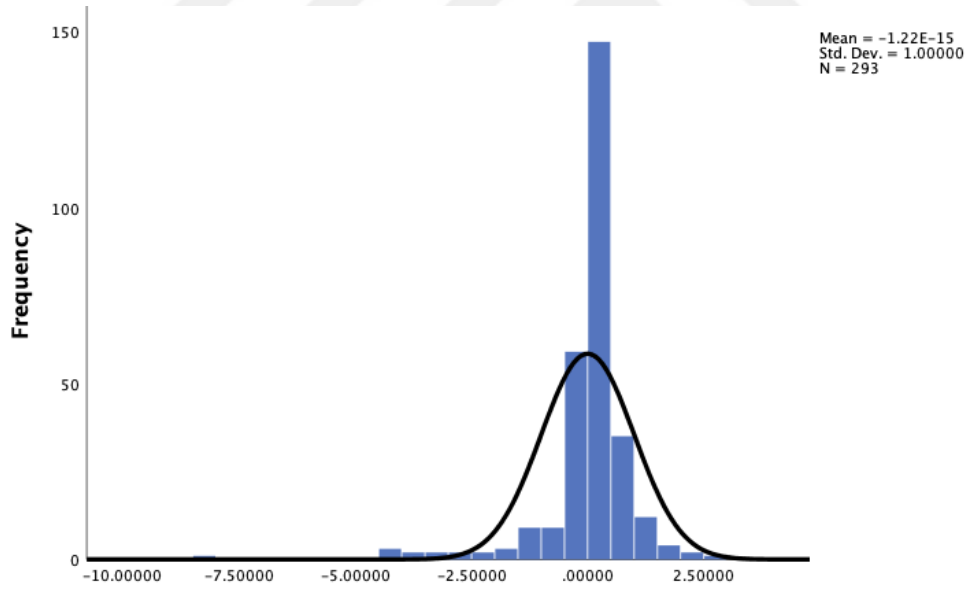
Şekil 5.3: İkrazda Bulunma Boyutu için Hesaplanan Değerlere İlişkin Histogram Grafiği

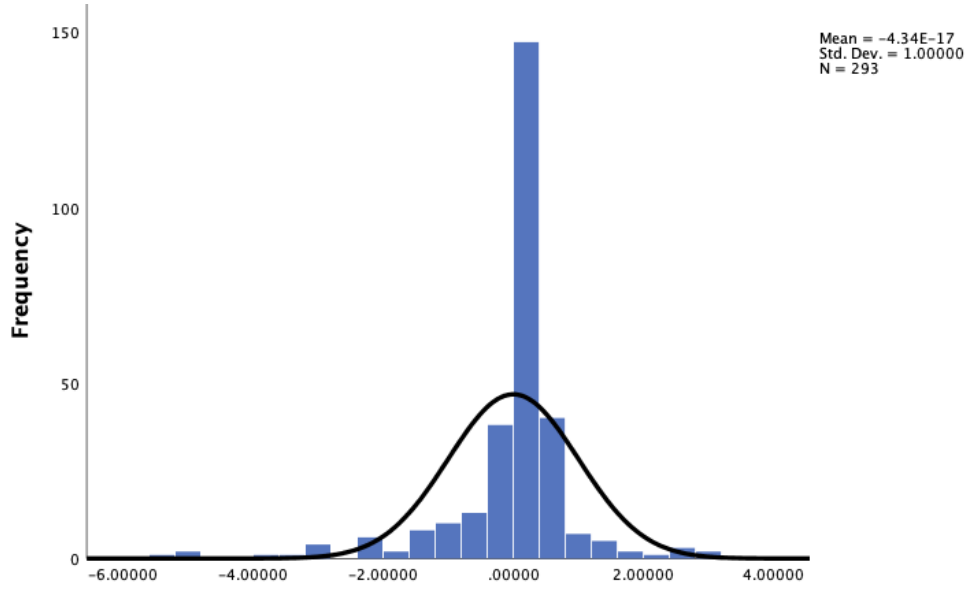
Şekil 5.4: Ücretli Çalışma Boyutu için Hesaplanan Değerlere İlişkin Histogram Grafiği

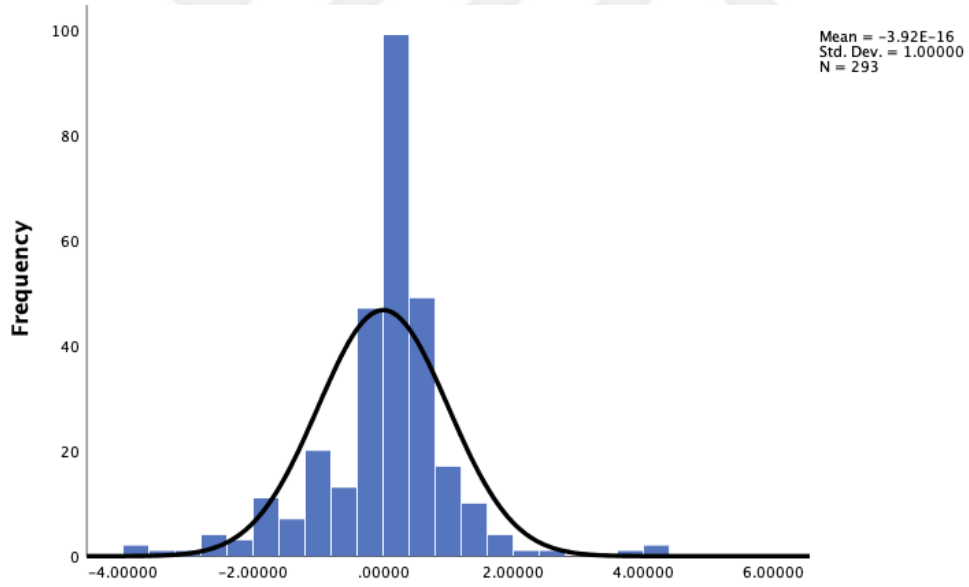
Şekil 5.5: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu için Hesaplanan Değerlere İlişkin Histogram Grafiği

Şekil 5.6: Gelir Elde Etme Boyutu için Hesaplanan Değerlere İlişkin Histogram Grafiği

Şekil 5.7: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu için Hesaplanan Değerlere İlişkin Histogram Grafiği

Şekil 5.8: Helal Kazanç Boyutu için Hesaplanan Değerlere İlişkin Histogram Grafiği

5.9.1.3. Normallik Analizi

Değişkenlerin normal şekilde dağılım arz etmesine denmektedir. Analizin çok değişkenle yapılması evvelinde genellikle değişkenler normal bir dağılım seyri arz etmesi, uygulamaya esas olabilecek şekilde kabul durumunu ifade etmektedir. Normal seyir hipotezinin yerine gelmemesi neticesinde, analiz çalışması neticesinde ulaşılabilecek değer setinin, hakiki değer setinden farklı oluşmasına neden olması söz konusudur (Kavgacı, 2014: 102). Bu analiz yöntemi farklı tekniklerle gerçekleştirilebilmektedir. Bunlardan çoğunlukla kullanılan bir tanesi çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayıları yöntemleridir. Bu analiz, çarpıklık ve basıklık katsayılarının incelenmesiyle gerçekleştirilebilir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012: 16).

Zamanımıza değin yürütülen çalışmaları yapan birçok araştırmacının farklı çarpıklık ve basıklık katsayısı rakamlarıyla analizlerini yaptıkları bilinmektedir. Burada sapmaların olması örneklemin sayısının artmasıyla çarpıklık ve basıklık değerlerinde sapmalar olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla; ikiyüz ve üstündeki örneklemin mevzubahis olduğu analizlerde, “çarpıklık, basıklık” azami düzeyinin üstte kabul edilmesi tavsiye edilmektedir (Kavgacı, 2014: 102).

Çarpıklık değerinde 3’ün altı ve basıklık değerinin 10’un altında gerçekleşmesiyle, verilerin normal seyirde bir dağılım seyri gösterdiği ifade edilmektedir (Goldman, 2007: 99). Çarpıklık değeri 3’ün altında olup, basıklık değeri 8’in aşağısında bir rakamla oluştuğunda, kabul edilebilir bir değer ortaya çıkmaktadır (Khine, 2013: 101).

Basıklık ve çarpıklık değerlerinin -3 ile +3’ün arasında olması durumunda, normal dağılım seyri oluşmaktadır (Özen vd., 2013: 8).

Basıklık ve çarpıklık katsayıları -5 ile +5 değer aralığını geçmediğinde veriler normal dağılıma sahiptir (Küçükergin vd., 2014: 104).

Kaynaklardaki değerler hususunda çoğunlukla referans gösterilmekte olan aradeğeri konusunda en fazla referans gösterilen akademisyenlerden Kline yapılan testin normal dağılım seyirinde olduğunun kabulü için çarpıklık değerinin -3 ile +3 arasında görülmesinin ve basıklık değerinin de 8’in aşağısında bir sonuç vermesinin kâfi olacağını ifade etmektedir (Kline, 2005: 63).

Normallik testi sonuçları aşağıda yer almaktadır. Literatürde Kline’in değerleri temel alınmıştır. Otuzaltı maddenin özellikle 11 tanesinin basıklık için kabul edilen değerler olan 8’in üstünde 7 tanesinin ise 10 değerinin üstünde olduğu, soruların %81’i normal

dağılım göstermesi nedeniyle soruların tamamı için normal dağıldığı varsayılmıştır.

Tablo 5.11: Maddelerin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Betimleyici İstatistikler			
	Anket Katılımcı Sayısı	Çarpıklık	Basıklık Katsayısı
Helal yoldan kazanç sağlamayı önemserim	293	-4.262	16.276
En makbul kazanç alın teri ile kazanılan paradır	293	-3.121	9.175
Elde ettiğim gelir, sadece kendi çalışmamın sonucu ile değil, Allah (c.c.)'ın takdiriyle olmuştur	293	-3.138	9.72
İş arkadaşlarımın veya astlarımın haklarını korurum	293	-1.939	2.351
İş arkadaşlarıma veya astlarıma, iş dağılımını adaleti gözeterek yaparım	293	-1.794	2.193
İş yaparken hile ve rüşvetten kaçınırım	293	-4.859	25.206
Doğru sözlü olmanın, Allah (c.c.) katında değerini bilirim	293	-3.98	16.217
Geçimimi sağlamak için çaba sarf ettiğimden dolayı memnunum	293	-2.89	7.581
İşimi en iyi şekilde yapmaya çalışırım	293	-2.41	4.668
Kılık kıyafetimin İslami prensiplere uygun olmasına / tesettüre riayet ederim	293	-1.028	0.614
İşimde emir ve talimatlara hiç itiraz etmeden riayet ederim	293	-0.675	-0.222
İşimi sonuna kadar kontrol eder, iş çıktılarının eksiksiz olmasına özen gösteririm	293	-0.884	-0.773
Gerektiğinde iş arkadaşlarımla işbirliği yaparım	293	-1.545	1.066
Hatalarım söylendiğinde eleştirilere açık davranırım	293	-0.704	-0.53
Bana verilen malzemeleri ekonomik biçimde kullanırım	293	-0.873	-0.548
İş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyarım	293	-0.825	-0.491
İşimi daha iyi yapabilmek için verimli çalışma metodlarını araştırırım	293	-0.797	-0.489
Çalışmamın sonucunda aldığım gelirden dolayı, Allah (c.c.)'a şükretmesini bilirim	293	-2.222	4.195
İş arkadaşımın kazancının yüksek olması, beni kıskançlığa sevk etmez	293	-1.358	1.33
Bahis oyunları ve kumar gibi zahmetsiz kolay kazanç yollarını tercih etmem	293	-4.859	25.206
Paramı değerlendirirken; helal ve haram ölçülerine riayet ederim	293	-3.592	13.244
Faizle para kazanmanın haram olduğunu bilirim	293	-5.105	28.122
Harcamalarımı gerçekleştirirken israftan kaçınmaya özen gösteririm	293	-1.018	0.025
Kazancımı ihtiyaç sahipleriyle bölüşebilirim	293	-0.647	-0.721
Zekatımı düzenli olarak vermeye dikkat ederim	293	-1.425	0.92
Gerektiğinde başkasına ödünç olarak; para veya mal verebilirim	293	-1.111	0.709
Gelirim ihtiyacımdan fazla ise tasarruf ederim	293	-0.99	0.478

Betimleyici İstatistikler			
	Anket Katılımcı Sayısı	Çarpıklık	Basıklık Katsayısı
Tasarruflarımı üretime katkı sağlayan alanlarda değerlendiririm	293	-0.419	-0.452
Kazancımı helal yollara harcarım	293	-1.561	0.869
Harcamalarımda lüks ve gösterişten kaçınırım	293	-0.745	-0.009
Aşırı harcamalardan kaçınırım	293	-0.715	-0.457
Sosyal yardımda bulunduğumda, malımın bereketleneceğine inanırım	293	-2.63	5.934
Zaruret olmadıkça borç altına girmem	293	-1.483	2.372
Borçlarımı zamanında öderim	293	-3.061	9.164
Zekatin fakirin zenginin malı üzerindeki hakkı olduğuna inanırım	293	-3.138	9.72
Müslüman çalışkan olmalıdır	293	-4.066	17.402
Tüketimimi gelirime göre ayarlarım	293	-1.425	0.92
Faizli işlem yapmaktan kaçınırım	293	-1.939	2.351
Faizin malımı eksilteceğine inanırım	293	-2.683	6.77
Borcum varken, önceliğim o borçlarımı en kısa sürede ödemektir	293	-2.892	8.151
Geçerli Adet (Liste Halinde)	293		

5.9.1.4. Anket Dolduranların Meyil ve Denge Durumlarının İncelenmesi

Homoislamicus'un varlığına dair yöneltilen suallere verdikleri yanıtlardaki irtibatı anlatan çapraz tablo ve bulgular altta yer almaktadır.

Dindar kişi dinin hükümlerine riayet eder. Allah (c.c.)'a kulluk, yaratılana şefkat ve saygı, hiçbir canlının hakkını ihlal etmeden, kimsenin kalbini kırmadan hak ve istikamet üzere erdemli, edepli, şahsiyetli ve iffetli bir hayat sürmeye çalışmak dindarlığın göstergesidir. Dindar kişi Allah (c.c.)'ın güzel gördüğü ahlakı yaşama konusunda maksimum çaba gösterir ve O'nun hoşnut olmayacağı kötü davranış biçimlerinden şiddetle kaçınır. Hz.Ömer "Dindarlık iyi insanların belirgin özelliğidir" diye belirtmiştir (Seyyar, 2003: 104).

Katılımcılardan "Dindar mısınız" sorusuna evet şeklinde cevap veren 257 kişinin % 87.7 lik oranla ve 52 kişinin de % 20'lik oranla daha önce faizli bankada çalıştığı beyan edilmiştir. Anket katılımcılarından Dindar mısınız sorusuna Hayır şeklinde cevap veren bir kişi bulunmaktadır ve daha önce faizli bankada çalışmadığını beyan etmiştir. Katılımcılardan 35 tanesi Dindarmısınız sorusuna kısmen cevap vermiş olup, sadece 9 tanesi daha önce faizli bankada çalıştığını ifade etmiştir.

Tablo 5.12: Dindar mısınız? Daha Önce Faizli Bankada Çalıştınız mı Çarpraz Tablosu

		Dindar mısınız? Daha Önce Faizli Bankada Çalıştınız mı?(Çarpraz Tablolama)		
		Daha Önce Faizli Bankada Çalıştınız mı?		Toplam
		Evet	Hayır	
Dindar mısınız	Evet	52	205	257
	Hayır	0	1	1
	Kısmen	9	26	35
Toplam		61	232	293

Katılımcılardan “Dindar mısınız” sorusuna cevap verenlerden, 257 kişiden 247 ‘si (% 96’sı), daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa, faizli bankaya geçmeyi düşünmediğini beyan etmiştir.

Tablo 5.13: Dindar mısınız? Daha İyi Ücret ve Çalışma Koşulları Sağlanırsa, Faizli Bankaya Düşünür müsünüz? Çarpraz Tablosu

		Dindar mısınız * Daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa, faizli bankaya geçmeyi düşünür müsünüz (Çarpraz Tablolama)			
		Daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa, faizli bankaya geçmeyi düşünür müsünüz?			Toplam
		Evet	Hayır	Kararsız	
Dindar mısınız	Evet	4	247	6	257
	Hayır	0	1	0	1
	Kısmen	0	31	4	35
Toplam		4	279	10	293

5.9.1.5. Homoislamicus Ölçeğinin Alt Boyutları ve Yaş Durumuna İlişkin Bulgular

Yaş’ın diğer alt kabul edilen örneklem faktörlerdeki ANOVA Testlerinin anlamlılık karşılığı >0.05 şeklindeki hipotezler kabul edilmezken, 0.05’ten küçük olan hipotezler kabul edilmiştir. Sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

Tablo 5.14: Yaş Durumuna İlişkin Anova Tablosu

		ANOVA				
		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F İstatistiği	Anlamlılık
İkrazda Bulunma Boyutu	Gruplar Arası	4.855	5	.971	.971	.436
	Gruplar İçi	287.145	287	1.001		
	Toplam	292.000	292			
Ücretli Çalışma Boyutu	Gruplar Arası	5.500	5	1.100	1.102	.359
	Gruplar İçi	286.500	287	.998		
	Toplam	292.000	292			
Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu	Gruplar Arası	3.128	5	.626	.622	.683
	Gruplar İçi	288.872	287	1.007		
	Toplam	292.000	292			
Gelir Elde Etme Boyutu	Gruplar Arası	4.817	5	.963	.963	.441
	Gruplar İçi	287.183	287	1.001		
	Toplam	292.000	292			
Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu	Gruplar Arası	4.352	5	.870	.868	.503
	Gruplar İçi	287.648	287	1.002		
	Toplam	292.000	292			
Helal Kazanç Boyutu	Gruplar Arası	1.533	5	.307	.303	.911
	Gruplar İçi	290.467	287	1.012		
	Toplam	292.000	292			

Anlamlılık sonucu > 0.05 görüldüğünden, personelin yaşının alt boyutları üzerinde bir etkisi olmadığı görülmüştür.

Hipotezlerimiz Red edilmiştir ve aşağıda yer almaktadır.

Tablo 5.15: Yaş Durumuna İlişkin Faktör Açıklama Tablosu

Faktör Açıklaması	Anlamlılık	Bağımlı Değişken	Hipotez Sonucu
İkrazda Bulunma	0.436	Yaş	H1: Red
Ücretli Çalışma	0.359		H2: Red
Tüketim Harcamalarında Bulunma	0.683		H3: Red
Gelir Elde Etme	0.441		H4: Red
Ekip Ruhuyla Hareket Etme	0.503		H5: Red
Helal Kazanç	0.911		H6: Red

5.9.1.6. Homoislamicus Ölçeğinin Alt Boyutları ve Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular

Alt Grup Faktörler Üzerinde Eğitimin oluşturduğu etkinin ANOVA Testleri Anlamlılık değeri > 0.05 olan hipotezler Red edilmiştir.

0.05'ten küçük çıkan hipotezler Kabul edilmiştir.

Hipotez testi sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 5.16: Eğitim Durumuna İlişkin Anova Tablosu

		ANOVA (*)				
		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F İstatistiği	Olasılık (*)
İkrazda Bulunma Boyutu	Gruplar Arası	1.403	2	.701	.700	.498
	Gruplar İçi	290.597	290	1.002		
	Toplam	292.000	292			
Ücretli Çalışma Boyutu	Gruplar Arası	.580	2	.290	.289	.749
	Gruplar İçi	291.420	290	1.005		
	Toplam	292.000	292			
Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu	Gruplar Arası	4.007	2	2.003	2.017	.135
	Gruplar İçi	287.993	290	.993		
	Toplam	292.000	292			
Gelir Elde Etme Boyutu	Gruplar Arası	1.550	2	.775	.774	.462
	Gruplar İçi	290.450	290	1.002		
	Toplam	292.000	292			
Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu	Gruplar Arası	.077	2	.039	.038	.962
	Gruplar İçi	291.923	290	1.007		
	Toplam	292.000	292			
Helal Kazanç Boyutu	Gruplar Arası	2.372	2	1.186	1.188	.306
	Gruplar İçi	289.628	290	.999		
	Toplam	292.000	292			

Anlamlılık değeri > 0.05 çıktığından dolayı, personelin yaş'ının alt boyutları üzerinde bir etkisi olmadığı görülmüş ve hipotezlerimiz Red edilmiştir. Tablo 5.17'de detaylı olarak gösterilmiştir.

Tablo 5.17: Eğitim Durumuna İlişkin Faktör Açıklaması Tablosu

Faktör Açıklaması	Olasılık	Bağımlı Değişken	Hipotez Sonucu
İkrazda Bulunma	0.498	Eğitim	H7: Red
Ücretli Çalışma	0.749		H8: Red
Tüketim Harcamalarında Bulunma	0.135		H9: Red
Gelir Elde Etme	0.462		H10: Red
Ekip Ruhuyla Hareket Etme	0.962		H11: Red
Helal Kazanç	0.306		H12: Red

5.9.1.7. Homoislamicus Ölçeğinin Alt Boyutları ve Unvan Durumuna İlişkin Bulgular

Unvan'ın Alt Grup Faktörler Üzerine ANOVA Testleri: Anlamlılık değeri >0.05 olan hipotezler Red edilirken 0.05'ten küçük çıkan hipotezler Kabul edilir. Hipotez testi sonuçları Tablo 5.18'deki gibidir.

Tablo 5.18: Ünvan Durumuna İlişkin Anova Tablosu

		ANOVA				
		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F İstatistiği	Anlamlılık
İkrazda Bulunma Boyutu	Gruplar Arası	10.631	4	2.658	2.720	.030
	Gruplar İçi	281.369	288	.977		
	Toplam	292.000	292			
Ücretli Çalışma Boyutu	Gruplar Arası	11.624	4	2.906	2.985	.019
	Gruplar İçi	280.376	288	.974		
	Toplam	292.000	292			
Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu	Gruplar Arası	4.090	4	1.023	1.023	.396
	Gruplar İçi	287.910	288	1.000		
	Toplam	292.000	292			
Gelir Elde Etme Boyutu	Gruplar Arası	3.618	4	.905	.903	.462
	Gruplar İçi	288.382	288	1.001		
	Toplam	292.000	292			
Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu	Gruplar Arası	9.368	4	2.342	2.387	.050
	Gruplar İçi	282.632	288	.981		
	Toplam	292.000	292			
Helal Kazanç Boyutu	Gruplar Arası	1.474	4	.369	.365	.833
	Gruplar İçi	290.526	288	1.009		
	Toplam	292.000	292			

Unvan gruplarına göre üç alt boyut faktörün ortalama değerleri arasında % 5 anlamlılık değerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşılan sonuçlar ve hipotezlerimiz Tablo 5.19'da gösterildiği gibi kabul edilmiştir.

Tablo 5.19: Ünvan Durumuna İlişkin Faktör Açıklaması Tablosu

Faktör Açıklaması	Anamlılık	Bağımlı Değişken	Hipotez Sonucu
İkrazda Bulunma	0.030	Ünvan	H13: Kabul
Ücretli Çalışma	0.019		H14: Kabul
Tüketim Harcamalarında Bulunma	0.396		H15: Red
Gelir Elde Etme	0.462		H16: Red
Ekip Ruhuyla Hareket Etme	0.833		H17: Red
Helal Kazanç	0.050		H18: Kabul

Kabul edilen H1, H2 ve H3 hipotezlerinin derinlemesine analizinin yapılabilmesi için öncelikle varyansların kendi aralarında homojen olup olmadıkları kontrol edilmiştir. Tablo 5.20’de görülen inceleme sonuçları ortaya çıkmıştır. Çıkan sonuçları incelediğimizde; anlamlılık değeri 0.05’ten küçük olduğu için gruplar arası varyansların homojen olmadığı görülmektedir.

Tablo 5.20: Ünvan Durumuna Dair, Levene İstatistik Tablosu

	Levene İstatistiği	Serbestlik Derecesi 1	Serbestlik Derecesi 2	Anamlılık
İkrazda Bulunma Boyutu	4.448	4	288	.002
Ücretli Çalışma Boyutu	3.909	4	288	.004
Helal Kazanç Boyutu	4.029	4	288	.003

Hangi gruplar arasında varyans üzerinde hangi grubun etkili olduğunu incelemek için üç adet alt faktörün SPSS programında varyans homojenlik testi yapılmış ve varyansların heterojenliği varsayımı altında personelin ünvanlarına göre “Çoklu Karşılaştırma” sonuçları Tablo 5.20’de gösterilmiştir.

Mevcut Kurumda Müdür ünvanında olan personelin uzman personele göre ikrazda bulunma (yatırım, paylaşım vs.) ortalama düzeyinin daha fazla olduğu, anlamlılık = 0.027 ve 0.05’ten aşağıda kaldığından, % 95 güvenirlilik düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Aynı zamanda; müdür ünvanında olan personelin uzman yardımcısı olan personele göre ücretli çalışma boyutunun ortalama düzeyinin daha az olduğu ve istatistiksel olarak, anlamlılık = 0.001 ve 0.05’ten küçük olduğu için % 95 güvenirlilik seviyesinde anlama sahiptir.

5.9.1.8. Homoislamicus Ölçeğinin Alt Boyutları ve Coğrafi Bölge (İkametgah) Durumuna İlişkin Bulgular

Tablo 5.21: İkametgah Durumuna İlişkin Anova Tablosu

		ANOVA				
		Kareler Top.	Serbest. Derecesi	Ort. Kare	F İstatistiği	Anlamlılık Değeri
İkrazda Bulunma Boyutu	Gruplar Arası	15.429	6	2.572	2.659	.016
	Gruplar İçi	276.571	286	.967		
	Toplam	292.000	292			
Ücretli Çalışma Boyutu	Gruplar Arası	13.209	6	2.202	2.258	.038
	Gruplar İçi	278.791	286	.975		
	Toplam	292.000	292			
Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu	Gruplar Arası	11.422	6	1.904	1.940	.074
	Gruplar İçi	280.578	286	.981		
	Toplam	292.000	292			
Gelir Elde Etme Boyutu	Gruplar Arası	9.572	6	1.595	1.616	.143
	Gruplar İçi	282.428	286	.988		
	Toplam	292.000	292			
Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu	Gruplar Arası	10.262	6	1.710	1.736	.112
	Gruplar İçi	281.738	286	.985		
	Toplam	292.000	292			
Helal Kazanç Boyutu	Gruplar Arası	2.713	6	.452	.447	.847
	Gruplar İçi	289.287	286	1.011		
	Toplam	292.000	292			

Tablo 5.22: İkametgah Durumuna İlişkin Faktör Açıklaması Tablosu

Faktör Açıklaması	Olasılık	Bağımlı Değişken	Hipotez Sonucu
İkrazda Bulunma	0.016	İkametgah	H19: Kabul
Ücretli Çalışma	0.038		H20: Kabul
Tüketim Harcamalarında Bulunma	0.074		H21: Red
Gelir Elde Etme	0.143		H22: Red
Ekip Ruhuyla Hareket Etme	0.112		H23: Red
Helal Kazanç	0.847		H24: Red

Kabul edilen H1 ve H2 hipotezlerinin derinlemesine analizinin yapılabilmesi için öncelikle varyansların kendi aralarında homojen olup olmadıkları kontrol edilmiştir.

Akredite edilen hipotez verilerinin kapsamlı analiziyle, alt boyutlarda varyanslar arasında homojenlik olup olmadığını anlamaya yönelik “Varyansların Homojenlik Testleri” yapılmıştır. Anlamlılık değeri 0.05’ten büyük ise varyansların homojen olduğu sonucu çıkmaktadır. Tablo 5.23’de Homojenlik testleri inceleme sonuçları detayları görülebilir.

Tablo 5.23: İkametgah Durumuna İlişkin Varyansların Homojenlik Testi

	Levene İstatistiği	Serbestlik Derecesi 1	Serbestlik Derecesi 2	Anlamlılık
İkrazda Bulunma Boyutu	5.832	6	286	0.000
Ücretli Çalışma Boyutu	5.431	6	286	0.000

Hangi gruplar arasında varyans olduğunu incelemek için altı alt boyutun her biri için, yapılan “Çoklu Karşılaştırmaları”n sonuçları aşağıda yer almaktadır.

5.9.1.9. Homoislamicus Ölçeğinin Alt Boyutları ve Gelir Durumuna İlişkin Bulgular

Homoislamicus’un Alt Boyutlarıyla ilgili Hipotez sonuçları:

Anlamlılık 0.05’ten büyük olan hipotezler Red edilmiştir.

Küçük çıkan hipotezler kabul edilmiştir.

Elde edilen sonuçlar aşağıdadır.

Tablo 5.24: Gelir Durumuna İlişkin Anova Tablosu

		ANOVA				
		Kareler Top.	Serbestlik Dercsi	Ort. Kare	F İstatistiği	Anlamlılık Değeri
İkrazda Bulunma Boyutu (Anderson-Rubin)	Gruplar Arası	7.943	3	2.648	2.694	.046
	Gruplar İçi	284.057	289	.983		
	Toplam	292.000	292			
Ücretli Çalışma Boyutu (Anderson-Rubin)	Gruplar Arası	13.397	3	4.466	4.632	.004
	Gruplar İçi	278.603	289	.964		
	Toplam	292.000	292			
Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu (Anderson-Rubin)	Gruplar Arası	1.153	3	.384	.382	.766
	Gruplar İçi	290.847	289	1.006		
	Toplam	292.000	292			
m	Gruplar Arası	2.612	3	.871	.870	.457

ANOVA						
		Kareler Top.	Serbestlik Dercsi	Ort. Kare	F İstatistiği	Anlamlılık Değeri
	Gruplar İçi	289.388	289	1.001		
	Toplam	292.000	292			
Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu (Anderson- Rubin)	Gruplar Arası	3.388	3	1.129	1.131	.337
	Gruplar İçi	288.612	289	.999		
	Toplam	292.000	292			
Helal Kazanç Boyutu (Anderson- Rubin)	Gruplar Arası	5.568	3	1.856	1.873	.134
	Gruplar İçi	286.432	289	.991		
	Toplam	292.000	292			

Tablo 5.25: Gelir Durumuna İlişkin Faktör Açıklaması Tablosu

Faktör Açıklaması	Anlamlılık	Bağımlı Değişken	Hipotez Sonucu
İkrazda Bulunma	0.016	Aylık Gelir	H25: Kabul
Ücretli Çalışma	0.038		H26: Kabul
Tüketim Harcamalarında Bulunma	0.074		H27: Red
Gelir Elde Etme	0.143		H28: Red
Ekip Ruhuyla Hareket Etme	0.112		H29: Red
Helal Kazanç	0.847		H30: Red

Kabul edilen H1 ve H2 hipotezlerinin derinlemesine analizinin yapılabilmesi için öncelikle varyansların kendi aralarında homojen olup olmadıkları kontrol edilmiştir. Ek 11’de görülen inceleme sonuçları ortaya çıkmıştır. Çıkan sonuçları incelediğimizde; anlamlılık değeri 0.05’ten küçük olduğu için hangi gruplar arasında varyans olduğunu incelemek üzere altı alt boyutun her biri için, Tukey testleriyle personelin aylık gelirler arasındaki “Çoklu Karşılaştırmaları” neticesi altta gösterilmiştir.

5.9.1.10. Homoislamicus Ölçeğinin Alt Boyutları ve (daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa, faizli bankaya geçmeyi düşünür müsünüz) Durumuna İlişkin Bulgular

Homoislamicus’un altı adet alt boyutlarının daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa, faizli bankaya geçmeyi düşünür müsünüz durumuna göre oluşturduğu hipotezler:

Anlamlılık değeri 0.05’ten-büyük çıkan hipotezler Red edilmiştir.

Aşağıda çıkan hipotezler kabul edilmiştir.

Sonuçlar altta yer almaktadır.

Tablo 5.26: Daha İyi Ücret ve Çalışma Koşulları Sağlandığında Faizli Bankaya Geçmeyi Düşünür müsünüz Durumuna İlişkin Anova Tablosu

ANOVA (*)						
Bağımlı Değişken	Kapsam	Kareler Toplamı	Serbest Derecesi	Ortalama Kare	F İstatistiği	Anlamlılık
İkrazda Bulunma Boyutu	Gruplar Arası	20.835	2	10.417	11.141	.000
	Gruplar İçi	271.165	290	.935		
	Toplam	292.000	292			
Ücretli Çalışma Boyutu	Gruplar Arası	8.370	2	4.185	4.279	.015
	Gruplar İçi	283.630	290	.978		
	Toplam	292.000	292			
Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu	Gruplar Arası	1.017	2	.508	.507	.603
	Gruplar İçi	290.983	290	1.003		
	Toplam	292.000	292			
Gelir Elde Etme Boyutu	Gruplar Arası	1.218	2	.609	.608	.545
	Gruplar İçi	290.782	290	1.003		
	Toplam	292.000	292			
Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu	Gruplar Arası	2.839	2	1.420	1.424	.242
	Gruplar İçi	289.161	290	.997		
	Toplam	292.000	292			
Helal Kazanç Boyutu	Gruplar Arası	1.847	2	.923	.923	.399
	Gruplar İçi	290.153	290	1.001		
	Toplam	292.000	292			

Tablo 5.27: Daha İyi Ücret ve Çalışma Koşulları Sağlandığında Faizli Bankaya Geçmeyi Düşünür müsünüz Durumuna İlişkin Faktör Açıklaması Tablosu

Faktör Açıklaması	Anlamlılık	Bağımlı Değişken	Hipotez Sonucu
İkrazda Bulunma	0.000		H49: Kabul
Ücretli Çalışma	0.015		H50: Kabul
Tüketim Harcamalarında Bulunma	0.603	Daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa, faizli bankaya geçmeyi düşünür müsünüz?	H51: Red
Gelir Elde Etme	0.545		H52: Red
Ekip Ruhuyla Hareket Etme	0.242		H53: Red
Helal Kazanç	0.399		H54: Red

Kabul edilen H1 ve H2 hipotezlerinin derinlemesine analizinin yapılabilmesi için öncelikle varyansların kendi aralarında homojen olup olmadıkları kontrol edilmiştir. Ek 12'de görülen inceleme sonuçları ortaya çıkmıştır. Çıkan sonuçları

incelediğimizde; anlamlılık değeri 0.05'ten küçük olduğu için gruplar arası varyansların homojen olmadığı görülmektedir.

Varyansları incelemek için altı alt boyutta Tukey testleriyle anketleri dolduranların daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa, faizli bankaya geçmeyi düşünür müsünüz sorusuna cevaplarındaki “Çoklu Karşılaştırmaları” neticesi aşağıda yer almaktadır.

5.9.1.11. Homoislamicus Ölçeğinin Alt Boyutları ve Medeni Durumuna İlişkin Bulgular

SPSS programında T-Test yöntemi ile Homoislamicus'un alt boyutlarının değişkenler arasında farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan çalışmanın sonuçları aşağıdaki Tablo 28'de gösterilmiştir.

Tablo 5.28: Medeni Duruma İlişkin Faktör Açıklaması Testi Tablosu

Faktör Açıklaması	Anlamlılık	Bağımlı Değişken	Hipotez Sonucu
İkrazda Bulunma	0.368	Medeni Durum	H37: Red
Ücretli Çalışma	0.069		H38: Red
Tüketim Harcamalarında Bulunma	0.671		H39: Red
Gelir Elde Etme	0.629		H40: Red
Ekip Ruhuyla Hareket Etme	0.301		H41: Red
Helal Kazanç	0.934		H42: Red

5.9.1.12. Homoislamicus Ölçeğinin Alt Boyutları ve Cinsiyet Durumuna İlişkin Bulgular

SPSS programında T-Test yöntemi ile Homoislamicus'un alt boyutlarının değişkenler arasında farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan çalışmanın sonuçları aşağıdaki Ek 15'de gösterilmiştir.

Tablo 5.29: Cinsiyet Durumuna İlişkin Bağımsız İki Örneklem Testi Tablosu

Faktör Açıklaması	Anlamlılık	Bağımlı Değişken	Hipotez Sonucu
İkrazda Bulunma	0.336	Cinsiyet	H31: Red
Ücretli Çalışma	0.014		H32: Kabul
Tüketim Harcamalarında Bulunma	0.003		H33: Kabul
Gelir Elde Etme	0.822		H34: Red
Ekip Ruhuyla Hareket Etme	0.458		H35: Red

Faktör Açıklaması	Anlamlılık	Bağımlı Değişken	Hipotez Sonucu
Helal Kazanç	0.024		H36: Kabul

5.9.1.13. Homoislamicus Ölçeğinin Alt Boyutları ve (daha önce faizli bankada çalıştınız mı) Durumuna İlişkin Bulgular

SPSS programında T-Test yöntemi ile Homoislamicus'un alt boyutlarının değişkenler arasında farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan çalışmanın sonuçları aşağıdaki Ek 16'da gösterilmiştir.

Tablo 5.30: Daha Önce Faizli Bankada Çalıştınız mı Durumuna İlişkin Faktör Açıklaması Tablosu

Faktör Açıklaması	Sig.	Bağımlı Değişken	Hipotez Sonucu
İkrazda Bulunma	0.715		H43: Red
Ücretli Çalışma	0.026		H44: Kabul
Tüketim Harcamalarında Bulunma	0.373	Daha Önce Faizli	H45: Red
Gelir Elde Etme	0.283	Bankada Çalıştınız mı	H46: Red
Ekip Ruhuyla Hareket Etme	0.855		H47: Red
Helal Kazanç	0.486		H48: Red

5.9.1.14. Homoislamicus Ölçeğinin Seçilen Alt Boyutlarında Etkileşimlere İlişkin Bulgular

Tablo 5.31: Gelir ve Yaş Durumuna İlişkin İkrazda Bulunma Boyutu İçin Anova Tablosu

Tests of Between-Subjects Effects						
Dependent Variable: İkrazda Bulunma Boyutu						
Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	
Corrected Model	32.563	18	1.809	1.911	0.015	
Intercept	0.004	1	0.004	0.004	0.950	
gelir_y	1.935	3	0.645	0.681	0.564	
Yas	5.124	5	1.025	1.082	0.370	
gelir_y * yas	9.992	10	0.999	1.055	0.397	
Error	259.437	274	0.947			
Total	292	293				
Corrected Total	292	292				

Tests of Between-Subjects Effects					
Dependent Variable: İkrazda Bulunma Boyutu					
Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
a R Squared = ,112 (Adjusted R Squared = ,053)					

Tablonun gelir yaş satırındaki değerlerden, gelir ve yaşın ikrazda bulunma üzerindeki ortak etkisinin ($p=0.397$, p büyüktür 0.05) istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu bulgular ışığında ikrazda bulunmanın gelir ve yaşa göre farklılık göstermediği ifade edilir. Diğer bir anlatımla; farklı yaş gruplarındaki gelir seviyesi farklı çalışanların ikrazda bulunmaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 5.32: Ünvan ve Yaş Durumuna İlişkin İkrazda Bulunma Boyutu İçin Anova Tablosu

Tests of Between-Subjects Effects					
Dependent Variable: İkrazda Bulunma Boyutu					
Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	37.48	21	1.785	1.9	0.011
Intercept	5.307	1	5.307	5.651	0.018
unvan_y	15.876	4	3.969	4.226	0.002
Yas	10.97	5	2.194	2.336	0.042
unvan_y * yas	8.566	12	0.714	0.76	0.691
Error	254.52	271	0.939		
Total		292			
Corrected Total		292			
a R Squared = ,128 (Adjusted R Squared = ,061)					

Tablonun unvan yaş satırındaki değerlerden, gelir ve yaşın ikrazda bulunma üzerindeki ortak etkisinin ($p=0.691$, p büyüktür 0.05) istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu bulgular ışığında ikrazda bulunmanın unvan ve yaşa göre farklılık göstermediği ifade edilir. Diğer bir anlatımla; farklı yaş gruplarındaki unvan seviyesi farklı çalışanların ikrazda bulunmaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. Tablonun unvan satırındaki anlamlılık değeri ($p=0.002$ p küçüktür 0.05) ikrazda bulunma ile unvan arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle ikrazda bulunma yaşa bağlı olarak anlamlı bir

farklılık göstermezken, ünvana bağlı olarak farklılık göstermektedir.

Tablo 5.33: Gelir ve Yaş Durumuna İlişkin Ücretli Çalışma Boyutu İçin Anova Tablosu

Tests of Between-Subjects Effects						
Dependent Variable: Ücretli Çalışma Boyutu						
Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	
Corrected Model	27.183	18	1.51	1.563	0.069	
Intercept	0.182	1	0.182	0.188	0.665	
gelir_y	5.713	3	1.904	1.97	0.119	
Yas	1.678	5	0.336	0.347	0.884	
gelir_y * yas	13.593	10	1.359	1.406	0.177	
Error	264.817	274	0.966			
Total		292				
Corrected Total		292				

a R Squared = ,093 (Adjusted R Squared = ,034)

Tablonun gelir ve yaş satırındaki değerlerden, gelir ve yaşın ücretli çalışma boyutu üzerindeki ortak etkisinin ($p=0.177$, p büyüktür 0.05) istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu bulgular ışığında ücretli çalışma boyutunun gelir ve yaşa göre farklılık göstermediği ifade edilir. Diğer bir anlatımla; farklı yaş gruplarındaki gelir seviyesi farklı çalışanların ücretli çalışma boyutu arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. Tablonun gelir satırındaki anlamlılık değeri ($p=0.119$, p büyüktür 0.05) ücretli çalışma ile gelir arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını göstermektedir. Tablonun yaş satırındaki anlamlılık değeri ($p=0.884$, p büyüktür 0.05) ücretli çalışma ile yaş arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını göstermektedir.

Tablo 5.34: Ünvan ve Yaş Durumuna İlişkin Ücretli Çalışma Boyutu İçin Anova Tablosu

Tests of Between-Subjects Effects						
Dependent Variable: Ücretli Çalışma Boyutu						
Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	
Corrected Model	27.123	21	1.292	1.321	0.16	
Intercept	0.379	1	0.379	0.388	0.534	
unvan_y	8.379	4	2.095	2.143	0.076	
Yas	1.367	5	0.273	0.28	0.924	

Tests of Between-Subjects Effects					
Dependent Variable: Ücretli Çalışma Boyutu					
Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
unvan_y * yas	14.918	12	1.243	1.272	0.235
Error	264.877	271	0.977		
Total		292			
Corrected Total		292			

a R Squared = ,093 (Adjusted R Squared = ,023)

Tablonun unvan ve yaş satırındaki değerlerden, unvan ve yaşın ücretli çalışma boyutu üzerindeki ortak etkisinin ($p=0.235$, p büyüktür 0.05) istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu bulgular ışığında ücretli çalışma boyutunun unvan ve yaşa göre farklılık göstermediği ifade edilir. Diğer bir anlatımla; farklı yaş gruplarındaki unvan seviyesi farklı çalışanların ücretli çalışma boyutu arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. Tablonun unvan satırındaki anlamlılık değeri ($p=0.076$, p büyüktür 0.05) ücretli çalışma ile unvan arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını göstermektedir. Tablonun yaş satırındaki anlamlılık değeri ($p=0.924$, p büyüktür 0.05) ücretli çalışma ile yaş arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını göstermektedir.

Tablo 5.35: Gelir ve Yaş Durumuna İlişkin Helal Kazanç Boyutu İçin Anova Tablosu

Tests of Between-Subjects Effects					
Dependent Variable: Helal Kazanç Boyutu (Anderson-Rubin)					
Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	22,453a	18	1.247	1.268	0.208
Intercept		0.04	1	0.04	0.04 0.841
gelir_y		5.024	3	1.675	1.702 0.167
Yas		1.933	5	0.387	0.393 0.853
gelir_y * yas		13.36	10	1.336	1.358 0.2
Error		269.547	274	0.984	
Total		292	293		
Corrected Total		292	292		

a R Squared = ,077 (Adjusted R Squared = ,016)

Tablonun gelir ve yaş satırındaki değerlerden, gelir ve yaşın helal kazanç boyutu üzerindeki ortak etkisinin ($p=0.2$, p büyüktür 0.05) istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu bulgular ışığında helal kazanç boyutunun gelir ve yaşa göre farklılık göstermediği ifade edilir. Diğer bir anlatımla; farklı yaş gruplarındaki gelir seviyesi farklı çalışanların helal kazanç boyutu arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. Tablonun gelir satırındaki anlamlılık değeri ($p=0.167$, p büyüktür 0.05) helal kazanç ile gelir arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını göstermektedir. Tablonun yaş satırındaki anlamlılık değeri ($p=0.853$, p büyüktür 0.05) helal kazanç ile yaş arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını göstermektedir.

Tablo 5.36: Ünvan ve Yaş Durumuna İlişkin Helal Kazanç Boyutu İçin Anova Tablosu

Tests of Between-Subjects Effects						
Dependent Variable: Helal Kazanç Boyutu						
Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	
Corrected Model	29,166a	21	1.389	1.432	0.102	
Intercept		0.01	1	0.01	0.921	
unvan_y		9.91	4	2.477	2.554 0.039	
Yas		6.538	5	1.308	1.348 0.244	
unvan_y * yas		11.635	12	0.97	1 0.449	
Error	262.834	271	0.97			
Total		292	293			
Corrected Total		292	292			

a R Squared = ,100 (Adjusted R Squared = ,030)

Tablonun ünvan ve yaş satırındaki değerlerden, ünvan ve yaşın helal kazanç boyutu üzerindeki ortak etkisinin ($p=0.449$, p büyüktür 0.05) istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu bulgular ışığında helal kazanç boyutunun ünvan ve yaşa göre farklılık göstermediği ifade edilir. Diğer bir anlatımla; farklı yaş gruplarındaki ünvan seviyesi farklı çalışanların helal kazanç boyutu arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. Tablonun ünvan satırındaki anlamlılık değeri ($p=0.039$, p küçüktür 0.05) helal kazanç ile ünvan arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Tablonun yaş satırındaki anlamlılık değeri ($p=0.244$, p büyüktür 0.05) helal kazanç ile yaş arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı

olmadığını göstermektedir.

5.10. Yapısal Eşitlik Modeli Analizi

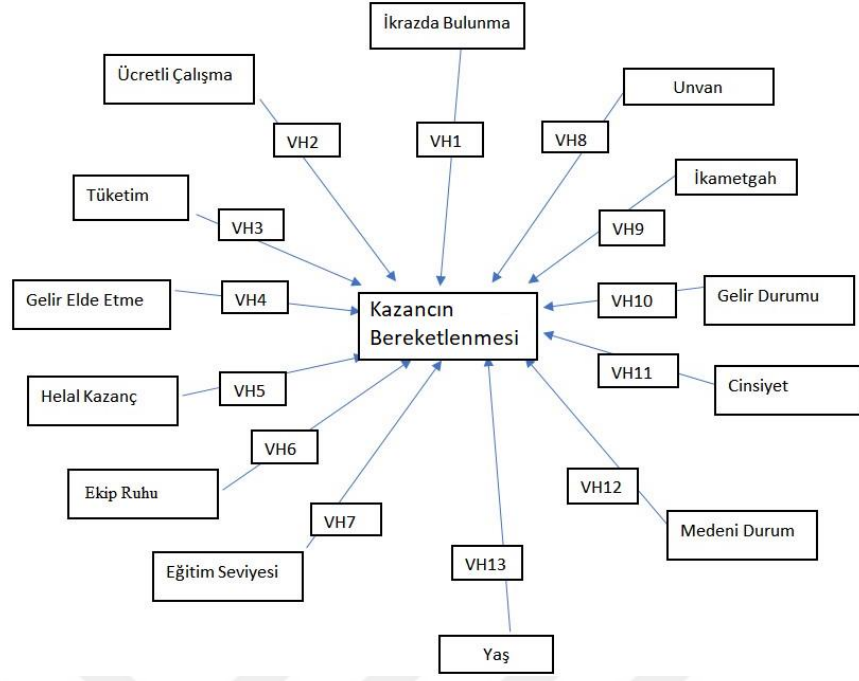
Yaptığımız analizin bu kısmında oluşan dataları YEM (Yapısal Eşitlik Modeli) ile değerlendirip, bu yöntemi tatbik ederken SPSS AMOS İstatistik Paket Programı kullanılarak uygulamasını kullanarak sonuçları elde etmiş bulunmaktayız. Yapısal eşitlik modeli, sadece tek istatistik modeli değil çoklu istatistik usulünün umumi ismidir (Çokluk vd., 2012: 252).

Günümüzde; iktisadın, pazarlamanın, sosyolojinin, eğitimin ve psikoloji alanlarındaki uygulamaları çoğalan YEM analiz yöntemleri, birden fazla değişkenden oluşan istatistik modellerinin birleşmesinden meydana gelen modeldir (Kayacan ve Gültekin, 2012: 1).

Yapısal eşitlik modelinin farklı alanlarda tercih edilmesinin sebebi ve alamet-i farikası, gözlemleri yapılan değişkenlere dair yapılan ölçümlerin hatalarını dikkate almasına dayanmaktadır. Bahse konu tercihin farklı ve önemli başka bir nedeni de iki değişken değer arasındaki, aracı olan değişkenin tesiriyle meydana gelen etkiyi içeren birden fazla değişkenli yöntemleri incelemenin zor anlaşılabilirliği ve ayrıca bir değişkenden farklı bir değişkene doğru olan direkt etkisidir. Birden fazla değişkeni içeren bu yöntemleri incelemenin güç ve karmaşık olması, yapısal eşitlik modeli yönteminin uygulamada önceliklenmesine yol açmaktadır (İlhan, M. ve Çetin, B., 2014: 27).

İncelemelerde, doğrusal faktör analizin herhangi faktör içeriğini elde etmektense, bir tez veya önceden oluşturulan ampirik bir inceleme neticesinde oluşturulan faktör birlikteliklerinin doğrulanması amacıyla kullanıldığı bilinmektedir. Doğrusal faktör analizin tez içeriği gözlemleri yapılmış datalarının teyidi için kullanılır (Terblanche ve Boshoff, 2006).

Yapısal eşitlik modeli kapsamındaki hipotezlerimiz oluşturularak, Şekil 5.9'da kapsamlı şekilde gösterilmiştir.

Şekil 5.9: Homoislamicus Yapısal Eşitlik Modellemesi

Tablo 5.37: Yapısal Eşitlik Modeli Analizinin Hesaplanan Uyum İyiliği Değerleri

Model	NPAR	CMIN	DF	P	CMIN/DF
Başlangıç model	171	1606.784	818	.000	1.964
Arındırılmış model	989	.000	0		
Bağımsız model	86	6600.900	903	.000	7.310
Model	NFI Delta1	RFI rho1	IFI Delta2	TLI rho2	CFI
Başlangıç model	.757	.731	.864	.847	.862
Arındırılmış model	1.000		1.000		1.000
Bağımsız model	.000	.000	.000	.000	.000
Model	PRATIO	PNFI	PCFI		
Başlangıç model	.906	.685	.780		
Arındırılmış model	.000	.000	.000		
Bağımsız model	1.000	.000	.000		
Model	NCP	LO 90	HI 90		
Başlangıç model	788.784	678.779	906.554		
Arındırılmış model	.000	.000	.000		
Bağımsız model	5697.900	5443.231	5959.154		

Model	NPAR	CMIN	DF	P	CMIN/DF
Model	FMIN	F0	LO 90	HI 90	
Başlangıç model	5.503	2.701	2.325	3.105	
Arındırılmış model	.000	.000	.000	.000	
Model	FMIN	F0	LO 90	HI 90	
Bağımsız model	22.606	19.513	18.641	20.408	
Model	RMSEA	LO 90	HI 90	PCLOSE	
Default model	.057	.053	.062	.002	
Independence model	.147	.144	.150	.000	
Model	AIC	BCC	BIC	CAIC	
Başlangıç model	1948.784	2009.462			
Arındırılmış model	1978.000	2328.935			
Bağımsız model	6772.900	6803.416			
Model	ECVI	LO 90	HI 90	MECVI	
Başlangıç model	6.674	6.297	7.077	6.882	
Arındırılmış model	6.774	6.774	6.774	7.976	
Bağımsız model	23.195	22.323	24.090	23.299	
Model	HOELTER .05	HOELTER .01	7.077	7.077	7.077
Başlangıç model	161	167	6.774	6.774	6.774
Bağımsız model	44	45	24.090	24.090	24.090

Tablo 5.38: YEM Ki Kare Testi Sonuçları

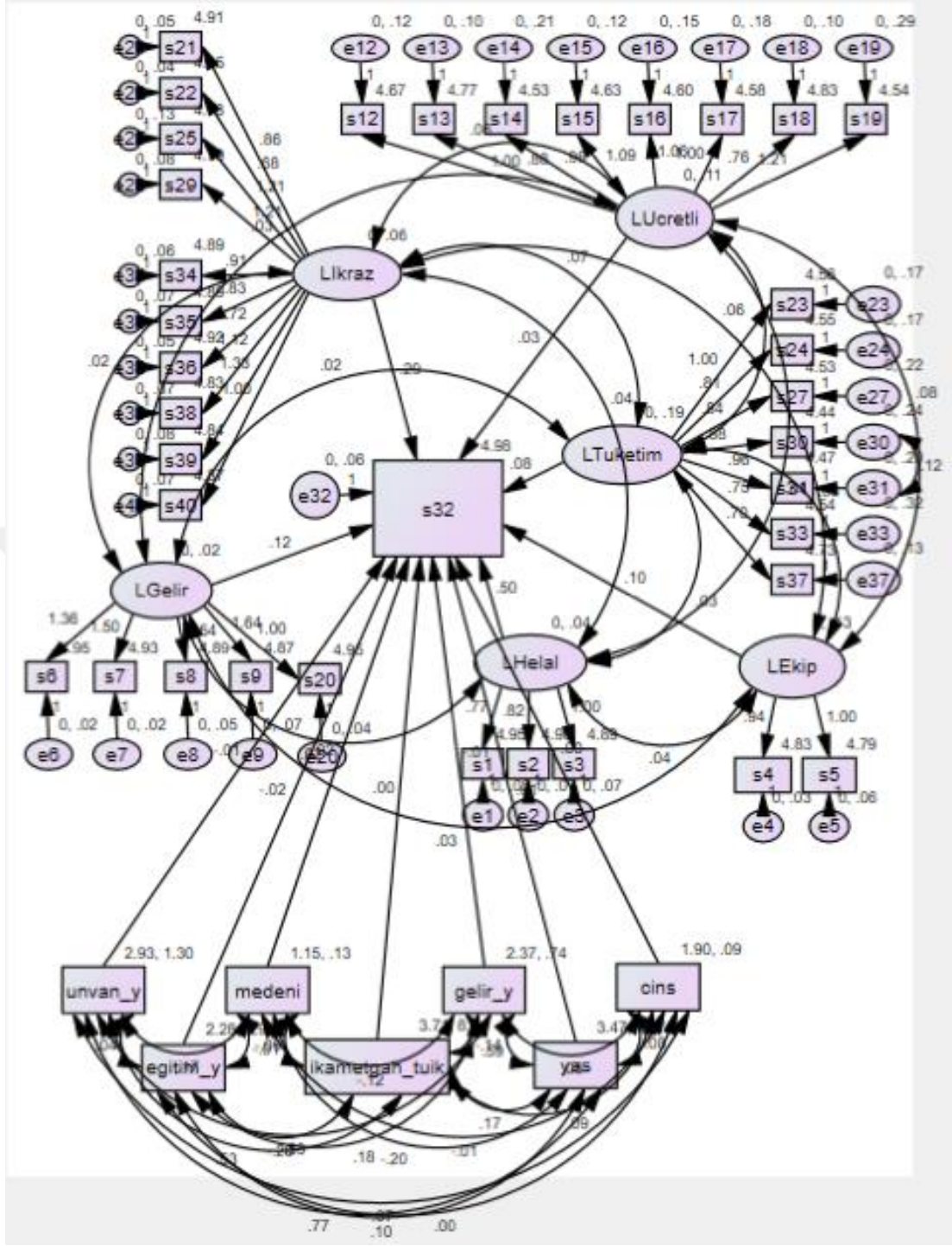
Minimuma Ulaşıldı
Ki Kare = 1606.784
Serbestlik Derecesi = 818
Olasılık Düzeyi = .000

Şekil 5.9’da grafik olarak gösterilen hipotezlerin yazımı Tablo 5.39’da gösterilmiştir.

Tablo 5.39: Homoislamicus Yaklaşımı İçin YEM Hipotez Tanımları

VH 1	İkrazda Bulunmanın, malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.
VH 2	Ücretli Çalışmanın, malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.
VH 3	Tüketim Harcamalarının, malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.
VH 4	Gelir Elde Etme, malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.
VH 5	Helal Kazancın, malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.
VH 6	Ekip Ruhunun, malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.
VH 7	Eğitim seviyesinin malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.
VH 8	Unvanın malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.
VH 9	İkametgah Coğrafi Bölgelerinin malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.
VH 10	Gelir durumunun malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.
VH11	Cinsiyetin malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.
VH12	Medeni durumun malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.
VH13	Yaş seviyesinin malının bereketleneceğine inanma üzerine etkisi vardır.

Gelinen noktada; yapısal eşitlik modeli analizinde öncelikle uyum sağlanmış bulunan datalar aracılığıyla YEM modeli kontrol edilerek, akabinde doğrulanan nihai yapısal eşitlik görünümü Şekil 5.10’daki gibidir. Söz konusu yöntemin uyum sağlayan datalarının değerlerinin aynı zamanda beklenen neticeyi sağladığı, yapısal eşitlik modeli testinin Hesaplaması yapılan uyuma dair iyilik dataları Tablo 5.37’de ve yapısal eşitlik modeli ki-kare test sonuçlarına Tablo 5.38’de yer verilmiştir. Analizin regresyon katsayı ve anlam seviyesi Tablo 5.40’da yer almaktadır. “İkrazda Bulunma” Faktörümüzün Tablo 5.38’de yer aldığı şekliyle % 90 güvenilirlik pozisyonunda ve “Gelir Elde Etme” faktörümüz ise %95 güvenilirlik şeklinde istatistiki yönden anlamlı bir regresyon katsayısı ihtiva etmektedir.

Şekil 5.10: Yapısal Eşitlik Modelinin Sonuçları

Tablo 5.40'da yer alan İkraza Bulunma faktörünün %90 güven çizgisinde Homoislamicus üzerine direkt ve anlamlı tesir yaptığı görülmektedir.

Gelir Elde Etme ve sayısal karşılıyla 0.029 faktöründe Homoislamicus üzerine % 95 güven seviyesinde direkt tesir yaptığı görülmüştür.

YEM’den altta yer alan Tablo 5.40’da yer aldığı gibi Homoislamicus ile ilgili yapılan hipotez testlerine ilişkin varılan bulgulara baktığımızda;

“Gelir elde etmenin, Homoislamicus üzerinde tesiri mevcuttur” VH4 hipotezimiz % 95 güvenilirlik seviyesinde istatistiki manada anlamlı bağlantısı olduğu kabul edilerek, hipotezimiz Kabul görmüştür. “İkrazda bulunmanın, Homoislamicus üzerinde tesiri mevcuttur” VH1 hipotezimiz % 90 güvenilirlik noktasında istatistiki manada anlamlı ilişkiye sahip olup, hipotezler kabul görmüştür.

Tablo 5.40: Homoislamicus Yaklaşımı İçin YEM Hipotezleri

Faktör Açıklaması	Regresyon Katsayıları	p	Bağımlı Değişken	Hipotez Sonucu
İkrazda Bulunma	0.285	0.075	Kazancın Bereketlenmesi	Kabul
Ücretli Çalışma	0.026	0.812		Red
Tüketim Harcamaları	0.082	0.290		Red
Gelir Elde Etme	0.503	0.029		Kabul
Ekip Ruhü	0.125	0.595		Red
Helal Kazanç	0.102	0.192		Red
Eğitim seviyesi	-0.014	0.438		Red
Unvan	-0.017	0.729		Red
İkametgah	-0.001	0.846		Red
Gelir durumu	-0.005	0.839		Red
Cinsiyet	-0.02	0.507		Red
Medeni durum	-0.001	0.981		Red
Yaş seviyesi	0.008	0.662		Red

Yapısal eşitlik modelini tanımlayabilmenin basit yollarından biri de yol diyagramı şeklinde adlandırılan hususi bir şemanın çizilmesi yoluyla olabilmektedir. Herhangi bir yol diyagramında, ele alınan modelin grafik bazında anlatımı biçiminde yapılmaktadır (Raykov ve Marcoulides, 2006: 8).

Söz konusu diyagram, oluşturulan herhangi bir bmodelde yer alan değişkenler arasında oluşan sebebe dayalı veya sebebe dayalı olmayan bağlantıları anlatmaktadır. Değişken değerler arasında mevcut ilişkiler analiz edilirken, AMOS yazılımıyla bahse konu bağlantıları ifade edecek en uygun modelle data uyumu incelenmektedir. (Yücenur vd., 2011: 163).

Yapılandırma-Modifikasyon uygunluk verileri incelenmiş olup, en iyi model görülmediği anlaşılmıştır. Modelin en iyisine varabilmek üzere altta yer alan, Ek 17 ve 18’de görüldüğü üzere faktörler arası kovaryanslara öncelik tanınarak, en uygun modele erişilmesi gaye edinilmiştir. En iyi modele ulaşabilmek için faktörler arasında, başka hatalara nazaran daha fazla değere sahip olan e30 ve e31 hataları arasındaki kovaryansa izin verilmiştir.

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ ve ÖNERİLER

Katılım bankalarında personelin mesleki ve kişisel gelişimine önem verilmekte olup, iş öğrenme ve uzmanlaşma alanında belli bir hiyerarşi ile çalışanlar konumlandırılmaktadır. Ahilik sisteminde de çırak olarak işe başlayan kişinin mesleki ve teknik eğitiminin niteliğinin artırılması için iş başı eğitim programları, günümüzde katılım bankalarındaki kariyer planları ve bu çerçevede ve terfi sistemine benzer biçimde süreklilik arz ederek uygulanmıştır. Bu durum; çırak-kalfa- usta silsilesi içerisinde uygulanmış olan kişinin gelişimine çok benzemektedir. Katılım bankalarında statüsü yükselen personelin yüksek lisans ve doktora yapmaları süreçlerinde desteklenmesi, ahilik sisteminde çıraklıktan kalfalığa kadar destekleme adımlarına benzer bir durum arz etmektedir. Orta (teavün) sandıklarının işleyişinde faiz olmamakla birlikte, Katılım bankalarında da paralar birikirken faiz oluşmamakta ve mevcut benzerlik, bu alanda da kendini göstermektedir. Katılım bankalarında ahilik sistemindeki gibi iş ahlakına uygunluğu denetleyen etik kurullar veya disiplin kurulları bulunmaktadır. Etik kodlar önemsenmektedir. Ahi sistemi içindeki esnafın, çalışmalarında şeffaf olmaları esastır. Katılım bankalarında da işleyişlerde şeffaf olmak, çalışanı ve müşterileri bilgilendirmek esas olmasıyla, benzerliğin başka bir yönü kendini göstermektedir.

Katılım bankalarında homoislamicus davranışın etkilerine ve yaşam alanı bulmasına uzman ve müdür ünvanları açısından baktığımızda, uzman ünvanındakilerin kafa karışıklığı ve kariyer haritasındaki edinimleriyle beklentilerinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü; çalışanlar işlerine başladıkları yıllarda, edinimlerini parça parça alabilmekte ve bu esnada bazı sosyal konforlarından feragat etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu feragatin önemli bir kayıp ve dezavantaj olarak görülmesi de, emekle değil de, hazır ve zahmetsiz yöntemlerle kazanç ve kariyer basamakları elde edilmesinin daha fazla tercih edilmesi gibi bakış açısı ve düşünce tarzından beslendiği görülmektedir.

Tezin ana odağı olan homoislamicus tabanlı modelimizin yaşatıldığı ahilik teşkilatı işleyiş sisteminde, orta sandıkları ile katılım bankalarının para toplama yöntemlerinin benzerlikler göstermesi söz konusudur. Diğer yandan; ahilik sisteminin sosyal güvenliği sağlama fonksiyonu ile katılım bankalarının tekafül sistemi (islami sigortacılık) arasında benzerlikler mevcuttur. Ahilik kurumu, iç dinamikleri ve sistem bileşenleriyle, iş ahlakını sağlayıcı işlevi olan önemli bir kurumdur. Katılım bankalarında çalışanların da, gerek bu kurumlarda çalışmayı tercih etmeleri ve aynı zamanda benimsemeleri ve gerekse de kurumda aldıkları çeşitli eğitimlerin ve ortamın katkılarıyla, iş ahlakı bilincine sahip bireyler olmalarının beklenmesi, diğer benzer yönlerinden bir tanesidir. Katılım bankalarında çalışanların özellikle faiz hassasiyeti olan, faizsiz bankacılık alanında çalışmaya istekli olan bireyler olması beklenmekte olup, ahilik sisteminin özünde de ticaret yaparak kâr etmeye teşvik edilirken, faizden uzak durulmaktadır. Katılım bankalarının sosyal sorumluluk uygulamaları vardır. Misalen; selde ve depremde zarar görenlere yardım etme, yıkılmış tarihi binaları restore etme, STK (sivil toplum kuruluşlarına) yardım gibi uygulamaları katılım bankaları gerçekleştirmektedir. Ahilik sisteminde de benzer sosyal sorumluluk faaliyetleri gerçekleştirilmiş olup; bunlardan bazısı; cenaze yardımları, evlenme yardımları, işini kaybeden veya çalışamaz hale gelenlere yardımlar şeklinde icra edilmiştir.

Yeni neslin dini değerlerin yaşanmasındaki tutum ve tercihlerinin, aynı zamanda Kuveyt Türk personelinde de aynı paralel de yansımalarının olduğu ve bunun farklı ve olumlu yöndeki seyrinin güçlendirilmesi ve pozitif evrilebilmesi için personel alım politikasının bu amaca hizmet etmesinin öneminin ön plana çıktığı görülmektedir. Katılım bankaları genel olarak homoislamicus odaklı hareket edip, istihdam edeceği personeli de bu yönde seçmeye çalışmaktadır. Bu konuda; “Kuveyt Türk’te çalışmak istemenizin sebebi nedir?, Katılım bankacılığı hakkında neler biliyorsunuz? ve Katılım bankacılığını konvansiyonel bankalardan ayıran farklar nedir?” şeklinde sorular yöneltilmektedir. Bunun yanısıra; işe alınacak personelde, “Faizsiz bankacılık alanında çalışmaya istekli”, Katılım Bankacılığında kariyer hedefleyen, Müşteri ve başarı odaklı, Takım çalışmasına yatkın, Etkin iletişim becerilerine sahip, Panlama ve organizasyon becerisi yüksek ve Analitik düşünen” vasıflarını taşımaları beklenmektedir.

Homoislamicus davranış nitelikli insan kaynağının oluşturulması yönünde eğitim müdürlüğüne daha fazla görev düştüğü ve bu davranış biçiminin kalıcı ve günden güne daha da güçlenip uygulama alanında iç ve dış dinamikleri ile sistemin korunması ve devamına katkılarının da göz ardı edilmeyecek düzeyde olduğu bilinmektedir. Kaldı ki söz konusu sistemin dini değerlerle beslenmesini sürdürülebilir kılmasında, eğitimin rolünün bilincinde olunmaz ise, genç neslin sosyolojik davranış yapısı hâkim olduğunda, katılım finans sistemine olan inancın da gittikçe zayıflayacağına dair riskin bulunduğu muhtemeldir.

Katılım finans stratejisinin; Türkiye'nin kalkınma planlarında ön plana çıkarılmasıyla birlikte; katılım bankasının dini değerlerden beslenen ve katılım finans alanında sağlam ve güçlü alternatif ve rekabet oluşturacak bir oyuncu olmasına da katkı sağlayacak adımları atması beklenmektedir. Aynı zamanda çalışanlarının dini değerlerle düşünen, planlarını ve işlerini buna göre düzenleyen, aksiyonlarını sürdürülebilir paradigmalara ile bu zeminde yürüten bireyler olabilmesinin önemini, analizimizde önce çıkan sonuçlardan biri olduğunu görmekteyiz. Halihazırda Kurumda işe alım ve eğitim politikası çerçevesinde, öncelikle işe uygun profilde ve Kurumsal değerlere yakın kişilerden alımlar yaparak devam etmekte ve zaman içerisinde eğitimleri de katılım finans içerikleriyle gerçekleştirilmektedir. İşe başlayışta ilk eğitim olan oryantasyon programında; katılım finans ve homoislamicus ilkeleri faizsiz bankacılık ve diğer yan bilgi kaynaklarından bilgiler aktarılmakta ve Kurumdaki çalışma hayatı boyunca bu içerikler daha da geliştirilip, aynı zamanda çalıştığı yerdeki yönetici ve çalışma arkadaşlarıyla da bu içerikle yaşanan zenginliği deneyimlemeye devam etmektedir.

İslami finansal okuryazarlığın anlatılması ve yaygınlaştırılması görüşünün, analizimizdeki ikraz ve gelir etme boyutlarının diğer değişkenlerle anlamlı ilişkilerinden doğan sonuçlarıyla örtüşmesinin yanı sıra; katılım bankalarının reel sektörü fonlaması ve bu yönde ekonomiyi ve sosyal sorumluluk projeleriyle toplumun çeşitli kesimlerini desteklemesi, homoislamicus davranışın gereklerinden biri olduğu için, personel üzerinde bunun genel etkisini oluşturduğu ve kolaycılık ile sanal finansal enstrümanlarla hareket etmekten uzak kalınması dolayısıyla halkı daha iyi anlayan ve sosyal ilişkiler anlamında diğer gam davranabilen personel profiline oluşmasına gizli katkı sağlandığı yönünde de analizimizle örtüşen bir literatürü akademik hayata kazandırdığı görülmüştür.

Analizlerde bölgelerle ilgili elde edilen sonuçlara bakıldığında literatürdeki bazı çalışmalarla benzer sonuçların olduğu görülmüştür (Kaya: 2020).

İç Anadolu, Karadeniz, Doğu Anadolu bölgesinde maneviyatı daha güçlü anket sonuçlarımızın olduğunu görmekteyiz. Marmara bölgesinin de Akdeniz bölgesinden daha yüksek maneviyata sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu da bize; İç Anadolu, Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinin yüzyıllardır yerleşik ve halkın yaşantısına da önemli etkileri olan İslam Ahlakı eğitimini veren geleneksel hiyerarşi ile yetişmiş ve kadim kaynaklardan beslenmiş bilginlerinin ve araştırmacılarının katkılarının, diğer bölgelerle kıyaslandığında, kırsal bölgelerinin çoğunlukta olmasının da etkisiyle daha önde olduğu görülmüştür (Kurt, 2009: 1-29).

Gelir durumuna bakılacak olursa; 15 bin üzeri ücret alanlarda maneviyatın güçlü olduğu tesbit edilmiştir. 5 bin olanlar, diğer gelir gruplarıyla farklılık göstermemektedir. En farklı grubun; 5 bin ile 10 bin arası olan, uzman ve uzman yardımcısı grubunun girdiği ücret skalasındakiler olduğu görülmüştür. Müdür ve uzman karşılaştırması gibi bir yorumlamaya gidilebilecektir. Belli bir seviyeye gelmiş ve ihtiyaçlarını daha fazla karşılayabildiğinden dolayı beklentisi azalmış ve maneviyatı yüksek cevaplar vermişlerdir. Bu da; katılım bankalarında kıdem ve gelir seviyesi yükseldikçe ahlaklı iş insanı profilinin güçlenebileceğini ve aynı zamanda analizimizde bu sonucu elde ettiğimizi görmekteyiz. Bunun katılım bankalarında alınan eğitimler ve mevcut ortamın kişinin dini hassasiyetlerini etkilemiş olduğu sonucu varsayılabilir.

Analizimizde katılım bankası personelinin tecrübesi arttıkça başka kurumlara geçişine dair bilgi bulunmamakta ve bu konuda anlamlı bir sonuç görünse de, başlık olarak konunun başlıbaşına bir araştırma konusu olarak ele alınması ve kurumlardaki ücret vs. bilgilerin mukayeseli olarak etkilerinin de araştırmaya dahil edilmesi tavsiye edilmektedir.

İşe alım ve terfi sınavlarında homoislamicus davranış yapısında olanlara yol açacak yapılandırma ve yönlendirmelere ihtiyaç bulunduğu düşünülmektedir. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda ekonomik faaliyetlerde homoislamicus davranış ölçeği tesbit edilememiştir. Bu ölçek yerine geçebilecek iş ahlakına yönelik tutum ölçekleri kullanılarak, yapılacak personel aday değerlendirilmelerinin bu yönde faydası olacağı düşünülmektedir (İştar, 2014). Çalışmamızda homoislamicus davranışın; İkrazda Bulunma, Ücretli Olarak Çalışma, Tüketim Harcamalarında Bulunma, Gelir Elde

Etme, Ekip Ruhuyla Hareket Etme ve Helal Kazanç boyutları ele alınarak bir ölçek geliştirilmiştir. Bu konuda farklı çalışmalar yapmak isteyen araştırmacılara homoislamicus davranışın farklı boyutlarını ekleyerek ölçekler geliştirmeleri tavsiye edilmektedir.

Bankacılık sektöründe performans değerlendirme sistemi, personelin bankaya sağladığı parasal kazanç odaklı biçimde uygulanmaktadır. Örneğin bir pazarlamacının performansı, kullandığı kredi üzerinden değerlendirilir. Ya da bir risk takip personelinin performansı yaptığı tahsilat üzerinden değerlendirilmektedir. Oysa; performans değerlendirmede çalışanların homoislamicus davranış tutumlarının da dikkate alınması gerekmektedir. Bunun somut şekilde nasıl tesbit edilebileceği hususunda, konunun uzmanları ile görüşülerek ve danışma kurulları ile istişare edilerek yeni performans kriterleri de eklenebilir. Bu konuda Chapra'nın makasid-i şeria odaklı yaklaşımının da göz önüne alınması bu konuda önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Chapra, 2018: 288).

Tez çalışmasında yapılan analizler sonucunda, gelir seviyesi arttıkça ikrazda bulunma puanlarının yükseldiği tesbit edilmiştir. Gelir seviyesi artma trendinde olan personelin, aynı zamanda gelirini sosyal sorumluluk ve sosyal yardımlara aktarması daha kolay olacağı varsayılmaktadır. Zaten homoislamicus davranışta da bireyin zenginleştikçe çevresine katkı ve destek sağlaması beklenir.

“Akıl yaşta değil baştadır” sözünün, özlü anlatımına uygun olarak, homoislamicus davranışın yaşla ilgili olmayıp, inançla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Müdür ünvanlı personel 25 yaşında da, 50 yaşında da olsa, müdür havuzuna alınması yönündeki tercih sebebinin, davranış şeklini etkileyen nedenlerden kaynaklanmakta olduğu (homoislamicus davranış kriterlerini taşıması) ve yaşın burada etkisinin olmadığı görülmektedir. Katılım bankası tarafından yapılan anketler ve bunun sonucunda çıkan analizde, çalışanların anketimizin analizi sonucunda elde ettiğimiz; ücretli çalışma ve ikraz boyutları, yani özlük hakları yönüyle, hassas davrandıkları ve bu boyutların etkilerini daha fazla önemsedikleri düşünülmüştür.

Homoislamicus davranış, tam olarak dindarlıkla aynı anlamda olmasa da literatür taramasında, homoislamicus davranışa en yakın tabir ve tanım olarak kullanılmış olması dolayısıyla dindarlık ve demografik değişkenlerin ilişkisine bakılmıştır. Türkiye'deki yerleşik eğitim (uygulanan) sisteminin getirdiği sonuçlara göre yetişen insan kaynağı homoislamicus standartlarına uygun biçimde ve süreye yayarak belli bir

sistematikle eğitilip konuya ilişkin ideal formasyon oluşturulabilir. Ancak; uygulamada homoislamicus davranış becerisi geliştirebilecek, müfredatta etik dersleri bulunmaktadır. Tıpta deontoloji, işletmede meslek ve iş etiği gibi homoislamicus davranışa yakın dersler işlenmekte, ancak bu tam olarak kişiyi insan-ı kamil seviyesine ulaştıramadığı düşünülmektedir. Bunun sebebi; İslami değerlerden beslenmemesi ve sadece etik felsefesine değinilmesi olarak görülmüştür.

Akdeniz, Ege ve Güneydoğu Anadolu diğer bölgelere göre daha farklı cevap vermiştir. Mesela ikraz boyutunda Akdeniz kararsızım derken, Doğu Anadolu burada daha yüksek bir maneviyatla kararlı bir şekilde ikraz boyutunda daha güçlü veriler ortaya koymuştur. Doğu toplumlarında; halkın dindarlık anlayışına yansıyan ve dini değerler yönüyle saygın kabul edilen şahsiyetlerin etkilerinin varlığı, ya da kutsal mekanların dindarlık üzerinde etkileyici olan faktörler olduğu ifade edilmektedir (Kaya, 2019: 185-207).

Yerli literatürde “homoislamicus” davranışta bulunan en yakın kişi “dindar” olarak kabul edildiği için “dindar” kavramı ile karşılaştırması yapılmıştır. Aşiret ruhunun Doğu Anadolu’da mevcudiyeti ve Akdeniz bölgesinde olmamasından dolayı, bu bölgedekilerin kafaları daha karışık ve manevi duyguları zayıf durumda olmakla birlikte; kişilerin Allah (c.c.)’ın varlığına inanma durumu çalışmada, Kuzey Doğu Anadolu Bölgesinde en yüksek (% 99.7) İstanbul Bölgesinde ise en düşük (%97.7) çıkmıştır. Ahiret inancına ilişkin kanaatlerde de aynı çalışmada Güneydoğu Anadolu Bölgesinde kanaate katılım oranı en yüksek, İstanbul da en düşük olduğu görülmüştür. Kaza ve kader inancına ilişkin kanaatlerde de, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin kanaat oranının en yüksek, İstanbul’un en düşük olduğu görülmekle birlikte, bahse konu veriler, analizimizdeki değerler ile elde ettiğimiz sonucu desteklemektedir. Kişilerin ibadetleri yapma sıklığı da, Güneydoğu Anadolu’da en yüksek ve Batı Marmara’da en düşük çıkması, yine sonuçlar itibariyle analizimizle benzerlik göstermektedir (Kurt, 2009: 23).

Katılım bankasında yaş aralığı yükseldikçe homoislamicus yaklaşım davranış biçiminin belli bir yaşa kadar bir miktar arttığı ve bu yaştan sonra azalmaya evrildiği görülmüştür. Yaş aralığının yükselmesi esnasında kazanılan birikim ve yaşanan olaylarla elde edilen tecrübelerin etkisiyle, dini değerlerin standart ve uzun soluklu dönemde insanların motivasyonuna ve beklentilerine belli bir yaşa kadar tatminkar katkı sağlayacağı varsayılmakta ve aynı zamanda bu deneyimlerin faydalarının ve

uzun dönemde elde edilecek katkılarının alt gruplarla paylaşımı süreci de yaşanmaya devam edeceği düşünülmektedir. Bu dönemde tecrübelerin yanı sıra; gerek lise ve gerekse de üniversite döneminde alınan dini değerleri anlatan bilgi kaynaklarıyla birlikte alınan konvansiyonel eğitimlerin değerlendirilip hayata indirgenmesinde avantaj sahibi olan grubun, bu dönemde daha avantajlı konumda olduğu görülmektedir. Aynı zamanda; çevresine birikimlerini anlatmada daha başarılı ve Kurumuna daha faydalı olduğu ve analizimizde bu yöndeki verileri desteklediği anlaşılmaktadır. Analizimizde katılım bankalarındaki personel profili itibariyle belli bir yaştan sonra hassasiyetin biraz düştüğü ve anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Çalışanların, önlisans, lisans ve yüksek lisans seviyesindeki eğitimlerinin; yaş konusunda olduğu gibi, eğitim durumları açısından da bir etkisi olmadığı görülmüştür. Bu da insan kaynağının kurum kültürüne uygun ve homoislamicus davranış özelliği gösterenlerden istihdam yapıldığının bir yansıması olabilir ve eğitim düzeylerinin bu gerçeği değiştirmeyeceği varsayılmaktadır.

Her şirketin etik kodları vardır. Katılım bankalarının etik kodlarının da ahilik teşkilat sisteminde ve fütüvvetnamelerde yer alan ölçülerden ve kriterlerden esinlenerek ve beslenerek oluşturulmasının, kurumların homoislamicus davranış (insan-ı kâmil) seviyesinde personelini yetiştirmesine katkı sağlayacağı söylenebilir. Diğer taraftan TKBB nin etik ilkeleri ile TBB nin etik ilkelerinin aynı olduğu görülmektedir. Oysa katılım bankalarının etik ilkelerinin homoislamicus değerleri de içerecek şekilde güncellenmesi, konunun mevzuat açısından bağımsız olarak güncellenmesine senkron biçimde ve İslami değerler bağlamında yeniden değerlendirilmesine fırsat oluşturmaktadır. Bu fırsatın ayrı bir araştırma konusu olarak incelenmesi tavsiye edilmektedir.

İmtihanlarımız esnasında homoislamicustan çeldirecek ve saptırabilecek etkenlerin de; sanal kimlik ve bağlı menfaat ve hissiyatlar (ego), yaşanan coğrafya ile tabi olunan kader ve cinsiyet gerçekleriyle yaşadığımız rollere kendimizi fazla kaptırıp, ifrat ve tefrite düşme durumumuzun söz konusu olduğu çıkarsaması da söz konusu olmaktadır.

Müşteriler İslami ilkelere bağlılığın yanı sıra hızlı ve kaliteli hizmet almak için katılım bankalarını tercih etmektedirler. Bununla ilgili literatürde çalışmalar mevcuttur (Metawa ve Almosawi,1998; Naser vd.,1999; Othman ve Owen, 2001; Amin ve Isa, 2008; Polat vd., 2014; Hamzah vd., 2015).

Katılım bankasındaki tüm süreçlerin İslam hukuku temelinde esas olması gerekmektedir. Katılım bankalarının ürünlerini kullanacak bireylerin bu anlamda eğitilmeleri ve sürece dahil edilmeleri de önem taşımaktadır. Bunun bir örneği finansal okur yazarlık zemini oluşturulması olabilir. Ancak; bu okuryazarlık İslami Finansal Okuryazarlık şeklinde olmalıdır. Kişiler; ekonomik faaliyetlerinde helal ve haram ayrımını bu pencereden bakarak düşünüp değerlendirerek yapabilmelidir. Bu noktada İslami Finansal okuryazarlıkla ilgili hem eğlenceli ve aynı zamanda eğitici sosyal medya paylaşımına konu olabilecek video ve dökümanlar oluşturulabilir.

İkrazda bulunma boyutunda ünvanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunan grup; müdür ve uzman ünvanlarıdır. Ücretli çalışma boyutunda ünvanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunan grup; müdür ve uzman yardımcısı ünvanlarıdır. Helal kazanç boyutunda ünvanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunan grup; müdür ve yönetici ünvanlarıdır. Müdür'ün her üç grupta da verdiği cevaplar itibariyle ortalama tutumları daha yüksek görülmektedir. Buna göre; müdür ünvanındakilerin katılım bankalarındaki tecrübelerinin, kurum kültürüne daha fazla sahip çıkmaları ve homoislamicus davranış tarzına uyum göstererek kurumlarını benimsedikleri söylenebilir. Bu unvan grubu katılım bankasında aynı zamanda kurum kültürü eğitimini vermeleri dolayısıyla, hem teori ve hem de kendilerini bu role adapte ederek yaşantılarında daha fazla homoislamicus davranış uygulamalarının yer vermelerinin söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca; katılım bankası analizimizde müdür ünvanındaki çalışanların diğer çalışanlara göre homoislamicus davranışları öne çıkanların, katılım bankasının insan kaynağı politikasında bu konuya dikkat ederek, personel içerisinde homoislamicus değerleri ile örtüşen ve kurum kültürüne uyum gösterenleri müdür unvan havuzunda bir araya getirdiği anlaşılmaktadır.

Müdür ünvanındakilerin kazanç itibariyle en üst konumda olmalarından dolayı hem sosyal sorumluluk paylaşımları, hem işyeri çevresi ve aynı zamanda aile çevresinde, diğer üç ünvana göre tercihleri homoislamicus analizimizde, İslami Değerlerle hareket etme çizgisine daha yakın olduğu görülmüştür. Konuyla ilgili, geçmişte TCCD Marmaray kurumunda yapılan çalışma sonrasında yazılan tezde, en üstteki yönetici iş ahlakı ölçeği ortalama puanı taşıyan grubun, uzman yardımcıları olduğu tesbit edilmiştir. Sonrasında; müdür yardımcıları, uzman, müdür, şef şeklinde sıralandığı görülmektedir. En düşük yönetici ahlak ölçek ortalaması gösteren grubun memurlar

olduğu tesbit edilmiştir. Bu sonuç katılım bankasında yaptığımız anketten elde ettiğimiz sonuç ile farklı görülmektedir. Bunun analizimizle örtüşen farklılık nedenleri ise; çalışma disiplinleri (islami veya konvansiyel bakış açıları), istihdam kriterleri ve eğitim politikaları olmakla birlikte, konuya ilişkin ileri araştırma yapılması önerilir (Uludağ, 2016; Çoban ve Çalık: 2022).

Saha çalışması sonrası yapılan analizlerde, “Daha iyi ücret verildiğinde faizli bankaya geçer misiniz?” sorusuna “evet” diyen ve “hayır” diyen çalışanlar arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Hem ikrazda bulunanlar için hem de ücretli çalışma alt boyutları için evet diyenlerin daha düşük ortalama cevapları söz konusudur. Buna göre; ücretin ve özlük haklarının daha yüksek ve kendisi için anlamlı düzeyde teklif edilmesi durumunda, başka faizli bankalara geçilebileceği yönünde tercih yapacağı görülmektedir. Katılım bankasında; her ne kadar homoislamicus davranış modeline yatkın adaylar seçilmiş olsa da, Hadis-i Şerif’te “Kişinin namazına, orucuna bakmayın; konuştuğunda, doğru konuşup konuşmadığına, kendisine emanet verildiğinde, güvenilirliğini ortaya koyup koymadığına; dünya kendisine güldüğünde, takvayı elden bırakıp bırakmadığına (menfaat anındaki tavrına) bakıp öyle değerlendirin” (Kenzul-Ummal, h. No: 8435) şeklinde buyrulduğu üzere, kişilerin menfaat (yani para, makam, faizle borç alınması vs.) karşısındaki tutumuna bakılması ve analizimizde de ücretin de kişi için önemli bir menfaat aracı olması dolayısıyla, diğer boyutlardaki homoislamicus düzeydeki anlamlılık durumlarına aykırı gibi görünse de, hadisteki istisnanın burada da kendini gösterdiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda birçok araştırmada görüleceği üzere; Müslüman kitlenin iş ahlakı ve ayrıca faizli borç alma ve faizli bankada çalışma hassasiyetlerine dair kişisel tercihleri konusunda İslami Değerler odaklı hareket etmedikleri gözlemlenmiştir.

Tezin saha çalışmasının sonucunda, faizli bankada çalışmaya ücret yüksekliği fırsatı önüne geldiğinde, faizli bankayı tercih etme yönünde duyarlılık gösteren kitlenin, ahiliğin klavuz esası olan fütüvvetin bir diğer ismi olan diğergamlıkla ve el karda gönül yarda tutumlarıyla örtüşmediği ve Katılım bankasının bu kitlenin özel bir eğitim paketi ve yaklaşımıyla ahilerin insani ve ahlaki ilkeleriyle eğitimlere tabi tutması önerilmektedir. Bu önerimize ihtiyaç duyulmasının temelinde; hususiyetle ben odaklı düşünce tarzının ve kişisel hırs yöneliminin daha fazla önemsendiği ve ekonomik-sosyal yaşamda kişilerin çok daha fazla kazanmaya ve zengin olma yolunda helal ve haram olduğuna bakılmaksızın her kazanç yolunu ve mekanını mübah görmesinin

yattığı varsayılmaktadır. Bunun bir adım ötesine bakılacak olursa, sadece şahsi hırs ve isteklerini önceleyen ve kazancının helal veya haram olması noktasında sadece nefsinin düşünen kişiler, birlikte hayat sürdürdükleri toplulukların da isteklerine karşı; dili, gözü ve kulağı olmayan insanlar konumunda hareket etmektedirler. Öyle ki; bu potansiyelde olan çalışan kitlesi, gerek devlet, gerek özel ve resmi kurumlar ve gerekse de STK'ların olumlu faaliyetlerini ve topluma katkılarını içeren aksiyon ve faaliyetlerini de görmezlikten geldiği ve sadece kendilerinin kazanacağı fazla ücret veya gelire odaklandığı düşünülmektedir.

Daha önce faizli bankalarda çalışan personelin, ücretli çalışma boyutu açısından homoislamicus davranışı göstermediği tesbit edilmiştir. Bu çalışan kesiminin analizimizde aslında homoislamicus tercih nedenleriyle katılım bankalarını tercih etmedikleri ve ücretin düşmesi veya yükselmesine karşı hassas oldukları ve yine yukarıda bahsedilen Hadiste buyrulduğu gibi, ücret tatminsizliği olduğunda faizli bankadan daha yüksek ücret teklifi aldığı gidebileceğini düşündürmektedir.

Ücretli çalışma boyutunda, katılım bankaları dışında çalışma alanının dar olmasına binaen homoislamicus davranış modelindeki kadınların daha kanaatkar bakış açısına sahip oldukları ve İslami değerlere uyumlu iken, tüketim ve ekip ruhu boyutlarında olumsuz seyirde görünmektedirler. Bu da bayanların yapıları itibariyle; tüketim meyilli ve hem kendi aralarında hem de karşı cins ile olan iletişimde erkek kadar olumlu seyirde olmadığı gözlemlenmektedir. Başörtülü ve aynı yerde uzun süre çalışma ve finans kurumlarının sayısının da az oluşu, ayrıca evlendikten sonra kadınların çocuk ve ev işi sorumlulukları, onların farklı işyerlerine geçişlerini engellemektedir. Aynı iş ve bilgi düzeyi ile işini devam ettirme eğiliminde oldukları düşünülmektedir.

Tezde sunulan modele göre; ücretli çalışma, tüketim harcamaları, helal kazanç, ekip ruhu, alt boyutlarının homoislamicus etkisi tespit edilememiştir. ücretli çalışma, tüketim harcamaları, helal kazanç, ekip ruhu boyutlarının direkt homoislamicus üzerine etkisinin çıkmamasına yönelik bazı hususlar bu bölümde ele alınmış olsa da, ayrıca bir araştırma konusu yapılabileceği önerilmektedir. Çalışmamızda helal kazanç boyutuna dair anlamlı sonuç çıkmamıştır.

Katılım bankasında homojen özellik taşıyan, yani aynı eğitimleri alan, benzer kriterlerle istihdam edilmiş olan ve kurum kültürü odağında benzerlik gösteren örneklem ile yapılan analizimizde anlamlı bir farklılık görülmemesi söz konusudur.

Ancak literatürdeki farklı çalışmadaki örneklem toplumun tüm kesimlerini kapsamakta ve Katılım bankasındaki homojen yapıya benzemeyen bir kitle ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Katılım bankalarında genel olarak ücret açısından bakılmadığında dindarlık eğilimi diğer tüm boyutlar üzerinde etken olduğu için anlamlı bir farklılık olmadığı söylenebilir. Küresel ve merkezi finansal sistem faiz sistemi üzerine kuruludur. Rekabet ve performans sistemi kişi ve kurumları helal kazançla hareket etme noktasında etkileyebilmekte ve birçok firma ve şirket meşruiyetten bu sebeplerle uzaklaşabilmektedir. Ancak; katılım bankalarındaki danışma kurulları, homoislamicus davranışın güçlü etkilerini ve dolayısıyla analizimizde de, İslami değerlere uyumun kontrolü ve denetimi fonksiyonuyla, faktörler arasında farklılıklar oluşmamasının önemli etkenlerinden biri olarak kabul edilebilir.

Katılım bankalarında çalışanların dini hassasiyetleri ve profesyonel becerileri üzerine yapılan eğitimlere ek olarak, onların dijital ortamlarda etkin ve etkili olmalarını sağlayacak eğitimler düzenlenmelidir. Bu, özellikle sosyal medya platformlarında bilgi paylaşımı ve etkileşim için gereklidir. Sosyal medya kullanımı konusunda verilecek eğitimler, çalışanların bankanın faizsiz bankacılık ilkelerini ve katılım bankacılığının faydalarını daha geniş bir kitleye ulaştırmalarını sağlayabilir. Aynı zamanda, katılım bankacılığına dair yanıtları bulmak isteyen potansiyel müşterilere hızlı ve etkili bir şekilde yanıt verme becerilerini geliştirebilir. Bu, bankanın genel halkla ilişkiler stratejisi ve müşteri hizmetleri çabalarını da desteklemesi beklenmektedir.

Katılım bankalarının ahilik sistemine dayanan bir işleyişe sahip olduğu ve bu sistemin birçok faydası olduğu görülmektedir. Ancak bu sistem ve değerleri, çoğunlukla banka çalışanları tarafından bilinmekte ve anlaşılmaktadır. Ahilik kültürünün daha geniş bir kitleye tanıtılması ve bu sistemin kurumsal değerlerin bir parçası olduğunun vurgulanması önemlidir. Bu, hem mevcut müşterilerin katılım bankalarına olan bağlılıklarını artırabilir, hem de potansiyel müşterilerin bu tür bir bankacılık sistemini daha iyi anlamalarını ve katılım bankalarını tercih etmelerini teşvik edebilir. Ahilik kültürünün tanıtılması, hem iç hem de dış iletişim stratejilerinin bir parçası olmalıdır. Özellikle sosyal medya platformları ve diğer dijital iletişim kanalları, bu kültürün geniş kitlelere ulaştırılması için etkili araçlar olabilir.

Bölgelerle ilgili yaptığımız analize göre; Marmara Bölgesi'nin İç Anadolu, Karadeniz

ve Doğu Anadolu Bölgelerine göre daha düşük maneviyata sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, Marmara Bölgesi'ndeki katılım bankalarında çalışanların daha yüksek oranda dini hassasiyetleri olan bölgelerden gelme ihtimalini artırabilir. İstihdam politikalarını bu sonuca göre ayarlayarak, bankaların personel seçim süreçleri üzerinde etkili olabilir. Bu öneri, Marmara Bölgesi'nde dini hassasiyetin artırılmasına yardımcı olabilir ve böylece katılım bankalarının genel performansını iyileştirebilir.

Çalışmamızda, gelir düzeyi yükseldikçe maneviyatın güçlendiği görülmektedir. Katılım bankaları bu bulguyu, çalışanlarına daha fazla manevi değerlere dayalı eğitim ve geliştirme programları sunarak kullanabileceği düşünülmektedir. Örneğin, daha yüksek gelir gruplarına hitap eden özel programlar oluşturulabilir, bu programlar manevi değerlere odaklanabilir ve böylece çalışanların iş ahlakını ve homoislamicus davranışını artırabilir. Bunun, aynı zamanda bankanın genel olarak manevi değerlere uyumunu ve iş ahlakını da artırabileceği söylenebilir.

Unvan bazında yapılan analize göre, müdür ünvanı taşıyanların, katılım bankalarındaki tecrübelerinin, kurum kültürüne daha fazla sahip çıkmaları ve homoislamicus davranış tarzına uyum göstererek kurumlarını benimsedikleri görülmektedir. Bu gözlem, bir öneri olarak katılım bankalarında 'Kurum Homoislamicus Davranışı Teşvik Edici İç Mentorluk Programları' oluşturulmasının etkili olabileceğini düşündürmektedir. Bu programlar, deneyimli (müdür ve üzeri) yöneticilerin sürekli takiplerle daha yeni ya da daha az deneyimli personelle bilgi ve deneyimlerini paylaşmalarını sağlayabilir. Bu süreçte, yöneticiler homoislamicus değerler konusunda da kısa aralıklarla genç çalışanları bilgilendirerek, onların bu değerlere daha çok sahip çıkmalarına yardımcı olabilirler.

Çalışanların İslami finans ve faiz olgusunu topluma anlatabilme ve bilinçlendirebilme konusunda daha fazla bilgi ve anlayış kazanmalarını sağlamak amacıyla 'Çalışanlar İçin İslami Finansal Eğitim Programları' geliştirilebilir. Bu programlar, katılım bankalarında çalışanların İslami finans prensiplerine daha iyi hâkim olmalarına ve İslami değerlere daha çok uyum sağlamalarına yardımcı olabilir. Ayrıca, bu tür eğitim programları, çalışanların katılım bankalarının hedeflerine daha fazla katkı sağlamalarına ve faiz ile ilgili hususların müşteri nezdinde anlaşılmasını sağlayarak daha etkili bir şekilde müşterilere hizmet vermelerine olanak sağlayabilir. Bu programlar, katılım bankalarının personelinin profesyonel gelişimine ve kurumsal değerlerin daha fazla benimsenmesine yardımcı olabilir.

Katılım bankalarında çalışanlar üzerinde etkili olacak bir ahlaki ve değerler bazlı “Ahlaklı Liderlik Programı”nın geliştirilmesi ve uygulanması önem arz etmektedir. Bu program, bankacılık sektöründeki karar verme süreçlerine, her adımda, İslami değerleri entegre etme amacını taşımalıdır. İslami bankacılığın temel prensiplerine dayalı bir liderlik modelinin, çalışanların faizli bankalara yönelmelerini engelleyeceği düşünülebilir. Ahlak ve değerler bazlı liderlik programı, iş yeri kültürünü ve çalışanların davranışlarını şekillendireceği için, ücretin ötesinde motive edici unsurlar sunabilir. Bu tür bir programın, çalışanların faizli bankacılık sistemine karşı duyarlılığını artırabileceği öngörülebilir.

Bankaların çalışanlarına İslami Finans prensipleri çerçevesinde mali eğitimler vermesi ve bu eğitimlerde helal kazanç konusuna odaklanması önerilir. Bu eğitimlerde, faizli ve faizsiz bankacılık arasındaki temel farklılıklar, İslami ekonomisinin temel prensipleri ve helal kazanç ile israftan arınmış tüketimin önemi üzerinde durulabilir. Ayrıca, bu eğitimlerde, çalışanların helal haram arasındaki ayrımı daha net anlamalarını sağlayacak İslami etik kuralları hakkında bilgi verilmesi önemlidir. Eğitimlerin bir parçası olarak, çalışanlara İslami bankacılığın sunduğu nimetler ile faydaları ve faizli bankacılığın zararları konusunda gerçek yaşam senaryoları anlatılabilir. Bu tür bir eğitim programı, çalışanların faizli bankacılık sistemine olan ilgisini azaltabilir ve İslami değerlere olan bağlılıklarını pekiştirebilir.

Çalışanların İslami değerlere bağlılıklarını güçlendirmek ve faizli bankacılığa karşı olan duyarlılıklarını artırmak için şeffaf ve hesap verebilir bir iş kültürü oluşturması önerilir. Bu, özellikle üst yönetim tarafından oluşturulan politikalar başta olmak üzere, şeffaf paylaşımlarla yaygınlaştırılan ve iş yerindeki tüm kesimler tarafından benimsenen ve yayılan bir kültür olmalıdır. Şeffaflık, faizsiz bankacılık modelinin prensiplerine uygun olduğundan, katılım bankalarının şeffaflığı öncelikli bir değer olarak benimsemesi önemlidir. İş yerinde şeffaflığın artırılmasının, çalışanların İslami bankacılığa olan güvenini sağlayacağı ve bunun da faizli bankalara yönelimi azaltacağı söylenebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adaçay F.R. & İslatince H. (2009). İktisadi Düşünceler Tarihi. Ekin Yayınları, Bursa.
- Akça G. (2003). Ahilik Geleneği ve Günümüz Fethiye Esnafı. Ahiliğin Sosyo Ekonomik Fonksiyonları ve Bugünkü Kurumlar. <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s14/akca.pdf>, Erişim Tarihi: 12.04.2022
- Akdağ, M. (1974). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*. C.I. İstanbul: Cem Yayınları.
- Akgüç, Ö. (1992). *100 Soruda Türkiye'de Bankacılık*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Akın, C. (1986). *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*, İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Albaraka, (2016). “Sosyal Sorumluluk”, <https://www.albaraka.com.tr/documents/hakkimizda/surdurulebilirlik/pdf/1986-2016-albaraka-turk-sosyal-sorumluluk-ve-sponsorluk-calismalari.pdf>, Erişim Tarihi: 12.04.2022
- Altınok, B.Y. (2005). “Yeni Vesikalar Işığında Ahi Evran Velî ile Arkadaşlarının Sürgün ve Şehit Edilmesi”. *I.Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu. II*, G.Ü. Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, Kırşehir.
- Altıntaş, K.M. (2016). Katılım Bankacılığı Çerçevesinde Alternatif Bir Sigorta Sistemi: Tekafül Sigorta Sisteminin Türkiye’de Uygulanabilirliği, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2): 115-142.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Spss Uygulamaları*. (7. Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık
- Anadol, C. (1991). *Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Anzavur, A. (2014). Ahilik ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Dergisi*. 15: 355-376.
- Apaydın H. Y, Diyanet İslam Ansiklopedisi “Karz” maddesi 24. Cilt ss.520-525.
- Arifin, S. (2009) Kesalehan homoislamicus menjawab krisis lingkungan hidup. *IJTIHAD: Jurnal Wacana Hukum Islam dan Kemanusiaan*, 9 (2), 117-

- Arslan, M. (2005). *İş ve Meslek Ahlakı*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Asutay, M. (2007). Conceptualisation Of The Second Bestsolution In Overcoming The Social Failure Of Islamic Banking And Finance: Examining The Overpowering of Homoislamicus By Homoeconomicus. *IUM Journal of Economics and Management* 15, no. 2, 167-195.
- Atsız, N. (1992). *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Aysan, A. F., Dişli, M., Duygun, M., & Öztürk, H. (2018). Religiosity Versus Rationality: Depositor Behavior in Islamic and Conventional Banks. *Journal of Comparative Economics* , 1-19.
- Azizy, S.H., Mahyudi, M. and Yusop, M. (2019). The Ends Of Islamic Economics from The Perspective Of Homoeconomicus And Homoislamicus: A Critical Study *Jurnal Hukum dan Ekonomi Syariah*, 7(1), 1-18.
- Babinger, F. ve Köprülü, F. (1996). *Anadolu'da İslamiyet*. M. Kanar (Ed.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Balcı, A. (2001). *Sosyal Bilimlerde Araştırma*. Pegem Akademi Ankara: Yayıncılık.
- Baltacı, C. (2007). *İslam Medeniyeti Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Barkan Ö. L. (1942). İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler. *Vakıflar Dergisi*. (II): .279-304.
- Batuta İ. (2014). *Büyük Dünya Seyahatnamesi*, (M. Çevi, Çev.), İstanbul: Yeni Şafak Gazetesi Yay.
- Bayrak S. (2001). *İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk*. İstanbul: Beta Yayınları
- Bayram, M. (1982). Ahi Evranın Öldürülmesi ve Ölüm Tarihinin Tesbiti. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 12(5): 521-540
- (1983). Sadru'd-Din Konevi İle Ahi Evren Şeyh Nasiru'din Mahmud'un Mektuplaşması. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 0(2): 51-75.
- (1987). *Bacıyan-ı Rum*. Konya: Damla Matbaacılık
- (1991). *Ahi Evran ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*. Konya: Damla Matbaacılık.

- (1993). *Şeyh Evhadüd din Hamid El Kirmani ve Evhadiyye Tarikati*. Konya: Damla Matbaacılık.
- (1995). *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- (2002). Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahlîğin Doğuşuna Etkisi. *Türkler, VII*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- Bektaş, Ç. (2015). İşletmelerde İş Ahlakı. *Business & Management Studies: An International Journal*. 3(3): 327-363.
- Beşer, F. (1995). Sosyal Riskler, Sigorta ve İslam, *Nun Yayıncılık, İstanbul*.
http://sosyalsiyaset.net/documents/sosyal_riskler_sigorta_ve_islam.htm.
Erişim Tarihi: 27.11.2022.
- Börk, A. ve Kavas, E. (2015). Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam Geleneklerinde İş Ahlakı: Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 6(1)3: 89-101.
- Bulut, M. (2021). Kınalızade Ali Efendi, İslam İktisadi Düşünce Tarihi, C. 2 (Ed. Mehmet Bulut). İZÜ Yayınları, No:59, İstanbul, s.743-776.
- Bulut, M., Akkemik, K. M., Göksal, K. (2012). Dünya Görüşü ve Özgecil İktisadi Davranış: Türkiye Örneği, 3. İzmir Ulusal Ekonomi Kongresi, İzmir.
- Canbaz, M. (2016). *Katılım Bankacılığı*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Carroll, Archie B., (1991), The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Monal Management of Organizational Stakeholders, *Business Horizons*, July-August, 39-40
- Chapra, M.U. (2018). *İslam İktisadında Ahlak ve Adalet*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- Chen, C. (1979). *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*. (Y. Moran, Çev.). İstanbul:
- Cingöz, A. ve Akdoğan, A. A. (2012). İşletmelerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri: Kayseri İli'nde Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 16(3): 331-349.
- Claude, C. (2012). *Osmanlılardan Önce Anadolu*. (E. Üyepazarcı, Çev.), İstanbul:

Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Çağatay, N. (1952). Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi, *AÜİFD*, S.II-III: s. 61-85

----- (1989) *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

----- (1997). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Ankara. TTK.

----- (1981). *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, 2.baskı. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.

Çelik S. (YIL). İş Ahlakı Uygulamalarının Çalışan Memnuniyeti ile İlişkisi. *İş Ahlakı Dergisi*. 3(5): 21-40.

Çelik, C. (2013). *Dini Gruplar Sosyolojisi, Din Sosyolojisi*, (Ed. M. Bayyığıt), Konya: Palet Yayınları.

Çetin, O. (1990). *Anadolu'da İslamiyetin Yayılışı*, 2.baskı, İstanbul: Marifet Yayınları.

----- (1998). Horasan. *DİA, C. XVIII*, İstanbul: TDV Yayınları.

Çobanoğlu, Ş. (2013). *İslam Ekonomisi*. İstanbul: Yediveren Yayınları.

Çoban, M. S., & Çalık, A., (2022). The Effects of Islamic Work Ethics on Working Results: A Research on the Banks in the Van Province. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* , vol.9, no.34, 132-148.

Çokluk, O., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*. 2.Baskı. Ankara: Pegem Akademi.

Demir, G. (2000) Osmanlı Devletinin Kuruluşu ve Ahilik, (*Ankara: Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı Yayınları*, s. 216-321

Demirci, M. (1992). Ahilik'te Tasavvufi Boyut: Fütüvvet, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 0907-BY-93-017-096, *İlahiyat Fakültesi Dergisi VII*, İzmir.

----- (2009), *Tarihten Günümüze Tasavvuf Kültürü (Makaleler)*, 1. Basım, İstanbul: YAYINEEVİ

----- (2011). Selçuklu Anadolu'sun da Bir İnsaniyet Mektebi: Ahilik. *Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı*.

Konya.

- Dilek, S., Küçük, O. ve Özdirek, R. (2017). Homoeconomicus Mu? İslami İnsan mı? Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 3 (4) , 635-641.
- Doğan, S., & Karataş, A. (2011). Örgütsel Etiğin Çalışan Memnuniyetine Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 37: 1-35.
- Doğru, İ. (2017). Fütüvvetnameler ışığında ahîliğin dini, sosyal ve iktisadi fonksiyonları. Uludağ Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı / Din Sosyolojisi Bilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Bursa.
- Döndüren, H. (2005). Delilleriyle Ticaret Ve İktisat İlmihali, Erkam Yayınları, İstanbul.
- Döndüren, H. (2008). Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi. *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 17(1):1-4
- Ebû Davûd, S, (1981). Sunen-ü Ebû Davûd. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Ekinci, Y. (1991). Ahilik ve Esnaf Ahlakı (1). *Standart Dergisi*, S. 350, Ankara: Sistem Ofset.
- Ekinci, Y. (2012). *Ahîlik*, 12.b., Ankara: Sistem Ofset Yayıncılık.
- En-Neccar, M. (1986). *İslam’a Göre Banka ve Sigorta*, (H. Karaman, Çev.), İstanbul: E.Nazif Gürdoğan, “Viyana’dan Ortaklık Kültürüne Yeni Boyutlar Kazandırmak”, Yenişafak Gazetesi, 31 Temmuz 2011.
- Erden, O. (2004). Ahilik Kültürünün Endüstriyel Kalite Kontrolüne Yansımaları. *I.Ahi Evranı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*. Kırşehir.
- Ergin, F. (1975). *Para Politikası*, İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları.
- Erken, V. (2002). *Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik*. Ankara: Berikan Basım.
- Ersin, İ. ve Yıldırım C., (2016), Necmettin Erbakan’ın Manevi Kalkınma Söyleminin İslam Ekonomisi İçerisindeki Yeri ve Sosyal Sermaye ile Asimetrik Bilgi Konularıyla İlişkisi, *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 2(1): 141-155

- Ersöz, H.Y. (2007). *Türkiye 'de Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışının Gelişiminde Meslek ve Sivil Toplum Kuruluşları*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını.
- Essoo, N. & Dibb, S. (2004). Religious influences on shopping behaviour: an exploratory study, *Journal of Marketing Management*, 20, 683- 712.
- Furqani, H. and Echchabi, A. (2022). Who is HomoIslamicus? A Qur'anic perspective on the economic agent in Islamic economics. *ISRA International Journal of Islamic Finance*, 14 (2), 206-220.
- Farooq, M. O. (2011). Self-Interest, HomoIslamicus and Some Behavioral Assumptions in Islamic Economics and Finance (2011). *International Journal of Excellence in Islamic Banking and Finance*, Vol. 1, No. 1, pp. 52-79.
- Filizöz, B. (2011). *Etik ve Etiğe İlişkin Temel Kavramlar. İşletme Etiği*, Editör: Zeyyat Sabuncuoğlu, İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Furuncu, A. & Çam, H. (2021). Katılım Bankacılığı Kullanımını Etkileyen Faktörlerin Kabul Modeli Kapsamında Değerlendirilmesi: TR 90 Örneği. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 7 (3) , 209-229
- Gazali, M. (1974) *İhyau-Ulumiddin*, 2. Cilt, İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Genç, M. (2014). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Gök, S. G. & Akgemci, T. (2020). Farklı İnançlara Sahip Çalışanlar Açısından Çalışma Ahlakı Değerlerinin İş Performansı Üzerindeki Etkisi. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi* , 6 (1) , 41-60.
- Gökbel, A. (2007). Ahiliğin Sosyo Ekonomik İşlevleri. II.Ahi Evranı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu. A.E.Ü Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları. Ankara.
- Gölpınarlı, A. (1949). İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları. *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*. X(1-4):343-354
- (2011) *İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Guenon, R. (2012). *Niceliğin Egemenliği ve Çağın Alametleri*. (M. Kanık, Çev.) 3.b., İstanbul: İz Yayıncılık.

- Güllülü, S. (1992), *Ahi Birlikleri*.. 2.baskı. İstanbul: Ötüken Yayınları
- Gülvahaboğlu A. (1991), *Ahî Evran Veli ve Ahilik*, Ankara: Memleket Yay.
- Günay, A.(2003). Ahilik'te Mesleki ve Sosyal Dayanışma. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi. Sakarya.
- Günay, Ü. (1998) Dini Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 10: 69-78.
- (2007). Ahiliğin Dini ve Sosyal Yönleri. *II.Ahi Evranı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*. Ankara: A.E.Ü Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları.
- Gündüz, A.Y., Kaya M., Aydemir C. (2012). Ahilik Teşkilatında Ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*. XIV(II): 37-54.
- Gündüz, İ. (1994). Fütüvvet, Melamet ve Ahilik ya da Tasavvufî Düşüncede Dünya Anlayışı *Eğitim ve Verimlilik Sempozyum Tebliğleri*, Sivas Kemaleddin İbn-i Hümam Vakfı Yayınları.
- Gürdal M. (2005). Ahilik Kültür ve Felsefesinin Meslek Etiği ve İş Ahlâkı Açısından Turizm Sektörüne Uygulanabilirliği Konusunda Bir Araştırma. *I. Ahî Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu I*.
- Hamidullah, M. (1991). *İslam Peygamberi*. Çeviri: Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Hartburti, (1932). Tuhfetul vasaya, Not.1. Mecmuada, V.108 a,b.
- BKM (2022)<https://bkm.com.tr/pos-atm-kart-sayilari/>, Erişim Tarihi: 14.02.2022
- IBM (2022) <https://www.ibm.com/docs/en/spss-statistics/28.0.0?topic=analysis-factor-scores>, Erişim Tarihi: 14.02.2022
- İlhan, M. ve Çetin, B. (2014). LISREL ve AMOS Programları Kullanılarak Gerçekleştirilen Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) Analizlerine İlişkin Sonuçların Karşılaştırılması. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*,5(2): 26-42.
- İnalcık, H. (1999). Ahilik, Toplum, Devlet. *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- İnançalp, M.C. (1932). *Ahiyyatül Fityan*. İstanbul.
- İştar Işıklı, E. (2014). İşletme Ortaklıklarının Sürdürülebilirliğinde İş Etiğinin Etkisi: Trabzon Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- (2020). *Cumhuriyetten Günümüze İş Ahlakının Çöküşü Ve Sosyal Güvenlik, Sosyal Güvenlik Ahlakı*. Akademisyen Yayınevi
- Jamaluddeen, F. (2012), *Islamic Finance for Dummies*, New Jersey: John Wiley&Sons.
- Kılıç, E. ve Alan, M (2020). İnsanın Üç Yüzü; Homoeconomicus, Homoislamicus ve True Man: “Takva” Filmi Üzerinden Bir Değerlendirme. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 9 (2), 801-827.
- Kadri, H.K. (1927). *Türk Lügati*. C.1. İstanbul.
- Kal’a, A. (1990). Fütüvvet ve Ahiliğin Doğuşu. *Türk Dünyası Araştırmaları*. 65: 277-278
- (2003), Lonca, DİA, 27/211-212.
- Kapu, H., Aybars, M. (2009). Yahudi, Hıristiyan ve İslam Geleneklerinde İş Ahlakına Bakış: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 23(1): 73- 94.
- Karakaş, M. (1995). *Cumhuriyet Öncesi Şanlıurfa’da Kültür ve Eğitim*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karakoç, Y. (2011), Türk Bankacılık Sisteminde Katılım Bankacılığının Yeri ve İşleyişi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi: İstanbul.
- Karaman, H. (2015). Açımlayıcı Faktör Analizinde Kullanılan Faktör Çıkartma Yöntemlerinin Karşılaştırılması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Hacettepe Üniversitesi: Ankara:
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. (20. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karayazgan, A. (2008). Takafül (İslami Sigorta), *Sigorta Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4.
- Kartal, G. (2016). “Homo-Economicus” a Karşı “Homo-Islamicus”, 1. Uluslararası

Sosyal Bilimler ve Müslümanlar Kongresi, 5-7 Mayıs 2016 Konya, Bildiriler Kitabı, 295-310.

Kavgacı, H. (2014). İlköğretim Kurumu Öğretmenlerinin İşle Bütünleşme Düzeylerinin Bireysel ve Örgütsel Değişkenlerle İlişkisi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi: Ankara.

Kaya, A. (2019). Güneydoğu Anadolu'da Dindarlığı Etkileyen Temel Faktörler. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 17 (34), 185-207.

Kaya, C. (2015). İslami değerlerin çalışan memnuniyetine etkisi: Bir katılım bankası uygulaması. Fatih Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: İstanbul.

Kaya, M. & Çinemre, S. (2013). Çırakların Dini İnançlarına Göre İş Ahlakı Düzeylerinin İncelenmesi (Ordu İli Örneği). *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1): 7-24.

Kayacan, B. ve Gültekin, Y.S. (2012). Yapısal Eşitlik Modellemesinin (YEM) Ormancılıkta Sosyo-ekonomik Sorunların Çözümlemesinde Kullanımı, III. Ormancılıkta Sosyo-Ekonomik Sorunlar Kongresi, İstanbul Üniversitesi, Orman Fakültesi 18-20 Ekim 2012.

Kazıcı, Z. (1988) *Ahilik*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.I., İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Khan & Ahmad. (2011), <https://openaccess.izu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12436/163/Tekaful%20Sigortacılık%20Sistemi?sequence=1&isAllowed=y>, Erişim Tarihi: 14.02.2022

Khine, M.S. (2013). *Application of Structural Equation Modeling in Educational Research and Practice*. Sense Publishers.

Kırel, Ç. (2000). *Örgütlerde Etik Davranışlar, Yönetimi ve Bir Uygulama Çalışması*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını.

Kırşehir Müzesi 7 Numaralı Ahi Şecerenâmesi

Kızılar, H. (2015). Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik Kurumu. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 4(2): 408-423

Kızıltepe, K. & Yardımcıoğlu, F. (2017). Diyanet Personelinin Faiz Hassasiyeti

Üzerine Bir Araştırma . International Journal of Islamic Economics and Finance Studies , 3 (2) , 0-0 . DOI: 10.25272/j.2149-8407.2017.3.2.08

Kline Rex B. (2004). Beyond Significance Testing Reforming Data Analysis Methods In Behavioral Research. *American Psychological Association*, Washington, DC.

Koç, M. (2010). "Demografik Özellikler ile Dindarlık Arasındaki İlişki Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 / 2 (Haziran 2010): 217-248.

Köprülü, F. (1991). *Bacıyan-ı Rum*. TDVİA, C. 4. İstanbul: TDV.

----- (1993). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: TTK.

----- (2003). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Köseoğlu, A. & Bektaş, Ç. (2008). İş Etiği Ve İş Etiğinin Yayılım Süreci. *Süleyman Demirel Üniversitesi. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*. 13(1): 147-158

Köseoğlu, M.A. & Bektaş, Ç. (2007). *İş Etiği ve Rekabet Stratejileri Yönetimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Kula, S., Taşdöven, H., & Dönmez, M. (2015). Eğitimin, mesleki tecrübenin ve terfi imkanlarının iş tatmini, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti üzerine etkisi: Güvenlik sektörü analizi. *International Journal of Human Sciences*, 12(1), 129-149.

Kur'an-ı Kerim Meâli, (H. Altuntaş ve M. Şahin, çev). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kurtuluş, B. (2010). İş Ahlakı: Geçmişte ve Günümüzde. *Journal of Social Policy Conferences*, 0 (50): 737-759.

Kuveyt Türk, hakkımızda: <https://www.kuveytturk.com.tr/hakkimizda/kuveyt-turk-hakkinda/degerlerimizle-buyuyoruz>, Erişim Tarihi: 14.02.2022

Kurt, A. (2009). Dindarlığı Etkileyen Faktörler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1-26.

Küçük, H. (2003), *Kurtuluş Savaşında Bektaşiler*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Küçükergin, K.G. ve Dedeoğlu, B.B. (2014). Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi *International Journal of Alanya Faculty of Business* 6(1): 101-107

- Kürkçüoğlu, E. (2005). Ortaçađ Erzurumunda Ahlik Teşkilatı. *I.Ahi Evranı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu. II.* G.Ü. Ahilik Kùltürünü Araştırma Merkezi Yayınları. Kırşehir; 660-666.
- Lee, K.H. ve Ullah, S. (2007). Integration of Islamic and Conventional Finance. *International Review of Business Research Papers.* 3(5): 241-265.
- Lewis, P.V. (1985). Defining Business Ethics: Like Nailing Jello to a Wall. *Journal of Business Ethics.* 4(5): 377-383.
- Mahiroğullar, A. (2011). Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 54:139-154.
- Mahyudi, M. (2015). ‘True Man’: The True Economic Man for Islamic Economics. *Global Journal Al-Thaqafah (GJAT)*, 5(2), 63-72.
- Maignan, I. ve Ferrell, O. C. (2000), Measuring Corporate Citizenship in Two Countries: The Case of the United States and France. *Journal of Business Ethics*, 23: 283-297
- Manzur, İ. (2005). *Lisanü'lArab*, C.I, Beyrut.
- Marşap A. (2005). Ahî Evran-ı Veli ve Evrensel İş Etiğinde Yeni Gelişmeler. *Ahîlik Araştırmaları Dergisi, Güakam*, 1(2): 83-87.
- Maşrap A., Keskin N. (2011). Ahiliğin Dünü ve Bugünü :Denizli Örneği. *International Online Journal of Educational Sciences*, 3(1): 370-394
- Mateos, U. (1987). *Urfalı Mateos Vekayinamesi ve Papaz Grigor'un Zeyli.* (H.D. Anreasyan, Çev.). Ankara: TTK.
- Mevdudi, E.A. (1985). *Faiz.* İstanbul: Bir Yayıncılık.
- Misfah Bayuni, E. and Srisusilawati, P. (2022). Human Perspectives as Homoislamicus and Homoeconomicus towards Money, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, volume 676, 347-353.
- Murat, S. (2008). İş Ahlakı ve İş Uygulamaları. *İĞİAD İş Ahlakı Sempozyumu Bildirileri.* İstanbul: İĞİAD Yayınları.
- Mursal.M, Arzam.A., Zufriani, Z. and Fauzi, M. (2022). Moral Homoislamicus (Islamic Man) Dalam Konteks Ekonomi Islam Modern. *Jurnal Ilmiah Ekonomi*

İslam, 8 (02), 1436-1441.

Müslim, K. (1981). Sahih-i Müslim. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Müsnedü's-Şihab 1/43: Hadis No: 14-15

Nasr, S.H. (194). *Modern Bilimsel Düşünce Üzerine. İş Hayatında İslam İnsanı (Homoislamicus)*, İstanbul: Müsiad.

Ocak, A. Y. (2004). *Türk Sûfliğine Bakışlar*. İstanbul.

----- (1996). Fütüvvetname. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Odabaşı, Y.(1999). Tüketim kültürü: yetinen toplumun tüketen topluma dönüşümü, Sistem Yayıncılık, 1.Basım, İstanbul.

Okay, G. (2017). Temel Bankacılık Hizmet ve Ürünleri, *Bankacılık Giriş ve İlkeler*. İstanbul: Beta.

Okumuş, H.Ş. (2005). Interest-Free Banking in Turkey: A Study of Customer Satisfaction and Bank Selection Criteria. *Journal of Economic Cooperation*. 26(4): 51-86

Omer, H.S.H. (1992). The Implication of Islamic Beliefs and Practice on Islamic Financial Institutions in the UK, *Loughborough Üniversitesi*, No Phd. Thesis, Loughborough.

Orman, S. (2007). *Gazali'nin İktisat Felsefesi*, 3.Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları.

Orman, S. ve Parlak, Z. (2009). *İşletmelerde İş Etiği*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Ortaylı, İ. (2003). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. Sena Ofset, İstanbul.

Osmanlı Araştırmaları Vakfı. Fütüvvet ve Ahi Teşkilatı Ne Demektir? <http://www.osmanli.org.tr/yazi-1-23.html>, Erişim Tarihi: 16.06.2022

Özaydın M. (2005). Fütüvvet ve Fütüvvet Ahlâkı. *I.Ahî Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu II, Kırşehir*. 696-702

Özcan, T. (2003). *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özen, E., Genç, E. ve Kaya, Z., (2013). Türkiyede Trafik Kazalarının Maliyetlerinin

- Sigortacılık ve Finansal Sistem Bağlamında Değerlendirilmesi, Uşak İlinde Ampirik Bir Çalışma Muğla 17.*Finans Sempozyumu*, 100-110.
- Özgener, Ş. (2002). İmalat Sanayi İşletmelerindeki Kamu ve Özel Sektör Yöneticilerinin İş Ahlâkına İlişkin Tutumları, *Amme İdaresi Dergisi*, 35(1): 167- 180.
- (2009). *İş Ahlakının Temelleri Yönetimsel Bir Yaklaşım*, 2. bs., Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Özgüdenli, O.G. (2009). “Selçuklular, I. Büyük Selçuklular, B. Sosyoekonomik ve Kültürel HayMat”, *DİA*, XXXVI, 371-375.
- Özköse, K. (2011). Ahilikte Ahlak ve Meslek Eğitimi, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XV(2):11-13*
- Özsoy, İ. ve Görmez, B., Mekik, S. (2013). Türkiye’de Katılım Bankalarının tercih edilme Sebepleri: Ampirik Bir Tetkik, *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi*, 20(1): 187-206
- Öztürk Küçük, H. & Ayyıldız, H. (2020). Özgecilerlik Düzeyinin Müslüman Tüketici Davranışı Üzerine Etkisinde Yeşil Tüketimin Aracılık Rolünü Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi , 10 (20) , 383-403 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbed/issue/59236/760342>
- Öztürk Küçük, H. (2020). Sorumlu tüketim bağlamında İslami dindarlık algısı ve özgecilerlik düzeyinin Müslüman tüketici davranışı üzerine etkisi.Karadeniz Teknik Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon.
- Öztürk, A. (2020), Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ Kapsamında, Faizsiz Bankacılık Standartları Uyum Sertifikasyon Eğitimi.
- Öztürk, N. (2011). Ahilik Teşkilatı Günümüz Ekonomisi. Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi, <http://sbe.dumlupinar.edu.tr/7/43.pdf> , Erişim Tarihi: 10.04.2022
- Öztürk, N.M. (1999). Kamu ve Özel Yönetim Etiği: Benzerlikler ve Farklılıklar. *Amme İdaresi Dergisi*,32(2):20.

- Pamuk, Ş. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Paçacı, İ. (2010). Helal. Dini Kavramlar Sözlüğü, (Haz. İsmail Karagöz), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: Ankara
- Pekcan, A. (2003). *İhtiyaç kavramı ve İbn'i Haldun'un 'Umran Teorisi'ne Etkileri*. İslami Araştırmalar Dergisi, 4(16), 524-532
- Pinkston, Tammie S. ve Carroll, Archie B. (1994). Corporate Citizenship Perspective and Forgein Direct Investment in the US. *Journal of Business Ethics*, 13(3): 157-169.
- Primeaux P. & Stieber J. (1994). Profit Maximization: The Ethical Mandate of Business. *Journal of Business Ethics*, 13(4): 287-294.
- Raykov, T. ve Marcoulides. G.A. (2006). *A First Course in Structural Equation Modeling*. (2nd. Edition). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates
- Rudnyckyj, D. (2011). Homoeconomicus and Homoislamicus, Revisited: Islamic Finance and the Limits of Economic Reason. 8th International Conference on Islamic Economics and Finance. <http://www.iefpedia.com/english/wp-content/uploads/2011/12/Daromir-Rudnyckyj.pdf>.
- Sağlık Ş. (2005). Kemal Tahire Göre Ahilik ve Ahiler. *Ahilik Araştırmaları Dergisi*. GÜAKAM. 1(2): 122
- Sahîh-i Buhârî, (1987). Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, el Câmî'u's-sahîh, çev. Mehmed Sofuağlu, C.6, İstanbul: Ötüken Neşriyyat.
- Sancaklı, S. (2010). Ahilik Ahlakının Oluşmasında Hadislerin Etkisi, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1(1): 1-28
- Sarikaya, S. (1999). Osmanlı Devletinin İlk Asırlarında Toplumun Dinî Yapısına Ahilik Açısından Bir Bakış Denemesi, *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(6), 50-51.
- Sekaran, U. (1992). *Research Methods for Business-A Skill Building Approach*. (Second Edition). India: Wiley Publishing, Inc.
- Selvi, D. (2017). Beyzâvî Tefsirinde Tasavvuf, *Akademiar Dergisi*, S.8, 180-182.

- Sekaran, U. and Bougie, R. (2016). *Research Methods for Business: A Skill-Building Approach*. 7th Edition, West Sussex: Wiley & Sons,.
- Serjeant, RB. (1992). *İslam Şehri*. (E. Topçugil, Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Seyyar, a. (2003) ahlak terimleri (ansiklopedik sözlük), beta basım yayın: İstanbul
- Shanmugam, B. & Zahari, Z.R. (2009). A Primer on Islamic Finance, *The Research Foundation of CFA Institute*. ISBN 978-1-934667-24-8 4.
- Siregar, R. (2012). Rasionalitas Ekonomi: Homo Economicus Vs Homoislamicus (Analisis Terhadap Sistem Ekonomi). *Jurnal Ilmu Syari'ah dan Hukum*, 46 (11), 571-594.
- Soykut R. (1971). Orta Yol Ahilik. Ankara: ESKEY
- Sülemi, A. (2009). *Kitabü'l-Fütüvve*. *Beyrut*. 1. Baskı.(S. Ateş, Trc.) Ankara.
- Sümer, F. (2009). Selçuklular. *DİA*. C.XXXVI. Ankara. 365-371.
- Sünen-i İbn-i Mâce, çev.ve şehri Haydar Hatipoğlu, C.6, (Kahraman yayınları, t.y.).
- Sünen-i Tirmizî (1973). Ebu İsa Muhammed b. İsa b, çev. Osman Zeki Mollamehmetoğlu, C.2, (Yunus Emre yayınları sayı:2, 1973).
- Şahin L., & Yıldırım, K. (2008). İşletmelerde İş Ahlâkı Uygulamaları İçin Genel Çerçeve, *İş Ahlâkı Dergisi*, 1(1): 55-67
- Şeker, M. (2011). *Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayat*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Şencan, H. (1994). İş Hayatında İslam İnsanı, MÜSİAD Araştırma Raporları-9, MÜSİAD Yayınları: İstanbul.
- Şimşek, M. (2002). *TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması Ahilik*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Tabachnick, B.G. & Fidell, S.F. (2006). Çok Değişkenli İstatistiklerin Kullanımı, (M. Baloğlu, ed.; B. Bıçak vd. çev.), İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tabakoğlu, A. (1986). Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Ahilik, *Türk Kültürü ve Ahilik, XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul: Kırşehir Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayını.
- (2005). *İslâm İktisadı – Toplu Makaleler II*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- . (2010), İslam İktisat Ahlakı, *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 18-22.
- . (2013). *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- . (2016), İktisat, Ahlâk ve Devlet, *Nurettin Topçu Sempozyumu, 15-16 Nisan 2016*, Erzurum Tebliğler, 353-374.
- . (2016). İlim ve Medeniyet *Dünya Bülteni*, (Röportaj: A. Erdoğan).
- . (2017). *İktisat ve Ahlak, İnsan Ahlak ve İktisat*, Hatay: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2021). İslam İktisadına Giriş, (5.bs), Dergah Yayınları: İstanbul.
- Taş, K. (2004). Dindarlığa Etki Eden Faktörler. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2(13), 63-83.
- Taşcı, F. (2012). Verimlilik Artışında Emek Etkinliği Üzerine Bir Yaklaşım: Ah-Me-T Modeli . *Journal of Social Policy Conferences* , 0 (61) , 177-199.
- Tekin, M. (2006). Bir Sosyal Kontrol Aracı Olarak Ahilik ve Toplumsal Dinamikleri. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 21(21): 219 – 235.
- Terblanche, N. S. ve Boshoff, C. (2006). The Relationship Between a Satisfactory In-Store Shopping Experience and Retailer Loyalty. *South Africa Journal Of Business Management*, 37 (2): 33-43.
- Tezcan M. (1999). Ahilik Çerçevesinde Oluşan Türk Kültürünün Temel Taşları, *II.Uluslararası Ahlik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: KBY.
- Tezcan, M. (1989). Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yaran Sohbetleri. *Kültürel Antropolojik Yaklaşım*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- TKBB, Faizsiz Finans Ürünleri: <https://tkbb.org.tr/sayfa/detay/faizsiz-finans-urunleri/faizsiz-finans-urunleri-406198>, Erişim Tarihi: 10.03.2021

TKBB, Yönetmelikler: https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/TKBB_FR20_TR_KOD2.pdf, Erişim: 20.06.2021

Togan, A. Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Torlak, Ö. (2007). *Pazarlama Ahlakı Sosyal Sorumluluklar Ekseninde Pazarlama Kararları ve Tüketici Davranışlarının Analizi*. 4.baskı. İstanbul: Beta Yayınları.

Torun, A. (1998). *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Tunçay, S. (2009). *İş Ahlakı Uygulamalarının Çalışanlar Üzerine Etkileri ve Bir Uygulama*, İstanbul.

Turan, K. (1996). *İş Hukukunun Genel Esasları*. Ankara: Kamu-İş Yayını.

Turan, Ş. (1990). *Türk Kültür Tarihi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Uçar, M. (1989). *Türkiye’de ve Dünyada Faizsiz Bankacılık ve Hesap Sistemleri*, İstanbul: Fey Vakfı.

Uçar, M. (1993). *Türkiye’de ve Dünyada Faizsiz Bankacılık ve Hesap Sistemleri*, İstanbul: Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları.

Uçma İ., (2003). *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). T.C. İstanbul Üniversitesi: İstanbul.

Ulu, K. (2019). *Türkiye’de İslami Finans Okuryazarlığı*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam İktisadı ve Finansı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Uludağ, M. (2016). *Yöneticilerin Algılanan Ahlaki Tutumları ve Çalışanların İş Memnuniyeti Arasındaki İlişkinin Düşük Performans Üzerine Etkisi: TCDD Marmaray Üzerine Araştırma*. Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Ulutürk, S. ve Dane K. (2009). *Sosyal Güvenlik: Teori, Dönüşüm Ve Türkiye Uygulaması*. Yaz-8(29):114-142.

Uzunçarşılı, İ.H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Ünver, G. (2007). *Ahiliğin Dinî ve Sosyal Yönleri, II.Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara: A.E.Ü Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları.
- Ünver, G. (2014). *Din Sosyolojisi*, 3.baskı, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Varlık, B. (1982). 1925 Bursa Esnaf Loncaları Nizamnamesi (İttihat Ve Terakki'nin Cumhuriyet Döneminde Yeniden Örgütlenme Çabaları Üzerine Bir Deneme). *Ekonomik Yaklaşım*, 3(7), 265-280.
- Webb, E. (2014). Changing the Player, Not the Game, *ASPJ Africa and Francophonie*, 5(1), 4-18.
- Yenice, A. C. (2020). Homoeconomicus' tan Homoislamicus'a: Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* , 6 (2) , 138-155 . DOI:10.25272/ijisef.751251.
- Yalkın, S. (1978). Esnaf-Sanatkar Kesiminin Tarihinde Ahîliğin Önemi. *I. Uluslararası Ahîlik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Yanpar, A. (2020). *İslami Finans, İlkeler, Araçlar ve Kurumlar*, İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Yazgünoğlu S.S. & Özdemir M.Ç. (2013). Yükseköğretim Yasa Taslağına İlişkin Öğretim Elemanlarının Görüşleri: Ahi Evran Üniversitesi Örneği. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*. 3(2): 117-127
- Yeniçeri, C. (1980). *İslam İktisadının Esasları*. İstanbul.
- Yeşil, S. (2011). *Uluslararası İş Etiği ve Yönetimi*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Yıldırım, İ., (2014). Tekafül (İslami) Sigortacılık Sisteminin Dünyadaki Gelişimi Ve Türkiye'de Uygulanabilirliği, *Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2): 49-58.
- Yılmaz, H. (2009). Bir İş Ahlâkı Sorunu Olarak 'sömürü' ve Toplumsal Zararları: Dinî/eğitsel Bir Yaklaşım. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9(1): 11-33.

- Yumuşak, İ.G. ve Bilen, M. (2000). Gelir Dağılımı - Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *K. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), ss. 77-96.
- Chapra, Ö., Ahmed H, Yılmaz, F. ve Şah, A. (1991) İslam Ekonomisi ve Sosyal Güvenlik Sistemi (Haz. Faruk Yılmaz) İstanbul: Marifet Yayınları.
- Yücenur, G. N., Çetin Demirel, N., Ceylan, C. ve Demirel, T. (2011). Hizmet Değerinin Müşterilerin Davranışsal Niyetleri Üzerindeki Etkisinin Yapısal Eşitlik Modeli İle Ölçülmesi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12 (1): 156-168.
- Zaim, S. (2005). Türkiye'nin Yirminci Yüzyılı Toplum/İktisat/Siyaset, C.1, İstanbul :İşaret Yayınları.
- Zaim,S.(1991). İslam ekonomisinin temelleri. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Yayın No:6.
- Zaim, S. (2013). İslam ekonomisinin temelleri (1st ed., p. 270; A. Esen, T. Koç, & M. Y. Çakır, eds.). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Zaim, H. (2012). *İş Hayatında Erdemli İnsan, UTESAV (Uluslararası Teknolojik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı)*, İstanbul: Empati Matbaacılık.
- Zaim, S. (1992). *İslâm-İnsan, Ekonomi*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
- (2005). Türkiye'nin Yirminci Yüzyılı Toplum/ İktisat/ Siyaset, I.cilt, İstanbul: İşaret Yayınları.
- (2007). Türkiye'nin Yirminci Yüzyılı Toplum/ İktisat/ Siyaset, 3. Baskı İstanbul: İşaret Yayınları.
- (2008). *İslam Ekonomisi Temelleri*, (A. Esen, T. Koç vd., Haz.) İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayını No: 6
- (2010). İş Ahlakının Çalışan Memnuniyetine Etkisi: Uluslar Arası Bir Finans Kuruluşu Uygulaması. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 0(46): 23-34.

EKLER

Ek 1: Sorular Arası Korelasyon Matrisi

	Helal yoldan kazanç sağlamayı önemserim	En makbul kazanç alın teri ile kazanılan paradır	Elde ettiğim gelir, sadece kendi çalışmamın sonucu ile değil, Allah (c.c.)'ın takdiriyle olmuştur	İş arkadaşlarımla veya aştılarımla haklarımla korurum	İş arkadaşlarıma veya aştılarıma, iş dağılımını adaleti gözeterek yaparım	İş yaparken hile ve rüşvetten kaçınırım	Doğru sözlü olmanın, Allah (c.c.) katında değerini bilirim	Geçimimi sağlamak için çaba sarf ettiğimden dolayı memnunum	İşimi en iyi şekilde yapmaya çalışırım	İşimi sonuna kadar kontrol eder, iş çıktılarının eksiksiz olmasına özen gösteririm	Gerektiğinde iş arkadaşlarımla işbirliği yaparım
Helal yoldan kazanç sağlamayı önemserim	1.000	0.454	0.414	0.358	0.334	0.427	0.364	0.378	0.281	0.241	0.286
En makbul kazanç alın teri ile kazanılan paradır	0.454	1.000	0.239	0.326	0.286	0.312	0.425	0.247	0.296	0.245	0.246
Elde ettiğim gelir, sadece kendi çalışmamın sonucu ile değil, Allah (c.c.)'ın takdiriyle olmuştur	0.414	0.239	1.000	0.342	0.370	0.415	0.425	0.349	0.293	0.163	0.307
İş arkadaşlarımla veya aştılarımla haklarımla korurum	0.358	0.326	0.342	1.000	0.746	0.468	0.454	0.437	0.389	0.406	0.357

	Helal yoldan kazanç sağlamayı önemserim	En makbul kazanç alın teri ile kazanılan paradır	Elde ettiğim gelir, sadece kendi çalışmamın sonucu ile değil, Allah (c.c.)'ın takdiriyle olmuştur	İş arkadaşlarımın veya aklarımın haklarımı korurum	İş arkadaşlarıma veya aklarımın dağılımını adaleti gözeterek yaparım	İş yaparken hile ve rüşvetten kaçınırım	Doğru sözlü olmanın, Allah (c.c.) katında değerini bilirim	Geçimimi sağlamak için çaba sarf ettiğimden dolayı memnunum	İşimi en iyi şekilde yapmaya çalışırım	İşimi sonuna kadar kontrol eder, iş çıktılarının eksiksiz olmasına özen gösteririm	Gerektiğinde iş arkadaşlarımla işbirliği yaparım
İş arkadaşlarıma veya aklarımın dağılımını adaleti gözeterek yaparım	0.334	0.286	0.370	0.746	1.000	0.463	0.409	0.407	0.400	0.442	0.449
İş yaparken hile ve rüşvetten kaçınırım	0.427	0.312	0.415	0.468	0.463	1.000	0.709	0.520	0.498	0.298	0.318
Doğru sözlü olmanın, Allah (c.c.) katında değerini bilirim	0.364	0.425	0.425	0.454	0.409	0.709	1.000	0.561	0.564	0.326	0.308
Geçimimi sağlamak için çaba sarf ettiğimden dolayı memnunum	0.378	0.247	0.349	0.437	0.407	0.520	0.561	1.000	0.487	0.323	0.367
İşimi en iyi şekilde yapmaya çalışırım	0.281	0.296	0.293	0.389	0.400	0.498	0.564	0.487	1.000	0.421	0.450
İşimi sonuna kadar kontrol eder, iş çıktılarının eksiksiz olmasına özen gösteririm	0.241	0.245	0.163	0.406	0.442	0.298	0.326	0.323	0.421	1.000	0.525

	Helal yoldan kazanç sağlamayı önemserim	En makbul kazanç alın teri ile kazanılan paradır	Elde ettiğim gelir, sadece kendi çalışmamın sonucu ile değil, Allah (c.c.)'ın takdiriyle olmuştur	İş arkadaşlarımın veya aklarımın haklarını korurum	İş arkadaşlarıma veya aklarıma, iş dağılımını adaleti gözeterek yaparım	İş yaparken hile ve rüşvetten kaçınırım	Doğru sözlü olmanın, Allah (c.c.) katında değerini bilirim	Geçimimi sağlamak için çaba sarf ettiğimden dolayı memnunum	İşimi en iyi şekilde yapmaya çalışırım	İşimi sonuna kadar kontrol eder, iş çıktıların eksiksiz olmasına özen gösteririm	Gerektiğinde iş arkadaşlarımla işbirliği yaparım
Gerektiğinde iş arkadaşlarımla işbirliği yaparım	0.286	0.246	0.307	0.357	0.449	0.318	0.308	0.367	0.450	0.525	1.000
Hatalarım söylediğinde eleştirilere açık davranırım	0.269	0.177	0.157	0.356	0.378	0.309	0.266	0.257	0.377	0.414	0.440
Bana verilen malzemeleri ekonomik biçimde kullanırım	0.279	0.215	0.238	0.378	0.408	0.328	0.295	0.309	0.417	0.472	0.516
İş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyarım	0.284	0.249	0.227	0.318	0.405	0.274	0.267	0.235	0.376	0.489	0.417
İşimi daha iyi yapabilmek için verimli çalışma metodlarımı araştırırım	0.183	0.194	0.175	0.266	0.310	0.182	0.231	0.220	0.358	0.458	0.379
Çalışmamın sonucunda aldığım gelirden dolayı, Allah (c.c.)'a şükretmesini	0.342	0.256	0.276	0.385	0.361	0.412	0.402	0.338	0.469	0.424	0.400

	Helal yoldan kazanç sağlamayı önemserim	En makbul kazanç alın teri ile kazanılan paradır	Elde ettiğim gelir, sadece kendi çalışmamın sonucu ile değil, Allah (c.c.)'ın takdiriyle olmuştur	İş arkadaşlarımın veya aklarımın haklarımı korurum	İş arkadaşlarıma veya aklarıma, iş dağılımını adaleti gözeterek yaparım	İş yaparken hile ve rüşvetten kaçınırım	Doğru sözlü olmanın, Allah (c.c.) katında değerini bilirim	Geçimimi sağlamak için çaba sarf ettiğimden dolayı memnunum	İşimi en iyi şekilde yapmaya çalışırım	İşimi sonuna kadar kontrol eder, iş çıktılarının eksiksiz olmasına özen gösteririm	Gerektiğinde iş arkadaşlarımla işbirliği yaparım
bilirim											
İş arkadaşımın kazancının yüksek olması, beni kıskançlığa sevketmez	0.203	0.217	0.196	0.421	0.415	0.217	0.282	0.314	0.261	0.416	0.455
Bahis oyunları ve kumar gibi zahmetsiz kolay kazanç yollarını tercih etmem	0.223	0.074	0.327	0.431	0.363	0.569	0.381	0.429	0.373	0.387	0.318
Paramı değerlendirirken; helal ve haram ölçülerine riayet ederim	0.352	0.201	0.278	0.420	0.372	0.456	0.386	0.357	0.430	0.350	0.307
Faizle para kazanmanın haram olduğunu bilirim	0.391	0.239	0.418	0.391	0.328	0.521	0.448	0.390	0.415	0.293	0.286

	Helal yoldan kazanç sağlamayı önemserim	En makbul kazanç alın teri ile kazanılan paradır	Elde ettiğim gelir, sadece kendi çalışmamın sonucu ile değil, Allah (c.c.)'ın takdiriyle olmuştur	İş arkadaşlarımın veya aklarımın haklarımı korurum	İş arkadaşlarıma veya aklarıma, iş dağılımını adaleti gözeterek yaparım	İş yaparken hile ve rüşvetten kaçınırım	Doğru sözlü olmanın, Allah (c.c.) katında değerini bilirim	Geçimimi sağlamak için çaba sarf ettiğimden dolayı memnunum	İşimi en iyi şekilde yapmaya çalışırım	İşimi sonuna kadar kontrol eder, iş çıktılarınm eksiksiz olmasına özen gösteririm	Gerektiğinde iş arkadaşlarımla işbirliği yaparım
Harcamalarımı gerçekleştirirken israftan kaçınmaya özen gösteririm	0.048	0.103	0.073	0.262	0.281	0.153	0.152	0.164	0.222	0.309	0.186
Kazancımı ihtiyaç sahipleriyle bölüşebilirim	0.168	0.131	0.249	0.415	0.364	0.220	0.236	0.237	0.241	0.321	0.314
Zekatımı düzenli olarak vermeye dikkat ederim	0.346	0.105	0.277	0.365	0.338	0.244	0.207	0.241	0.175	0.290	0.313
Gelirim ihtiyacımdan fazla ise tasarruf ederim	0.146	0.054	0.165	0.291	0.224	0.218	0.143	0.170	0.225	0.284	0.310
Kazancımı helal yollara harcarım	0.424	0.243	0.409	0.434	0.452	0.342	0.363	0.346	0.439	0.510	0.542
Harcamalarımda lüks ve gösterişten kaçınırım	0.081	0.060	0.110	0.227	0.269	0.177	0.202	0.200	0.284	0.294	0.257

	Helal yoldan kazanç sağlamayı önemserim	En makbul kazanç alın teri ile kazanılan paradır	Elde ettiğim gelir, sadece kendi çalışmamın sonucu ile değil, Allah (c.c.)'ın takdiriyle olmuştur	İş arkadaşlarımın veya aklarımın haklarımı korurum	İş arkadaşlarıma veya aklarıma, iş dağılımını adaleti gözeterek yaparım	İş yaparken hile ve rüşvetten kaçınırım	Doğru sözlü olmanın, Allah (c.c.) katında değerini bilirim	Geçimimi sağlamak için çaba sarf ettiğimden dolayı memnunum	İşimi en iyi şekilde yapmaya çalışırım	İşimi sonuna kadar kontrol eder, iş çıktılarının eksiksiz olmasına özen gösteririm	Gerektiğinde iş arkadaşlarımla işbirliği yaparım
Aşırı harcamalardan kaçınırım	0.118	0.074	0.160	0.265	0.295	0.142	0.112	0.113	0.194	0.306	0.310
Sosyal yardımda bulunduğumda, malımın bereketleneceğine inanırım	0.398	0.356	0.381	0.504	0.415	0.399	0.485	0.394	0.360	0.342	0.444
Zaruret olmadıkça borç altına girmem	0.086	0.155	0.090	0.255	0.269	0.178	0.113	0.109	0.134	0.223	0.228
Borçlarımı zamanında öderim	0.311	0.099	0.299	0.440	0.361	0.364	0.302	0.374	0.344	0.344	0.322
Zekatın fakirin zengin malı üzerindeki hakkı olduğuna inanırım	0.414	0.171	0.338	0.342	0.298	0.283	0.308	0.317	0.234	0.291	0.402
Müslüman çalışkan olmalıdır	0.386	0.151	0.312	0.469	0.365	0.446	0.379	0.397	0.273	0.332	0.352

	Helal yoldan kazanç sağlamayı önemserim	En makbul kazanç alın teri ile kazanılan paradır	Elde ettiğim gelir, sadece kendi çalışmamın sonucu ile değil, Allah (c.c.)'ın takdiriyle olmuştur	İş arkadaşlarımın veya aklarımın haklarımı korurum	İş arkadaşlarıma veya aklarımın adaleti gözeterek yaparım	İş yaparken hile ve rüşvetten kaçınırım	Doğru sözlü olmanın, Allah (c.c.) katında değerini bilirim	Geçimimi sağlamak için çaba sarf ettiğimden dolayı memnunum	İşimi en iyi şekilde yapmaya çalışırım	İşimi sonuna kadar kontrol eder, iş çıktılarının eksiksiz olmasına özen gösteririm	Gerektiğinde iş arkadaşlarımla işbirliği yaparım
Tüketimimi geliriime göre ayarlarım	0.210	0.058	0.211	0.347	0.338	0.213	0.207	0.241	0.257	0.275	0.280
Faizli işlem yapmaktan kaçınırım	0.399	0.181	0.288	0.425	0.316	0.355	0.320	0.354	0.338	0.333	0.377
Faizin malımı eksilteceğine inanırım	0.399	0.323	0.336	0.470	0.364	0.356	0.381	0.347	0.400	0.440	0.438
Borcum varken, önceliğim o borçlarımı en kısa sürede ödemektir	0.320	0.138	0.347	0.458	0.440	0.325	0.266	0.388	0.326	0.362	0.380

	Bana verilen malzemeleri ekonomik biçimde kullanırım	İş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyarım	İşimi daha iyi yapabilmek için verimli çalışma metodlarımı araştırırım	Çalışmamın sonucunda aldığım gelirden dolayı, Allah (c.c.)'a şükretmesini bilirim	İş arkadaşımın kazancının yüksek olması, beni kıskançlığa sevk etmez	Bahis oyunları ve kumar gibi zahmetsiz kolay kazanç yollarını tercih etmem	Paramı değerlendirirken; helal ve haram ölçülerine riayet ederim	Faizle para kazanmanın haram olduğunu bilirim	Harcamalarımı gerçekleştirirken israftan kaçınmaya özen gösteririm	Kazancımı ihtiyaç sahipleriyle bölüşebilirim	Zekatımı düzenli olarak vermeye dikkat ederim	Gelirim ihtiyacımdan fazla ise tasarruf ederim
Helal yoldan kazanç sağlamayı önemserim	0.279	0.284	0.183	0.342	0.203	0.223	0.352	0.391	0.048	0.168	0.346	0.146
En makbul kazanç alın teri ile kazanılan paradır	0.215	0.249	0.194	0.256	0.217	0.074	0.201	0.239	0.103	0.131	0.105	0.054
Elde ettiğim gelir, sadece kendi çalışmamın sonucu ile değil, Allah (c.c.)'ın takdiriyle olmuştur	0.238	0.227	0.175	0.276	0.196	0.327	0.278	0.418	0.073	0.249	0.277	0.165
İş arkadaşlarımın veya astlarımın haklarını korurum	0.378	0.318	0.266	0.385	0.421	0.431	0.420	0.391	0.262	0.415	0.365	0.291
İş arkadaşlarıma veya astlarıma, iş dağılımını adaleti gözeterek yaparım	0.408	0.405	0.310	0.361	0.415	0.363	0.372	0.328	0.281	0.364	0.338	0.224
İş yaparken hile ve rüşvetten kaçırım	0.328	0.274	0.182	0.412	0.217	0.569	0.456	0.521	0.153	0.220	0.244	0.218
Doğru sözlü olmanın, Allah (c.c.) katında değerini bilirim	0.295	0.267	0.231	0.402	0.282	0.381	0.386	0.448	0.152	0.236	0.207	0.143

	Bana verilen malzemeleri ekonomik biçimde kullanım	İş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyarım	İşimi daha iyi yapabilmek için verimli çalışma metodlarımı araştırım	Çalışmamın sonucunda aldığım gelirden dolayı, Allah (c.c.)'a şükretmesini bilirim	İş arkadaşımın kazancının yüksek olması, beni kıskançlığa sevketmez	Bahis oyunları ve kumar gibi zahmetsiz kolay kazanç yollarını tercih etmem	Paramı değerlendirirken; helal ve haram ölçülerine riayet ederim	Faizle para kazanmanın haram olduğunu bilirim	Harcamalarımı gerçekleştirirken israftan kaçınmaya özen gösteririm	Kazancımı ihtiyaç sahipleriyle bölüşebilirim	Zekatımı düzenli olarak vermeye dikkat ederim	Gelirim ihtiyacımdan fazla ise tasarruf ederim
Geçimimi sağlamak için çaba sarf ettiğimden dolayı memnunum	0.309	0.235	0.220	0.338	0.314	0.429	0.357	0.390	0.164	0.237	0.241	0.170
İşimi en iyi şekilde yapmaya çalışırım	0.417	0.376	0.358	0.469	0.261	0.373	0.430	0.415	0.222	0.241	0.175	0.225
İşimi sonuna kadar kontrol eder, iş çıktılarının eksiksiz olmasına özen gösteririm	0.472	0.489	0.458	0.424	0.416	0.387	0.350	0.293	0.309	0.321	0.290	0.284
Gerektiğinde iş arkadaşlarımla işbirliği yaparım	0.516	0.417	0.379	0.400	0.455	0.318	0.307	0.286	0.186	0.314	0.313	0.310
Hatalarım söylediğinde eleştirilere açık davranırım	0.452	0.358	0.348	0.310	0.368	0.309	0.253	0.226	0.324	0.293	0.295	0.303
Bana verilen malzemeleri ekonomik biçimde kullanım	1.000	0.510	0.528	0.429	0.385	0.300	0.316	0.293	0.373	0.405	0.413	0.448
İş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyarım	0.510	1.000	0.493	0.417	0.403	0.274	0.369	0.293	0.397	0.347	0.333	0.304

Bana verilen malzemeleri ekonomik biçimde kullanırım	İş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyarım	İşimi daha iyi yapabilmek için verimli çalışma metodlarımı araştırırım	Çalışmamın sonucunda aldığım gelirden dolayı, Allah (c.c.)'a şükretmesini bilirim	İş arkadaşımın kazancının yüksek olması, beni kıskançlığa sevk etmez	Bahis oyunları ve kumar gibi zahmetsiz kolay kazanç yollarını tercih etmem	Paramı değerlendirirken; helal ve haram ölçülerine riayet ederim	Faizle para kazanmanın haram olduğunu bilirim	Harcamalarımı gerçekleştirirken israftan kaçınmaya özen gösteririm	Kazancımı ihtiyaç sahipleriyle bölüşebilirim	Zekatımı düzenli olarak vermeye dikkat ederim	Gelirim ihtiyacımdan fazla ise tasarruf ederim	
İşimi daha iyi yapabilmek için verimli çalışma metodlarımı araştırırım	0.528	0.493	1.000	0.349	0.336	0.235	0.292	0.231	0.419	0.396	0.309	0.317
Çalışmamın sonucunda aldığım gelirden dolayı, Allah (c.c.)'a şükretmesini bilirim	0.429	0.417	0.349	1.000	0.466	0.412	0.402	0.407	0.265	0.335	0.403	0.278
İş arkadaşımın kazancının yüksek olması, beni kıskançlığa sevk etmez	0.385	0.403	0.336	0.466	1.000	0.239	0.182	0.171	0.279	0.375	0.263	0.219
Bahis oyunları ve kumar gibi zahmetsiz kolay kazanç yollarını tercih etmem	0.300	0.274	0.235	0.412	0.239	1.000	0.550	0.464	0.201	0.193	0.305	0.194
Paramı değerlendirirken; helal ve haram ölçülerine riayet ederim	0.316	0.369	0.292	0.402	0.182	0.550	1.000	0.547	0.248	0.271	0.445	0.238
Faizle para kazanmanın haram olduğunu	0.293	0.293	0.231	0.407	0.171	0.464	0.547	1.000	0.153	0.265	0.358	0.212

	Bana verilen malzemeleri ekonomik biçimde kullanırım	İş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyarım	İşimi daha iyi yapabilmek için verimli çalışma metodlarımı araştırırım	Çalışmamın sonucunda aldığım gelirden dolayı, Allah (c.c.)'a şükretmesini bilirim	İş arkadaşımın kazancının yüksek olması, beni kıskançlığa sevk etmez	Bahis oyunları ve kumar gibi zahmetsiz kolay kazanç yollarını tercih etmem	Paramı değerlendirirken; helal ve haram ölçülerine riayet ederim	Faizle para kazanmanın haram olduğunu bilirim	Harcamalarımı gerçekleştirirken israftan kaçınmaya özen gösteririm	Kazancımı ihtiyaç sahipleriyle bölüşebilirim	Zekatımı düzenli olarak vermeye dikkat ederim	Gelirim ihtiyacımdan fazla ise tasarruf ederim
bilirim												
Harcamalarımı gerçekleştirirken israftan kaçınmaya özen gösteririm	0.373	0.397	0.419	0.265	0.279	0.201	0.248	0.153	1.000	0.505	0.334	0.466
Kazancımı ihtiyaç sahipleriyle bölüşebilirim	0.405	0.347	0.396	0.335	0.375	0.193	0.271	0.265	0.505	1.000	0.523	0.381
Zekatımı düzenli olarak vermeye dikkat ederim	0.413	0.333	0.309	0.403	0.263	0.305	0.445	0.358	0.334	0.523	1.000	0.434
Gelirim ihtiyacımdan fazla ise tasarruf ederim	0.448	0.304	0.317	0.278	0.219	0.194	0.238	0.212	0.466	0.381	0.434	1.000
Kazancımı helal yollara harcarım	0.424	0.452	0.398	0.477	0.419	0.342	0.466	0.468	0.333	0.423	0.472	0.329
Harcamalarımda lüks ve gösterişten kaçınırım	0.291	0.294	0.301	0.245	0.296	0.130	0.221	0.151	0.510	0.363	0.309	0.368
Aşırı harcamalardan kaçınırım	0.327	0.332	0.330	0.198	0.256	0.189	0.273	0.119	0.569	0.405	0.351	0.399

Bana verilen malzemeleri ekonomik biçimde kullanırım	İş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyarım	İşimi daha iyi yapabilmek için verimli çalışma metodlarımı araştırırım	Çalışmamın sonucunda aldığım gelirden dolayı, Allah (c.c.)'a şükretmesini bilirim	İş arkadaşımın kazancının yüksek olması, beni kıskançlığa sevk etmez	Bahis oyunları ve kumar gibi zahmetsiz kolay kazanç yollarını tercih etmem	Paramı değerlendirirken; helal ve haram ölçülerine riayet ederim	Faizle para kazanmanın haram olduğunu bilirim	Harcamalarımı gerçekleştirirken israftan kaçınmaya özen gösteririm	Kazancımı ihtiyaç sahipleriyle bölüşebilirim	Zekatımı düzenli olarak vermeye dikkat ederim	Gelirim ihtiyacımdan fazla ise tasarruf ederim	
Sosyal yardımda bulunduğumda, malımın bereketleneceğine inanırım	0.365	0.328	0.292	0.431	0.346	0.356	0.395	0.363	0.194	0.398	0.400	0.198
Zaruret olmadıkça borç altına girmem	0.354	0.295	0.267	0.193	0.214	0.200	0.237	0.155	0.311	0.298	0.324	0.250
Borçlarımı zamanında öderim	0.228	0.275	0.222	0.370	0.263	0.451	0.539	0.411	0.184	0.218	0.398	0.257
Zekatın fakirin zengin malı üzerindeki hakkı olduğuna inanırım	0.279	0.247	0.213	0.456	0.273	0.371	0.413	0.418	0.125	0.230	0.430	0.217
Müslüman çalışkan olmalıdır	0.348	0.251	0.282	0.331	0.297	0.346	0.387	0.361	0.162	0.263	0.402	0.252
Tüketimimi gelirime göre ayarlarım	0.299	0.319	0.282	0.332	0.306	0.244	0.328	0.189	0.454	0.364	0.391	0.434
Faizli işlem yapmaktan kaçınırım	0.344	0.335	0.315	0.407	0.263	0.393	0.535	0.530	0.262	0.334	0.515	0.350
Faizin malımı eksilteceğine inanırım	0.382	0.402	0.368	0.509	0.388	0.288	0.536	0.571	0.233	0.371	0.454	0.246
Borcum varken,	0.306	0.325	0.273	0.391	0.322	0.405	0.482	0.406	0.260	0.318	0.459	0.295

Bana verilen malzemeleri ekonomik biçimde kullanım	İş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyarım	İşimi daha iyi yapabilmek için verimli çalışma metodlarımı araştırım	Çalışmamın sonucunda aldığım gelirden dolayı, Allah (c.c.)'a şükretmesini bilirim	İş arkadaşımın kazancının yüksek olması, beni kıskançlığa sevketmez	Bahis oyunları ve kumar gibi zahmetsiz kolay kazanç yollarını tercih etmem	Paramı değerlendirirken; helal ve haram ölçülerine riayet ederim	Faizle para kazanmanın haram olduğunu bilirim	Harcamalarımı gerçekleştirirken israftan kaçınmaya özen gösteririm	Kazancımı ihtiyaç sahipleriyle bölüşebilirim	Zekatımı düzenli olarak vermeye dikkat ederim	Gelirim ihtiyacımdan fazla ise tasarruf ederim
---	--	---	--	--	---	---	--	---	---	--	---

önceliğim o borçlarımı en kısa sürede ödemektir

	Kazancımı helal yollara harcarım	Harcamalarımda lüks ve gösterişten kaçınırım	Aşırı harcamalardan kaçınırım	Sosyal yardımda bulunduğumda, malımın bereketleneceğine inanırım	Zaruret olmadıkça borç altına girmem	Borçlarımı zamanında öderim	Zekatın fakirin zengin malı üzerindeki hakkı olduğuna inanırım	Müslüman çalışkan olmalıdır	Tüketimimi gelirime göre ayarlarım	Faizli işlem yapmaktan kaçınırım	Faizin malımı eksilteceğine inanırım	Borcum varken, önceliğim o borçlarımı en kısa sürede ödemektir
Helal yoldan kazanç sağlamayı önemserim	0.424	0.081	0.118	0.398	0.086	0.311	0.414	0.386	0.210	0.399	0.399	0.320
En makbul kazanç alın teri ile kazanılan paradır	0.243	0.060	0.074	0.356	0.155	0.099	0.171	0.151	0.058	0.181	0.323	0.138
Elde ettiğim gelir, sadece kendi çalışmamın sonucu ile değil, Allah (c.c.)'ın takdiriyle olmuştur	0.409	0.110	0.160	0.381	0.090	0.299	0.338	0.312	0.211	0.288	0.336	0.347
İş arkadaşlarımın veya astarımın haklarını korurum	0.434	0.227	0.265	0.504	0.255	0.440	0.342	0.469	0.347	0.425	0.470	0.458
İş arkadaşlarıma veya astarıma, iş dağılımını adaleti gözeterek yaparım	0.452	0.269	0.295	0.415	0.269	0.361	0.298	0.365	0.338	0.316	0.364	0.440
İş yaparken hile ve rüşvetten kaçınırım	0.342	0.177	0.142	0.399	0.178	0.364	0.283	0.446	0.213	0.355	0.356	0.325
Doğru sözlü olmanın, Allah (c.c.) katında değerini bilirim	0.363	0.202	0.112	0.485	0.113	0.302	0.308	0.379	0.207	0.320	0.381	0.266
Geçimimi sağlamak için çaba sarf ettiğimden dolayı memnunum	0.346	0.200	0.113	0.394	0.109	0.374	0.317	0.397	0.241	0.354	0.347	0.388

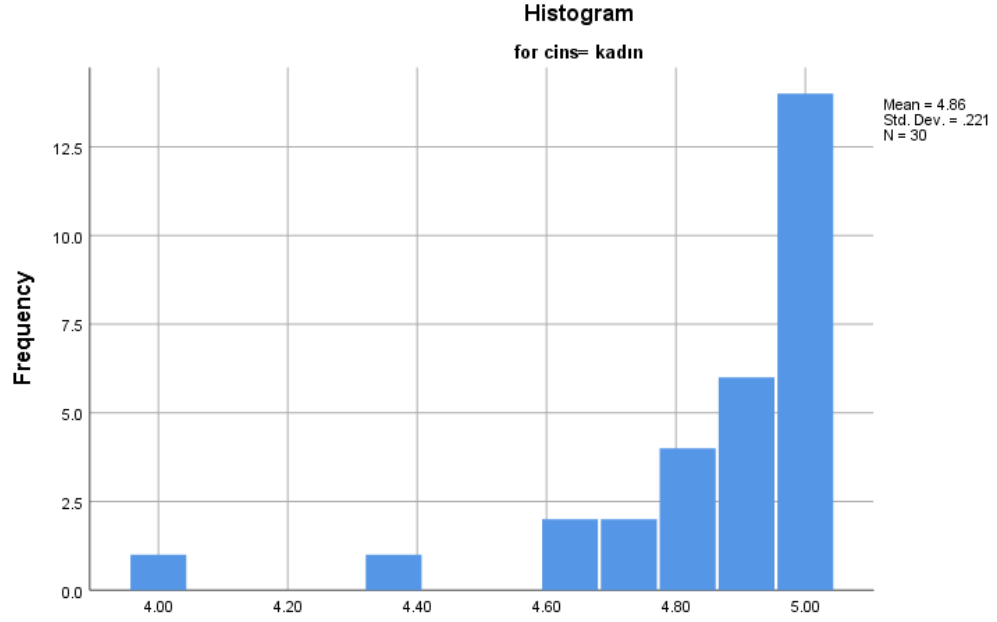
	Kazancımı helal yollara harcarım	Harcamalarımda lüks ve gösterişten kaçınırım	Aşırı harcamalardan kaçınırım	Sosyal yardımda bulunduğumda, malımın bereketleneceğine inanırım	Zaruret olmadıkça borç altına girmem	Borçlarımı zamanında öderim	Zekatın fakirin zengin malı üzerindeki hakkı olduğuna inanırım	Müslüman çalışkan olmalıdır	Tüketimimi gelime göre ayarlarım	Faizli işlem yapmaktan kaçınırım	Faizin malımı eksilteceğine inanırım	Borcum varken, önceliğim o borçlarımı en kısa sürede ödemektir
İşimi en iyi şekilde yapmaya çalışırım	0.439	0.284	0.194	0.360	0.134	0.344	0.234	0.273	0.257	0.338	0.400	0.326
İşimi sonuna kadar kontrol eder, iş çıktılarının eksiksiz olmasına özen gösteririm	0.510	0.294	0.306	0.342	0.223	0.344	0.291	0.332	0.275	0.333	0.440	0.362
Gerektiğinde iş arkadaşlarımla işbirliği yaparım	0.542	0.257	0.310	0.444	0.228	0.322	0.402	0.352	0.280	0.377	0.438	0.380
Hatalarım söylendiğinde eleştirilere açık davranırım	0.349	0.362	0.286	0.283	0.294	0.274	0.212	0.225	0.270	0.214	0.290	0.263
Bana verilen malzemeleri ekonomik biçimde kullanırım	0.424	0.291	0.327	0.365	0.354	0.228	0.279	0.348	0.299	0.344	0.382	0.306
İş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyarım	0.452	0.294	0.332	0.328	0.295	0.275	0.247	0.251	0.319	0.335	0.402	0.325
İşimi daha iyi yapabilmek için verimli çalışma metodlarını araştırırım	0.398	0.301	0.330	0.292	0.267	0.222	0.213	0.282	0.282	0.315	0.368	0.273
Çalışmamın sonucunda aldığım gelirden dolayı, Allah	0.477	0.245	0.198	0.431	0.193	0.370	0.456	0.331	0.332	0.407	0.509	0.391

	Kazancımı helal yollara harcarım	Harcamalarımda lüks ve gösterişten kaçınırım	Aşırı harcamalardan kaçınırım	Sosyal yardımda bulunduğumda, malımın bereketleneceğine inanırım	Zaruret olmadıkça borç altına girmem	Borçlarımı zamanında öderim	Zekatın fakirin zenginin malı üzerindeki hakkı olduğuna inanırım	Müslüman çalışkan olmalıdır	Tüketimimi gelirimme göre ayarlarım	Faizli işlem yapmaktan kaçınırım	Faizin malımı eksilteceğine inanırım	Borcum varken, önceliğim o borçlarımı en kısa sürede ödemektir
(c.c.)'a şükretmesini bilirim												
İş arkadaşımın kazancının yüksek olması, beni kıskançlığa sevketmez	0.419	0.296	0.256	0.346	0.214	0.263	0.273	0.297	0.306	0.263	0.388	0.322
Bahis oyunları ve kumar gibi zahmetsiz kolay kazanç yollarını tercih etmem	0.342	0.130	0.189	0.356	0.200	0.451	0.371	0.346	0.244	0.393	0.288	0.405
Paramı değerlendirirken; helal ve haram ölçülerine riayet ederim	0.466	0.221	0.273	0.395	0.237	0.539	0.413	0.387	0.328	0.535	0.536	0.482
Faizle para kazanmanın haram olduğunu bilirim	0.468	0.151	0.119	0.363	0.155	0.411	0.418	0.361	0.189	0.530	0.571	0.406
Harcamalarımı gerçekleştirirken israftan kaçınmaya özen gösteririm	0.333	0.510	0.569	0.194	0.311	0.184	0.125	0.162	0.454	0.262	0.233	0.260
Kazancımı ihtiyaç sahipleriyle bölüşebilirim	0.423	0.363	0.405	0.398	0.298	0.218	0.230	0.263	0.364	0.334	0.371	0.318
Zekatımı düzenli olarak vermeye	0.472	0.309	0.351	0.400	0.324	0.398	0.430	0.402	0.391	0.515	0.454	0.459

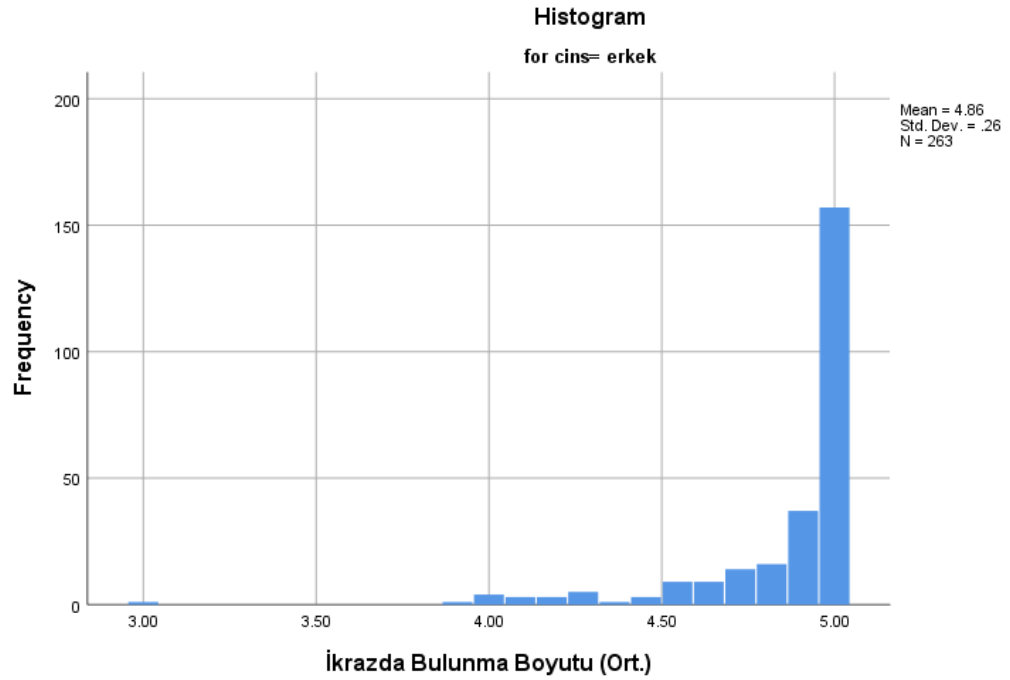
	Kazancımı helal yollara harcarım	Harcamalarımda lüks ve gösterişten kaçınırım	Aşırı harcamalardan kaçınırım	Sosyal yardımda bulunduğumda, malımın bereketleneceğine inanırım	Zaruret olmadıkça borç altına girmem	Borçlarımı zamanında öderim	Zekatın fakirin zenginin malı üzerindeki hakkı olduğuna inanırım	Müslüman çalışkan olmalıdır	Tüketimimi gelirime göre ayarlarım	Faizli işlem yapmaktan kaçınırım	Faizin malımı eksilteceğine inanırım	Borcum varken, önceliğim o borçlarımı en kısa sürede ödemektir
dikkat ederim												
Gelirim ihtiyacımdan fazla ise tasarruf ederim	0.329	0.368	0.399	0.198	0.250	0.257	0.217	0.252	0.434	0.350	0.246	0.295
Kazancımı helal yollara harcarım	1.000	0.345	0.412	0.406	0.242	0.497	0.459	0.379	0.351	0.477	0.569	0.525
Harcamalarımda lüks ve gösterişten kaçınırım	0.345	1.000	0.735	0.252	0.319	0.264	0.160	0.203	0.390	0.199	0.231	0.322
Aşırı harcamalardan kaçınırım	0.412	0.735	1.000	0.271	0.364	0.266	0.194	0.217	0.433	0.236	0.186	0.327
Sosyal yardımda bulunduğumda, malımın bereketleneceğine inanırım	0.406	0.252	0.271	1.000	0.277	0.403	0.505	0.544	0.357	0.398	0.505	0.383
Zaruret olmadıkça borç altına girmem	0.242	0.319	0.364	0.277	1.000	0.269	0.201	0.178	0.379	0.269	0.264	0.315
Borçlarımı zamanında öderim	0.497	0.264	0.266	0.403	0.269	1.000	0.455	0.448	0.376	0.467	0.519	0.565
Zekatın fakirin zenginin malı üzerindeki hakkı olduğuna inanırım	0.459	0.160	0.194	0.505	0.201	0.455	1.000	0.492	0.321	0.423	0.432	0.433
Müslüman çalışkan olmalıdır	0.379	0.203	0.217	0.544	0.178	0.448	0.492	1.000	0.377	0.438	0.507	0.400
Tüketimimi gelirime göre ayarlarım	0.351	0.390	0.433	0.357	0.379	0.376	0.321	0.377	1.000	0.384	0.370	0.459

	Kazancımı helal yollara harcarım	Harcamalarımda lüks ve gösterişten kaçınırım	Aşırı harcamalardan kaçınırım	Sosyal yardımda bulunduğumda, malımın bereketleneceğine inanırım	Zaruret olmadıkça borç altına girmem	Borçlarımı zamanında öderim	Zekatın fakirin zengin malı üzerindeki hakkı olduğuna inanırım	Müslüman çalışkan olmalıdır	Tüketimimi gelirime göre ayarlarım	Faizli işlem yapmaktan kaçınırım	Faizin malımı eksilteceğine inanırım	Borcum varken, önceliğim o borçlarımı en kısa sürede ödemektir
Faizli işlem yapmaktan kaçınırım	0.477	0.199	0.236	0.398	0.269	0.467	0.423	0.438	0.384	1.000	0.614	0.531
Faizin malımı eksilteceğine inanırım	0.569	0.231	0.186	0.505	0.264	0.519	0.432	0.507	0.370	0.614	1.000	0.482
Borcum varken, önceliğim o borçlarımı en kısa sürede ödemektir	0.525	0.322	0.327	0.383	0.315	0.565	0.433	0.400	0.459	0.531	0.482	1.000

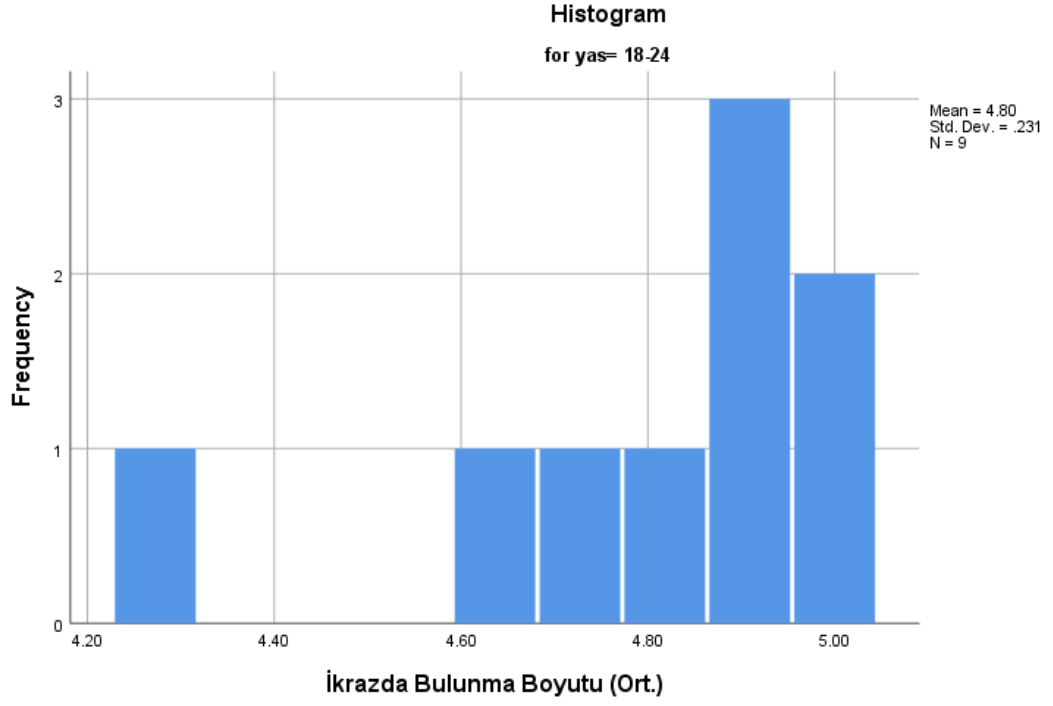
Ek 2: Alt Boyutlar için Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafik Listesi

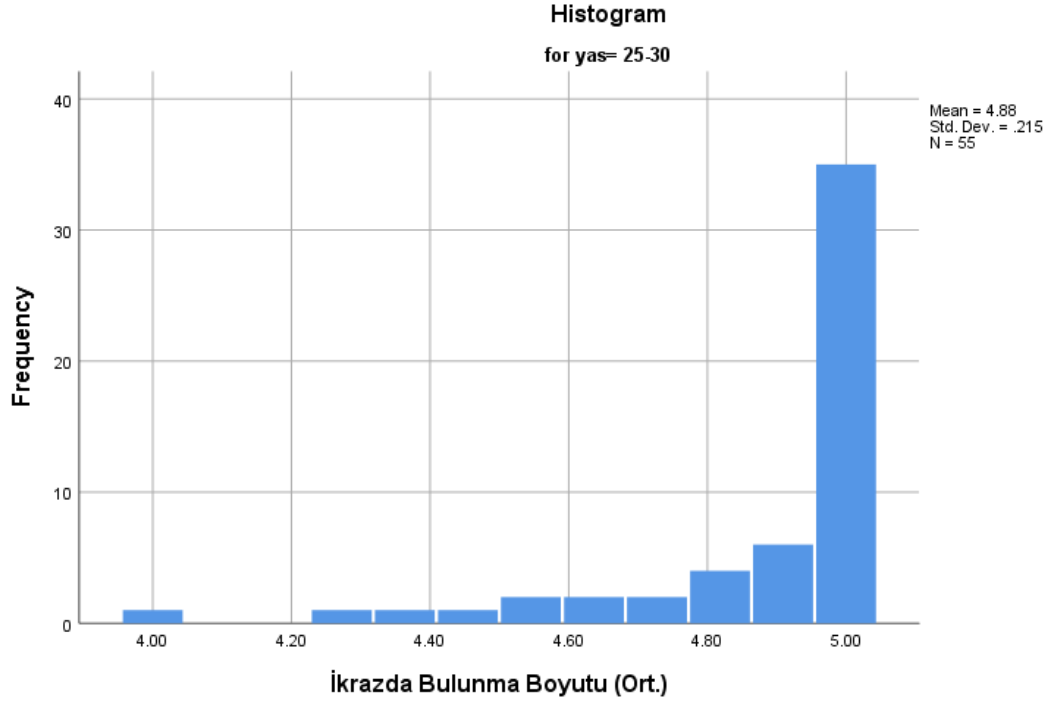
Ek 2.1: İkrarda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (Cinsiyet=Kadın).

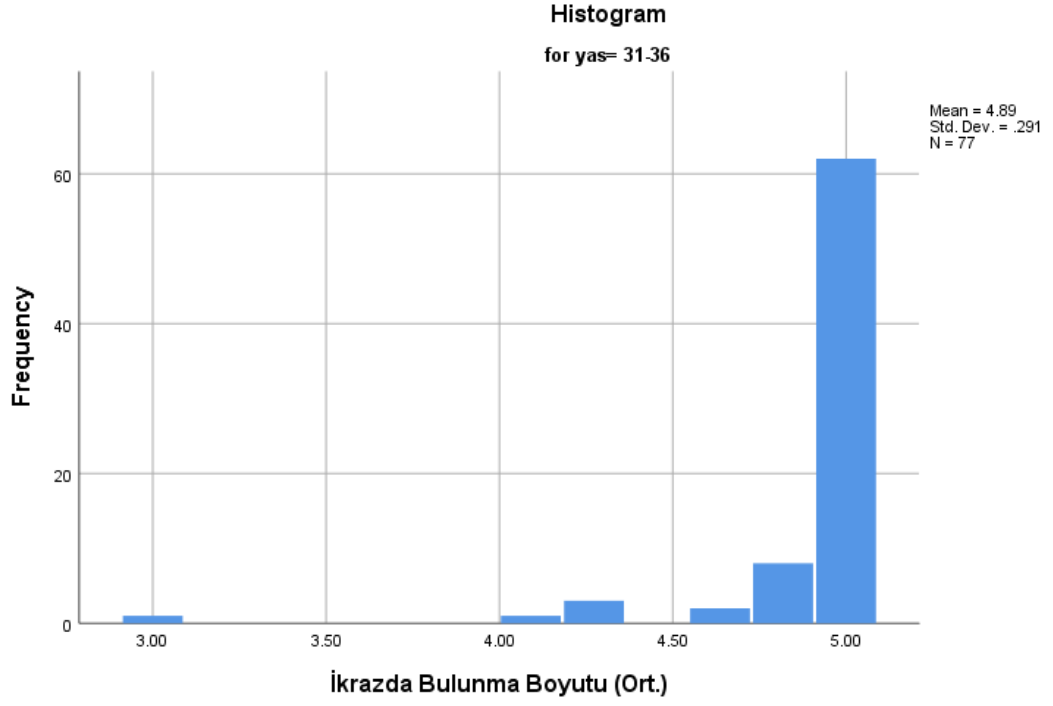
Ek 2.2: İkrarda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (Cinsiyet=Erkek).

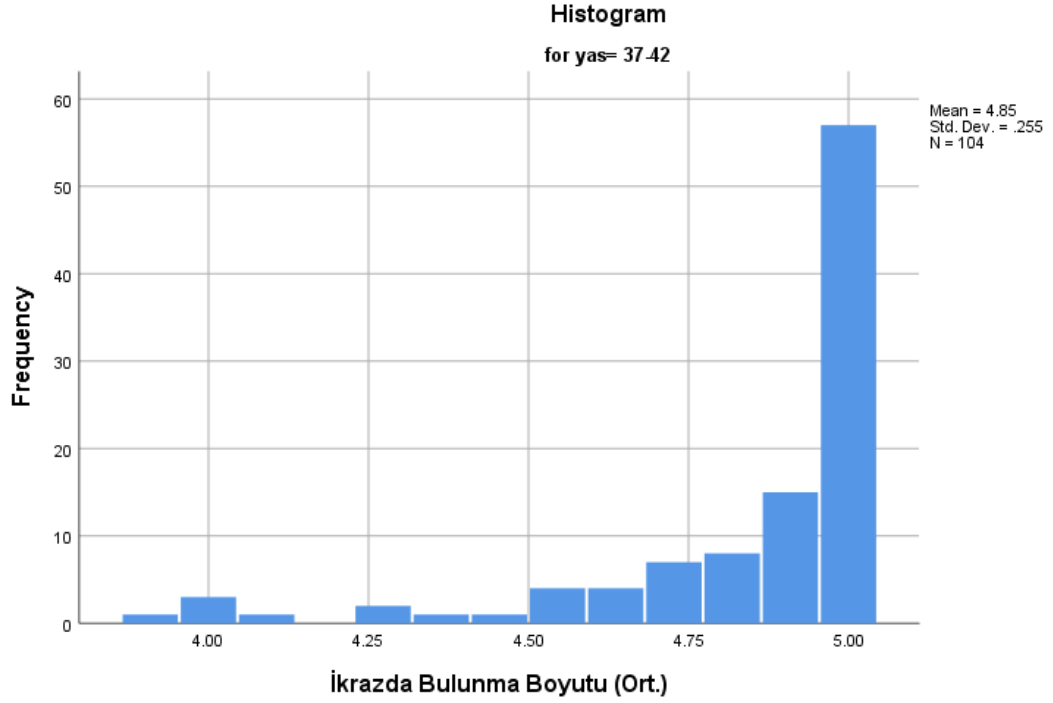
Ek 2.3: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (Yaş = 18-24).

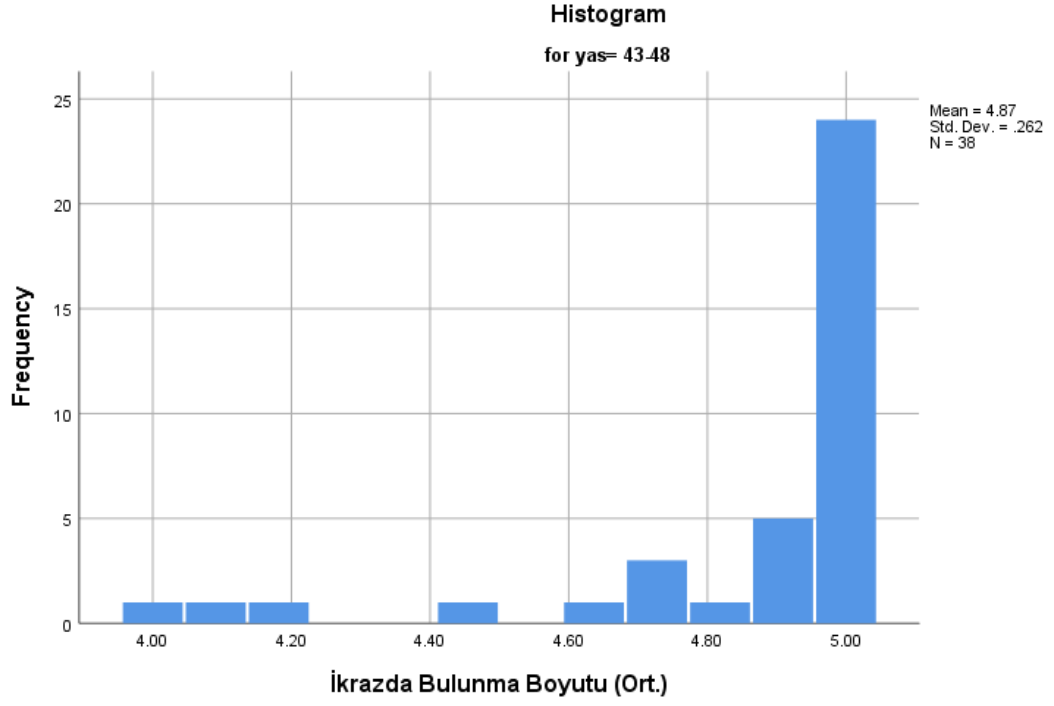
Ek 2.4: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (Yaş = 25-30).

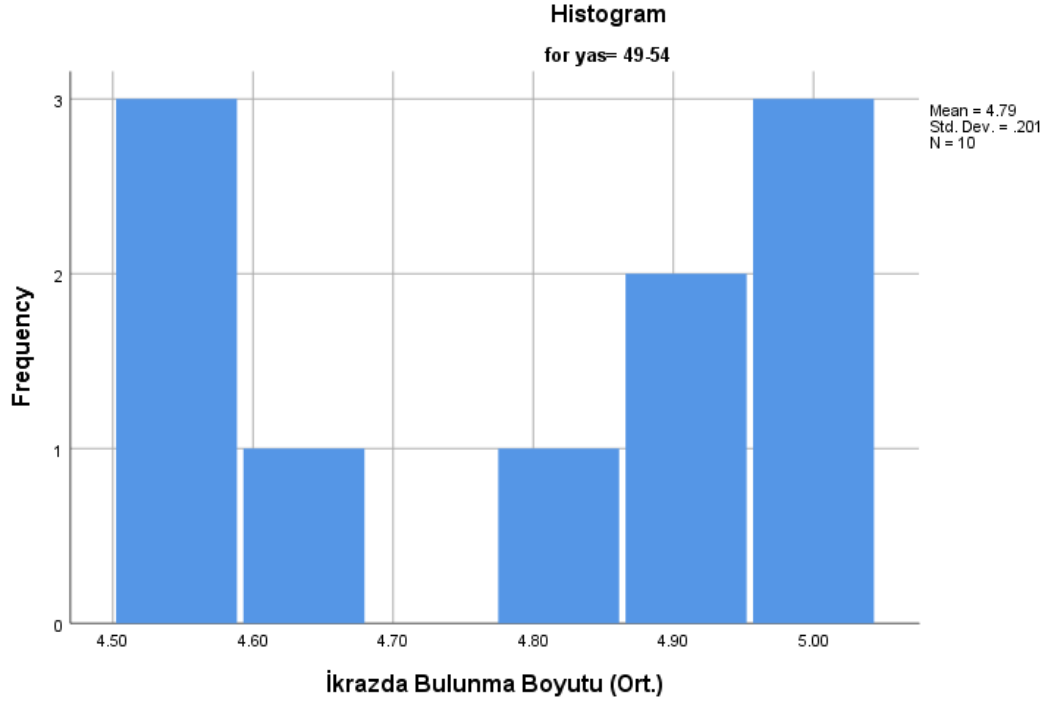
Ek 2.5: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (Yaş = 31-36).

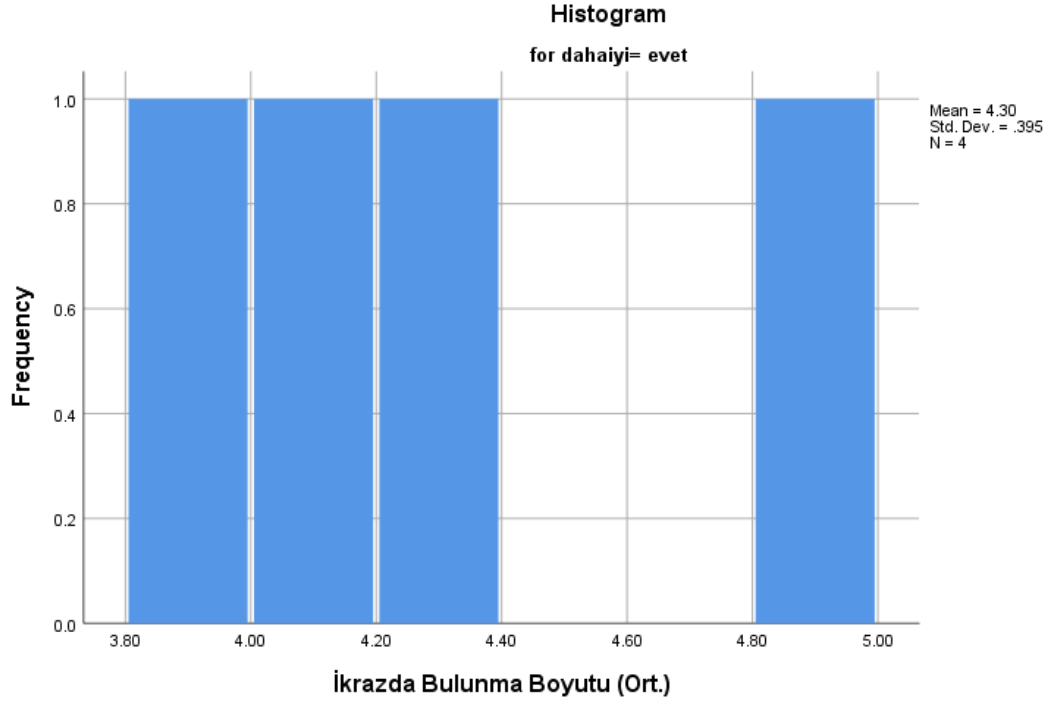
Ek 2.6: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (Yaş = 37-42).

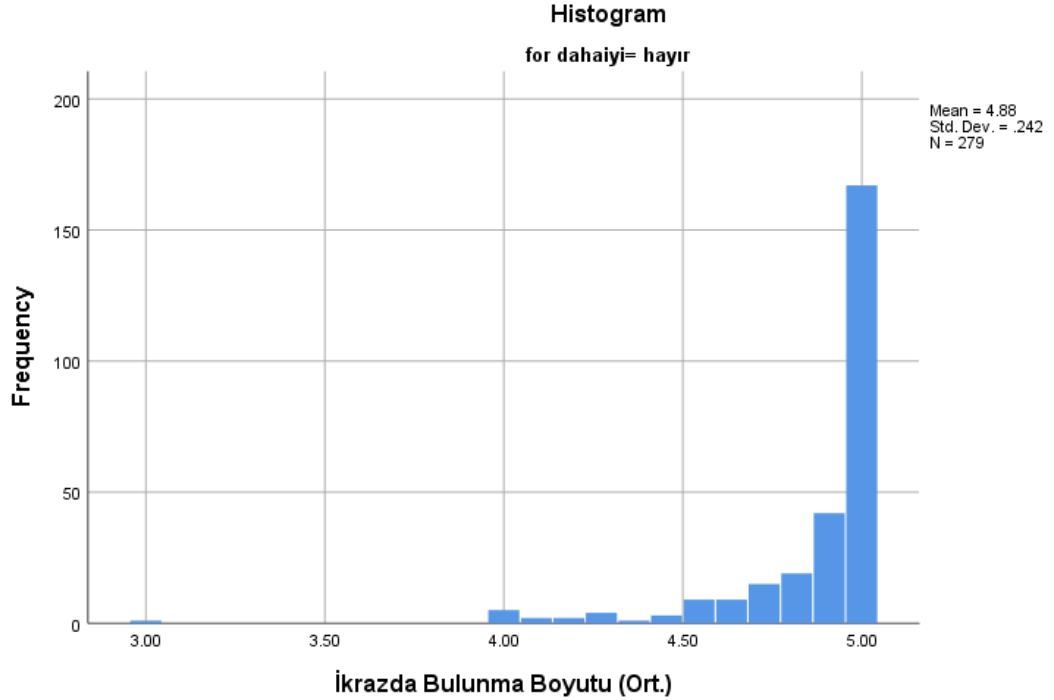
Ek 2.7: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (Yaş = 43-48).

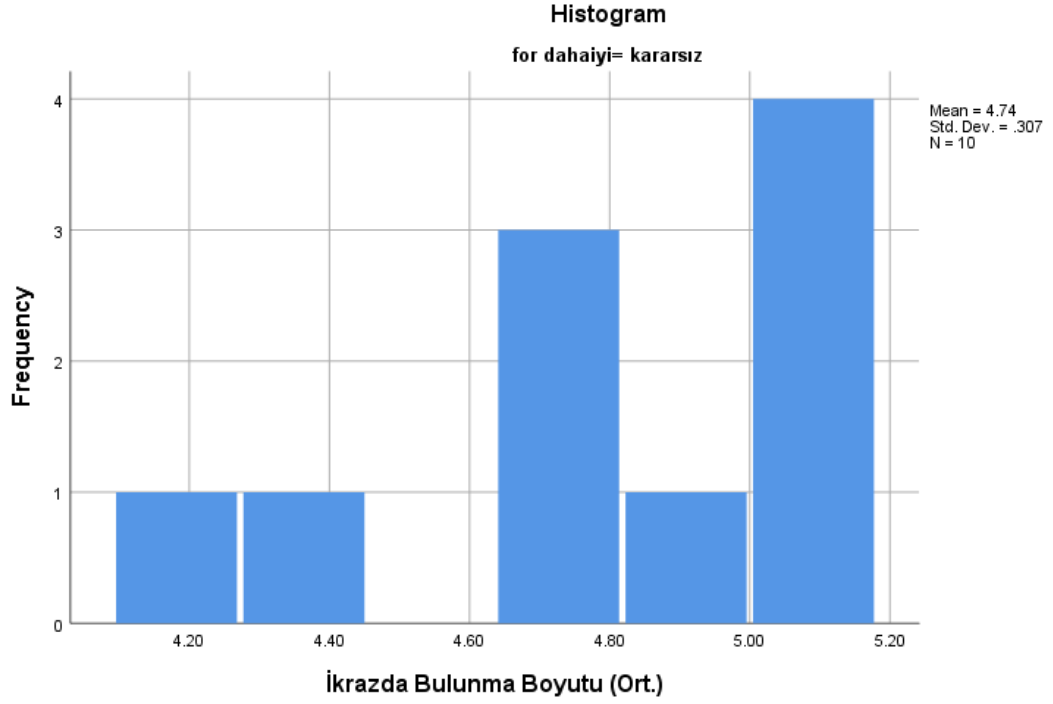
Ek 2.8: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (Yaş = 49-54).

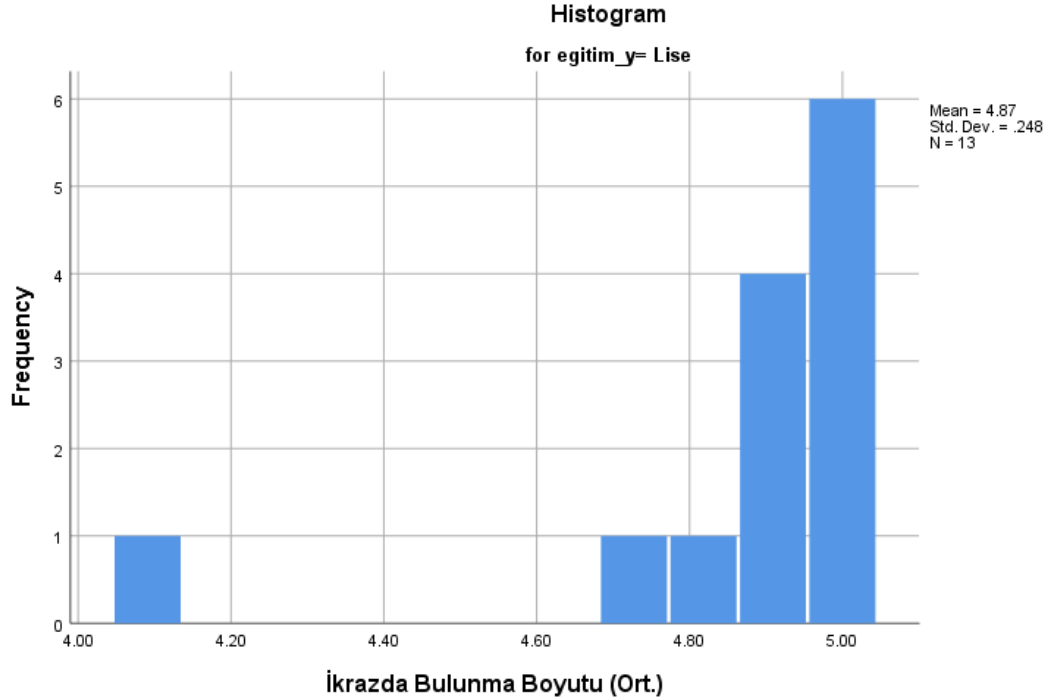
Ek 2.9: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa = evet).

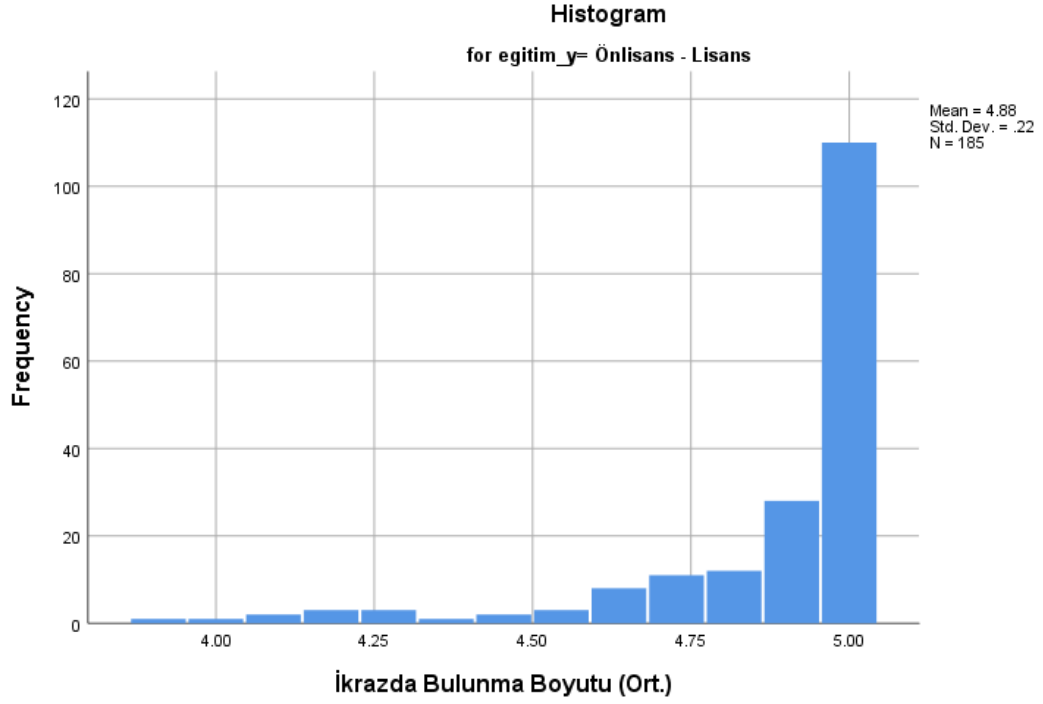
Ek 2.10: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa = hayır).

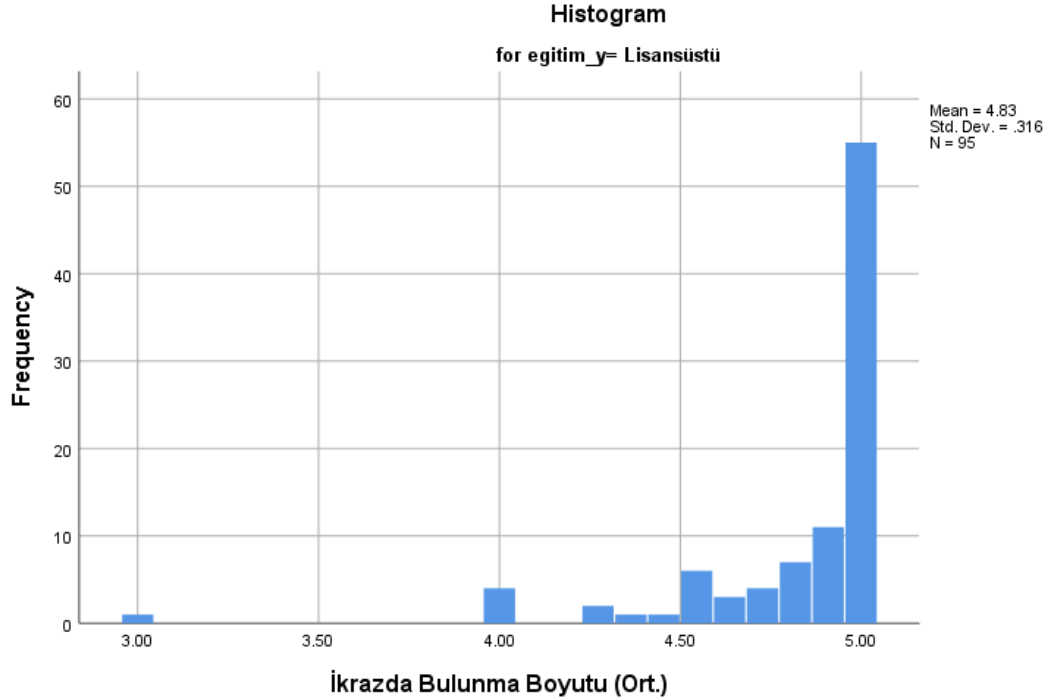
Ek 2.11: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa = kararsız).

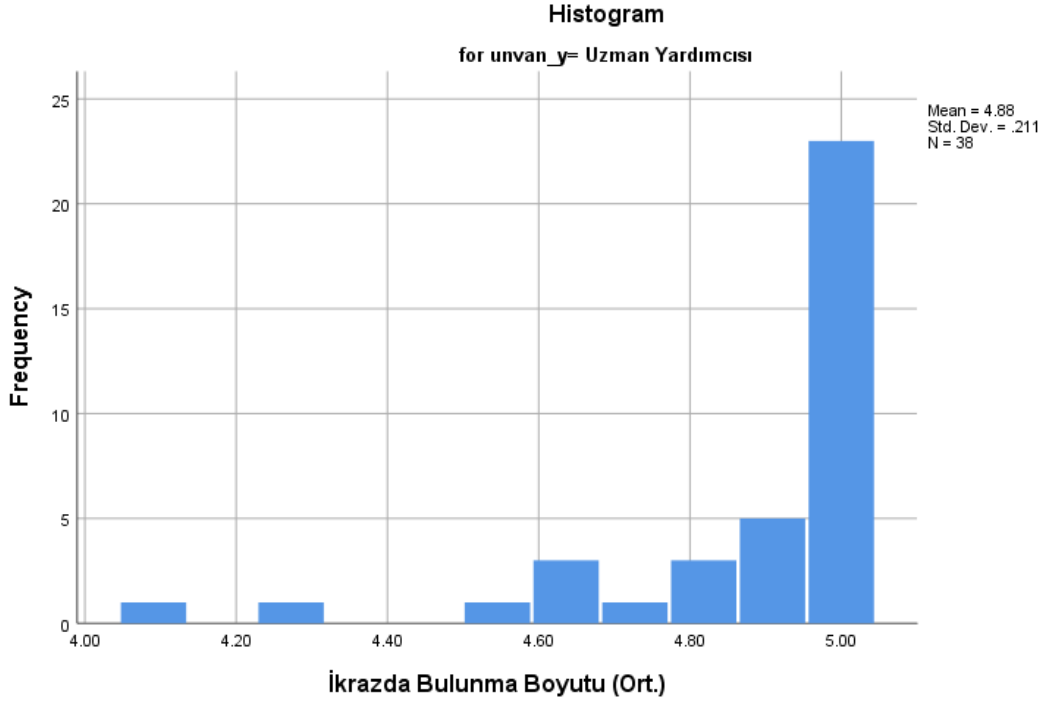
Ek 2.12: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (eğitim = lise).

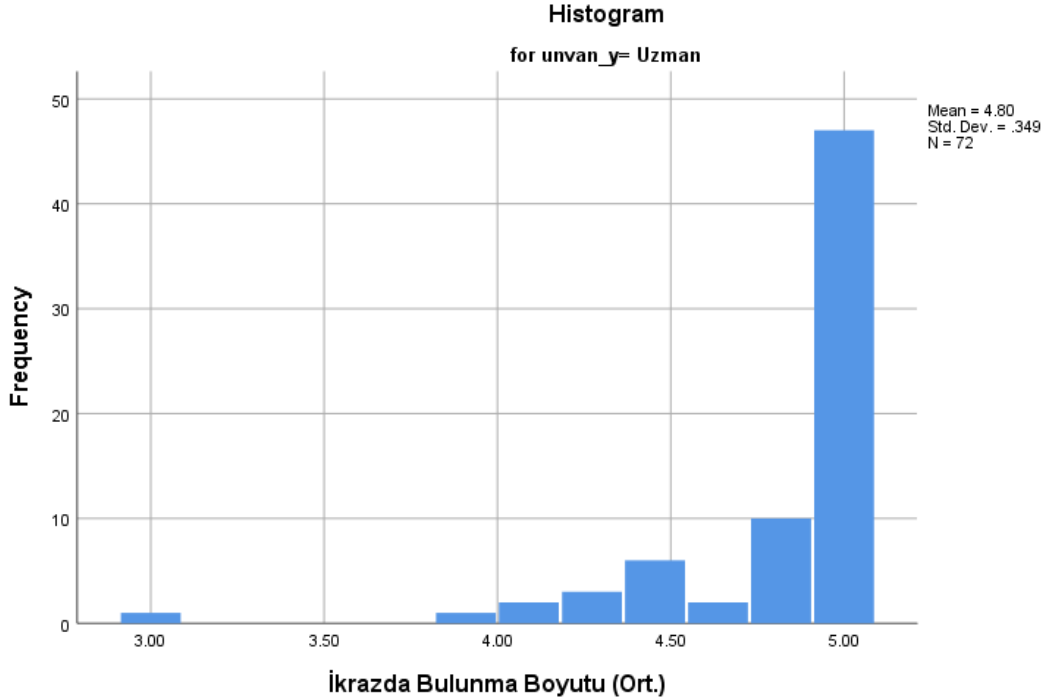
Ek 2.13: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (eğitim = önlisans-lisans).

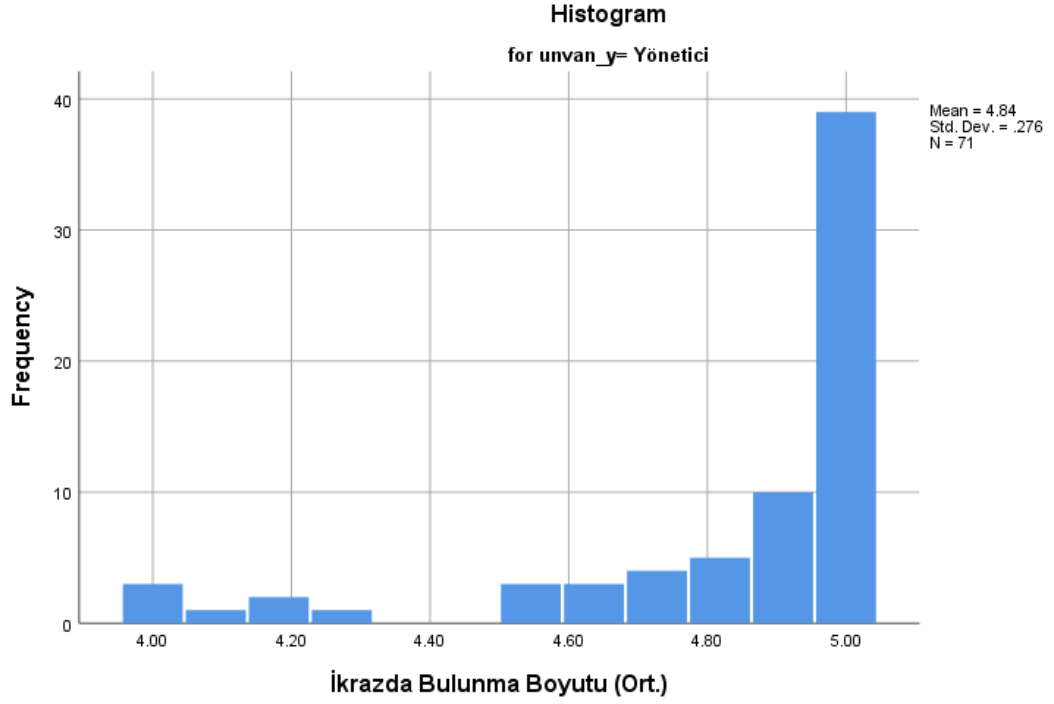
Ek 2.14: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (eğitim = lisansüstü).

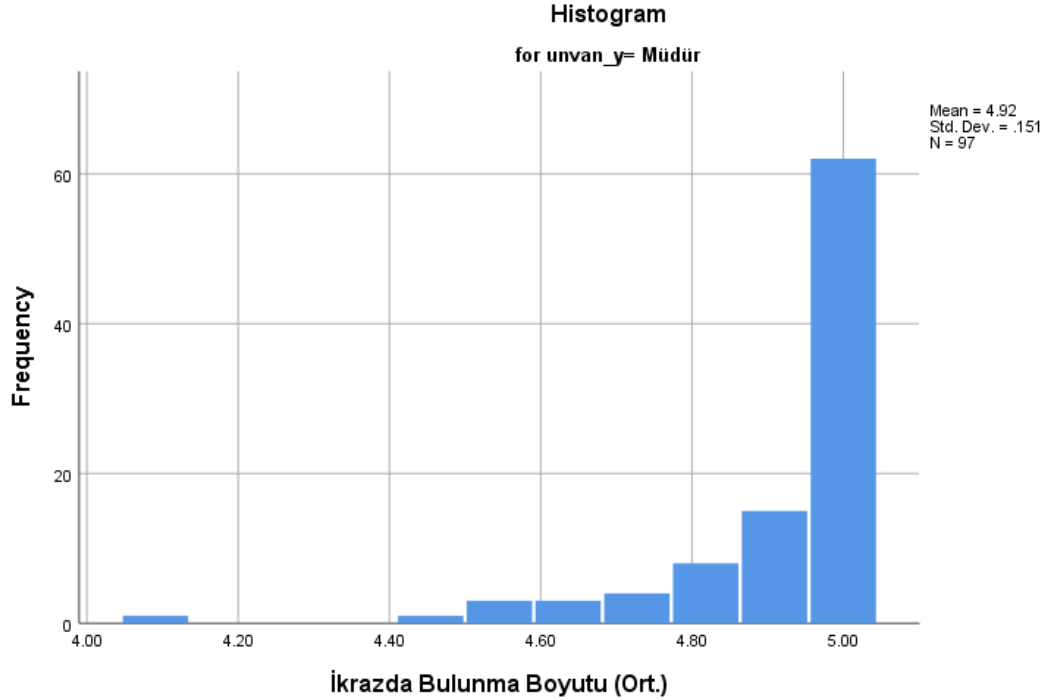
Ek 2.15: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ünvan = uzman yardımcısı).

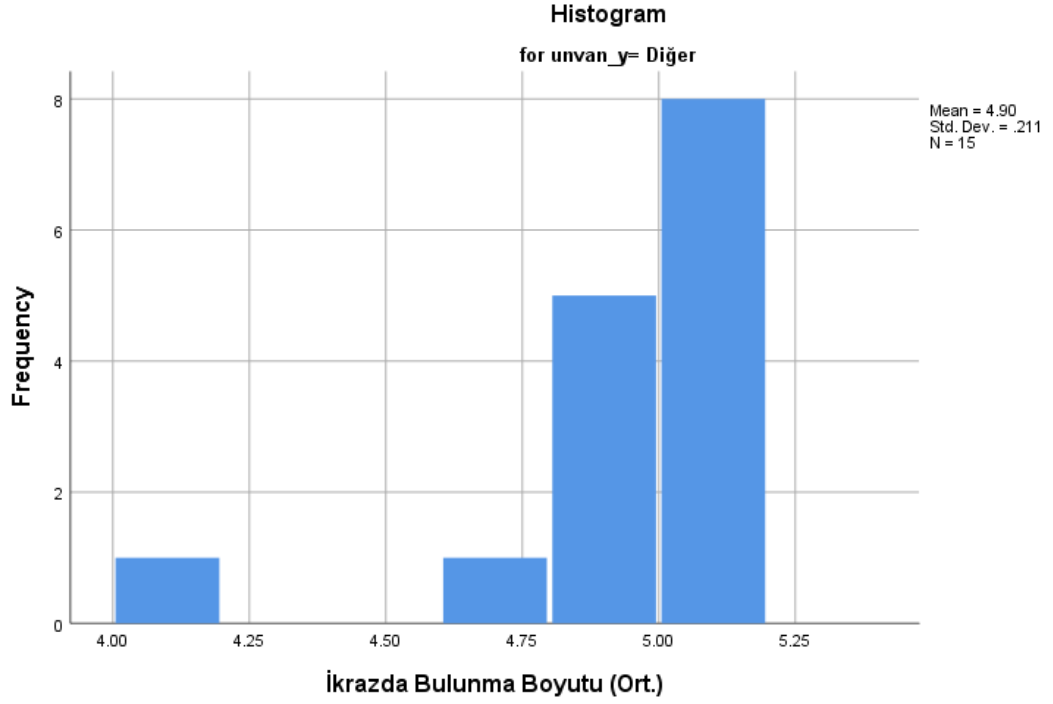
Ek 2.16: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ünvan = uzman).

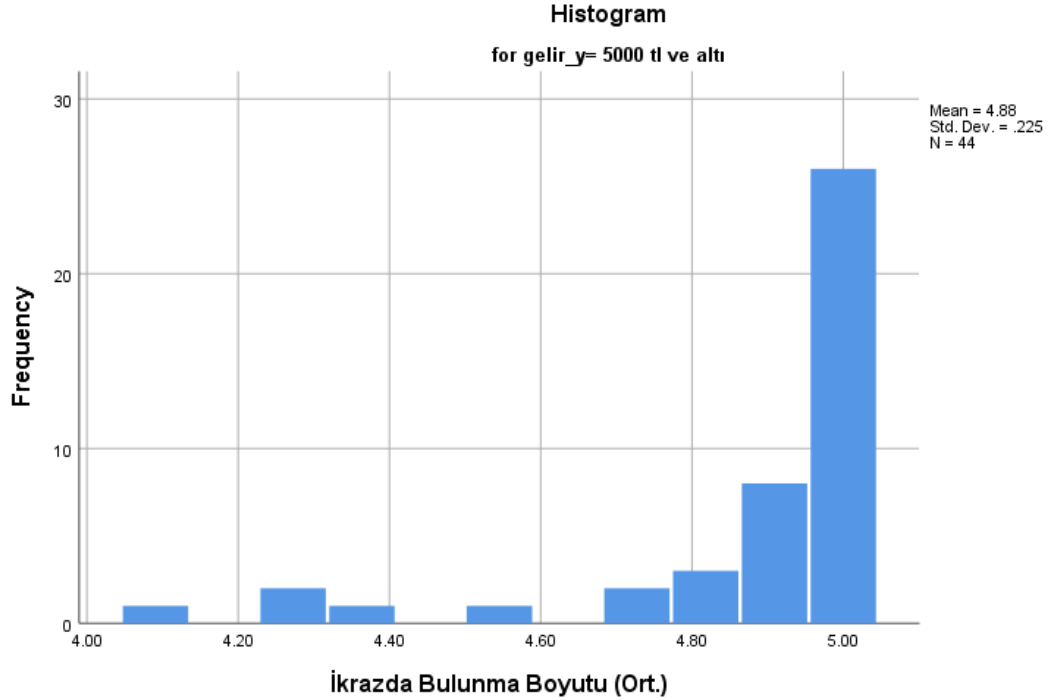
Ek 2.17: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ünvan = yönetici).

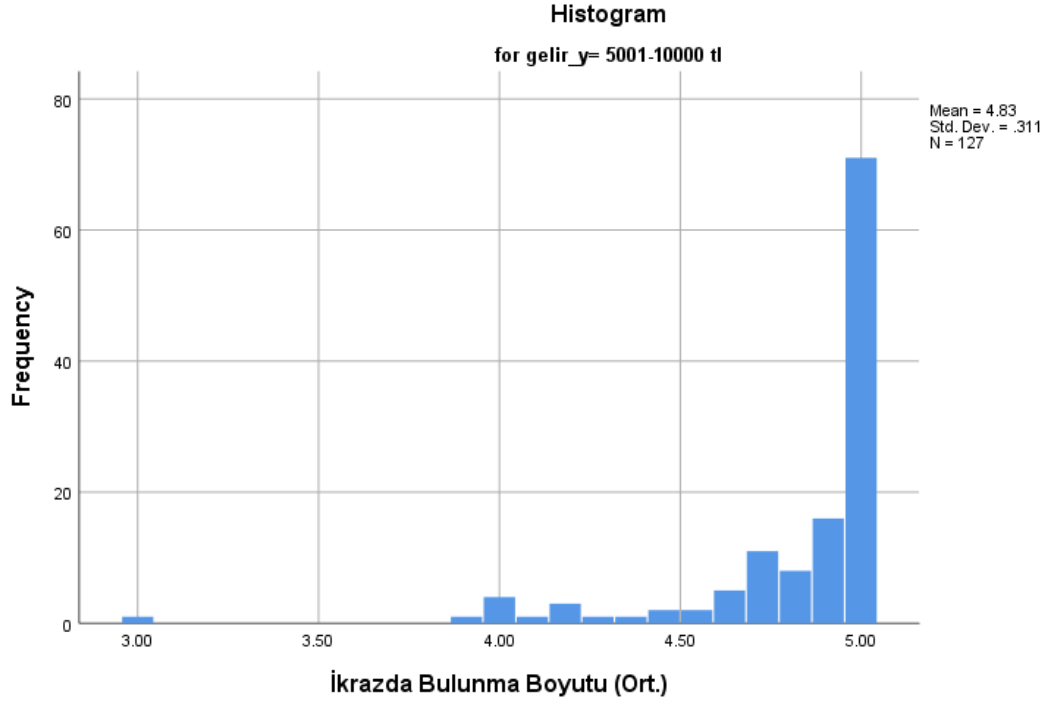
Ek 2.18: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ünvan = müdür).

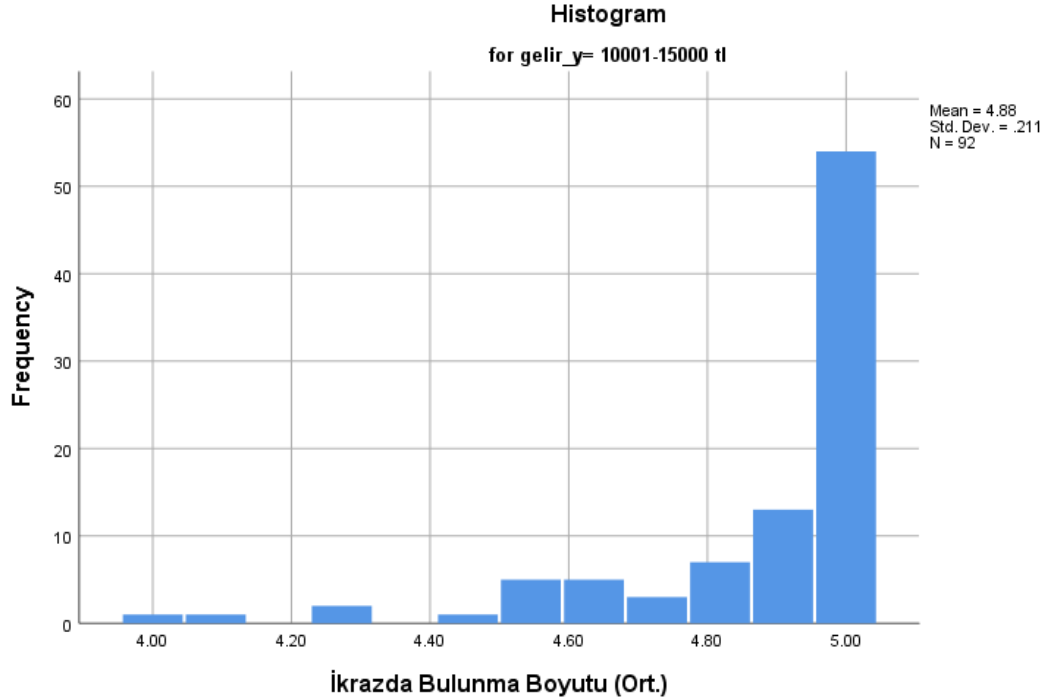
Ek 2.19: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ünvan = diğer).

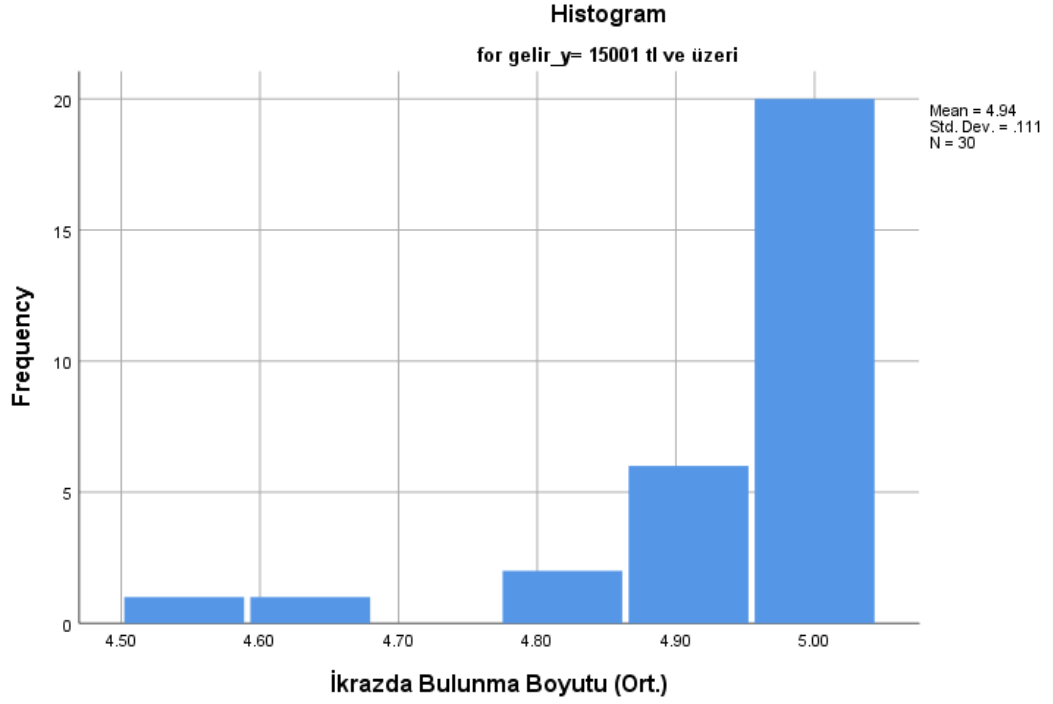
Ek 2.20: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (gelir = 5.000 TL ve altı).

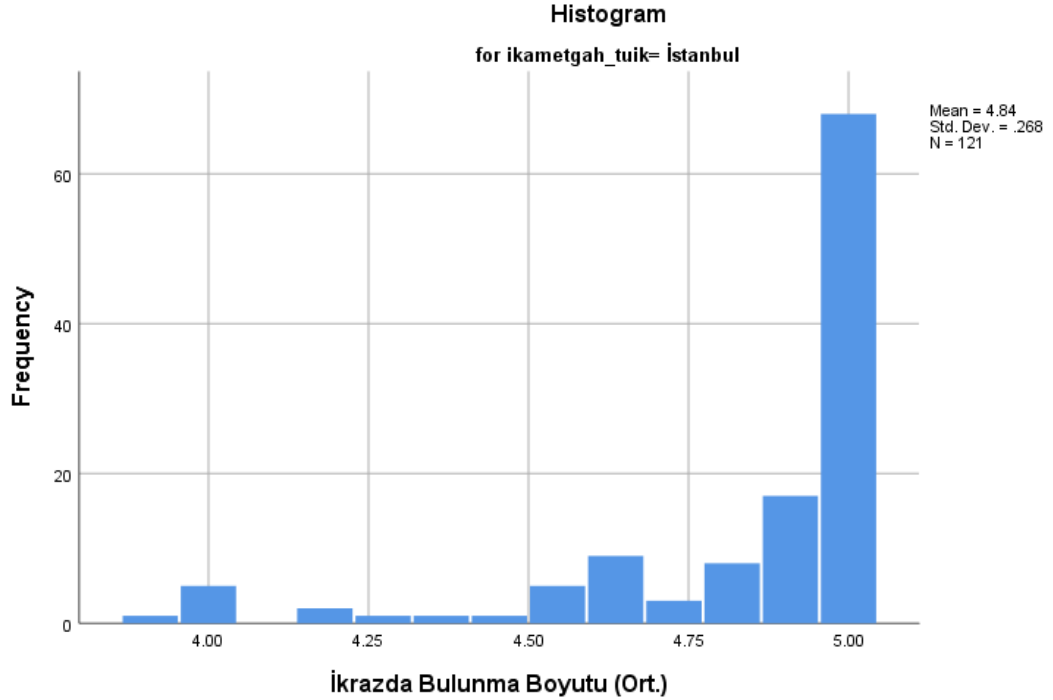
Ek 2.21: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (gelir = 5.001-10.000).

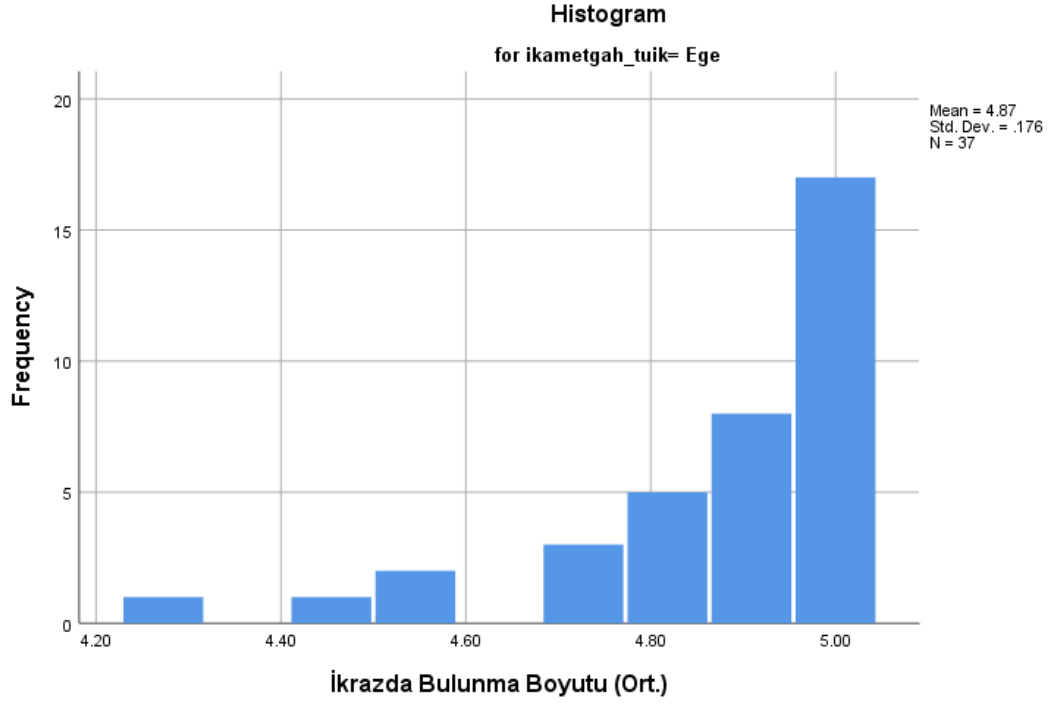
Ek 2.22: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (gelir = 10.001-15.000).

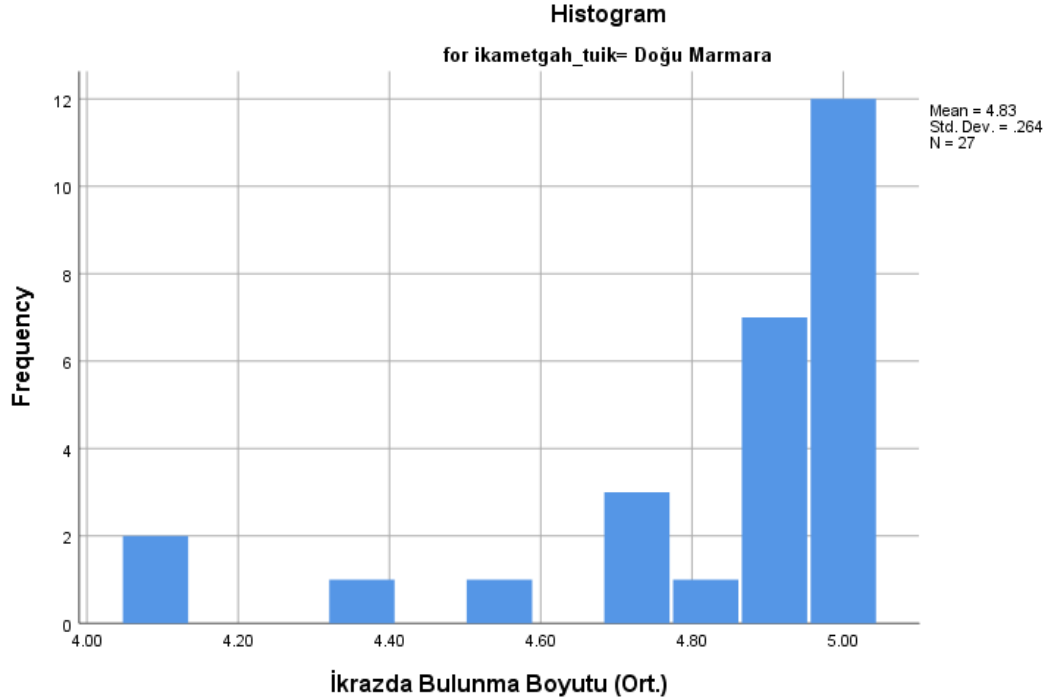
Ek 2.23: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (gelir = 15.001 TL ve üzeri).

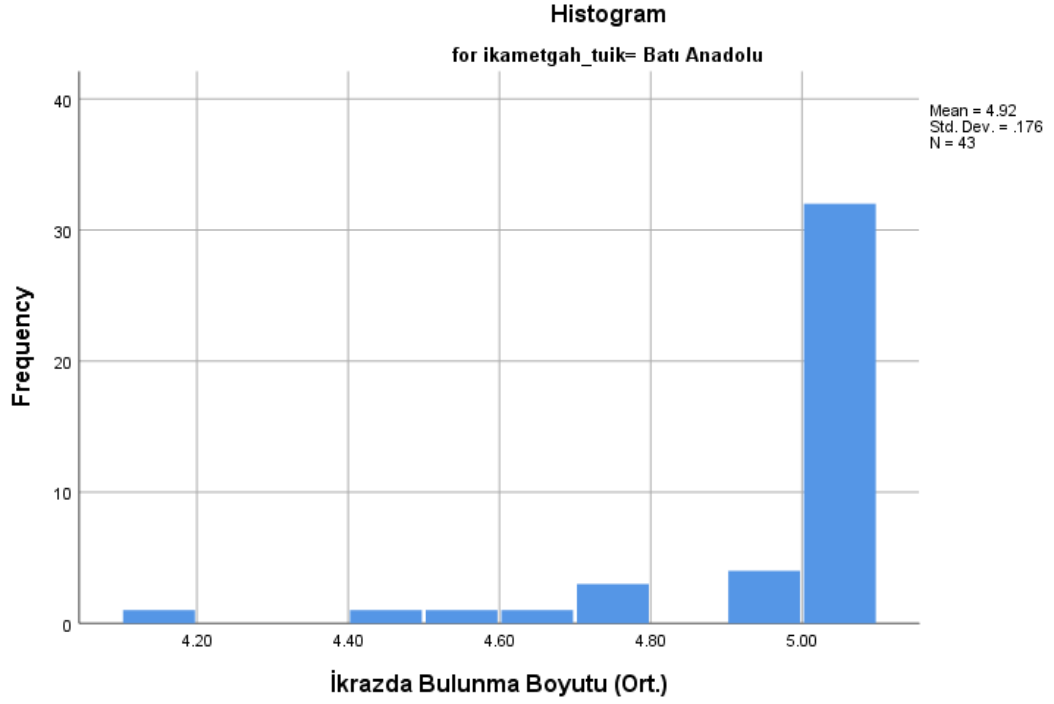
Ek 2.24: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah= İstanbul).

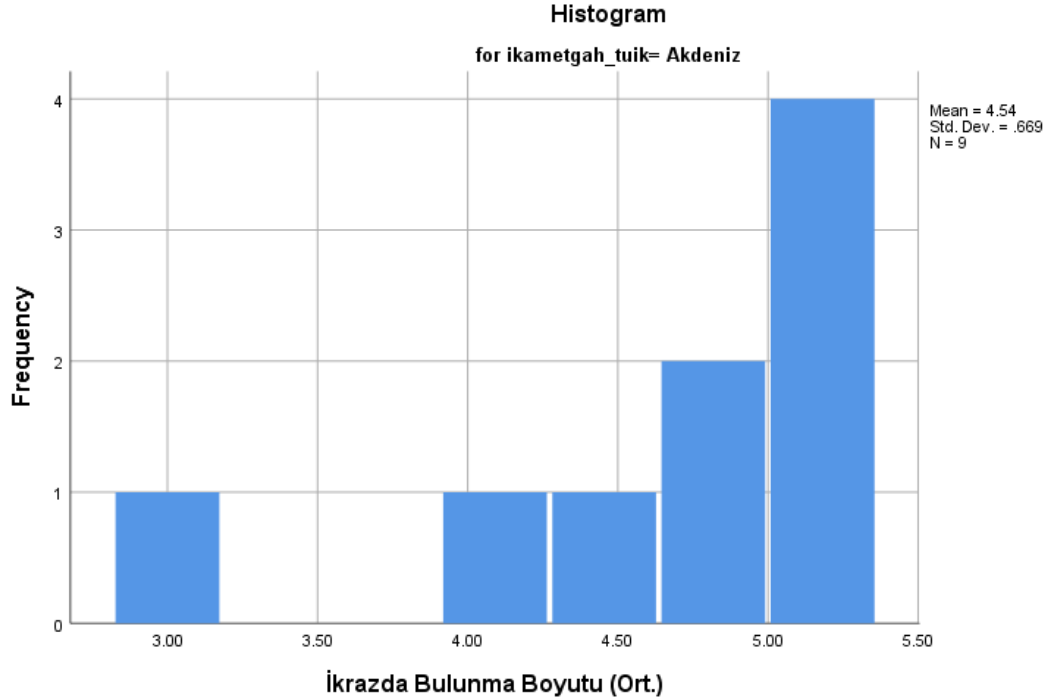
Ek 2.25: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah= Ege).

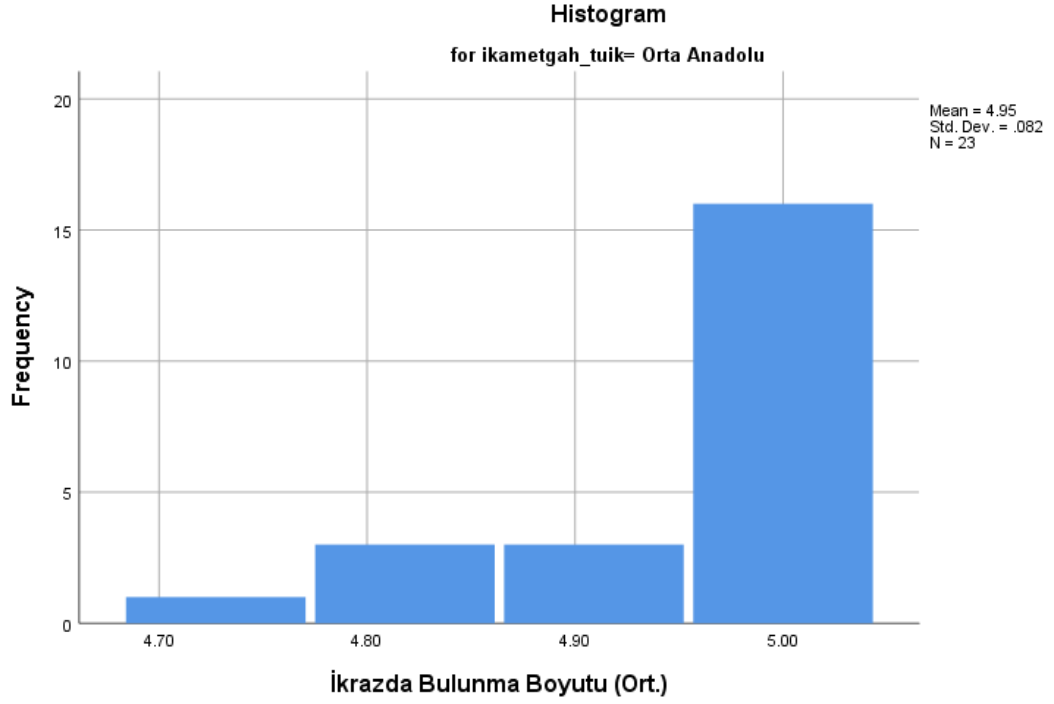
Ek 2.26: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah= Marmara).

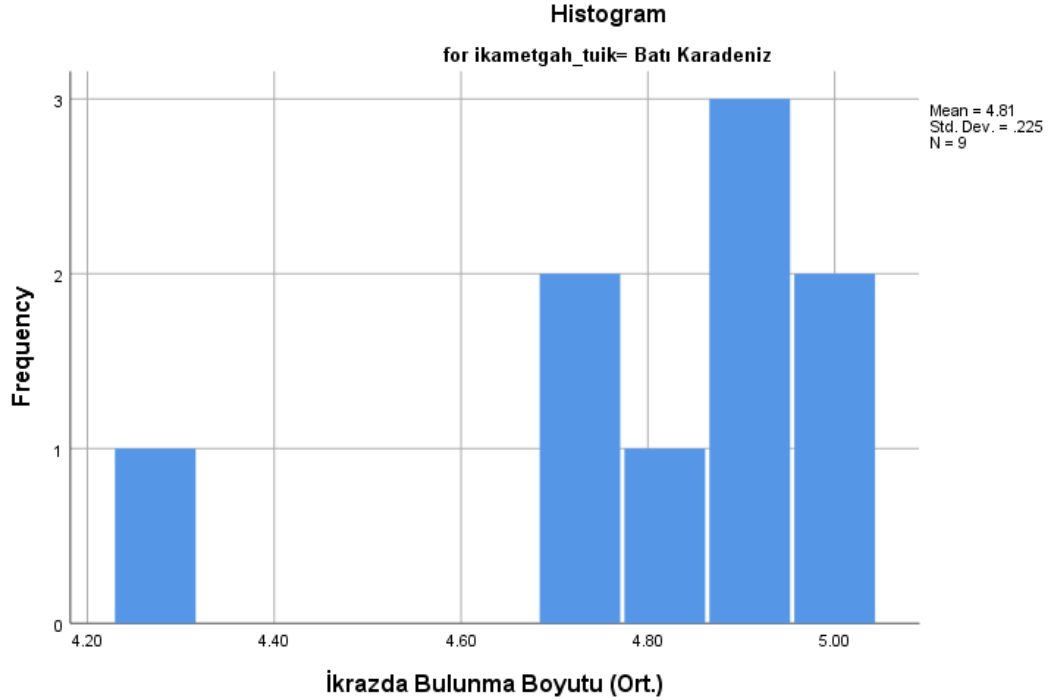
Ek 2.27: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah= Batı Anadolu).

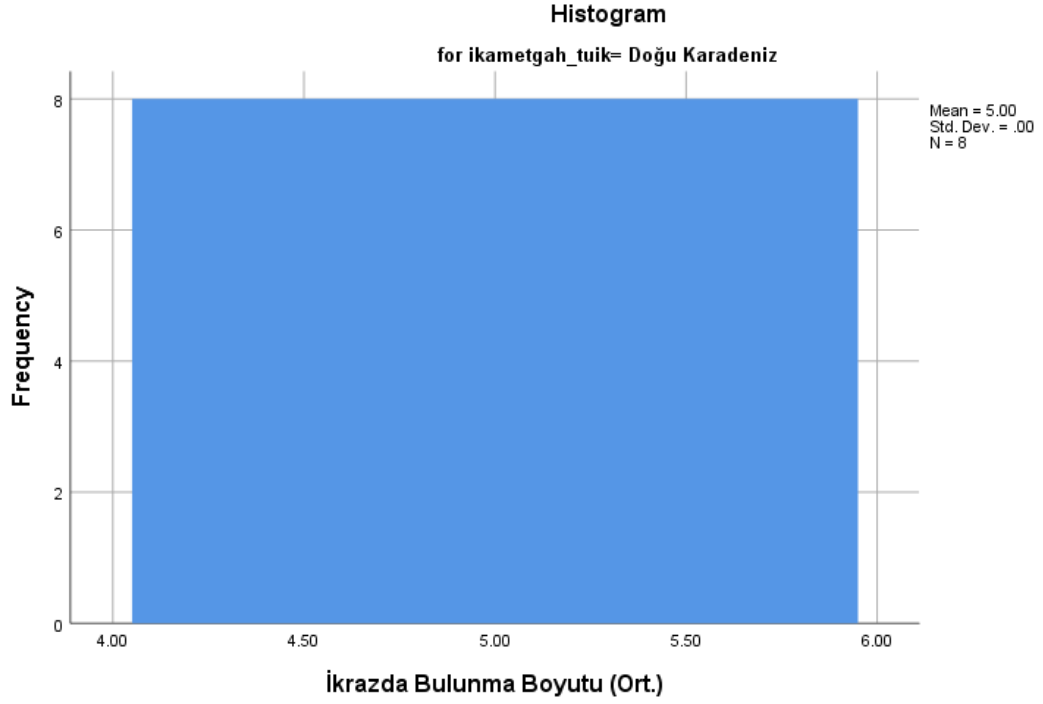
Ek 2.28: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah= Akdeniz).

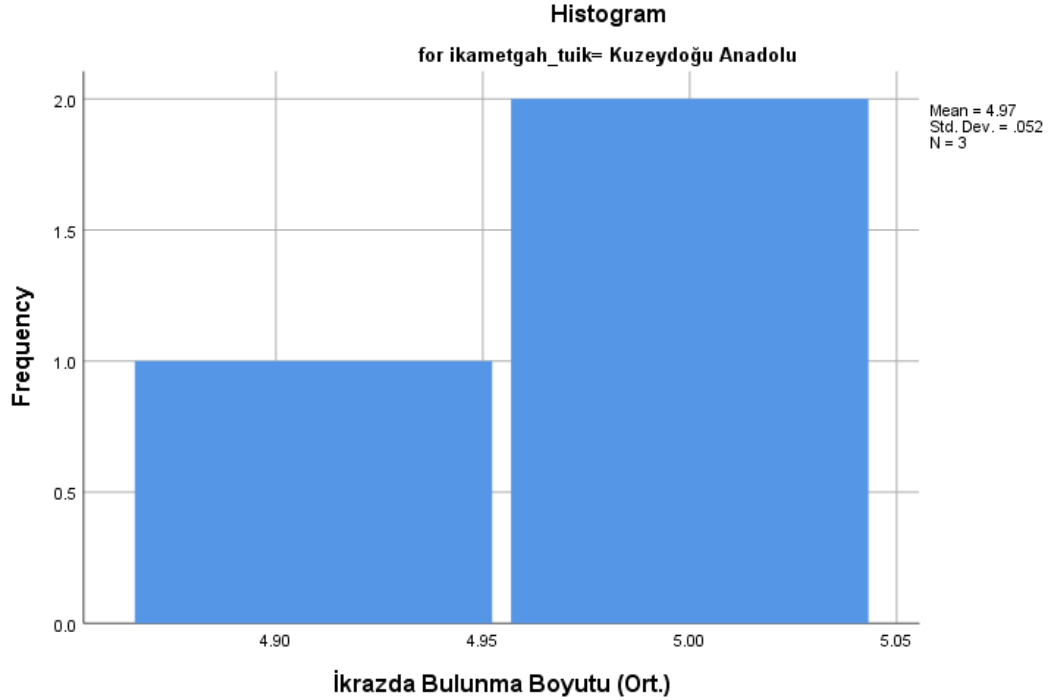
Ek 2.29: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah= Orta Anadolu).

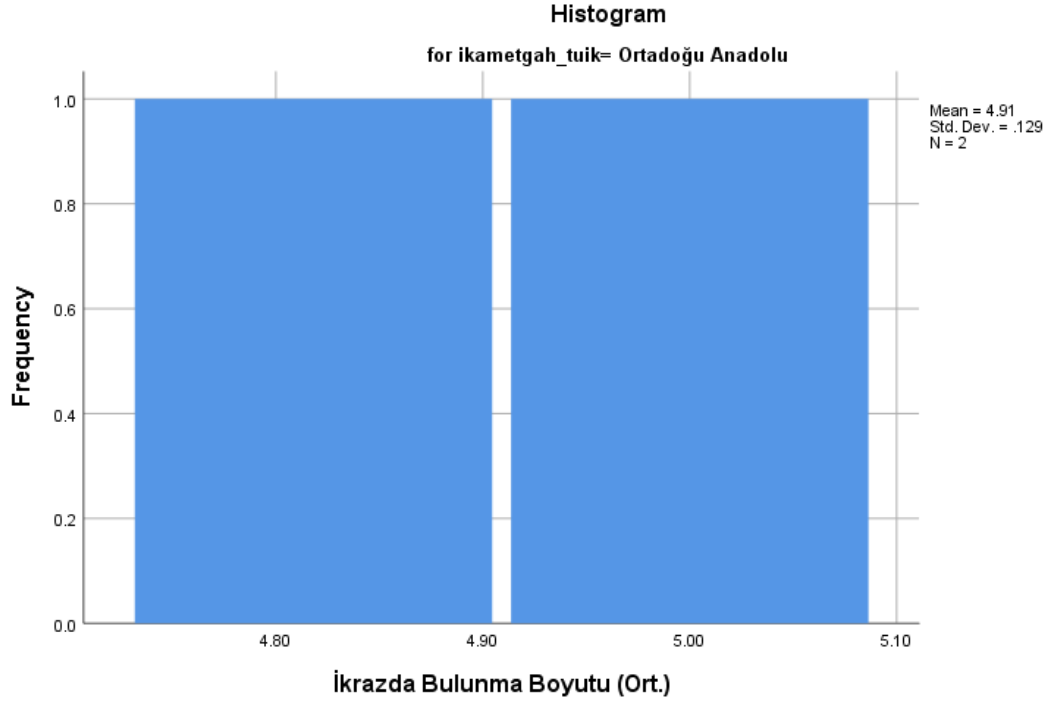
Ek 2.30: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah= Batı Karadeniz).

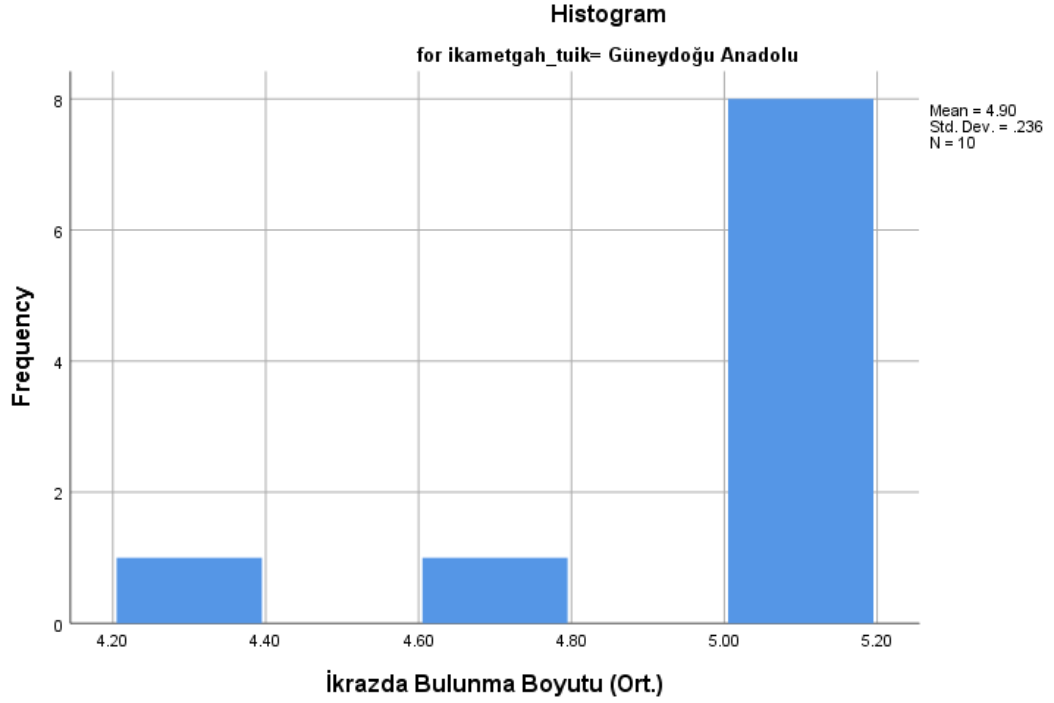
Ek 2.31: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah= Doğu Karadeniz).

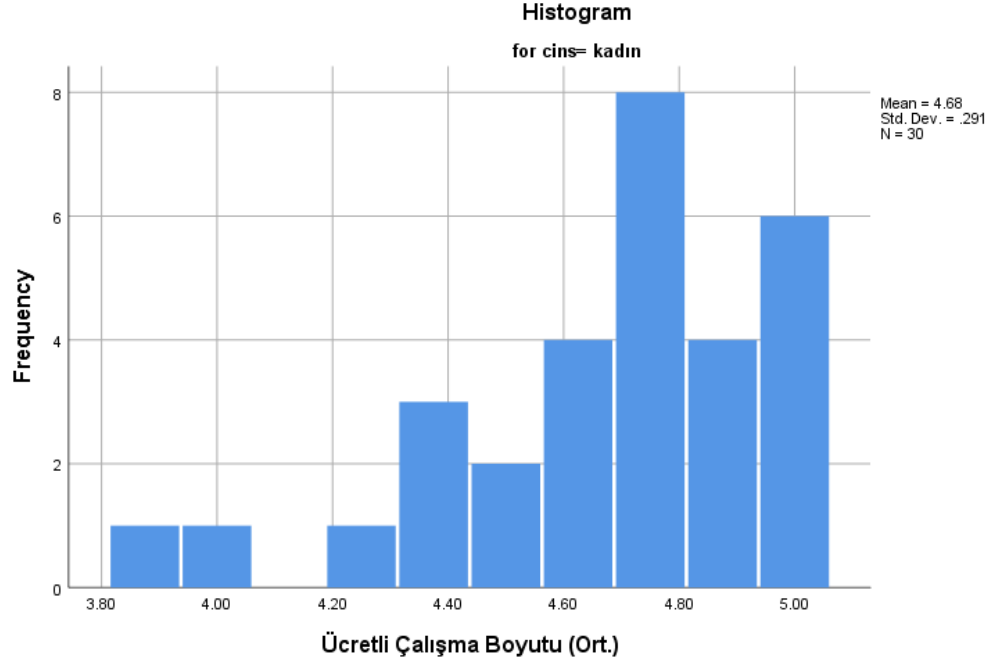
Ek 2.32: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah= Kuzey Doğu Anadolu).

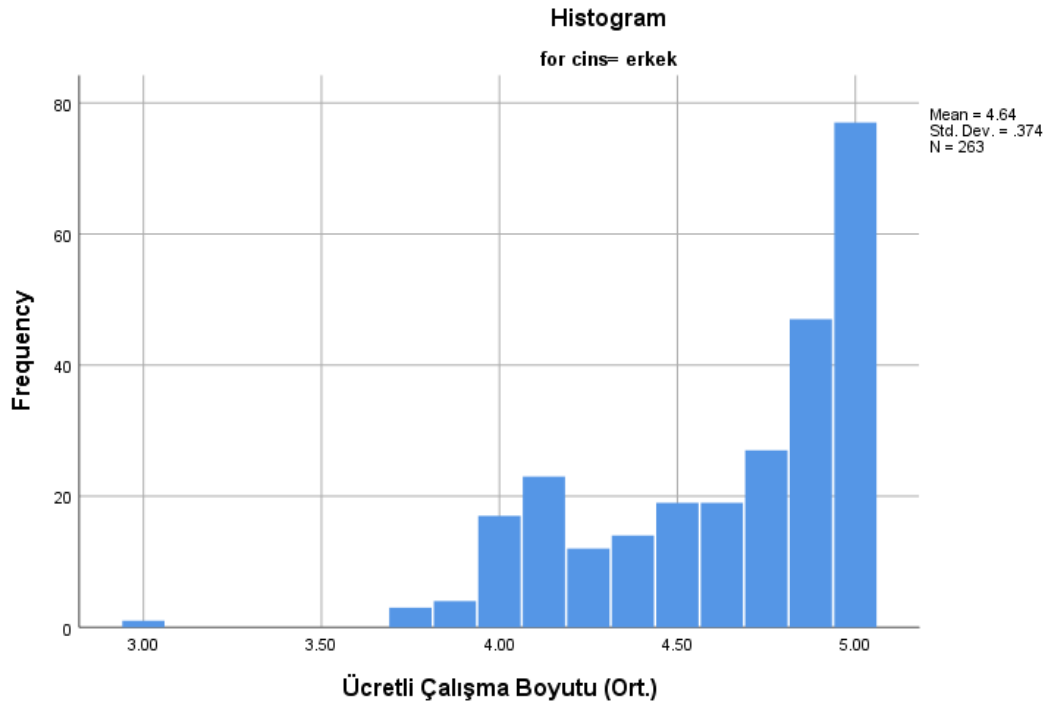
Ek 2.33: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah= Ortadoğu Anadolu).

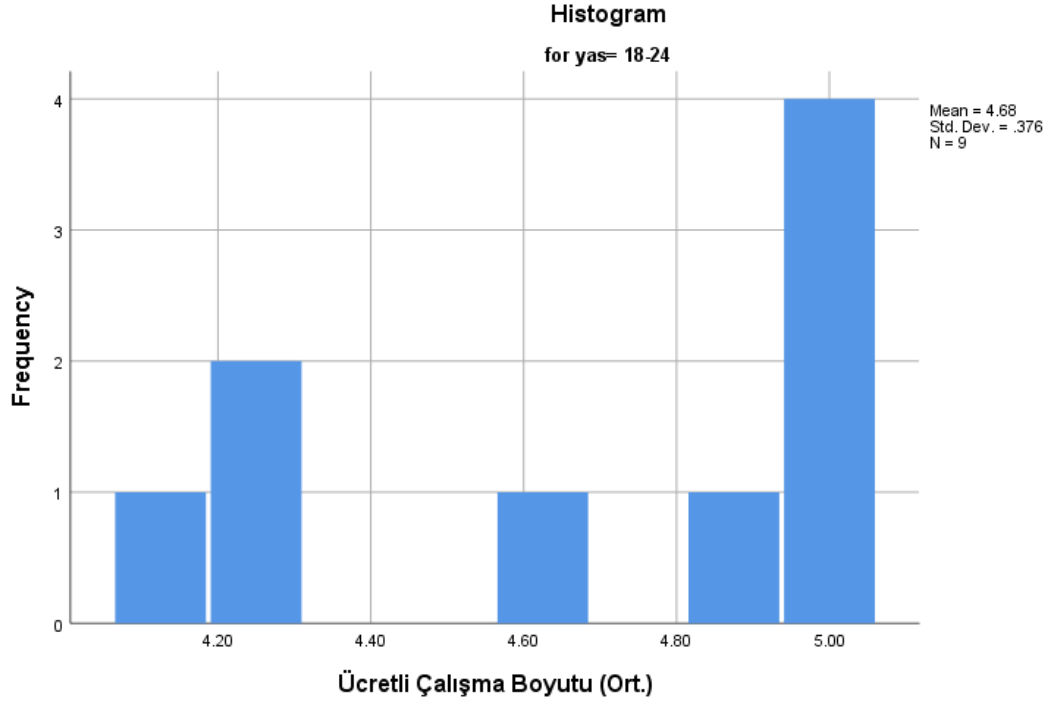
Ek 2.34: İkrazda Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah= Güneydoğu Anadolu).

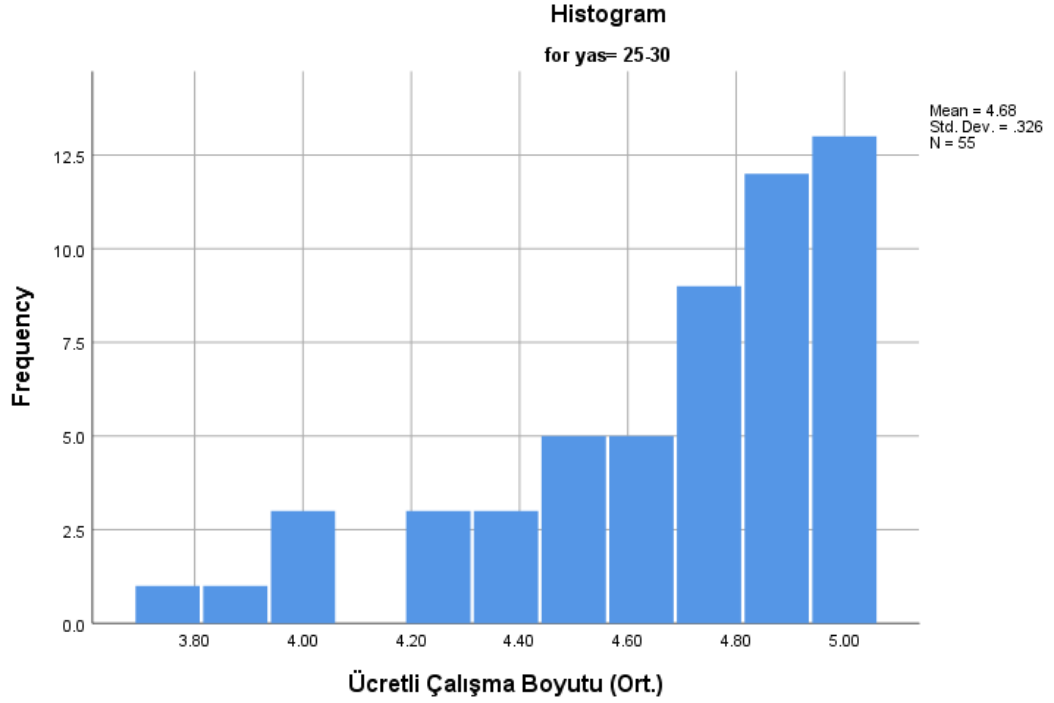
Ek 2.35: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (cinsi= kadın).

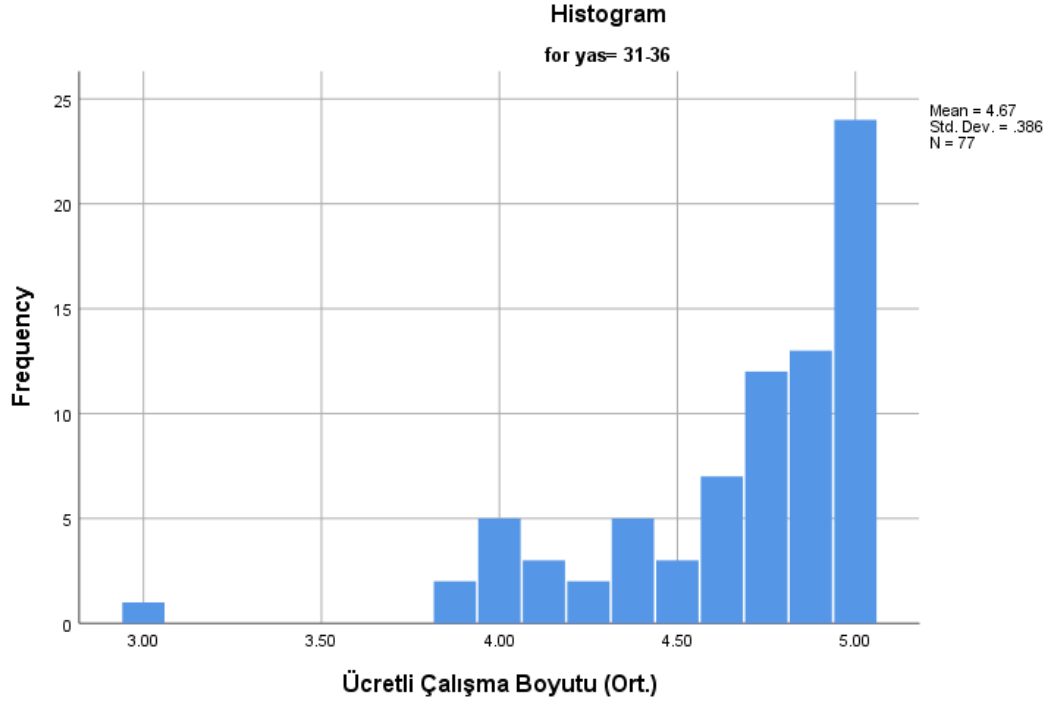
Ek 2.36: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (cinsi= erkek).

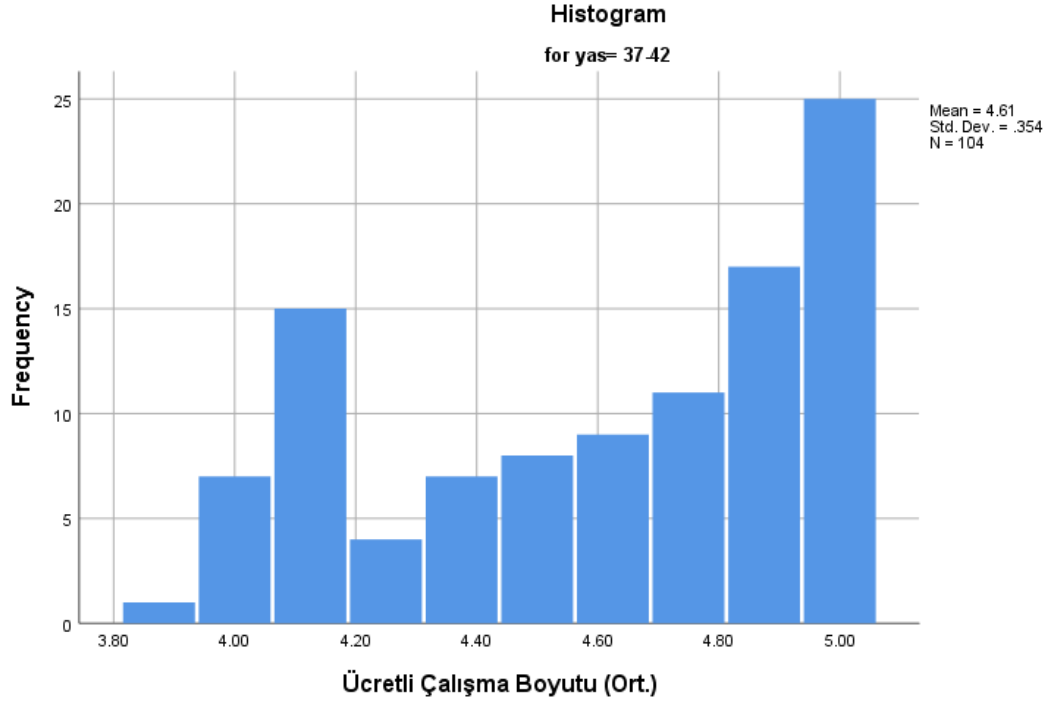
Ek 2.37: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (cinsi= erkek).

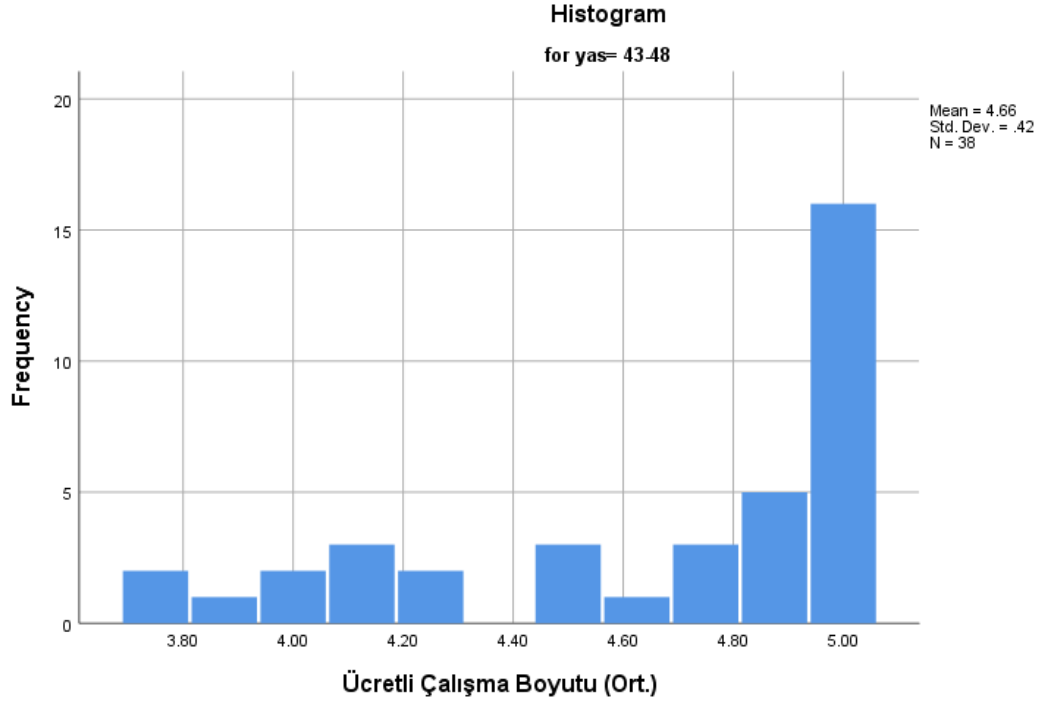
Ek 2.38: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 25-30).

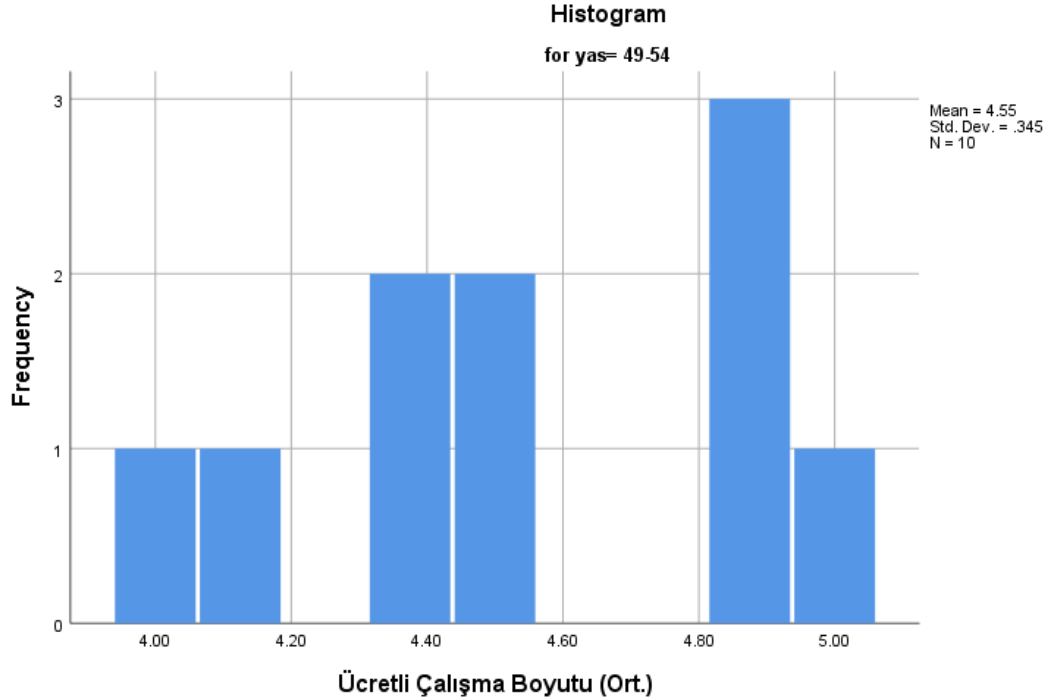
Ek 2.39: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 31-36).

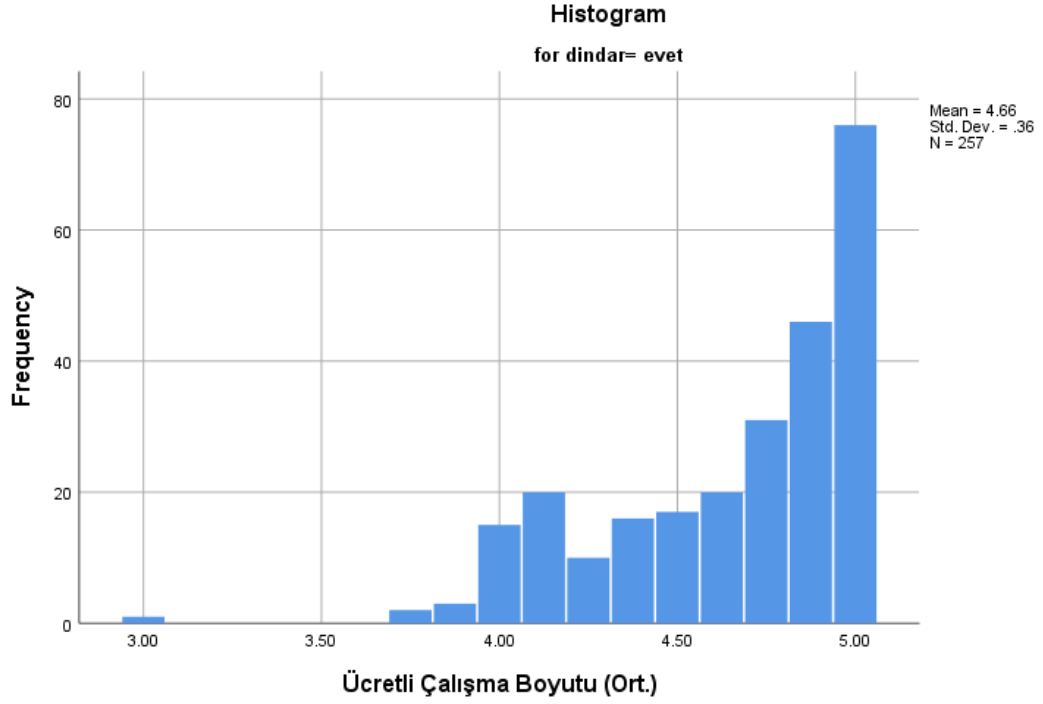
Ek 2.40: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 37-42).

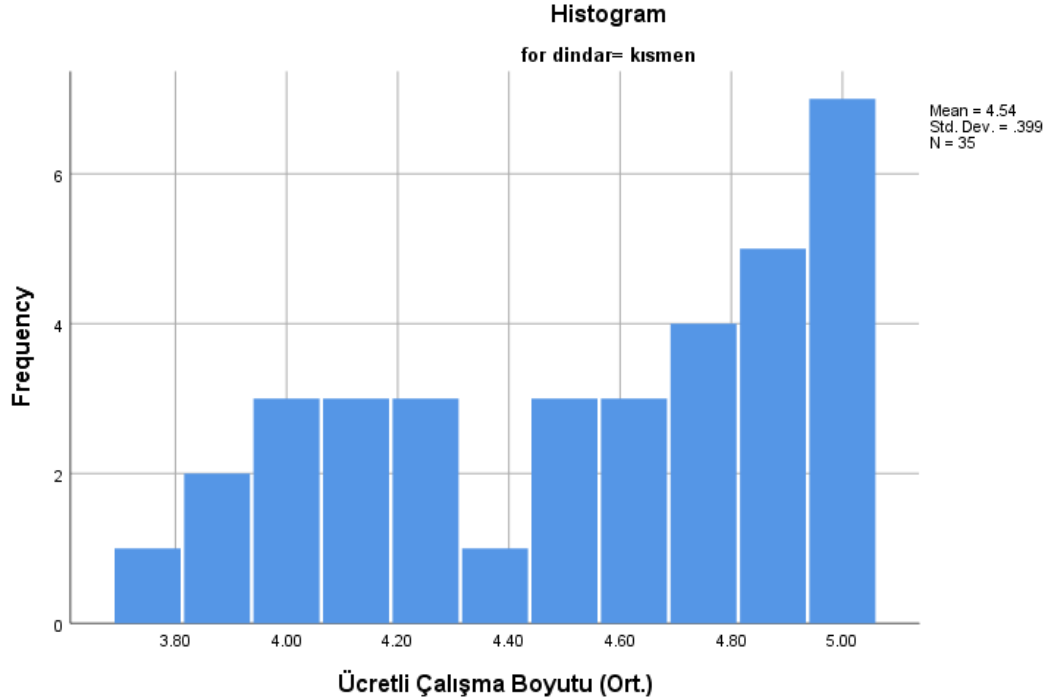
Ek 2.41: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 43-48).

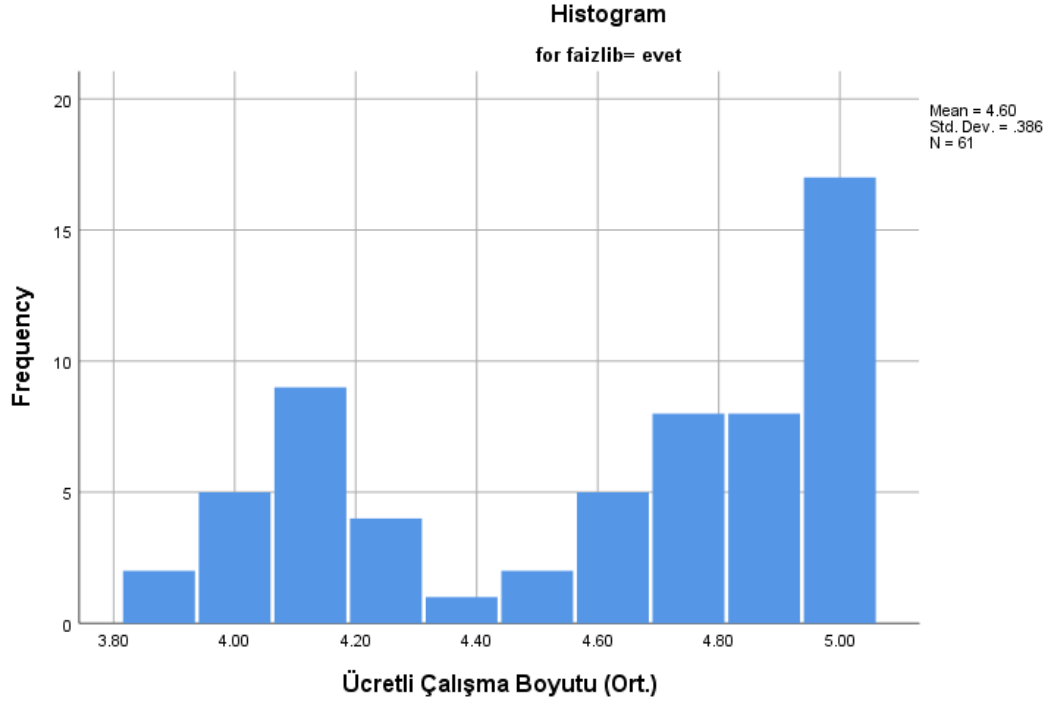
Ek 2.42: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 49-54).

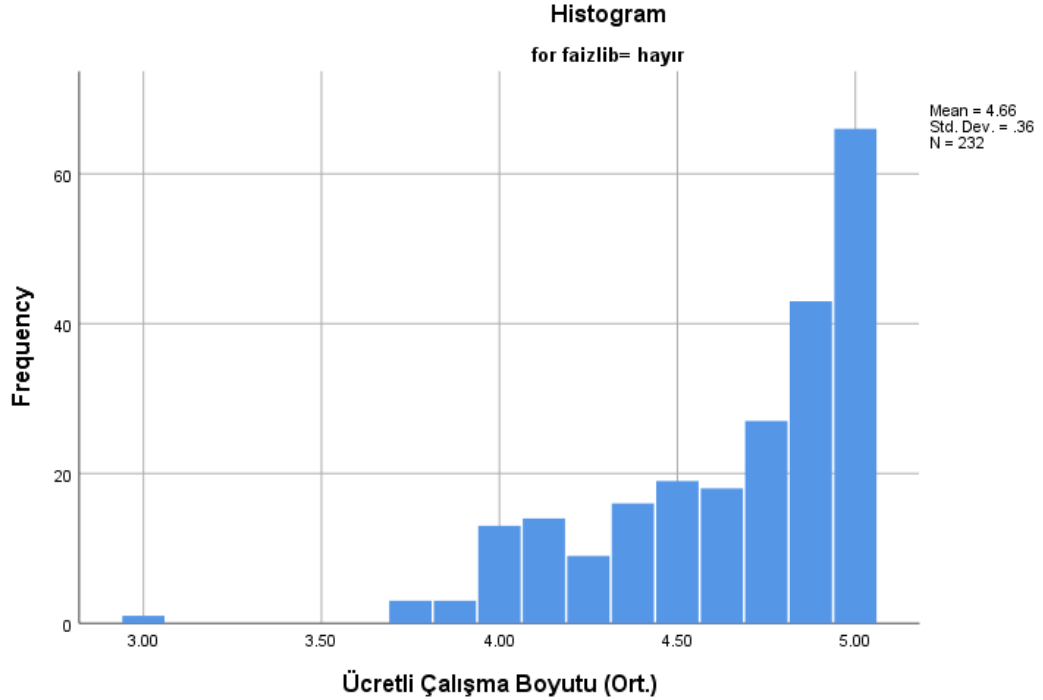
Ek 2.43: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (dindar = evet).

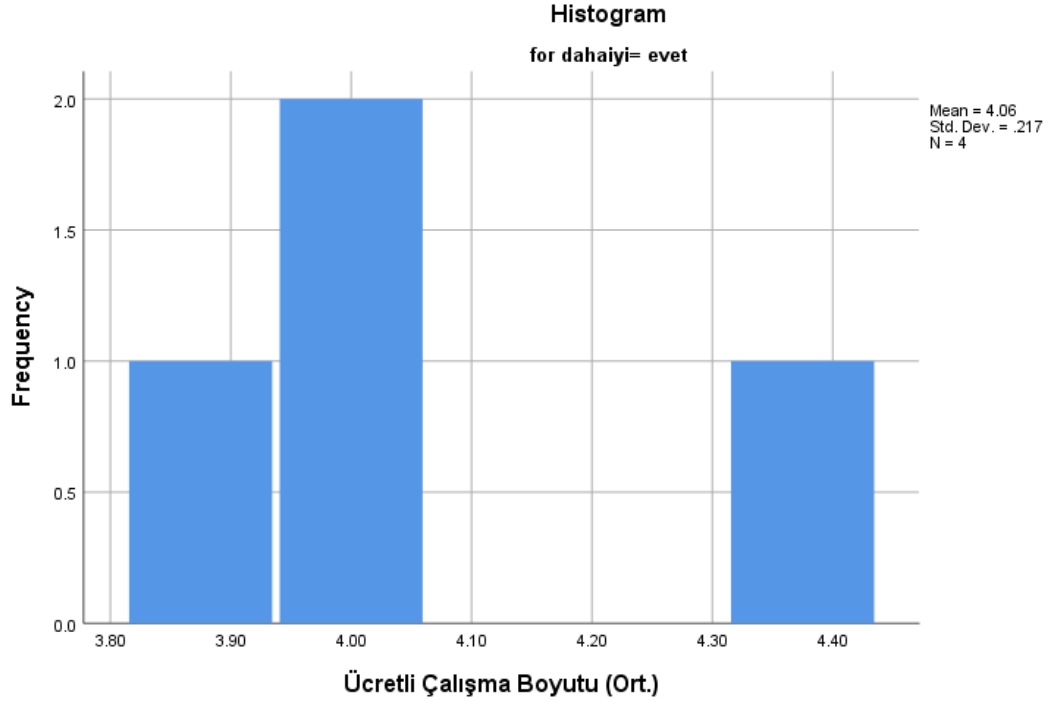
Ek 2.44: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (dindar = kısmen).

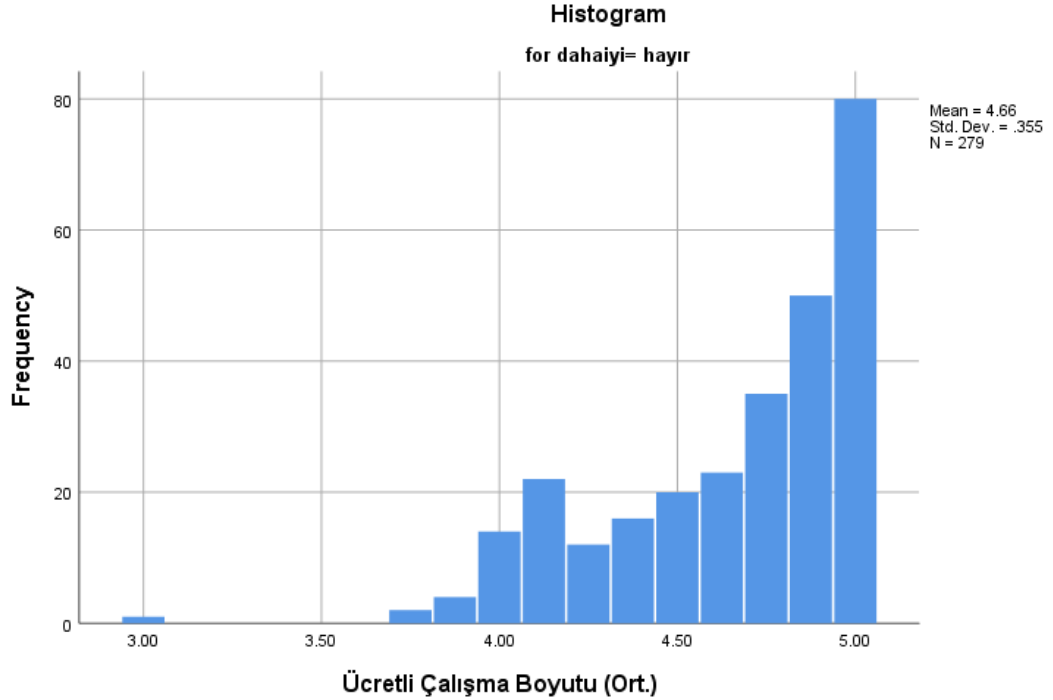
Ek 2.45: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (faizli bankada çalıştınız mı = evet).

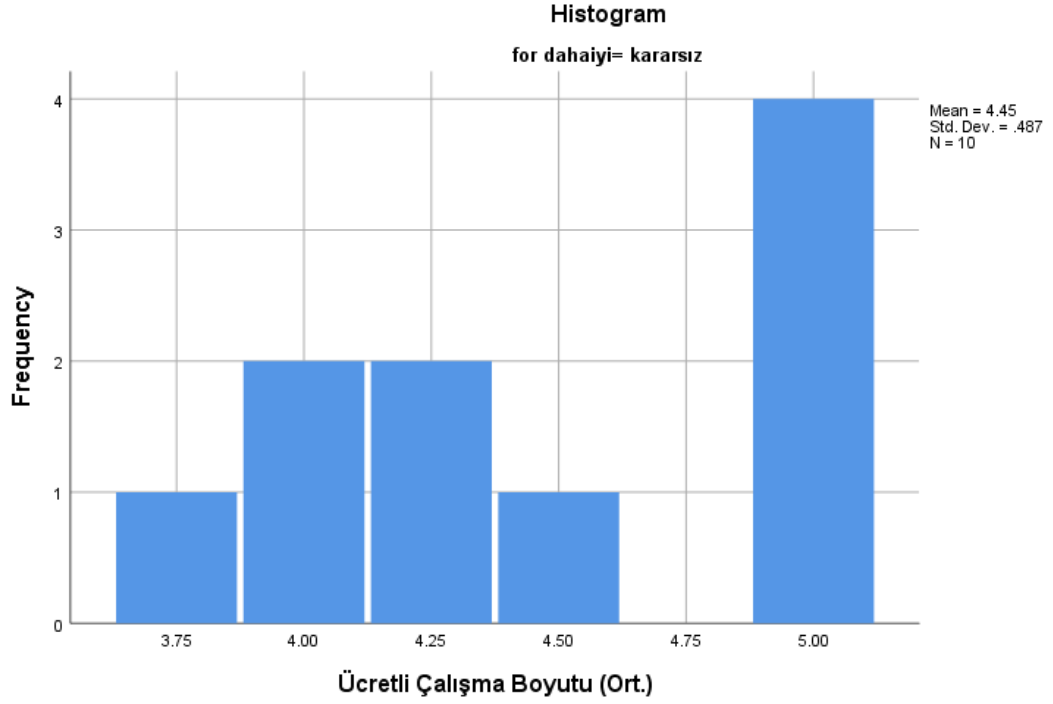
Ek 2.46: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (faizli bankada çalıştınız mı = hayır).

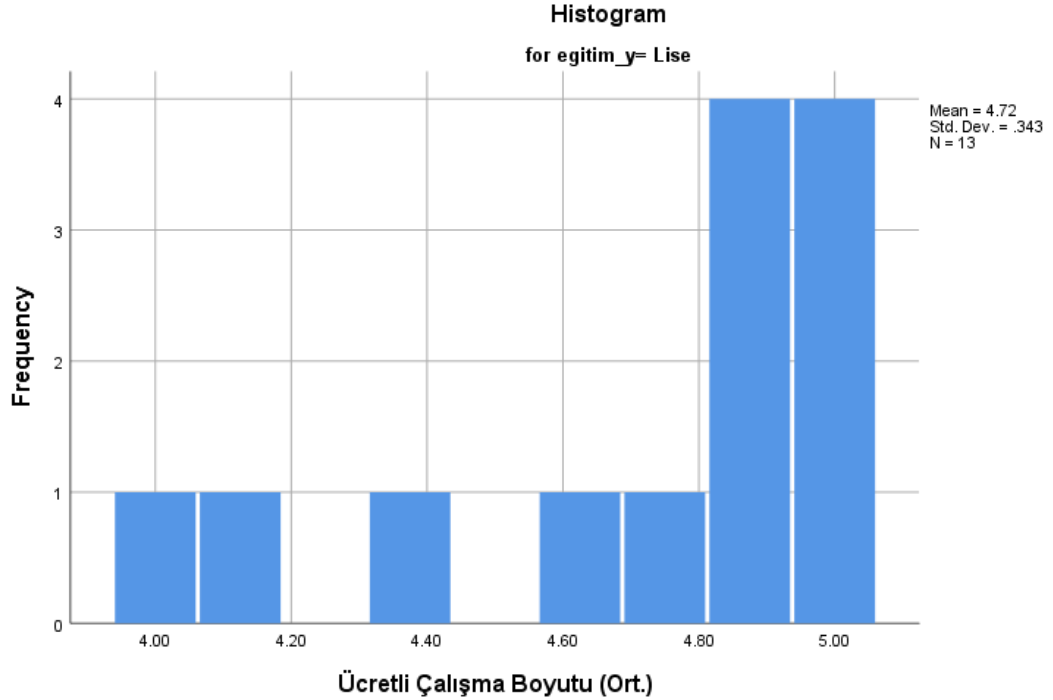
Ek 2.47: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa = evet).

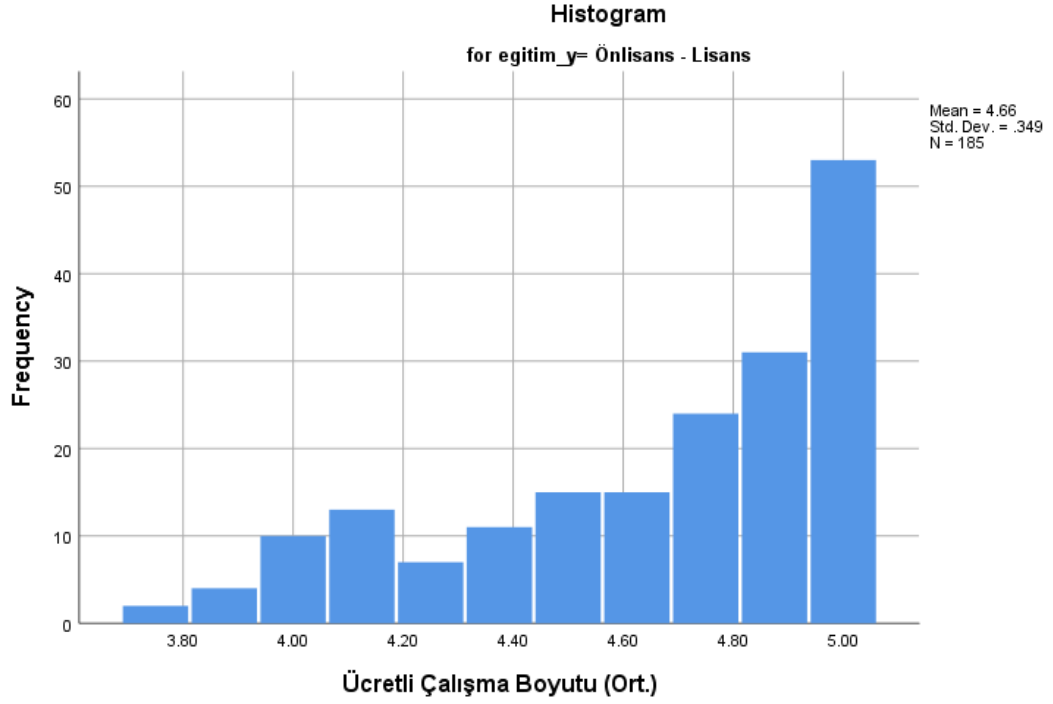
Ek 2.48: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa = hayır).

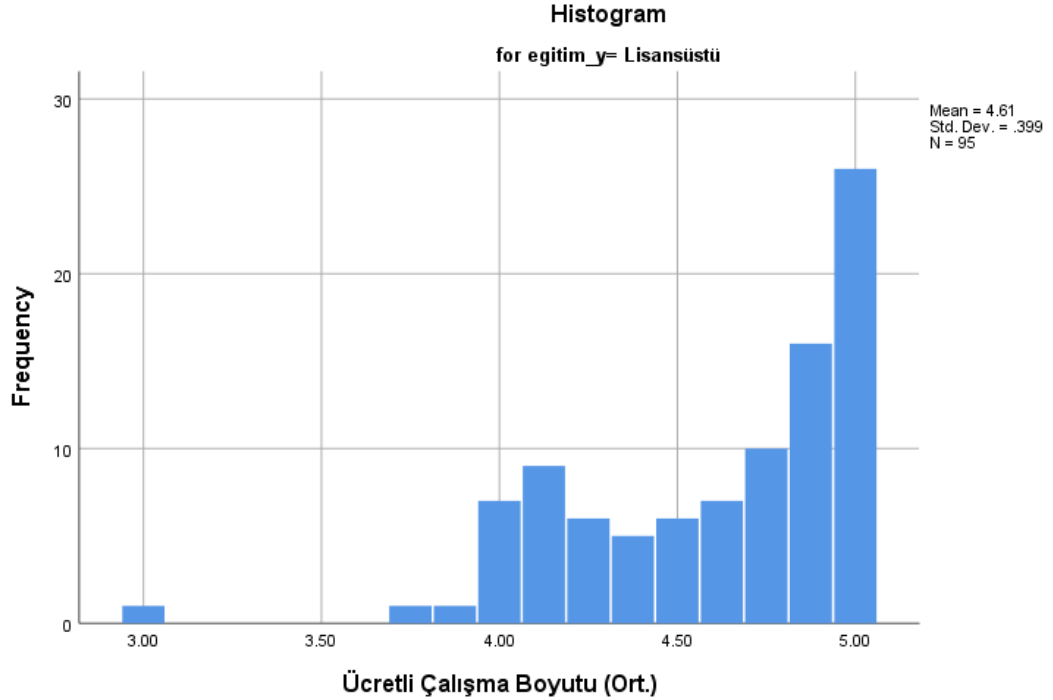
Ek 2.49: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa = kararsız).

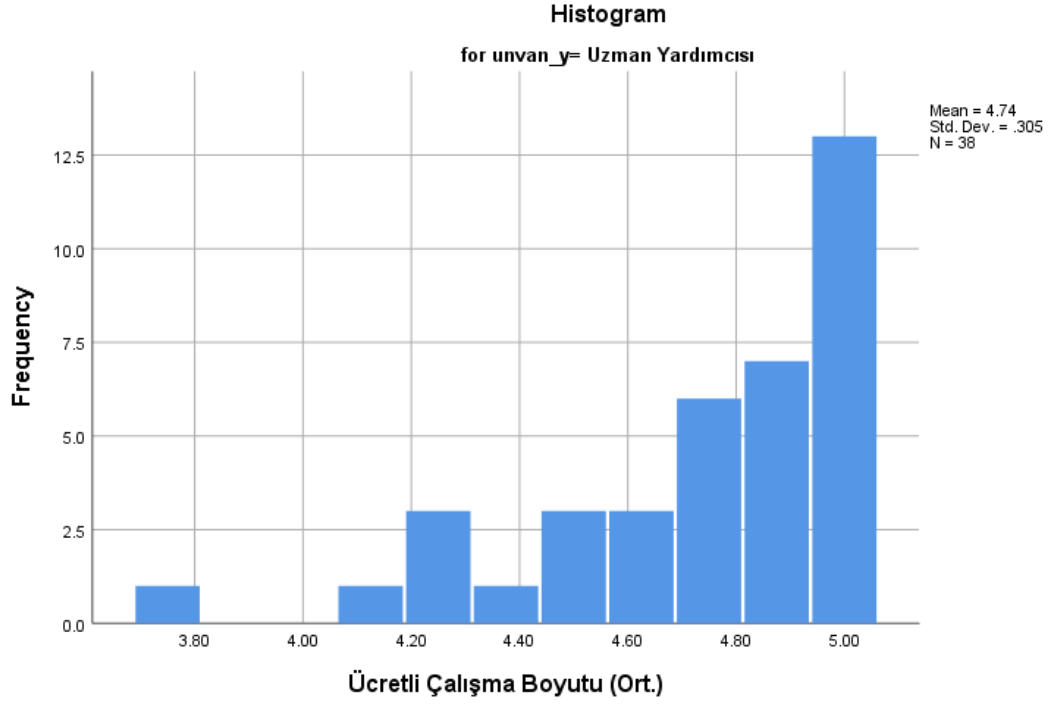
Ek 2.50: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (eğitim = lise).

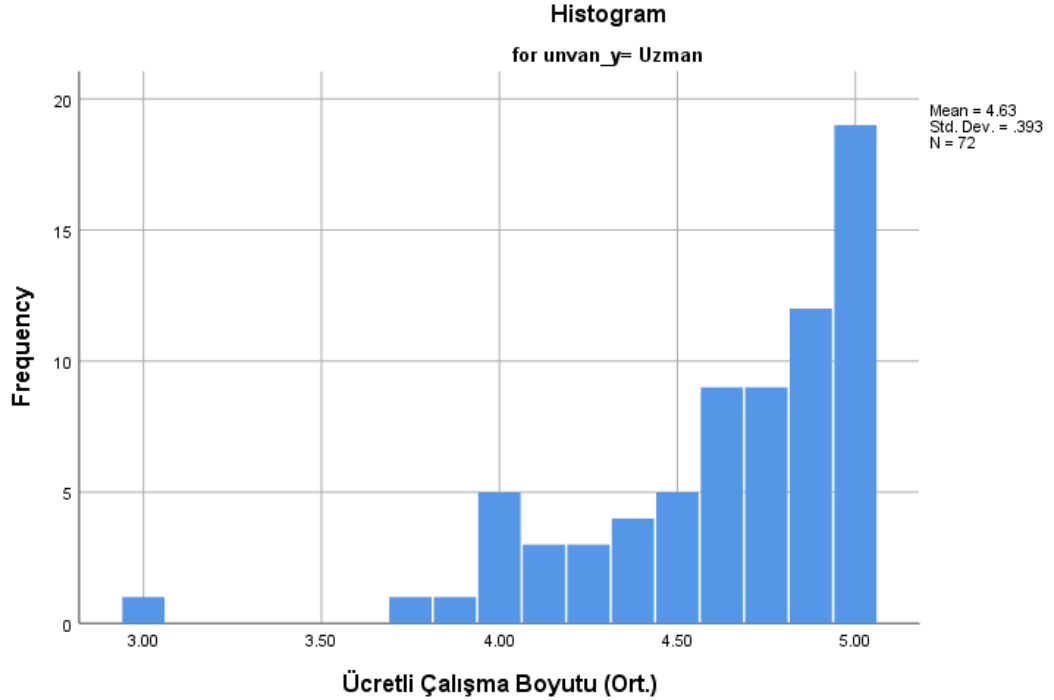
Ek 2.51: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (eğitim = önlisans - lisans).

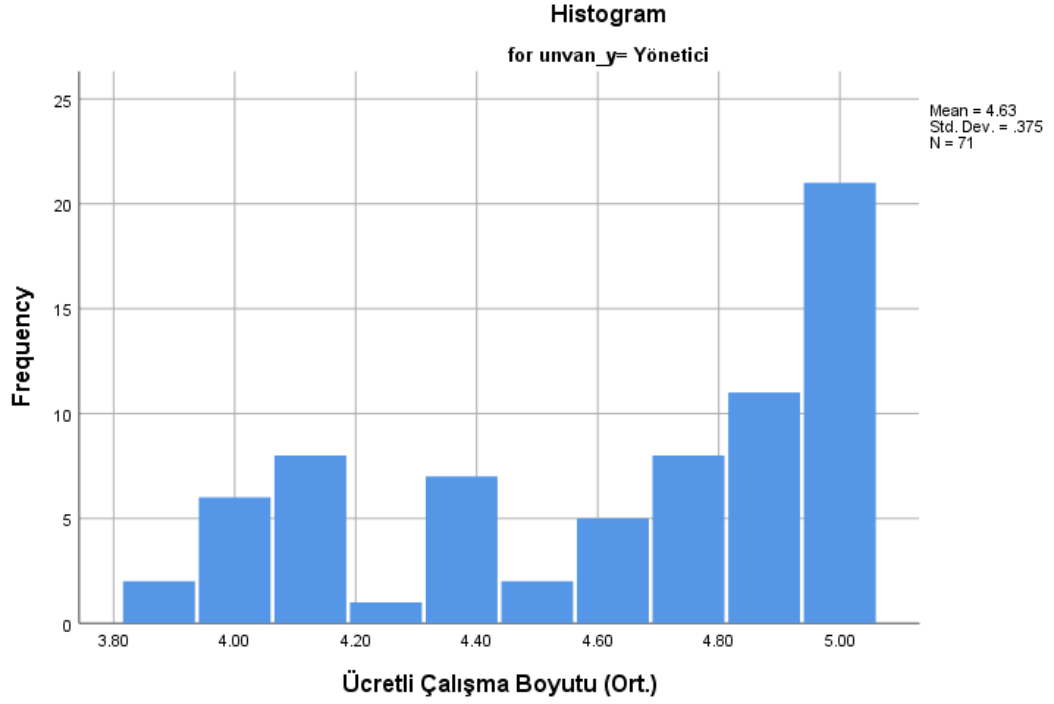
Ek 2.52: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (eğitim = lisansüstü).

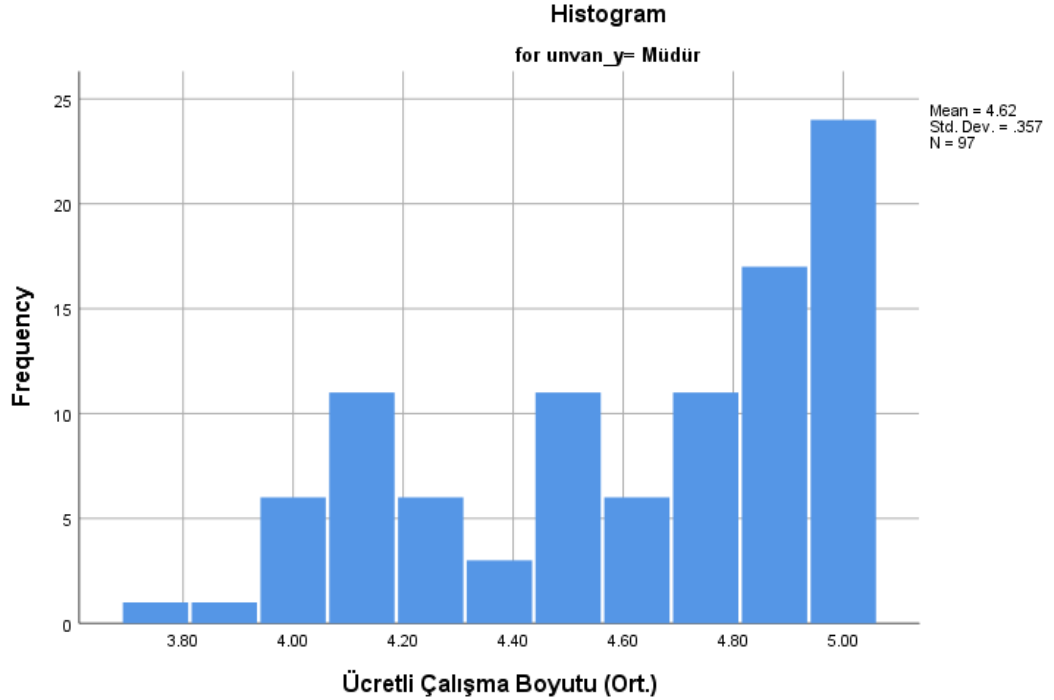
Ek 2.53: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = uzman yardımcısı).

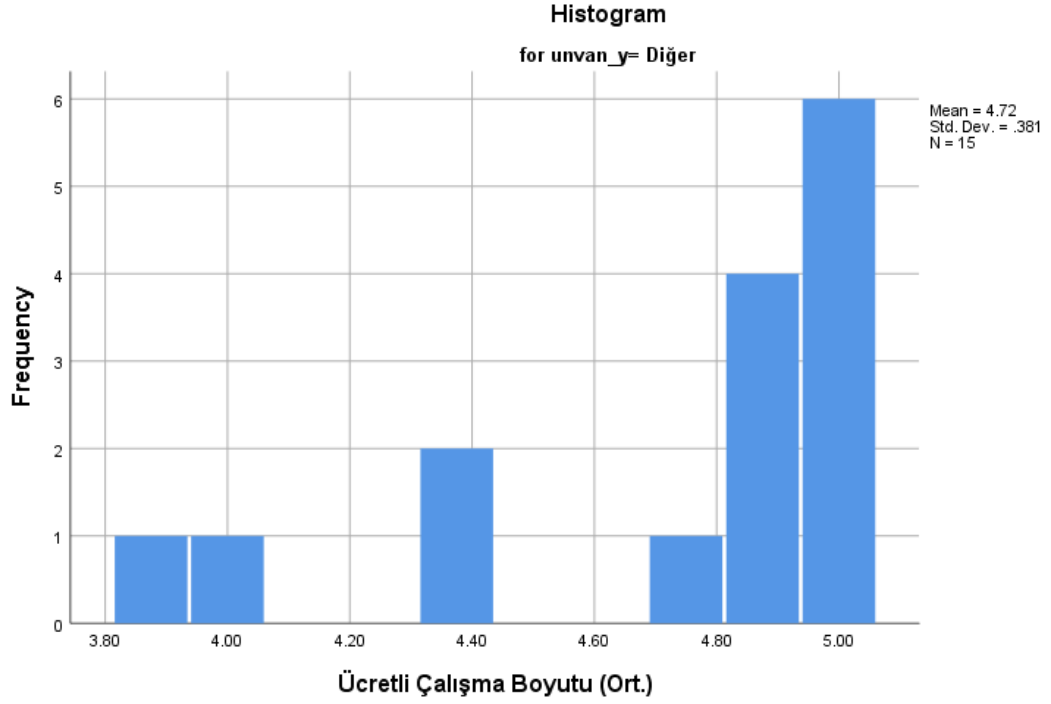
Ek 2.54: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = uzman).

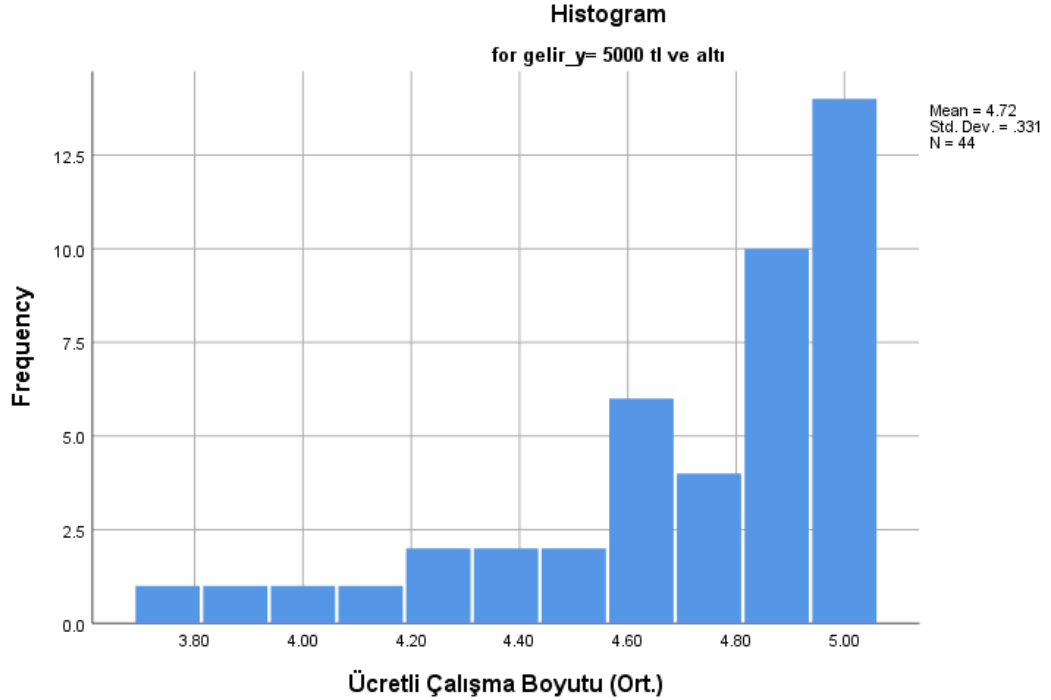
Ek 2.55: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = yönetici).

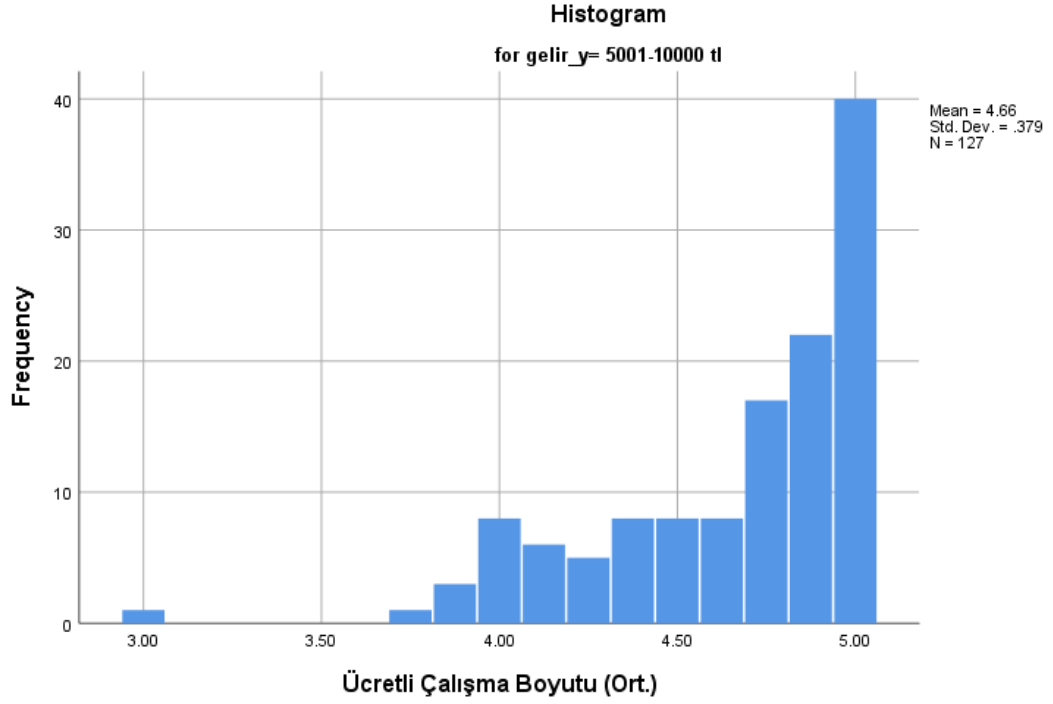
Ek 2.56: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = müdür).

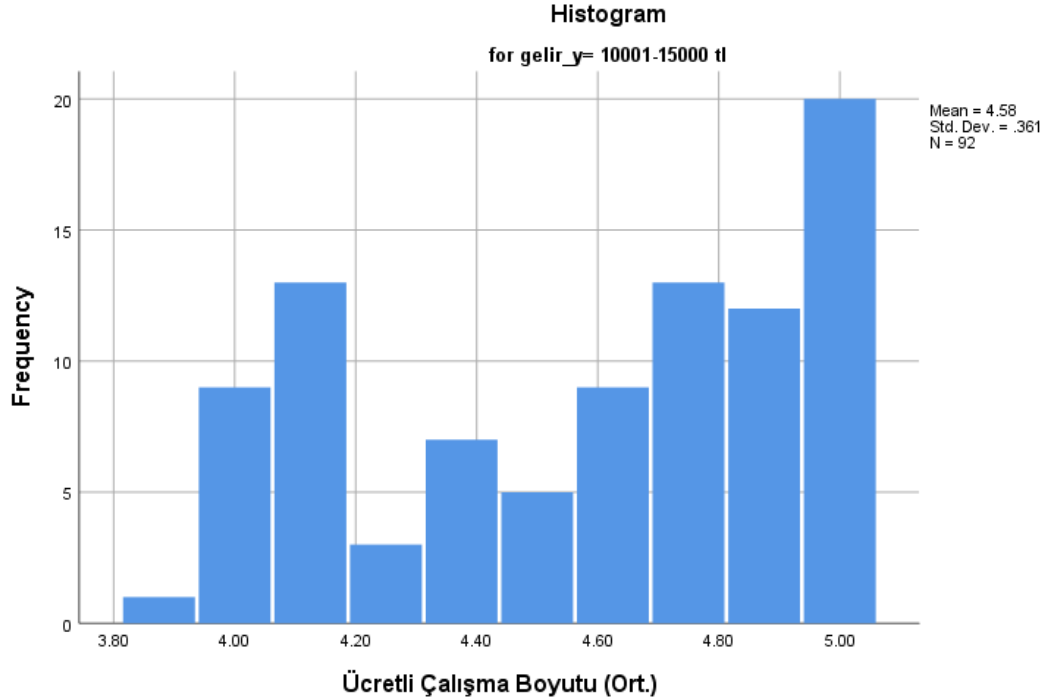
Ek 2.57: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = müdür).

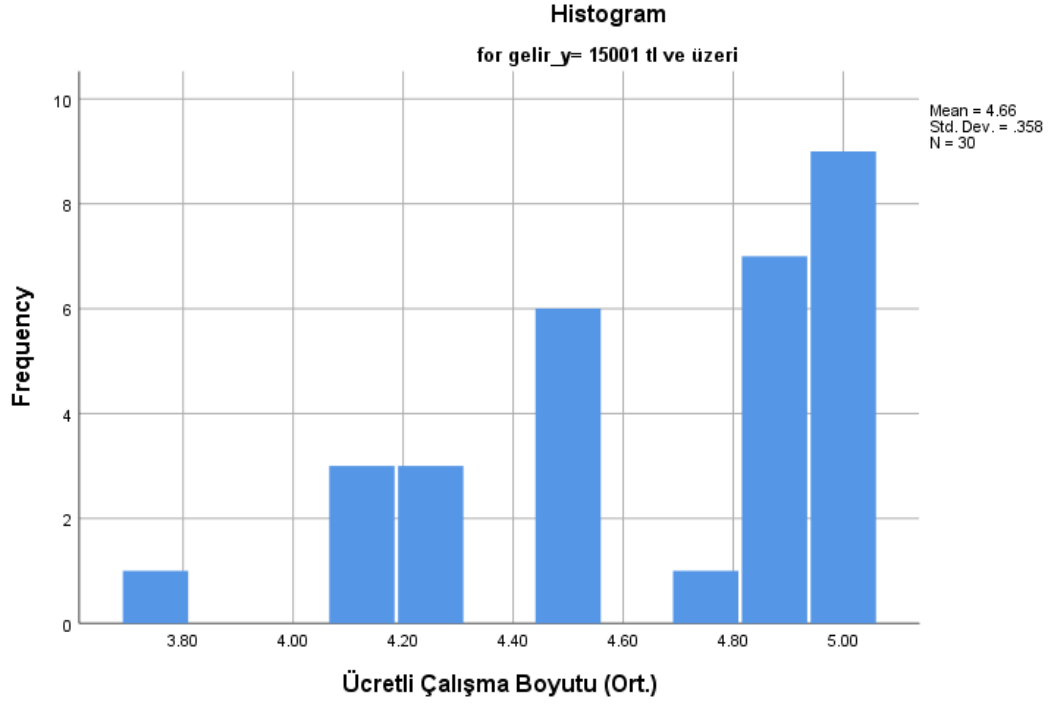
Ek 2.58: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (gelir = 5.000 TL ve altı).

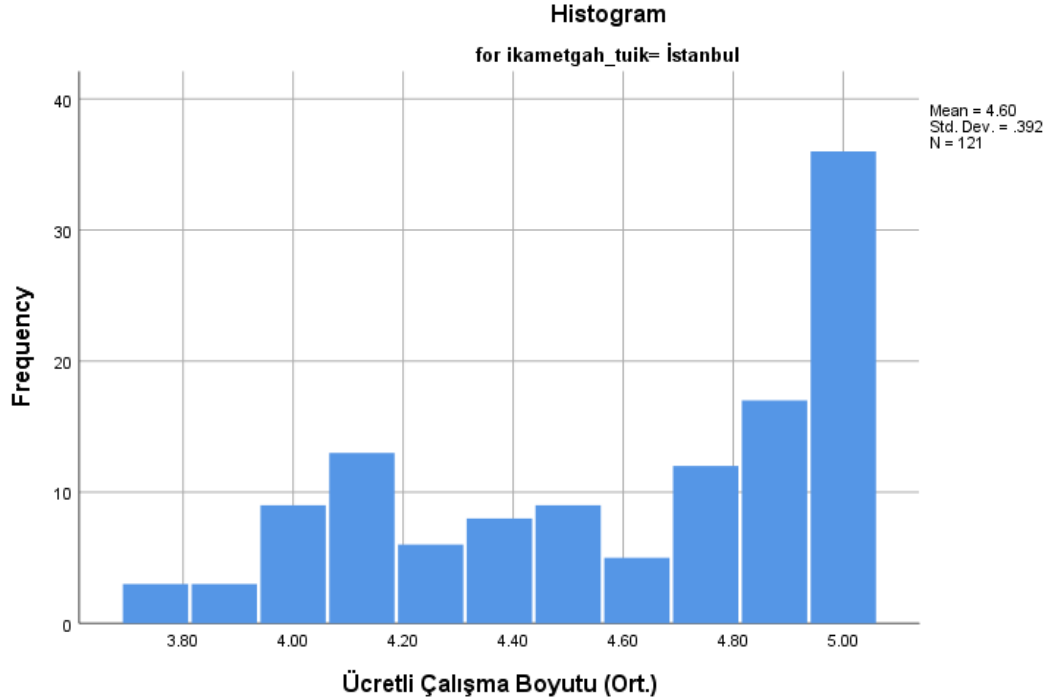
Ek 2.59: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (gelir = 5.001 – 10.000 TL).

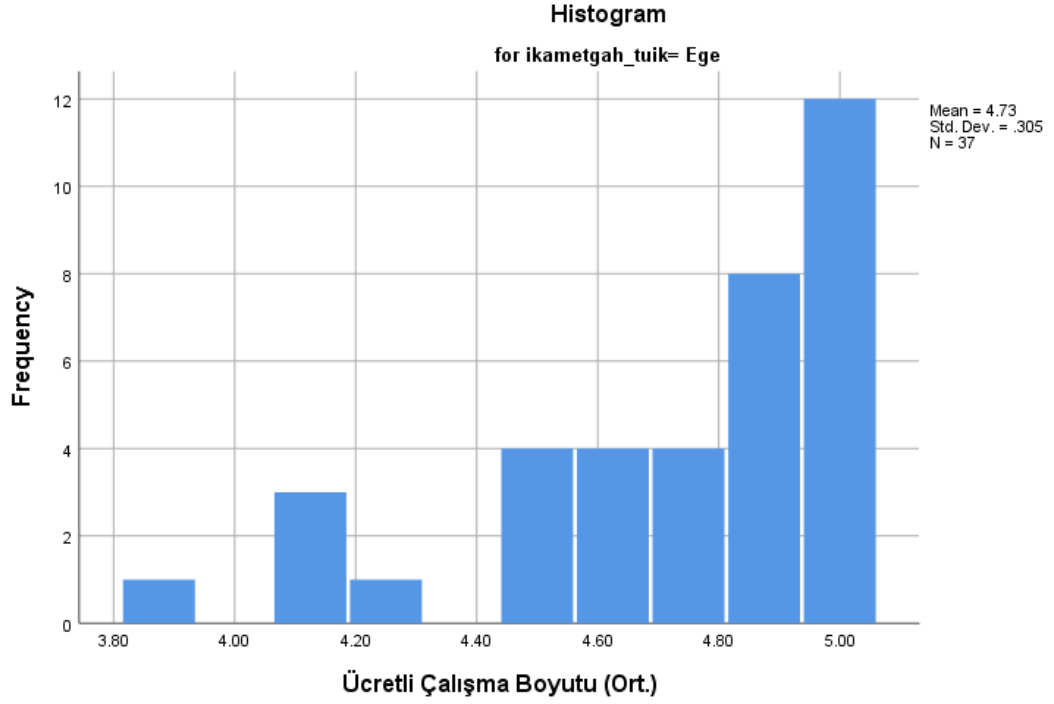
Ek 2.60: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (gelir = 10.001 – 15.000 TL).

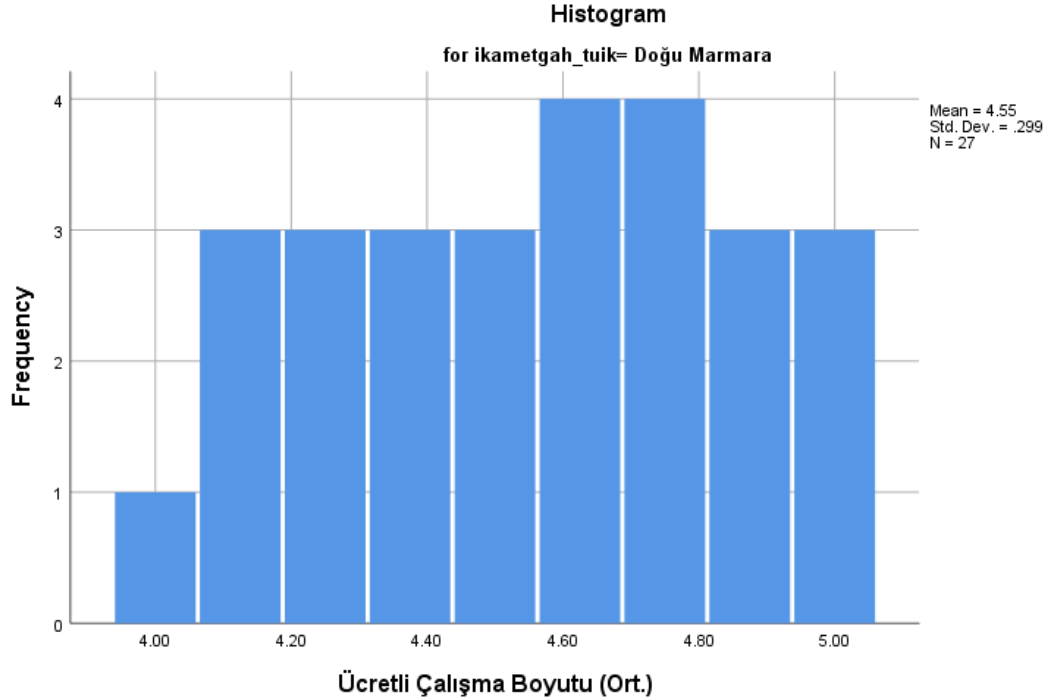
Ek 2.61: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (gelir = 15.001 TL ve üzeri).

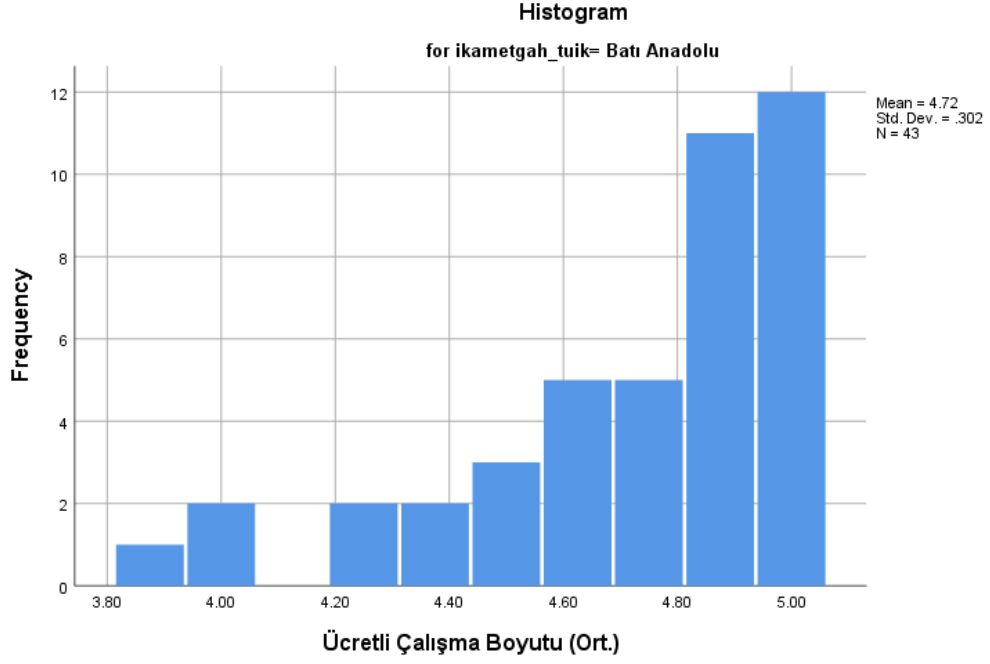
Ek 2.62: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = İstanbul).

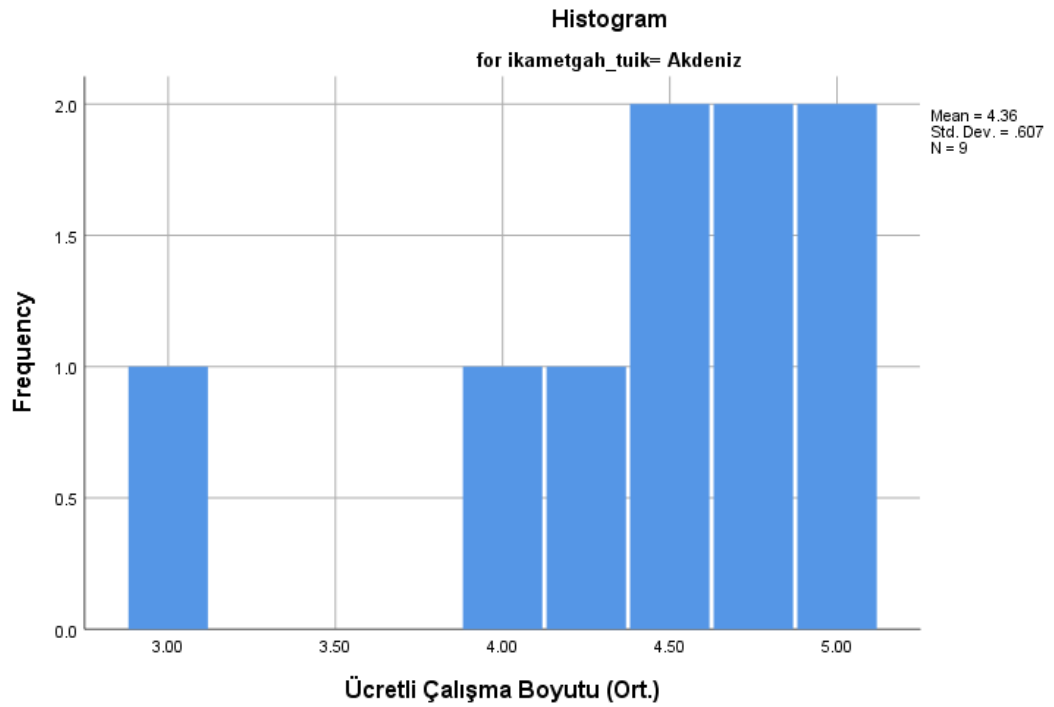
Ek 2.63: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Ege).

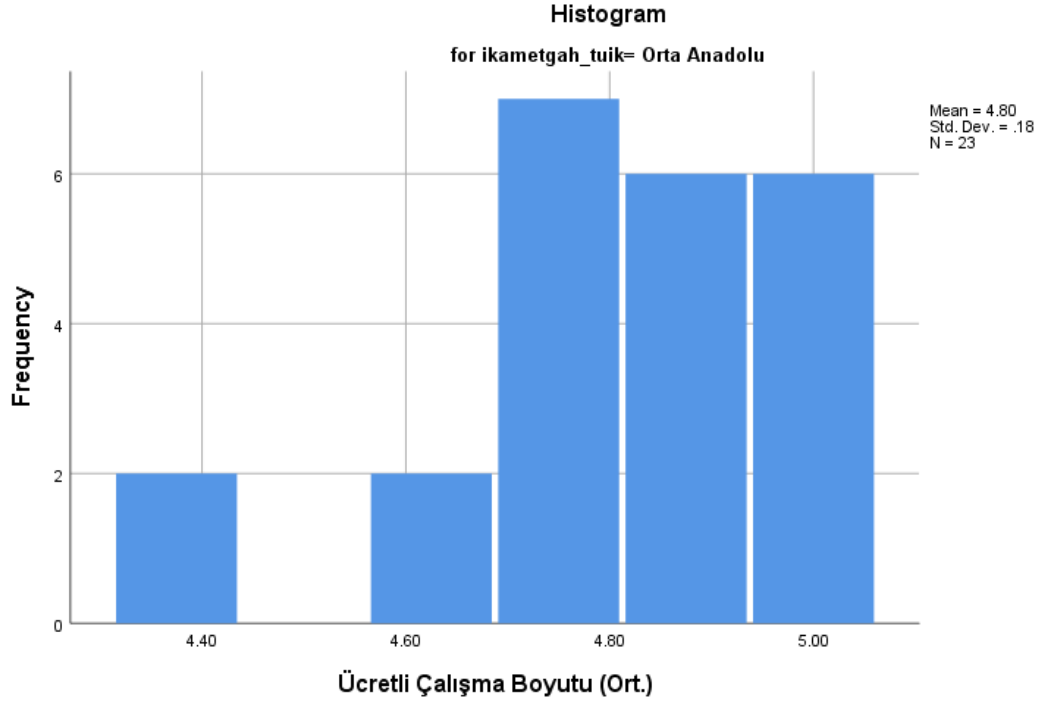
Ek 2.64: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Doğu Marmara).

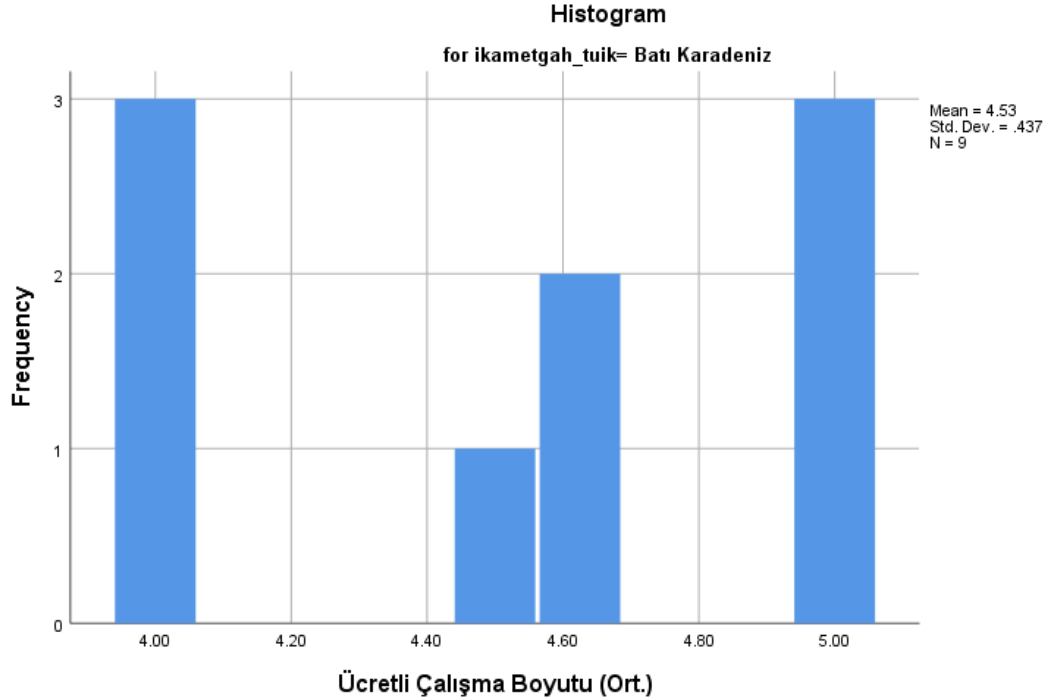
Ek 2.65: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Batı Anadolu).

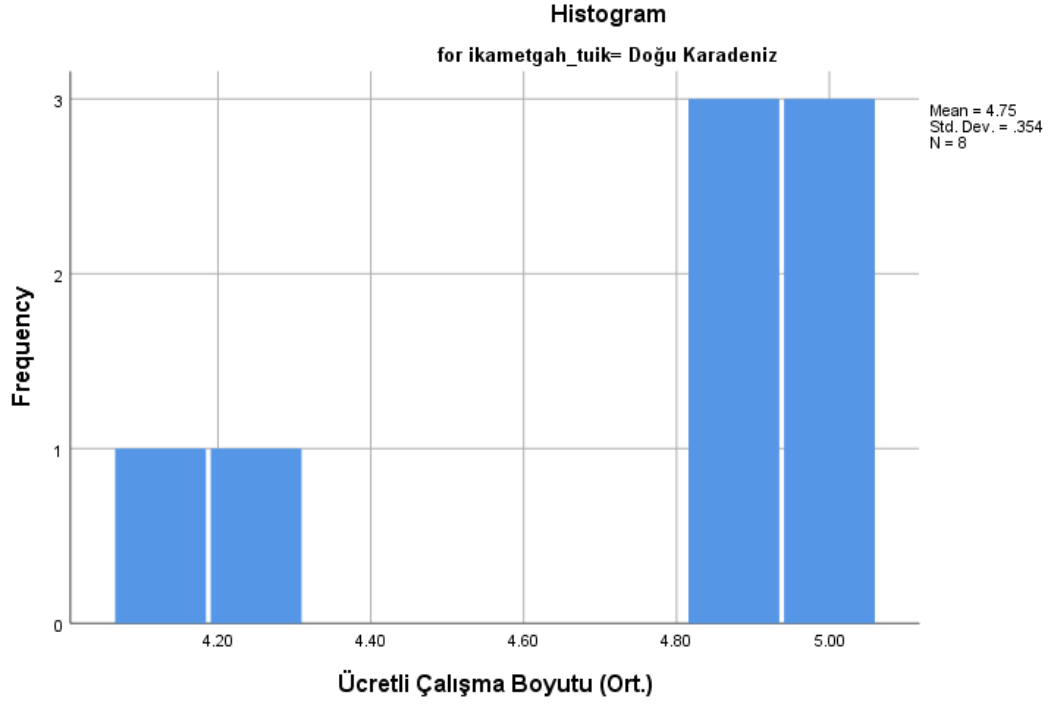
Ek 2.66: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Akdeniz).

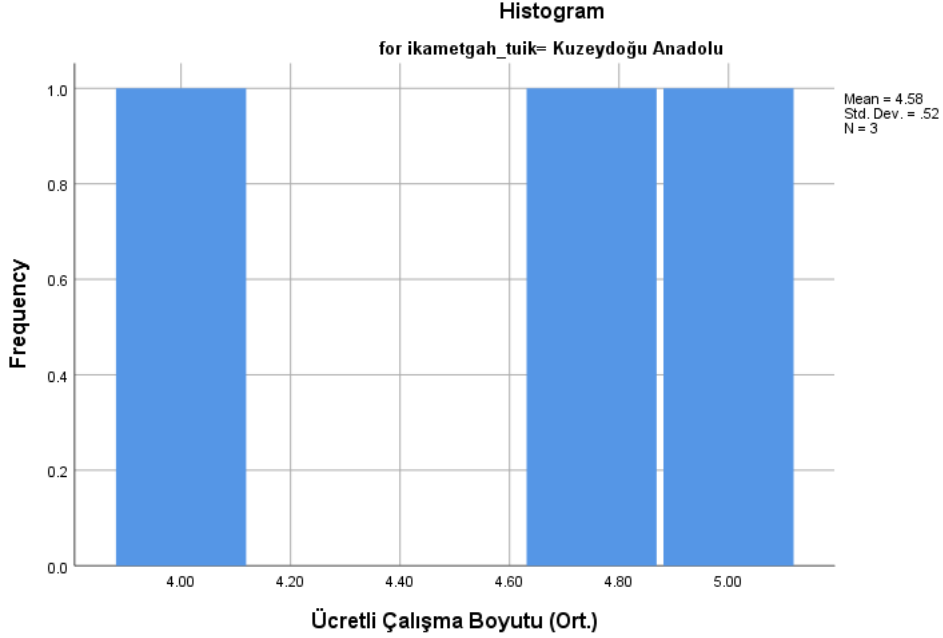
Ek 2.67: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Orta Anadolu).

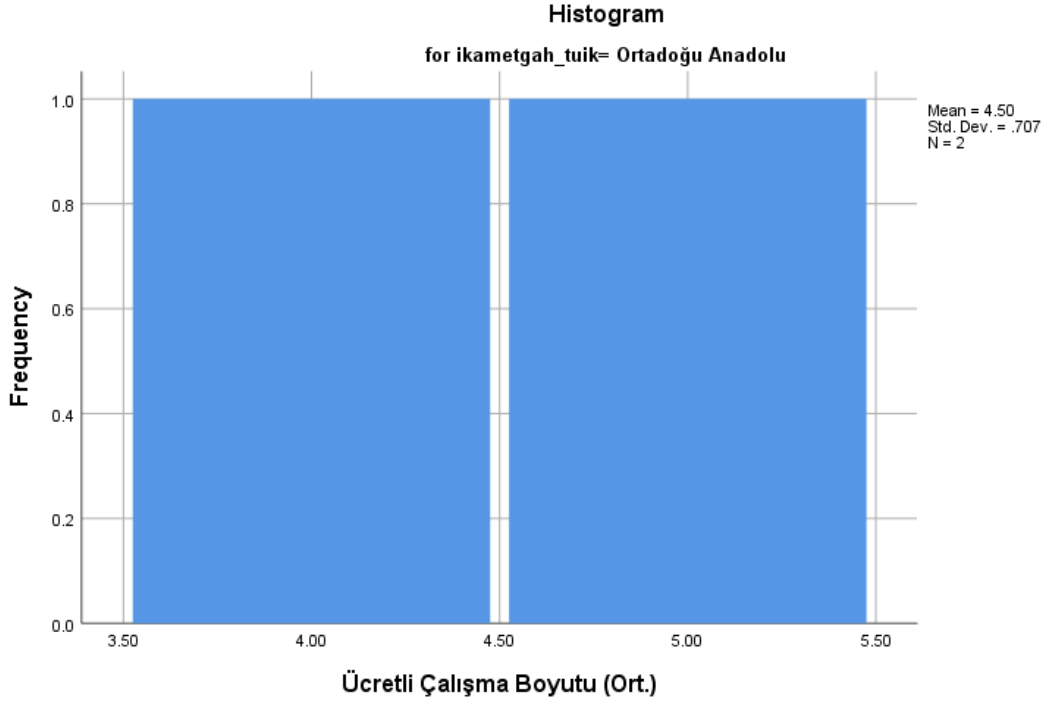
Ek 2.68: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Batı Karadeniz).

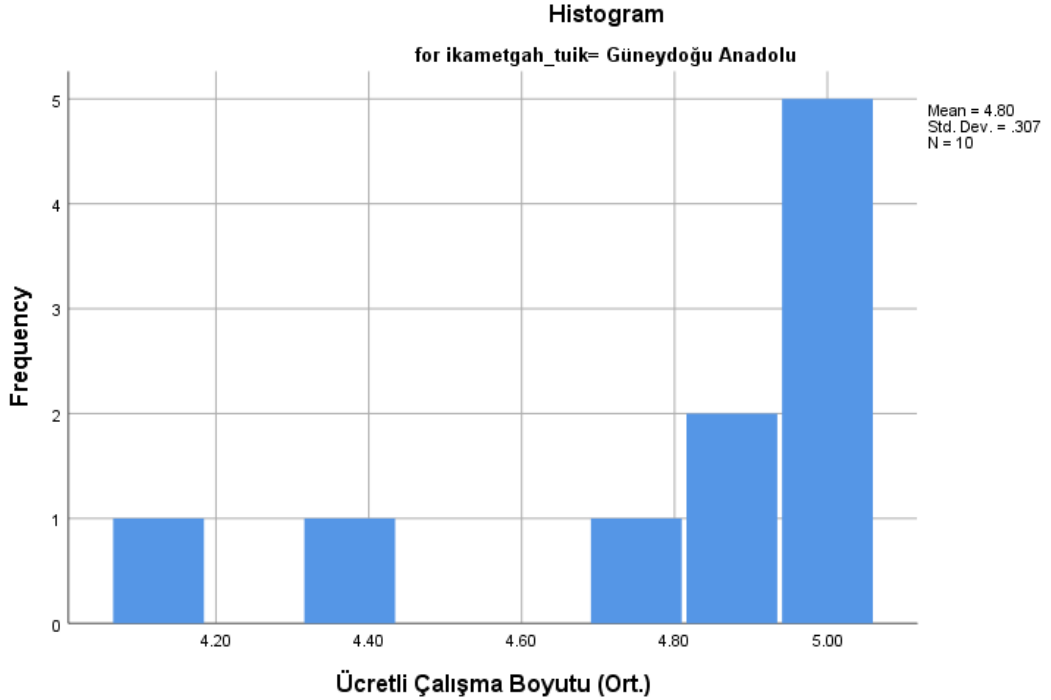
Ek 2.69: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Doğu Karadeniz).

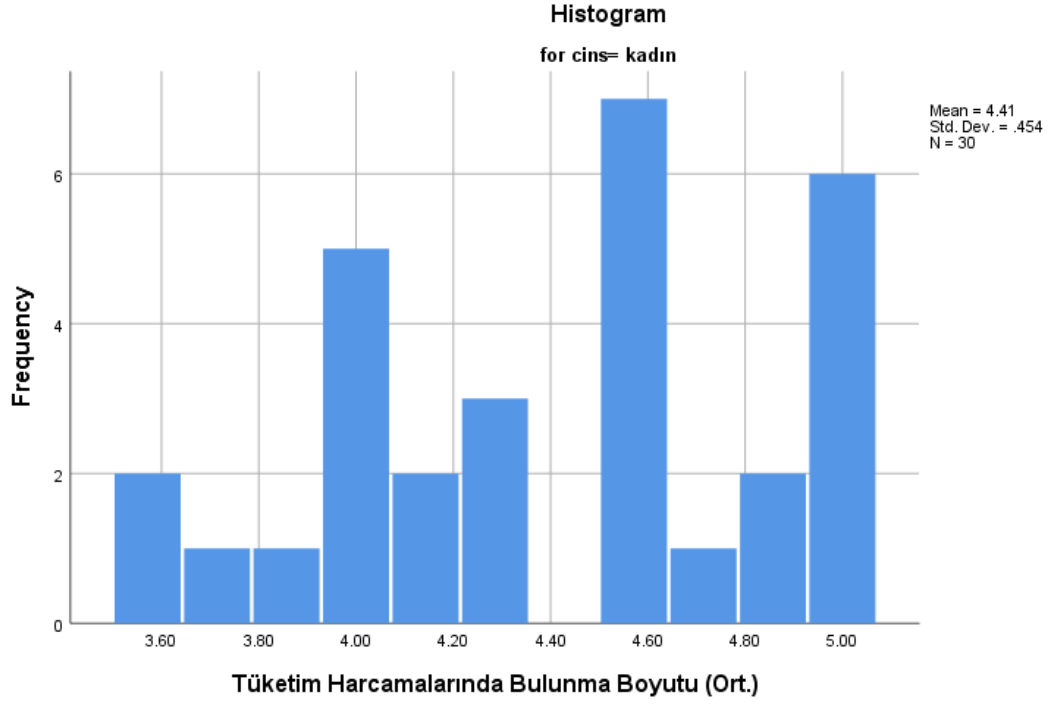
Ek 2.70: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Kuzey Doğu Anadolu).

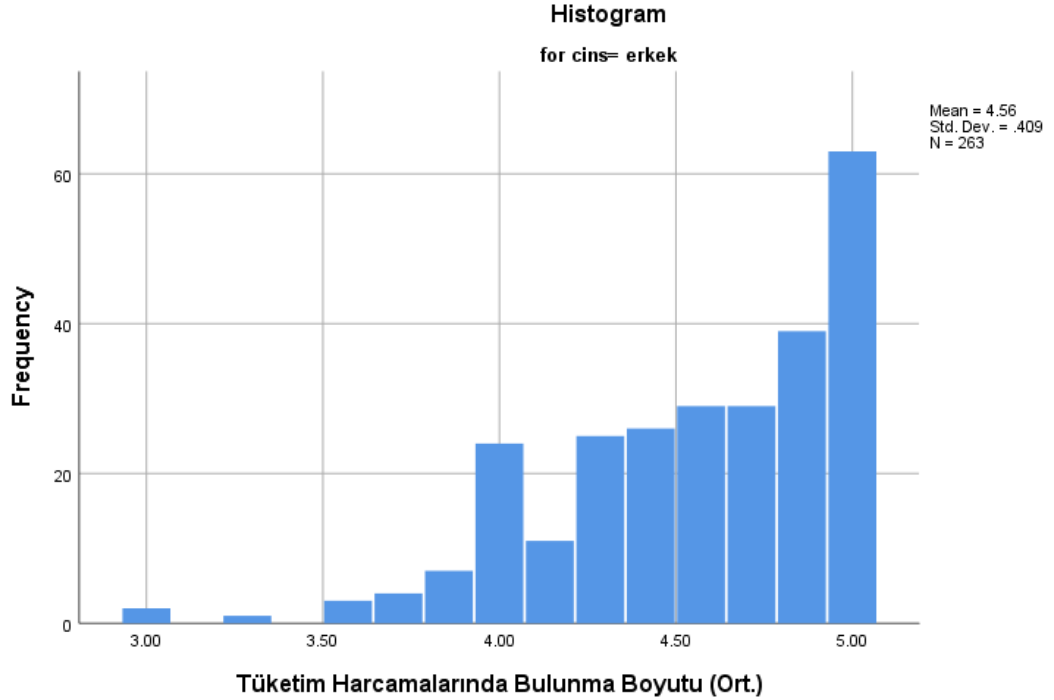
Ek 2.71: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Orta Doğu Anadolu).

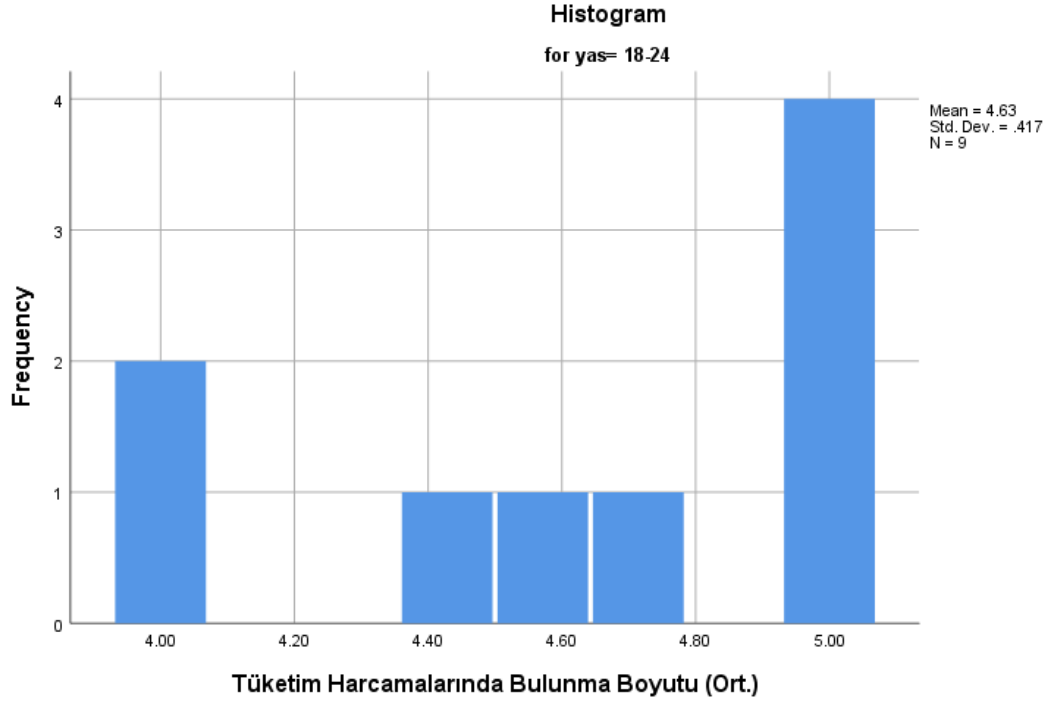
Ek 2.72: Ücretli Çalışma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Güney Doğu Anadolu).

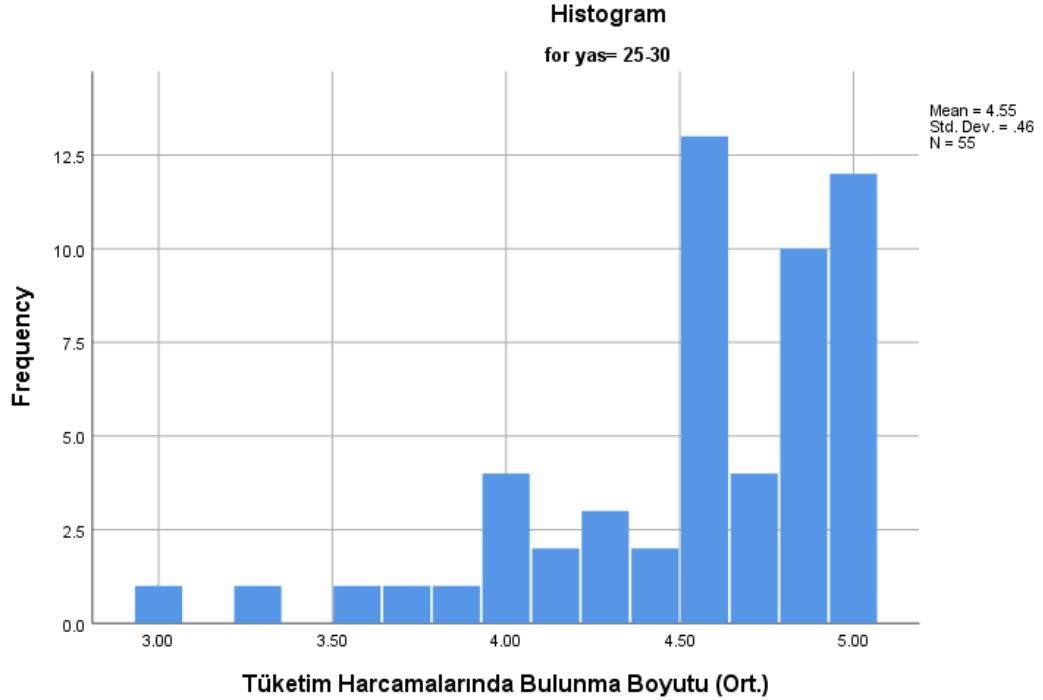
Ek 2.73: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (cins = kadın).

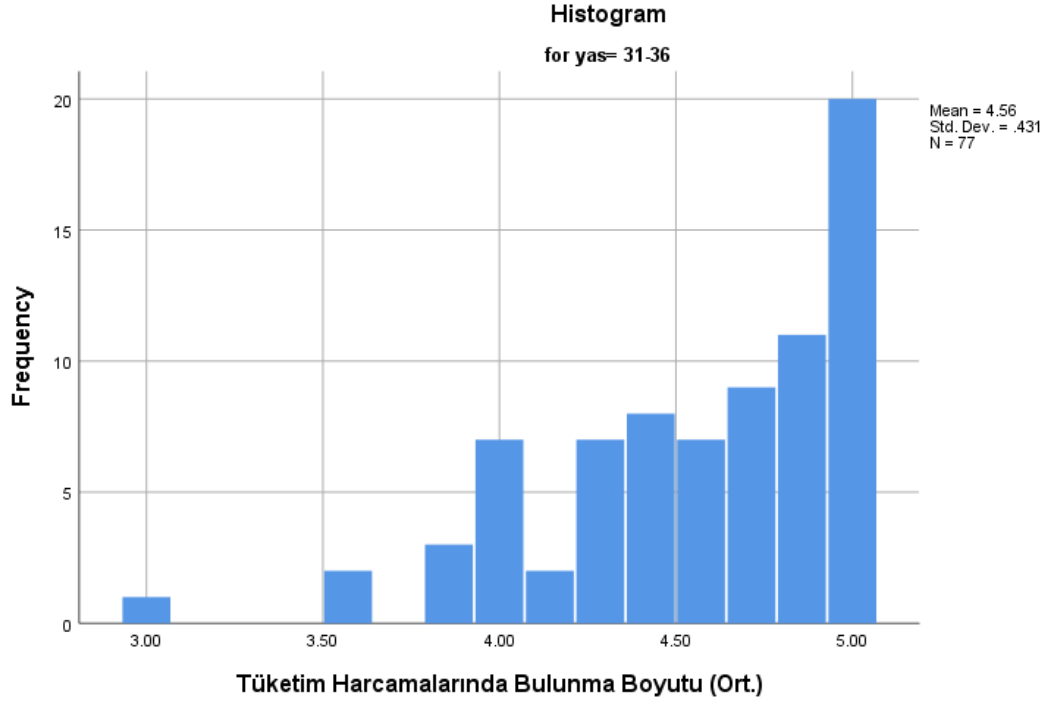
Ek 2.74: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (cins = erkek).

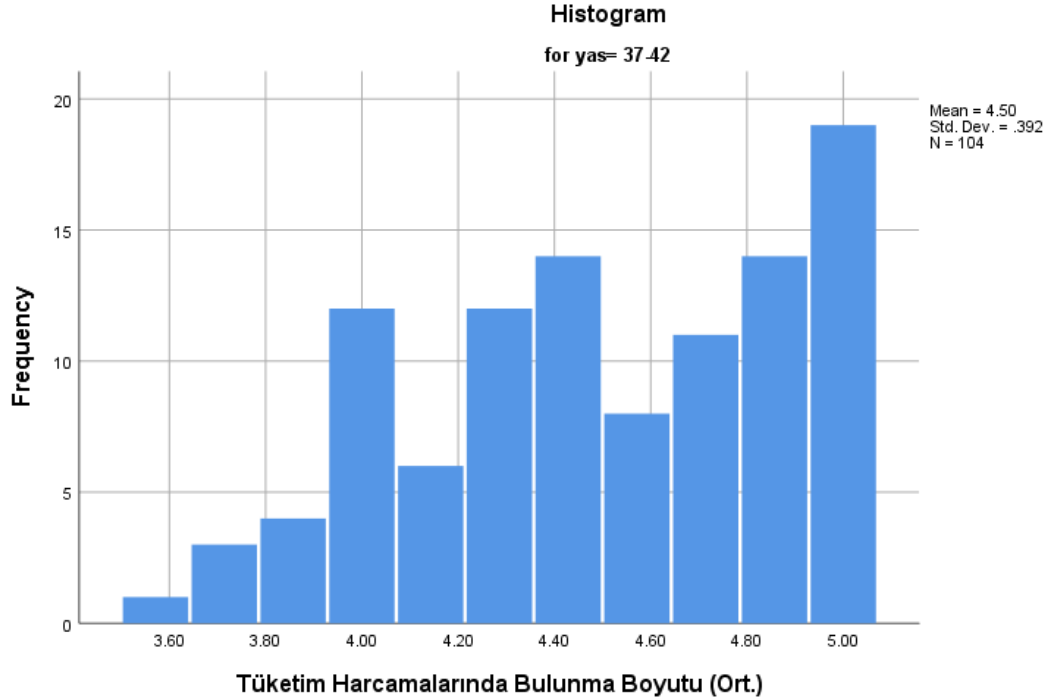
Ek 2.75: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 18-24).

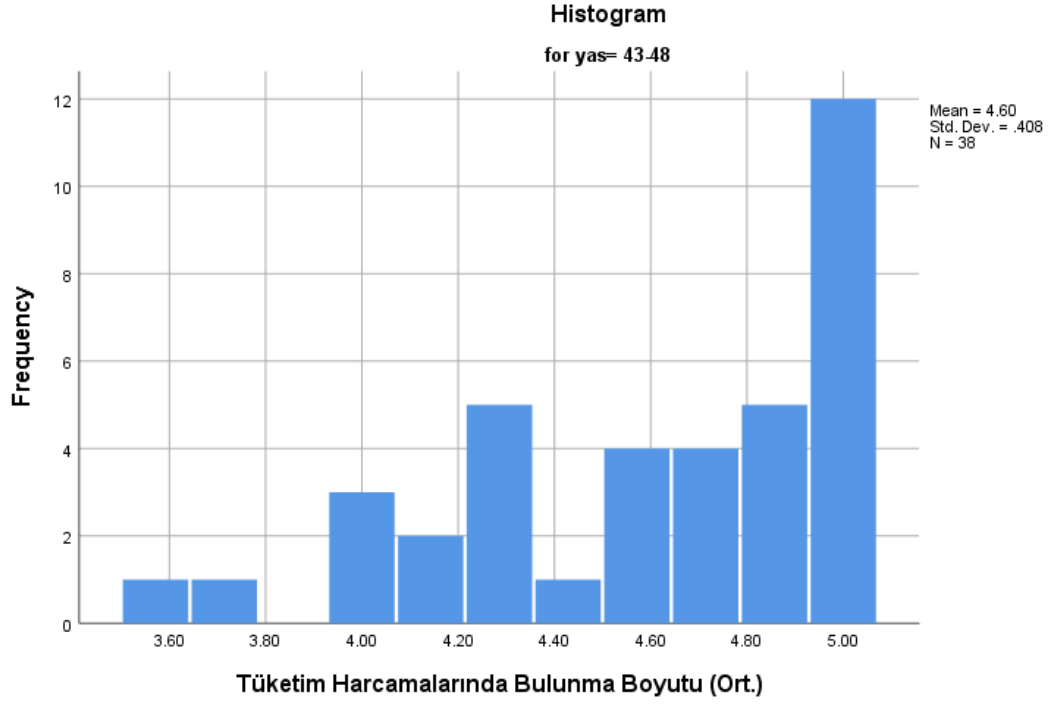
Ek 2.76: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 25-30).

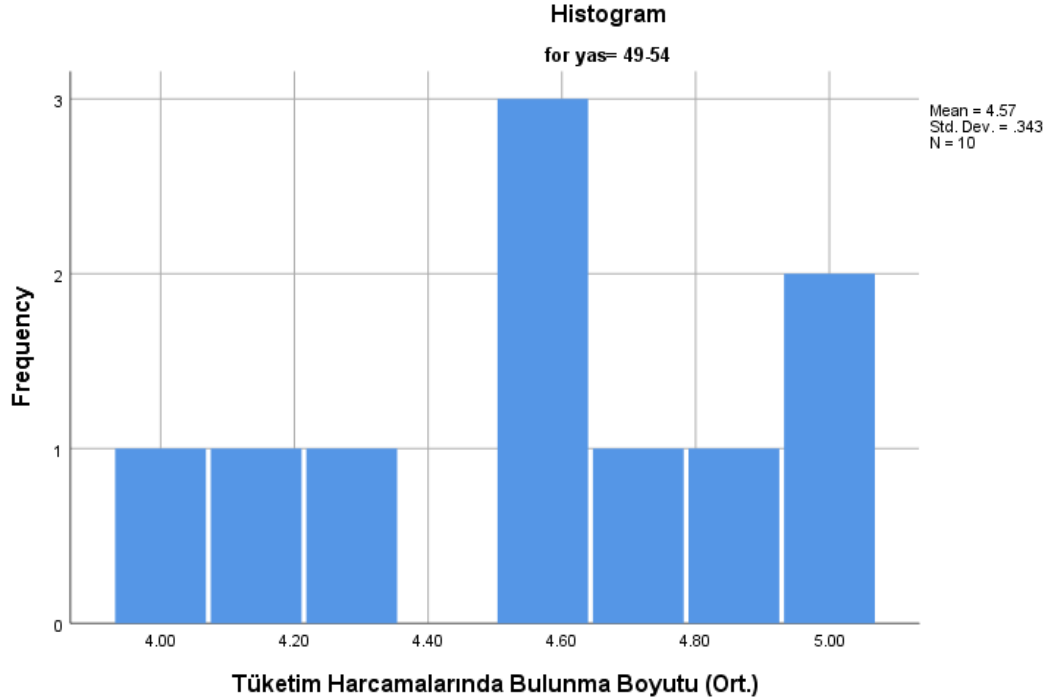
Ek 2.77: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 31-36).

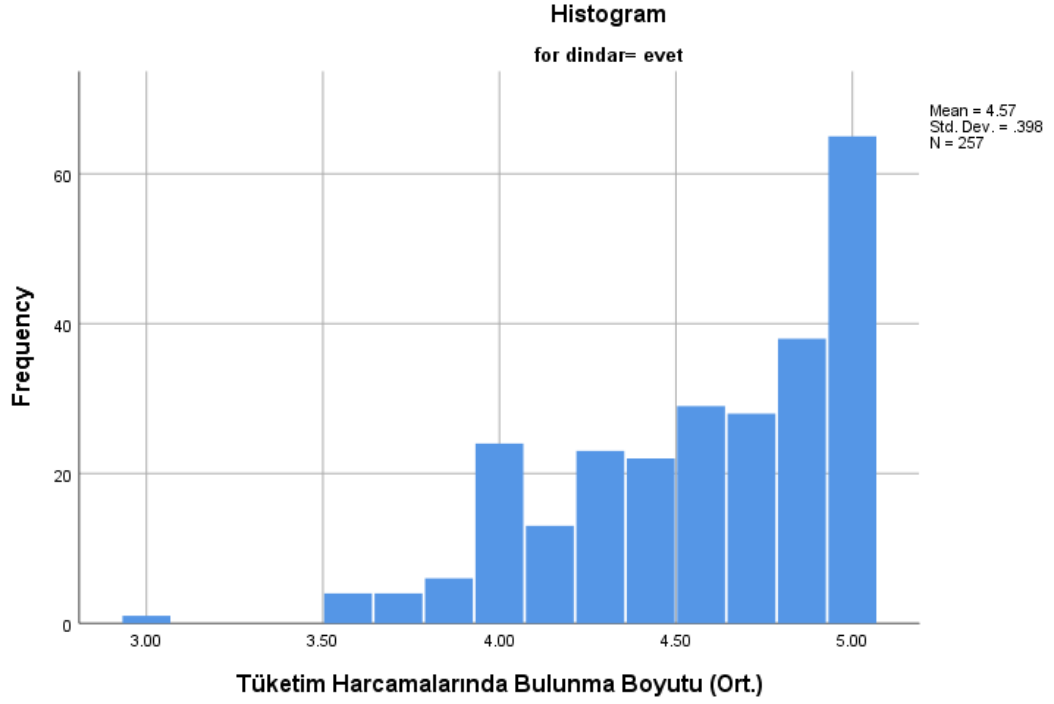
Ek 2.78: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 37-42).

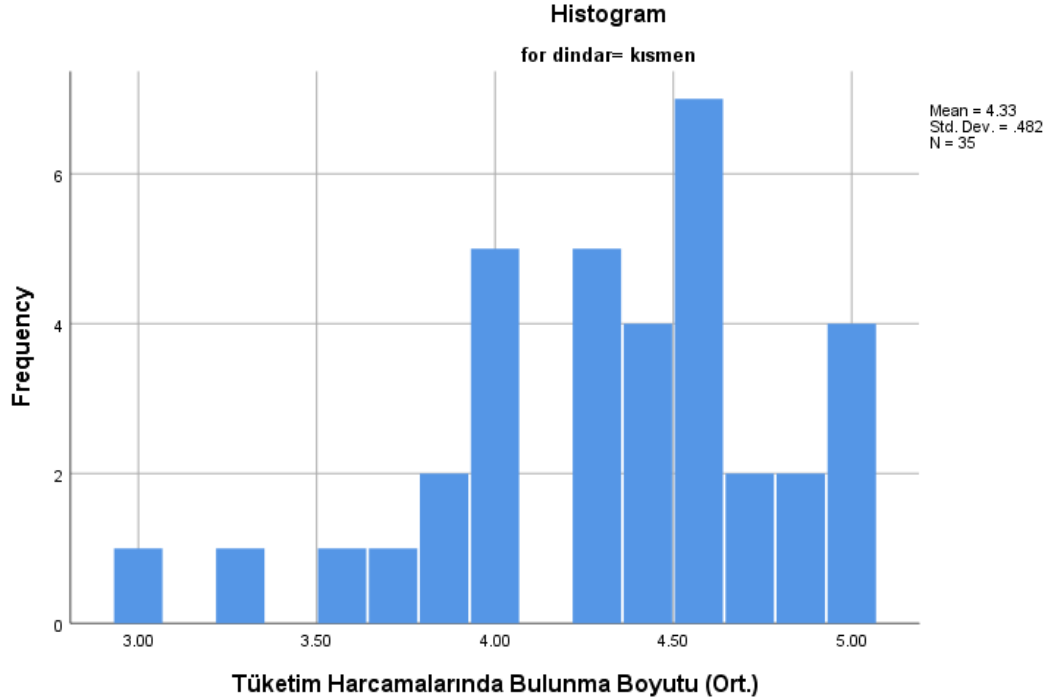
Ek 2.79: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 43-48).

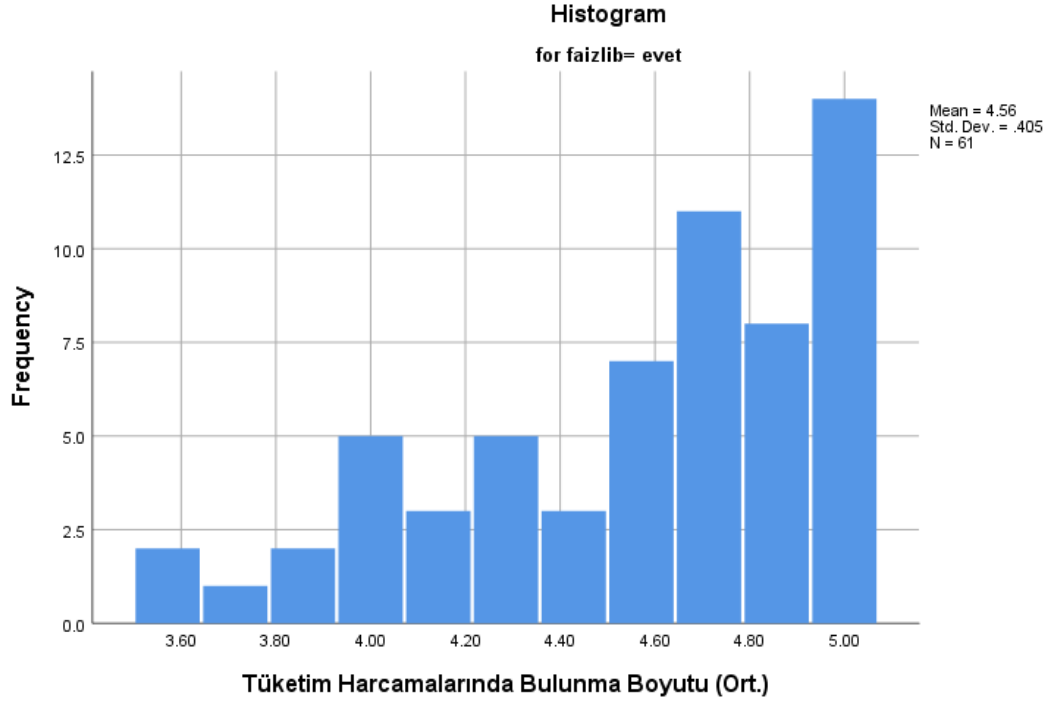
Ek 2.80: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 49-54).

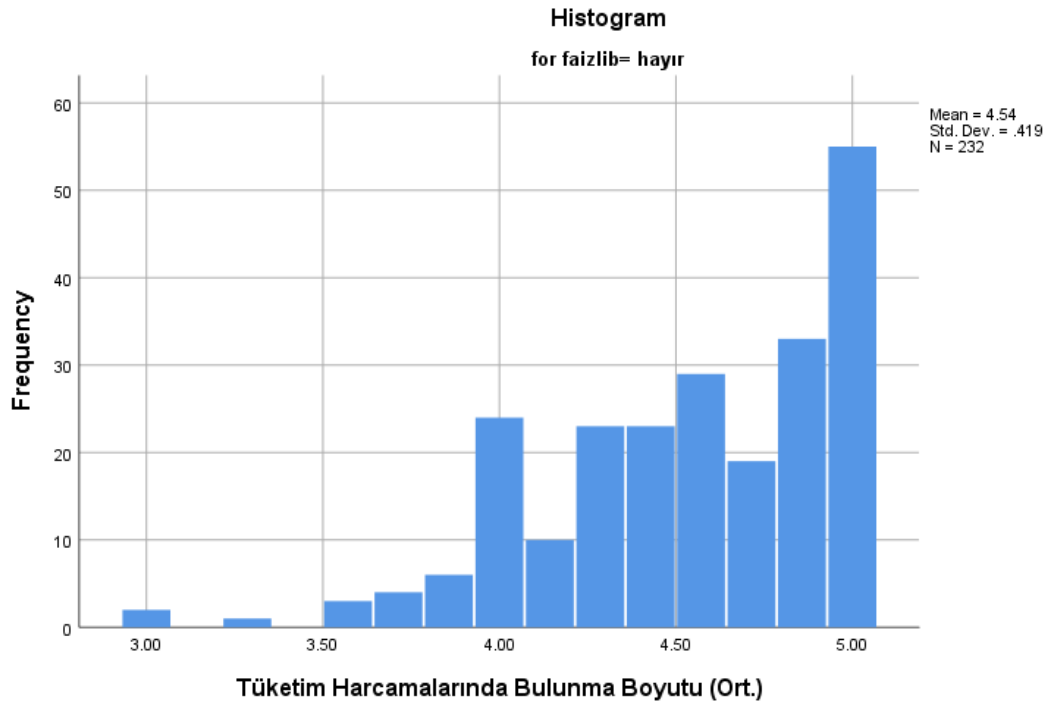
Ek 2.81: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (dindar = evet).

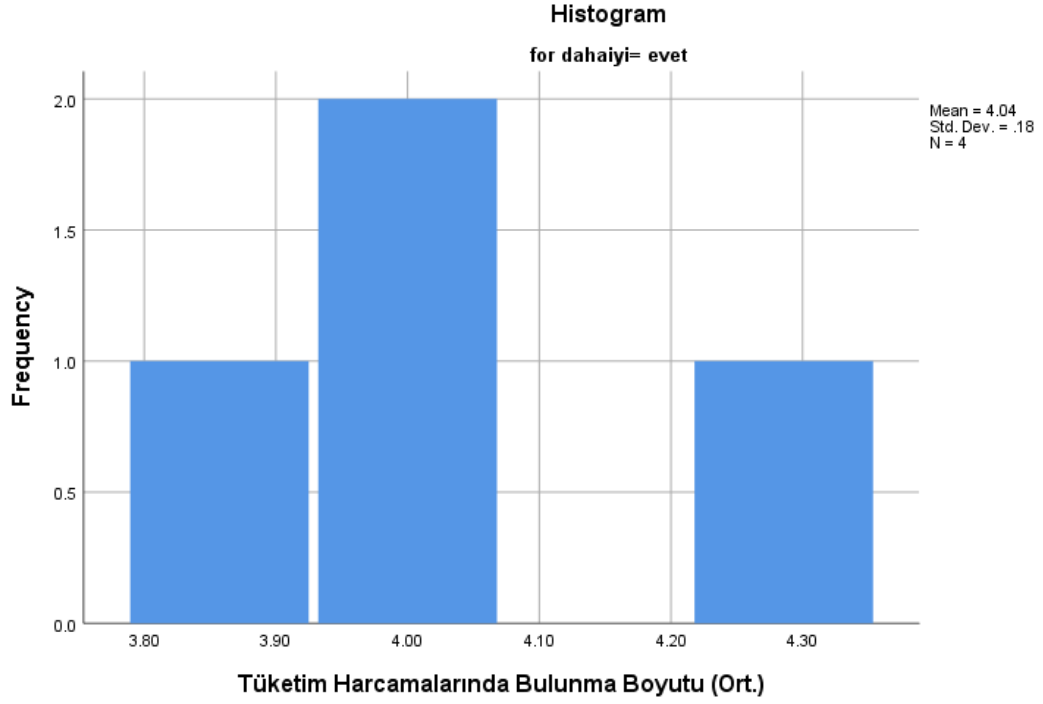
Ek 2.82: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (dindar = kısmen).

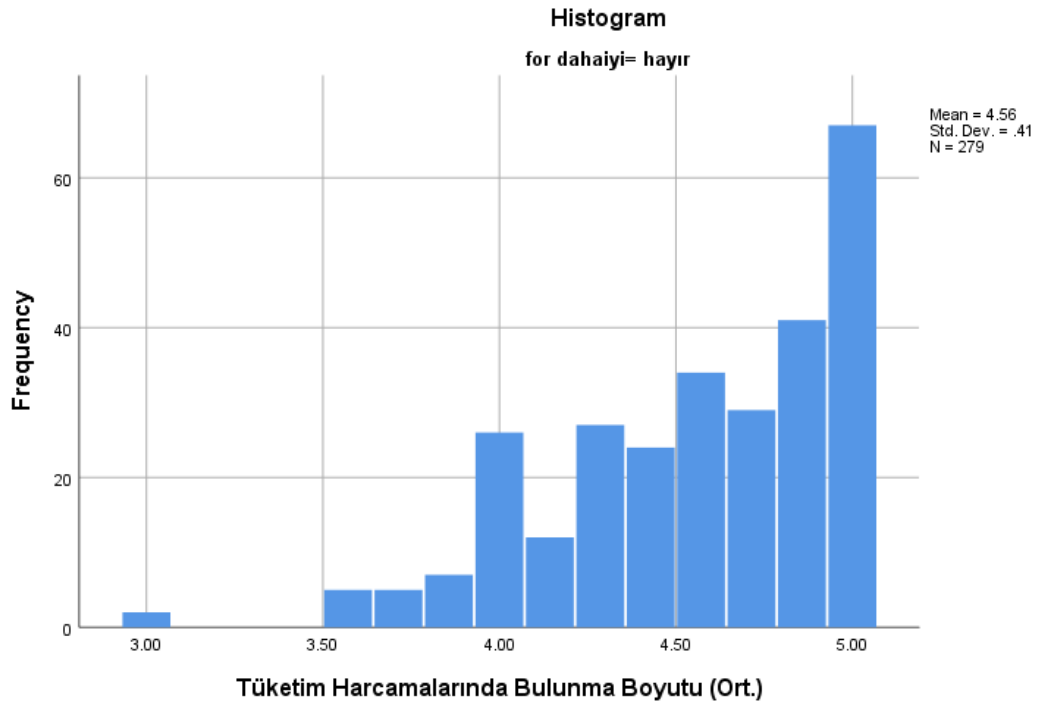
Ek 2.83: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (Daha önce faizli bankada çalışma durumu = evet).

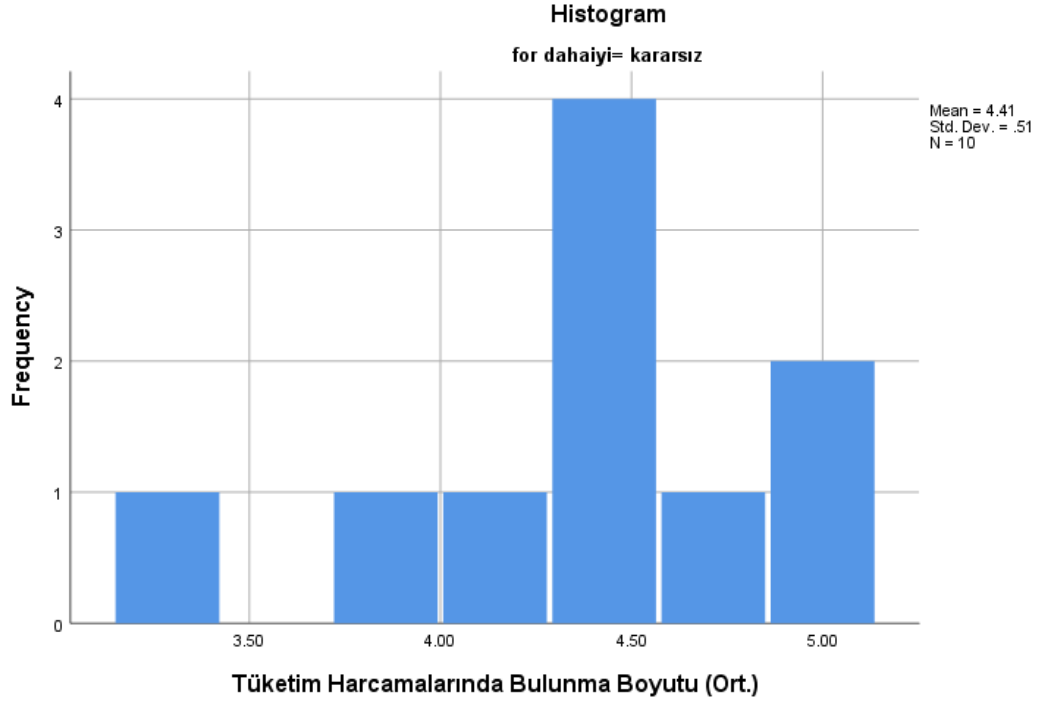
Ek 2.84: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (Daha önce faizli bankada çalışma durumu = hayır).

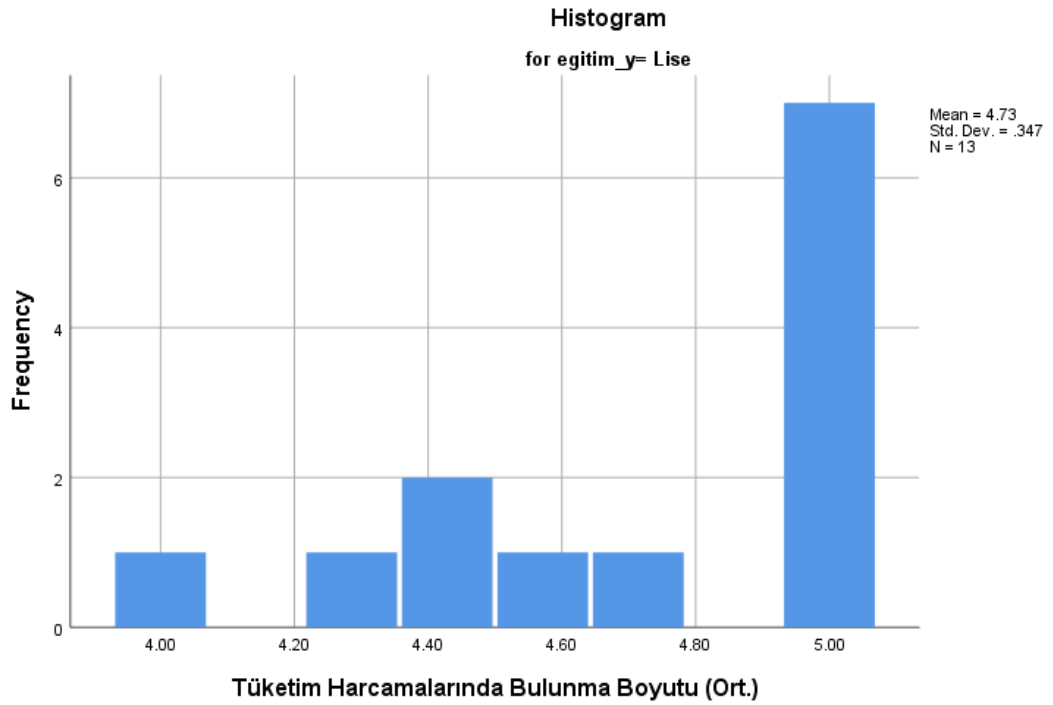
Ek 2.85: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa = evet).

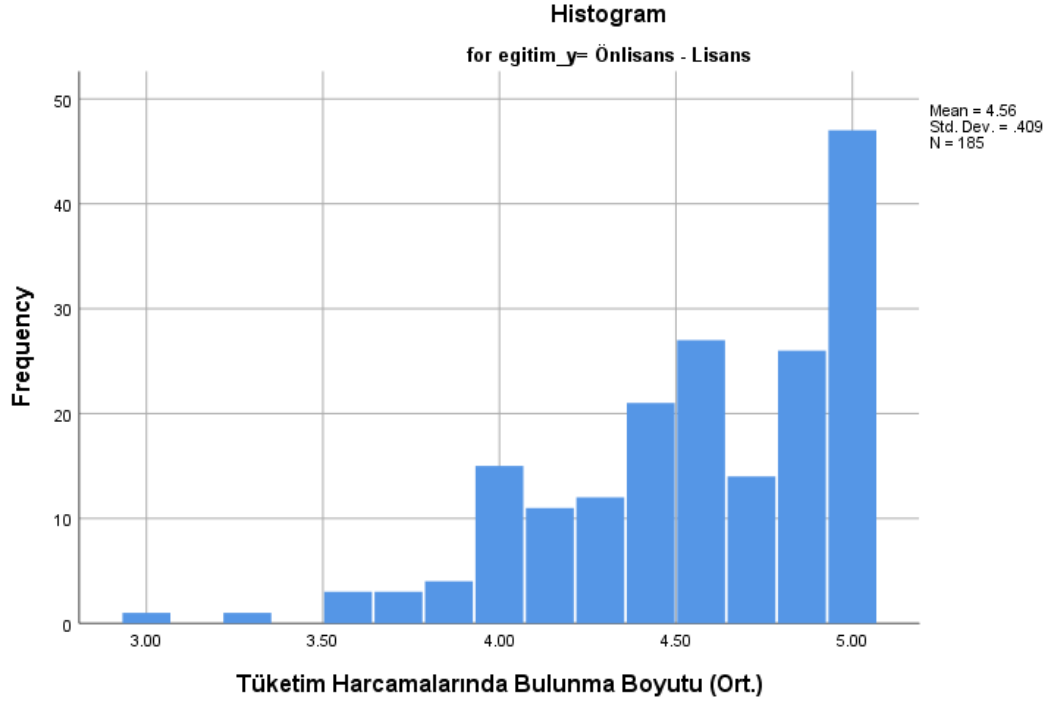
Ek 2.86: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa = hayır).

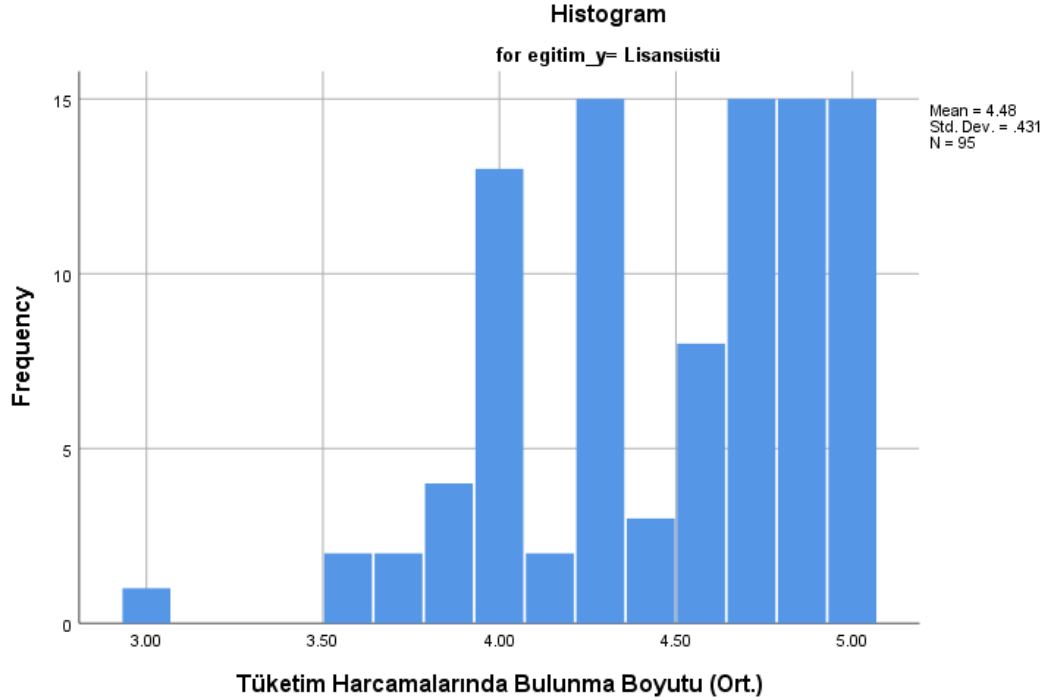
Ek 2.87: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa = kararsız).

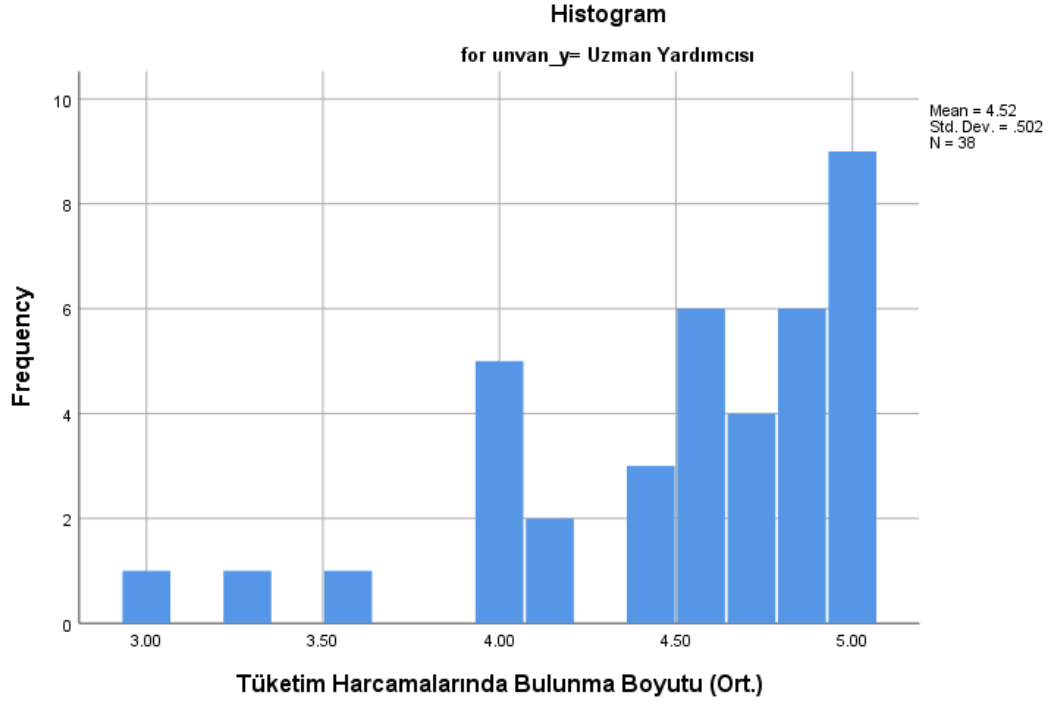
Ek 2.88: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (eğitim = Lise).

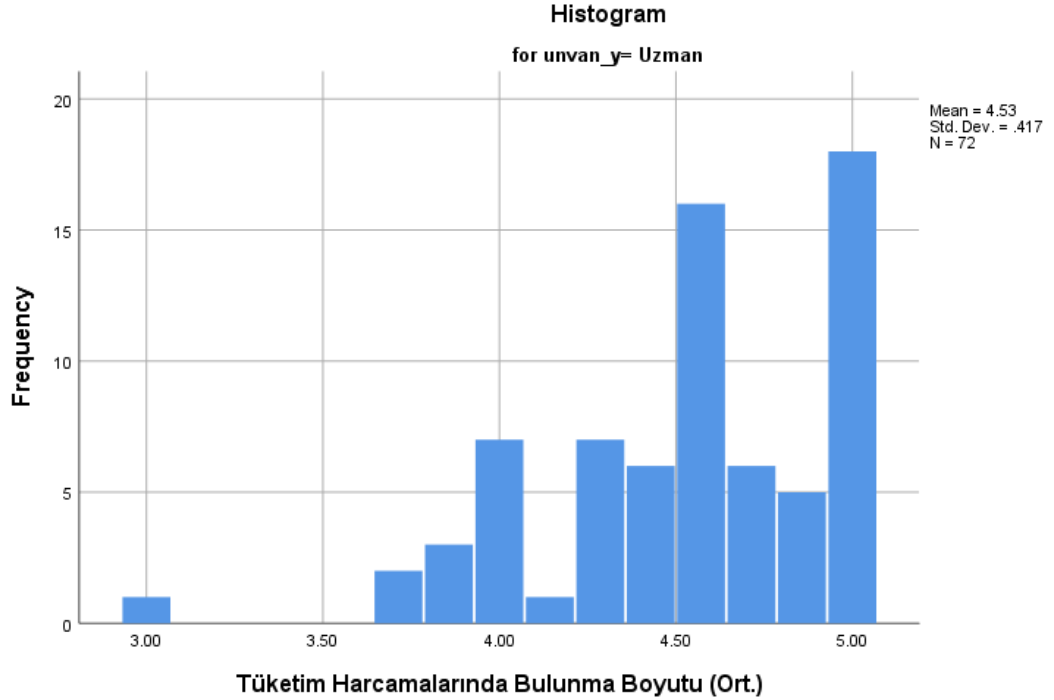
Ek 2.89: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (eğitim = önlisans - lisans).

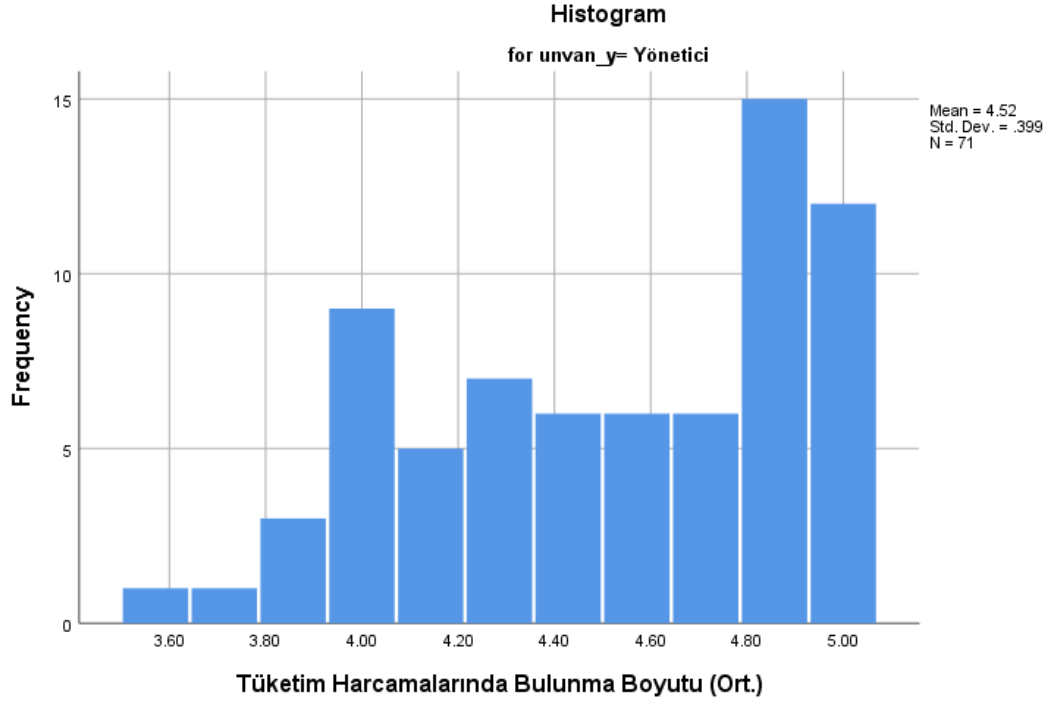
Ek 2.90: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (eğitim = lisansüstü).

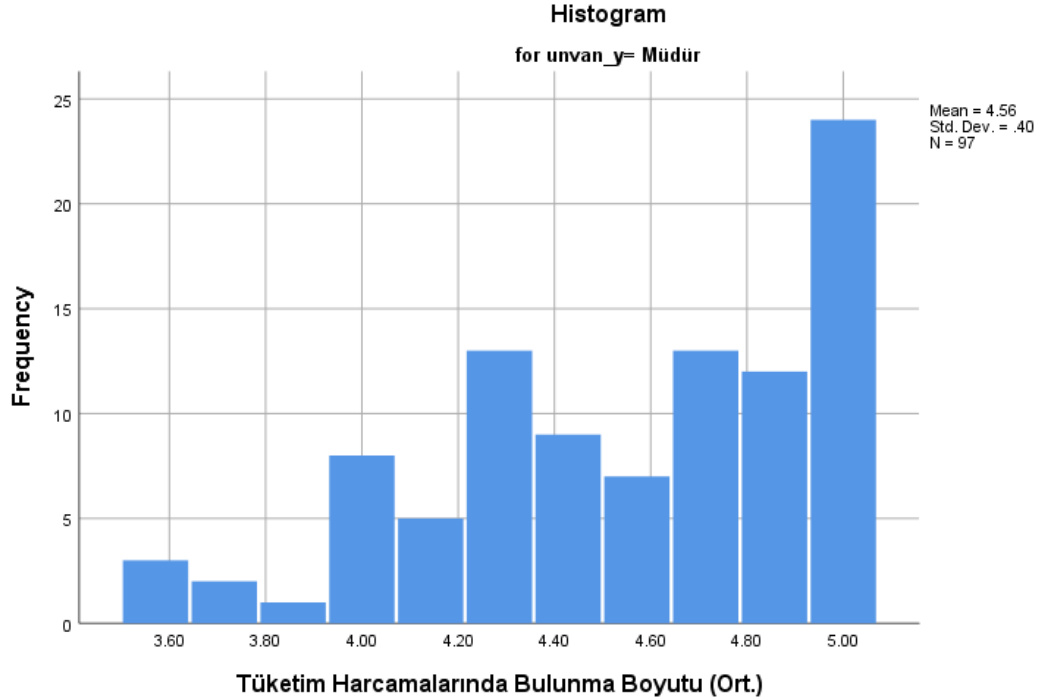
Ek 2.91: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = uzman yardımcısı).

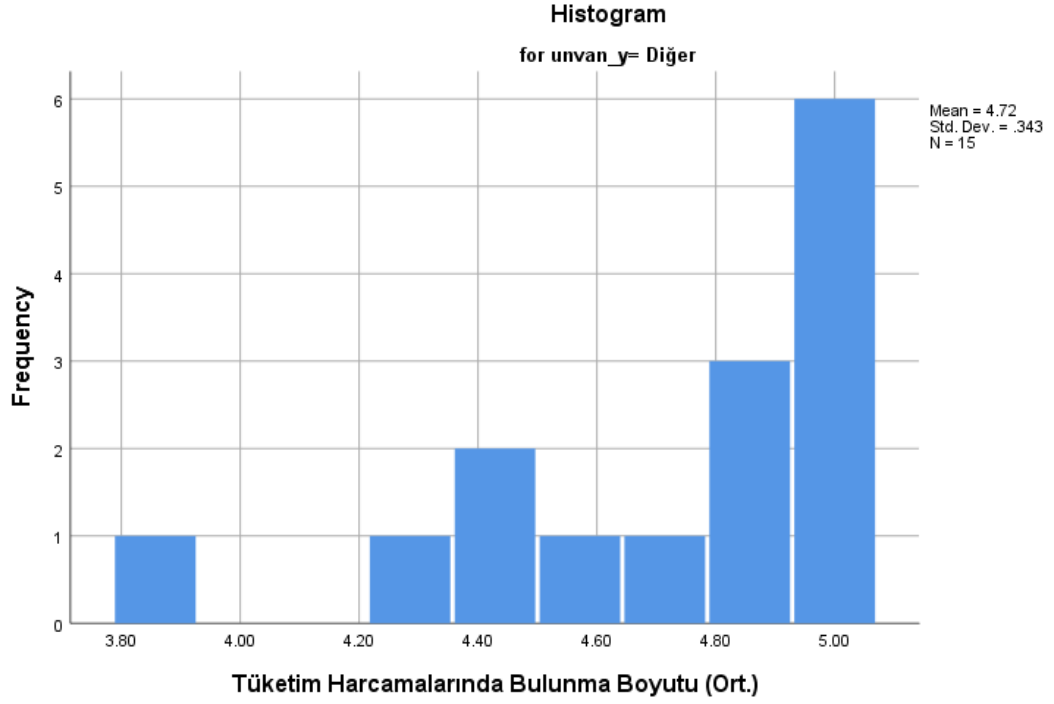
Ek 2.92: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = uzman).

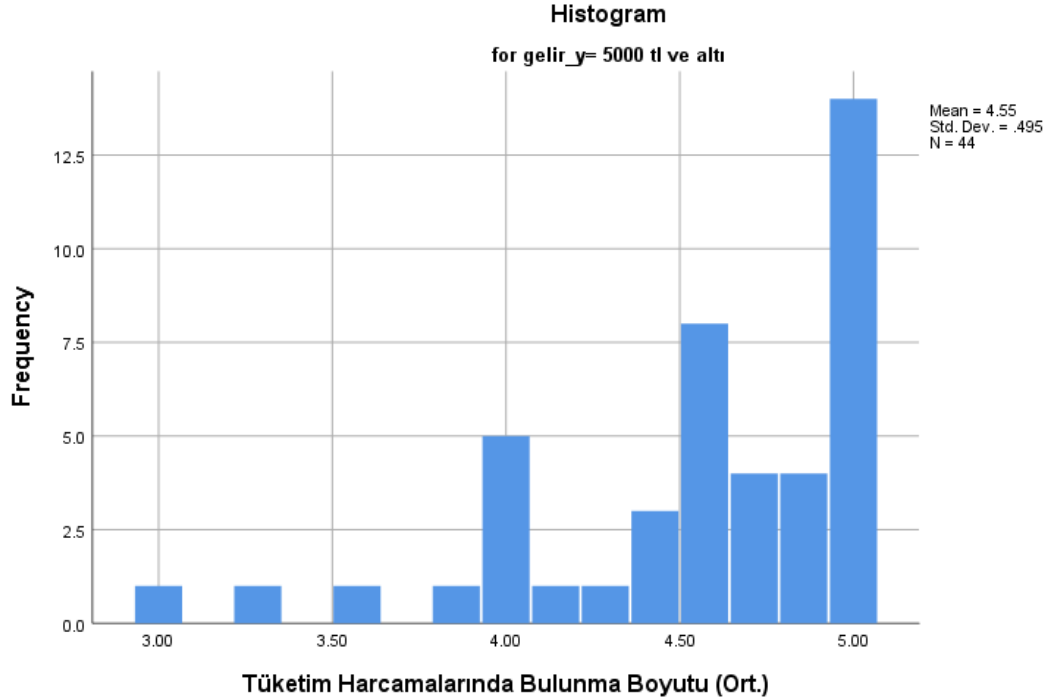
Ek 2.93: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = Yönetici).

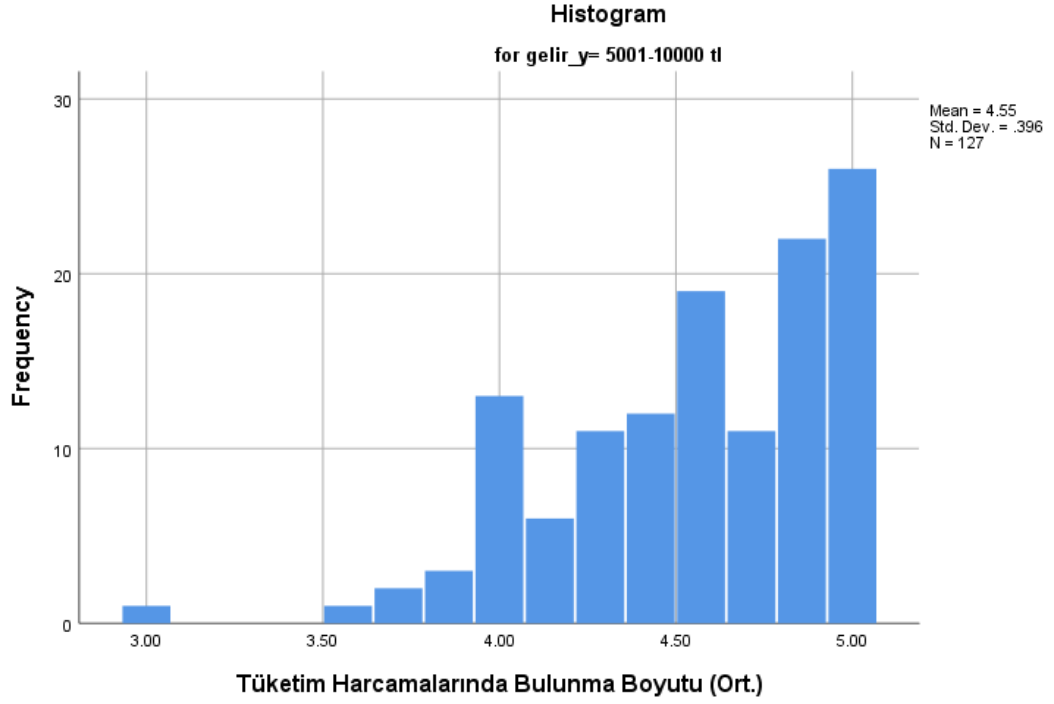
Ek 2.94: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = Müdür).

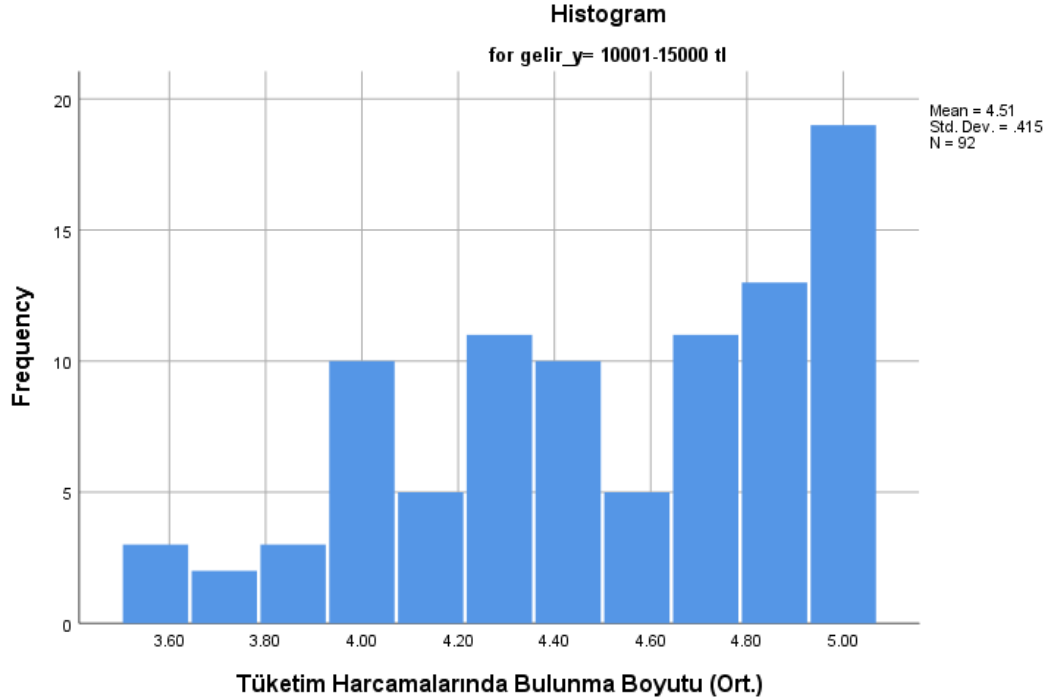
Ek 2.95: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = diğer).

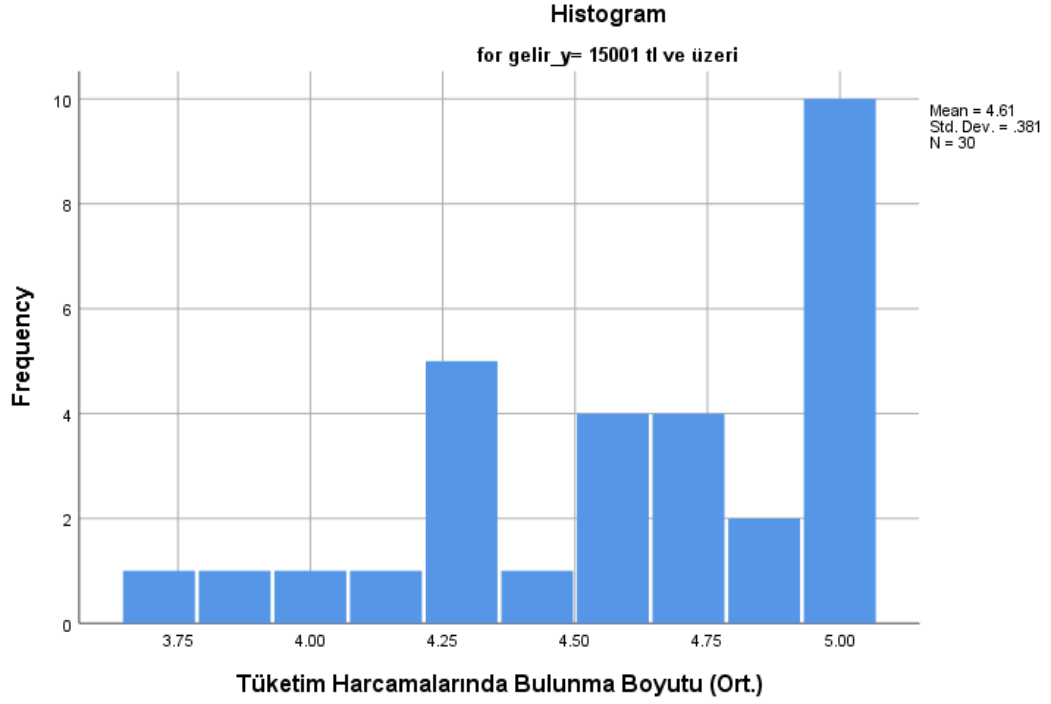
Ek 2.96: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (gelir = 5.000 TL ve altı).

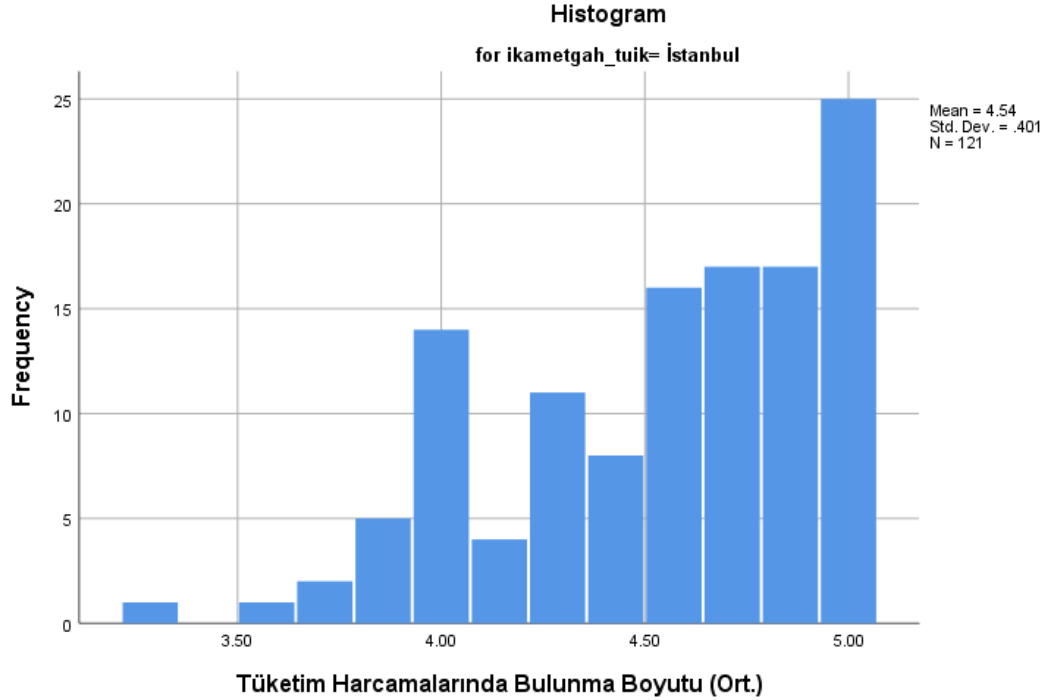
Ek 2.97: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (gelir = 5.001 – 10.000 TL).

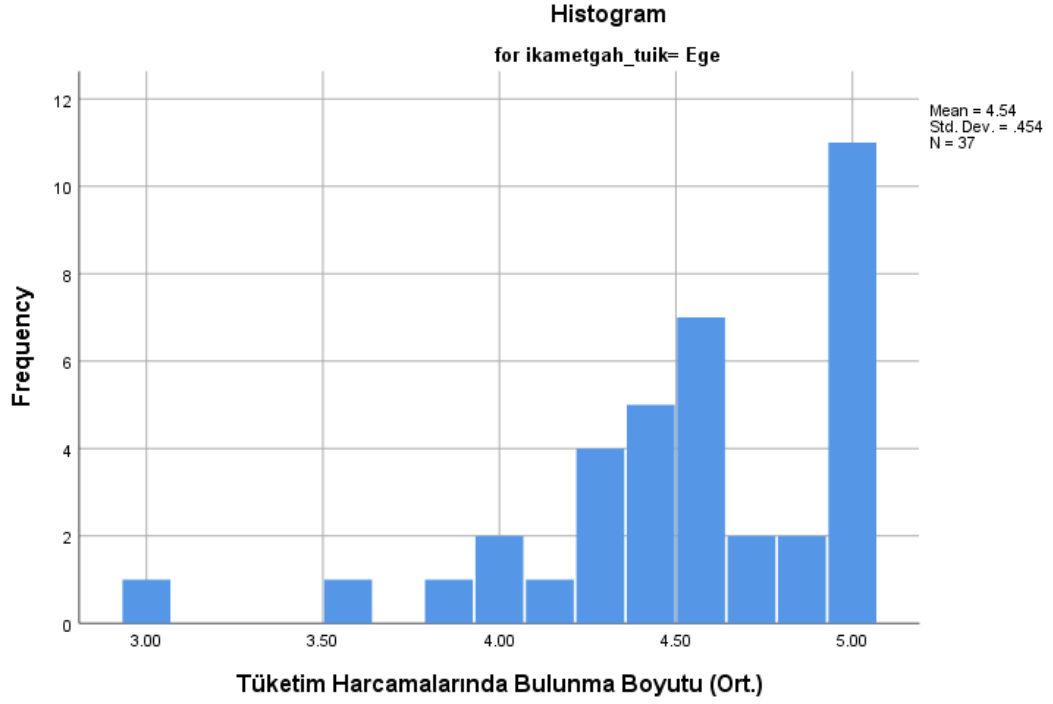
Ek 2.98: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (gelir = 10.001 – 15.000 TL).

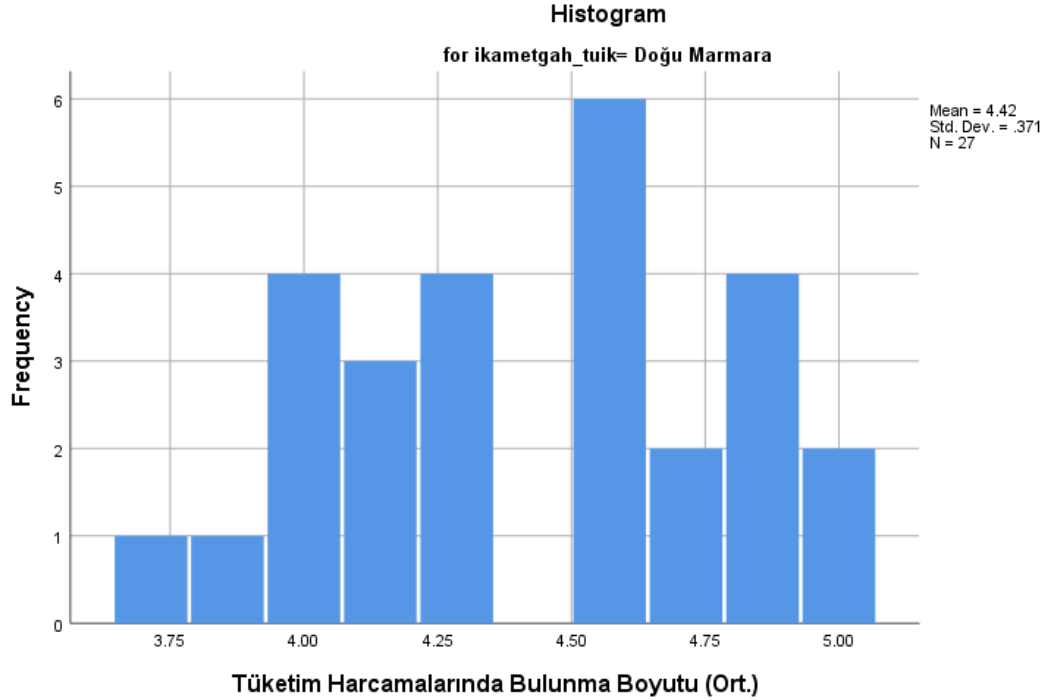
Ek 2.99: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (gelir = 15.001 TL ve üzeri).

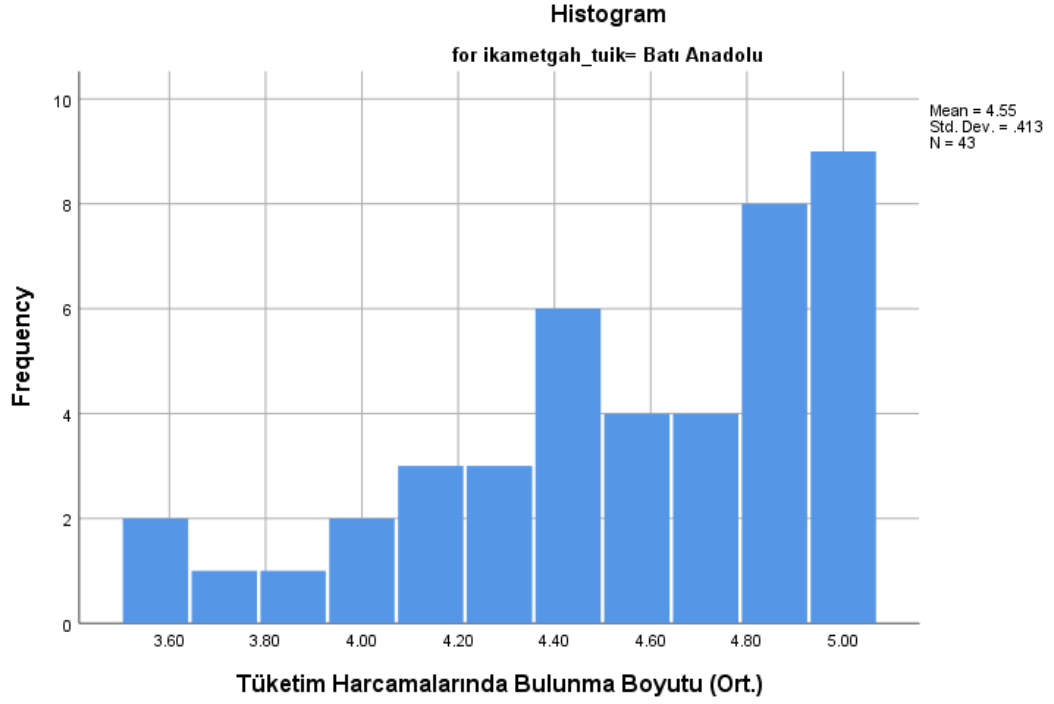
Ek 2.100: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = İstanbul).

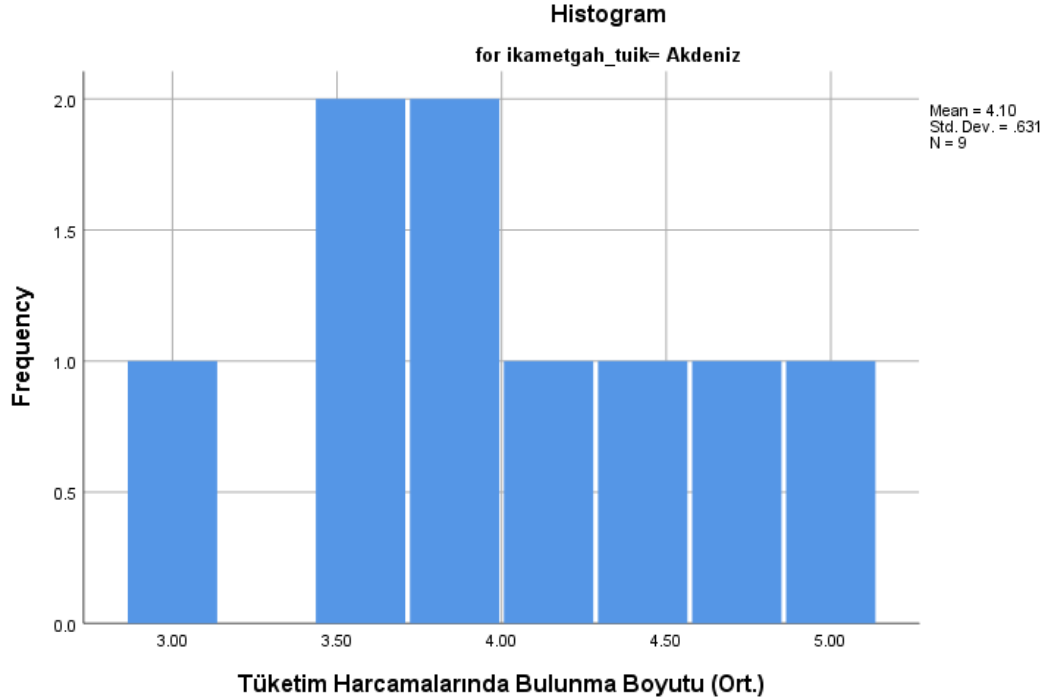
Ek 2.101: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Ege).

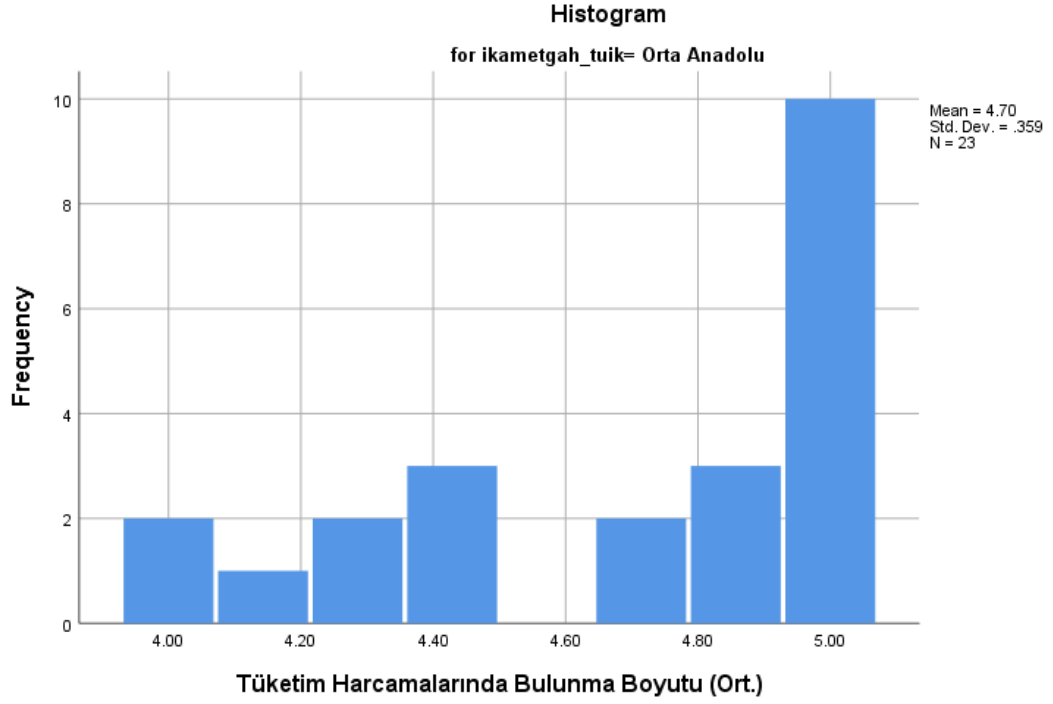
Ek 2.102: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Marmara).

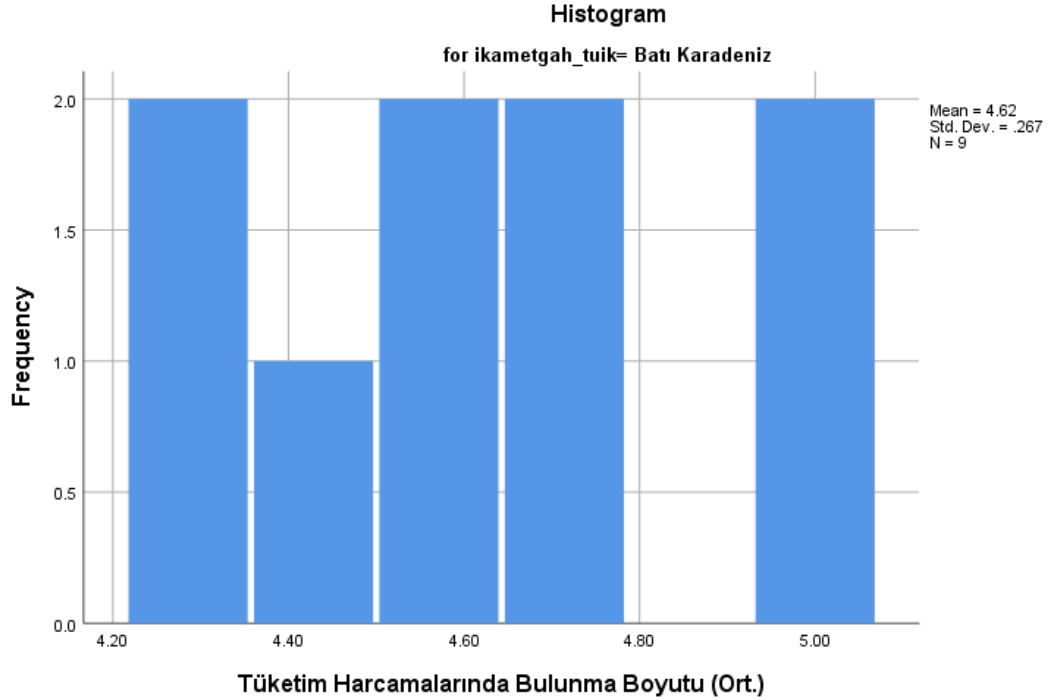
Ek 5.103: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Batı Anadolu).

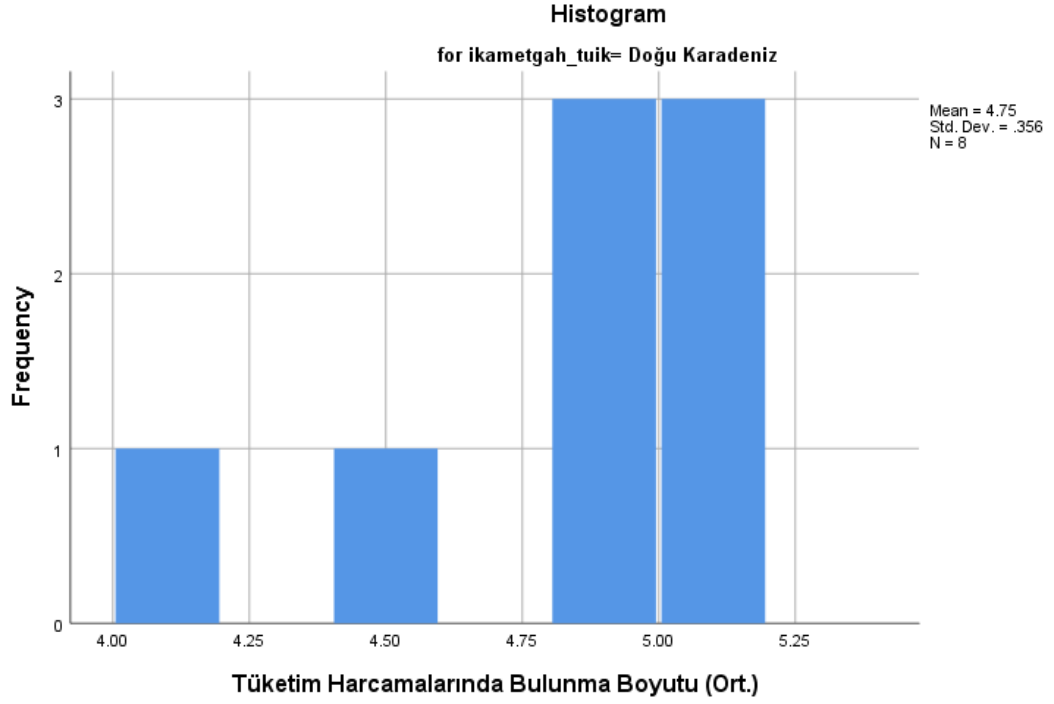
Ek 2.104: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Akdeniz).

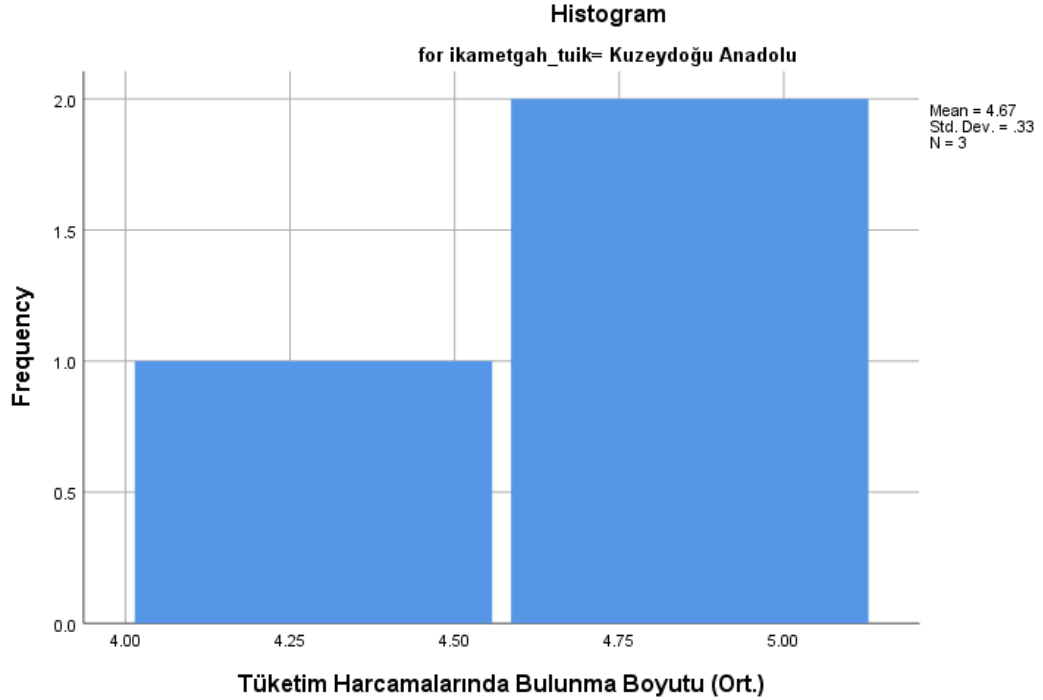
Ek 2.105: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Orta Anadolu).

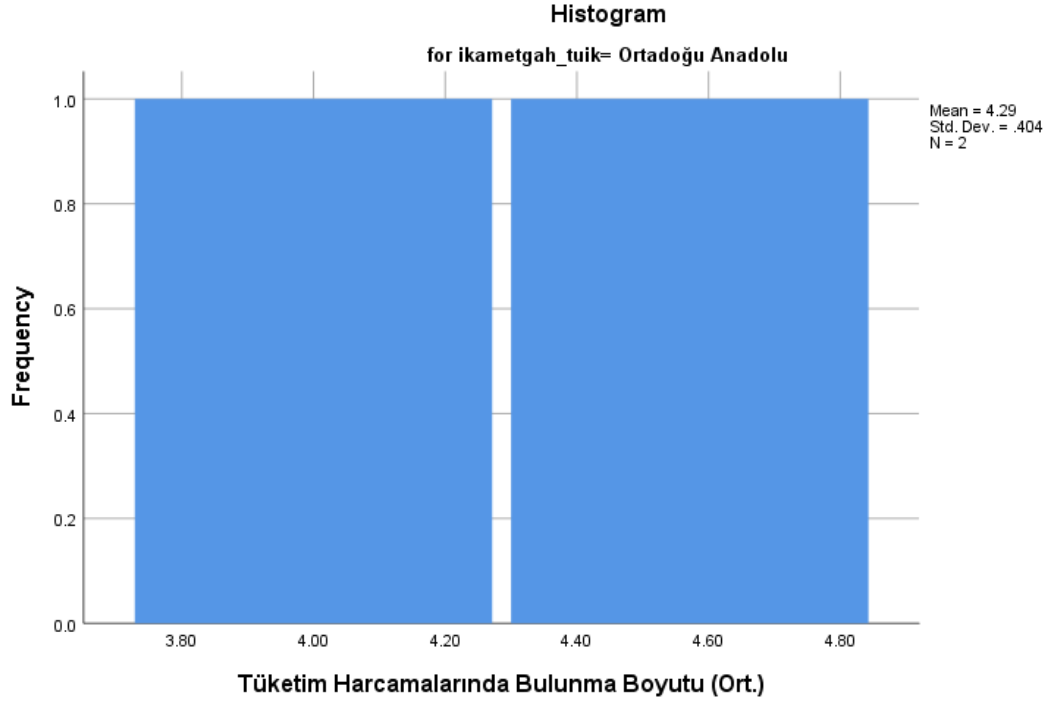
Ek 2.106: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Batı Karadeniz).

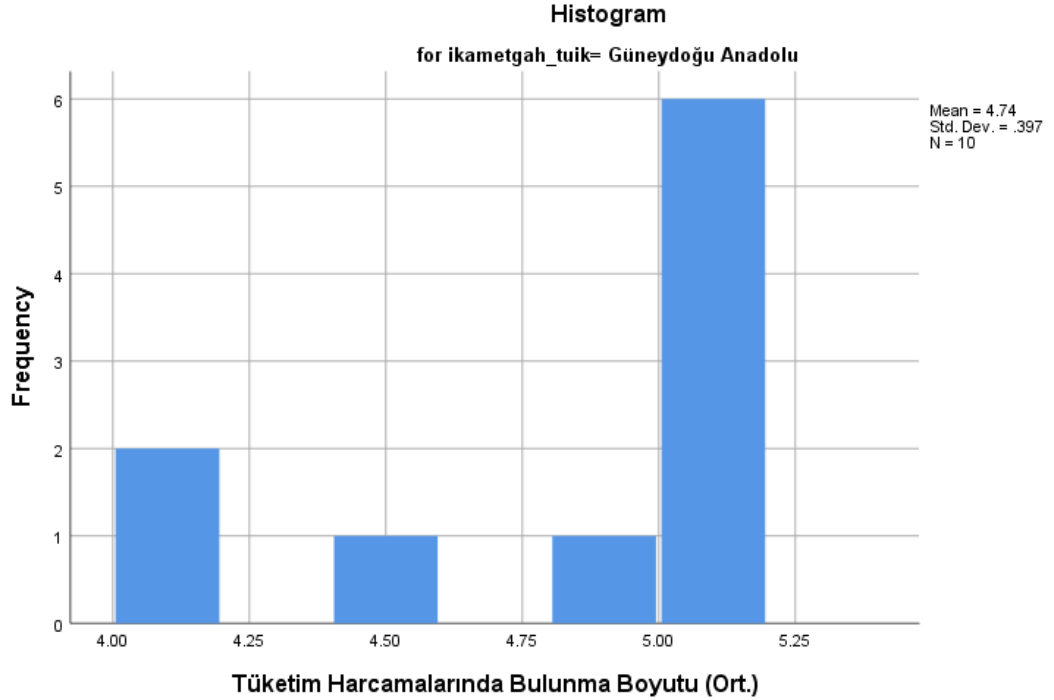
Ek 2.107: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Doğu Karadeniz).

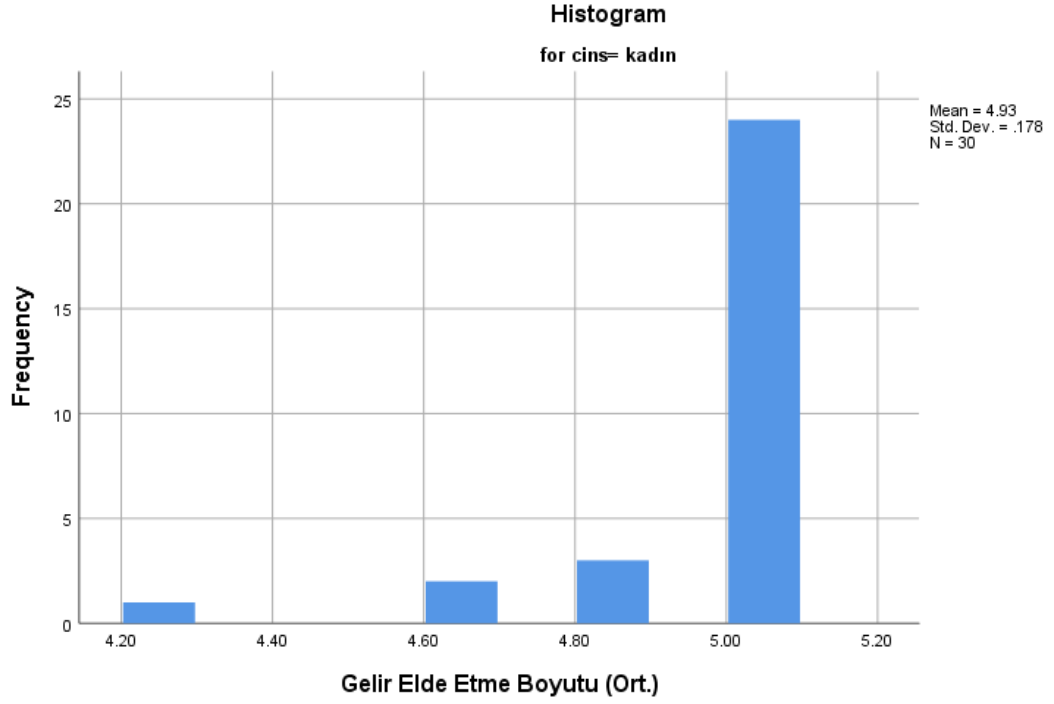
Ek 2.108: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Kuzeydoğu Anadolu).

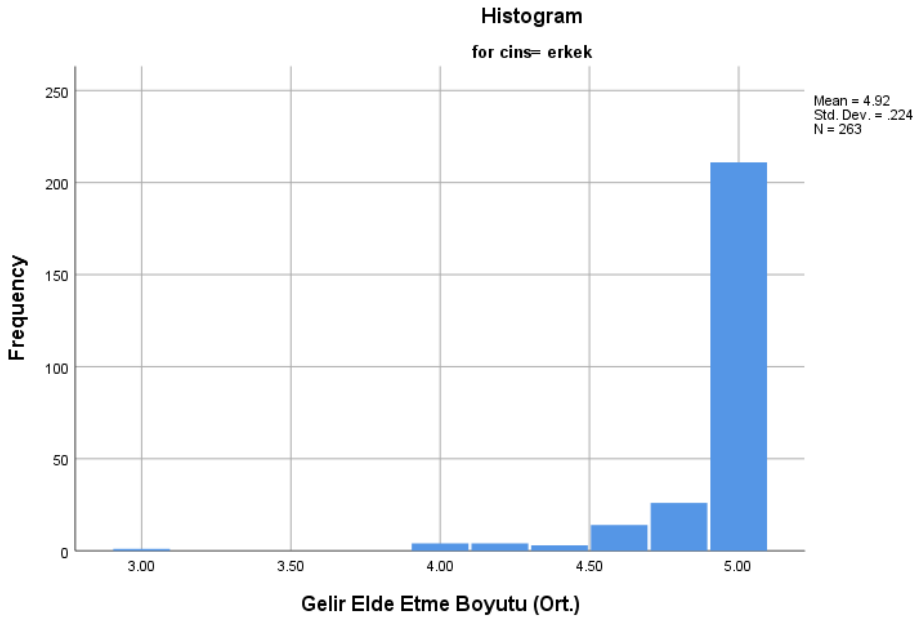
Ek 2.109: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Ortadoğu Anadolu).

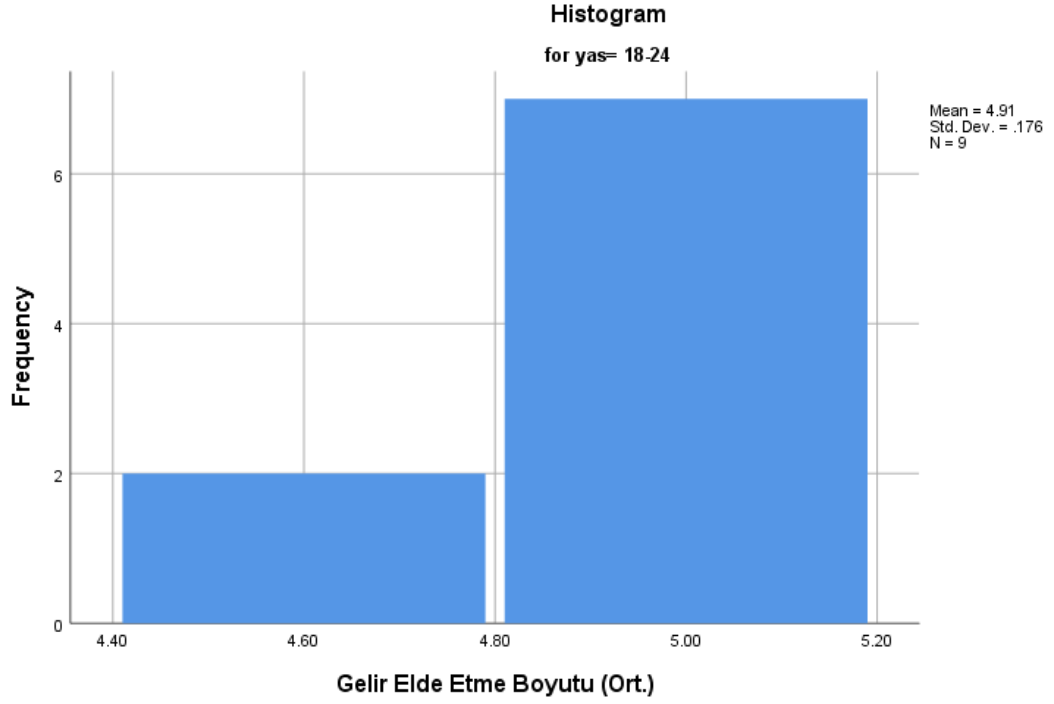
Ek 2.110: Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Güneydoğu Anadolu).

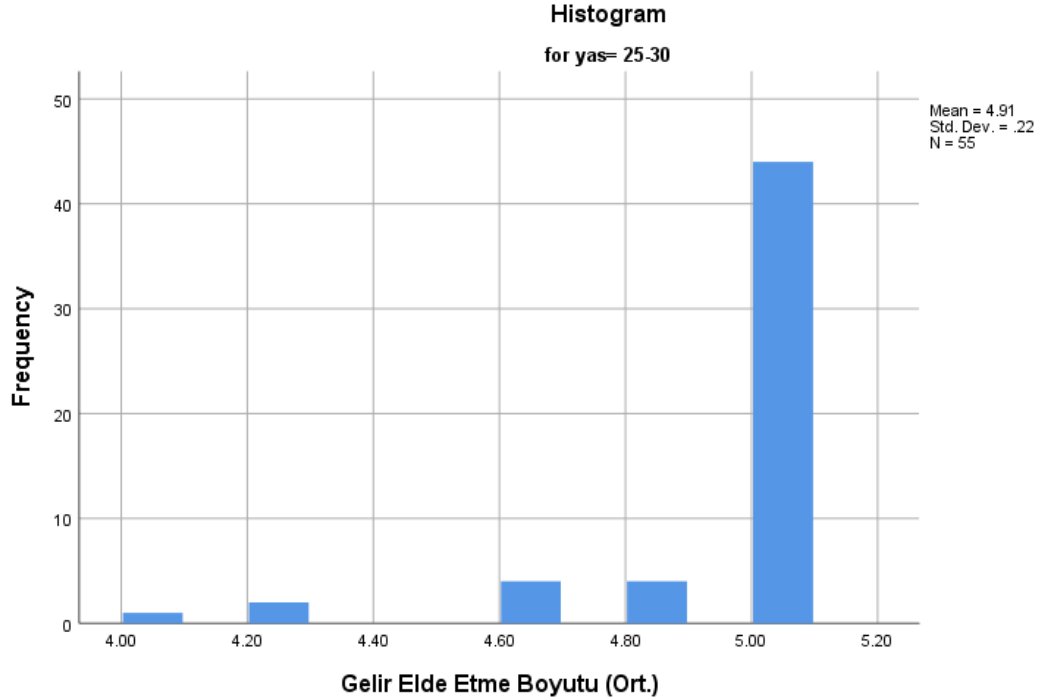
Ek 2.111: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (cins = kadın).

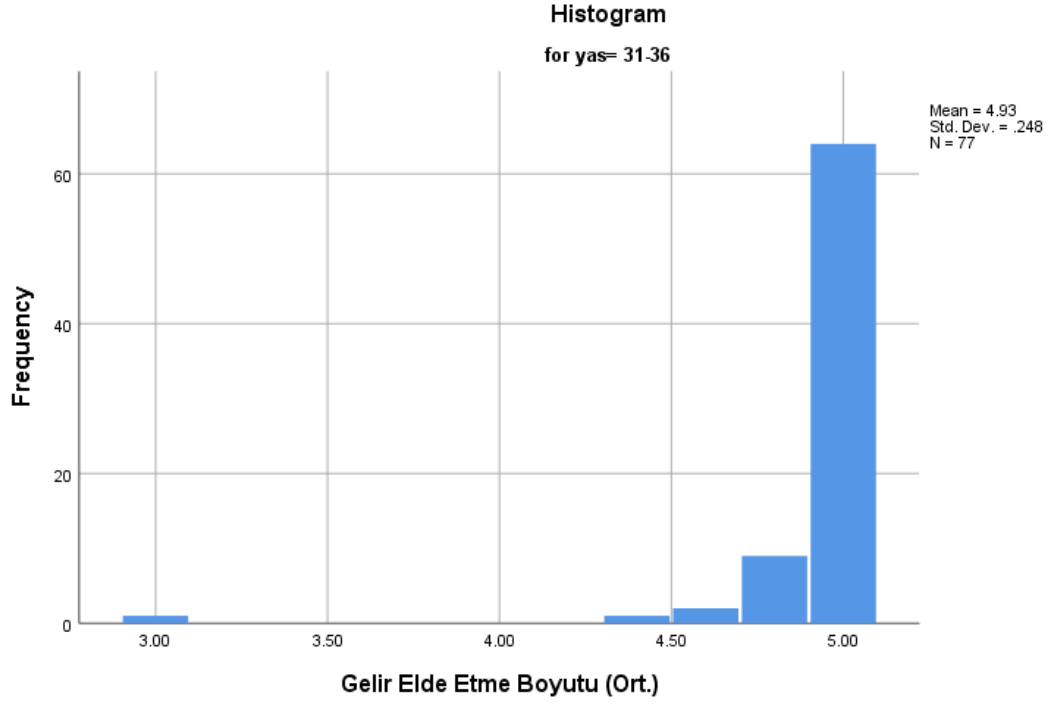
Ek 2.112: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (cins = erkek).

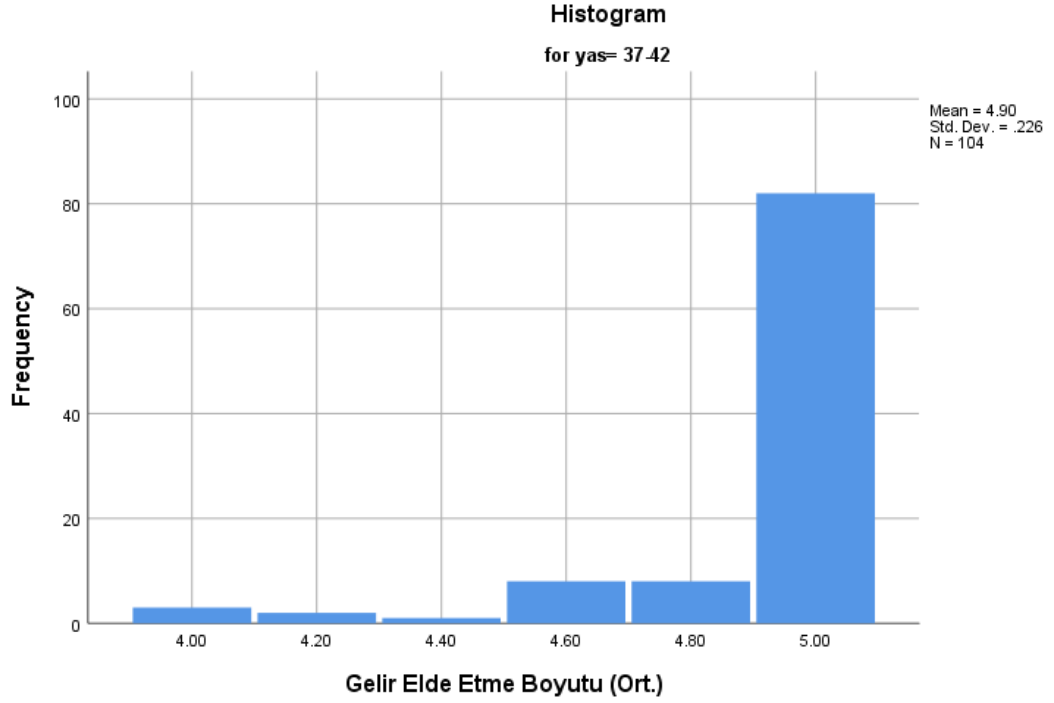
Ek 2.113: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 18-24).

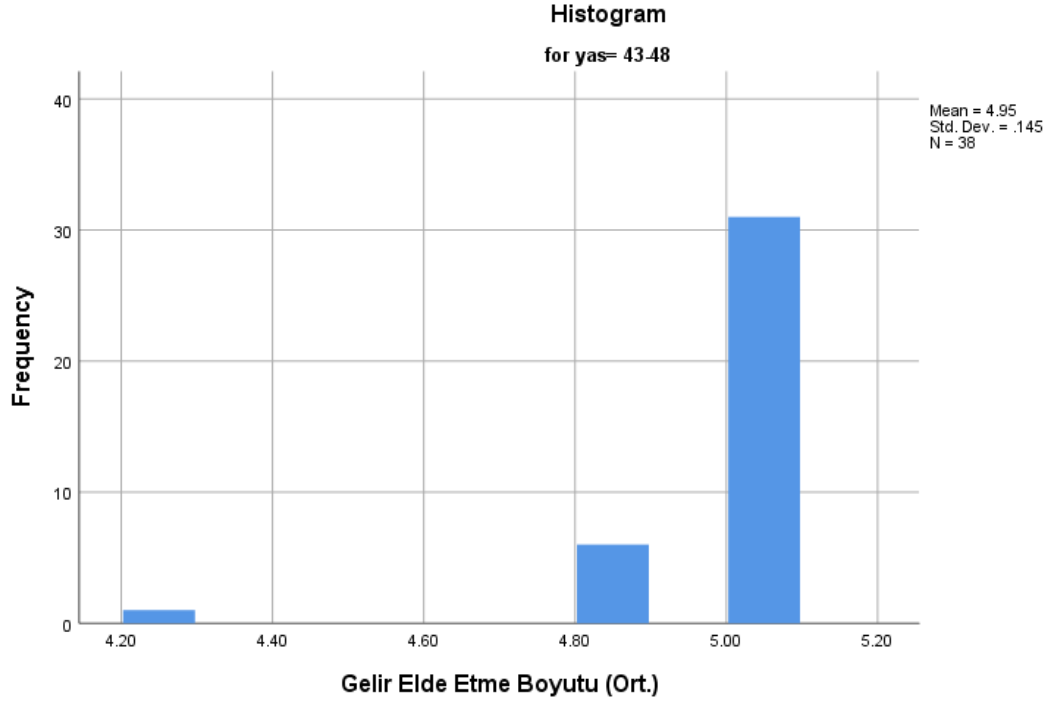
Ek 2.114: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 25-30).

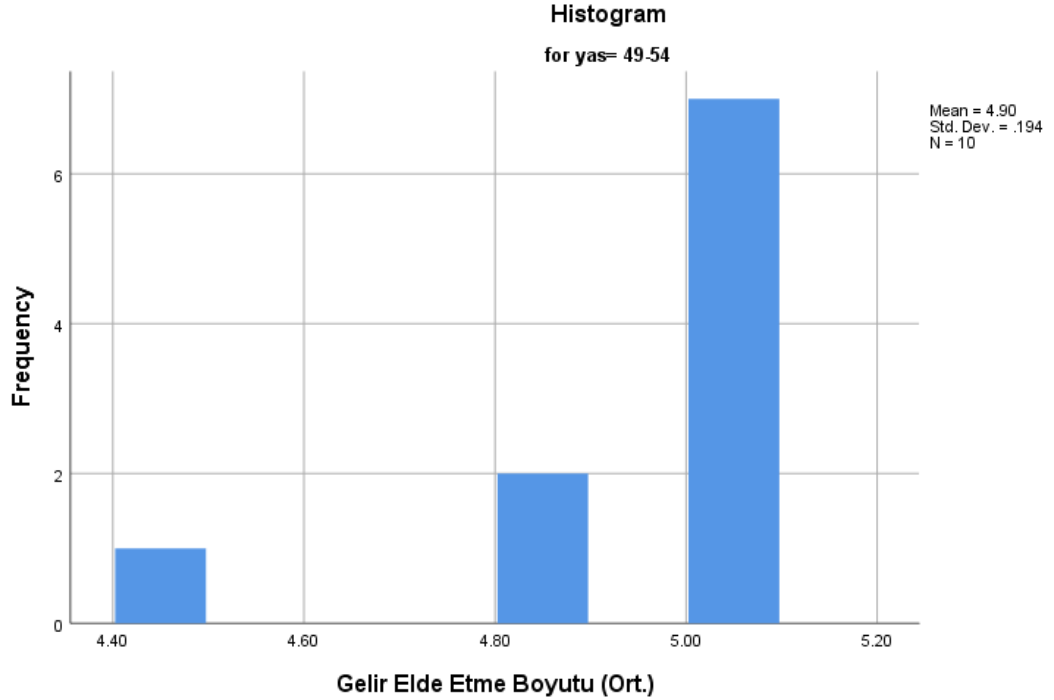
Ek 2.115: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 31-36).

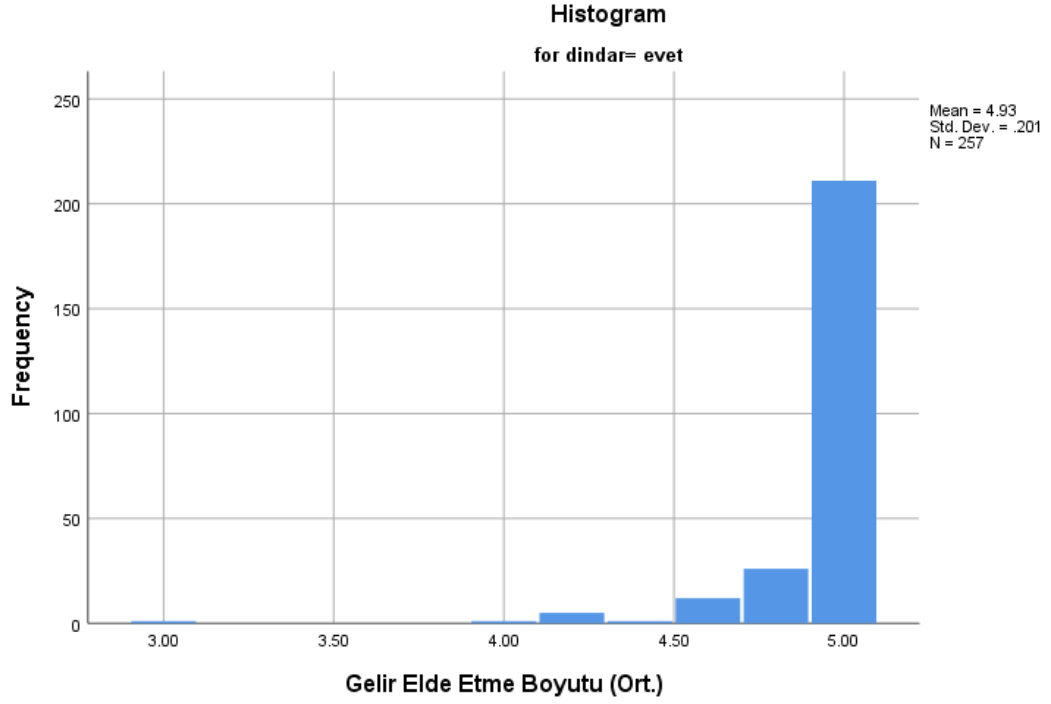
Ek 2.116: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 37-42).

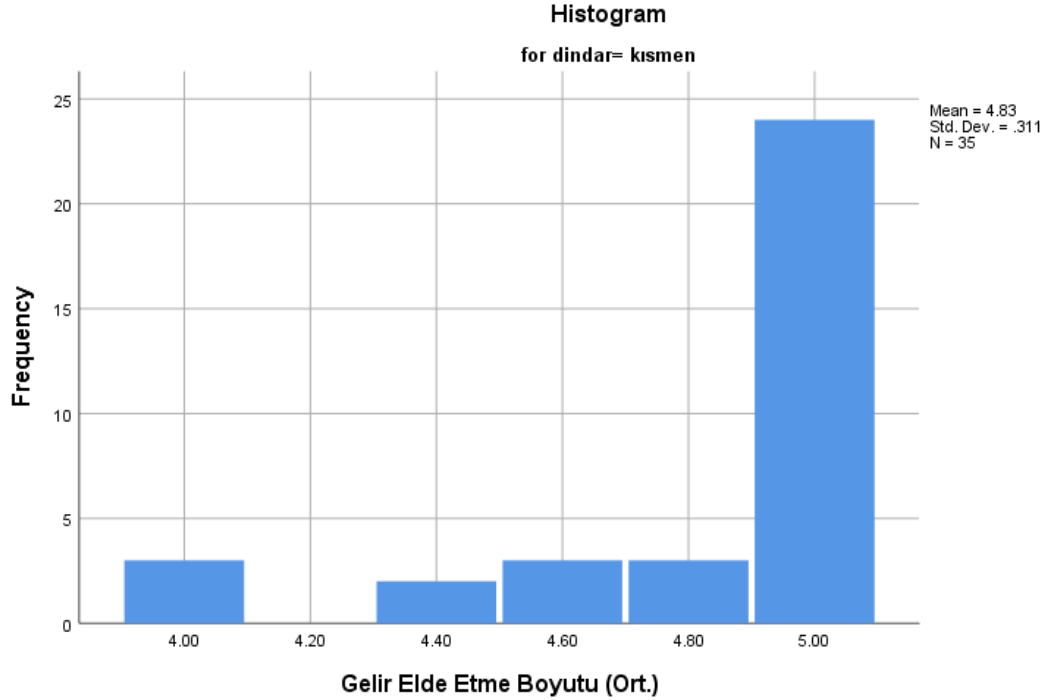
Ek 2.117: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 43-48).

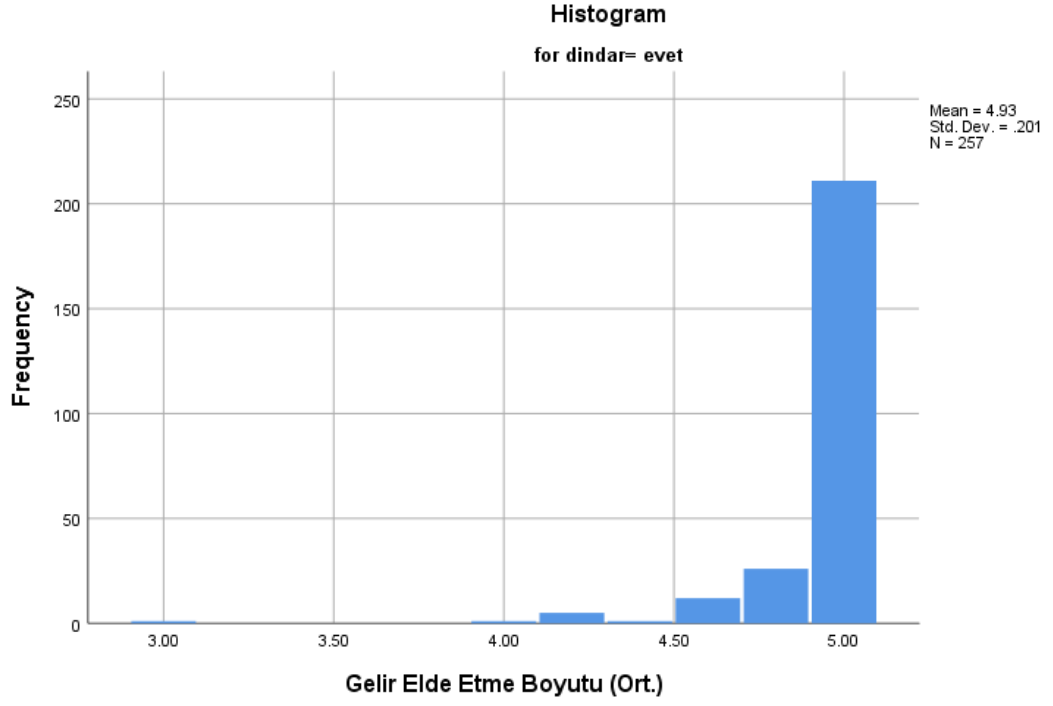
Ek 2.118: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 49-54).

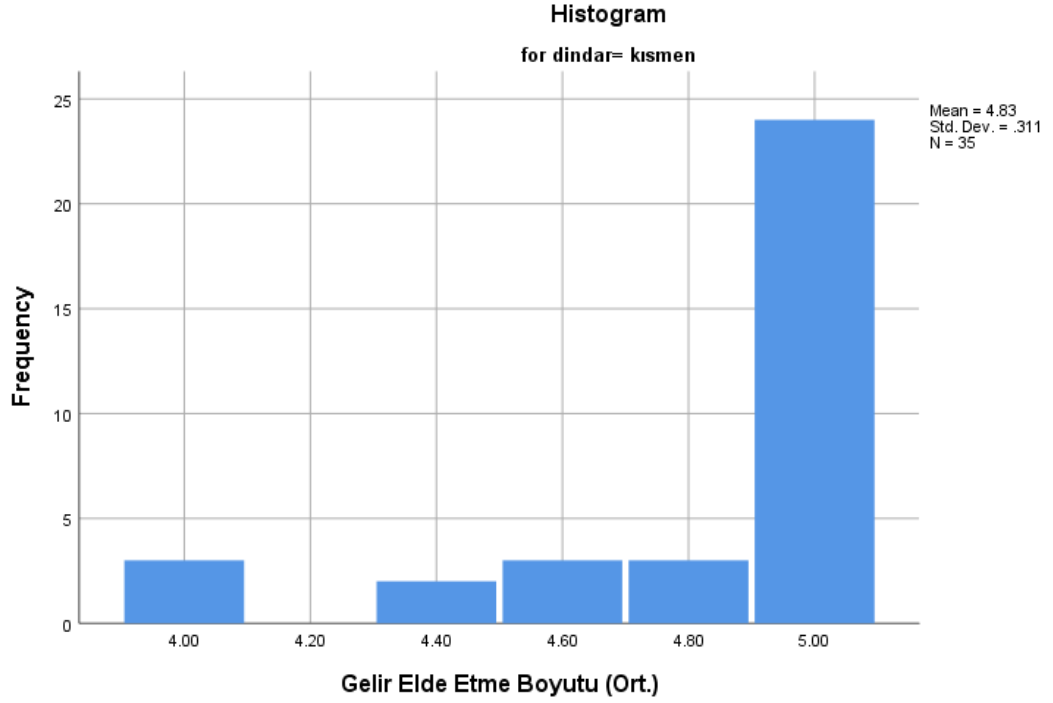
Ek 2.119: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (dindar = evet).

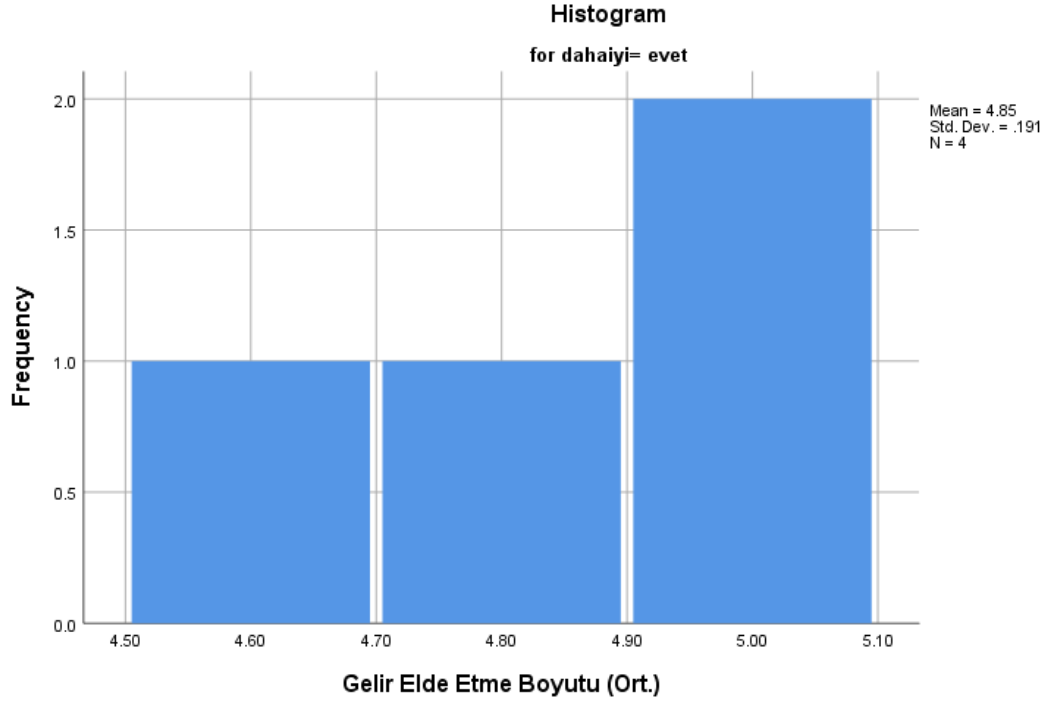
Ek 2.120: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (dindar = kısmen).

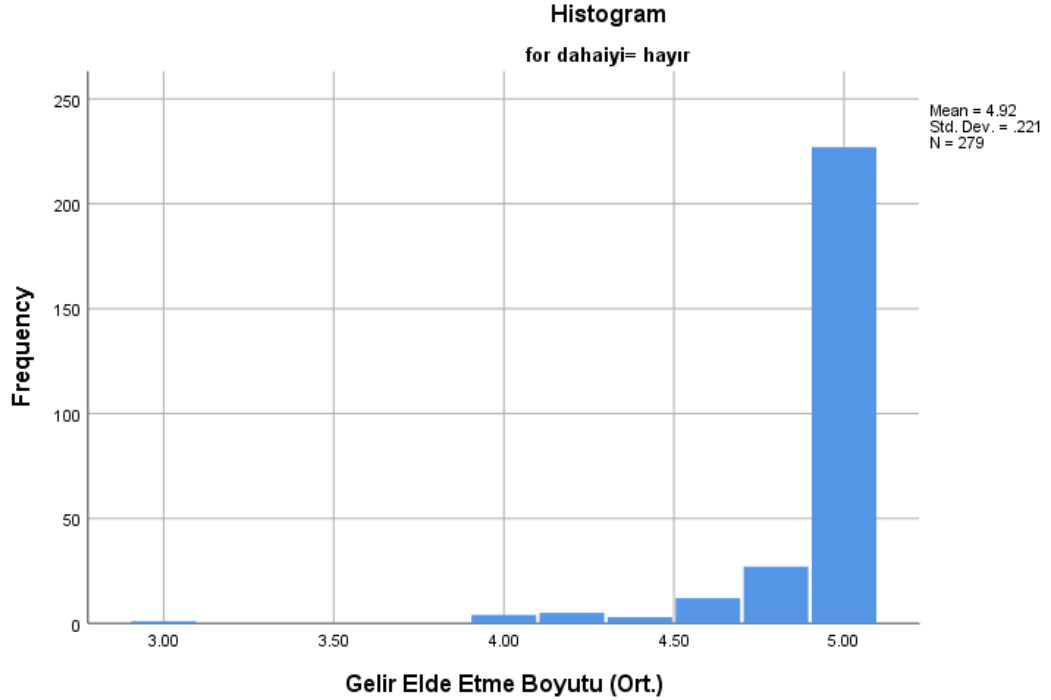
Ek 2.121: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (dindar = evet).

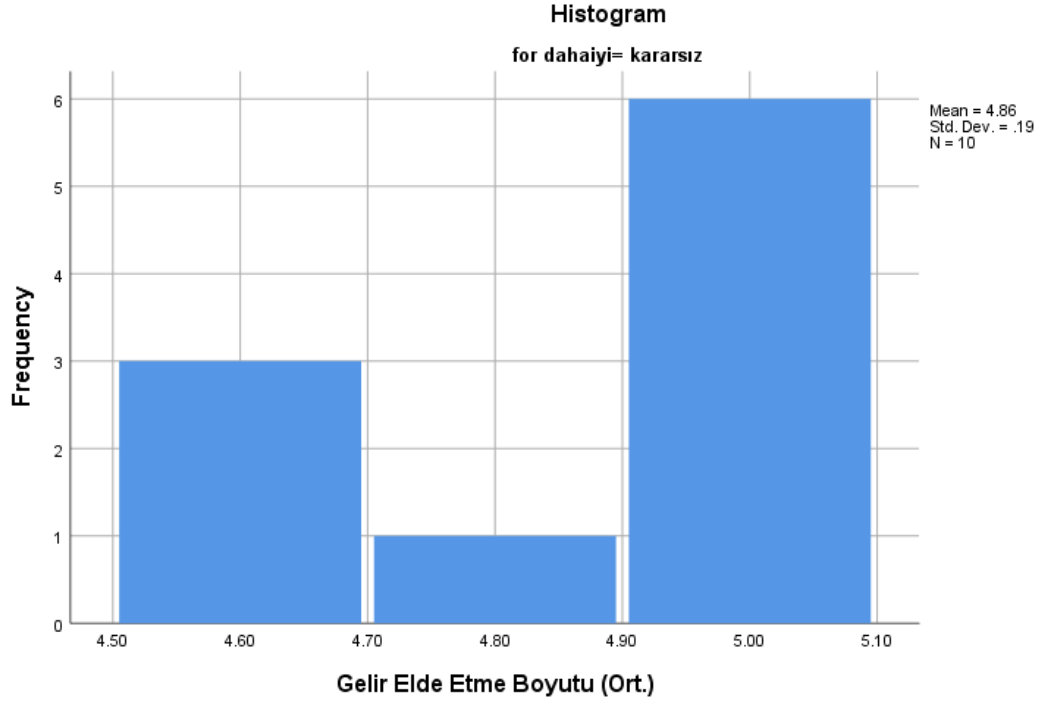
Ek 2.122: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (dindar = kısmen).

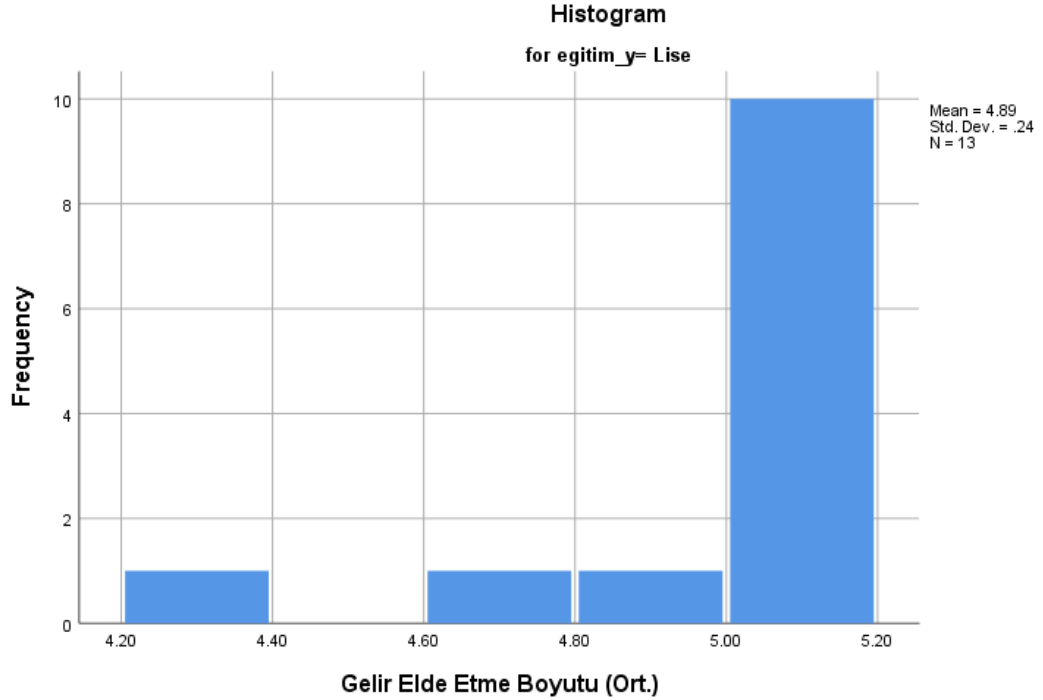
Ek 2.123: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa = evet).

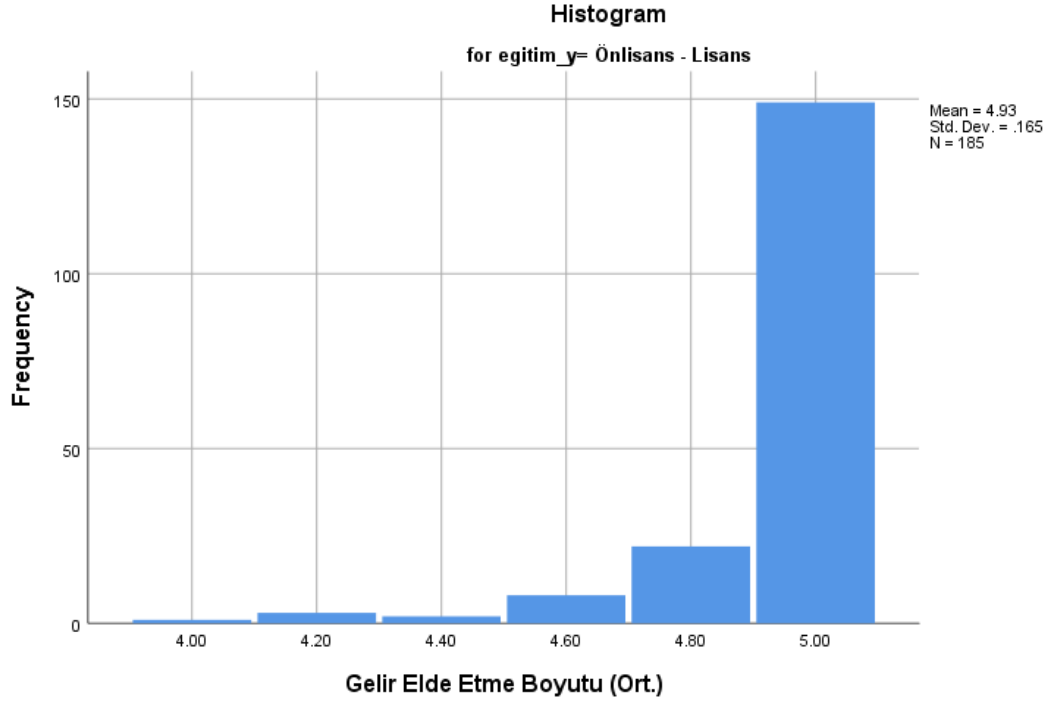
Ek 2.124: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa = hayır).

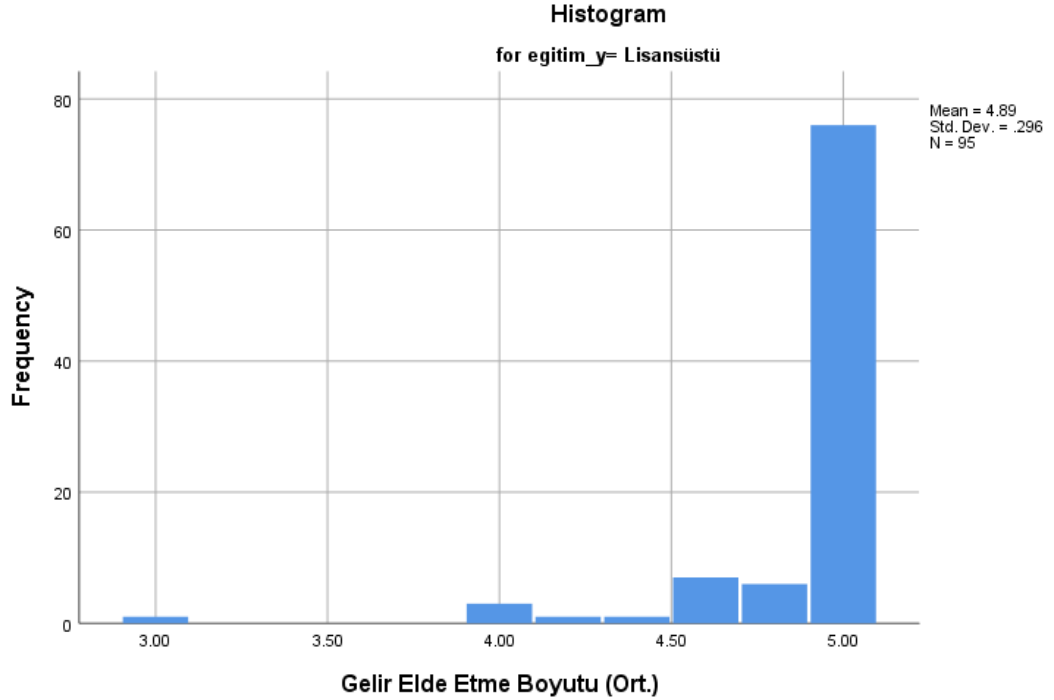
Ek 2.125: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa = kararsız).

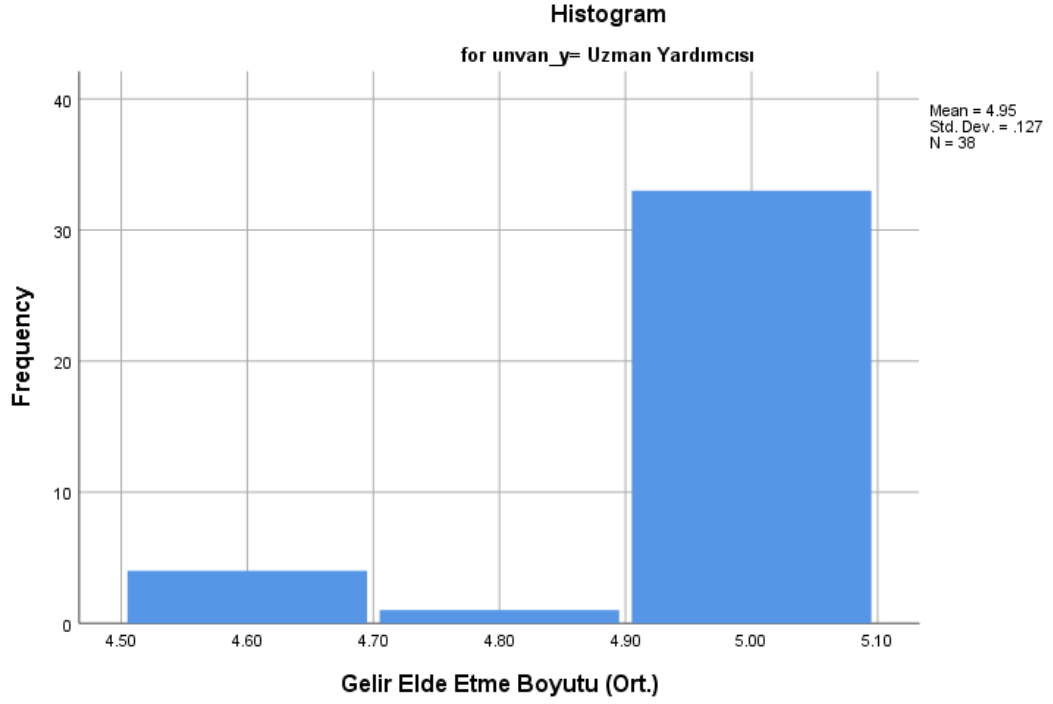
Ek 2.126: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (eğitim = lise).

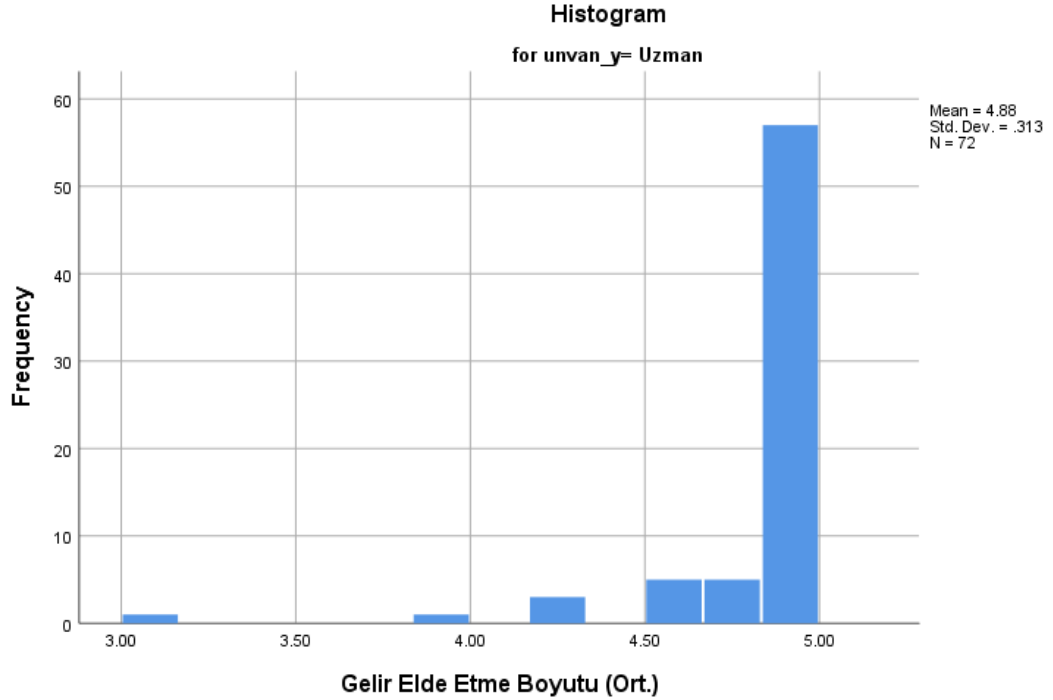
Ek 2.127: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (eğitim = önlisans - lisans).

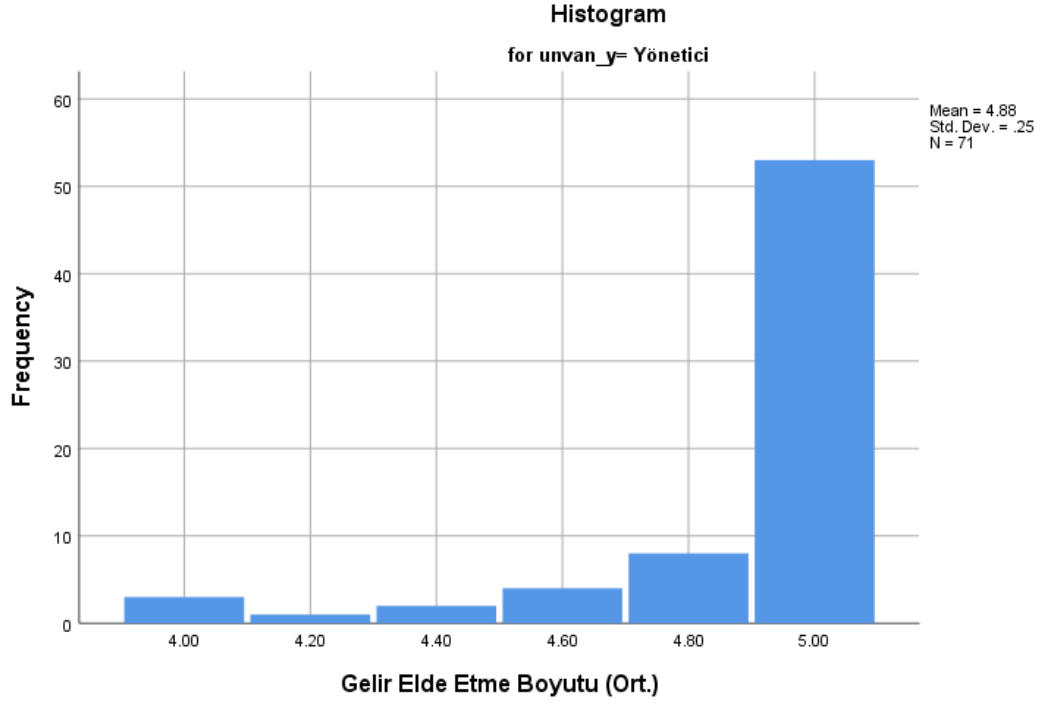
Ek 2.128: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (eğitim = lisansüstü).

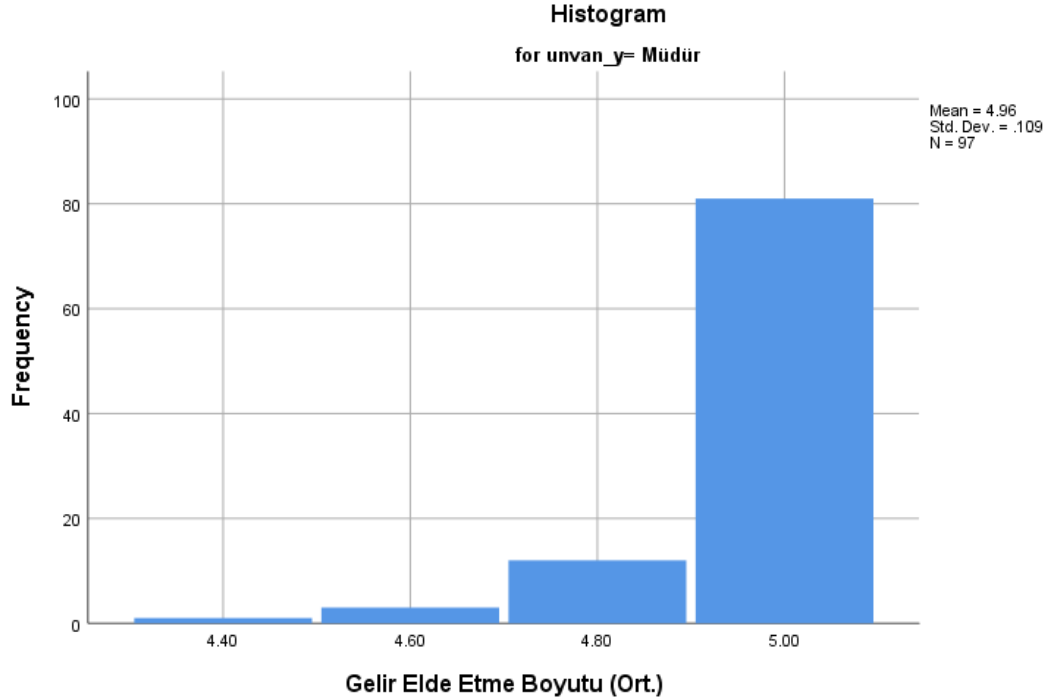
Ek 2.129: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = uzman yardımcısı).

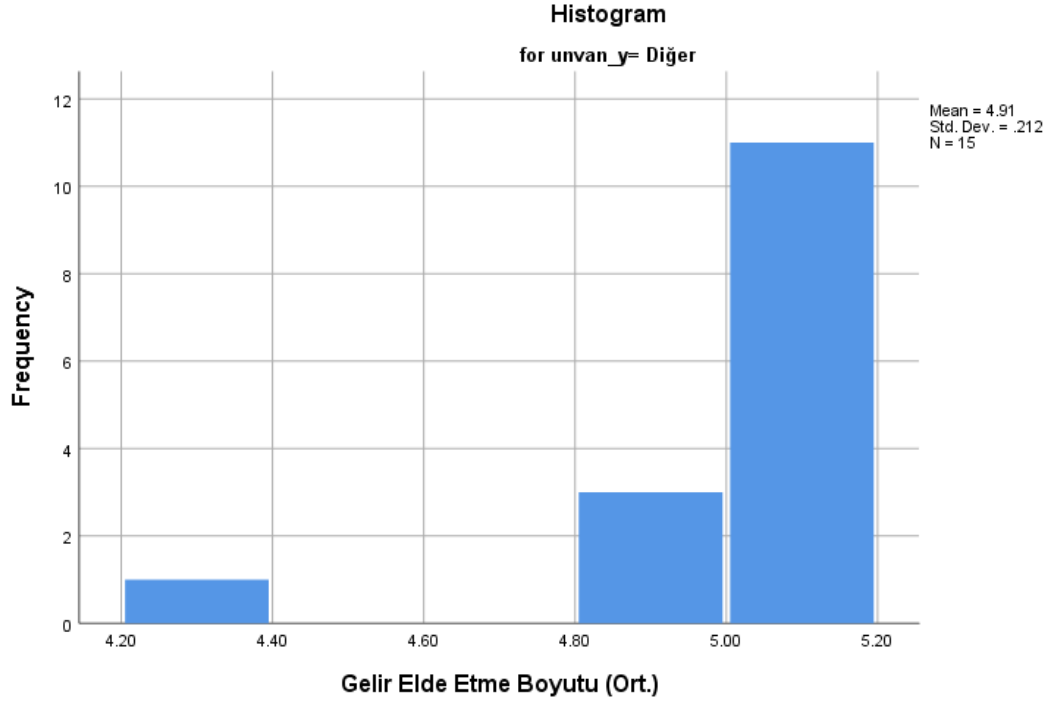
Ek 2.130: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = uzman).

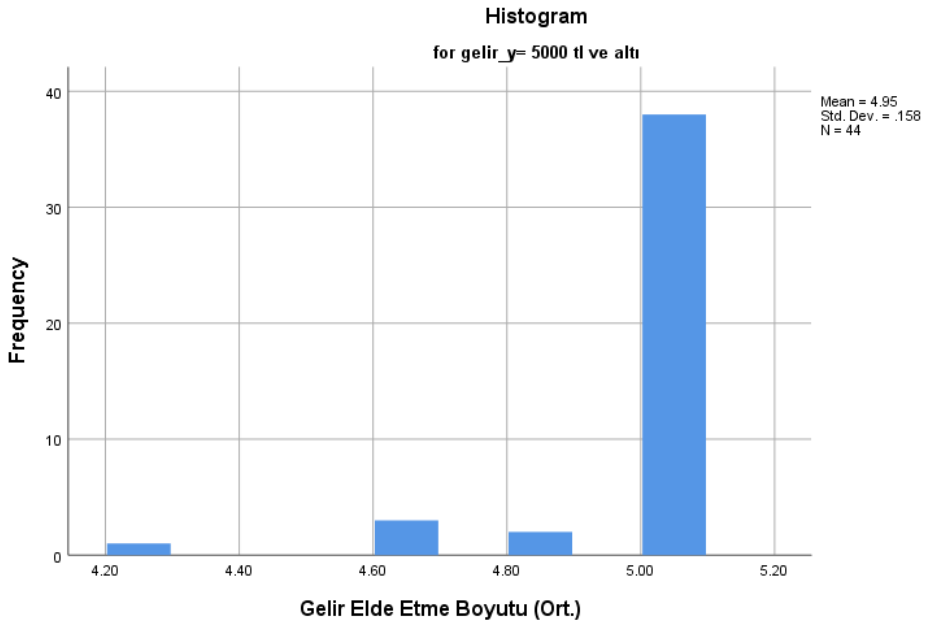
Ek 2.131: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = yönetici).

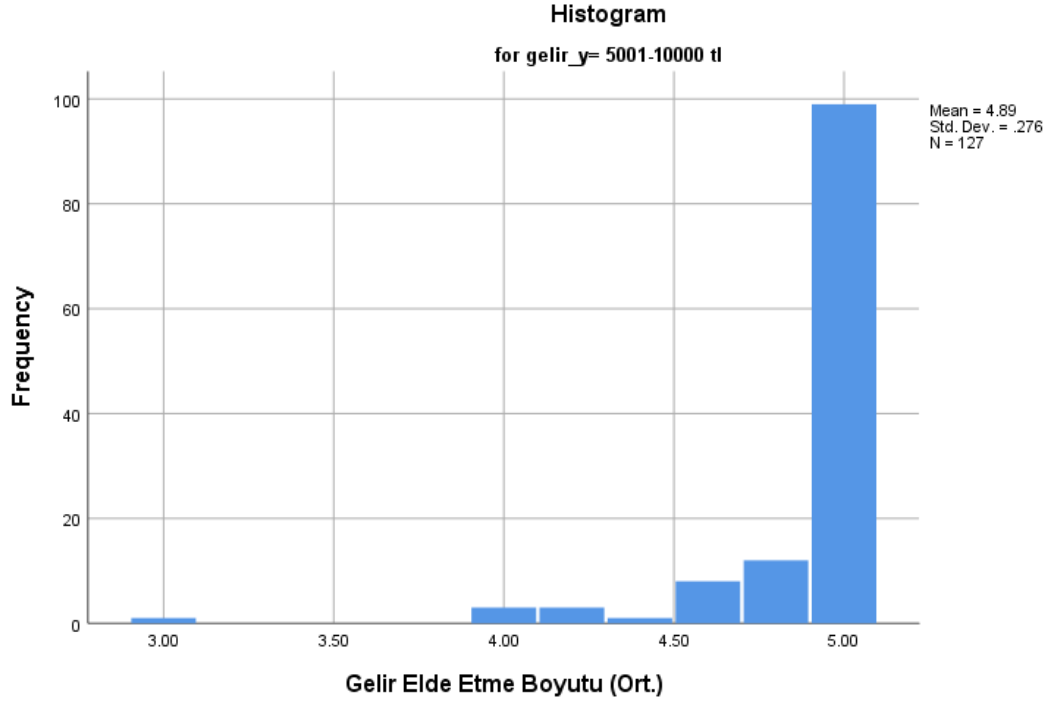
Ek 2.132: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = müdür).

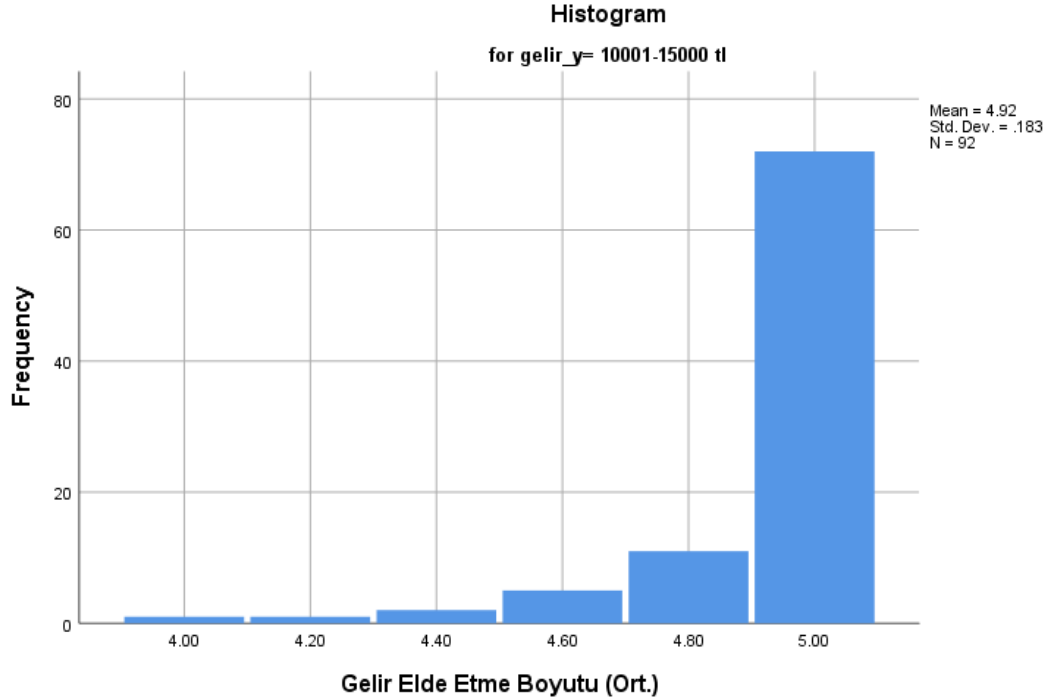
Ek 2.133: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = diğer).

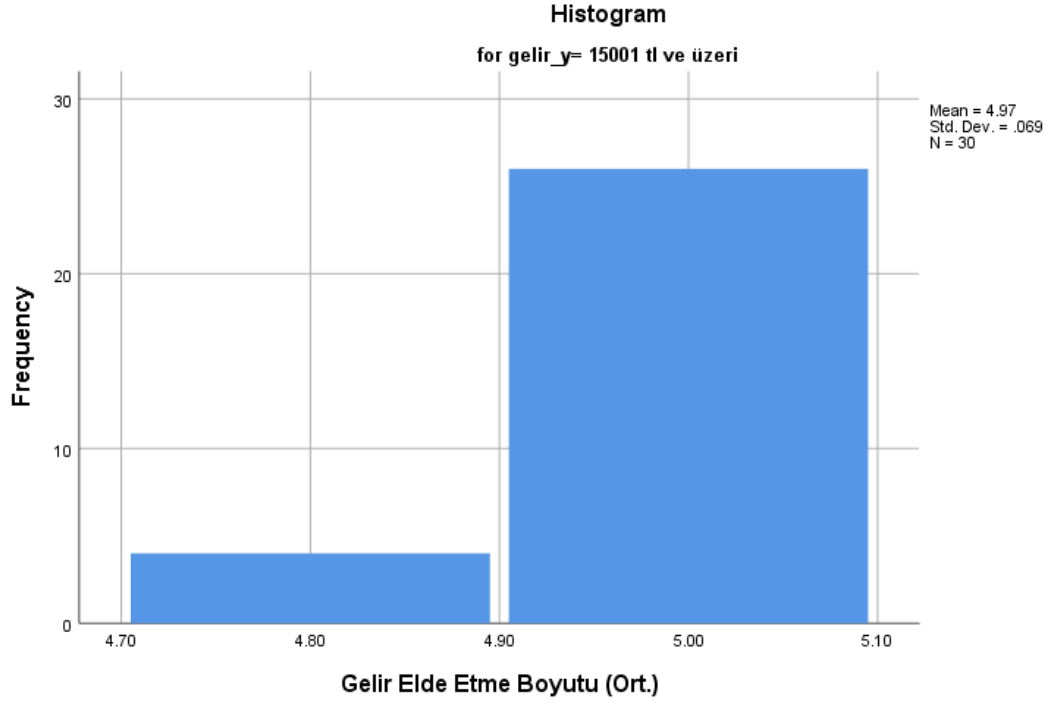
Ek 2.134: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (gelir = 5.000 TL ve altı).

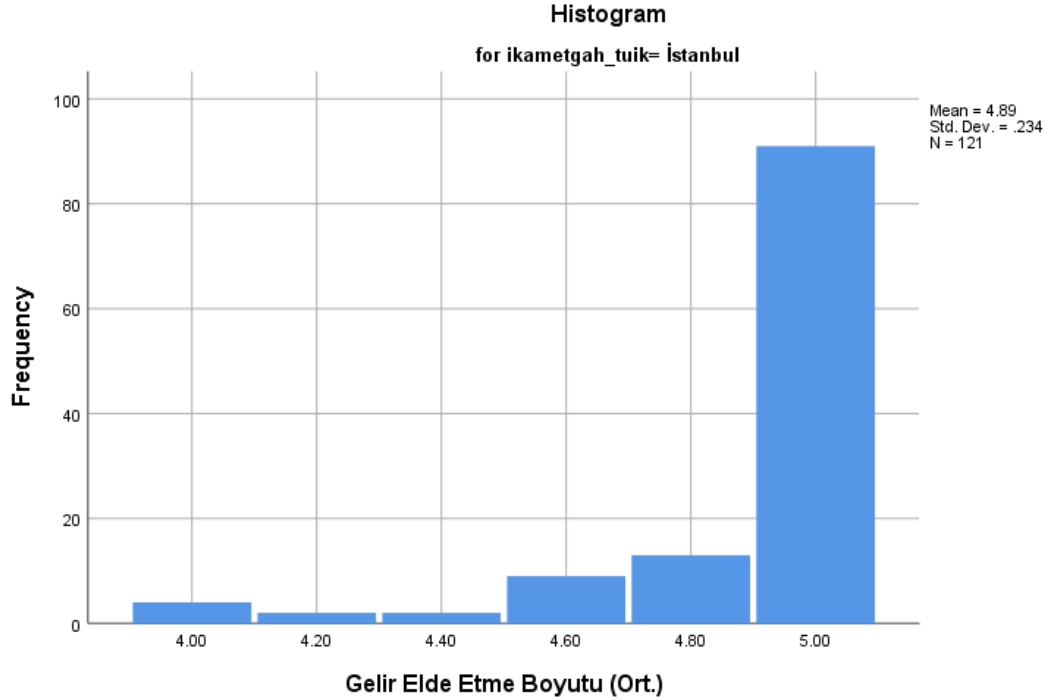
Ek 2.135: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (gelir = 5.001 – 10.000 TL).

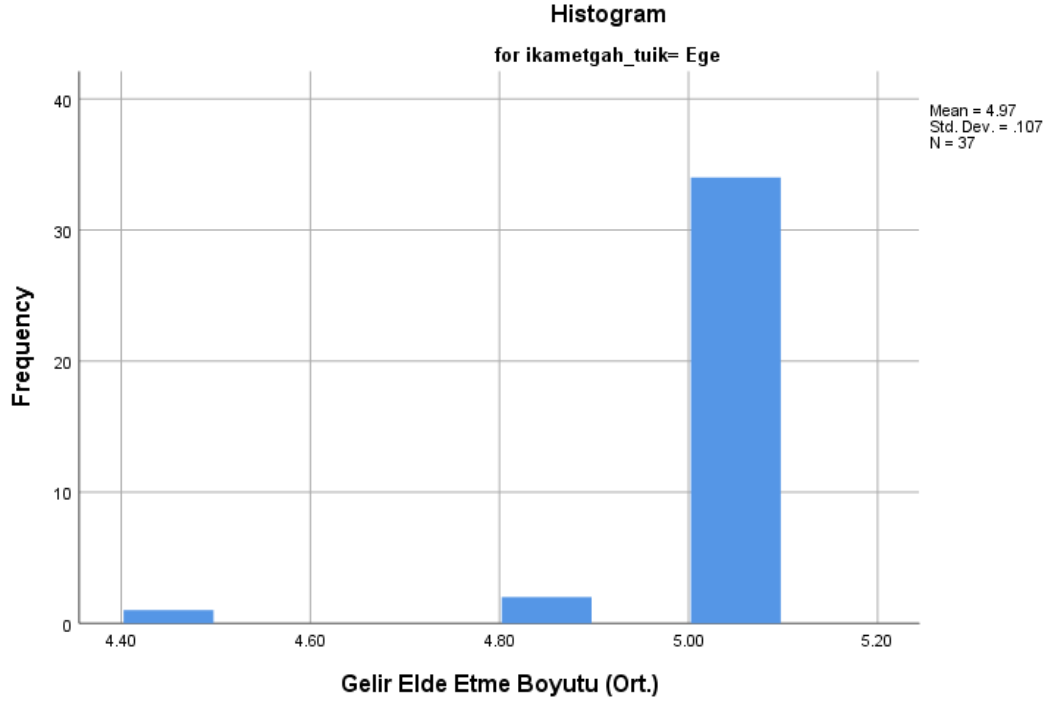
Ek 2.136: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (gelir = 10.001 – 15.000 TL).

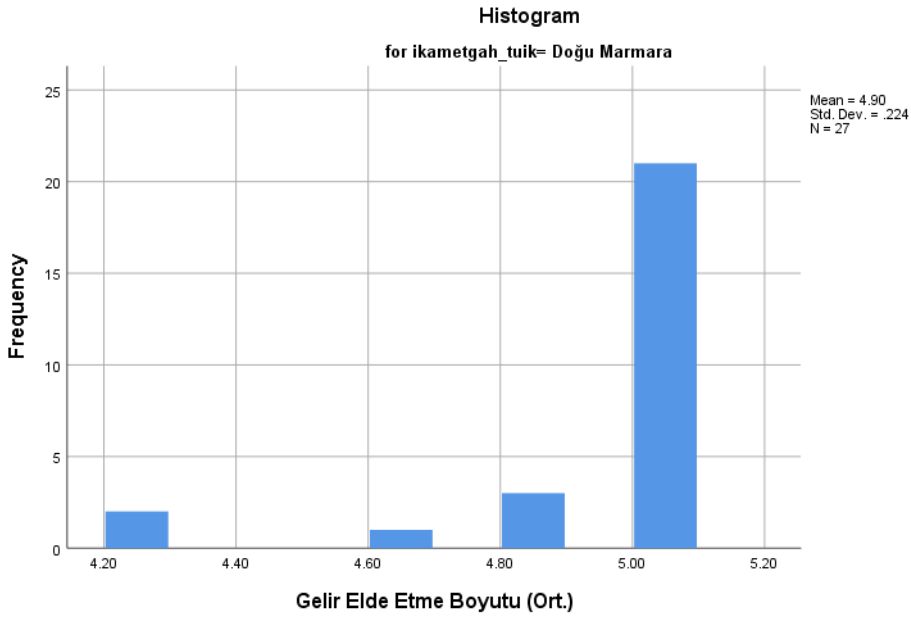
Ek 2.137: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (gelir = 15.000 TL ve üzeri).

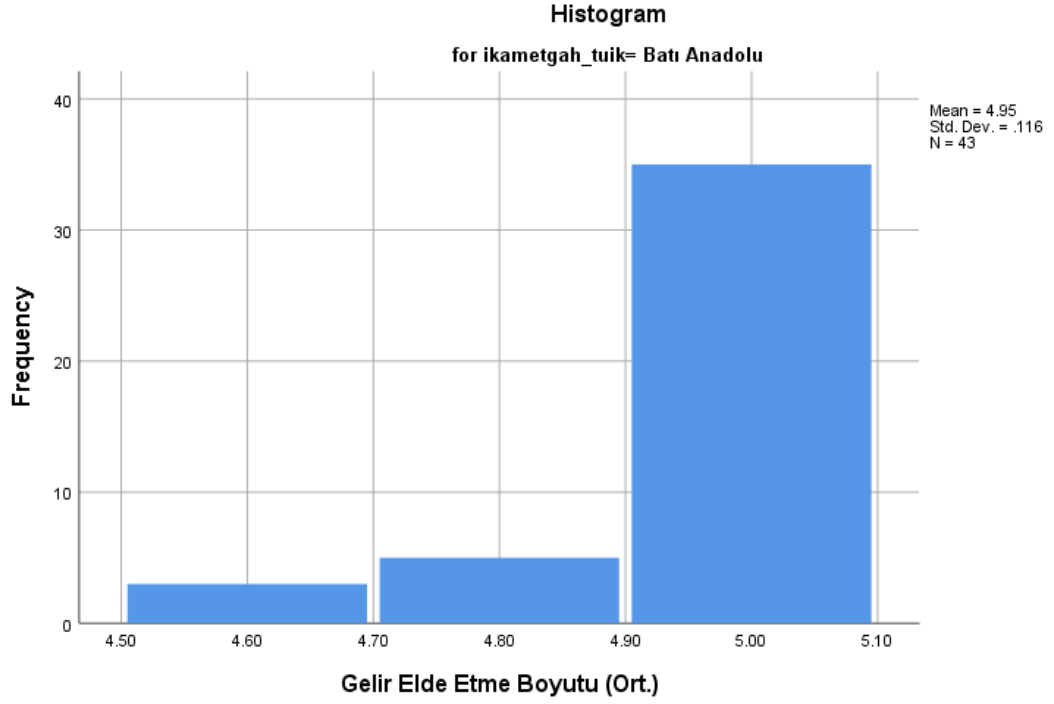
Ek 2.138: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = İstanbul).

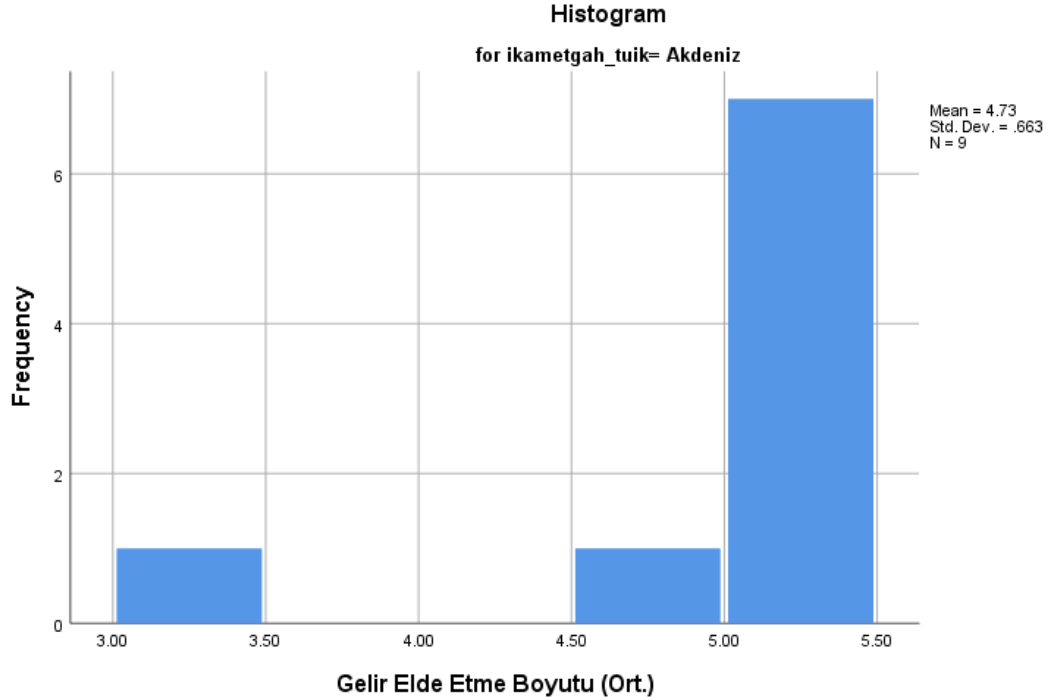
Ek 2.139: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Ege).

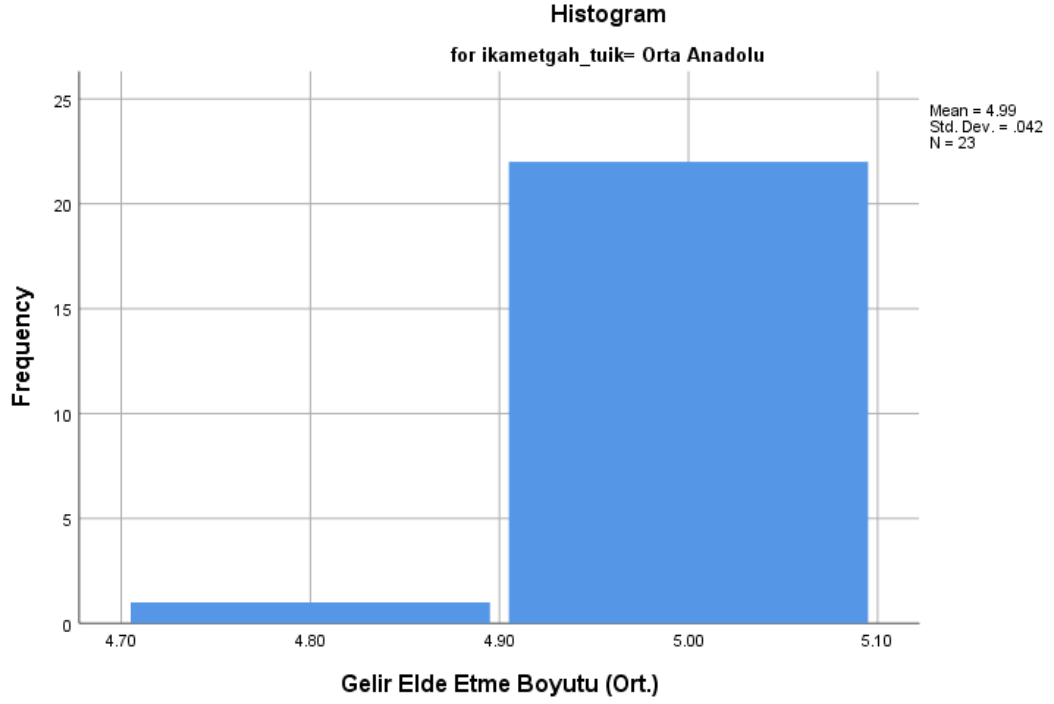
Ek 2.140: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Doğu Marmara).

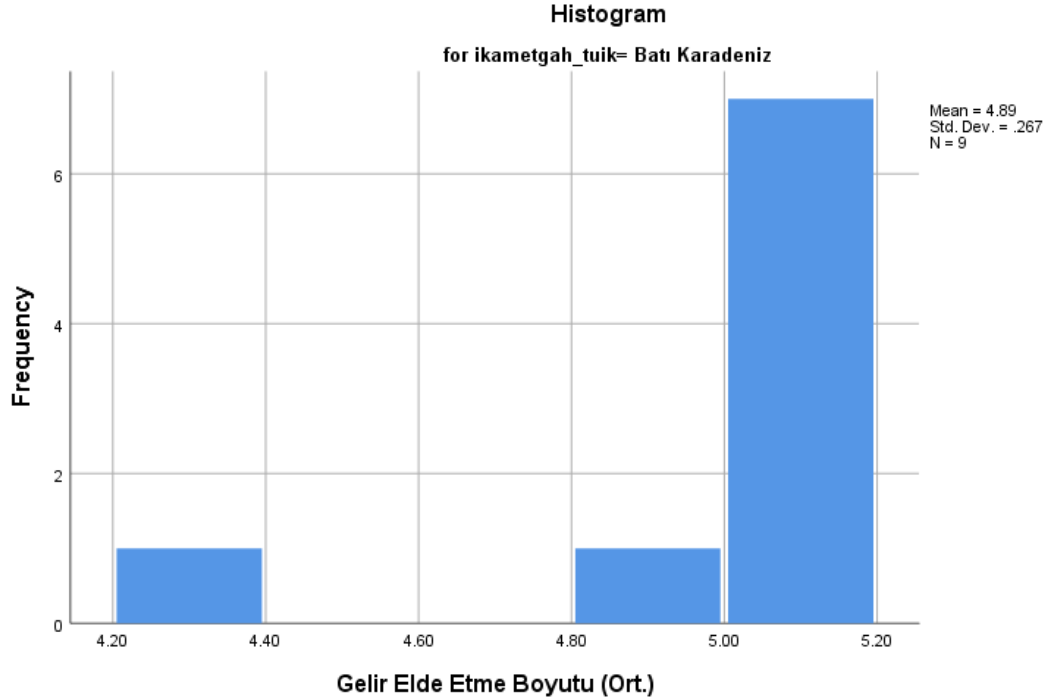
Ek 2.141: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Batı Anadolu).

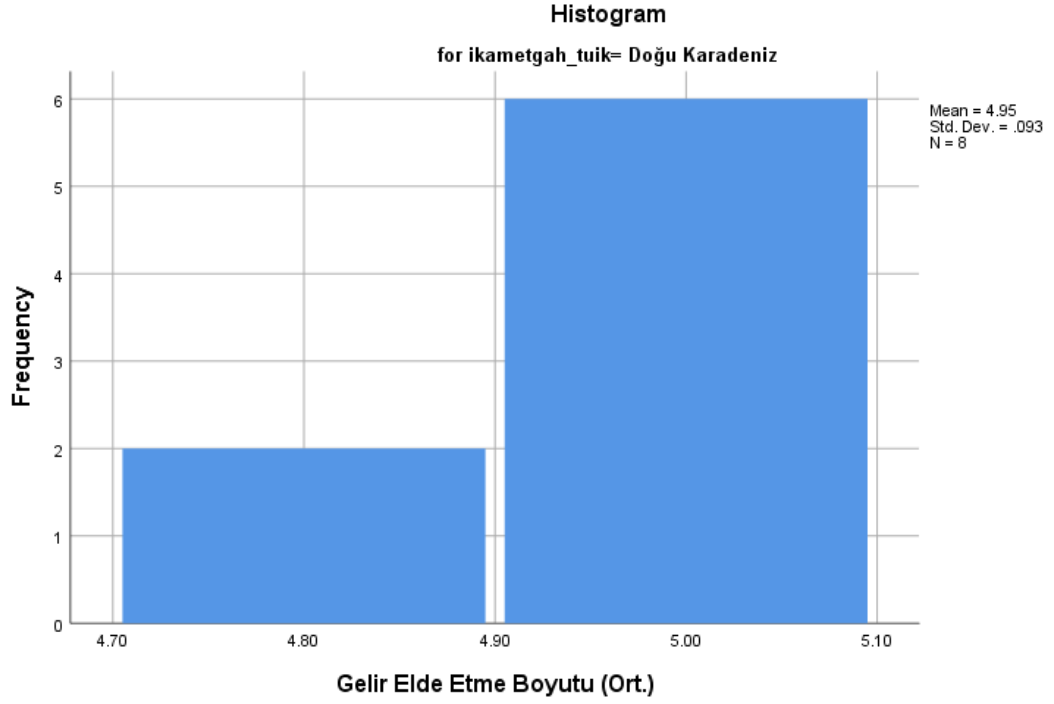
Ek 2.142: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Akdeniz).

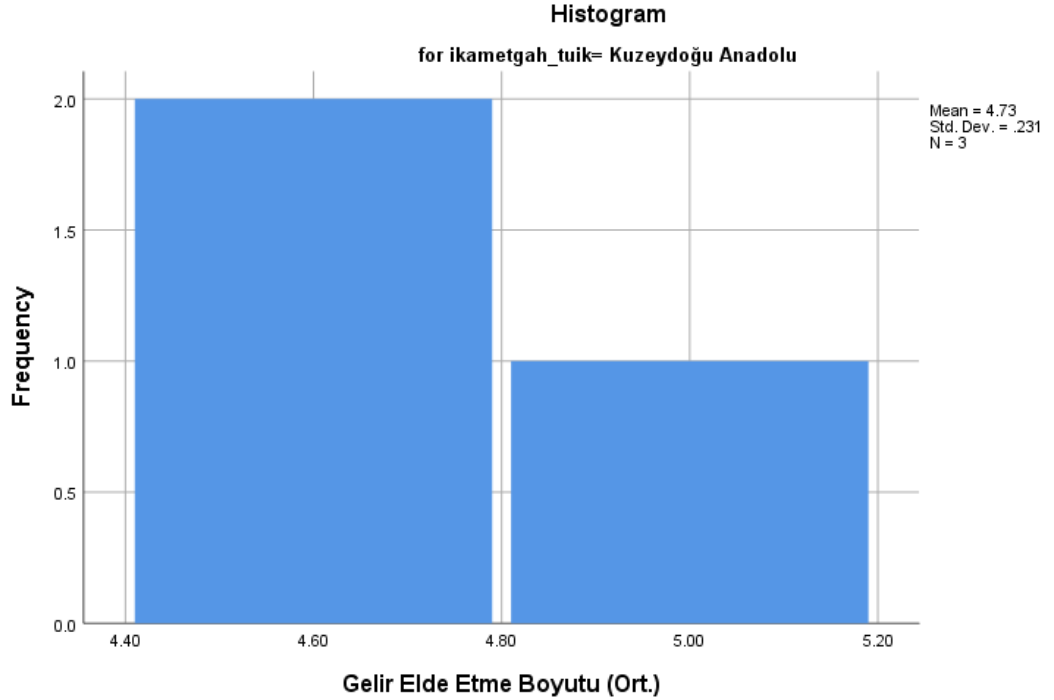
Ek 2.143: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Orta Anadolu).

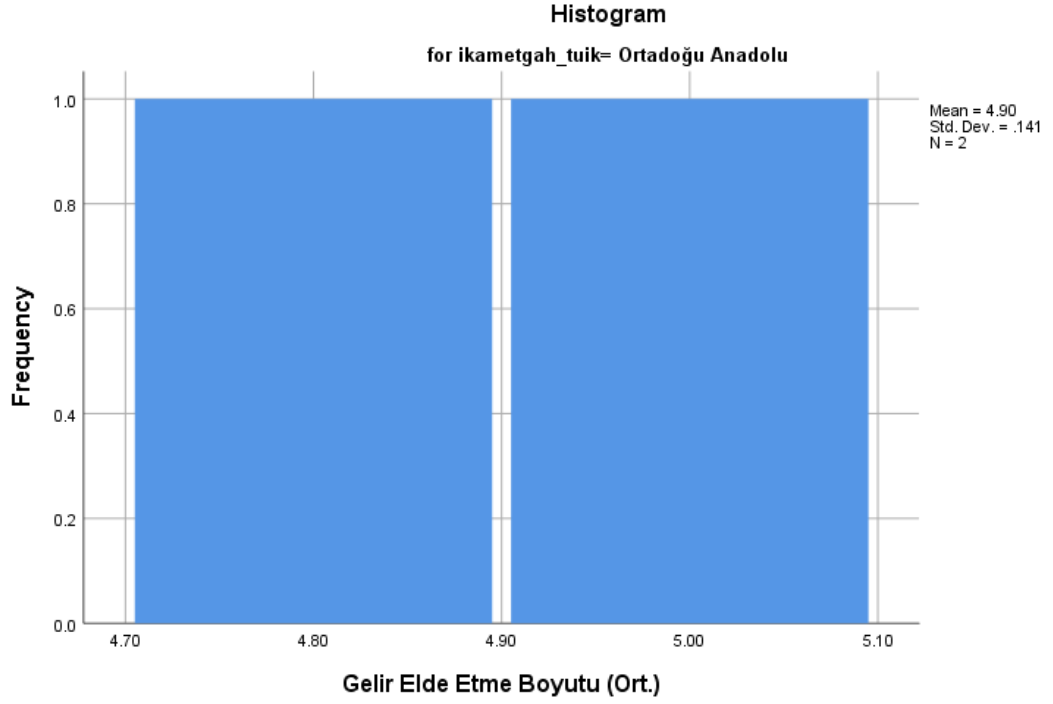
Ek 2.144: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Batı Karadeniz).

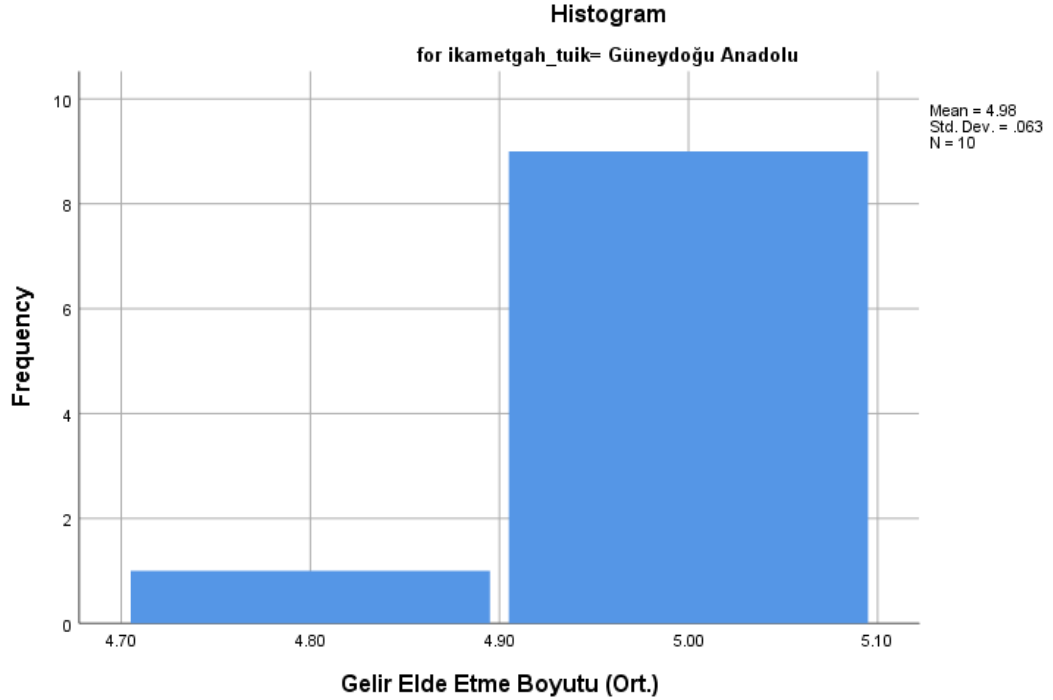
Ek 2.145: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Doğu Karadeniz).

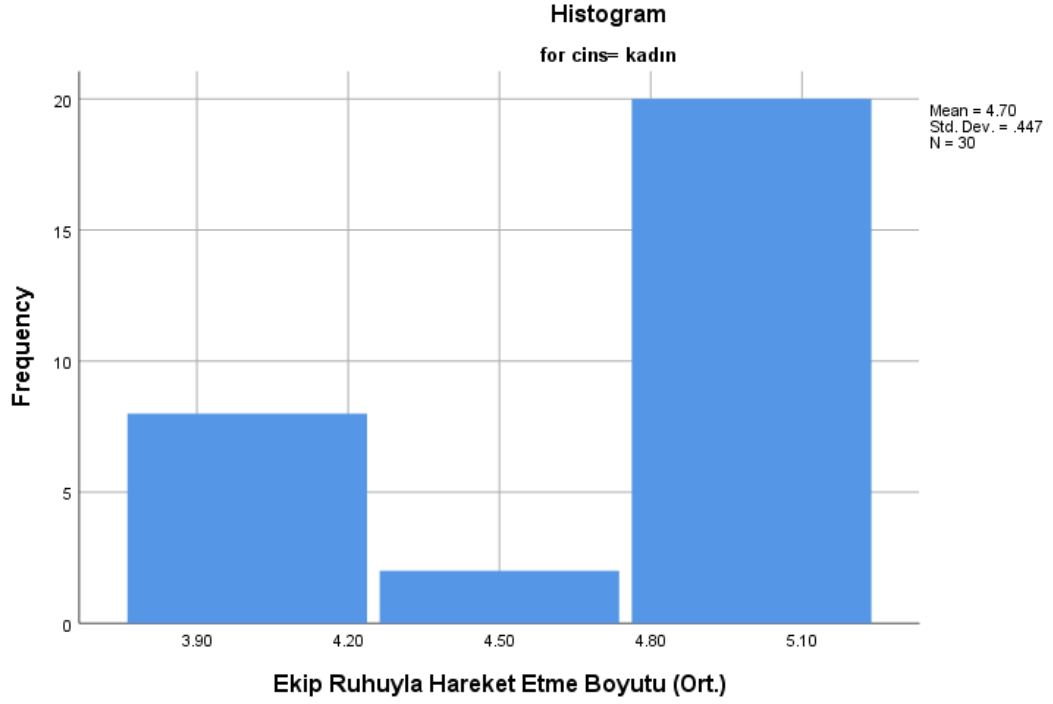
Ek 2.146: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Kuzeydoğu Anadolu).

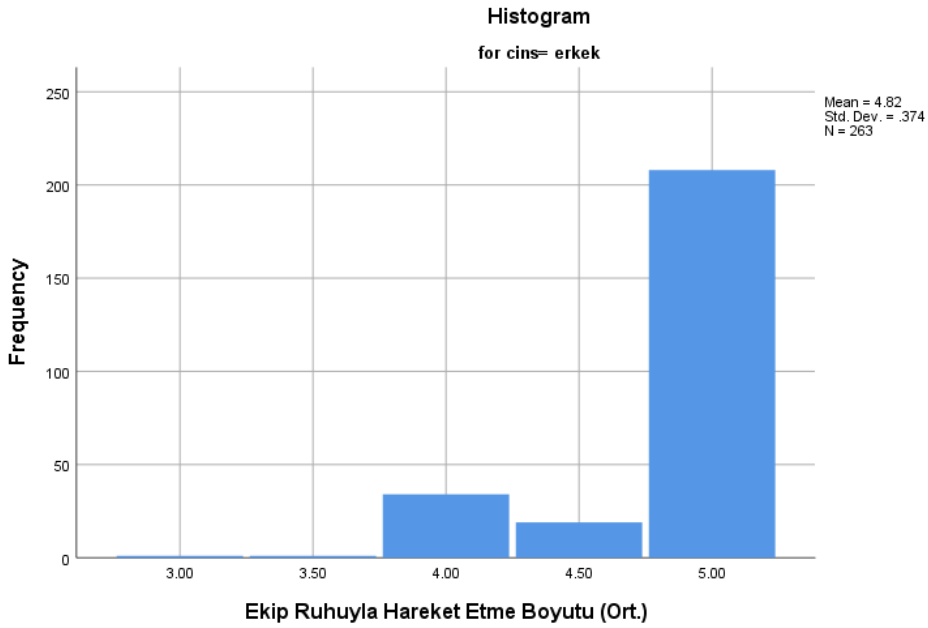
Ek 2.147: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Ortadoğu Anadolu).

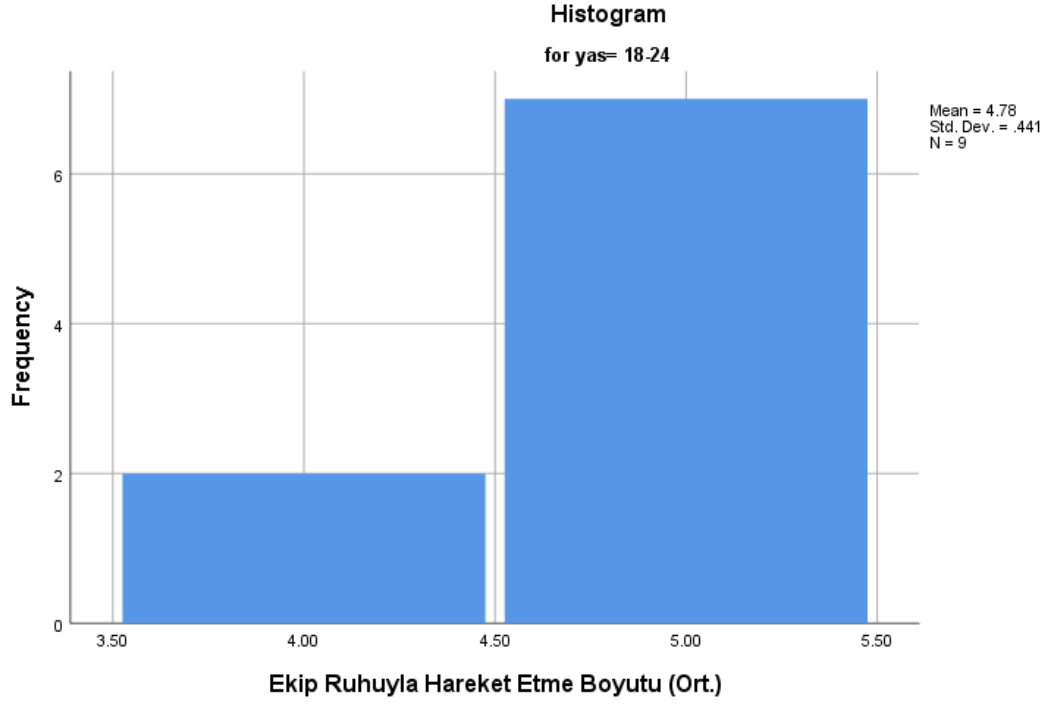
Ek 2.148: Gelir Elde Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Güneydoğu Anadolu).

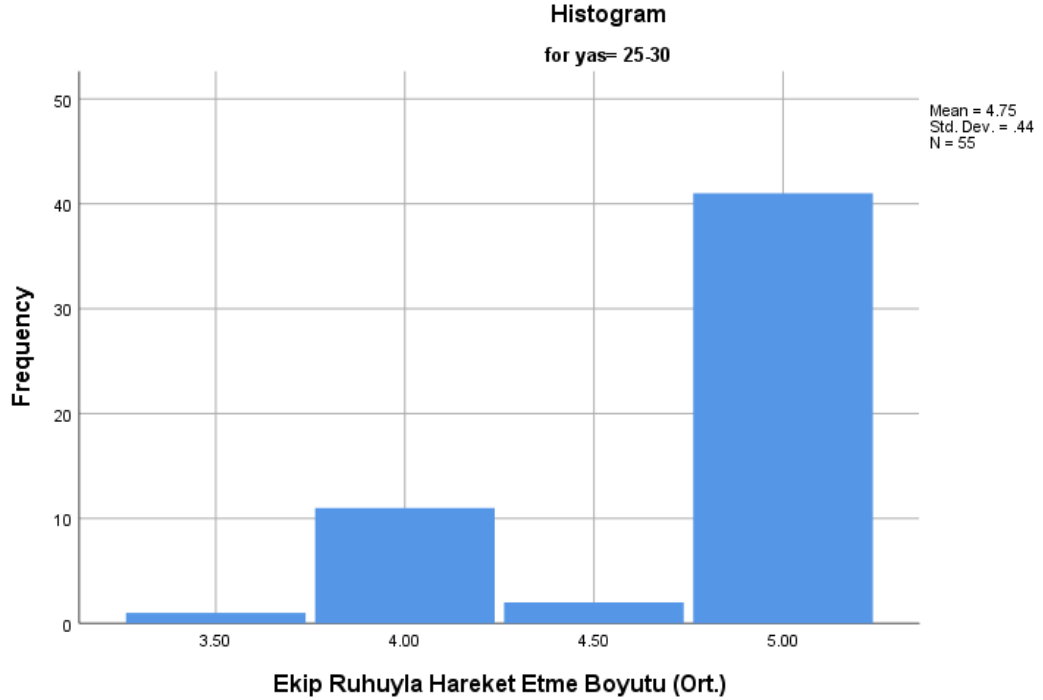
Ek 2.149: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (cins = kadın).

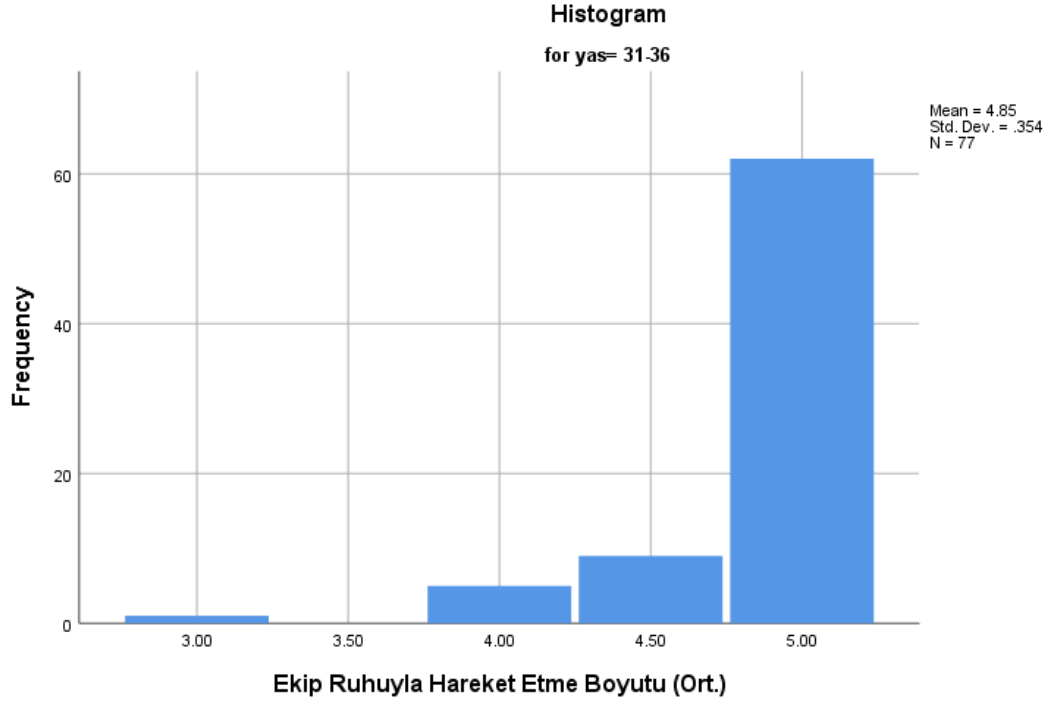
Ek 2.150: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (cins = erkek).

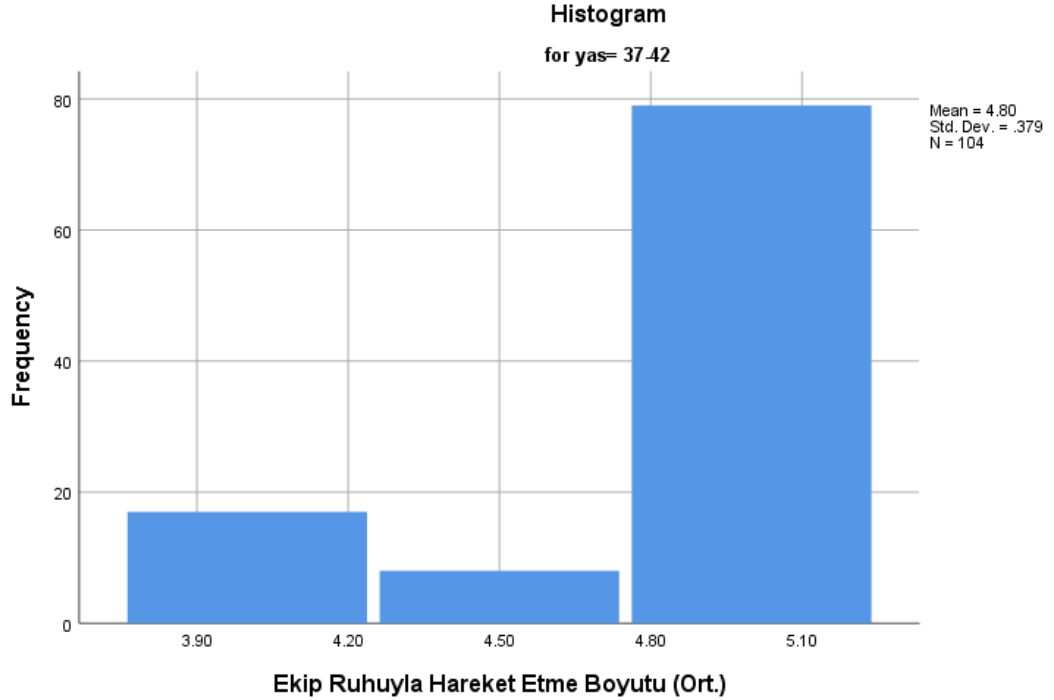
Ek 2.151: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 18-24).

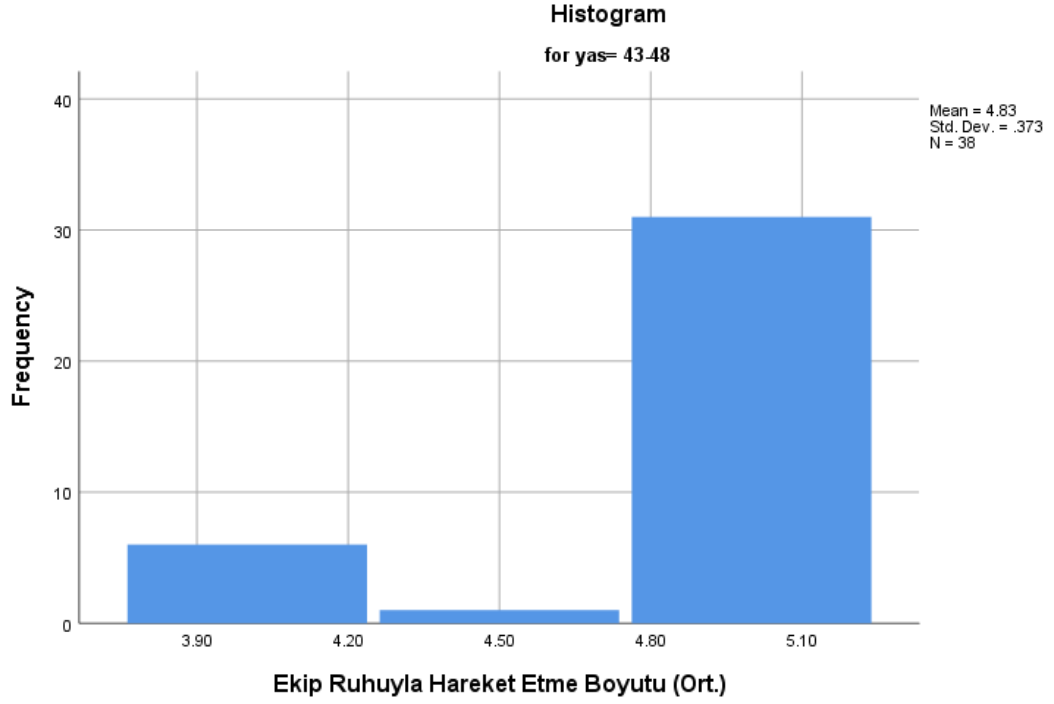
Ek 2.152: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 25-30).

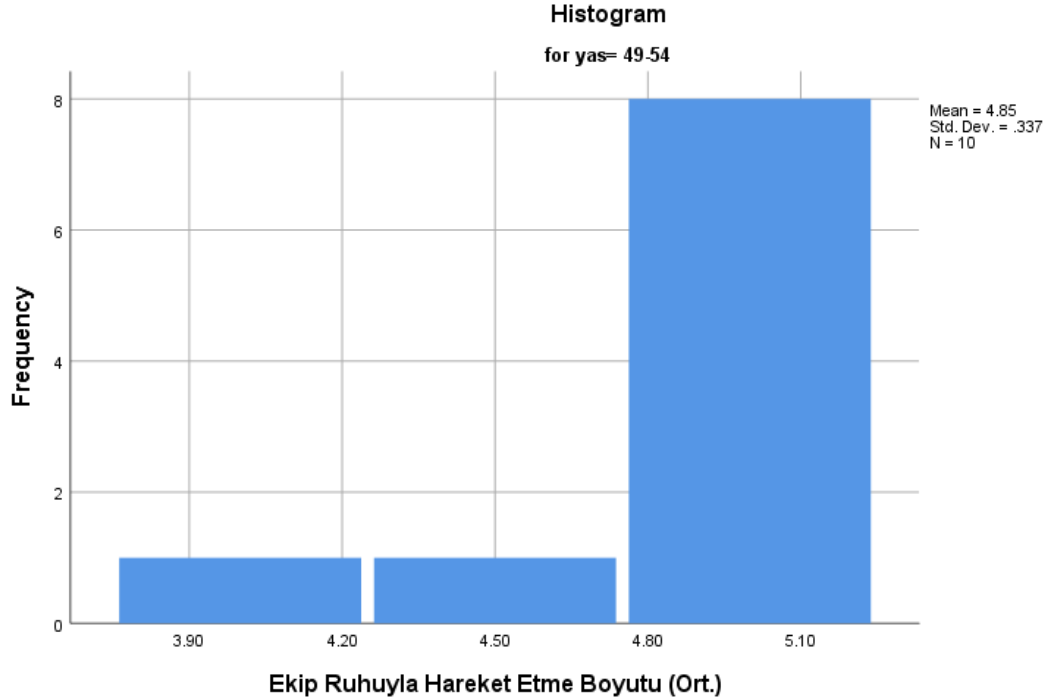
Ek 2.153: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 31-36).

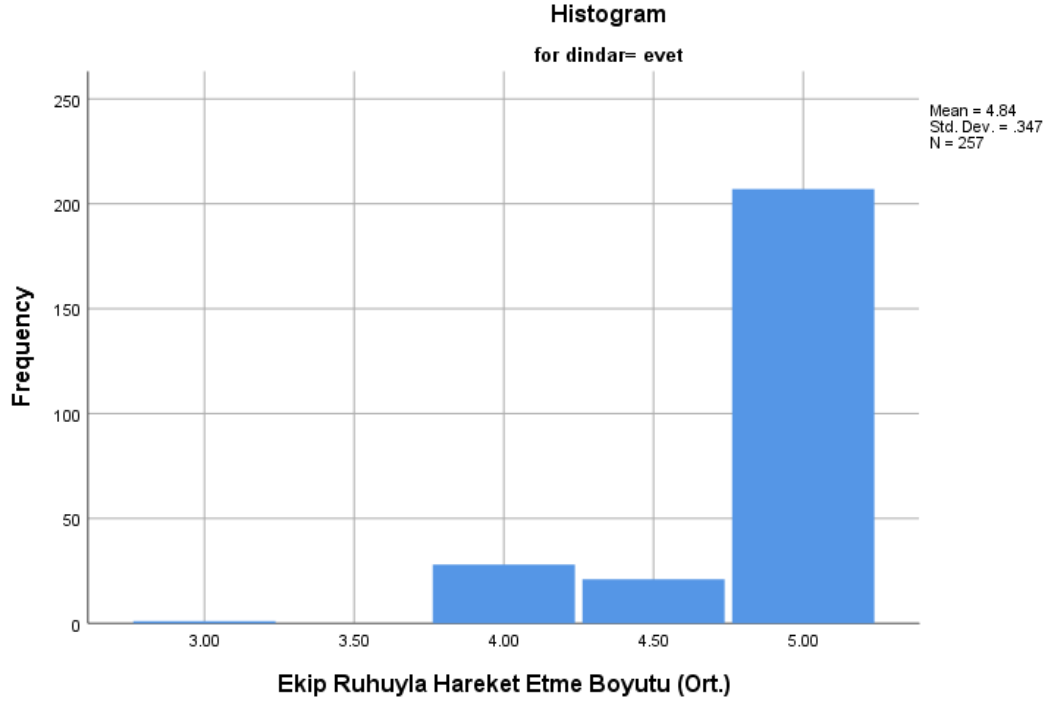
Ek 2.154: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 37-42).

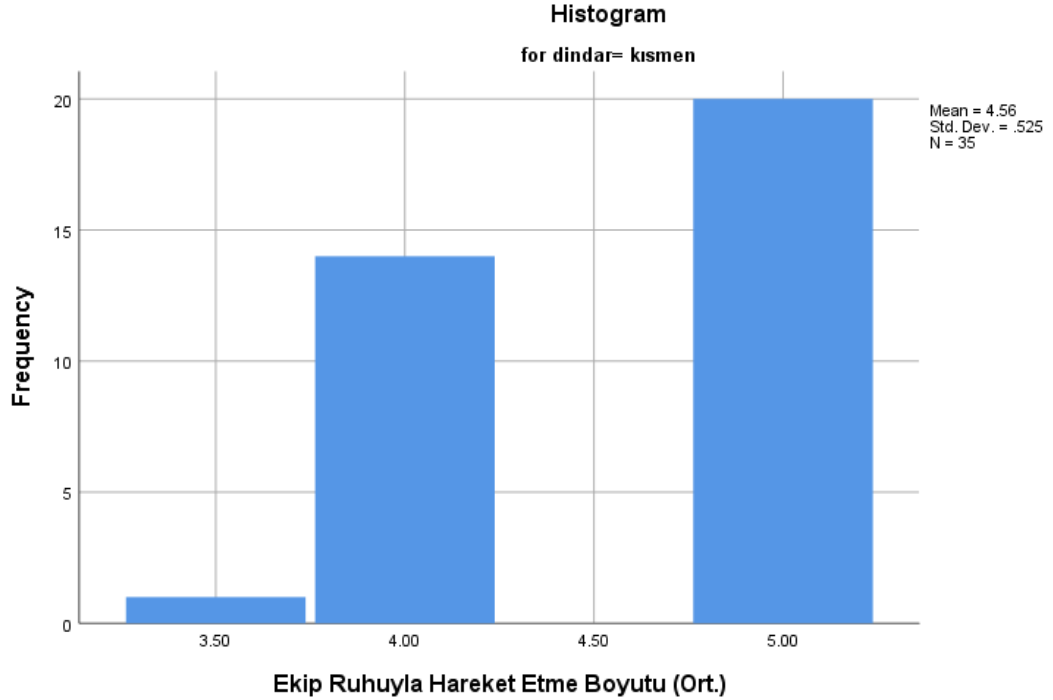
Ek 2.155: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 43-48).

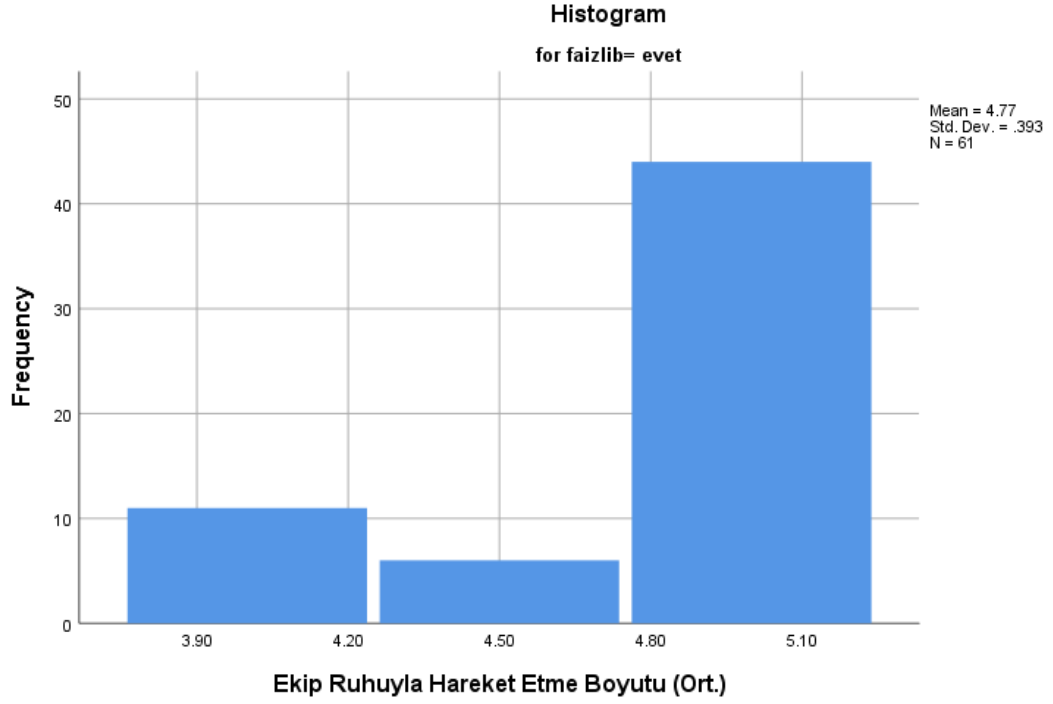
Ek 2.156: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 49-54).

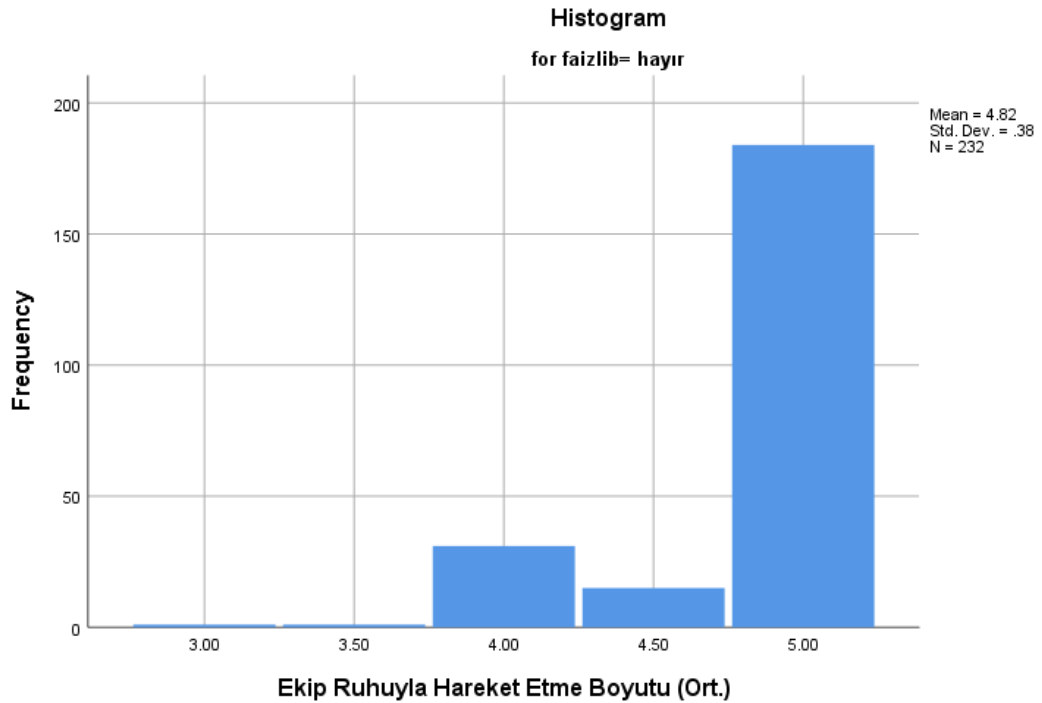
Ek 2.157: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (dindar = evet).

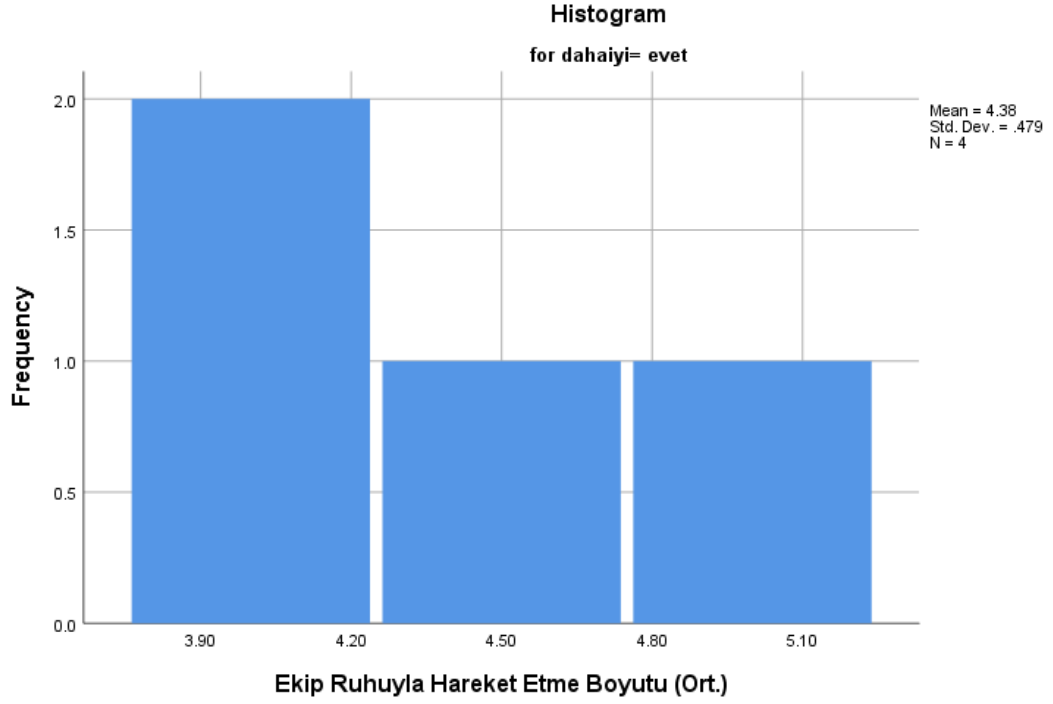
Ek 2.158: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (dindar = kısmen).

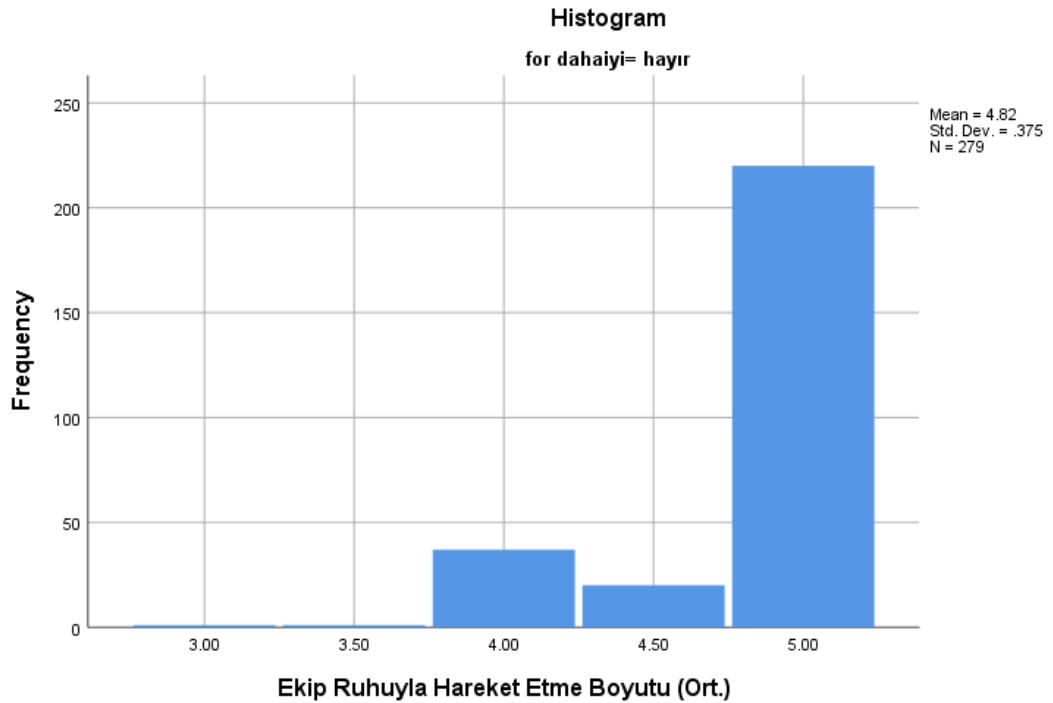
Ek 2.159: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (Daha önce faizli bankada çalışma durumu = evet).

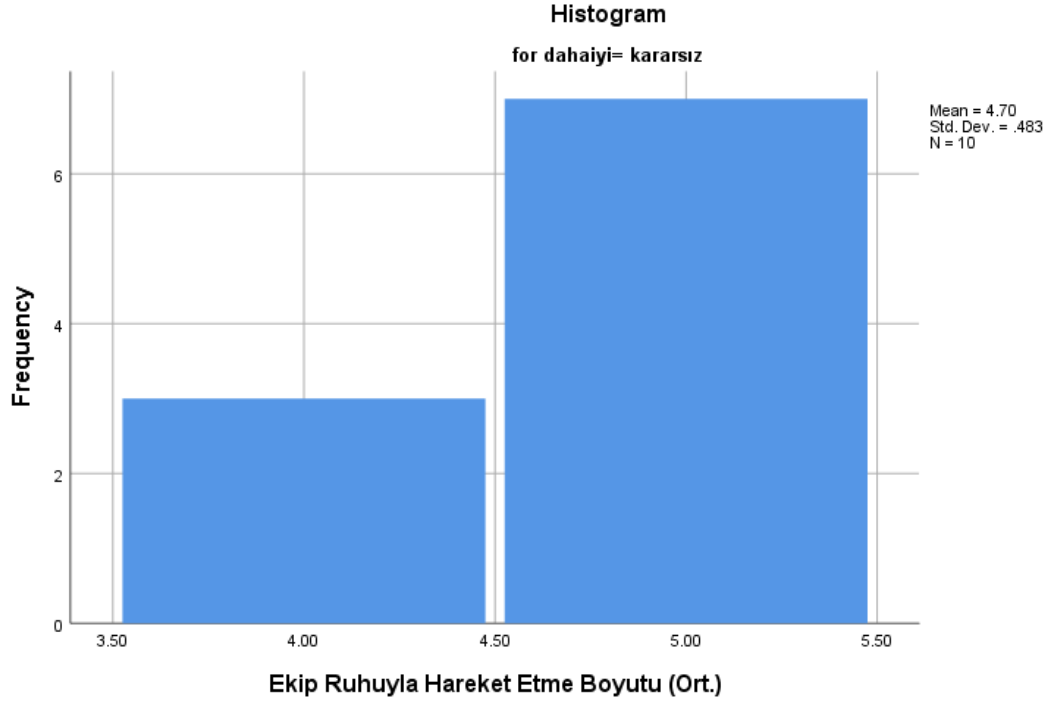
Ek 2.160: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (Daha önce faizli bankada çalışma durumu = hayır).

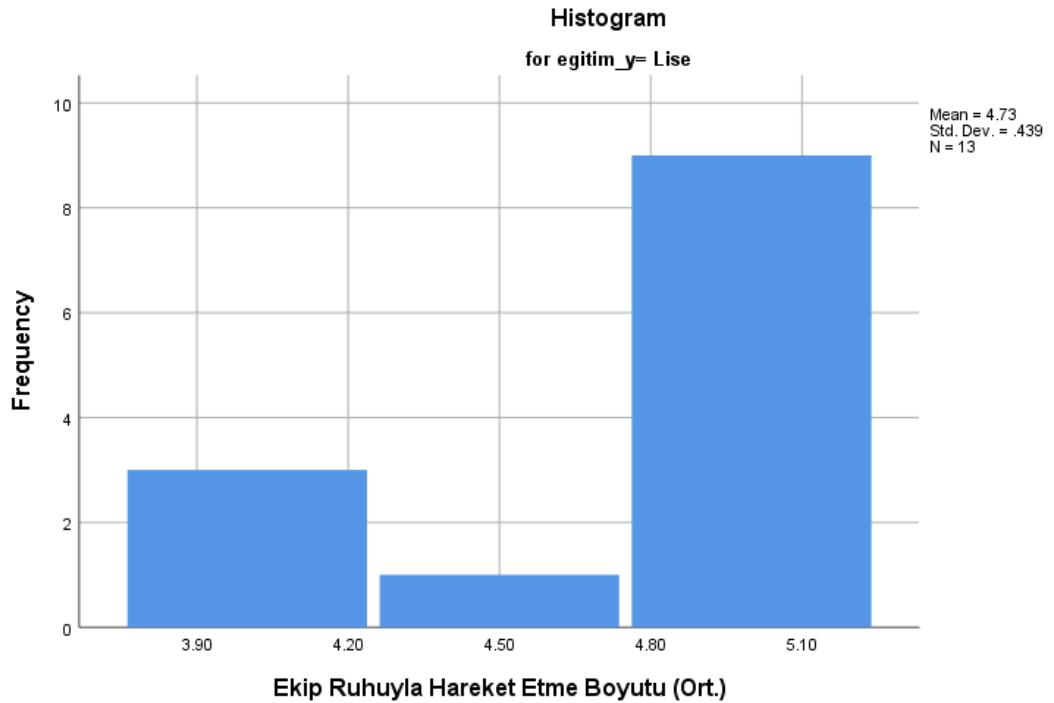
Ek 2.161: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa = evet).

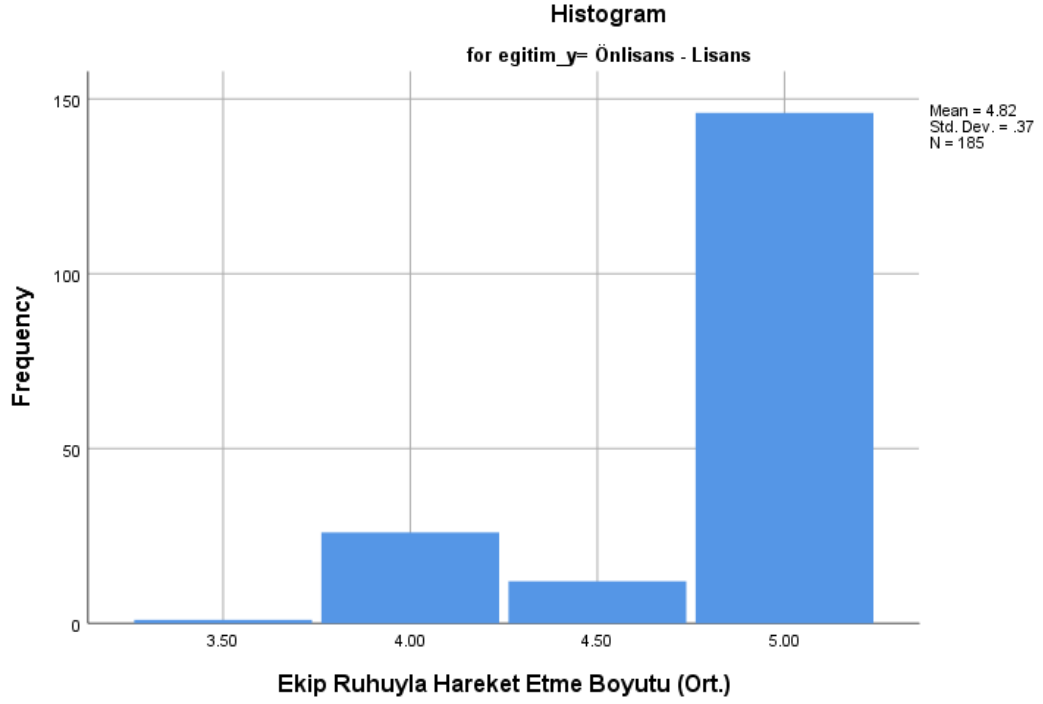
Ek 2.162: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa = hayır).

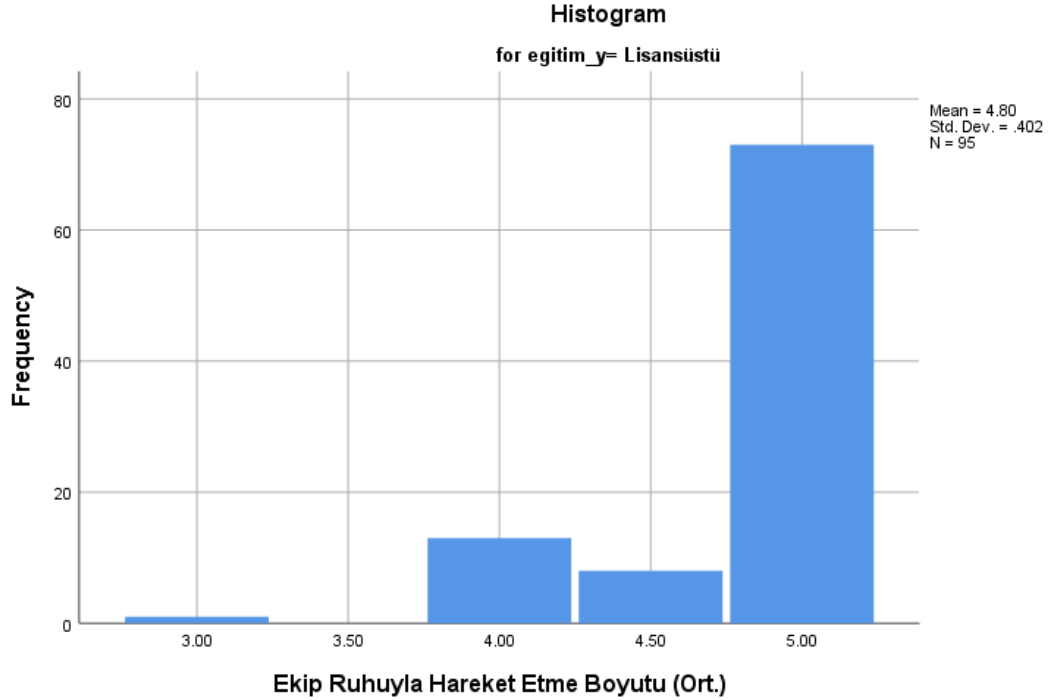
Ek 2.163: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa = kararsız).

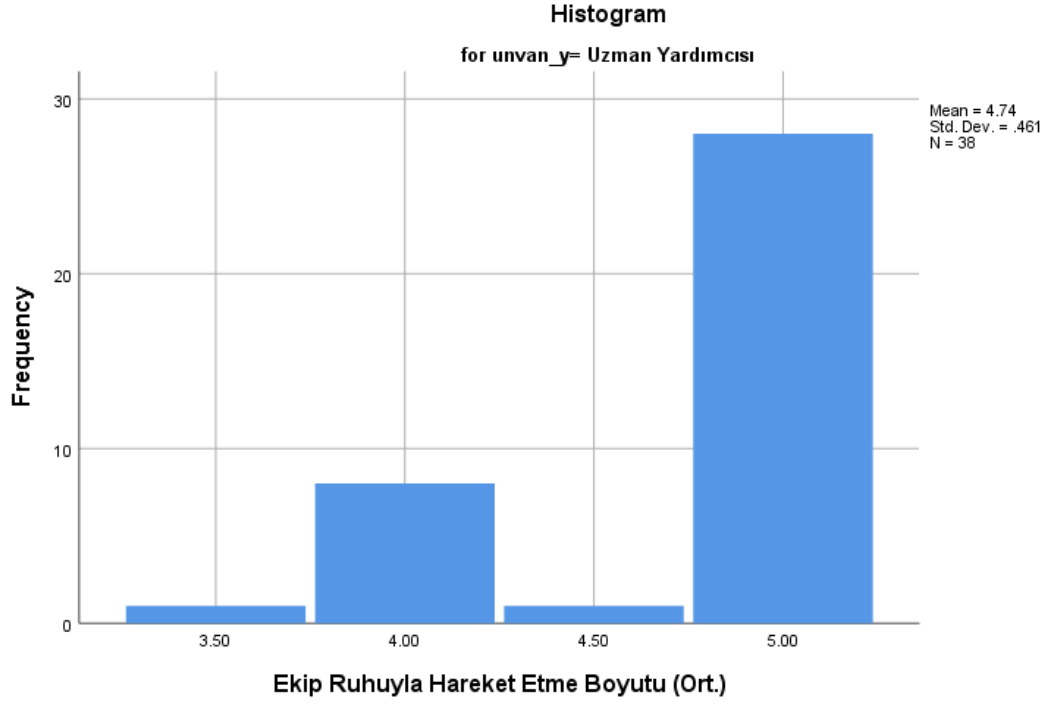
Ek 2.164: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (eğitim = lise).

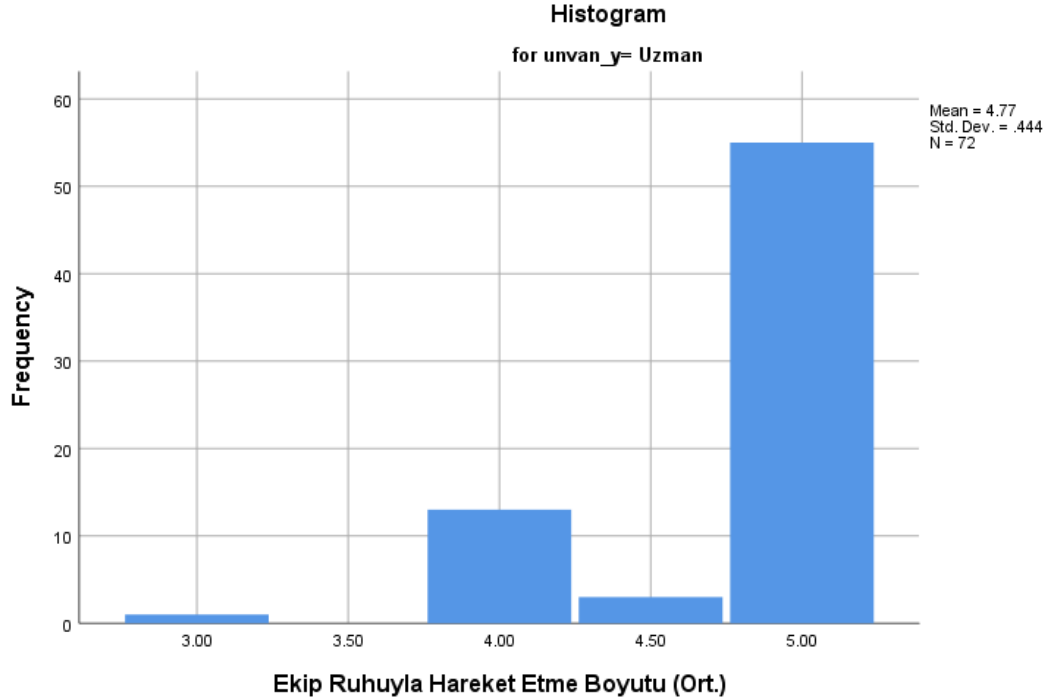
Ek 2.165: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (eğitim = önlisans - lisans).

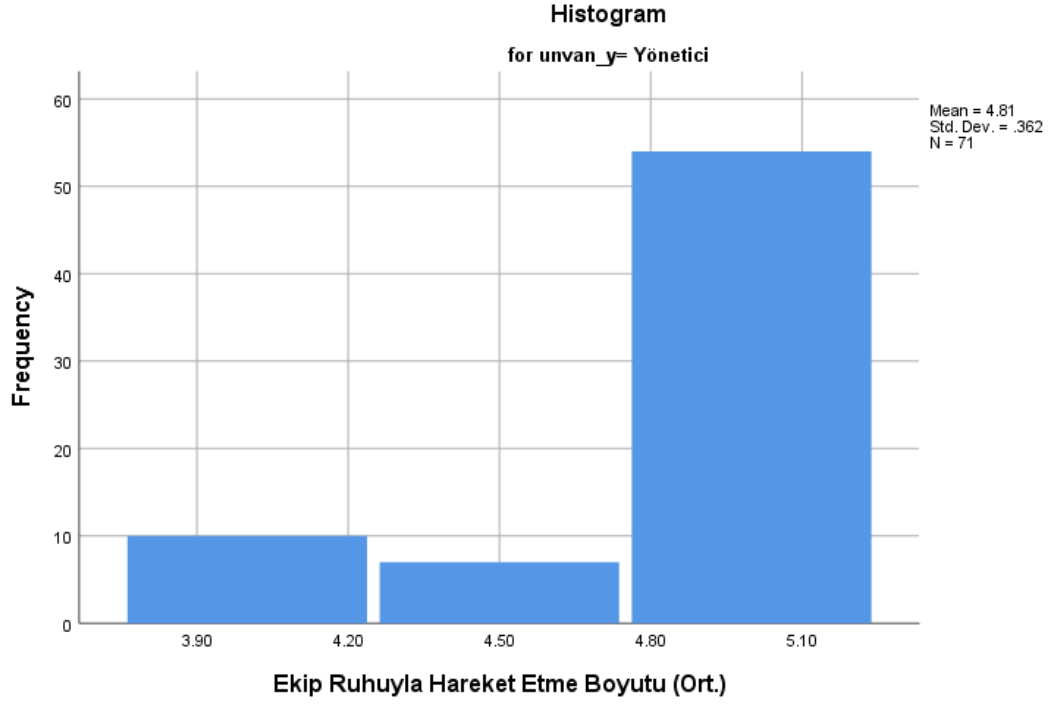
Ek 2.166: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (eğitim = lisansüstü).

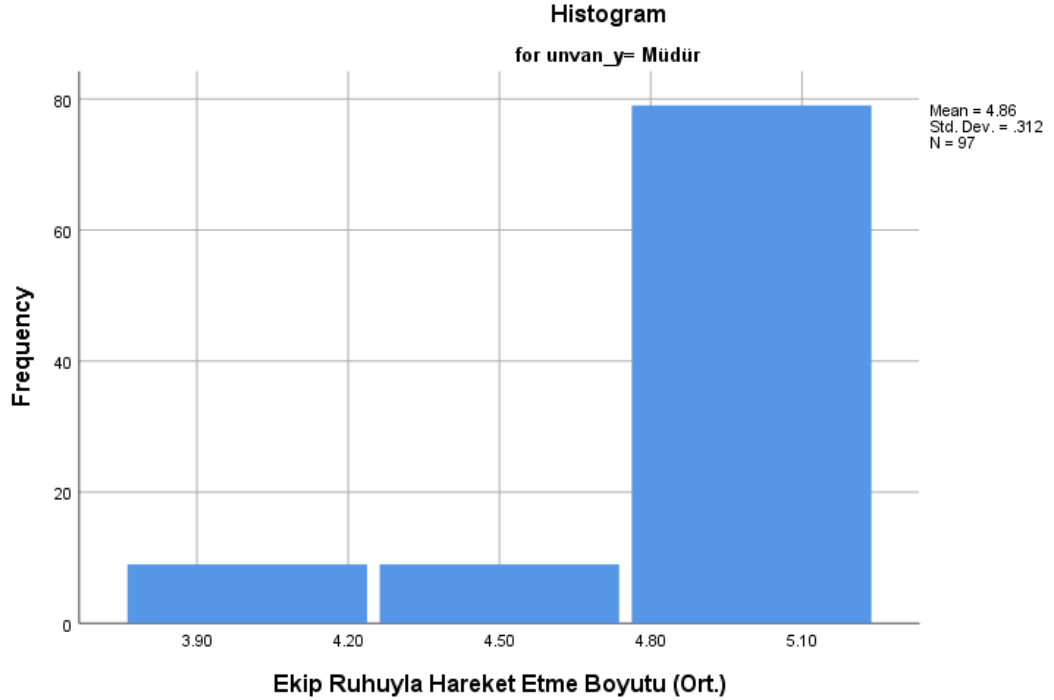
Ek 2.167: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = uzman yardımcısı).

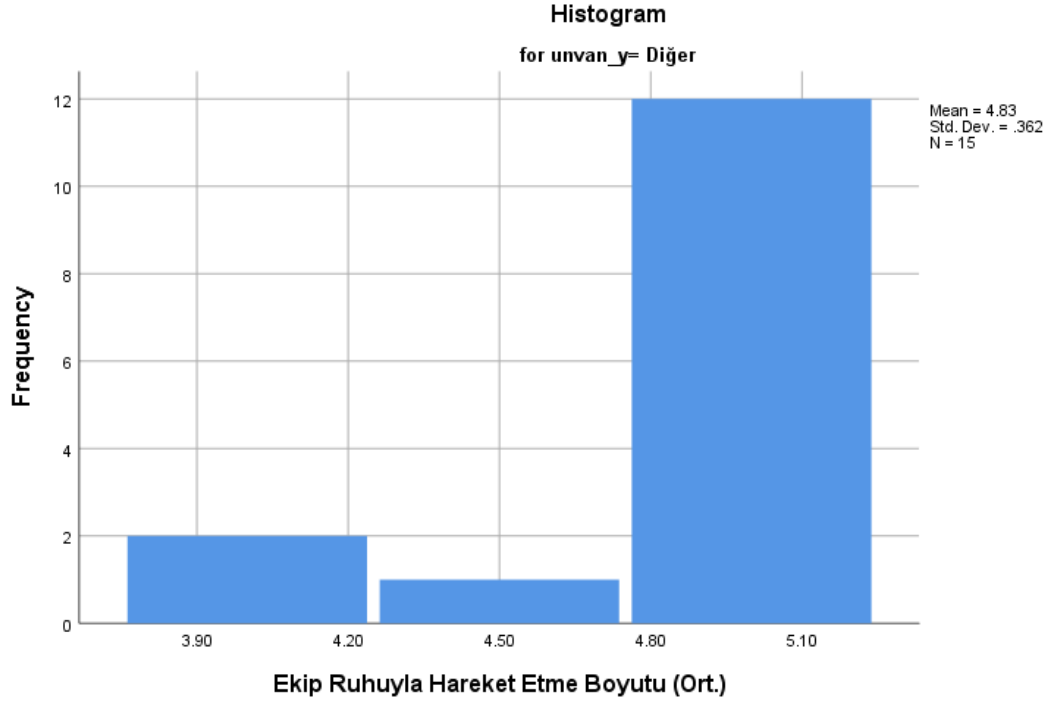
Ek 2.168: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = uzman).

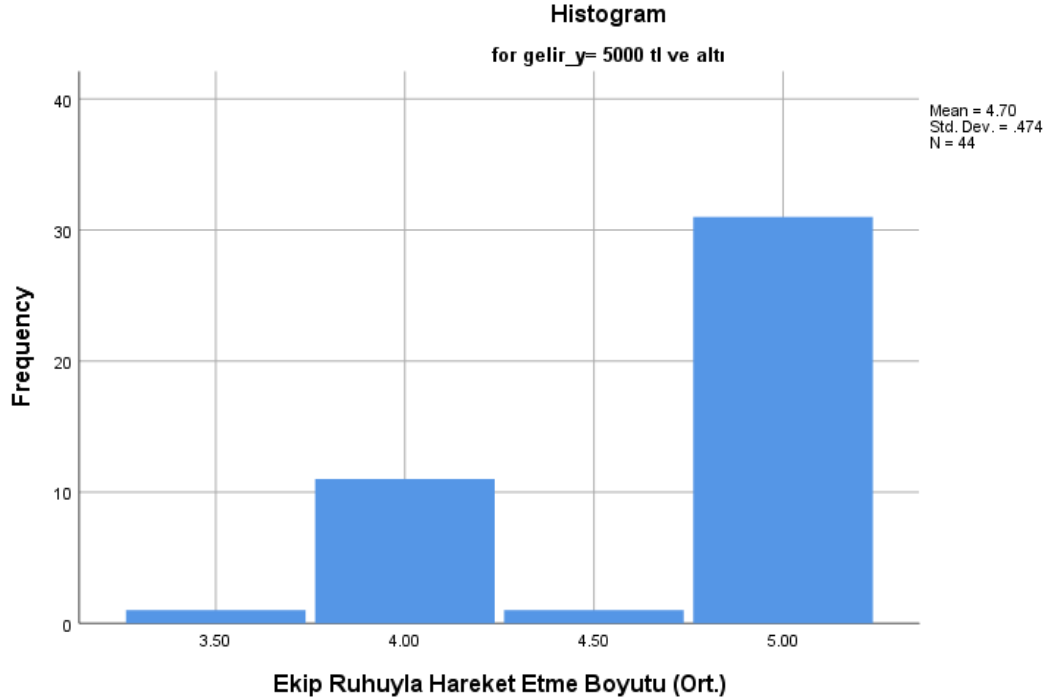
Ek 2.169: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = Yönetici).

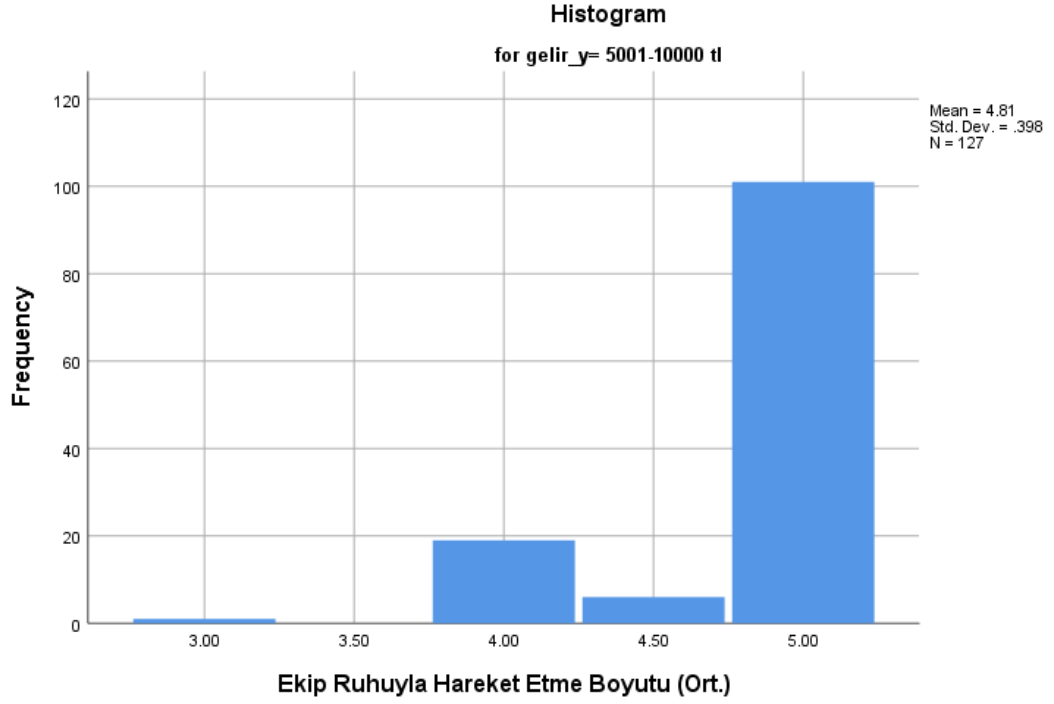
Ek 2.170: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = Müdür).

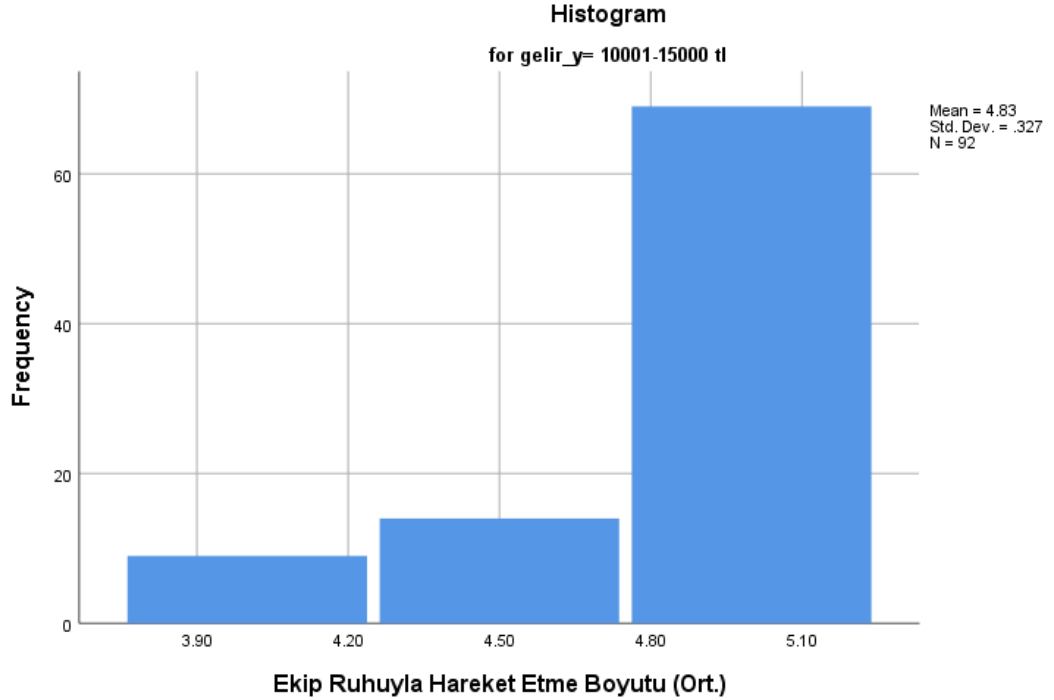
Ek 2.171: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = Diğer).

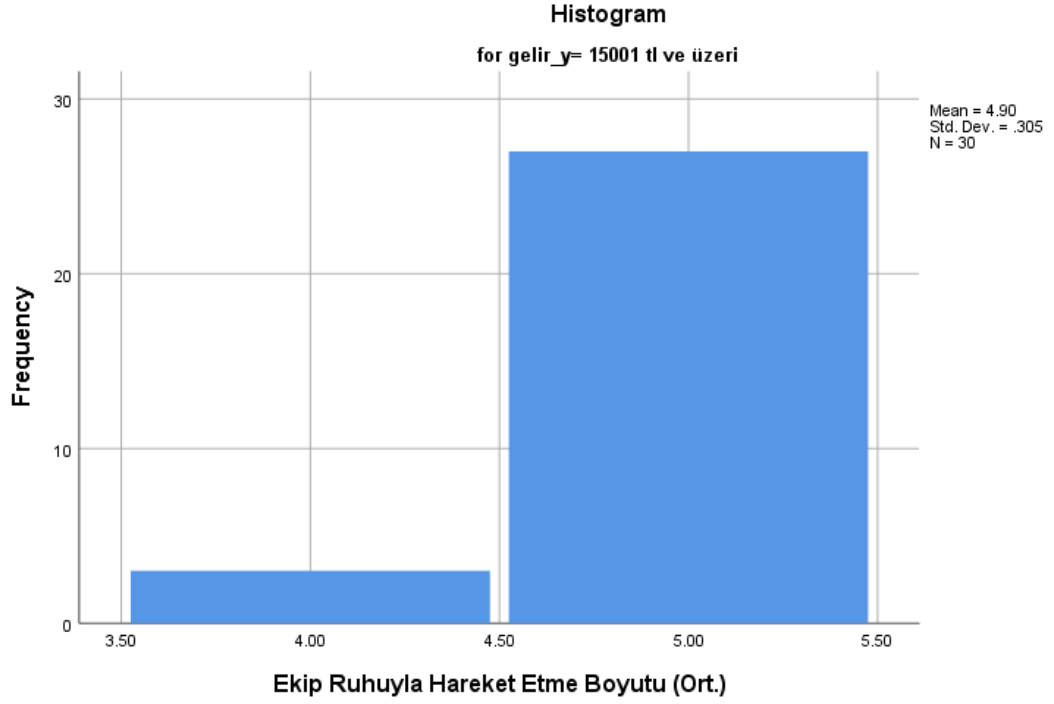
Ek 2.172: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (gelir = 5.000 TL ve altı).

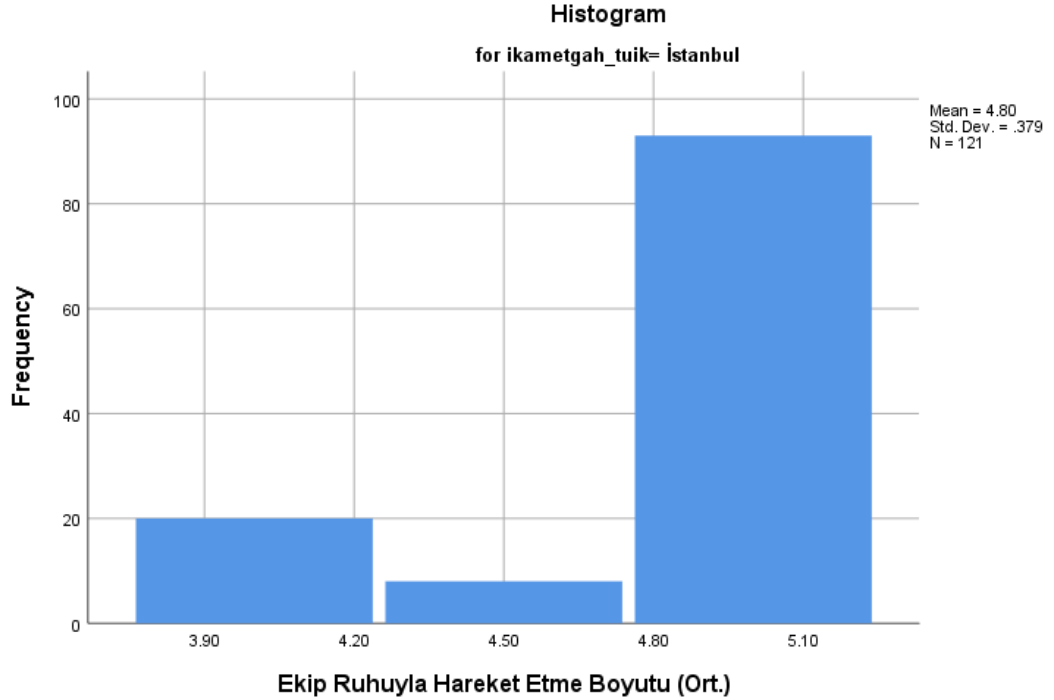
Ek 2.173: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (gelir = 5.001-10.000 TL).

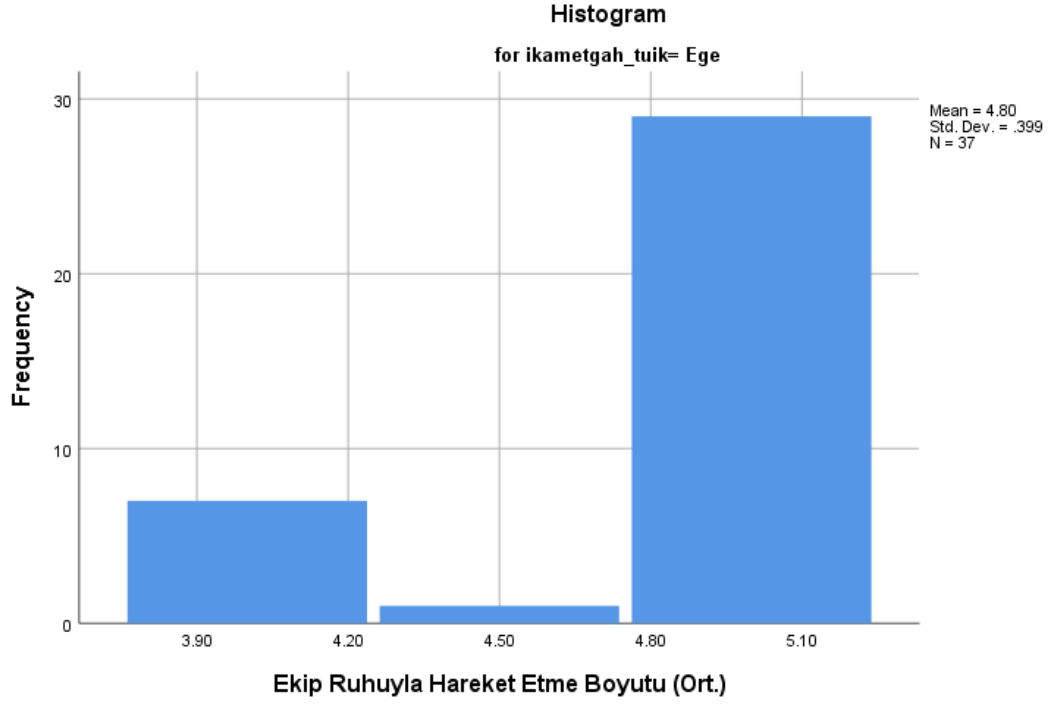
Ek 2.174: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (gelir = 10.001-15.000 TL).

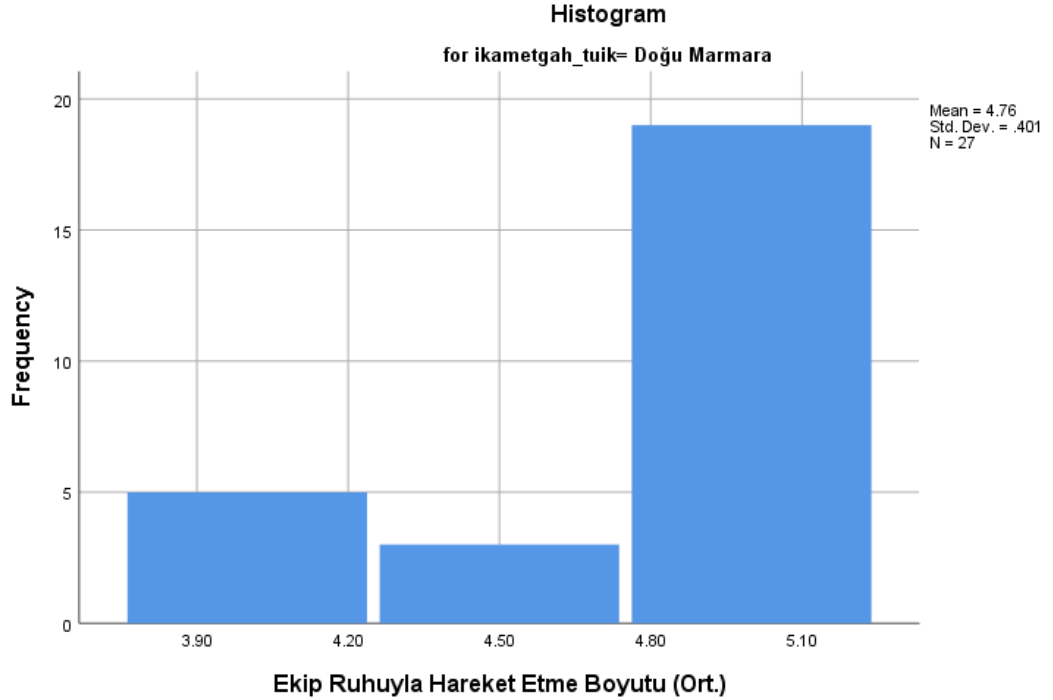
Ek 2.175: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (gelir = 15.000 TL ve üzeri).

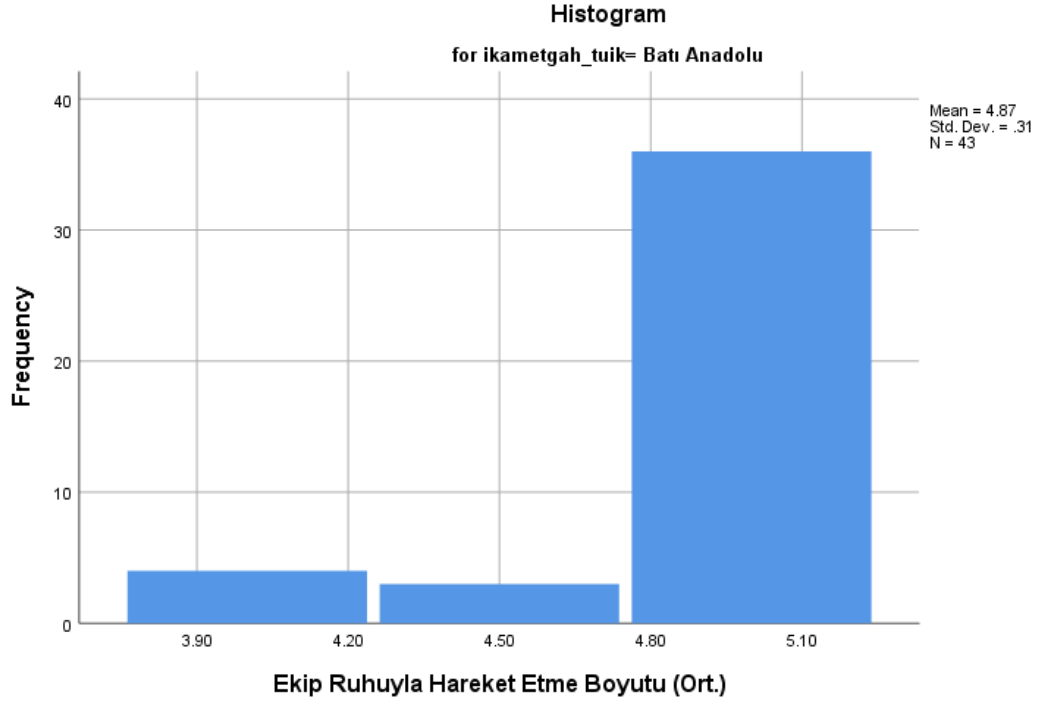
Ek 2.176: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = İstanbul).

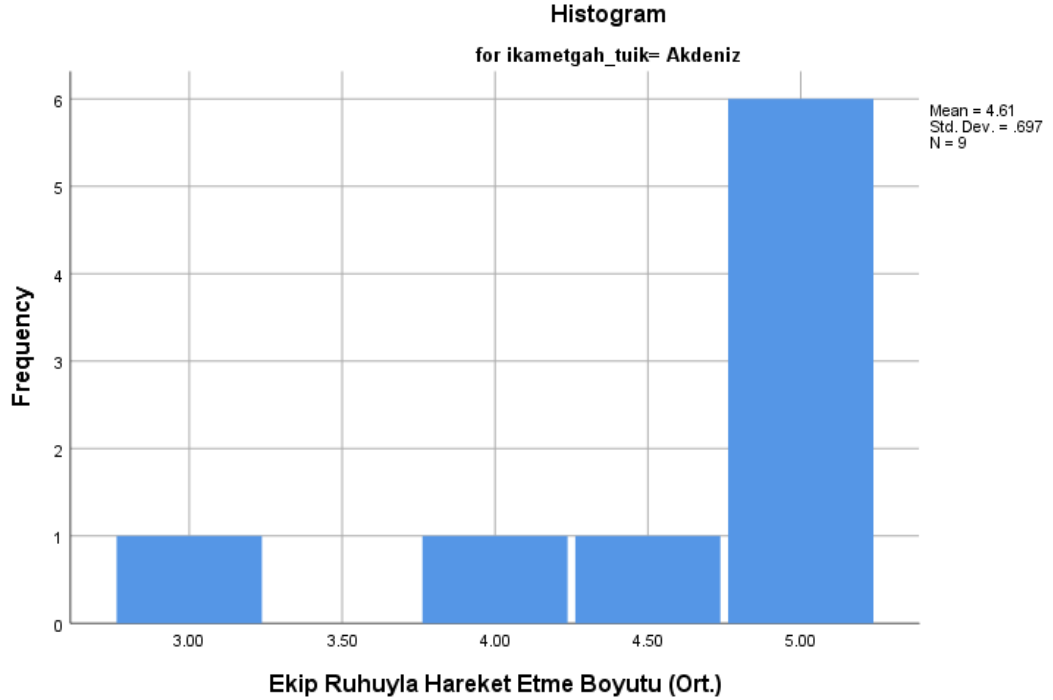
Ek 2.177: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Ege).

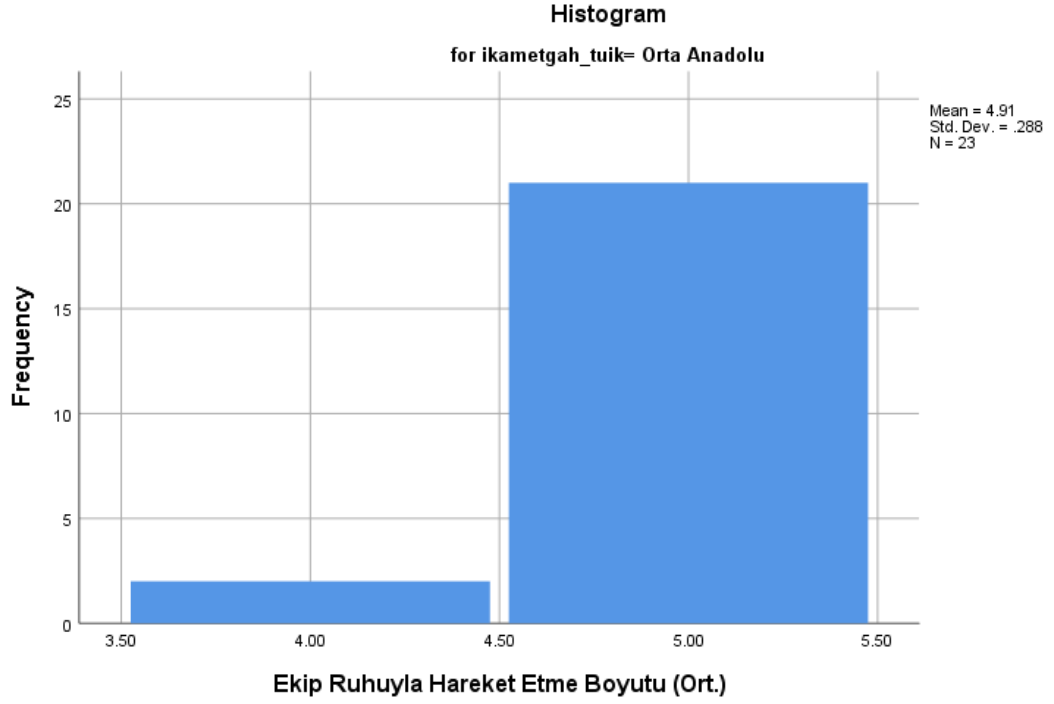
Ek 2.178: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Doğu Marmara).

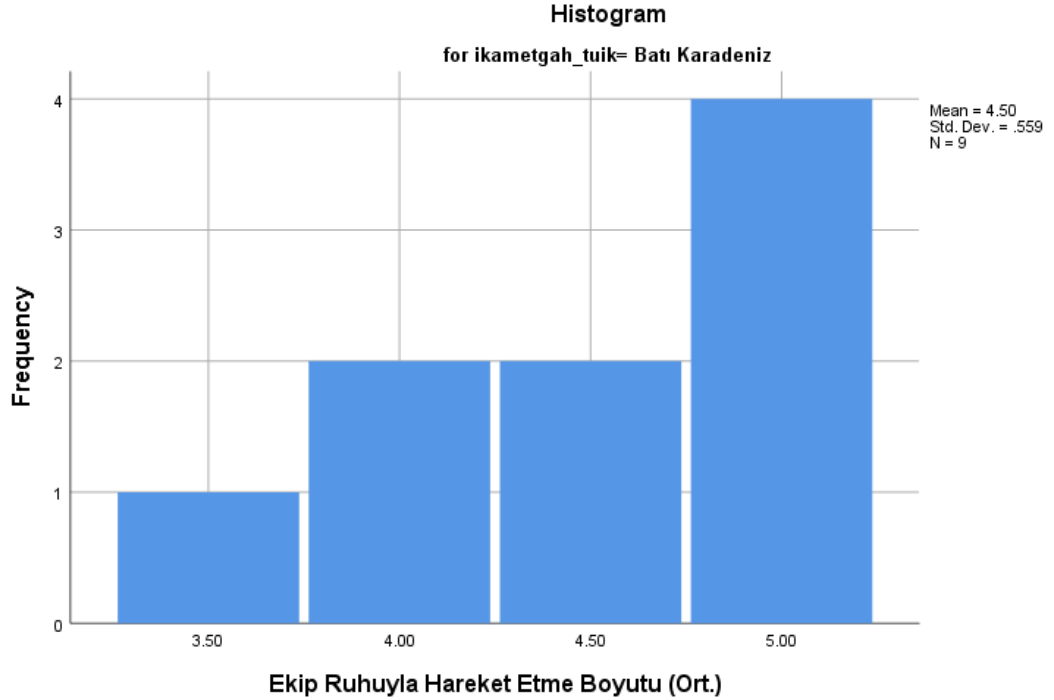
Ek 2.179: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Batı Anadolu).

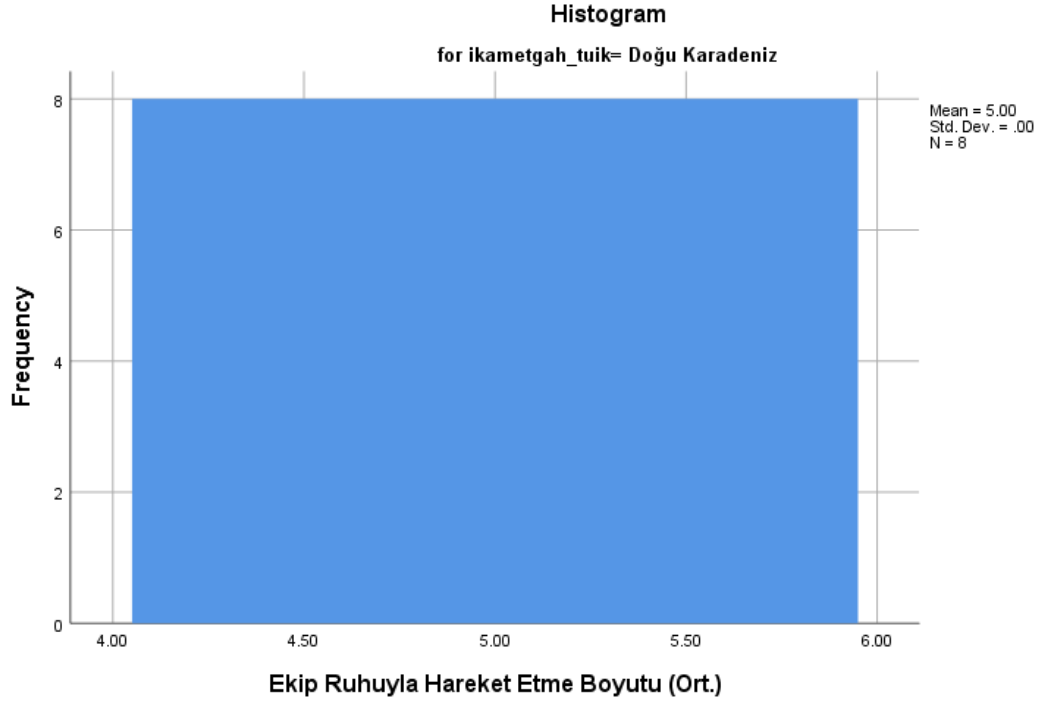
Ek 2.180: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Akdeniz).

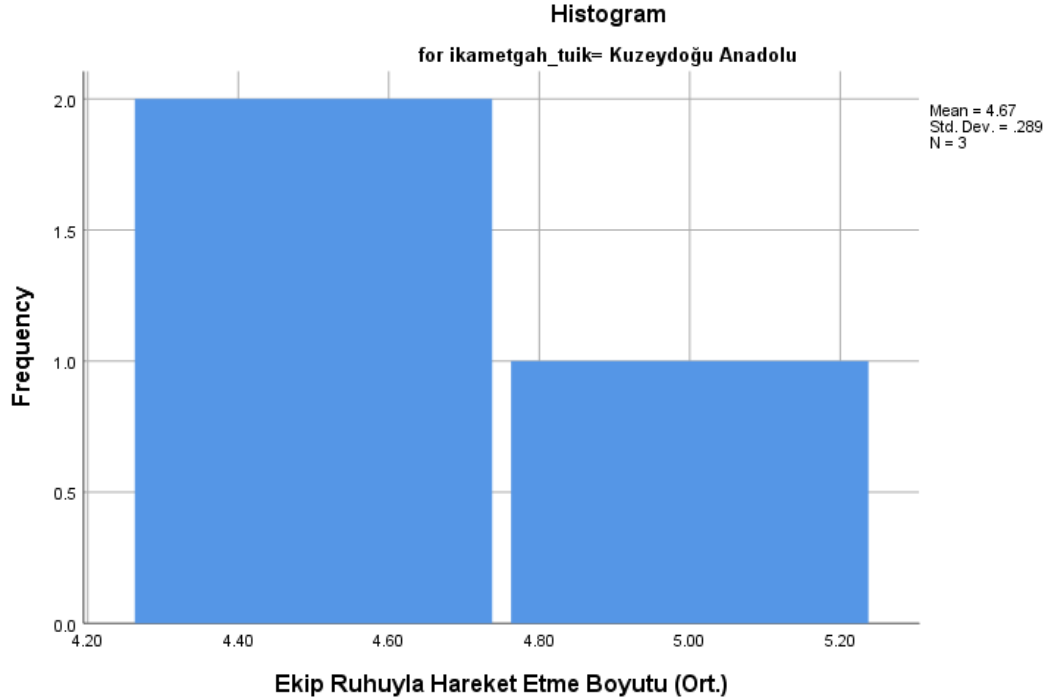
Ek 2.181: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Orta Anadolu).

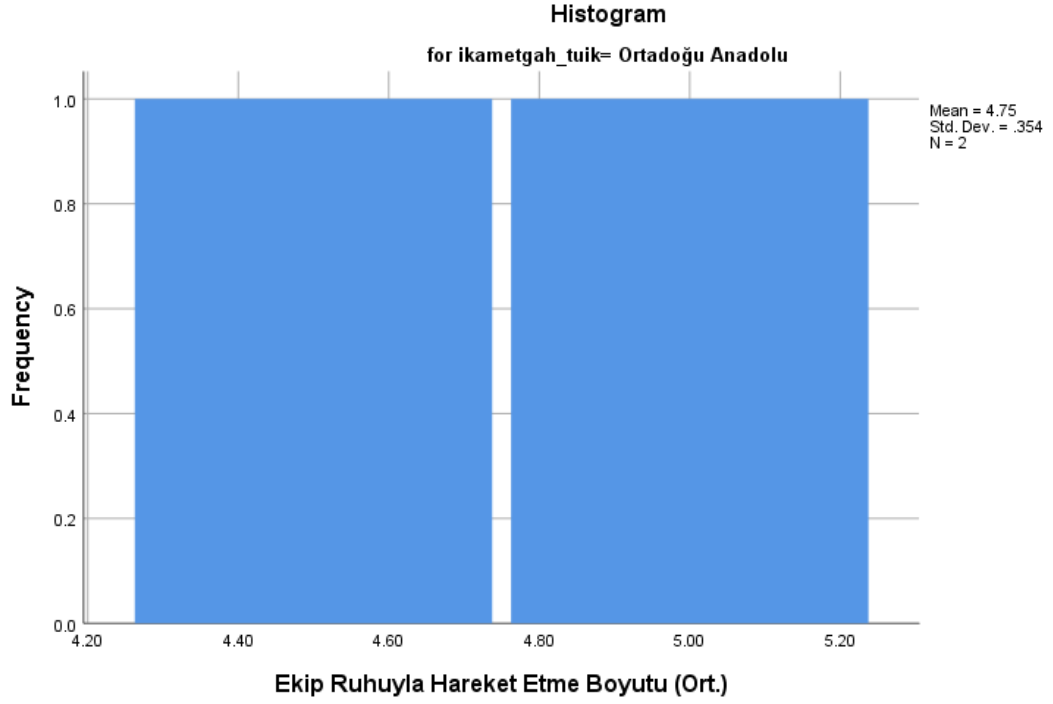
Ek 2.182: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Batı Karadeniz).

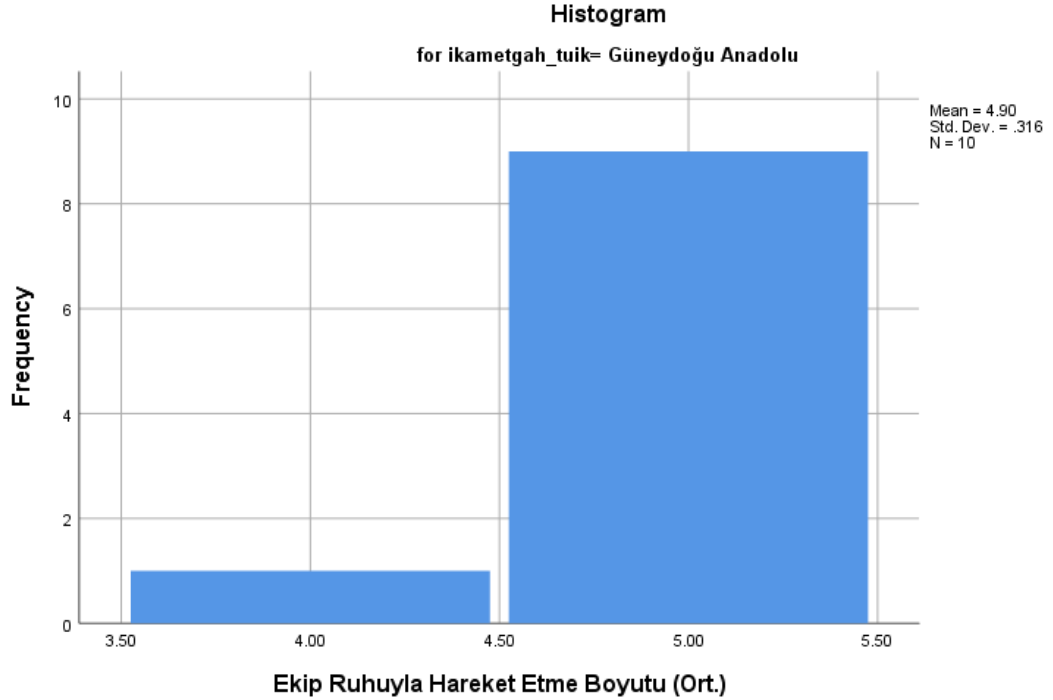
Ek 2.183: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Doğu Karadeniz).

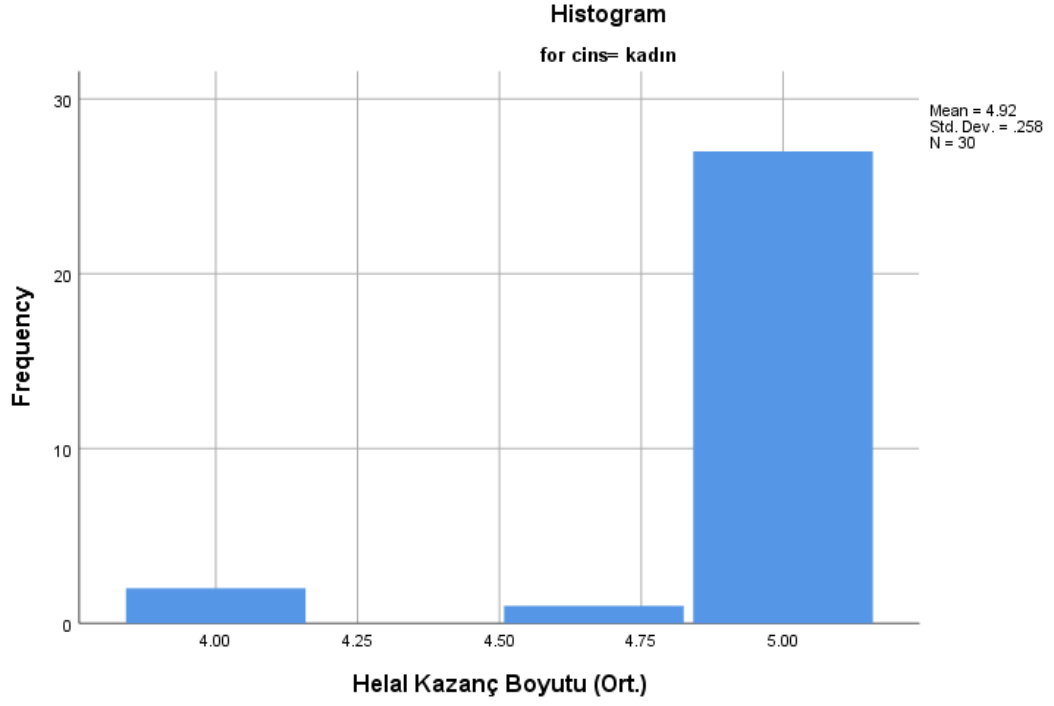
Ek 2.184: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Kuzeydoğu Anadolu).

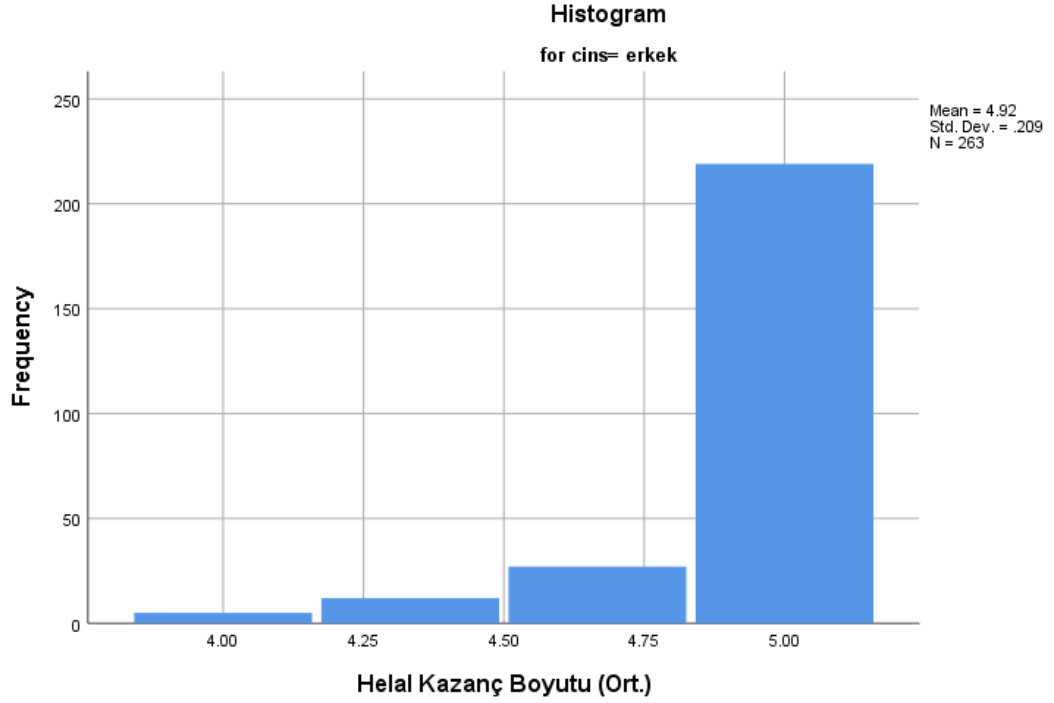
Ek 2.185: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Ortadoğu Anadolu).

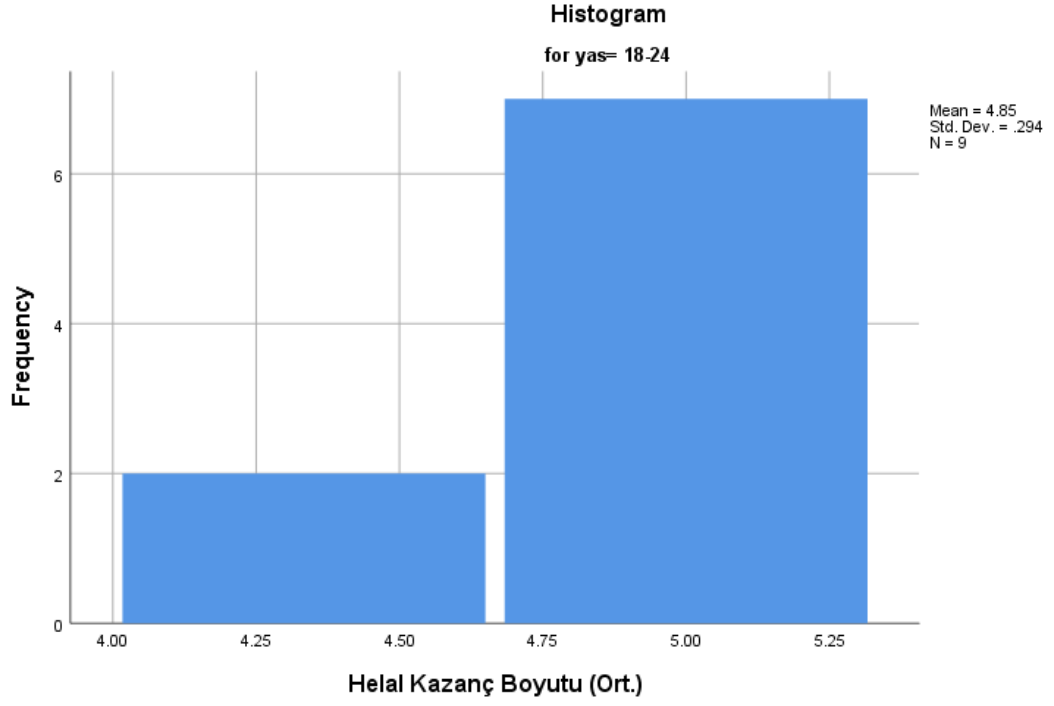
Ek 2.186: Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Güneydoğu Anadolu).

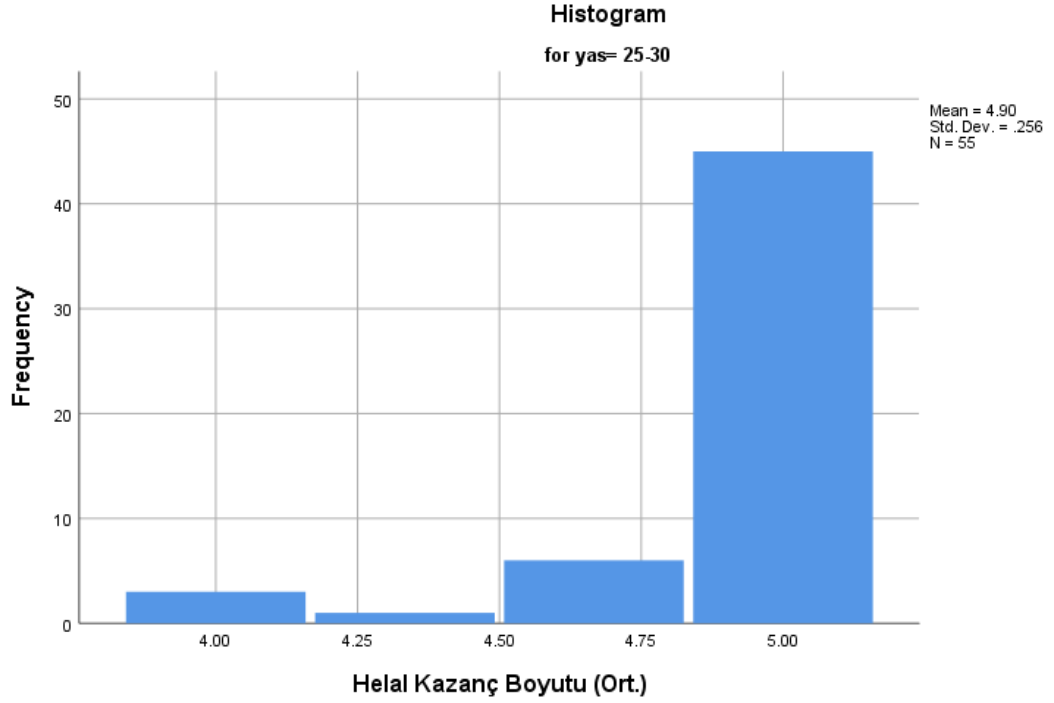
Ek 2.187: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (cins = kadın).

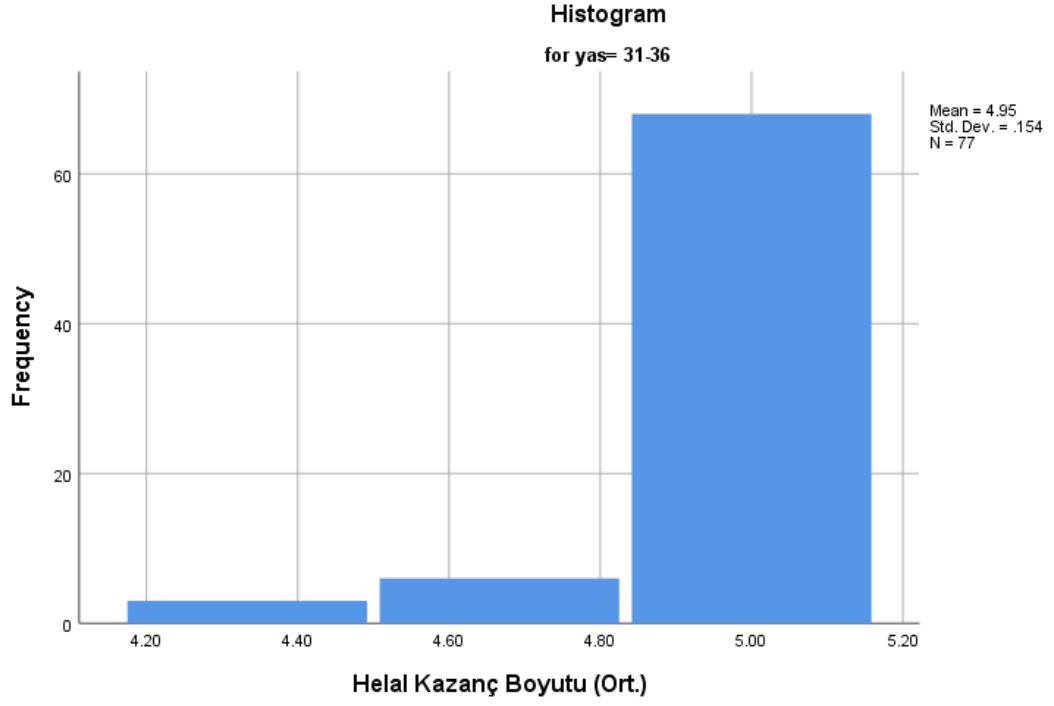
Ek 2.188: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (cins = erkek).

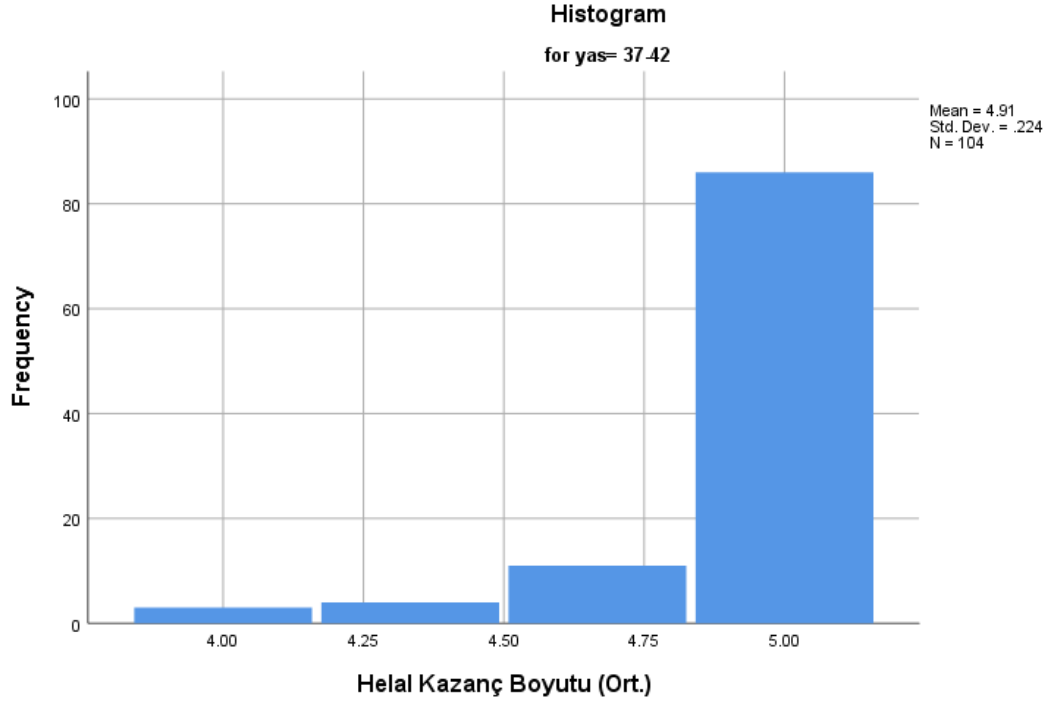
Ek 2.189: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 18-24).

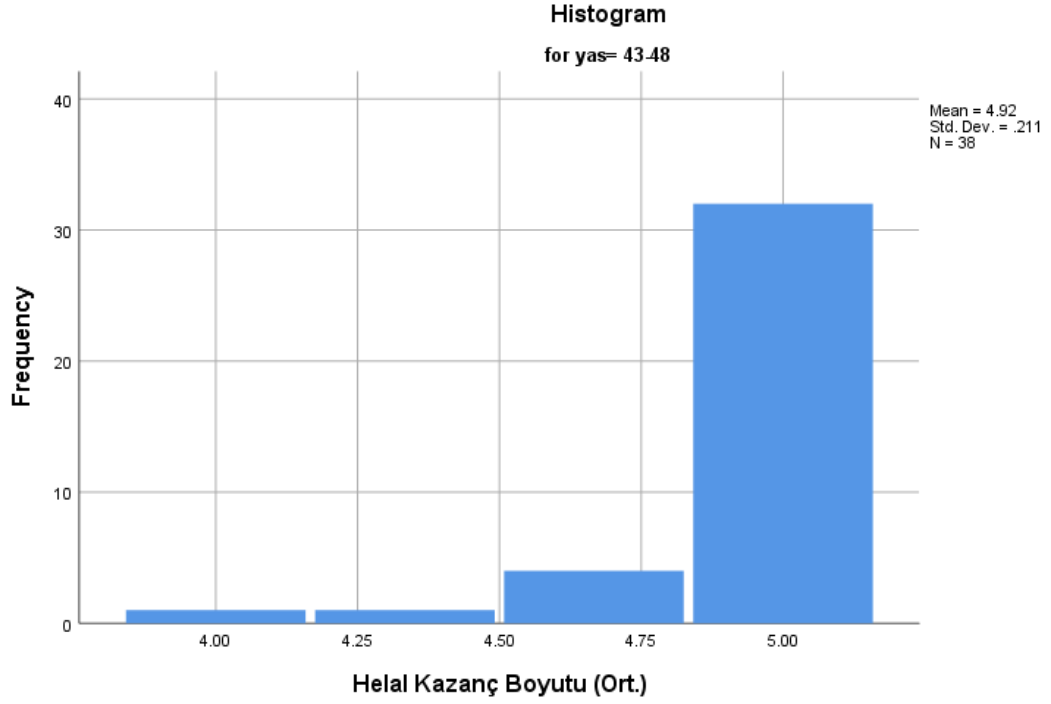
Ek 2.190: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 25-30).

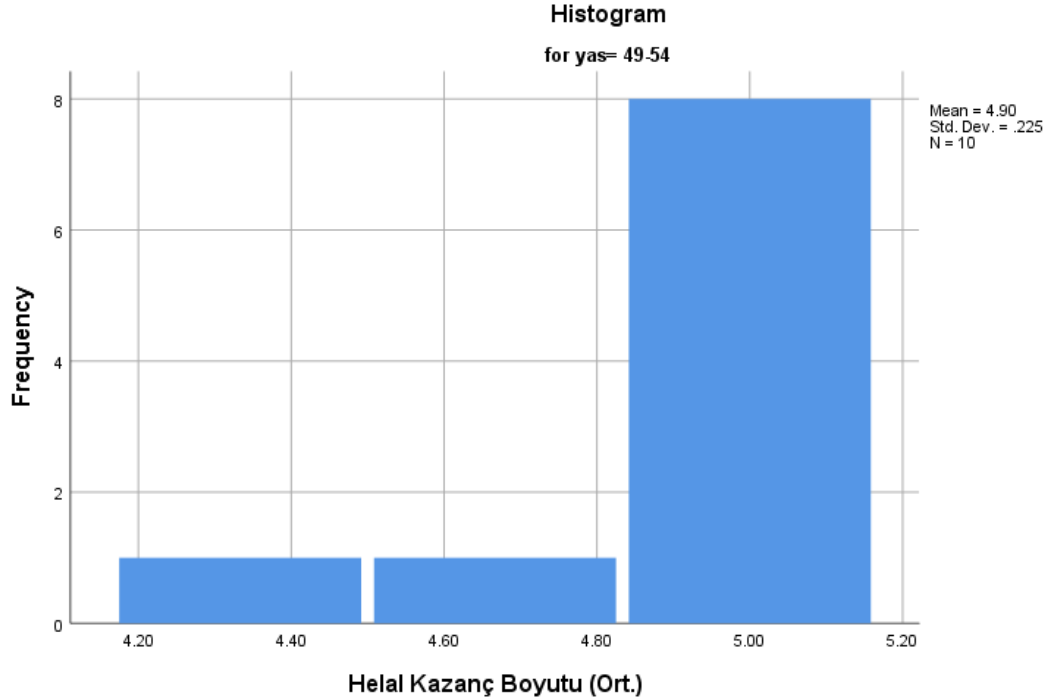
Ek 2.191: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 31-36).

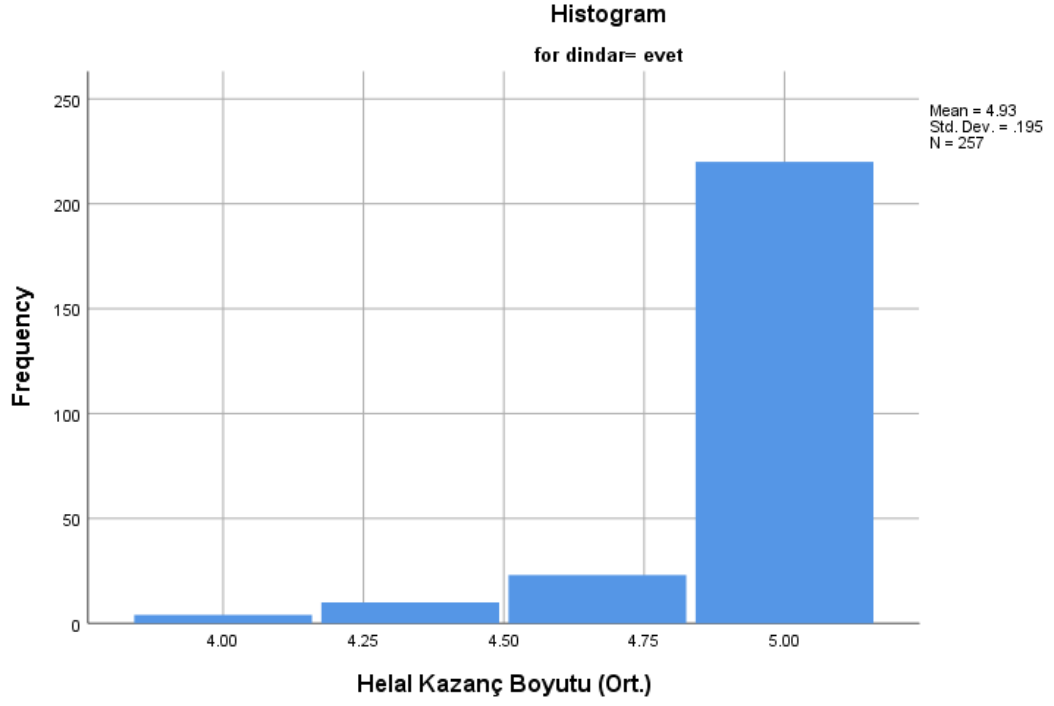
Ek 2.192: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 37-42).

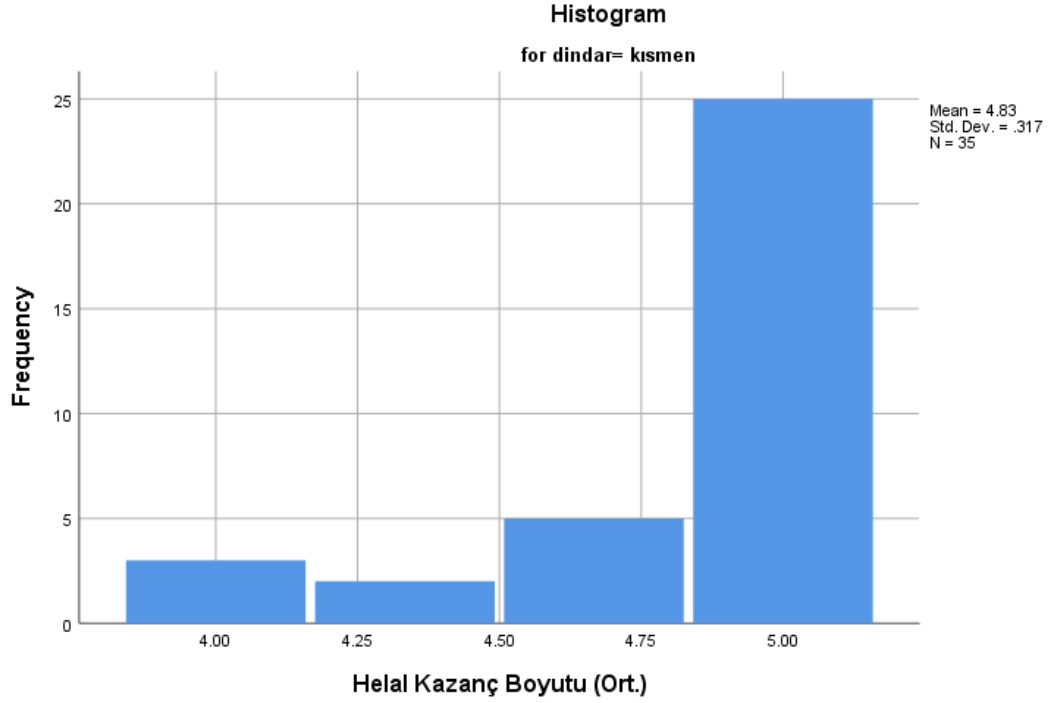
Ek 5.193: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 43-48).

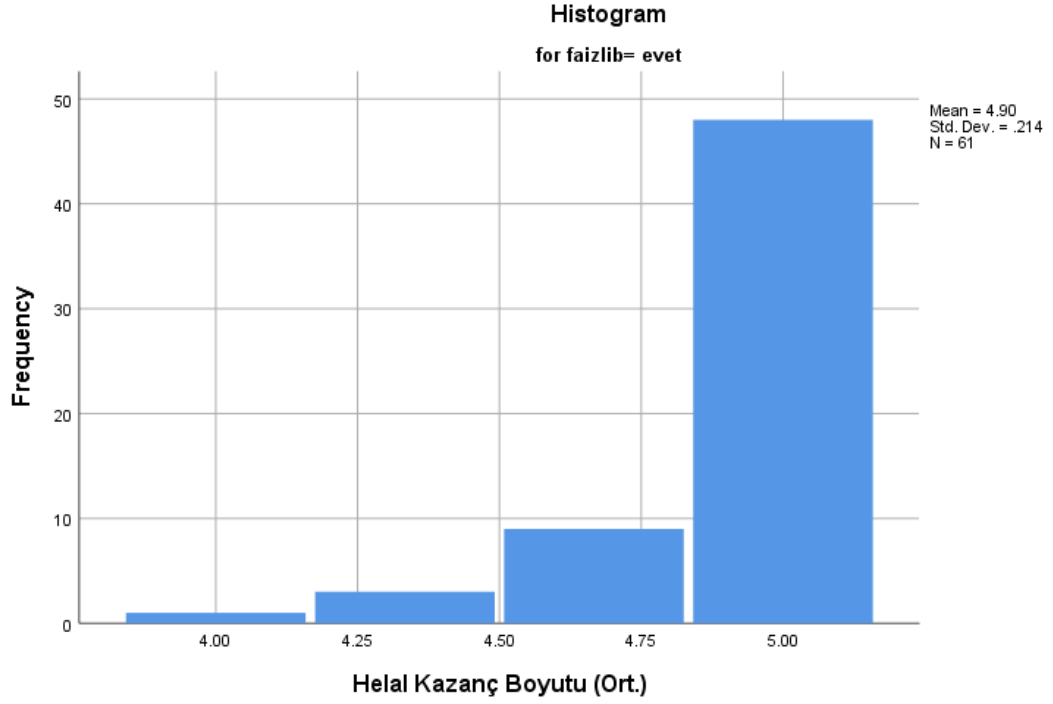
Ek 2.194: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (yaş = 49-54).

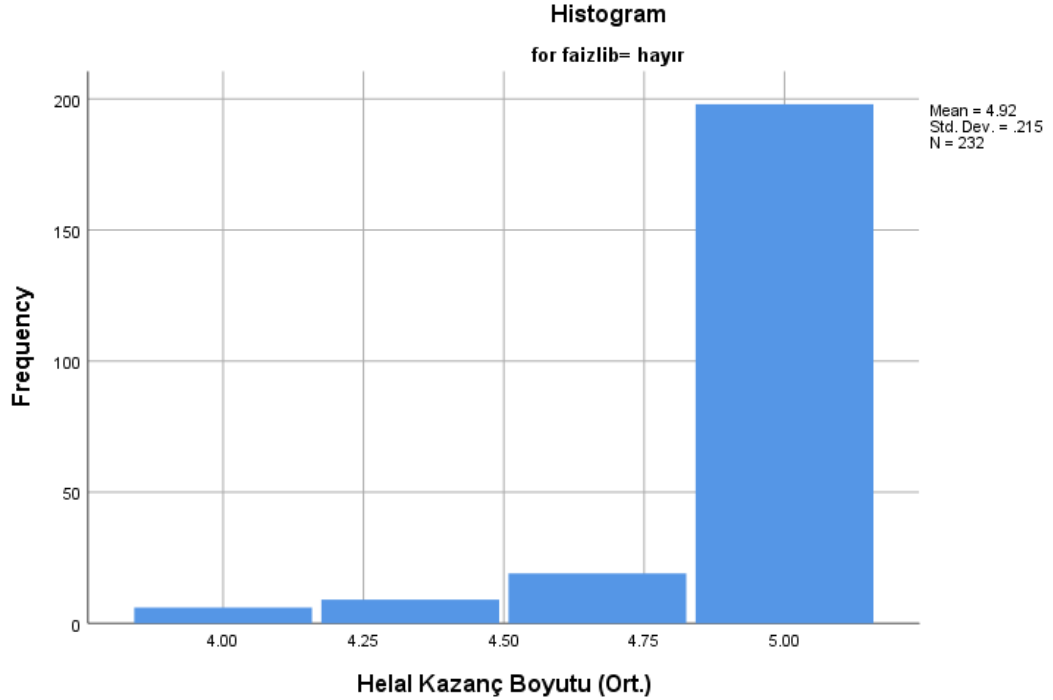
Ek 2.195: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (dindar = evet).

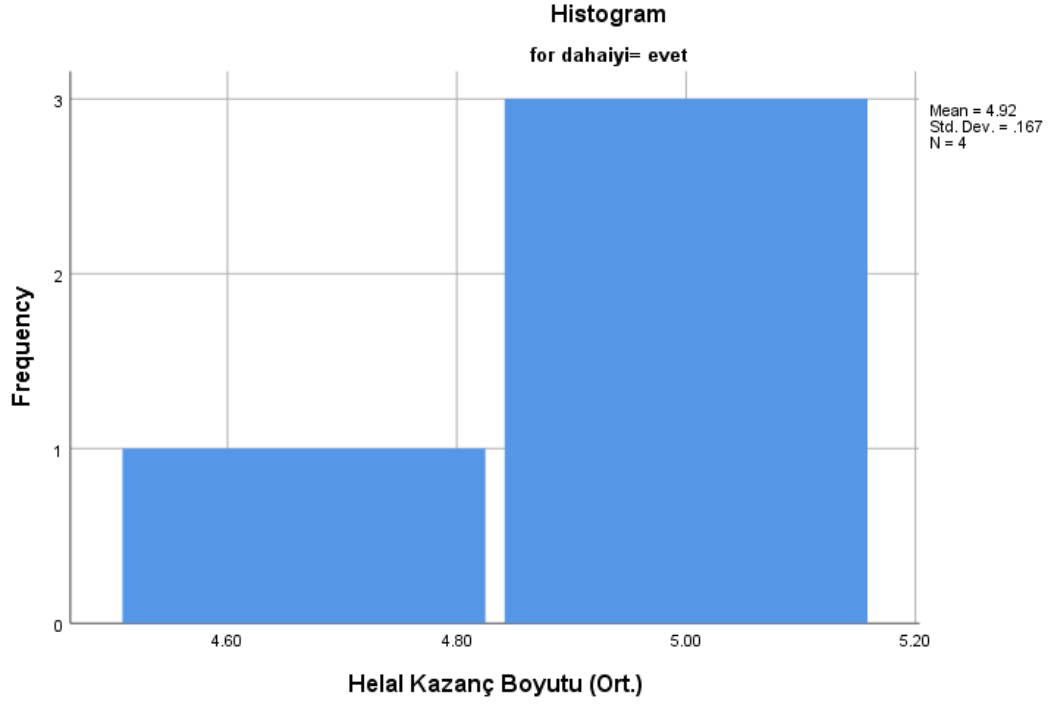
Ek 2.196: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (dindar = kısmen).

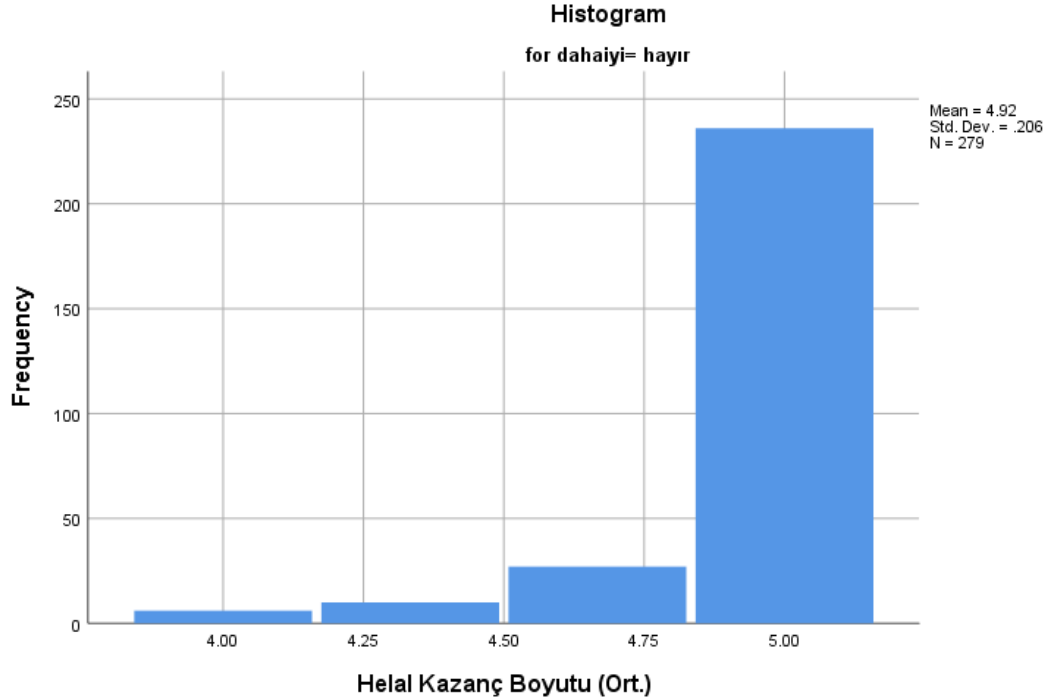
Ek 2.197: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (Daha önce faizli bankada çalışma durumu = evet).

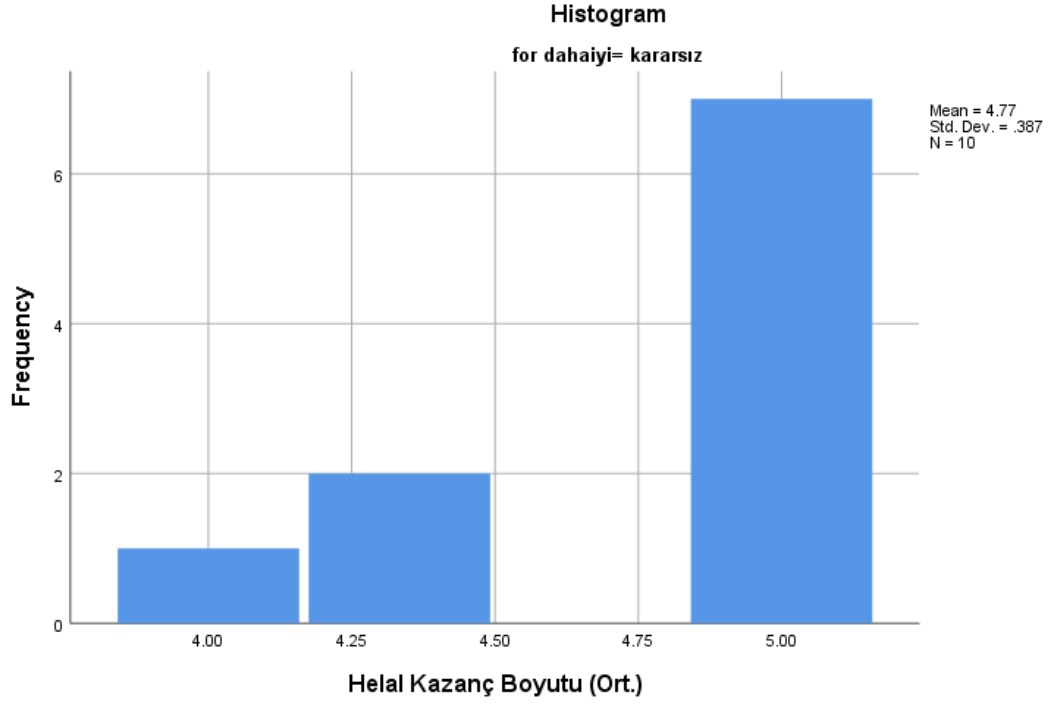
Ek 2.198: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (Daha önce faizli bankada çalışma durumu = hayır).

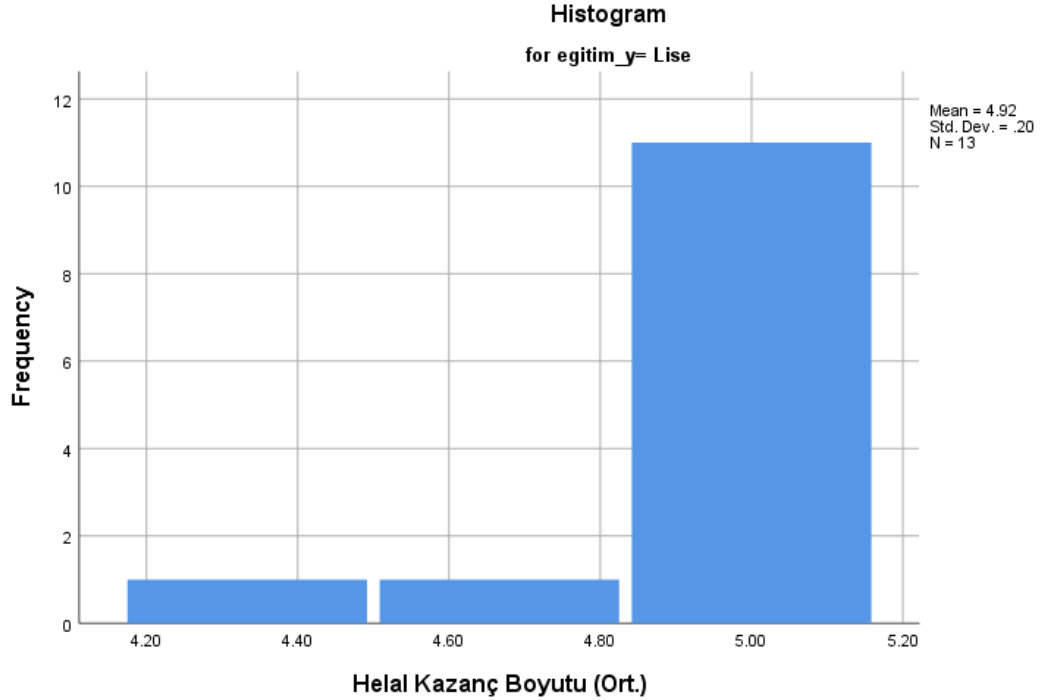
Ek 2.199: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa = evet).

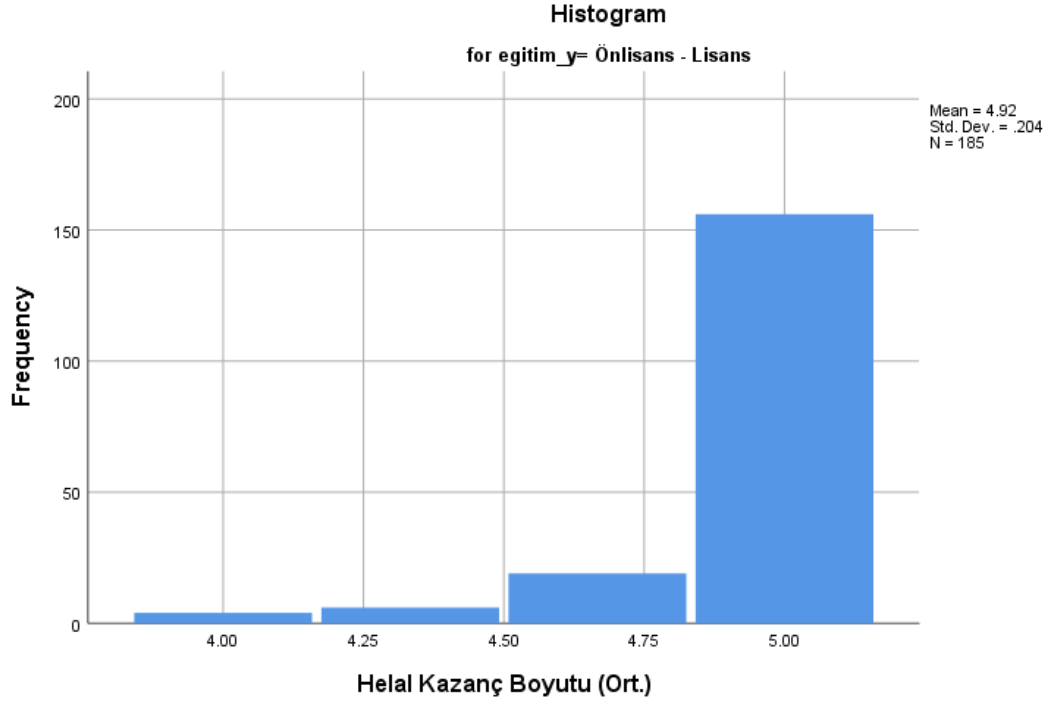
Ek 2.200: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa = hayır).

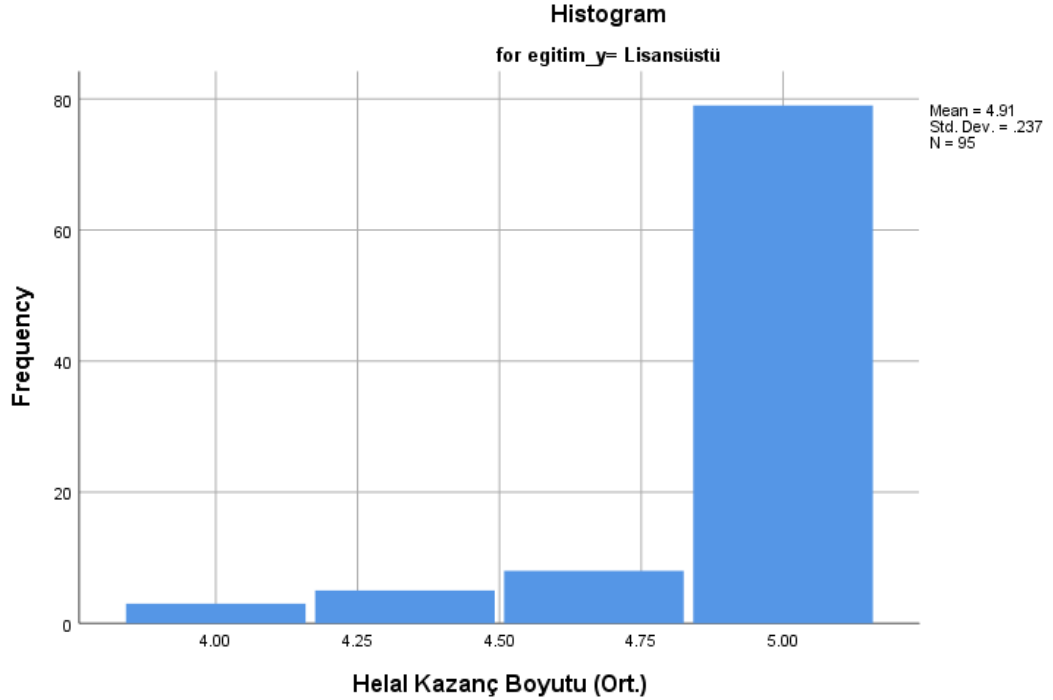
Ek 2.201: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa = kararsız).

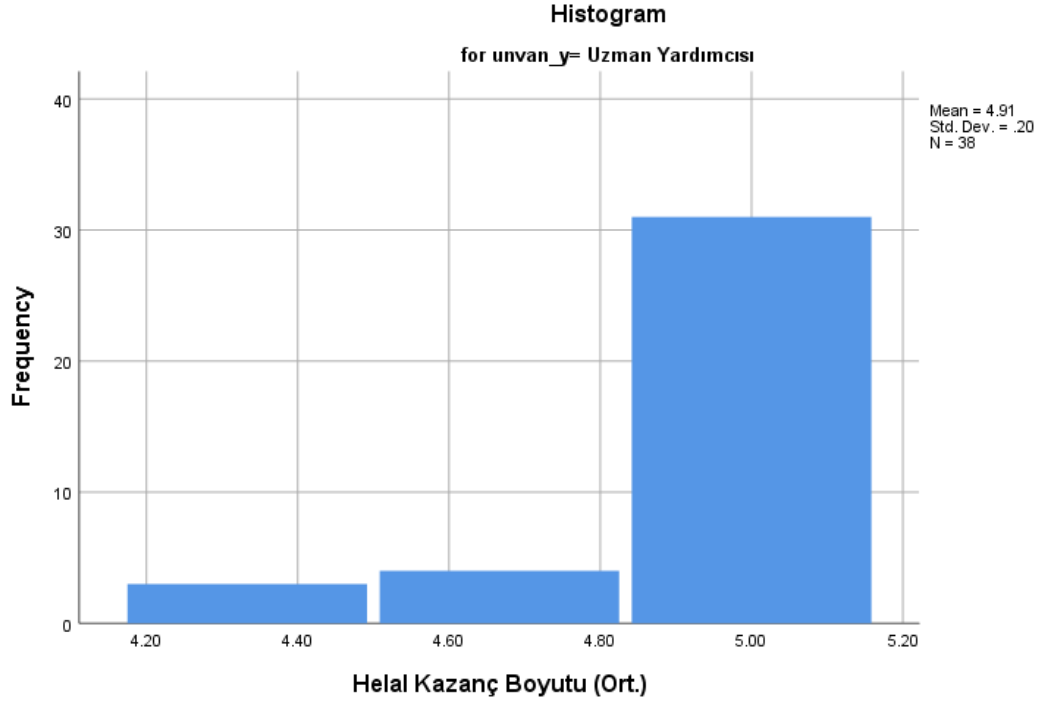
Ek 2.202: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (eğitim = lise).

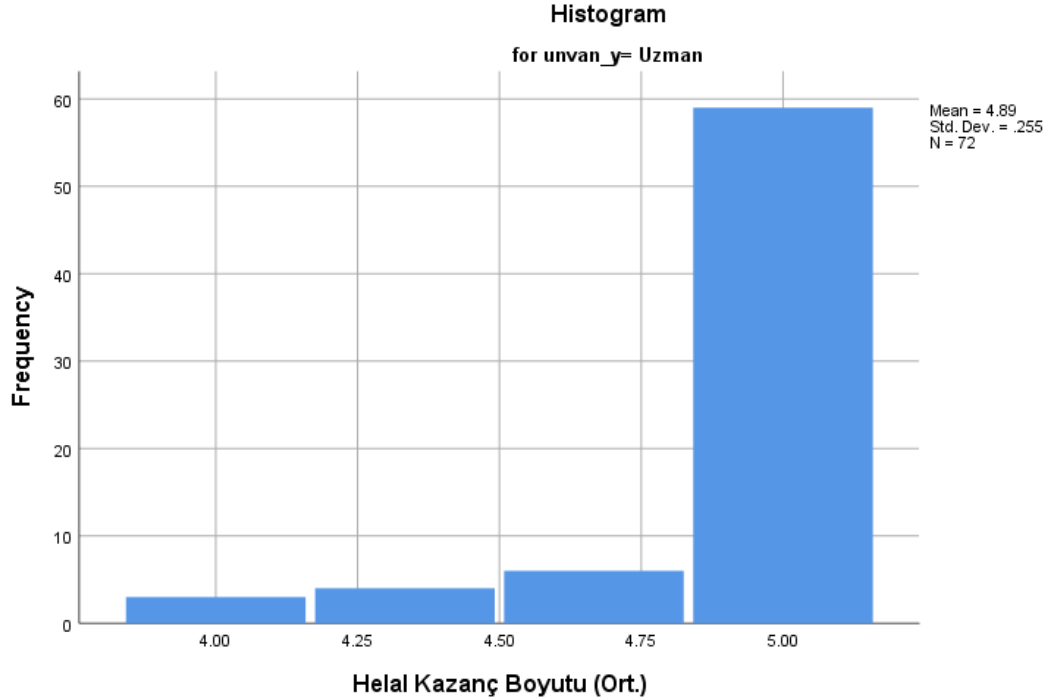
Ek 2.203: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (eğitim = önlisans - lisans).

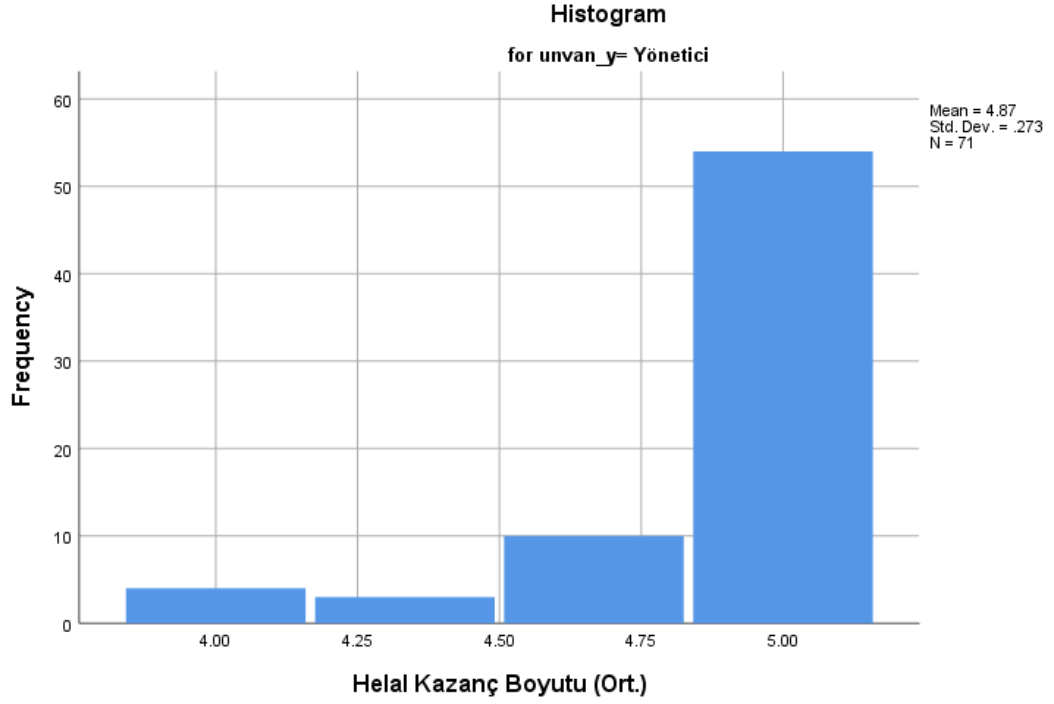
Ek 2.204: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (eğitim = lisansüstü).

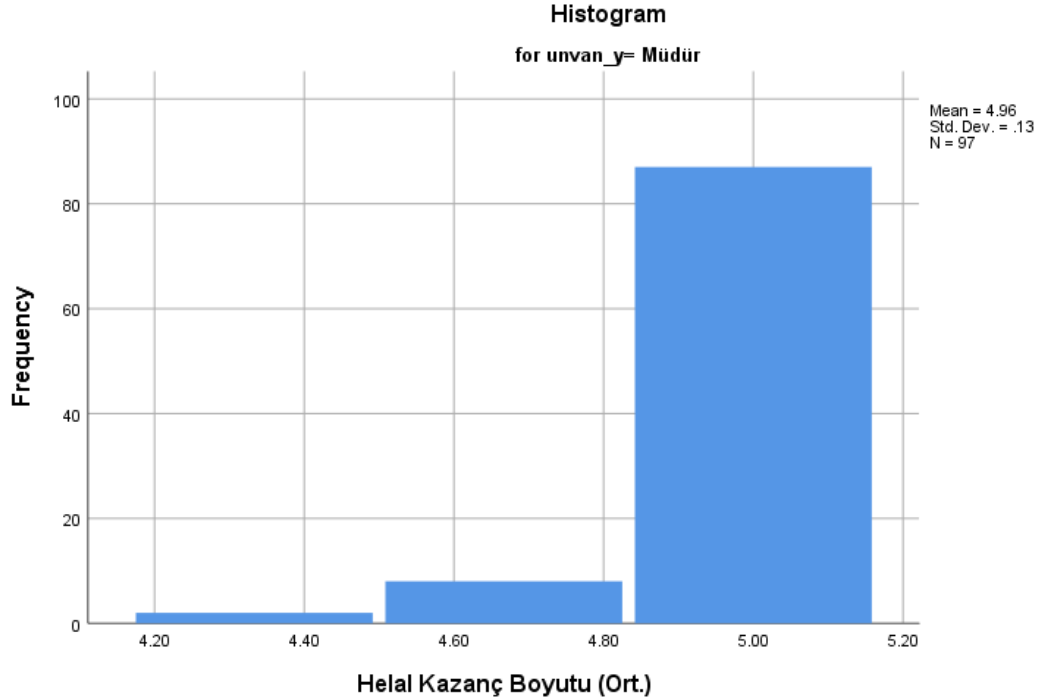
Ek 2.205: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = uzman yardımcısı).

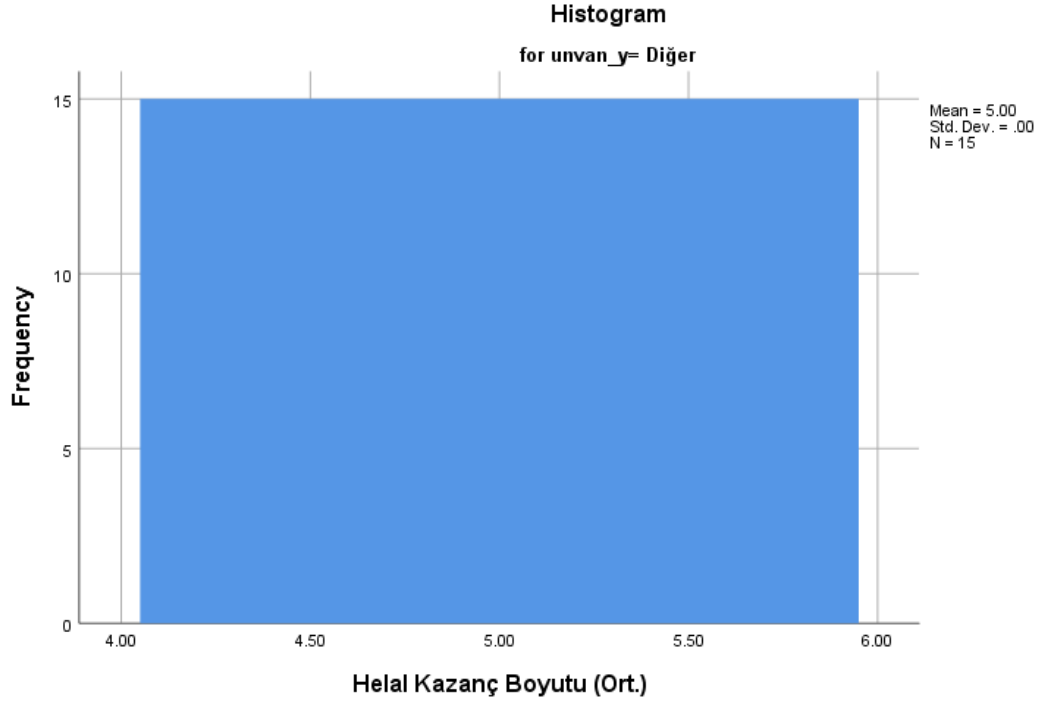
Ek 2.206: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = uzman).

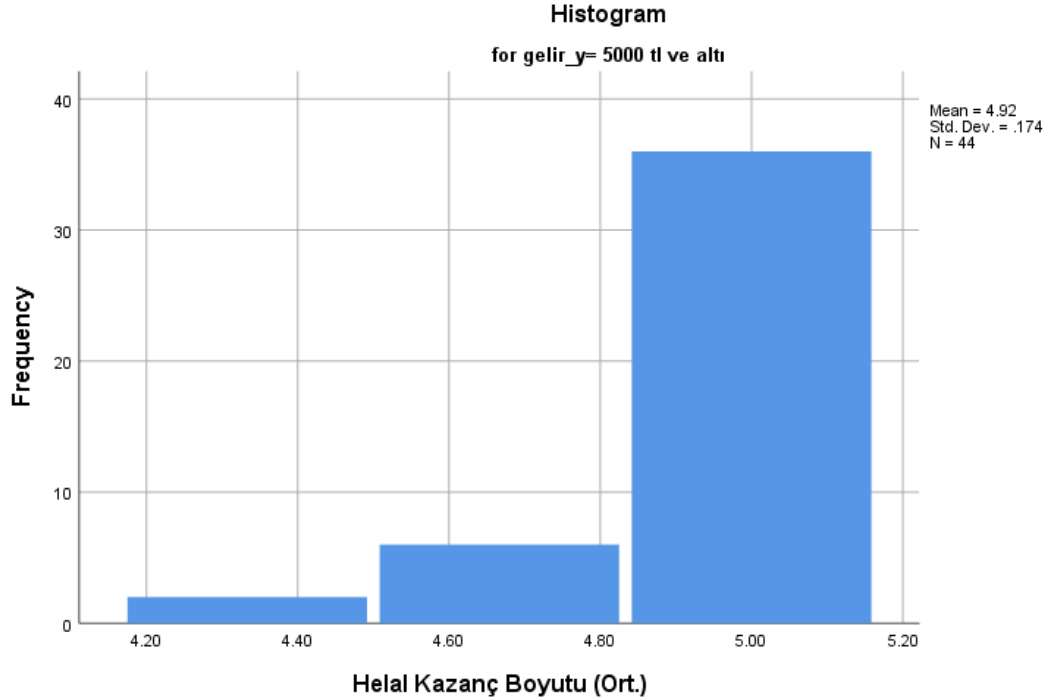
Ek 2.207: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = yönetici).

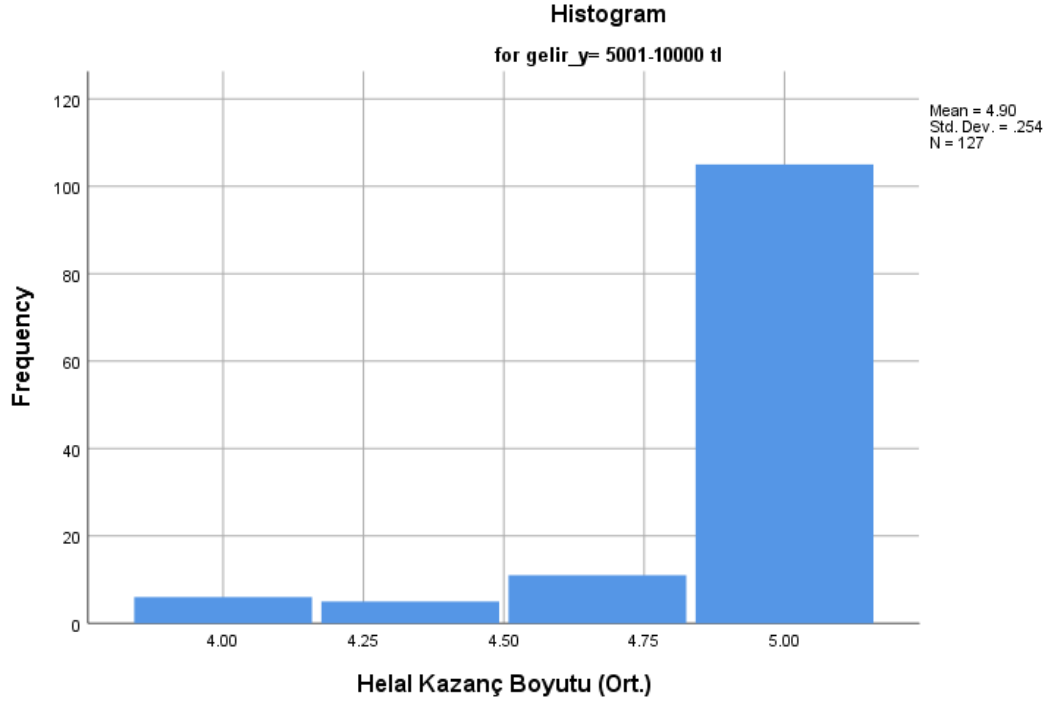
Ek 2.208: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = müdür).

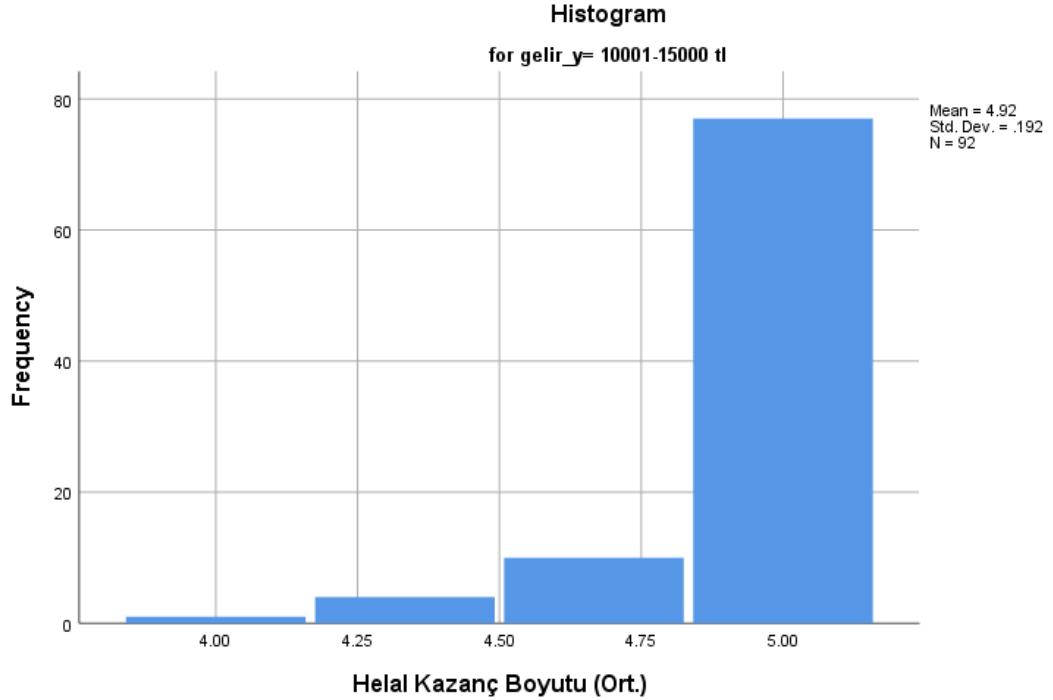
Ek 2.209: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (unvan = diğer).

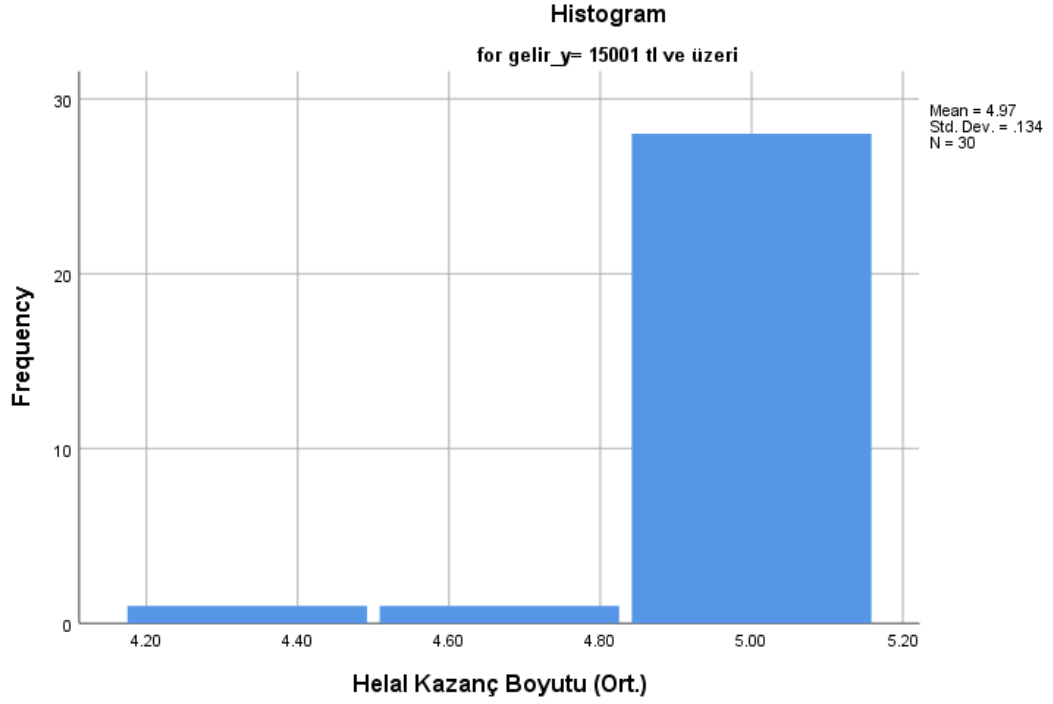
Ek 2.210: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (gelir = 5.000 TL ve altı).

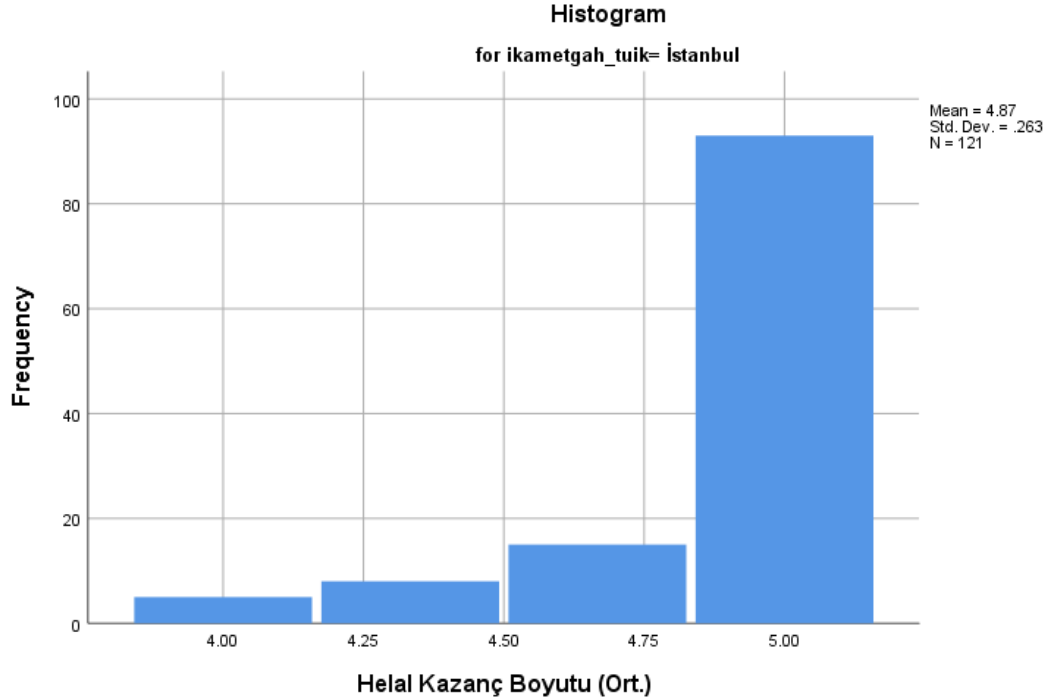
Ek 2.211: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (gelir = 5.001 -10.000).

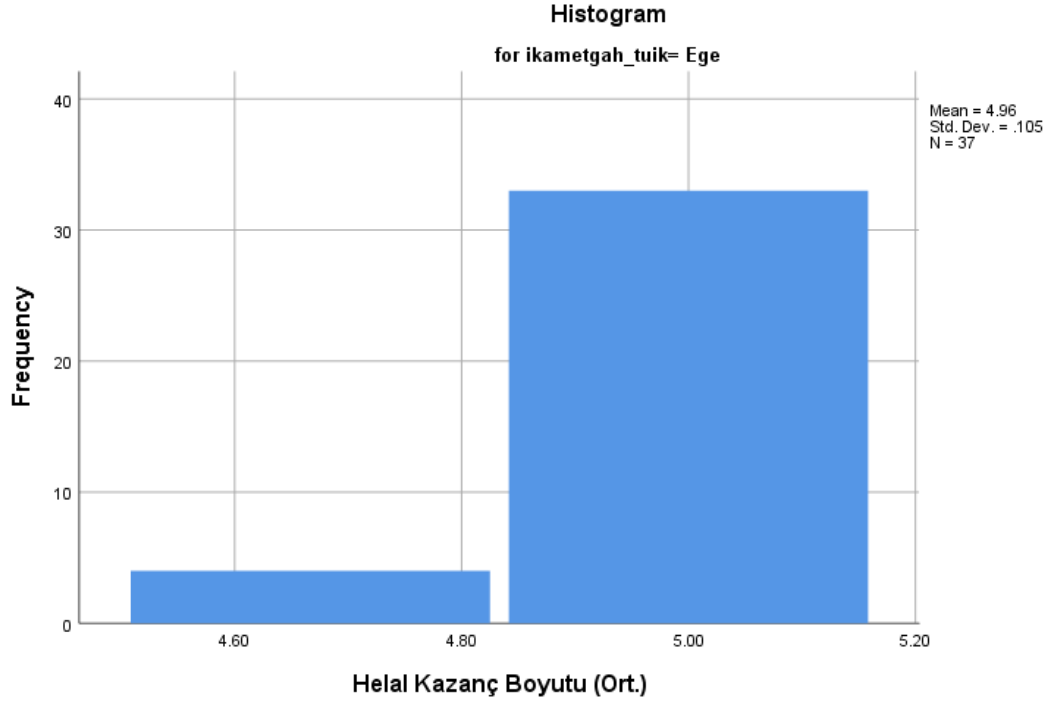
Ek 2.212: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (gelir = 10.001 -15.000).

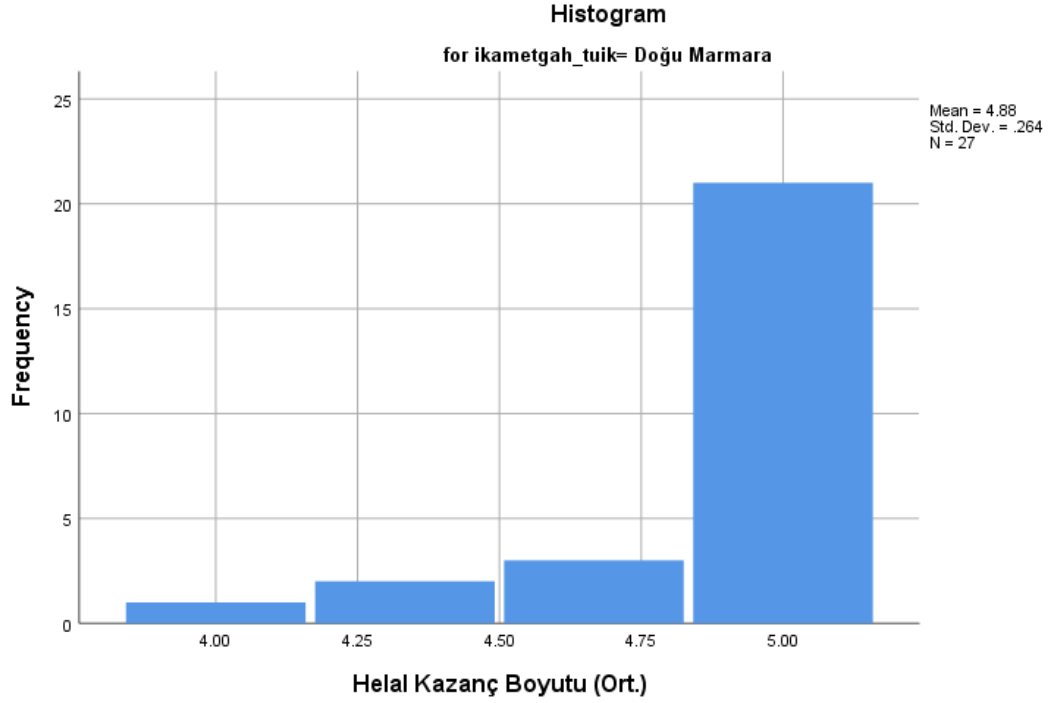
Ek 2.213: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (gelir = 15.001 TL ve üzeri).

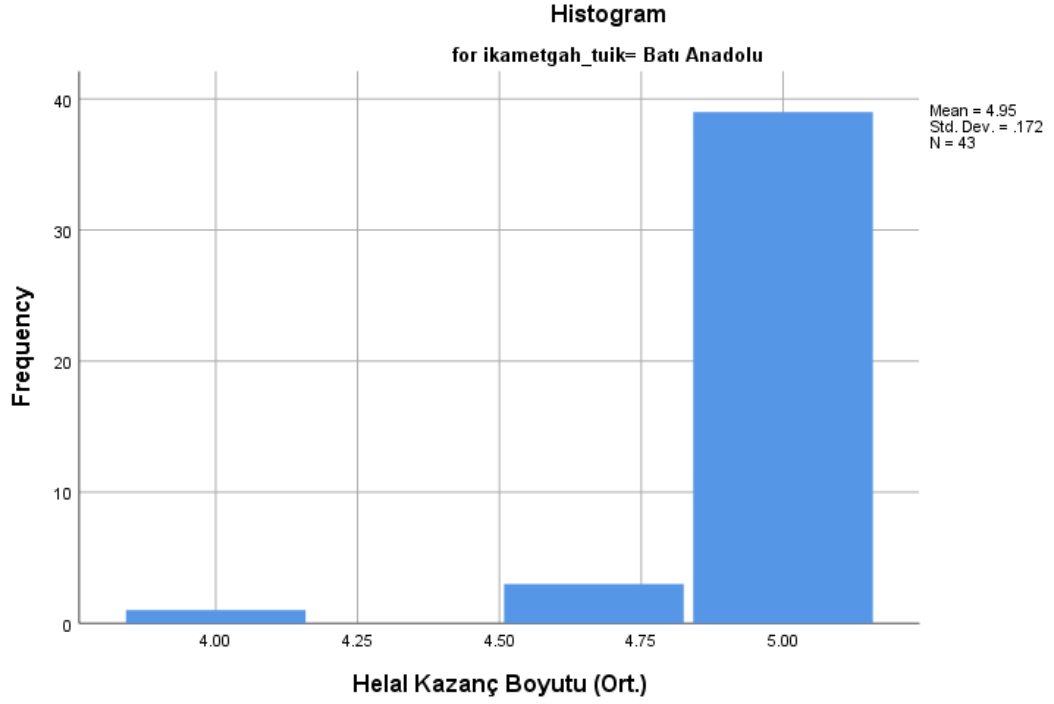
Ek 2.214: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = İstanbul).

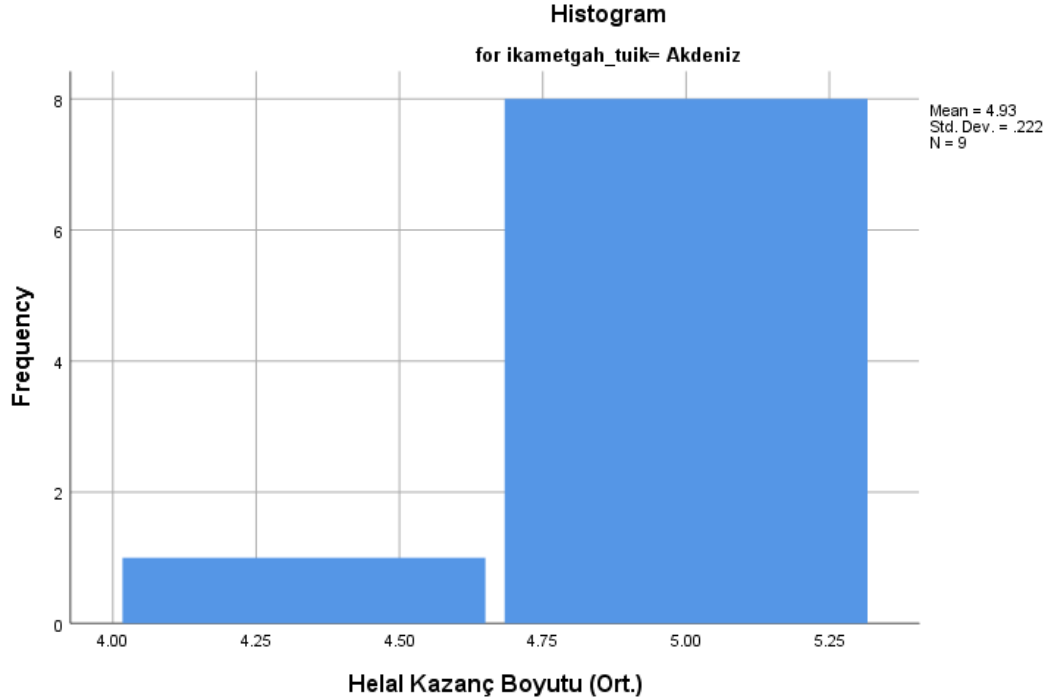
Ek 2.215: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Ege).

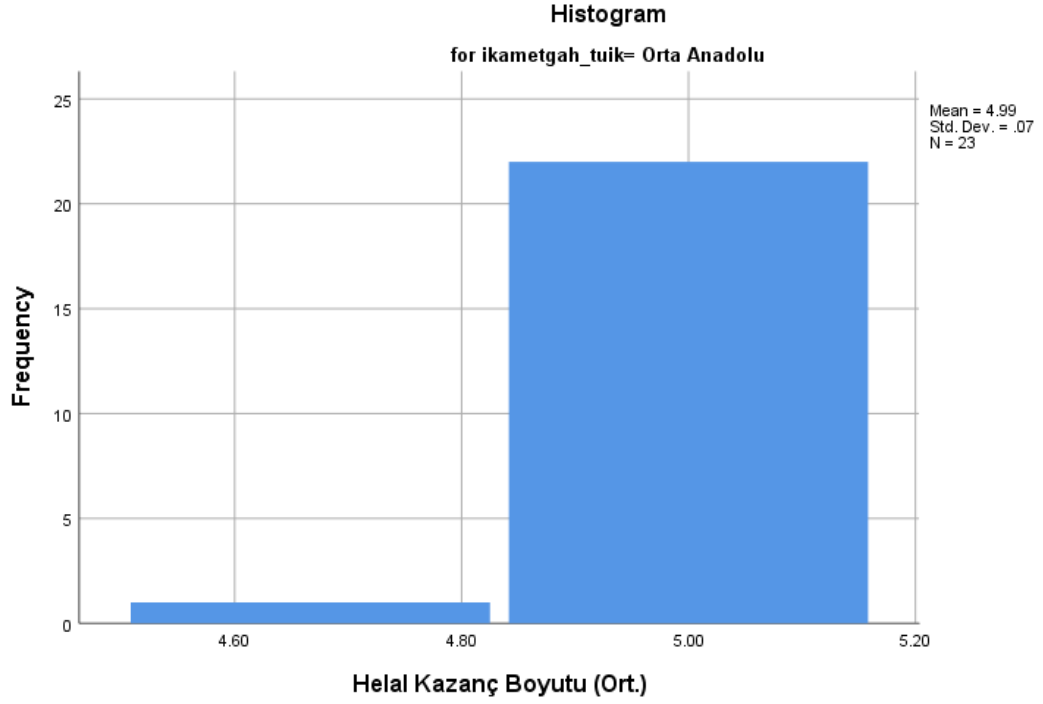
Ek 2.216: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Doğu Marmara).

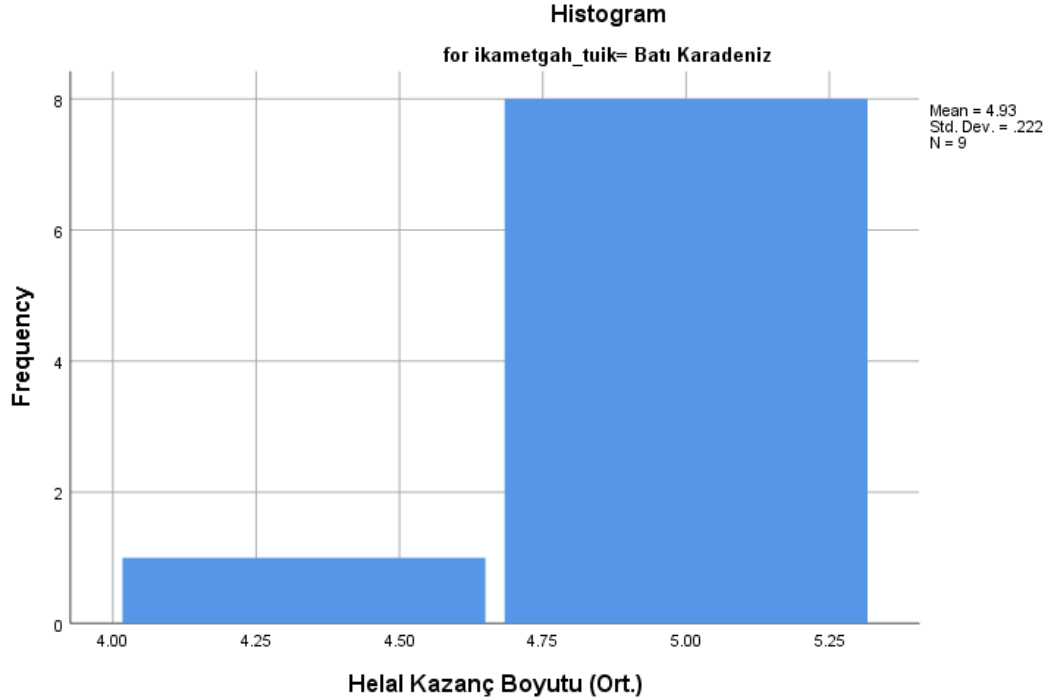
Ek 2.217: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Batı Anadolu).

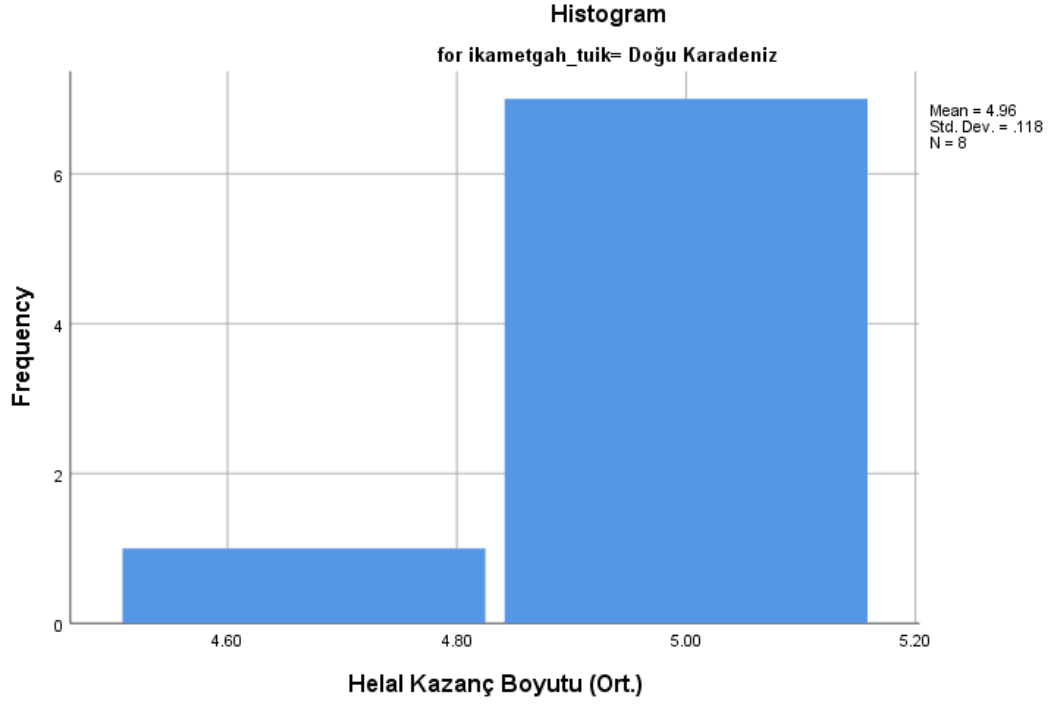
Ek 2.218: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Akdeniz).

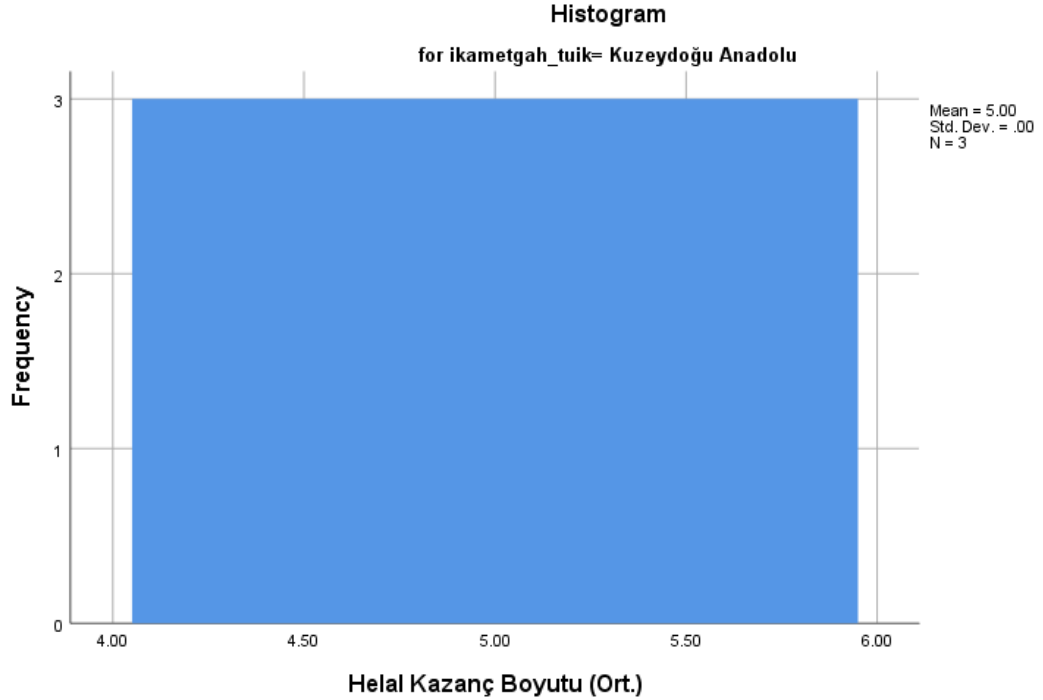
Ek 2.219: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Orta Anadolu).

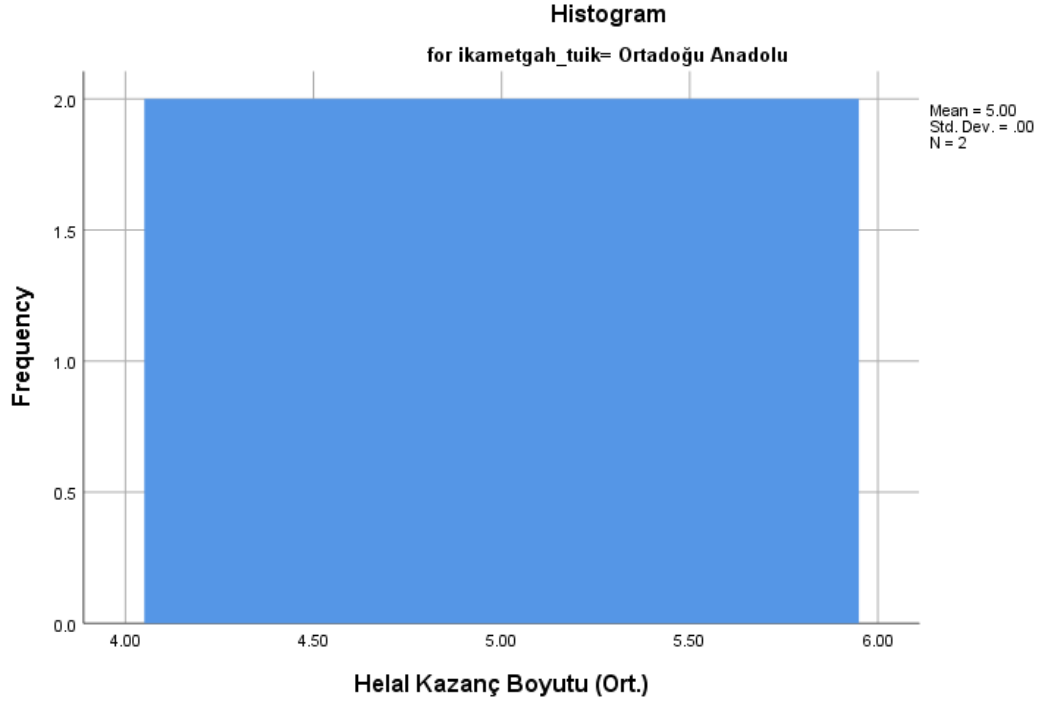
Ek 2.220: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Batı Karadeniz).

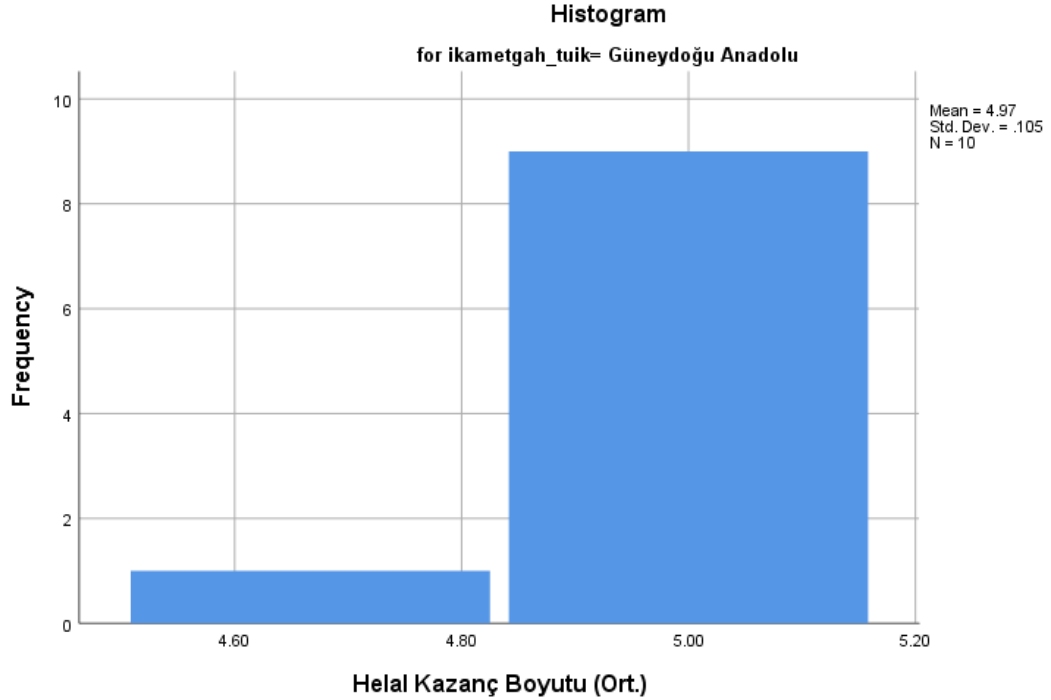
Ek 2.221: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Doğu Karadeniz).

Ek 2.222: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Kuzeydoğu Anadolu).

Ek 2.223: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Ortadoğu Anadolu).

Ek 2.224: Helal Kazanç Boyutu İçin Verilen Cevapların Ortalama Değerlerine İlişkin Histogram Grafiği (ikametgah = Güneydoğu Anadolu).

Ek 3: Pilot Veri Setinin Güvenirlik Analizleri-Madde Toplam İstatistikleri

	Maddenin Silinmesi Durumunda Ölçeğin Ortalaması	Maddenin Silinmesi Durumunda Ölçeğin Varyansı	Düzeltilmiş Madde ile Toplam Ölçek Arasındaki Korelasyon	Maddenin Silinmesi Durumunda Cronbach's Alpha
Helal yoldan kazanç sağlamayı önemserim	168.72	129.879	.301	.924
En makbul kazanç alın teri ile kazanılan paradır	168.74	130.156	.239	.924
Elde ettiğim gelir, sadece kendi çalışmamın sonucu ile değil, Allah (c.c.)'ın takdiriyle olmuştur	168.78	125.971	.598	.921
İş arkadaşlarımın veya astlarımın haklarını korurum	169.04	124.407	.701	.920
İş arkadaşlarıma veya astlarıma, iş dağılımını adaleti gözeterek yaparım	169.08	124.769	.680	.920
İş yaparken hile ve rüşvetten kaçınırım	168.66	126.188	.662	.921
Doğru sözlü olmanın, Allah (c.c.) katında değerini bilirim	168.68	125.855	.675	.920
Geçimimi sağlamak için çaba sarf ettiğimden dolayı memnunum	168.80	125.469	.633	.921
İşimi en iyi şekilde yapmaya çalışırım	168.84	124.872	.671	.920
Kılık kıyafetimin İslami prensiplere uygun olmasına / tesettüre riayet ederim	169.16	127.607	.394	.923
İşimde emir ve talimatlara hiç itiraz etmeden riayet ederim	169.98	125.122	.332	.926
İşimi sonuna kadar kontrol eder, iş çıktılarının eksiksiz olmasına özen gösteririm	169.26	127.707	.461	.922
Gerektiğinde iş arkadaşlarımla işbirliği yaparım	169.10	127.398	.458	.922
Hatalarım söylendiğinde eleştirilere açık davranırım	169.32	126.753	.468	.922
Bana verilen malzemeleri ekonomik biçimde kullanırım	169.24	127.860	.436	.922
İş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyarım	169.32	127.447	.535	.922
İşimi daha iyi yapabilmek için verimli çalışma metodlarını araştırırım	169.32	128.508	.330	.924
Çalışmamın sonucunda aldığım gelirden dolayı, Allah (c.c.)'a şükretmesini bilirim	169.02	125.653	.517	.922
İş arkadaşımın kazancının yüksek olması, beni kıskançlığa sevketmez	169.52	128.091	.267	.925

	Maddenin Silinmesi Durumunda Ölçeğin Ortalaması	Maddenin Silinmesi Durumunda Ölçeğin Varyansı	Düzeltilmiş Madde ile Toplam Ölçek Arasındaki Korelasyon	Maddenin Silinmesi Durumunda Cronbach's Alpha
Bahis oyunları ve kumar gibi zahmetsiz kolay kazanç yollarını tercih etmem	168.68	126.753	.587	.921
Paramı değerlendirirken; helal ve haram ölçülerine riayet ederim	168.86	125.266	.632	.921
Faizle para kazanmanın haram olduğunu bilirim	168.78	126.624	.499	.922
Harcamalarımı gerçekleştirirken israftan kaçınmaya özen gösteririm	169.28	127.675	.335	.924
Kazancımı ihtiyaç sahipleriyle bölüşebilirim	169.34	126.066	.537	.921
Zekatımı düzenli olarak vermeye dikkat ederim	169.26	127.053	.445	.922
Gerektiğinde başkasına ödünç olarak; para veya mal verebilirim	169.58	129.677	.169	.926
Gelirim ihtiyacımdan fazla ise tasarruf ederim	169.34	127.739	.401	.923
Tasarruflarımı üretime katkı sağlayan alanlarda değerlendiririm	169.74	128.768	.271	.924
Kazancımı helal yollara harcarım	169.20	126.449	.587	.921
Harcamalarımda lüks ve gösterişten kaçınırım	169.36	126.929	.395	.923
Aşırı harcamalardan kaçınırım	169.32	126.018	.494	.922
Sosyal yardımda bulunduğumda, malımın bereketleneceğine inanırım	168.86	123.919	.748	.919
Zaruret olmadıkça borç altına girmem	169.28	125.675	.449	.922
Borçlarımı zamanında öderim	168.92	125.585	.554	.921
Zekatın fakirin zengin malı üzerindeki hakkı olduğuna inanırım	168.86	125.960	.572	.921
Müslüman çalışkan olmalıdır	168.82	126.232	.519	.922
Tüketimimi gelirime göre ayarlarım	169.18	127.171	.468	.922
Faizli işlem yapmaktan kaçınırım	169.18	127.375	.490	.922
Faizin malımı eksilteceğine inanırım	169.32	126.385	.440	.923
Borcum varken, önceliğim o borçlarımı en kısa sürede ödemektir	169.20	128.367	.346	.923

Ek 4: Pilot Setindeki Maddelerin Toplam Faktörü Şekillendirme Etki Oranları

Veri Seti	Başlangıç	Çıkarılma
Helal yoldan kazanç sağlamayı önemserim	1.000	.798
En makbul kazanç alın teri ile kazanılan paradır	1.000	.908
Elde ettiğim gelir, sadece kendi çalışmamın sonucu ile değil, Allah (c.c.)'ın takdiriyle olmuştur	1.000	.706
İş arkadaşlarımın veya astlarımla haklarımı korurum	1.000	.830
İş arkadaşlarıma veya astlarıma, iş dağılımını adaleti gözeterek yaparım	1.000	.822
İş yaparken hile ve rüşvetten kaçınırım	1.000	.839
Doğru sözlü olmanın, Allah (c.c.) katında değerini bilirim	1.000	.881
Geçimimi sağlamak için çaba sarf ettiğimden dolayı memnunum	1.000	.743
İşimi en iyi şekilde yapmaya çalışırım	1.000	.813
İşimi sonuna kadar kontrol eder, iş çıktılarının eksiksiz olmasına özen gösteririm	1.000	.682
Gerektiğinde iş arkadaşlarımla iş birliği yaparım	1.000	.704
Hatalarım söylendiğinde eleştirilere açık davranırım	1.000	.590
Bana verilen malzemeleri ekonomik biçimde kullanırım	1.000	.662
İş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyarım	1.000	.680
İşimi daha iyi yapabilmek için verimli çalışma metodlarını araştırırım	1.000	.559
Çalışmamın sonucunda aldığım gelirden dolayı, Allah (c.c.)'a şükretmesini bilirim	1.000	.652
İş arkadaşımın kazancının yüksek olması, beni kıskançlığa sevk etmez	1.000	.774
Bahis oyunları ve kumar gibi zahmetsiz kolay kazanç yollarını tercih etmem	1.000	.850
Paramı değerlendirirken; helal ve haram ölçülerine riayet ederim	1.000	.768
Faizle para kazanmanın haram olduğunu bilirim	1.000	.661
Harcamalarımı gerçekleştirirken israftan kaçınmaya özen gösteririm	1.000	.771
Kazancımı ihtiyaç sahipleriyle bölüşebilirim	1.000	.796
Zekatımı düzenli olarak vermeye dikkat ederim	1.000	.709
Gelirim ihtiyacımdan fazla ise tasarruf ederim	1.000	.578
Kazancımı helal yollara harcarım	1.000	.785
Harcamalarımda lüks ve gösterişten kaçınırım	1.000	.849
Aşırı harcamalardan kaçınırım	1.000	.883
Sosyal yardımda bulunduğumda, malımın bereketleneceğine inanırım	1.000	.846
Zaruret olmadıkça borç altına girmem	1.000	.802
Borçlarımı zamanında öderim	1.000	.773
Zekatın fakirin zengin malı üzerindeki hakkı olduğuna inanırım	1.000	.769
Müslüman çalışkan olmalıdır	1.000	.781
Tüketimimi gelirime göre ayarlarım	1.000	.725
Faizli işlem yapmaktan kaçınırım	1.000	.627
Faizin malımı eksilteceğine inanırım	1.000	.809
Borcum varken, önceliğim o borçlarımı en kısa sürede ödemektir	1.000	.784

Ek 5: Demografik Bilgiler (Pilot)

Demografik Bilgiler	Sayı	Yüzde	
Eğitim	Lise	2	4
	Önlisans - Lisans	30	60
	Lisansüstü	18	36
	Toplam	50	100
Unvan	Uzman Yardımcısı	6	12
	Uzman	18	36
	Yönetici	15	30
	Müdür	9	18
	Diğer	2	4
	Toplam	50	100
Yaşadığı İl	İstanbul	25	50
	Ege	6	12
	Doğu Marmara	6	12
	Batı Anadolu	3	6
	Akdeniz	4	8
	Orta Anadolu	2	4
	Batı Karadeniz	2	4
	Güneydoğu Anadolu	2	4
Toplam	50	100	
Aylık Gelir	5000 TL Ve Altı	6	12
	5001-10000 TL	28	56
	10001-15000 TL	15	30
	15001 TL Ve Üzeri	1	2
	Toplam	50	100
Medeni Durum	Evli	41	82
	Bekar	9	18
	Toplam	50	100
Cinsiyet	Kadın	4	8
	Erkek	46	92
	Toplam	50	100
Yaş	18-24	3	6
	25-30	8	16
	31-36	10	20
	37-42	19	38
	43-48	6	12
	49-54	4	8
	Toplam	50	100

Demografik Bilgiler		Sayı	Yüzde
Dindarlık	Evet	39	78
	Kısmen	11	22
	Toplam	50	100
Daha Önceden Faizli Bankada Çalışma Durumu	Evet	13	26
	Hayır	37	74
	Toplam	50	100
Daha İyi Maaş Verilirse Faizli Bankada Çalışır mı	Evet	3	6
	Hayır	44	88
	Kararsız	3	6
	Toplam	50	100

Ek 6: Ölçek Maddelerinin, Toplam Faktörü Biçimlendirmedeki Tesir Oranı

	İlk	Çıkarma
Helal yoldan kazanç sağlamayı önemserim	1.000	.589
En makbul kazanç alın teri ile kazanılan paradır	1.000	.637
Elde ettiğim gelir, sadece kendi çalışmamın sonucu ile değil, Allah (c.c.)'ın takdiriyle olmuştur	1.000	.430
İş arkadaşlarımın veya astlarımın haklarını korurum	1.000	.644
İş arkadaşlarıma veya astlarıma, iş dağılımını adaleti gözeterek yaparım	1.000	.634
İş yaparken hile ve rüşvetten kaçınırım	1.000	.749
Doğru sözlü olmanın, Allah (c.c.) katında değerini bilirim	1.000	.734
Geçimimi sağlamak için çaba sarf ettiğimden dolayı memnunum	1.000	.540
İşimi en iyi şekilde yapmaya çalışırım	1.000	.634
İşimi sonuna kadar kontrol eder, iş çıktılarının eksiksiz olmasına özen gösteririm	1.000	.615
Gerektiğinde iş arkadaşlarımla işbirliği yaparım	1.000	.596
Hatalarım söylendiğinde eleştirilere açık davranırım	1.000	.449
Bana verilen malzemeleri ekonomik biçimde kullanırım	1.000	.589
İş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyarım	1.000	.555
İşimi daha iyi yapabilmek için verimli çalışma metodlarını araştırırım	1.000	.558
Çalışmamın sonucunda aldığım gelirden dolayı, Allah (c.c.)'a şükretmesini bilirim	1.000	.496
İş arkadaşımın kazancının yüksek olması, beni kıskançlığa sevk etmez	1.000	.585
Bahis oyunları ve kumar gibi zahmetsiz kolay kazanç yollarını tercih etmem	1.000	.660
Paramı değerlendirirken; helal ve haram ölçülerine riayet ederim	1.000	.648
Faizle para kazanmanın haram olduğunu bilirim	1.000	.659

	İlk	Çıkarma
Harcamalarımı gerçekleştirirken israftan kaçınmaya özen gösteririm	1.000	.671
Kazancımı ihtiyaç sahipleriyle bölüşebilirim	1.000	.504
Zekatımı düzenli olarak vermeye dikkat ederim	1.000	.605
Gelirim ihtiyacımdan fazla ise tasarruf ederim	1.000	.461
Kazancımı helal yollara harcarım	1.000	.583
Harcamalarımda lüks ve gösterişten kaçınırım	1.000	.631
Aşırı harcamalardan kaçınırım	1.000	.685
Sosyal yardımda bulunduğumda, malımın bereketleneceğine inanırım	1.000	.589
Zaruret olmadıkça borç altına girmem	1.000	.318
Borçlarımı zamanında öderim	1.000	.623
Zekatın fakirin zenginin malı üzerindeki hakkı olduğuna inanırım	1.000	.558
Müslüman çalışkan olmalıdır	1.000	.516
Tüketimimi gelirime göre ayarlarım	1.000	.529
Faizli işlem yapmaktan kaçınırım	1.000	.633
Faizin malımı eksilteceğine inanırım	1.000	.657
Borcum varken, önceliğim o borçlarımı en kısa sürede ödemektir	1.000	.590

Ek 7: Homoislamicus Ölçeğinin Faktör Analiz Sonuçları

Toplam Açıklanan Varyans (*)									
Faktör	Başlangıç Özdeğerler			Çıkarılma Sonrası Faktör Yük Kareler Toplamı			Döndürme Sonrası Yük Kareler Toplamı		
	Toplam	% Varyans	Birikimli %	Toplam	% Varyans	Birikimli %	Toplam	% Varyans	Birikimli %
1	12.754	35.427	35.427	12.754	35.427	35.427	5.196	14.434	14.434
2	2.877	7.990	43.417	2.877	7.990	43.417	4.128	11.468	25.902
3	1.813	5.036	48.453	1.813	5.036	48.453	4.092	11.366	37.268
4	1.363	3.786	52.239	1.363	3.786	52.239	3.730	10.362	47.630
5	1.233	3.425	55.664	1.233	3.425	55.664	2.077	5.768	53.398
6	1.116	3.099	58.763	1.116	3.099	58.763	1.931	5.365	58.763
7	.963	2.675	61.438						
8	.935	2.598	64.035						
9	.878	2.439	66.474						
10	.857	2.380	68.854						

Toplam Açıklanan Varyans (*)									
Faktör	Başlangıç Özdeğerler			Çıkarılma Sonrası Faktör Yük Kareler Toplamı			Döndürme Sonrası Yük Kareler Tolamı		
	Toplam	% Varyans	Birikimli %	Toplam	% Varyans	Birikimli %	Toplam	% Varyans	Birikimli %
11	.761	2.115	70.969						
12	.731	2.029	72.998						
13	.707	1.964	74.962						
14	.687	1.908	76.870						
15	.607	1.685	78.555						
16	.582	1.617	80.172						
17	.560	1.555	81.727						
18	.529	1.469	83.196						
19	.501	1.392	84.589						
20	.487	1.354	85.943						
21	.467	1.298	87.241						
22	.456	1.268	88.509						
23	.415	1.154	89.663						
24	.395	1.098	90.760						
25	.377	1.048	91.808						
26	.375	1.041	92.850						
27	.352	.979	93.829						
28	.329	.914	94.742						
29	.309	.858	95.601						
30	.302	.838	96.439						
31	.288	.799	97.238						
32	.256	.711	97.949						
33	.221	.613	98.562						
34	.197	.548	99.110						
35	.174	.484	99.594						
36	.146	.406	100.000						

Ek 8: Homoislamicus Davranış Ölçeği'nin Maddeleri ve Faktör Yük Değerleri

Soru No	Sorular	1 (İkrazda Bulunma Boyutu)	2 (Ücretli Olarak Çalışma Boyutu)	3 (Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu)	4 (Gelir Elde Etme Boyutu)	5 (Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu)	6 (Helal Kazanç Boyutu)
s32	Sosyal yardımda bulunduğumda, malımın bereketleneceğine inanırım	.411					
s29	Kazancımı helal yollara harcarım	.495					
s36	Müslüman çalışkan olmalıdır	.533					
s22	Faizle para kazanmanın haram olduğunu bilirim	.565					
s25	Zekatımı düzenli olarak vermeye dikkat ederim	.602					
s21	Paramı değerlendirirken; helal ve haram ölçülerine riayet ederim	.606					
s40	Borcum varken, önceliğim o borçlarımı en kısa sürede ödemektir	.608					
s39	Faizin malımı eksilteceğine inanırım	.642					
s34	Borçlarımı zamanında öderim	.645					
s35	Zekatın fakirin zenginin malı üzerindeki hakkı olduğuna inanırım	.661					

Soru No	Sorular	1 (İkrazda Bulunma Boyutu)	2 (Ücretli Olarak Çalışma Boyutu)	3 (Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu)	4 (Gelir Elde Etme Boyutu)	5 (Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu)	6 (Helal Kazanç Boyutu)
s38	Faizli işlem yapmaktan kaçınıyorum	.701					
s18	Çalışmamın sonucunda aldığım gelirden dolayı, Allah (c.c.)'a şükretmesini bilirim		.481				
s14	Hatalarım söylendiğinde eleştirilere açık davranırım		.503				
s13	Gerektiğinde iş arkadaşlarımla işbirliği yaparım		.616				
s16	İş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyarım		.636				
s15	Bana verilen malzemeleri ekonomik biçimde kullanırım		.641				
s17	İşimi daha iyi yapabilmek için verimli çalışma metodlarını araştırırım		.641				
s12	İşimi sonuna kadar kontrol eder, iş çıktılarının eksiksiz olmasına özen gösteririm		.680				
s33	Zaruret olmadıkça borç altına girmem			.480			
s24	Kazancımı ihtiyaç sahipleriyle bölüşebilirim			.562			

Soru No	Sorular	1 (İkrazda Bulunma Boyutu)	2 (Ücretli Olarak Çalışma Boyutu)	3 (Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu)	4 (Gelir Elde Etme Boyutu)	5 (Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu)	6 (Helal Kazanç Boyutu)
s37	Tüketimimi gelirime göre ayarlarım			.569			
s27	Gelirim ihtiyacımdan fazla ise tasarruf ederim			.583			
s30	Harcamalarımda lüks ve gösterişten kaçınırım			.754			
s23	Harcamalarımı gerçekleştirirken israftan kaçınmaya özen gösteririm			.766			
s31	Aşırı harcamalardan kaçınırım			.801			
s8	Geçimimi sağlamak için çaba sarf ettiğimden dolayı memnunum				.601		
s9	İşimi en iyi şekilde yapmaya çalışırım				.623		
s20	Bahis oyunları ve kumar gibi zahmetsiz kolay kazanç yollarını tercih etmem				.624		
s7	Doğru sözlü olmanın, Allah (c.c.) katında değerini bilirim				.707		
s6	İş yaparken hile ve rüşvetten kaçınırım				.782		
s3	Elde ettiğim gelir, sadece kendi çalışmamın sonucu					.418	

Soru No	Sorular	1 (İkrazda Bulunma Boyutu)	2 (Ücretli Olarak Çalışma Boyutu)	3 (Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu)	4 (Gelir Elde Etme Boyutu)	5 (Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu)	6 (Helal Kazanç Boyutu)
	ile değil, Allah (c.c.)'ın takdiriyle olmuştur						
s1	Helal yoldan kazanç sağlamayı önemserim					.601	
s2	En makbul kazanç alın teri ile kazanılan paradır					.738	
s19	İş arkadaşımın kazancının yüksek olması, beni kıskançlığa sevk etmez						.508
s4	İş arkadaşlarımın veya astlarımın haklarını korurum						.528
s5	İş arkadaşlarıma veya astlarıma, iş dağılımını adaleti gözeterek yaparım						.548

Ek 9: Unvan Durumuna İlişkin Çoklu Karşılaştırma Tablosu

Çoklu Karşılaştırma								
Alt Boyut (Bağımlı Değişken)	(I) Bankadaki unvanınız nedir	(J) Bankadaki unvanınız nedir	Ort.Fark (I-J)	Standart Hata	Olasılık	95% Güven Aralığı		
						Alt Sınır	Üst Sınır	
İkrazda Bulunma Boyutu	Uzman Yardımcısı	Uzman	0.2162	0.2189	0.981	-0.4121	0.8446	
		Yönetici	0.0233	0.2074	1	-0.5737	0.6204	
		Müdür	-0.2782	0.1755	0.719	-0.7925	0.2360	
		Diğer	0.0302	0.2854	1	-0.8362	0.8966	
	Uzman	Uzman Yardımcısı	-0.2162	0.2189	0.981	-0.844	0.4121	
		Yönetici	-0.1928	0.1950	0.98	-0.7477	0.3620	
		Müdür	-.4944*	0.1606	0.027	-0.9544	0.0343	
		Diğer	-0.1860	0.2765	0.999	-1.0307	0.6587	
	Yönetici	Uzman Yardımcısı	-0.0233	0.2074	1	-0.6204	0.5737	
		Uzman	0.1928	0.1950	0.98	-0.3620	0.7477	
		Müdür	-0.3015	0.1446	0.331	-0.7150	0.1118	
		Diğer	0.0068	0.2675	1	-0.8199	0.8336	
	Müdür	Uzman Yardımcısı	0.2782	0.1755	0.719	-0.2360	0.7925	
		Uzman	.4944*	0.1606	0.027	0.0343	0.9544	
		Yönetici	0.3015	0.1446	0.331	-0.1118	0.7150	
		Diğer	0.3084	0.2436	0.920	-0.4790	1.0958	
	Diğer	Uzman Yardımcısı	-0.0302	0.2854	1	-0.8966	0.8362	
		Uzman	0.1860	0.2765	0.999	-0.6587	1.0307	
		Yönetici	-0.0068	0.2675	1	-0.8336	0.8199	
		Müdür	-0.3084	0.2436	0.92	-1.0958	0.4790	
	Ücretli Çalışma Boyutu	Uzman Yardımcısı	Uzman	0.3265	0.1542	0.312	-0.1147	0.7677
			Yönetici	0.3820	0.1575	0.158	-0.0685	0.8327
			Müdür	.6254*	0.1504	0.001	0.1960	1.0549
			Diğer	0.2813	0.2621	0.97	-0.5466	1.1092
Uzman		Uzman Yardımcısı	-0.3265	0.1542	0.312	-0.7677	0.1147	
		Yönetici	0.0555	0.1666	1	-0.4183	0.5294	
		Müdür	0.2989	0.1598	0.48	-0.1549	0.7528	
		Diğer	-0.0451	0.2676	1	-0.8819	0.7915	

Çoklu Karşılaştırma								
Alt Boyut (Bağımlı Değişken)	(I) Bankadaki unvanınız nedir	(J) Bankadaki unvanınız nedir	Ortalama Fark (I-J)	Standart Hata	Olasılık	95% Güven Aralığı		
						Alt Sınır	Üst Sınır	
Ücretli Çalışma Boyutu	Yönetici	Uzman Yardımcısı	-0.3820	0.1575	0.158	-0.8327	0.0685	
		Uzman	-0.0555	0.1666	1	-0.5294	0.4183	
		Müdür	0.2433	0.1630	0.7720	-0.2197	0.7064	
		Diğer	-0.1007	0.2695	1	-0.9409	0.7394	
	Müdür	Uzman Yardımcısı	-.62545	0.1504	0.0010	-1.0549	-	
		Uzman	-0.2989	0.1598	0.48	-0.7528	0.1549	
		Yönetici	-0.2433	0.1630	0.772	-0.7064	0.2197	
		Diğer	-0.3441	0.2654	0.905	-1.1768	0.4886	
	Diğer	Uzman Yardımcısı	-0.2813	0.2621	0.97	-1.1092	0.5466	
		Uzman	0.0451	0.2676	1	-0.7915	0.8819	
		Yönetici	0.1007	0.2695	1	-0.7394	0.9409	
		Müdür	0.3441	0.2654	0.905	-0.4886	1.1768	
	Helal Kazanç Boyutu	Uzman Yardımcısı	Uzman	0.1875	0.2023	0.988	-0.3941	0.7692
			Yönetici	0.3022	0.2164	0.837	-0.3181	0.9226
			Müdür	-0.1121	0.1700	0.999	-0.6094	0.3850
			Diğer	-0.2053	0.2346	0.993	-0.9048	0.4940
Uzman		Uzman Yardımcısı	-0.1875	0.2023	0.988	-0.7692	0.3941	
		Yönetici	0.1146	0.1984	1	-0.4500	0.6793	
		Müdür	-0.2997	0.1465	0.357	-0.7183	0.1187	
		Diğer	-0.3929	0.2181	0.571	-1.0495	0.2635	
Yönetici		Uzman Yardımcısı	-0.3022	0.2164	0.837	-0.9226	0.3181	
		Uzman	-0.1146	0.1984	1	-0.6793	0.4500	
		Müdür	-0.4144	0.1654	0.13	-0.8881	0.0592	
		Diğer	-0.5076	0.2312	0.295	-1.1949	0.1796	
Müdür		Uzman Yardımcısı	0.1121	0.1700	0.999	-0.3850	0.6094	
		Uzman	0.2997	0.1465	0.357	-0.1187	0.7183	
		Yönetici	0.4144	0.1654	0.13	-0.0592	0.8881	
		Diğer	-0.0931	0.1886	1	-0.6916	0.5052	
Diğer	Uzman Yardımcısı	0.2053	0.2346	0.993	-0.4940	0.9048		
	Uzman	0.3929	0.2181	0.571	-0.2635	1.0495		
	Yönetici	0.5076	0.2312	0.295	-0.1796	1.1949		
	Müdür	0.0931	0.1886	1	-0.5052	0.6916		

Ek 10: İkametkğah Durumuna İlişkin Çoklu Karşılaştırma Tablosu

Bağımlı Değişken	(I) hangi il/bölge sınırları içinde yaşamaktasınız	(J) hangi il/bölge sınırları içinde yaşamaktasınız	Ortalama Fark (I-J)	Std. Hata	Anlamlılık
İkrazda Bulunma Boyutu	Akdeniz	Doğu Anadolu	-1,6929*	0,5485	0,0360
		Ege	-1,0321	0,3655	0,0740
		Güneydoğu Anadolu	-1,0101	0,4518	0,2800
		İç Anadolu	-1,2908*	0,3494	0,0050
		Karadeniz	-1,2178*	0,3979	0,0390
		Marmara	-1,1263*	0,3377	0,0170
	Doğu Anadolu	Akdeniz	1,6929*	0,5485	0,0360
		Ege	0,6608	0,4686	0,7960
		Güneydoğu Anadolu	0,6829	0,5386	0,8660
		İç Anadolu	0,4022	0,4561	0,9750
		Karadeniz	0,4751	0,4943	0,9620
		Marmara	0,5666	0,4472	0,8660
	Ege	Akdeniz	1,0321	0,3655	0,0740
		Doğu Anadolu	-0,6608	0,4686	0,7960
		Güneydoğu Anadolu	0,0221	0,3505	1,0000
		İç Anadolu	-0,2586	0,2020	0,8600
		Karadeniz	-0,1857	0,2775	0,9940
		Marmara	-0,0942	0,1809	0,9990
	Güneydoğu Anadolu	Akdeniz	1,0101	0,4518	0,2800
		Doğu Anadolu	-0,6829	0,5386	0,8660
		Ege	-0,0221	0,3505	1,0000
		İç Anadolu	-0,2807	0,3337	0,9800
		Karadeniz	-0,2078	0,3842	0,9980
		Marmara	-0,1163	0,3214	1,0000
	İç Anadolu	Akdeniz	1,2908*	0,3494	0,0050
		Doğu Anadolu	-0,4022	0,4561	0,9750
		Ege	0,2586	0,2020	0,8600
		Güneydoğu Anadolu	0,2807	0,3337	0,9800
		Karadeniz	0,0729	0,2560	1,0000
		Marmara	0,1644	0,1457	0,9190
Karadeniz	Akdeniz	1,2178*	0,3979	0,0390	
	Doğu Anadolu	-0,4751	0,4943	0,9620	
	Ege	0,1857	0,2775	0,9940	
	Güneydoğu Anadolu	0,2078	0,3842	0,9980	
	İç Anadolu	-0,0729	0,2560	1,0000	
	Marmara	0,0915	0,2397	1,0000	
Marmara	Akdeniz	1,1263*	0,3377	0,0170	
	Doğu Anadolu	-0,5666	0,4472	0,8660	
	Ege	0,0942	0,1809	0,9990	
	Güneydoğu Anadolu	0,1163	0,3214	1,0000	
	İç Anadolu	-0,1644	0,1457	0,9190	
	Karadeniz	-0,0915	0,2397	1,0000	

Bağımlı Değişken	(I) hangi il/bölge sınırları içinde yaşamaktasınız	(J) hangi il/bölge sınırları içinde yaşamaktasınız	Ortalama Fark (I-J)	Std. Hata	Anlamlılık
Ücretli Çalışma Boyutu	Akdeniz	Doğu Anadolu	0,3044	0,8388	1,0000
		Ege	-0,5386	0,3129	0,9080
		Güneydoğu Anadolu	-0,6445	0,3626	0,8740
		İç Anadolu	-0,5774	0,2869	0,7910
		Karadeniz	-0,1776	0,3854	1,0000
		Marmara	-0,1829	0,2848	1,0000
	Doğu Anadolu	Akdeniz	-0,3044	0,8388	1,0000
		Ege	-0,8429	0,8089	1,0000
		Güneydoğu Anadolu	-0,9488	0,8294	1,0000
		İç Anadolu	-0,8818	0,7992	1,0000
		Karadeniz	-0,4819	0,8396	1,0000
		Marmara	-0,4873	0,7985	1,0000
	Ege	Akdeniz	0,5386	0,3129	0,9080
		Doğu Anadolu	0,8429	0,8089	1,0000
		Güneydoğu Anadolu	-0,1059	0,2867	1,0000
		İç Anadolu	-0,0388	0,1816	1,0000
		Karadeniz	0,3610	0,3150	0,9980
		Marmara	0,3556	0,1782	0,6640
	Güneydoğu Anadolu	Akdeniz	0,6445	0,3626	0,8740
		Doğu Anadolu	0,9488	0,8294	1,0000
		Ege	0,1059	0,2867	1,0000
		İç Anadolu	0,0671	0,2580	1,0000
		Karadeniz	0,4669	0,3644	0,9930
		Marmara	0,4615	0,2557	0,8840
	İç Anadolu	Akdeniz	0,5774	0,2869	0,7910
		Doğu Anadolu	0,8818	0,7992	1,0000
		Ege	0,0388	0,1816	1,0000
		Güneydoğu Anadolu	-0,0671	0,2580	1,0000
		Karadeniz	0,3998	0,2891	0,9850
		Marmara	0,3944*	0,1271	0,0460
Karadeniz	Akdeniz	0,1776	0,3854	1,0000	
	Doğu Anadolu	0,4819	0,8396	1,0000	
	Ege	-0,3610	0,3150	0,9980	
	Güneydoğu Anadolu	-0,4669	0,3644	0,9930	
	İç Anadolu	-0,3998	0,2891	0,9850	
	Marmara	-0,0054	0,2870	1,0000	
Marmara	Akdeniz	0,1829	0,2848	1,0000	
	Doğu Anadolu	0,4873	0,7985	1,0000	
	Ege	-0,3556	0,1782	0,6640	
	Güneydoğu Anadolu	-0,4615	0,2557	0,8840	
	İç Anadolu	-0,3944*	0,1271	0,0460	
	Karadeniz	0,0054	0,2870	1,0000	

Ek 11: Gelir Durumuna İlişkin Çoklu Karşılaştırma Tablosu

Çoklu Karşılaştırma							
Bağımlı Değişken	(I) aylık gelir durumunuz nedir	(J) aylık gelir durumunuz nedir	Ortalama Fark (I-J)	Std. Hata	Anlamlılık	95% Güven Aralığı	
						Alt Sınır	Üst Sınır
İkrazda Bulunma Boyutu	5000 tl ve altı	5001-10000 tl	0.09655173	0.1734299	0.95	-0.351598	0.5447017
		10001-15000 tl	-0.2309576	0.1817203	0.58	-0.70053	0.2386149
		15001 tl ve üzeri	-0.31727444	0.2347378	0.53	-0.923847	0.2892976
	5001-10000 tl	5000 tl ve altı	-0.09655173	0.1734299	0.95	-0.544702	0.3515982
		10001-15000 tl	-0.32750934	0.1357314	0.08	-0.678245	0.0232262
		15001 tl ve üzeri	-0.41382617	0.2012526	0.17	-0.933871	0.1062187
	10001-15000 tl	5000 tl ve altı	0.2309576	0.1817203	0.58	-0.238615	0.7005302
		5001-10000 tl	0.32750934	0.1357314	0.08	-0.023226	0.6782449
		15001 tl ve üzeri	-0.08631684	0.2084393	0.98	-0.624932	0.4522987
	15001 tl ve üzeri	5000 tl ve altı	0.31727444	0.2347378	0.53	-0.289298	0.9238465
		5001-10000 tl	0.41382617	0.2012526	0.17	-0.106219	0.9338711
		10001-15000 tl	0.08631684	0.2084393	0.98	-0.452299	0.6249324
	5000 tl ve altı	5001-10000 tl	0.09655173	0.1787922	1	-0.38467	0.5777738
		10001-15000 tl	-0.2309576	0.1721845	0.7	-0.69598	0.2340647
		15001 tl ve üzeri	-0.31727444	0.173305	0.36	-0.786889	0.15234
	5001-10000 tl	5000 tl ve altı	-0.09655173	0.1787922	1	-0.577774	0.3846703
		10001-15000 tl	-0.32750934	0.136514	0.1	-0.689994	0.0349754
		15001 tl ve üzeri	-0.41382617*	0.1379246	0.02	-0.783562	-0.044091

Çoklu Karşılaştırma

Bağımlı Değişken	(I) aylık gelir durumunuz nedir	(J) aylık gelir durumunuz nedir	Ortalama Fark (I-J)	Std. Hata	Anlamlılık	95% Güven Aralığı	
						Alt Sınır	Üst Sınır
	10001-15000 tl	5000 tl ve altı	0.2309576	0.1721845	0.7	-0.234065	0.6959799
		5001-10000 tl	0.32750934	0.136514	0.1	-0.034975	0.6899941
		15001 tl ve üzeri	-0.08631684	0.1292442	0.99	-0.434379	0.2617458
	15001 tl ve üzeri	5000 tl ve altı	0.31727444	0.173305	0.36	-0.15234	0.7868889
		5001-10000 tl	.41382617*	0.1379246	0.02	0.0440907	0.7835616
		10001-15000 tl	0.08631684	0.1292442	0.99	-0.261746	0.4343794
Ücretli Çalışma Boyutu	5000 tl ve altı	5001-10000 tl	0.25080174	0.1717567	0.46	-0.193025	0.6946281
		10001-15000 tl	.61586045*	0.1799671	0	0.1508181	1.0809028
		15001 tl ve üzeri	0.44249306	0.2324732	0.23	-0.158227	1.0432132
	5001-10000 tl	5000 tl ve altı	-0.25080174	0.1717567	0.46	-0.694628	0.1930247
		10001-15000 tl	.36505872*	0.134422	0.04	0.0177069	0.7124105
		15001 tl ve üzeri	0.19169132	0.199311	0.77	-0.323336	0.706719
	10001-15000 tl	5000 tl ve altı	-.61586045*	0.1799671	0	-1.080903	-0.150818
		5001-10000 tl	-.36505872*	0.134422	0.04	-0.712411	-0.017707
		15001 tl ve üzeri	-0.1733674	0.2064283	0.84	-0.706787	0.3600518
	15001 tl ve üzeri	5000 tl ve altı	-0.44249306	0.2324732	0.23	-1.043213	0.158227
		5001-10000 tl	-0.19169132	0.199311	0.77	-0.706719	0.3233364
		10001-15000 tl	0.1733674	0.2064283	0.84	-0.360052	0.7067866
5000 tl ve altı	5001-10000 tl	0.25080174	0.1376134	0.36	-0.118588	0.6201917	
	10001-15000 tl	.61586045*	0.1549032	0	0.2014088	1.0303121	
	15001 tl ve üzeri	0.44249306	0.2340507	0.33	-0.201791	1.0867773	

Çoklu Karşılaştırma

Bağımlı Değişken	(I) aylık gelir durumunuz nedir	(J) aylık gelir durumunuz nedir	Ortalama Fark (I-J)	Std. Hata	Anlamlılık	95% Güven Aralığı	
						Alt Sınır	Üst Sınır
5001-10000 tl		5000 tl ve altı	-0.25080174	0.1376134	0.36	-0.620192	0.1185882
		10001-15000 tl	0.36505872	0.139832	0.06	-0.006851	0.7369684
		15001 tl ve üzeri	0.19169132	0.2243607	0.95	-0.429802	0.8131846
10001-15000 tl		5000 tl ve altı	-.61586045*	0.1549032	0	-1.030312	-0.201409
		5001-10000 tl	-0.36505872	0.139832	0.06	-0.736968	0.0068509
		15001 tl ve üzeri	-0.1733674	0.235362	0.98	-0.819946	0.473211
15001 tl ve üzeri		5000 tl ve altı	-0.44249306	0.2340507	0.33	-1.086777	0.2017912
		5001-10000 tl	-0.19169132	0.2243607	0.95	-0.813185	0.429802
		10001-15000 tl	0.1733674	0.235362	0.98	-0.473211	0.8199458

Ek 12: Daha İyi Ücret ve Çalışma Koşulları Sağlandığında Faizli Bankaya Geçmeyi Düşünür müsünüz Durumuna İlişkin Varyansların Homojenlik Testi Tablosu

Varyansların Homojenlik Testi (*)				
	Levene İstatistiği	Serbestlik Derecesi 1	Serbestlik Derecesi 2	Anlamlılık (*)
İkrazda Bulunma Boyutu	8.504	2	290	.000
Ücretli Çalışma Boyutu	3.034	2	290	.050

Ek 13: Daha İyi Ücret ve Çalışma Koşulları Sağlandığında Faizli Bankaya Geçmeyi Düşünür müsünüz Durumuna İlişkin Çoklu Karşılaştırma Tablosu

Çoklu Karşılaştırma							
Bağımlı Değişken	(I) daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa, faizli bankaya geçmeyi düşünür müsünüz	(J) daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa, faizli bankaya geçmeyi düşünür müsünüz	Ortalama Fark (I-J)	Std. Hata	Anlamlılık	95% Güven Aralığı	
						Alt Sınır	Üst Sınır
İkrazda Bulunma Boyutu	Evet	Hayır	-2.1324*	0.487	0.000	-3.280	-0.985
		Kararsız	-1.5541*	0.572	0.020	-2.902	-0.206
	Hayır	Evet	2.1324*	0.487	0.000	0.985	3.280
		Kararsız	0.5783	0.311	0.150	-0.155	1.311
	Kararsız	Evet	1.5541*	0.572	0.020	0.206	2.902
		Hayır	-0.5783	0.311	0.150	-1.311	0.155
	Evet	Hayır	-2.1325	1.064	0.360	-7.245	2.980
		Kararsız	-1.5542	1.179	0.580	-5.929	2.821
	Hayır	Evet	2.1325	1.064	0.360	-2.980	7.245
		Kararsız	0.5783	0.513	0.640	-0.915	2.071
	Kararsız	Evet	1.5542	1.179	0.580	-2.821	5.929
		Hayır	-0.5783	0.513	0.640	-2.071	0.915

Çoklu Karşılaştırma

Bağımlı Değişken	(I) daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa, faizli bankaya geçmeyi düşünür müsünüz	(J) daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa, faizli bankaya geçmeyi düşünür müsünüz	Ortalama Fark (I-J)	Std. Hata	Anlamlılık	95% Güven Aralığı	
						Alt Sınır	Üst Sınır
Ücretli Çalışma Boyutu	Evet	Hayır	-1.3386	0.498	0.020	-2.512	-0.165
		Kararsız	-0.9525	0.585	0.240	-2.331	0.426
	Hayır	Evet	1.3386*	0.498	0.020	0.165	2.512
		Kararsız	0.3862	0.318	0.450	-0.364	1.136
	Kararsız	Evet	0.9525	0.585	0.240	-0.426	2.331
		Hayır	-0.3862	0.318	0.450	-1.136	0.364
	Evet	Hayır	-1.3387	0.403	0.120	-3.218	0.541
		Kararsız	-0.9525	0.594	0.360	-2.655	0.750
	Hayır	Evet	1.3387	0.403	0.120	-0.541	3.218
		Kararsız	0.3862	0.444	0.790	-0.901	1.673
	Kararsız	Evet	0.9525	0.594	0.360	-0.750	2.655
		Hayır	-0.3862	0.444	0.790	-1.673	0.901

Ek 14: Medeni Duruma İlişkin Bağımsız İki Örneklem Testi Tablosu

Bağımsız İki Örneklem Testi (*)										
		Varyansların Eşitliği için Levene Testi		Ortalamaların Eşitliği için t-testi						
		F İstatistiği	Anlamlılık (*)	T	Serbestlik Derecesi	Sig. (2-tailed) (*)	Ortalama Fark	Std. Hata Farkı	95% Ortalama İçin Güven Aralığı	
								Alt Sınır	Üst Sınır	
İkrazda Bulunma Boyutu	Varyansların Homojenliği Varsayımı	.415	.520	.901	291	.368	0.1460	0.1621	-0.1730	0.4650
	Varyansların Heterojenliği Varsayımı			.929	62.723	.357	0.1460	0.1572	-0.1682	0.4602
Ücretli Çalışma Boyutu	Varyansların Homojenliği Varsayımı	4.818	.029	-1.828	291	.069	-0.2950	0.1614	-0.6127	0.0226
	Varyansların Heterojenliği Varsayımı			-2.039	67.865	.045	-0.2950	0.1447	-0.5838	-0.0063
Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu	Varyansların Homojenliği Varsayımı	1.680	.196	-.425	291	.671	-0.0689	0.1623	-0.3882	0.2505
	Varyansların Heterojenliği Varsayımı			-.366	54.877	.716	-0.0689	0.1881	-0.4459	0.3082
Gelir Elde Etme Boyutu	Varyansların Homojenliği Varsayımı	.381	.537	.484	291	.629	0.0785	0.1622	-0.2408	0.3978
	Varyansların Heterojenliği Varsayımı			.450	57.689	.654	0.0785	0.1744	-0.2707	0.4277
Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu	Varyansların Homojenliği Varsayımı	.622	.431	1.037	291	.301	0.1680	0.1620	-0.1509	0.4868
	Varyansların Heterojenliği Varsayımı			1.034	60.908	.305	0.1680	0.1625	-0.1570	0.4929
Helal Kazanç Boyutu	Varyansların Homojenliği Varsayımı	1.298	.255	-.083	291	.934	-0.0134	0.1623	-0.3329	0.3060
	Varyansların Heterojenliği Varsayımı			-.072	55.036	.943	-0.0134	0.1873	-0.3888	0.3619

Ek 15: Cinsiyet Durumuna İlişkin Bağımsız İki Örneklem Testi Tablosu

		Bağımsız İki Örneklem Testi (*)								
		Varyansların Eşitliği için Levene Testi		Ortalamaların Eşitliği için t-testi						
		F İstatistiği	Anlamlılık (*)	T	Serbestlik Derecesi	Sig. (2-tailed) (*)	Ortalama Fark	Std. Hata Farkı	95% Ortalama İçin Güven Aralığı	
									Üst Sınır	Alt Sınır
İkrazda Bulunma Boyutu	Öngörülen Varyans Eşitliği	.493	.483	.964	291	.336	0.1858	0.1927	-0.1935	0.5651
	Öngörülmeyen Varyans Eşitliği			1.228	42.318	.226	0.1858	0.1513	-0.1194	0.4910
Ücretli Çalışma Boyutu	Varyansların Homojenliği Varsayımı	8.255	.004	2.475	291	.014	0.4728	0.1910	0.0968	0.8488
	Varyansların Heterojenliği Varsayımı			3.372	45.105	.002	0.4728	0.1402	0.1904	0.7552
Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu	Varyansların Homojenliği Varsayımı	3.716	.055	-2.985	291	.003	-0.5676	0.1901	-0.9419	-0.1934
	Varyansların Heterojenliği Varsayımı			-2.498	33.354	.018	-0.5676	0.2273	-1.0299	-0.1054
Gelir Elde Etme Boyutu	Varyansların Homojenliği Varsayımı	.022	.883	-.225	291	.822	-0.0434	0.1930	-0.4233	0.3365
	Varyansların Heterojenliği Varsayımı			-.275	40.833	.785	-0.0434	0.1581	-0.3627	0.2759

Bağımsız İki Örneklem Testi (*)

		Varyansların Eşitliği için Levene Testi		Ortalamaların Eşitliği için t-testi						
		F İstatistiği	Anlamlılık (*)	T	Serbestlik Derecesi	Sig. (2-tailed) (*)	Ortalama Fark	Std. Hata Farkı	95% Ortalama İçin Güven Aralığı	
								Üst Sınır		Alt Sınır
Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu	Varyansların Homojenliği Varsayımı	.175	.676	-.744	291	.458	-0.1434	0.1929	-0.5230	0.2362
	Varyansların Heterojenliği Varsayımı			-.637	33.642	.528	-0.1434	0.2250	-0.6008	0.3140
Helal Kazanç Boyutu	Varyansların Homojenliği Varsayımı	1.899	.169	-2.266	291	.024	-0.4336	0.1914	-0.8102	-0.0570
	Varyansların Heterojenliği Varsayımı			-2.105	34.724	.043	-0.4336	0.2060	-0.8520	-0.0153

Ek 16: Daha Önce Faizli Bankada Çalıştınız mı Durumuna İlişkin Bağımsız İki Örneklem Testi Tablosu

Bağımsız İkili Örneklem Testi (*)											
		Varyansların Eşitliği için Levene Testi		Ortalamaların Eşitliği için t-testi							
		F İstatistiği	Anlamlılık (*)	t	Serbestlik Derecesi	Sig. (2-tailed) (*)	Ortalama Fark	Std. Hata Farkı	95% Ortalama İçin Güven Aralığı		
									Alt Sınır		
İkrazda Bulunma Boyutu	Varyansların Homojenliği Varsayımı	.023	.880	.365	291	.715	0.0526	0.1441	-0.2310	0.3362	
	Varyansların Heterojenliği Varsayımı			.357	91.412	.722	0.0526	0.1473	-0.2400	0.3452	
Ücretli Çalışma Boyutu	Varyansların Homojenliği Varsayımı	3.928	.048	-2.244	291	.026	-0.3207	0.1429	-0.6019	-0.0394	
	Varyansların Heterojenliği Varsayımı			-2.074	85.629	.041	-0.3207	0.1546	-0.6280	-0.0134	
Tüketim Harcamalarında Bulunma Boyutu	Varyansların Homojenliği Varsayımı	1.361	.244	.893	291	.373	0.1286	0.1439	-0.1547	0.4118	
	Varyansların Heterojenliği Varsayımı			.953	102.988	.343	0.1286	0.1349	-0.1390	0.3961	
Gelir Elde Etme Boyutu	Varyansların Homojenliği Varsayımı	.474	.492	1.076	291	.283	0.1547	0.1438	-0.1284	0.4379	
	Varyansların Heterojenliği Varsayımı			1.206	111.503	.230	0.1547	0.1283	-0.0995	0.4090	
Ekip Ruhuyla Hareket Etme Boyutu	Varyansların Homojenliği Varsayımı	.040	.841	-.183	291	.855	-0.0264	0.1441	-0.3101	0.2573	
	Varyansların Heterojenliği Varsayımı			-.199	106.173	.842	-0.0264	0.1324	-0.2890	0.2362	
Helal Kazanç Boyutu	Varyansların Homojenliği Varsayımı	.065	.798	-.698	291	.486	-0.1005	0.1440	-0.3840	0.1829	
	Varyansların Heterojenliği Varsayımı			-.699	94.233	.486	-0.1005	0.1438	-0.3860	0.1849	

Ek 17: Faktörler Arası ve Hatalar Arası Kovaryanslar

			Tahmini	Std.Hata	C.R.	P	Label
Llkraz	<-->	LUcretli	.063	.009	7.297	***	
Llkraz	<-->	LTuketim	.068	.010	6.741	***	
Llkraz	<-->	LGelir	.024	.004	6.636	***	
Llkraz	<-->	LHelal	.036	.006	6.432	***	
LEkip	<-->	Llkraz	.061	.008	7.318	***	
LUcretli	<-->	LTuketim	.106	.015	7.182	***	
LUcretli	<-->	LGelir	.030	.005	6.349	***	
LUcretli	<-->	LHelal	.038	.007	5.651	***	
LEkip	<-->	LUcretli	.081	.011	7.197	***	
LTuketim	<-->	LGelir	.024	.005	4.681	***	
LTuketim	<-->	LHelal	.026	.007	3.507	***	
LEkip	<-->	LTuketim	.084	.013	6.296	***	
LGelir	<-->	LHelal	.021	.003	6.109	***	
LEkip	<-->	LGelir	.035	.005	6.800	***	
LEkip	<-->	LHelal	.044	.007	6.097	***	
gelir_y	<-->	egitim_y	.184	.029	6.299	***	
ikametgah_tuik	<-->	egitim_y	-.200	.094	-2.116	.034	
Medeni	<-->	egitim_y	-.012	.011	-1.077	.282	
unvan_y	<-->	egitim_y	.037	.036	1.033	.302	
egitim_y	<-->	cins	.005	.010	.498	.618	
egitim_y	<-->	yas	.105	.036	2.899	.004	
ikametgah_tuik	<-->	gelir_y	-.140	.149	-.937	.349	
Medeni	<-->	gelir_y	-.118	.019	-6.086	***	
unvan_y	<-->	gelir_y	.532	.065	8.163	***	
gelir_y	<-->	cins	.048	.015	3.096	.002	
gelir_y	<-->	yas	.585	.066	8.835	***	
Medeni	<-->	ikametgah_tuik	-.092	.063	-1.471	.141	
unvan_y	<-->	ikametgah_tuik	.532	.200	2.660	.008	
ikametgah_tuik	<-->	cins	.087	.053	1.638	.101	
ikametgah_tuik	<-->	yas	.168	.196	.857	.391	
unvan_y	<-->	medeni	-.166	.026	-6.424	***	
Medeni	<-->	cins	-.015	.006	-2.322	.020	
Medeni	<-->	yas	-.198	.026	-7.482	***	
unvan_y	<-->	cins	.068	.021	3.292	***	
unvan_y	<-->	yas	.774	.088	8.823	***	
Cins	<-->	yas	.079	.021	3.827	***	
e30	<-->	e31	.121	.018	6.871	***	

Ek 18: Faktörler ve Hatalar Arasındaki Korelasyonlar, Correlations: (Group number 1 - Default model)

			Tahmini
Lkraz	<-->	LUcretli	.741
Lkraz	<-->	LTuketim	.625
Lkraz	<-->	LGelir	.687
Lkraz	<-->	LHelal	.721
LEkip	<-->	Lkraz	.666
LUcretli	<-->	LTuketim	.719
LUcretli	<-->	LGelir	.631
LUcretli	<-->	LHelal	.572
LEkip	<-->	LUcretli	.657
LTuketim	<-->	LGelir	.384
LTuketim	<-->	LHelal	.302
LEkip	<-->	LTuketim	.531
LGelir	<-->	LHelal	.734
LEkip	<-->	LGelir	.666
LEkip	<-->	LHelal	.614
gelir_y	<-->	egitim_y	.397
ikametgah_tuik	<-->	egitim_y	-.125
Medeni	<-->	egitim_y	-.063
unvan_y	<-->	egitim_y	.061
egitim_y	<-->	cins	.029
egitim_y	<-->	yas	.172
ikametgah_tuik	<-->	gelir_y	-.055
Medeni	<-->	gelir_y	-.381
unvan_y	<-->	gelir_y	.544
gelir_y	<-->	cins	.184
gelir_y	<-->	yas	.604
Medeni	<-->	ikametgah_tuik	-.086
unvan_y	<-->	ikametgah_tuik	.158
ikametgah_tuik	<-->	cins	.096
ikametgah_tuik	<-->	yas	.050
unvan_y	<-->	medeni	-.406
Medeni	<-->	Cins	-.137
Medeni	<-->	Yas	-.487
unvan_y	<-->	Cins	.196
unvan_y	<-->	Yas	.603
Cins	<-->	Yas	.230
e30	<-->	e31	.546

Ek 19: Homoislamicus Davranışı Anket Formu Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu

Sizi Cevdet Kaya tarafından yürütülen “Homoislamicus Davranışı Anketi” başlıklı araştırmaya davet ediyoruz. Bu araştırmanın amacı Katılım bankasındaki Homoislamicus Davranışlarının, çalışanlar üzerindeki etkilerini ölçmek ve ölçüm sonucunda önerilerde bulunmaktır. Araştırmada sizden tahminen 15 dakika ayırmanız istenmektedir. Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, bütün soruları eksiksiz, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, size en uygun gelen cevapları içtenlikle verecek şekilde cevaplamanızdır. Bu formu okuyup onaylamanız, araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelecektir. Ancak, çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmayı bırakma hakkına da sahipsiniz. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz **gizli tutulacaktır**. Araştırmada Kişisel veri toplanacağından **6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu** ve ilgili mevzuat uyarınca kişisel verileri korumak amacıyla gerekli tüm tedbirler alınacaktır. Eğer araştırmanın amacı ile ilgili verilen bu bilgiler dışında şimdi veya sonra daha fazla bilgiye ihtiyaç duyarsanız araştırmacıya şimdi sorabilir veya cevdet.kaya@std.izu.edu.tr e-posta adresi ve 0533 492 22 58 numaralı telefondan ulaşabilirsiniz.

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları anladım. Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı/araştırmacılar tarafından yapıldı. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı. Kişisel bilgilerimin özenle korunacağı konusunda yeterli güvence verildi.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve telkin olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

- Bu bilimsel araştırmada VERİLER ANONİM OLARAK TOPLANMAKTADIR yani anketi dolduran KATILIMCILARIN KİMLİKLERİ BİLİNMEMEKTEDİR. Veriler gizli tutulacak ve sadece araştırma amaçlı kullanılacaktır. Ankete gönüllü katılım esastır. *

ANLADIM, KABUL EDİYORUM.

• **1. BÖLÜM: Bu bölümde katılımcılara demografik, sosyal ve ekonomik durumlarıyla ilgili sorular yöneltilmektedir.**

- 1-) Hangi il sınırları içinde yaşamaktasınız: *

- 2-) Medeni Haliniz *

Evli Bekar

- 3-) Cinsiyetiniz: *

Kadın Erkek

- 4-) Yaşınız: *

() 18-24, () 25-30, () 31-36, () 37-42, () 43-48, () 49 -54 () 55 ve üzeri

- 5-) Dindar biri misiniz *

() Evet () Hayır () Kısmen

- 6-) Kâr ve faiz arasındaki farkı bilirim *

() Evet () Hayır

- 7) Daha önce faizli bankada çalıştınız mı? *

() Evet () Hayır

- 8-) Daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlanırsa, faizli bankada çalışmayı düşünür müsünüz? *

() Evet Düşünürüm () Hayır Düşünmem () Kararsızım

- 9-) Aylık gelir durumunuz: *

() 0-3000 TL, () 3000-5000 TL , () 5000-7000 TL, () 7000- 10 000 TL, () 10 000 TL ve üzeri

- 10-) En son bitirdiğiniz eğitim kurumu: *

İlkokul Orta Okul Lise Ön Lisans Lisans Yüksek Lisans
 Doktora

- 11-) Mevcut çalıştığımız işinizdeki ünvanınız nedir? *

Genel Müdür

Genel Müdür Yardımcısı

Grup Müdürü

- Bölge Müdürü
- Şube Müdürü
- Yönetici
- Yönetici Yardımcısı
- Kıdemli Yönetmen
- Yönetmen
- Uzman
- Uzman Yardımcısı
- Kıdemli Yetkili
- Yetkili
- Diğer

HOMOISLAMICUS DAVRANIŞ ÖLÇEĞİ

İKRAZDA BULUNMA BOYUTU	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1. Sosyal yardımda bulunduğumda, malımın bereketleneceğine inanırım					
2. Kazancımı helal yollara harcarım					
3. Müslüman çalışkan olmalıdır					
4. Faizle para kazanmanın haram olduğunu bilirim					
5. Zekatımı düzenli olarak vermeye dikkat ederim					
6. Paramı değerlendirirken; helal ve haram ölçülerine riayet ederim					
7. Borcum varken, önceliğim o borçlarımı en kısa sürede ödemektir					
8. Faizin malımı eksilteceğine inanırım					
9. Borçlarımı zamanında öderim					
10. Zekatın fakirin zengin malı üzerindeki hakkı olduğuna inanırım					
11. Faizli işlem yapmaktan kaçınırım					
ÜCRETLİ OLARAK ÇALIŞMA BOYUTU					
12. Çalışmamın sonucunda aldığım gelirden dolayı, Allah (c.c.)'a şükretmesini bilirim					

13. Hatalarım söylendiğinde eleştirilere açık davranırım					
14. Gerektiğinde iş arkadaşlarımla işbirliği yaparım					
15. İş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyarım					
16. Bana verilen malzemeleri ekonomik biçimde kullanırım					
17. İşimi daha iyi yapabilmek için verimli çalışma metodlarını araştırırım					
18. İşimi sonuna kadar kontrol eder, iş çıktılarının eksiksiz olmasına özen gösteririm					
TÜKETİM HARCAMALARINDA BULUNMA BOYUTU					
19. Zaruret olmadıkça borç altına girmem					
20. Kazancımı ihtiyaç sahipleriyle bölüşebilirim					
21. Tüketimimi gelirime göre ayarlarım					
22. Gelirim ihtiyacımdan fazla ise tasarruf ederim					
23. Harcamalarımda lüks ve gösterişten kaçınırım					
24. Harcamalarımı gerçekleştirirken israftan kaçınmaya özen gösteririm					
25. Aşırı harcamalardan kaçınırım					
GELİR ELDE ETME BOYUTU					
26. Geçimimi sağlamak için çaba sarf ettiğimden dolayı memnunum					
27. İşimi en iyi şekilde yapmaya çalışırım					
28. Bahis oyunları ve kumar gibi zahmetsiz kolay kazanç yollarını tercih etmem					
29. Doğru sözlü olmanın, Allah (c.c.) katında değerini bilirim					
30. İş yaparken hile ve rüşvetten kaçınırım.					

EKİP RUHUyla HAREKET ETME BOYUTU					
31. Elde ettiğim gelir, sadece kendi çalışmamın sonucu ile değil, Allah (c.c.)'ın takdiriyle olmuştur					
32. Helal yoldan kazanç sağlamayı önemserim					
33. En makbul kazanç alın teri ile kazanılan paradır.					
HELAL KAZANÇ BOYUTU					
34. İş arkadaşımın kazancının yüksek olması, beni kıskançlığa sevk etmez					
35. İş arkadaşlarımın veya astlarımın haklarını korurum					
36. İş arkadaşlarıma veya astlarıma, iş dağılımını adaleti gözeterek yaparım					

Katılımınız için teşekkür ederim.

Cevdet Kaya

Uygulanacak Anket Formu: <https://eu.jotform.com/build/211905096246052>

ÖZGEÇMİŞ

Cevdet KAYA

Darıca/KOCAELİ

A. EĞİTİM

Doktora : İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Ekonomisi ve Uluslararası Finans 2023, İstanbul

Yüksek Lisans : Fatih Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İşletme, MBA 2015, İstanbul

Lisans : Anadolu Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

İktisat 1995, Eskişehir

B. AKADEMİK DENEYİM

- İslami Değerlerin Çalışan Memnuniyetine Etkisi, Makale, MBA Tez Süreci
- Çalışma Hakkının Etkin ve Adil Kullanımına Yönelik Alternatif Arayışlar, Çalışana Kredi, Makale, Doktora Ders Süreci

C. İLGİ ALANLARI

İnsan Kaynakları, Satın Alma, İdari İşler, Özel Kalem, Arşiv Yönetimi
Telekomünikasyon Yönetimi, Tedarik Zinciri Yönetimi, Lojistik Yönetimi.

D. İŞ DENEYİMİ (KUVEYT TÜRK KATILIM BANKASI A.Ş., 34 YIL)

İnsan Kaynakları, Satın Alma (1989.Mart - 1996.Aralık)

İdari İşler, Özel Kalem, Haberleşme ve Arşiv (1996.Aralık – 2018.Aralık)

Haberleşme, Özel Kalem, Telekomünikasyon, Arşiv&Lojistik Yönetimi (2018.Aralık – 2023.....)